

בס"ד

קובץ אבקת רוכל

צפונות ♦ שו"ת ♦ חידו"ת ♦ מאמרים

בענייני צדקה ♦ חושן משפט ♦ ועוד

ובעה"י יכלכל

שקלא וטריא אליבא דהלכתא
חקרי דינים, פלפולים חריפים
מחקר מעשי, שאלות ותשובות
חידושי הלכה ואגדה

גליון יד

שנה ד' ♦ תמוז-אב תשפ"א

ניו יורק

'Avkat Rochel'

The Sephardic Halacha Journal of the Americas

A compendium of novellae, responsa, discourses,
and treatises on Biblical and Talmudic law gathered from
scholars of Judaism in the Spanish-Oriental rite.

תשפ"א ♦ 2021
כל הזכויות שמורות

Yearly Subscription: \$32
מחיר מנ"י לשנה: \$32

Please make checks payable to:

"Hazon Ovadia"
110 Vine St.
Lakewood, NJ 08701

+1 (310) 254-7790
mechonavkatrochel@gmail.com

חברי המערכת:
יהודה אריאל עובדיה ♦ יהודה פגיה ♦ חיים אריאל נפתלי
יעקב דג'מל ♦ מנחם עובדיה

**הגליון הבא יצא לקראת חודש תשרי ה'תשפ"ב
ויתמקד בענייני תשרי ודיני יום טוב וחול המועד.**

**נא לשלוח חידו"ת לא יאוחר מר"ח אלול
(ניתן גם לשלוח בעניינים אחרים)**

קובץ אבקת רוכל

תמוז-אב תשפ"א

תוכן העניינים

פתח הבית . . . . . א

בית נבאת

עט סופר [שטרות ע"פ נוסח מראכש ממוה"ר רבי דוד צאבא זצ"ל] . . . . . ה
הרב מרדכי לבהר, מכון מגן אבות, לוס אנג'לס
קטעים מתוך פנקס בית הדין פאס . . . . . יט
מכון אורות המגרב ומכון מגן אבות
נוסח פרוזובול כמנהג מרוקו עם הסברים ומקורות . . . . . לג
הרב יוסף פרץ, מכון פי ישרים להוצאת כת"י חכמי מראכש, מח"ס נתן פריו, פנמה

אורח צדקה

דיני קדימה בצדקה . . . . . לו
הרב יששכר דוב כהנא, אב בית דין מישרים ורב דק"ק רעים אהובים, ליקווד
בענין חיוב העני במצות צדקה ופרנסת עצמו קודמת . . . . . מג
הרב אהרן רקח, סגן רב אוהל שלום מרכז תורני, שיקאגו
עשיית מצוות בכסף מעשר . . . . . נה
הרב עמנואל מולוקנדוב, כולל עטרת שלמה, פתח תקוה
בענין תשלום נדרי צדקה של אביו לאחר פטירתו . . . . . נט
הרב אוהד שלום ישי, חברת אהבת שלום, ירושלים ת"ו

נתיבות משפט

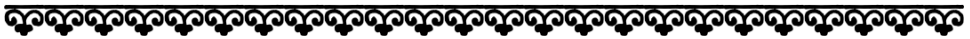
תשלום לגגנות או מטפלות בזמן מגיפת ה'קורונה' . . . . . עג
הרב ברוך שרגא, ראב"ד בירושלים ת"ו
בענין עדות מיוחדת לממון . . . . . פה
הרב אליהו אשקר הכהן, חבר כולל עטרת תורה, ברוקלין

קובץ אבקת רוכל

תמוז-אב תשפ"א

תוכן העניינים

בגדרי קנין כסף ובגדר מעשה בקנינים	צא
הרב אליעזר כהן, ראש כולל חושן משפט, קליבלנד-ליקווד	
תשלומי ביטול מקח בדירה באופן שירד ערך הדולר	קה
הרב ישי יצחק שרגא, מח"ס תורת העובר, ירושלים ת"ו	
דין ודברים בקבלנות להתקנת רצפה בבית	קט
הרב יוסף דוד יוסילבסקי, דומ"ץ בבית הוועד לענייני משפט, ליקווד	
בדין מכת מדינה	קיז
הרב יחיאל שולמן, ראש כולל חו"מ ברכת-נתן, בני-ברק	
בדין מי שהקדים את חבריו לקנות במכולת	קכז
הרב חיים אריאל נפתלי הלוי, מו"ץ וחבר בית מדרש גבוה, ליקווד	

בית יוסף

בענין שימוש במים חמים ביו"ט בדוד מים בלא מיכל	קמג
הרב מרדכי לבהר, מח"ס מגן אבות, וראש כולל לינ"ק, לוס אנג'לס	
עיונים בסוגיא דבל תשחית	קמז
הרב שמעון תבריכיאן, מו"ץ וחבר בית מדרש גבוה, ליקווד	
אין מעבירים על המצוות בשני חולים	קנג
הרב גימפל ליפשיץ, בעל שו"ת פלגי מים, ירושלים תובב"א	
בדין מי שאביה עכו"ם שנשאת לכהן	קנה
הרב יהודה אריאל עובדיה, רב דק"ק מנין אברכים ספרדי וחבר בית הוועד, ליקווד	
חיוב מזונות בניו הקטנים	קסא
הרב קלמן שווארץ, מח"ס בחשק משה ומו"ץ בבית מדרש גבוה, ליקווד	
בענין שמו ושמה בגט	קסט
הרב אפרים אמינוב, חבר ב"ד שע"י כולל אבן העזר, ליקווד	
בענין כתיבת גיטין לבני קהילות הספרדים בארה"ב והמסתעף	קפה
הרב שאול סימן טוב, עורך ספרי תורת חכם ברוך ומו"ץ בעי"ת ליקווד	

קובץ אבקת רוכל

תמוז-אב תשפ"א

תוכן העניינים

בית תלמוד

בענין היזק ראייה בגינה	רה
הרב יוסף צמח, מח"ס ויצבר יוסף וראש חבורה בית מדרש גבוה, ליקווד	
אבות ותולדות נזיקין	ריא
הרב אהרן חמווי, מח"ס מאורי האש, ורב דק"ק ספרדים בוטון	
בענין בור המתגלגל	ריט
הרב ישראל נתנאל נמדר, מח"ס שבת לישראל ונר יעקב, בית מדרש ד'גרייט ניק	
פלפול בגדרי דין שמירה בבעלים	רכט
הרב שי שלום קבסה, מח"ס ביכורי שי, מו"ץ בירושלים ת"ו	
אמירת בפני נכתב וכפני נחתם בשעת נתינה	רלה
הרב אשר שנורמאן, כולל אוהבי תורה, ריברדייל ג. י.	

מגיד מישרים

מאמר 'על עזכם את תורת'	רמא
הרב אהרן חמווי, מח"ס מאורי האש, ורב דק"ק ספרדים בוטון	
הדרן וחילוקא דרבנן בסוגיא דאותיות נקנות במסירה	רמה
הרב מיכאל עובדיה, חבר בית מדרש גבוה, ליקווד	
שואלין ודורשין בלשון ששנו חכמים	רנה
הרב אברהם מייזעלס, מח"ס מטבע שטבעו חכמים, מונטריאל	

בדק הבית

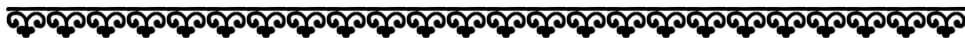
הארות והערות ומכתבים למערכת	רסז
♦ בענין קריאת שמות על שם הנעקדים על קדושת השם הרב יעקב יהושע סעמיאטיצקי, מח"ס תגיד ליעקב, דומ"ץ וראש כולל הרבנים, בית הוועד לעניני משפט, ליקווד ♦ הזכרת כל השמות לרפואה הרב כפיר ברוך מבורך דדון, מח"ס "גם ברוך יהיה" ושא"ס, מבשרת ציון ♦ גליונות ביאור מהרא"ח הרב משה פרץ, ר"מ ומו"ץ בעי"ת מקסיקו סיטי יצ"ו ♦ בענין מסיכה העשויה מנייר אם עושין בה קנין חליפין הרב טוביה הלוי שולזינגר, מח"ס "טוב הארץ" ושא"ס, רב	

קובץ אבקת רוכל

תמוז-אב תשפ"א

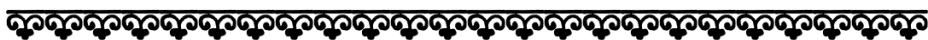
תוכן העניינים

ואב"ד קרית אתא ♦ תגובה למאמר הג"ר ישי יצחק שרגא בגליון יג, בעניין זמן בר מצוה לפג שיצא מהאינקובטור | הרב יוסף פרץ, מח"ס פריו יתן, ורב ומו"ץ בעי"ת פנמה סיטי יצ"ו ♦ תגובה למאמר הג"ר יעקב דוויד בגליון יג, בדין איסור דרבנן בחולה שאין בו סכנה | הרב משה יגן, כולל אור הלכה, ליקווד

פתח הבית

ישתבח הבורא ויתפאר היוצר, אשר מילא כף קוצר אחר קוצר, לכל הי'ד החזקה ברוך שלא חיסר, לא עת לחשות הקול קול מבשר, מי האיר ממזרח צדק הביאו אלי הצדקה והמעשר, בכניסתנו לכרך זה הארבעה-עשר, קובץ על י'ד, ה"ה קובץ "אבקת רוכל" הנהדר, איש לא נעדר, הכל נקבצו באו לך, מכל מדינה ועיר ופלך, יושבי על מדין, יודעי דת ודין, נשאו ונתנו בי'ד, עינינו אל נאמני ארץ, איש קסת'ו באר'ש, ארשת שפתימו אתנו, מי ידון' לנו, לעשות צדקה ומשפט.

ומערכה גדולה קודמת, במדור 'בית נכאת', בית והון נחלת אבות, ואם רוצה להעשיר, מצפון זהב יאתה, על קצה המטה, אשר תעשה בו את האותות, בשלמי תודה למכון 'מגן אבות', נמצא אתנו תכריך של שטרות, ע"פ נוסח עוב"י מראכש, ממוה"ר רבי דוד צאבב זצ"ל, הנדפס כאן לראשונה. ועוד הופיע וזרח אור הגנוז, קטעים מפנקס בית הדין פאס הנוגעים לענייני הקדשות ונדבות, כל נדרי וכל כנויי, בחתימת ראב"ד מקודש רבי וידאל צרפתי זצוק"ל, ורבי מתתיהו סירירו זצוק"ל, ורבי אהרן אביטבול זצוק"ל, ורבי שלמה אבן-דנאן זצוק"ל (בעמח"ס אשר לשלמה, בקש שלמה ועוד), באדיבות הני תרי צנתרי דדהבא, יכין ובוועז, מקימי עול תורה ומזכי הרבים מכון אורות המגרב, ומכון מגן אבות, ועומד לצאת לאור בקרוב אי"ה בשלימותו ע"י הנ"ל, הקב"ה ישלם שכרם. ועוד בה שלישיה, הן עתה קרבה שנת השבע שנת השמיטה, בציווי הברכה המשולשת בתורה, ואת המנורה, נוכח השלחן זכינו להעלות, על מזבח העולות, נוסח פרוזבול כמנהג מרוקו עם הסברים ומקורות, באדיבות מכון פי ישרים, והעומד בראשו הג"ר יוסף פרץ שליט"א, מו"ץ בעי"ת פנמה יצ"ו, תורה משולשת מראשונים כמלאכים, ולא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל ועשית על פי המשפט.

ומערכה שניה של קטרת, אם למקרא ולמסורת, מפני שהקול יפה לבשמים, ולקטרת הסמים, דקה מן הדקה, במדור הנקרא 'ארח צדקה', הרי זה בכי יותן, מאת הדיין המפורסם, מקים עול המשפט ה"ה הרה"ג ר' יששכר דב כהנא שליט"א, גאב"ד מישרים ורב דק"ק רעים אהובים, עי"ת ליקווד יצ"ו, גדול מרבן שמו, דן ידין עמו, סביבון' עלי אור'ח קדימה בצדקה, והיה מעשה הצדקה שלום. ועליו חונים הגאונים, הג"ר אהרן רקח שליט"א, מעי"ת שיקאגו יצ"ו, הג"ר עמנואל מולוקנדוב שליט"א, מעי"ת פ"ת, והג"ר אוהד שלום ישי שליט"א, מירושת'ו עיר ציון במשפט.

והרוצה להחכים יעסוק בדיני ממונות, הודאות והלואות, שבח המגיע לכספיים, אל מקום אחד נאספים, שהם כמעין הנובע במדור הנקרא 'נתיבות משפט', בדיני ממונות וחושן משפט, ונהורא עמיה שריא מהדיינים המובהקים, הרה"ג ר' ברוך שרגא שליט"א, אב"ד ירושלים ת"ו,

קובץ אבקה רוכל תמוז-אב תשפ"א

ובנו הג"ר יצחק ישי שרגא שליט"א, מח"ס תורת העובר, אב ובנו שראו את החד'ש, וחקרי הלכה לרחבה ולארכה מאת הג"ר אליהו אשקר הכהן שליט"א, מעי"ת ברוקלין, והג"ר אליעזר כהן שליט"א, מעי"ת קליוולאנד-ליקווד, הג"ר יוסף דוד יוסילבסקי שליט"א, ידידנו עוז דומ"ץ בבית הוועד לענייני משפט עי"ת ליקווד, הג"ר יחיאל שולמן שליט"א, ראש כולל בבני ברק, וידידנו מחברי המערכת, איהו גופא הג"ר חיים אריאל נפתלי הלוי שליט"א, מח"ס ישמח אב, טעמו וראו כי טוב ודרשת והגידו לך את דבר המשפט.

והיה לאות על הבתים, זאת הפעם סיפחנו את מדור 'בית תלמוד' על דסליק מיניה, שגם הוא ברובו עוסק בענייני סדר נזיקין, וזיקוקין די נור נפקין, פלפלת בחכמה אבות בחכמה משיבי מלחמה הלה המה הגיבורים, הג"ר יוסף צמח שליט"א, מעי"ת ליקווד, הג"ר אהרן חמווי שליט"א, רב בק"ק בוסטון, הג"ר ישראל נתנאל נמדר שליט"א, מעי"ת גרייט ניק, הג"ר שי שלום קבסה שליט"א, מירושת"ו, והג"ר אשר שנורמאן שליט"א. ולכו אל יוסף במדור 'בית יוסף', שם תל תלפיות והיה כל דורש ומבקש דבר ה' זו הלכה, ושם אתנו הג"ר מרדכי לבהר שליט"א, הג"ר שמעון תבריקאן שליט"א, הג"ר גימפל ליפשיץ שליט"א, אנא עבד'א תולעת יהודה, והרה"ג והמפורסם הרב קלמן שווארץ שליט"א. ובדיני גיטין שני מאמרים מעולפים כספירים, מאת הגאונים רבי אפרים אמינוב שליט"א, וידידנו הג"ר שאול סימן טוב שליט"א, שיצא בישע רב לעזרת ה' בגיבורים, וישמעו כל ישראל את המשפט.

וה'ן מגיד לי, במדור מגיד מישרים, חביבים דברי סופרים, דברי אגדה כמים קרים, מהגר"א חמווי הנ"ל, והדרן מפואר ערוך בטוב טעם ודעת מאת הג"ר מיכאל עובדיה שליט"א, ודבש ונופת צופים, בלשונות חכמים שבעתיים מנופים, מהגר"ר אברהם מייזעלס שליט"א, מעי"ת מונטריאל. והדלת סגר במדור 'בדק הבית' הדיין המצויין הג"ר יעקב יהושע סעמיאטיצקי שליט"א, ראש כולל הרבנים ודומ"ץ בבית הוועד הנ"ל, במספ"ר שמו"ת קו"ל זכ"ר, ועוד מכתבים מידידנו ורעינו האהובים. הרוצה לשלוח תגובות על המאמרים בגליון הנוכחי או הגליונות הקודמים, נא לשלוח כדרכה של תורה ואת והב בסופה, מלך אוהב צדקה ומשפט.

ומי ששיכן שמו בבי"ת הזה, הוא יגיענו למועדים וזמנים אחרים, ויאספו בעלי תריסין כאיש אחד חברים, לשלוח לנו מנועם אמריהם לכרך הבא שיצא בעזה"י לקראת חודש תשרי, בפרט בענייני חודש תשרי ובענייני יום טוב וחול המועד, לא נתנו ימים טובים לישראל אלא לעסוק בתורה. הרוצה לשלוח מאמר למערכת בעניינים אלו או בשאר עניינים, מתבקש לשלוח עד ז' אלול ה'תשפ"א. ויה"ר שנזכה לראות בנחמת ציון במהרה בימינו, והשיבה שופטינו כבראשונה ויועצינו ככתחילה, ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה.

כעתירת עבדי ה',
חברי המערכת

בית נכאָת

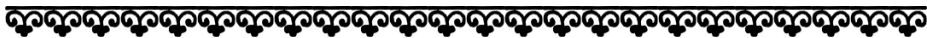

עט סופר [שטרות ע"פ נוסח מראכש]

ממוה"ר רבי דוד צאבא זצ"ל^[א]

הרב מרדכי לבהר, באדיבות מכון מגן אבות, לוס אנג'לס

הקדמה לשטרות ע"פ חכמי המערב הפנימי וביאוריהם

דיני שטרות נהגו הלכה למעשה בכל רחבי המערב הפנימי. ונדרש מכל דיין, ספרא דדיינא^[ב] וסופרי שטרות^[ג] להיות בקיאים היטב במיני השטרות, הלכותיהם ונוסח כתיבתם. הרבה גופי תורה ופרטים היו תלויים ומונחים בהם. ולפעמים היו חילוקים בין בתי הדינים בנוסח, וכמובן שיש הרבה נפק"מ למעשה ללמוד משטרות הללו.^[ד] לראבונינו, בזמנינו רוב השטרות הנהוגים

[א] נדפס לראשונה בספר מורה צדק להמלך דוד צאבא (נדפס בתוניס תרע"ה) 'עט סופר' ע"פ מראכש. והוא כאן באותיות מאירות. רבי דוד צאבא נולד לאביו רבי יעקב בן יאמין צאבא שהיה חייט בבית המלך. ולאמו מירא ממשפחת בנבנשתי, מדייני מראכש. רבנו היה גדול בדורו ואביו ביקש מהמלך שימנו אותו לדיין. המלך הסכים ודיבר עם מו"ה שלמה אסבאג שימנה אותו. אמנם היו באותו זמן במראכש חמשה רבנים שהיתה להם קדימה לרבי דוד מחמת דיני השררה, לכן מינו את חמישתם ואת רבי דוד. אמנם באותה שנה פרצה מגיפה ונפטרו אותם חמשה, ואילו רבי דוד האריך ימים עד כתשעים שנה. היה רב מופלג בדורו וכל דייני ישראל בדורו התחשבו בדעתו. גם היה מקובל אלקי ומספר בספרו סודות שגילו לו בחלום. נפטר בליל יוה"כ שנת תרי"ח, ובכל ערי מרוקו הספידוהו. חיבר הרבה חיבורים בכל מקצועות התורה (מידדי הרב יוסף פרץ שליט"א).

[ב] ע' בשו"ת עמק יהושע (ח"ד – שבט סופרים עמ' ו') שהספרא דדיינא הוא שהיה יושב תמיד עם רבני ביה"ד וכותב את הטענות ופסקי הדין וכו' וכ' כשמו כן הוא [ואצלינו במרוקו פקיד כזה היה לו תואר 'מזכיר בית הדין']. ע"כ.

[ג] שם הוסיף וז"ל, לא כן סופרי שטרות דידן לא היו יושבים בביה"ד בכלל, רק תפקידם לכתוב שטרות למיניהם ע"פ ההלכה והנוסח והמנהג שנהגו רבותינו הראשונים ע"ה מימי קדם, ולפי חוקי הממשלה אחד מביה"ד מקיים חתימותיהם ותו לא. וזה היה אפי' בערים הגדולות שהיה ביה"ד רשמי של ג' דיינים, לא כן בערים לא גדולות וכמו עיר דין צפרו הנ"ל, שעל הסופרים שהיו שם מדובר שם, לא היה ביה"ד של שלש רשמי על ידי הממשלה, רק דיין אחד רשמי היה בשם תואר 'רבן דיליג' [ז"א, רב ממונה על ידי ביה"ד של שלש הסמוך לעיר] והרב הזה אפי' המזכיר לא היה לו לפי חקי הממשלה, רק הוא בעצמו כותב הכל כי לא היתה לו עבודה רבה כידוע. עכ"ד. וע"ע בהקדמה לספר נוהג בחכמה שכתב הר"ר משה עמאר שליט"א וז"ל, בין היתר דרשו שכל סופרי השטרות (נוטריונים) היהודיים יבחנו במבחן רשמי בהלכה ובמעשה, ורק אלה שיעמדו במבחן יורשו להמשיך במלאכה זו. הבחינות נערכו בערים המרכזיות על ידי אב בית הדין של העיר בנוכחות נציגי השלטונות. בפאס התקיימו הבחינות לסופרי הערים פאס, מכנאס וצפרו ביום ט"ז אדר תרע"ט. על כל אחד מהנבחנים היה לכתוב שטר עיסקא, שטר מכירת קרקע, ושטר שכירות, אחר כך היה עליו להסביר את משמעות נוסח השטר על פי ההלכה. כמו כן נשאלו הנבחנים שאלות בדיני שטרות ועדות בכתב ובעל פה. המבחנים נשלחו לעיר הבירה ארכאט לבדיקה, ואלה שהצליחו לעמוד במבחן קיבלו רשות להמשיך בתפקידם. בין הנבחנים היו חכמים מופלגים אשר שימשו אחר כך בדיינות וכו'. השטרות במרוקו נכתבו על נייר רשמי שהוטבע בו סכום האגרה. על הסופר היה להתאים את ערך הסכום הנקוב בשטר לגובה האגרה שיש לשלם ובהתאם לכך לקנות הנייר. ע"כ.

[ד] לדוגמא, ע' בשו"ת ויאמר יצחק (ח"ב ס' קעא) נפק"מ בנוסח שטר הטבה לגבי יורשים.

עט סופר [שטרות ע"פ נוסח מראבש]

ממוה"ר רבי דוד צאבא זצ"ל

בהרבה מערי ישראל נעשים ע"פ ערכאות וכפופים לדינא דמלכותא, אשר ע"כ מעטים העוסקים במלאכה זו.

ברם, אחרי התייעצות עם דיינים מובהקים, נתעודדנו להדפיס את נוסח השטרות שהיו במערב לתועלת הלומדים מכמה סיבות: ראשית, כאמור, כמה וכמה גופי הלכות אפשר למילף מהנוסח. ועוד, בזמנינו זה, ככל שמתרבים שלטונות החוקקים חוקים כנגד התוה"ק, יש יותר צורך שלא להזדקק לדיניהם, ולהחזיר עטרה ליושנה לכתוב בין איש לרעהו שטרות ע"פ דיני התורה, וכמובן עם שינויים המתאימים עם דרכי ומנהגי המסחר של זמנינו, אמנם מעצם טופס השטר יש תועלת מרובה. וכדומה אצל חכמי אשכנז נתקבל ספר נחלת שבעה ועד היום בתי דינים משתמשים בנוסח השטרות ועכ"פ בטופס, ויש בו תועלת מרובה. והרבה דינים שייכים דוקא לבני ספרד שע"י נוסח שטרות הללו ימצאו דיינים היושבים על מדין תועלת מרובה.

הנה, כמה חיבורים נכתבו במרוקו על נוסח השטרות, החל מגדולי הדור רבי יעקב אבן צור זצ"ל הנקרא 'עט סופר',^[ה] שכבר בגיל צעיר הצטיין בכתיבתו התמה, ונתמנה כסופר בבית דין של פאס. גם בספר תקנות חכמי מכנאס חלק ב נדפס קונטרס 'עט סופר' למהר"ח טולידאנו זצ"ל. ובסוף ספר פעמוני זהב להמלא"ך רבי רפאל אנקאווא זצ"ל נדפס קונטרס 'תיקון סופרים'. גם בספר חסד ואמת להרב יצחק צבע מהעיר סאלי נדפס קונטרס 'שופרא דשטרי'. גם מהפחד יצחק סבאג ממכנאס נדפס ספר 'אהל יצחק' בג"רבה הכולל ספר 'עזרה לסופר' על נוסחאי שטרות, ונדפס מחדש ע"י הרב מאיר עטיה זצ"ל בספר רב רבנן עם הגהות והערות. וגם מר"ח טולידאנו כתב 'עט סופר' הנדפס בתקנת חכמי מכנאס ח"ב.

שימוש בראשי תיבות בשטרות

הנה, המעיין יראה שבהרבה מנוסחאות השטרות, נמצאים ראשי תיבות מרובות עד שצריך ספרא דדייני מומחה שיוכל לפענח את השטרות. ויש שטרות שכמעט כולם ראשי תיבות.^[ו] ותמהתי טובא מאיזה סיבה נהגו כן, מאחר ששטר צריך להיות מבואר וברור, וא"כ למה דוקא בחרו בראשי תיבות.

[ה] נמצא בהספרייה הלאומית, ירושלים, ישראל Ms. Heb. 8°4159 תחת שם עט סופר : "עט סופר" נוסחי שטרות (א-62א), וספר "לשון למודים", אגרות (א63 ואילך), לר' יעקב אבן צור עט סופר: אבן צור, יעקב בן ראובן, 1752-167. וע' בכרם חמר לרבי אברהם אנקאווא (ליורנו תרל"א) בדף מו, א שכתוב "מועתק מכ"י הרב כמוה"ר יעב"ץ זלה"ה". ויש לעיין אם הועתק מהיעב"ץ, עכ"פ ספר עט סופר הנ"ל עדיין נמצא בכת"י. וע"ע בספר פאס וחכמיה ח"ב (ירושלים תשל"ט).

[ו] למשל ראה בספר אהל יצחק נדפס מחדש בספר רב רבנן שטר עיסקא : ה. הע"ע בקש"מ בדל"ב, הי' פב"פ, והוה"ג שקי' מאת פב"פ סך כו"ך דורוס בעי"ו מהיום ועסח"י וכ"ז ששז"ק. וכמ"ש מה"ש במ"א ובזו' ובחי' ובחי"ח בכ"ע משו"מ ומוש"ב ואפי' מצב"ד יטוה"ה ט"ח ובעה"ה חיו"ה, וכשה"ב כה"ב ב"מ דל"ל כארו"ה. ומר"מ יטוה"ה אור"א שט"ו שכימ"ה הנז'. ולי"ן עהה"פ כ"א בש"ה. וכעש"ן ואפי' עי"א, לי"ן לבעה"ה בהפ"ך, ולא יסתחר כ"א במחז"ק, גם לא יקיף לשונ"ב ב"ב ושאב"ב. וא"ש ידו עה"ת. והבחי' בידו לפ' לבעה"ה בעח"ב סך כו"כ בכ"ח מהיום

קובץ אבקת רוכל תמוז-אב תשפ"א

וחשבתי שאולי נהגו כן כדי להרחיק אינשי דלא בקיאים די הצורך בכתיבת שטרות שלא יתעסקו במלאכה שאינה הגונה להם. וידידי הג"ר יוסף פרץ שליט"א הוסיף שאולי הטעם כדי לקצר ולהפחית את טירחת הסופרים. והעירוני לדברי המשפט וצדקה ביעקב (ח"ב סי' קא) שמזכיר שהיתה תקנה בצפרו שפוסלים שטר הכתוב בראשי תיבות.

וז"ל שם, שלימים וכן רבים החכמים השלימים דייני ומנהיגי ק"ק צפרו יע"א ישמרם שומר נפשות חסידיו אכ"ר. אחדש"ו ידרשו אלוה ממעל סיבת הנפת עטי עט דודים להשמיע במרום קדושתכם, על אשר נדרשתי לגלות דעתי בה' בעיי אשר שאול שאל האיש ידידנו כהה"ר מסעוד נ' רבוח יצ"ו. זה יצא ראשונה על מה שכבר השבתי לו זה ימים בענין מה שהוא מנהג קבוע בארציכם ששטר שיש בו ראשי תיבות דלא למדים ביה כלל, ואירע שנמצא שטר שכתוב בו זמן הודאתו שנת ע"ט וכו' ובצאתו לפני ב"ד מקרא קרעוניה. ועל זה השבתי כבר שאם העדים עדיין הם זוכרים יכולים לחזור ולכתוב שטר אחר מחדש כי מאחר שנתברר שטעו איגלי מילתא דעדיין לא עשו שליחותם כדאי' בגמ' דגיטין בההיא דהוי קרו לה כפוטא וכו' דמסיק שם מידי א"ל כתבו חספא והבו לה, ופסקה מרן בסימן מט סעיף ו'. ובנידון דידן מאחר שלא כתבו השטר כתיקון חכמי העיר חספא בעלמא הוא, ועדיין לא נגמרה שליחותם. ואפ' אינם זוכרים אלא מתוך קריאת אותו שטר הפסול יכולים לכתוב אחר, דאותו שטר הפסול לא גרע קונטרס זכירת הסופר נאם יעב"ץ. ע"כ.

הרי עכ"פ הזמן צריך להיות מבואר, ולמה שאר השטר היה כתוב כמעט בחידות עד שכמה רשימות נכתבו לפיענוח ראשי התיבות (ע' במורה צדק, ובשו"ת מענה אברהם ועזרה לסופרים שמפענח הרבה מהשטרות). ואיברא, בעט סופר להיעב"ץ מפאס יש מעט מאד ראשי תיבות, ואילו בשטרות של המהרח"ט והפחד יצחק ממכנאס ומורה צדק במנהגי מראכש כמעט כולם בר"ת. ואולי מילתא דא תליא במנהגי הערים ומנהגי ב"ד. וצ"ע.

וכימה"ה ופטור משה"ר. ולא יפ' כלום מהריוח גם כפי הבחי' הנז' רק עד שידח"ה וימצא שהרויח ושיכול להגיע לבעה"ה הבחי' הנז', ואח"ך יפ"ל. ואי"ן אח"ך אפי' בשל"ו של"ד או שדק' ולא מצא. ולעת הפ' יחזיר הדורס הנז' בעין יקרו וכו'. והוע"ה ששטר זה מו"ח ומק"ו כחו' סבדי"ץ. ובנא"ג ומפו' לבעה"ה ולב"ך עוב"ך עכ"ע שזו"פ קו"ר בל"ל שו"ש וכו' ואחר"ס. ואם יזקי' לאחר"ס מעו"מ חי"ע בכהק"ש הנז' ל"ל סך כו"ך קנ"ג שכפה"ד בשעכ"ן וכו' ובא"ח עכ"ן וכו' דלא כאס' וכו' ונ"ה בקש"מ בדל"ב עכמדו"ל געע"ה מפו' כנו' והיו' ביום פ' לח' פ' שנה פ' והשו"ב וקיים. ע"כ.

עט סופר

(א) נוסח הגט הוא כתוב י"ב שטין אין לפחות מהן ולא להוסיף עליהם:

ברביעי בשבת כו"ך ימים לחו' פ' שנת כו"ך לב"ע למנין שאנו מנין בו כאן במתא מראכש דעל נהר תאנסיפת מותבה אנא פב"פ העומד בכאן במתא מראכש הנזכרת וכל שום אחרן וחניכא דאית לי ולאבהתי ולאטרי צביתי ברעות נפשי בדלא אניסנא ושבקית ופטריית ותרוכית יתיכי ליכי אנת פב"פ העומדת היום בכאן במתא מראכש הנזכרת וכל שום אחרן וחניכא דאית ליכי ולאבהתיכי ולאטריכי דהוית אנתתי מן קדמת דנא וכדו פטריית ושבקית ותרוכית יתיכי ליכי די תיהויין רשאה ושלטאה בנפשכי למהך להתנסבא לכל גבר די תיצביין ואנש לא ימחא בידיכי מן שמי מן יומא דנן ולעלם והרי את מותרת לכל אדם ודן די יהוי ליכי מינאי ספר תרוכין ואגרת שבוקין וגט פטורין כדת משה וישראל:

(ב) נוסח שליחות הגט

בפנינו אה'ב בכו"ך בש' כו"ך לח' פ' שנת כו"ך לב"ע למנין שאנו מנין בו כאן במתא מראכש דעל נהר פ' מותבה מסר פב"פ לפב"פ גט כריתות להוליכו לאשתו פב"פ ומינה אותו בחריקיה להיות שליח ליתנו לה בכל מקום שימצאנה וכך אמר לפנינו פב"פ אני ממנה לפב"פ שליח בחריקי ליתן גט זה ביד אשתי פב"פ בכל מקום שימצאנה ותהיה ידו כידי ופיו כפי ודבורו כדבורי ועשייתו כעשייתי ונתינתו כנתינתי ונותן אני לו רשות לעשות שליח אחר בחריקיה ושליח עושה שליח ושליח אחר שליח עד מאה שלוחים אפי' בלא אונס עד שיגיע גט זה לידה ותכף שיגיע גט זה לידה מידו או מיד שלוחו או מיד שליח שלוחו עד מאה שלוחים תהיה מגורשת בו ממני ומותרת לכל אדם והשליחות שעשה הבעל לשליח פב"פ היה בקש"ם ובח"ה והגט שנתמנה עליו שליח היה נכתב ונחתם בכו"ך בש' כו"ך לירח פ' שנת כו"ך לב"ע למנין שאנו מונים בו בכאן במתא מראכש דעל נהר תאנסיפת מותבה והעדים החו' בו הם פב"פ עד ופב"פ עד וקנינו בקש"ם ובח"ה מיד הבעל פב"פ שבטל כל המו' ומו' דמו' ומו' דנפקי מגו מו' עד סוף כל המו' ופסול עדיהן עליהן וכל הדברים הגורמים בקיומיהו לכשיתקיימו בכו"ך מעכשיו הם בטלים ומבוטלים והודה בפנינו הבעל שלא מסר שום מודעה בשבועה על הגט ועל השליחות ושלא ימסור ומחשש שמא מסר שום מודעה על הגט בשבועה התרנו לו כל שבועה כראוי וגם בפנינו קע"ע הבעל שלא יבטל הגט ולא השליחות ולא יוציא לעז על הגט וגט זה שנתמנה עליו פ' שליח שיטה שלישית מתחלת במלה פ' ומסיימת במלה פ' שיטה ו' מתחלת במלה פ' ומסיימת במלה פ' ומסיימת במלה פ' ומסיימת במלה פ' ונקוד מאחורי הגט על מלה פ' כמין סגול ועל מלה פ' כמין פתח ועל מלה פ' כמין זרקא ומה שראינו ונעשה לפנינו לרח"פ בזמן פ' והשוו"ק:

(ג) נוסח שליח קבלה

קובץ אבקת רוכל תמוז-אב תשפ"א

בפנינו אה"ב בכ"ך בש' כו"ך לירח פ' ש' פ' למניינא דרגילנא לממני ביה בכאן במתא פ' דעל נהר פ' מותבה איך באת לפנינו האשה פב"פ העומדת היום במתא פ' וקנינו מידה בקש"מ ובח"ה ומינתה בפנינו לפב"פ להיות שליח לקבל גטה מיד בעלה פב"פ ובפנינו אמרה האשה פ' לשלוחה פ' התקבלי גיטי מיד פב"פ בעלי ותהיה ירך כידי ופיך כפי ודיבורך כדיבורי וקבלתך כקבלתי ותוכי לי בו ויהיה לך רשו"ג לעשות לך שליח ושליח אחר שליח עד מאה שלוחים כדי שנהיה מגורשת ממנו ומותרת לכל אדם ומה שראינו ונעשה לפנינו לרח"פ בזמן הנ"ל וקיים:

(ד) נוסח שטר שכירות

הע"ע בקש"מ ובח"ה פב"פ והוה"ג שהשכיר לפב"פ בית או מקום פ' או חנות פ' שבמקום פ' לצד ימין או וכו' והיא במקום פ' שבכל צד או מזרח או מערב וכו' להיוצא ממקום פ' בסך כו"ך בחו"ח ע"ס חו' פ' בסך הנז' ומו"מ זכה פב"פ בשכ"י הנז' כ"ז הנז' ולא יוציאנו ממקום שיהיה בית או חנות כ"ז הנז' וקבע"ע אחריות כעו"ט על השכ"י הנז' שעלי לסלקן וכו' הכל מוחזק על המשכיר הנז' בכל חסב"ד ובכת"ח והכל דלא כאס' וכו' אלא כתי' חז"ל ונ"ה בקש"מ ובח"ה מיד המשכיר הנז' ע"כ הנז' בזמן פ' והשוו"ק:

(ה) שטר מקח וממכר

הע"ע בקש"מ ובח"ה פב"פ והוה"ג שמכר דבר פ' לפב"פ בסך כו"ך ואפי' ירויח הקונה הנז' בדבר ההוא סך מה אין למוכר לחזור עליו בשחז"ך וכן להפך ח"ו אין לקונה לחזור עליו בשחז"ך על המוכר הנז' הכל מוחזק על הקונה ועל המוכר בכל חסב"ד ובכת"ח וכתחז"ל ונ"ה בקש"מ ובח"ה מיד המוכר הנז' והקונה הנז' ע"כ הנז' בזמן פ' והשוו"ק:

(ו) שורת הדין

בפנינו אה"ב נשבע פב"פ שבו' ס"ת בנק"ח וקאל אלאה ימחיה אמא פהאד ס"ת בכי"ל שאין לו תכ"ה לא כסף ולא שוה כסף ול"ז ולא אבט"ו ולא החביא ולא הטמין ולא נתן במתנה לשוא"ב הן עמ"ל הן שעמ"ל זולתי די לאבס עליה וכלי חרש או כלי פ' דוקא והשבו' היתה ע"ד המב"ה וע"ד בד"ה שבירושלים בלי מרמה ובלי תחבולה ולפי שכך נשבע בס"ת פב"פ אחר איום נמרץ ולרח"פ בזמן פ' והשוו"ק:

(ז) נוסח חרם

הסו' מאימין על הנשבע ואומרים בזה"ל הוי יודע באין לחרם תא ידכ'ל פ' רמ"ח איברים ושס"ה גידים די בנאדם לאין להפך די חרם הוא רמ"ח ודי תא ידאוז עלא לחרם תא ידאוז עלא תורה כאמלא ואליהו הנביא תא יברר פ' שמים מא תקבל שי תפלה דיאלו ארבעים יום וחנא פטו' וישר' פטו' באין מא ג'שת פב"פ ומא עבית לו לא קליל ולא כתיר מיום די תכ'אלט מעאה עהה"ז וההז"ב והנשבע אומר מא עביתלו מא ג'שתו ולא בקא ענדי מן דיאלו אפש"ן

עט סופר [שטרות ע"פ נוסח מראבש]

ממוה"ר רבי דוד צאבא זצ"ל

וילא כדב ארור הוא ויקול הנשבע הנז' אמן ויכתבו הסו' אה"ב הטלנו ח"ך על פב"פ אחר האיום אן מא עבאלו לפב"פ הנז' לא קליל ולא כתיר ולא ג'שו ולפי שכך הטלנו ח"ך על פ' לרח"פ בזמן פ' והשו"ק:

(ח) שביעות היסת

באה"ב נשבע פב"פ שבו' היסת כראוי אחר האיום וקאל בזה"ל אלאה ימחיה אמא פהאד היכל הקודש אן מא עבא לפב"פ דבר פ' ולא ג'שו לא פ'לקליל ולא כתיר ולא כל מידי דמת"ן והשבו' היתה ע"ד המב"ה וע"ד בדי"ן שבירושלים בלי מרמה ובלי תחבולה ולפי שכך נשבע פב"פ השבו' הנז' לרח"פ בזמן כו"ך והשו"ק:

(ט) קיום השטר

הנפק שטרא דא קודמנא אנן בי דינא ומדאתברר לנא דדא היא חתי' ידייהו דהנהי סהדי דחתי' לעילא אישרנוהי וקיימנוהי כדחזי ולרח"פ תמ"ת וקיים:

(י) שטר שידוכין ביד החתן

בסט"ו שדך פב"פ הבתולה פ' בתו עם הבחור פב"פ ותכנס עמו לחופה לזמן פ' לכן הע"ע בקש"מ ובח"ה פב"פ שיכנס בתו הנז' לחופה לזמן פ' עם בן זוגה הנז' בלי שועו"ך ויעניק לה בנדונייתה אלו הכלים כו"ך ומע"ב כו"ך וא"ב שוע"ך מצד הבתו' הנז' או מצד אביה או מאיזה שו"צ שבעולם מו"מ חיי"ע אבי הבתו' הנז' לפו"ל להבחור הנז' ולב"ך סך כו"ך חיו"ג באח"ג וכו' ובנא"ג וכו' ואח"ס וכו' ולא ישב"ש וכו' וכו' והכל דלא כאס' וכו' אלא כתחז"ל ונ"ה בקש"מ ובח"ה מיד החייב הנז' ע"כ הנז' גם על הנא' הנז' בזמן פ' והשו"ק:

(יא) שטר שידוכין ביד אבי הכלה

נשתדך הבחור פב"פ עם הבתו' פב"פ ויכנס עמה לחופה לזמן פ' לכן הע"ע בקש"מ ובח"ה הבחור הנז' שיכנס לחופה עם הבתו' הנז' לזמן הנז' בלי איחור"ך ובלי שועו"ך ויזיבלהא פ'נקד כו"ך וא"ב שוע"ך מצד הבחור הנז' או מאיזה שו"צ שבעולם ולא רצה ליכנס עמה לחופה מו"מ חיי"ע הבחור הנז' חו"ג לפו"ל לאבי הכלה הנז' ולכ"ך סך כו"ך באח"ג וכו' ובנא"ג וכו' וכו' והכל דלא כאס' וכו' אלא כתחז"ל ונ"ה בקש"מ ובח"ה מיד הבחור הנז' ע"כ הנז' גם על הנא' הנז' בזמן פ' והשו"ק:

(יב) שטר פרוזבול

אה"ב בא לפנינו פב"פ ואמ"ל מוסרני לביד"ץ י"ץ כחות"ת שי"ל נגד כל ב"ב הן בשטר הן בעפ"י כדי שנוכל לגבותם מהם כ"ז שארצה ומי שאין לו קרקע מהלויים שלי אני מזכה לו בק"ש אד"ק ולרח"פ תמ"ת והי"ז וכו':

הע"ע בקש"מ ובח"ה מיד פב"פ ומיד פב"פ וההו"ג וחי"ע חו"ג שנשתתפו במל' הי"ל מהיום וע"ס חו' פ' ופ' הנו' הניח לכי"ה סך כו"ך ופ' הנו' הניח לכי"ה או"א וכמש"ל מה"ש במל' הנו' וחור"ח ועו"ע ומו"מ ואמצ"ב יתחלק חכ"ח אחר שיטול כ"א מהם קרנו תרום בכבוד ומה שנשאר יתחלק"ב חכ"ח לח"ש וכשם שחו' בריוח כך וכו' ולי"ט שוא"מ לשכנגדו שו"ט לט"ח ולשו"ט שי"ב שוד"פ ול"ט מה שהנחת נטלת ול"ט אין השו' וכו'.

וישמרו אמ"ש ביניהם דלא לאטמורי ודלא לאעררו וכו' כ"א דוקא עד שיהי הדבר ע"י שע"ך הלא"ה הכל בטל וא"ב שו"ע מצד אח"מ ולא רצו בשו' הנו' כ"ז הנו' עהא"ו הנו' אזי מו"מ חיי"ע לשכנגדו בסך כו"ך באח"ג וכו' ובנא"ג ואח"ס קהו"א וכו' והי"ז וכו':

(יד) שטר מורדת

קנינו בקש"מ ובח"ה מיד האשה פ' אשת פ' וההו"ג שעשתה לבעלה הנו' מורדת מהיום וע"ת גחור"ד ופטרה אותו מבח"ש ופטרה אותו ממזונותיה פטור"ג באו' המועיל כפ"ה וכו' והכל דלא וכו' ונ"ה בקש"מ וכו':

(טו) שטר עקדא די יהיב השוכר

הע"ע בקש"מ ובח"ה פב"פ וההו"ג וחי"ע חו"ג שהשכיר החצר פ' ב"פ לפב"פ בסך כו"ך בכחו"ח מחו' זשא"ב ע"ת חודש פ' ולא יוציאנו ממנה ולא יוסיף עליו בשכירות הנו' כ"ז בפ"א מה יכ"יר עליה שואד"ב כ"ז הנו' וקבל ע"ע המשכיר הנו' אחריות כעו"ט על השכי' הנו' שעליו לס"ג בגו"ב עש"ת השכי' הנו' מו"מ מ"מ עש"ב ומו"מ זכה השוכר הנו' בשכי' הנו' למכור ולשכון וליהנות ולעשות מן השכי' הנו' כחור"ר הוב"ך כ"ז הנו' והי"ז וכו':

(טז) שטר עקדא די יהיב למשכיר

הע"ע פב"פ וההו"ג וחי"ע חו"ג לפו"ל לפב"פ סך כו"ך בכחו"ח מחו' זשא"ב וע"ת חו"פ וכשו"ה הכע"ה הנו' ועב"ך באח"ג וכו' ובנא"ג וכו' ואח"ס תהו"א ולישב"ש וכו' כ"א וכו' והחוב הנו' מפאת שהשכיר לו החצר פ' בסך הנו' כ"ז הנו' ה"ס ה"פ והכל דלא וכו' אלא וכו' ונ"ה וכו':

(יז) שטר אפותיקי

הע"י ע"ע בקש"מ ובח"ה פב"פ וההו"ג שחייב עצמו חו"ג לפו"ל לפב"פ ולב"ך סך פ' לזמן פ' באח"ג ובנא"ג והעמיד לו לבטחון החוב הנו' מקום פ' בתורת אפותיקי גמור לענין שאם לסוף הזמן שקבע עמו לא פרע לו הסך הנו' מעכשיו נתן לו רשות גמור למכור המקום הנו' לפירעון הנו' ע"י סרסור ברב או במעט והפחת והמותר באחריות החייב הנו' הכל מוחזק על החייב הנו' ועב"ך באח"ג ובשכ"ן קואג"ט שק"ו ובנא"ג כשע"ך ובכל חסב"ד וכתח"ז ושלא ישב"ש ולא

עט סופר [שטרות ע"פ נוסח מראבש]

ממוה"ר רבי דוד צאבא זצ"ל

יורע כש"ז כ"ז היר"ק הכל דלא וכו' ודלא וכו' אלא כתחז"ל ונ"ה בקש"מ ובח"ה מיד החייב הנז' על כל הנז' וג"כ על הנאמנות הנז' ביום פ':

(יח) שטר חוב

העיד ע"ע בקש"מ ובח"ה פב"פ והוה"ג שנתחייב חו"ג לפו"ל לפב"פ ולב"ך סך פ' פרעונם לזמן פ' בלי שום איחור ועיכוב כלל עכש"ו שמוציא משט"ז מס"ג עספ"א והקרן קיים הכל על החייב הנז' ועב"ך באח"ג ובשכ"ן קואג"ט שק"ו ובנא"ג בשע"ך לפ' ולב"ך על החייב הנז' ועל ב"ך בלי לחייבו שוש"ך ואפי' ח"ס לק"ה ולא ל"ה ובחסב"ד ובכת"ח ולא ישב"ש ולא יורע כש"ז כ"ז היר"ק ולא יטעון החייב הנז' שחובות הגוים קודמין תחי' אלא החוב קודם הכל דלא וכו' ודלא כטו"ד אלא כתחז"ל ונ"ה בקש"מ ובח"ה מיד החייב: על כל: בזמן פ':

(יט) שטר עסקא

העיי ע"ע בקש"מ ובח"ה פב"פ והוה"ג שקבל מאת פב"פ סך פ' להתעסק בהם בתורת עסקא גמורה מהיום ועד זמן פ' וכל מה שירויח המתעסק: במעות: ובחלופיהן ובחלופי חלופיהן ובכל עסק ועניין ומשא ומתן ואפי' מציאה בדרך יחלוקן אותו על האופן: אחר שיטול המתעסק מעה אחת כסף משכר טרחו לכל זמן העסקא וכשם שחולקין בריוח כך חולקין להפך ב"מ דלא לאמטויי להו שום פסידה אלא ריוח וישמור המתעסק: אמ"ש:

(כ) שטר מתנה

העיי ע"ע בקש"מ ובח"ה פב"פ והוה"ג בר"ן ובחש"ד בלי זכר שום אונס וכפיה בעולם כלל אלא הכל ממנו בלב שלם ובנפש חפיצה ודעת נכונה ומיושבת שנתן לפב"פ כל חלק וזכות שיש לו במקום פ' הכל כאשר לכל נתן הנותן לפי: מ"ג חתוכה וחלוטה שב"ו דלא להשנאה מינה ודלא למהדר בה לעלמין מ"ב מ"ש מתנה מעכשיו מתים ולאחר מיתה מתנה בעין יפה וגוף בריא מתנה לצמיתות ולחלוטין מתנה גלויה ומפורסמת וכך אמ"ל הנותן: כתבו האי מתנה בברא וחתמוה בשוקא היכי דלא תהוי כמתנה טמירתא וכמתנת ש"מ דהדרא ומעכשיו סלק הנותן עצמו מעל המתנה עצמו ורשותו וזכותו ועצם ורשות וזכות ב"ך ס"ג ולא שייר במתנה לעצמו ולרשותו ולזכותו ולעצם ולרשות ולזכות ב"ך שום שיור של זכות כלל אפי' מנע"י ומדכ"ר ומעכשיו זכה פ' במתנה: הוא וב"ך לד"ע זכיה גמורה וחור"ג וק"ג לשכון ולהשכין ולהשכיר ולהנחיל ולמכור ולבנות ולסתור ולהעביר ולהחליף ולהוריש ולהחסין ולתת במתנה לכל מי שירצה ולעשות ממנה כחפצו ורצונו הוא וב"ך לד"ע הכל מוחזק על הנותן ועב"ך הכל דלא וכו' ודלא וכו' אלא כתחז"ל ונ"ה בקש"מ ובח"ה מיד הנותן: על כל:

קובץ אבקה רוכל תמוז-אב תשפ"א

ואם המקבל קטן ולפי שהבין עדיין הוא קטן זיכא לו פי' המתנה עי' פי' אחר ממנו אה"ב זכייה גמורה כדת וכהוגן ונ"ה הכל דלא וכו':

(כא) דינא דבר מצרא

להיות שקנה פ' חצר פ' שבמבוי פי' מאת פ' בסך כו"כ כמש"ו בשטר המכירה שביד הלוקח:^[1] ופי' הוא המצרן לחצר: ובא לפני בדי"ץ ותבע מהם שוה"ד מפאת דינא דב"מ לכן בראות בדי"ץ תביעתו נכונה גזרו ואמרו שיזכה פ' בהחצר: מדינה דב"מ שהלוקח הוא שלוחו ולפי שכך פסקו בדי"ץ וא"כ כמאמר בדי"ץ בזמן פ' במקום פי':

(כב) המחאה

אה"ב בא לפנינו פ' ואמ"ל לכתוב לא המחאה על החצר הידועה לו במבוי פ' שדר בה פב"פ ועשה בפנינו המחאה כראוי ואמר שהחצר הנ' אינה שכורה בידו ולא ממושכנת ולא מכורה בידו אלא הוא דר בה בתורת גולנות ועתיד הוא לתבוע אותו בדין ולפי שכך עשה פ' המחאה כראוי בפנינו אה"ב בזמן פי':

(כג) גוד או אגוד

שימוש בראשי תיבות בשטרות אחר כמה קטטות ומריבות שעברו בין פ' ובין פ' על עניין חצר שבמבוי פי' ועשו ביניהם גוד איגוד וקנינו בקש"ם ובח"ה מיד שכל מי שתעמוד עליו השכירות של גוד איגוד שלא יחזור בו ועמדה השכירות על פ' בס"ך כו"כ בכל חו"ח וקנינו בקש"ם ובח"ה מיד פי' שנתחייב חו"ג לפי"ל לפ': ולב"ך סך כו"כ פרועים בכל חו"ח כנו"ל והיה זה:

(כד) חליפין

לפי שפ' יש לו מקום פ' במבוי פ' ופ' יש לו מקום פ' במבוי פ' הנקרא מ"ש פ' ולעת כזאת נתרכו בי(כג) **גוד או אגודניהם** והחליף כל א' מהם עם חבירו מקומו בענין שפ' זכה במקום פ' תמורת מקום פ' ופי' זכה במקום פ' לכן העי' ע"ע בקש"ם ובח"ה האנשים הנז' שיקבלו עליהם הנז' בלי לנטות שום אחד מהם מכל: ימין ושמאל ומעכשיו זכה פ' במקום ז"ג וק"ג ח"ג לשכון ולהשכין ולהשכיר ולמשכן לבנות ולסתור ולעשות מהמקום: כחפצו ורצונו הוא וב"ך לד"ע הכל מוחזק על פ' באח"ג ובשכ"ן קואג"ט שק"ו ובחסב"ד וכתחו"ל ולא יורע כש"ו כ"ז היו"ק הכל דלא וכו' אלא כתחו"ל ונ"ח בקו"ש על כל: בזמן פי':

[1] מה שהיו רגילים לכתוב בשטרות נקודתיים כזה - : - והרבה תמהו מה הכוונה. וביאר ידידי הרב יוסף פרץ שליט"א שפירושו: הנז'. כאילו כתבו "הנזכר". והסיבה שכתבו כן נראה לי אחר עיון בהרבה כתבי יד עתיקים, שבהתחלה היו מקצרים, במקום לכתוב "הנז'", היו כותבים ה', ואחר כך היו מקצרים יותר והיו כותבים י', ואח"כ נעשה : . כך נראה שהיו השלבי

עט סופר [שטרות ע"פ נוסח מראבש]

ממוה"ר רבי דוד צאבא זצ"ל

(כה) ביטול חליפין

אחר כל הנ"ל נתרצו האנשים. וביטלו החליפין בענין שחזר פ' מקום פ' לפ' ומקום פ' לפ' והיה זה בקש"ם ובח"ה מיד האנשים: שקע"ע ביטול החליפין: בלי לעשות לפנות ממנו ימין ושמאל ומעכשיו זכה פ': במקום פ' ז"ג וח"ג וק"ג לשכון ולהשכין בו ולעשות ממנו כחפצו ורצונו הוא וב"ך לד"ע הכל מוחזק על פי' באח"ג כמ"ש:

(כו) קבלת עדות

בפנינו אה"ב העידו שני עדים כשירים ברע"ג פב"פ ופב"פ וקאלו אין כאנו חאדרין עלא כו"כ ולפי שכף העידו בתע"ג במותב תלתא על כל. בזמן פי' במקום פי' לראייה חתמנו פה תמ"ת וקיים:

(כז) שטר הודאה

בפנינו אה"ב הודה פב"פ בחו"ג וחיי"ע חו"ג לפו"ל לפב"פ ולב"ך סך כו"כ פרעונם לזמן פ' עכשו ולא יטעון שחובות הגוים קודמים הכל על הח"ב: ועב"ן באח"ג ובנא"ג ובשכ"ן קיאג"ט שק"ו ובנא"ג כשע"ך לפ': ולב"ך: על החייב: ועב"ך בלי לחייבו: שוש"ך וא"פ ח"ס לקה ולא ל"ה ובחסב"ד ובכת"ח ולא ישב"ש ולא יורע כש"ז כ"ז היו"ק הכל דלא וכו' ודלא וכו' אלא כתחו"ל ולפי שכך הודה בהו"ג פ' על הכל וגם על הנאמנות הנ"ל תחלת ההודאה נ"א במ' חי' ההלואה ואמל"ן כתבו וחתמו ותנו ביד פ' כתבנו וחפ':

(כח) שטר מחילה

העי' ע"ע בקש"ם ובח"ה פב"פ והוה"ג ברצון נפשו ובהשלמת דעתו שלא נשאר לו על פב"פ שום תביעה וטענה ואמירה ולא דין ודברים ולא ממון ולא נ"מ ולא שבועה ולא ג"ש וא"פ ח"ס הן מפאת דבר פ' הן מאיזה צד ואופן אחד שבעולם ואם באולי נשאר לו נגדו שום תביעה וטענה ואמירה ודין ודברים וממון ונדנות ממון ושבועה ופי' ואפי' ח"ס מפאת כל: מעתה ומעכשיו מחל לו מחי' גמו' מש' ע"ה מחי' לו מחי' כדת והוגן וכראוי וכהלכה מחי' שאין אחריה ערעור ופקפוק כלל מחי' שאין לטעון נגדה מחי' זו בטעות היתה וא"פ יתברר שיש ביד פי' מש"ל פ': עד סך מה עכ"ז הכל ידע ומחל לו מחי' גמ' והנו' הכל מוחזק על פי': בכל חסב"ד וכת"ח דלא וכו' ודלא וכו' אלא כתחו"ל ונ"ה בקש"ם ובח"ה מיד פ' על כל:

(כט) שטר חלוקה של האחין

הן אמת שבאו לפני פב"פ ואחיו ופב"פ והודו לפני חו"ג בקש"ם ובח"ה בדל"ב בר"ן ובחש"ד בשזאון"ך ביטול כל מ"ו ומ"ו עסה"מ שחלקו ביניהם כל מה שיש להם תחת כפת המרום מקרקעי ומטלטלי אגב מקרקעי בכל אופל"ח המועל ומוטל על פלוני הנ"ל בחוב של פלוני סך מה ופלוני הנ"ל סך מה לענין שנדרשו לשלם כל אחד מהם כ"א מהם ישלים חובו

ע"ד ספ"א ומעתה ומעכשיו לא נשאר ביניהם שום דבר ולא שום ממון הן גלוי הן מוסתר ולא שום ספק כל אחד על חברו באומר לו הרי ממון טמון אצלך אלא הכל עשוי ורצוי ומקובל בספ"י בכל אופן המועיל הן הם הן בניהם הן נשותיהם כל אחד זכה בחלקו והפריש עסתו וג"כ כל חוב שנמשך להם כשעדיין משותפין כל אחד ישלם חלקו מחצה לכל אחד ואחד בלי שום ערעור ובלי שום פקפוק ונ"ה מידם בקש"ם בח"ה בשי"ת בדל"ב בכל אופן המועיל: והי"ז

(ל) שטר משכונא דסורא

הע"י ע"ע בקש"ם ובח"ה פב"פ וחוח"ג שקבל מיד פב"פ כו"כ ובסך הגו' משכן לו הבית פ' בחצר פ' במבוי פ' מהיום ועד זמן פ' בניכוי רביע פלוס לשנה משכונא דסורא בתוך הזמן לא תפדה ולאחריו תפדה או תמשך ע"פ הניכוי. הדין מסכונא דסורא. שדינה הכי במשלם שנין אלין תיפוק ארעא דא בלא כסף ומעכשיו זכה פ' במשכונה: ובכל הנאותיה בחצר: לשכון ולהשכין ולהשכיר ולמסכן ולעשות ממנה כחפצו ורצונו הוא וב"ך כ"ז של משך המשכונה: וכל מי שיקום ויערער שום ערעור בעד המשכונה: הן יהיה המערער: יהודי או גוי בן ובת אח ואחות קרוב ורחוק יורש נוחל ומחסין כתו"א וב"ח בשטר ובע"פ: ובסופרים ובערכאות אח"ג על פב"פ: בעל הבית. להפיצו ולסלקו ולהדיחו: מעל המשכונה משופה ומנוקה מכל מני ערעורים שבעולם ביד פ' בעל המעות וביד ב"ך עד שתפדה הכל מוחזק על פ' ועב"ך באח"ג ובשב"ן קואג"ט שק"ו ובנא"ג כשע"ך לפ': ולב"ך על בעל המשכונה: ועב"ך בלי לחייבו שוש"ך וא"פ ח"ס לק"ה ולא לה' וכחסב"ד וכתחז"ל ולא ישב"ש ולא יורע כש"ז כ"ז היו"ק הכל דלא וכו' ודלא וכו' אלא כדחז"ל ונ"ה בקש"ם מיד בעל המשכונה: בזמן

(לא) שטר מסירה

הע"י ע"ע בקש"ם ובח"ה פב"פ וחוח"ג שנתן דא"ק לפב"פ ואגבן מסר ותקנה לו השטר בפנינו עם כל זכות ושעבוד דאית ליה בה דכתיב ליה בגויה וכך אמ"ל קני לך האי שטרא עם כל זכות ושעבוד דאית ביה דכתיב בגוי אחר שנשבע פב"פ בשי"ת שלא בב"ה מזה השטר כלום ולא יגבה ולא עשה ממנו שום התראה ושום מסירה לשום אדם בעולם וזולתי מסירה זו הכל דלא וכו' ודלא וכו' ונ"ה בקש"ם ובח"ה מיד פ"י: על כל:

עט סופר [שטרות ע"פ נוסח מראבש]

ממוה"ר רבי דוד צאבא זצ"ל

ר"ת של שטרות

א	א
אח"כ - אנו הבאים בחתום	אח"כ - אנו הבאים בחתום
אבט"ו - אבנים טובות ומרגליות	אבט"ו - אבנים טובות ומרגליות
אפש"ן - אפילו פרוטא	אפש"ן - אפילו פרוטא
אד"ק - ארבע אמות קרקע	אד"ק - ארבע אמות קרקע
אריא - אוקייא אחת	אריא - אוקייא אחת
אח"מ - אחד מהם	אח"מ - אחד מהם
אמ"ש - אמונת שמים	אמ"ש - אמונת שמים
אח"ג - אפילו חובות גוים	אח"ג - אפילו חובות גוים
אחרי"ך - אחור ועכוב כללר"ת של והשור"ק - והכל שריר וברור וקיים	אחרי"ך - אחור ועכוב כללר"ת של והשור"ק - והכל שריר וברור וקיים
שטרות	שטרות
ב	ב
בכר"ך - בכך וכך	בכר"ך - בכך וכך
בקש"ם - בקניין שלם מעכשיו	בקש"ם - בקניין שלם מעכשיו
בחרי"ח - בכל חודש וחודש	בחרי"ח - בכל חודש וחודש
בשכ"י - בשכירות	בשכ"י - בשכירות
בשחז"ך - בשום חזרה כלל	בשחז"ך - בשום חזרה כלל
בנק"ח - בנקיטת חפץ	בנק"ח - בנקיטת חפץ
בכ"ל - בכנוי לעצמו	בכ"ל - בכנוי לעצמו
בד"ה - בית דין הגדול	בד"ה - בית דין הגדול
בוה"ל - בזה הלשון	בוה"ל - בזה הלשון
בד"ץ - בית דין ישמרם צורם	בד"ץ - בית דין ישמרם צורם
בסט"ו - בסימן טוב והצלחה	בסט"ו - בסימן טוב והצלחה
בעפ"י - בעל פי	בעפ"י - בעל פי
בק"ש - בקנין שלם	בק"ש - בקנין שלם
במל" - במלאכתם	במל" - במלאכתם
באו" - באופן	באו" - באופן
בפ"א - בפירוש אתמר	בפ"א - בפירוש אתמר
בגו"ב - בגופו ובממונו	בגו"ב - בגופו ובממונו
ב"מ - בר מינן	ב"מ - בר מינן
בר"ן - ברצון נפשו	בר"ן - ברצון נפשו
במש"ו - במה שכתוב וחתום	במש"ו - במה שכתוב וחתום
בתע"ג - בתורת עידות גמורה	בתע"ג - בתורת עידות גמורה
בחרי"ג - בהוראה גמורה	בחרי"ג - בהוראה גמורה
בשזוא"ך - בלי שום זכר ואמרה	בשזוא"ך - בלי שום זכר ואמרה
ג	ג
ג"ש - גלגול שבועה	ג"ש - גלגול שבועה
גח"ר - שלושה חודשים רצופים	גח"ר - שלושה חודשים רצופים
ד	ד
דב"מ - דינא דבר מצרא	דב"מ - דינא דבר מצרא
דמת"ן - דממתרן נכסי	דמת"ן - דממתרן נכסי
ה	ה
ה"ס - הן סגורה	ה"ס - הן סגורה
ה"פ - הן פתוחה	ה"פ - הן פתוחה
ה"ל - הידועה להם	ה"ל - הידועה להם
הל"ה - הא לאו הכי	הל"ה - הא לאו הכי
הוב"ך - הוא ובאי כוחו	הוב"ך - הוא ובאי כוחו
הו"ק - היותו קיים	הו"ק - היותו קיים
ו	ו
והה"ג - והודה הודאה גמורה	והה"ג - והודה הודאה גמורה
ומ"מ - ומעתה ומעכשיו	ומ"מ - ומעתה ומעכשיו
וקבע"ע - וקבל על עצמו	וקבע"ע - וקבל על עצמו
ובכת"ח - ובעצת כל תלמידי חכמים	ובכת"ח - ובעצת כל תלמידי חכמים
וני"ה - ונגמר הכל	וני"ה - ונגמר הכל
ול"ז - ולא זהב	ול"ז - ולא זהב
והשב"ו - והשבועה	והשב"ו - והשבועה
וישר' - וישראל	וישר' - וישראל
וההד"ב - והיום הזה בכלל	וההד"ב - והיום הזה בכלל
ומע"ב - ומעות בעין	ומע"ב - ומעות בעין
וא"ב - ואם בא	וא"ב - ואם בא
והי"ז - והיה זה	והי"ז - והיה זה
וע"ס - ועד סוף	וע"ס - ועד סוף
ובמש"ל - וכמה שהרויחו להם	ובמש"ל - וכמה שהרויחו להם
וחר"ח - וחלופי חלופיהן	וחר"ח - וחלופי חלופיהן
וער"ע - ועסק ועניין	וער"ע - ועסק ועניין
ומר"מ - ומשא ומתן	ומר"מ - ומשא ומתן
ואנע"ב - ואפילו מציאה בדרך	ואנע"ב - ואפילו מציאה בדרך
ול"ט - ולו יטעון	ול"ט - ולו יטעון
וע"ת - ועד תשלום	וע"ת - ועד תשלום
ובשב"ן - ובשעבוד כל נכסיו	ובשב"ן - ובשעבוד כל נכסיו
וכתח"ז - וכדברי תלמידי חכמים	וכתח"ז - וכדברי תלמידי חכמים
ובהשל"ד - ובהשלמת דעתו	ובהשל"ד - ובהשלמת דעתו
ומדכ"ר - ומדרישת כף רגלו	ומדכ"ר - ומדרישת כף רגלו
וחר"ג - וחוב גמור	וחר"ג - וחוב גמור
וק"ג - וקנין גמור	וק"ג - וקנין גמור
וכ"ח - וכל חוב	וכ"ח - וכל חוב
ובח"ה - ובחומרי השבועה	ובח"ה - ובחומרי השבועה
וע"ד - ועל דעת	וע"ד - ועל דעת
ז	ז
ז"ל - זה לזה	ז"ל - זה לזה
ח	ח
חכב"ד - חזוק סופרי בית דין	חכב"ד - חזוק סופרי בית דין
ח"ו - חס ושלום	ח"ו - חס ושלום
ח"ך - חרם כראוי	ח"ך - חרם כראוי
חתי' - חתימת	חתי' - חתימת
חכ"א - חלק כל אפד	חכ"א - חלק כל אפד
כ	כ
כ"א - כל אחד	כ"א - כל אחד
כ"ז - כל זמן	כ"ז - כל זמן
כעו"ט - כל ערעור וטוען	כעו"ט - כל ערעור וטוען
כאס' - כאסמכתא	כאס' - כאסמכתא
כת' - כתתול	כת' - כתתול
כח"ת - כל חוב ותביעה	כח"ת - כל חוב ותביעה
כפ"ה - כפה הדין	כפ"ה - כפה הדין
כחז"ר - כחפצו ורצונו	כחז"ר - כחפצו ורצונו
כטו"ר - כטופצי דיצטרכי	כטו"ר - כטופצי דיצטרכי
ל	ל
לבי"ע - לבריאת עלמא	לבי"ע - לבריאת עלמא
לחז"פ - לראיה חתמנו פה	לחז"פ - לראיה חתמנו פה
לשוא"ב - לשום אדם בעולם	לשוא"ב - לשום אדם בעולם
לכ"ה - לכיס השותפות	לכ"ה - לכיס השותפות
לח"ש - לחלקם שוה	לח"ש - לחלקם שוה
ל"ח - לו טענת חלקנו	ל"ח - לו טענת חלקנו
לס"ג - לסלוק גמור	לס"ג - לסלוק גמור
לד"ע - לדורות עולם	לד"ע - לדורות עולם
לל"ל - לית ליה למאחר	לל"ל - לית ליה למאחר
לק"ה - לו קודם הפרעון ולו לאחריו	לק"ה - לו קודם הפרעון ולו לאחריו
מ	מ
מ"מ - מעתה ומעכשיו	מ"מ - מעתה ומעכשיו
מ"מ - מנוקה ומשופה	מ"מ - מנוקה ומשופה
מ"מ - מכל מני	מ"מ - מכל מני
מס"ג - מן סך גדול	מס"ג - מן סך גדול
מ"ג - מתנה גמורה	מ"ג - מתנה גמורה
מ"ב - מתנת ברי	מ"ב - מתנת ברי
מ"ש - מתנה שלימה	מ"ש - מתנה שלימה
ממ"ח - מתנה מחיים	ממ"ח - מתנה מחיים
מש"פ - ממון של פלוני	מש"פ - ממון של פלוני
מז' - מודעי	מז' - מודעי
מנע"י - מנעצת יתר	מנע"י - מנעצת יתר
מ"ה - מן השמים	מ"ה - מן השמים
מכח"ש - מכל בעלי שעליה	מכח"ש - מכל בעלי שעליה

קובץ אבקת רוכל תמוז-אב תשפ"א

ש"ט - שום טענה
ש"ב - שיש בא
שד"פ - שום דבר פלוני
שוא"ב - שום אדם בעולם
שק"ו - שקנה ושקני
שב"ז - שנתן בלב ודעתו
שי"מ - שכיב מרע
שוה"ר - שורת הדין
שפי' - שפלוני
שי"ל - שבוש לשון
שור"ה - שוחד והוצאה
ת
תב"ה - תחת כפת המרום
תמ"ת - תרי מגו תלת

עסכתמ"ז - עד סוף כל המודעות
פ
פב"פ - פלוני בר פלוני
פטו' - פטורים
פטור"ג - פטור גמור
ק
קתור"א - קודם הפרעון ואחריו
קוג"ט - קרקע ואגבו טלטול
קע"ע - קבל על עצמו
ש
שעמ"ל - שלא על מנת להחזיר
שבר - שבועה
שוע"ך - שום עכוב כלל
שוי"צ - שום צד
שוא"מ - שום אחד מהם

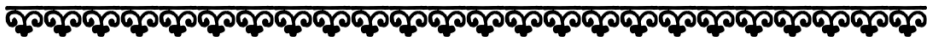
ס
ס"ת - ספר תורה
ס"ג - סלוק גמור
ע
עי"ל - עוות לשון
ע"ה - על האופן
ע"ך - עד כאן
עמ"ל - על מנת להחזיר
ע"ד - על דעת
עה"ז - עד היום הזה
ע"ת - עד תשלום
עש"ת - עד שתשאר
עש"ב - ערעור שבעולם
עש"ז - על שטר זה
ער"ק - ערב קבלן

קטעים מתוך פנקס בית הדין פאס באדיבות מכון אורות המגרב ומכון מגן אבות

פנקס בית הדין פאס עומד לצאת לאור בקרוב ברוב פאר והדר ע"י מכון אורות המגרב ומכון מגן אבות, שהשקיעו הון רב ודמי'ם תרתי משמע להביא לאור עולם מאוצרות יהדות התורה של ערי מרוקו, ותשואות חן חן להם. יה"ר שימשיכו לעשות חיל בעבודת הקודש, וזכות רבנן קדישי שדובבות שפתותיהם בזכות עמלם תעמוד להם ולזרעם שלא תמוש התורה מפיהם ומפי זרעם וזרע זרעם עד עולם. צירפנו בזה מקצת משבחי ק"ק פאס המהוללה בתקופת זהרה, ואי"ה בספר העתיד לצאת לאור יודפס מבוא כדבעי.

גדולת קהילת פאס וחכמיה מתוך הקדמת ספר 'בת רבים' להג"ר רפאל בן סמחון (נדפס בשנת תשט"ו), שנכתבה ע"י הרב ישמ"ח עובדיה, רבה של עיר צפרו, וז"ל:

כהופעת קרני אור המאור הגדול [אור החשמל] המאיר לארץ ולדרים. אשר המכונה. עומדת לראש פנה. ומתוכה כעין החשמל תזרום זרמים אדירים. אל הבתים ואל החצרים. ובכל הארץ יצא קום לפלס נתיב להדוף אופל וצלמות ולגרש חשכת ליל המרחפת על פני תבל. וכמו בריכה של מים חיים אשר תמיד כל היום תשפיע בחוזקה להשביע נפש שוקקה.

בן היתה מלפנים עיר פאס המהוללה כלילת יופי משוש לכל הארץ. אשר מיום היותה היתה כגן עדן עיר משכן החכמה לתורה ולתעודה אוצר כל כלי חמדה. ועל חוג אדמתה עמדו רבנים גדולים. שרפי קודש הלולים [כמו שהעיד בנו האיש אדוני הארץ בימים ההם הוא הגאון מהר"י בירב זצ"ל בקונטרס הסמיכה וכמו שתראה בתשו' הרשב"א ח"א סי' אלף קפ"ה לחכם רבי דוד בן זכרי ממדינת פאס] ומה גם לעת כאן שעריה רבותינו המגורשים אנשי השם חל"ב אשר גובה להם ויראה להם שהעמידו בה משטרים וסדרים. חדשים לבקרים. ולעומת אשר תמיד מגור מסביב. וכל היום שמעו קול נוגש שאגת אריה וקול שחל. ובוגדים בגדו כמו נחל. בכל זאת החזיקו בכל תוקף במעוז התוה"ק. ועשו לה אזנים. ופתח עינים בתקנותיהם ובמנהגיהם הטובים. ויסולו מסלה חדשה ודרך כבושה בענייני דת ודין כנודע ואור תורתם היה זורח מקצה המערב ועד קצהו. ויבססו משפטי התורה על בסיס חזק ונאמן.

קטעים מתוך פנקס בית הדין פאס

באדיבות מכון אורות המגרב ומכון מגן אבות

והגם שכמה ערים גדולים רכשו להם גם המה רבנים מצויינים. יקרים מפנינים. עכ"ז העיר הזאת המעטירה. לה היה משפט הבכורה. שכלם היו נגררין אחרי דבריה ואחרי עצתה. ועל דגל רבניה הק' יחננו. ואחרי דבריהם לא ישנו. ומה גם עירנו זאת הקטנה שהיתה ממש כבת הצעירה השוכבת על ברכי הורתה העדינה. ודדיה ירווה בכל עת ועונה. עד כי בישע אלהים גם היא התעודדה ורכשה לה רבנים גדולים אשר רדו דובשם מכורת העיר העליזה הזאת והשפיעו על עדתם במדה גסה תלי"ת. וגם אחרי כן כמוה ככל ערי המערב היו יונקים כפעם בפעם מלשד חכמתה ושואבי מים חיים ממעיני יצועתה. ואף כי כבר המה נסעו למנוחות במנוחה נכונה עודם חיים עדנה יען כי תמיד נשאו את עטם עט סופר מהיר אשר לא ייעף ולא ייגע. להשיב שואל דבר על כל ריב וכל נגע. ונתנו מחמדיהם. וימלאו אוצרותיהם ספרים רבים על כל דבר חכמת בינה.

ועד אחרון התנוססו כאבני נזר והאירו ברקים שני צנתרות הזהב האראלים והמצוקים. כמוהריב"ע ומוהריב"ץ וצ"ל אשר מאריות גברו ומפיהם לפידים יהלוכו וברוח מבינתם העשירו את הספרות ההלכתית עושר רב כל הון יקר ונעים חוסן ישועות חכמת ודעת חל"ב וזיע"א עד כי היתה העיר הרוממה הזאת למחיה מקור מים חיים לתורה ותושיה. ודעת לנכון נקל כי ימצאו בתוכה ספרים רבים ונכבדים עומדים צפופים למאות ולאלפים. אך אהה איה איפה הם? לא מהם ולא מהמהם ולא נוה בהם. ולדאבון לב אין זכרון לראשונים. אשר היו מלפנים. יען כי רובם ירדו לטמיון ואבד עליהם כלח. בתגרת יד הרדיפות והמהומות אשר התחוללו כפעם בפעם בארצות המערב לתפ"ץ אשר העיר הגדולה הזאת לקחה מהם מנה אחת אפים. ותמיד היו הוזים ושוכבים ביער של זאבים כנודע היל"ד.

ומהם יצאו מן העיר בעבור בצע כסף מפני שהיו ביד אנשים אשר לא ידעו חן ערכם ויטו אחרי הבצע עד שכמעט נתרוקנו האוצרות הרבים אשר אצרו אבותינו הראשונים במצור ובמצוק ומגור מסביב והנשארים בהם שארית הפליטה הנם שוכבים בעלטה. והכל צפוי למאכולת עשו רמה. וכל רמש האדמה. ועמהם תמות חכמה. ואין איש שם על לב ואין אתנו יודע עד מה. ולי אני הצעיר המדוכה ומעונה בעוני. עומד ומצפה לרחמי שמים ישלח לי מרפא ארוכה. מרפא חיים לטובה ולברכה. וזכות התוה"ק וזכות ה"ה זיע"א תגן בעדי. וה' יכין צעדי אכיר. כ"ד החור"פ צפרו בשלהי אייר התשי"ב ליצי': ע"ה ישועה שמעון חיים עובדיה המכונה ישמ"ח ס"ט ע"כ.

ומתוך הסכמת רבני עי"ת פאס המעטירה בספר הנ"ל:

קוראים נכבדים!

להודיע בשער בת רבים כי מדינת מארוקו העדינה. יקרה היא עד מאד ברכוש רב שרכשה לה לא לבד בשבח המגיע מצד עונג וחמדת התבל בגשמיות. אלא גם באוצרות ושכיות חמדת שעשוע הרוחניות. גדושה היתה בתורת ה' ומצותיו בחדרת הקדש. הוד והדר אבני חפץ רבני ישראל. אדירי התורה. אלו אנשים בני עליה המה מרובים ופרו ורבו על הארץ הלזו. ויעשו פרי תבואה פירות גנוסר. עמודי ארז היו חזקים אשר בית ישראל נכון עליהם. הזורקין וזורעין סם חיים היא התורה הנותנת כח באדם המעלה בחיי הרוחניות כאבן השואבת. היא נשמת האומה הישראלית. היא הזורקת בקרבם טפת חיים תחית העם היהודי היא גאולתו ופדות נפשו. היא המקיימת אותו זה אלפים שנה בגלותו ופוזרו בארבע רוחות העולם. היא הנותנת בו כח מספיק להחיות את נפשו העלובה בים הגלות וגלי הצרות תכופות אדירי משברים! למרות כל זה! ברוך ה' אשר לא השבית לנו גואל שבכל דור ודור הקים בנו רועים נאמנים רבנים עצומים שהיו מתלבטים ונאבקים על קיומנו בתבל הזאת הוכיחו בדרך חבה ומוסר באהבה עזה אהבת האמת לאחיהם האביונים אשר בצלם היו חיים. הורו להם את הדרך ילכו בה דרכי ה' ומצותיו. ראו צמאונם במים חיים ממקור תורתם שקבלה נשמתם במעמד הקדוש. ודבריהם אל לבם נכנסו חדרו שמה קננו וימצאו מנוח. עד שעם ישראל עמד באמונתו. על חומה גבוהה דלתים וברית. בנקודתו המחיה אותו במשך דורות דור יוצא ודור בא ועם ישראל חי וקיים. באהבתו הכבירה את ה' ואת תורתו אהבה גדולה בדביקות נפש ורוח בגופו ומאורו עד מסירת הנפש ממש כמה נהרגו וכמה נשרפו וכמה נידונו במיתות נוראות. והכל רצוי ומקובל בשמחה רבה על קדושת שמו יתברך! בהתדבקות רוחם בנשמת נשמתם. אור הנשגב מכל רעיון. בתפארת עוז וגבורת שעשועם וגעגועם בחיק יראת טהרת קדושת אבינו שבשמים. זכותם תהיה לנו למחסה ולהגן בעד העם עם קדוש תמיד כל הימים:

כל המחזה נתקיים בכל המדינה בכל עיר ועיר בכלל ובפרט העיר הזו פאס העליזה מיום יריית אבן פנתה. היא היתה טבור ההשכלה. ממנה יצאה תורה וחכמה לתפוצות יהודה לא לבד חכמת התורה "פרדס" אלא גם שלמים היו בשאר החכמות. רבנים גאוני ארץ יולדו על ברכיה. בה קננה החכמה לפנים היו יושביה לראש פנה ליתר הקהלות ותרם קרנם בכבוד חגרו בעוז מתניהם להגדיל תורה ולהאדיר החכמה והמדע כהימן ודרדע. אלה מעט קט מזער מגודל שבחם וחכמתם. ומה עצמו ראשיהם? לשפת יתר אם באנו לתארם ולספר שבחם. כי מה אנו לבוא עד הלום. ונחננו מה. להגיד בקהל עם את גאונם ועוצם תפארתם. הן הררי בתר יעידון בתפארת העיר המהוללה הלזו וענקיה המה הגבורים אשר מימיה מים חיים שאבו חשרת מים שתו ברנה. שלשלת ארוכה מאות בשנים דור דור ודורשי. לדוגמא. הרב ר' יהודה נ' קדיש ז"ל והרב ר' אדונים הלוי נ' לברט ז"ל שמזכירו רש"י ז"ל בשם דונש נ' לברט, ומהר"ש נ' חפני גאון ז"ל ובמאה התשיעית לאלף החמישי עמד לאות ולמופת עם ישראל הגאון רבינו הרי"ף

ז"ל וכן הגאון הנשגב רבינו הרמב"ם ז"ל למד תורה בפאס. וכאלה רבים וגדולים בתורה ובהשכלה דור אחר דור לא פסקה שררת התורה והחכמה, וככה"ר יוסף כספי ז"ל במכתבו לבנו ה"ר שלמה ז"ל וז"ל אם יחיני ה' אז אעבור וכו' ומשם אסע למדינת פאס כי לפי הנשמע נמצאים שם אנשים רבים בעלי חכמה ודעת. וכ' בס' תולח"י וז"ל שהישמעאלים בפאס קבעו מדרשות ללמוד ספר "המורה" מפה סופרים יהודים כי נמצאים בה חכמים גדולים אשר ידם רב להם בהליכות "הפילוסופיה הדתית". וכן היו רבים שלומי אמוני ישראל שכל מאוויים בשדה התורה והחכמה ימים גם לילות רגע לא אבדו. למרות יגונם וצערם הגדול לילדי יסוריהם הקשים וגליות ממקום למקום כנודע צרות רבות סכבוס הקיפוס כתרומם נרדפים תמיד היו כקנה הנד ע"פ המים נדחפים מפנה אל פנה כאניה המטרפת בים. אם באנו להעלות פרטיהם תקצר היריעה מהכיל. ועם כל אלה עיניהם לא משו מספר ולשונם תהלך באר' דרך החיים התורה והמצוה בעומק העיון ושכלם הזך והצלול החד והשנון להוציא לאור תעלומות חכמה:

אך! דא עקא! חבל! שרוב חכמתם ותורתם נגזזה עמהם שכמה ספרים כתבו בכל מקצועות החכמה בנסתר ובנגלה לעשרות ולמאות בכל דור ודור. חמדה גנוזה היתה נחבאה בסתר אהלם. ולסוף נשטפו בשטף הזמן. כל כתביהם ותולדות שכליהם ספו תמו מן בלהות הזמן נחסלו אבדו כרגע. ודין גרמא בנויקין. שרא דעניותא וסיעתא. אפיסת הדפוס אן בארץ הזו היא היתה בעוכרינו. כמו כן קרה להרב המחבר הספר הזה הוא ניהו הרב הגדול מעו"מ חד מן קמאי הדיין המצויין כמוהר"ר יעקב נ' סמחון זלה"ה הוא היה חכם גדול דיין מובהק פסקן ודרשן לשונו מדברת צחות והרביץ תורה בישראל גם הוא חבר ספרים. ואבדו שכנו עפרים. זולת זה הספר נמלט מבין אחיו ז"ש אשר קרא לו "בת רבים" והוא ליקוטי דינים וקיצור תקנות המגורשים בפאס. נחוץ הוא לכל מורה ודיין ימצא בו מרגוע כאשר יראה הקורא. מעתה באו ונתן תודה לצאצאי הרב המחבר זלה"ה ה"ה ידידים אהובים אוהבי התורה וסוחריה הגבירים הרמים אחים שלמים כה"ר יהודה וכה"ר שמואל בני המו"ן כה"ר עמרם נ"ע הן' סמחון. שנדבה רוחם אותם והביאו את הספר לבית הדפוס בהשתדלותם בהונם ואונם. אתה ה' תשמרם. וכצנה רצון תעטרם. זכות הרב אביהם תגין עליהם. למען ירבו ימיהם. ימי בניהם. החיים והשלום במעונם. לא יטה מנלם:

ואנו תפלה. לאל עליון על כל ברכה ותהלה. יאר פניו אתנו סלה. ומארבע כנפות יקבצנו על ארצנו. ועל נחלת אבותינו. ישלח מלאכו לפנינו. בביאת גואל יבשרנו. במהרה בימינו:

החתומים בברכה פה פאס יע"א בעי"א לחדש אייר הוא זיו שנת התשט"ו ליצירה בא סימן ע"ל אויביו יתגב"ר לפ"ק:

ע"ה חיים דוד סרירי הי"ו, ע"ה מאיר ישראל י"ן, ע"ה ידידיה מונסונגו הי"ו.

קטעים מתוך פנקס בית הדין פאס

58 פאס יע"א כא' טבת תר"פ (12 זאנוי 1920).

קבלנו מכתב זמנו כ"ג לחדש שעבר, מאת מ' יצחק נצ'אם - ראש הוועד הנבחר מק"ק פאס יע"א (קומיטי), תובע להאחים המבורכים סי' יעקב ויהודה ומשה בני המנוח כה"ר שלום אצאראף נ"ע, לבנות מקום הנקרא ארווא די'ן אצאראף שיש להם בשיתוף עם עניי עירינו, שיש לעניים בה רביע שפוי מכל הוצאה לעולם, וזה כמה משנפלה ועד היום לא רצו לבנותה ונמשך מזה הפסד לעניי עירינו בחלקם בשכירות של המקום הנו', והגם שנכסי ההקדש יש לנו רשות להזדקק לדינם, לתוספת טובה נתרצו ביניהם אנשי הוועד הנו' והנתבע' הנו' וקבלו עליהם בכתב ידם לידון לפנינו בד"ת שת"ת על פי חקי האלצ'אהיר זמנו 22 מי 1918. ושלחנו להם כתב הזמנה. ובעומדם לפנינו האחים הנו' עם סי' דוד צולטאן ויהודה'ן סמחון הי"ו, שהם ג"כ מאנשי הוועד הנו', הנבחרים מהוועד הנו' לדבר בעד עניי עירינו על רזא דנא, והתובעים והנתבעים הנו' כולם סוחרים ודרים פה פאס. באותו מצב עמד הרב כמוהר"ר וידאל הצרפתי נר"ו יאיר ראב"ד פאס, ואמר לנו הלא תדעו שאיני יכול להזדקק לדין זה להיות שיש לי עדות בדבר זה, ואין עד נעשה דיין כמ"ש מרן ז"ל בחו"מ סי' ז ס' ב',^[א] וגם כפי חוקי האלצ'אהיר זמנו 17 מי 1919 ארטי' 2. ולפי שראינו שצדק בדבריו, לכן לא רצינו להטפל בדין זה עד שיתמלא מקום הרב הנו' בהאי דינא בדיין אחר, שיעלה לרצון הדרת האדון משנה למלך יר"ה כמשפט האלצ'אהיר הנו' ארטי' 6, וד"ק ולרח"פ.

♦ מתתיה סירירו י"ץ ♦ אהרן בוטבול הי"ו

128 פאס יע"א ח' אייר תרפ"א (16 מי 1921).

הגיענו כתב קובלנא זמנו כז' לחדש שעבר מאת מרדכי מאימראן, חורט על הזהב ודר פה, הוא אמר שקצת מגזברי עירינו (קומיטי), הלא המה כהה"ר מימון אבן דנאן וכהה"ר שלמה ששון וכה"ר שלמה אפלאולו וכה"ר מכלוף בוטבול, כולם סוחרים ודרים פה, השכירו האלפוקי של צ'אר אגמרא שהוא מנכסי ההקדש ליעקב בן דוד ויוסף סוחר ודר פה בסך כ"ה צ'ורוס בכח' [ב'כל ח'ודש] מר"ח שעלינו עד סוף שנה תמימה, וטוען שהשכירות הנו' בטילה ואין בה מועיל יען שקודם שהשכירו המדור הנו' בקש מהם הוא בעצמו להשכיר לו את המקום הזה וקצב להם בשכירותו כו' צ'ורוס בכח' לזמן הנו'. עוד טען התובע הנו' שגם יעקב הנו' בקש מהגזברים הנו' להשכיר המדור הנו' וקצב להם בשכירותו כ"ח צ'ורו בכח' לזמן הנו'. ושלחנו לכולם כתב הזמנה ובעומדם לפנינו אחרי שמוע טענותי הודו יחד הגזברים הנו' וגם יעקב השוכר הנו' שהתובע הנו' צדק בכל דבריו, והוסיפו הגזברים הנו' שבשגגה השכירו במדור הנו' בסך הפחות הנו' יען שיצא דבר השכירות נחוץ והשוכרים אצים. ופסקנו להם הדין,

[א] צ"ל ס' ה' וז"ל וכו' אין עד נעשה דיין ודוקא עד שמעיד כגון אם העיד א' מהדיינים בפני חבריו על מעשה שראה אינו יכול להצטרף עמהם לדון על אותו מעשה ע"כ.

שהשכירות הנז' בטילה כמ"ש המשה"ר מערכת ה סי' עב, וכ"ש במאי דקמן שהטעה אותם, ולפי חוקי השררה שכירות קרקע ההקדש לא תהיה כי אם ע"י הסרסור וכל המוסיף זוכה, לכן פסקנו להם הדין שיוסיפו ביניהם הב' שוכרים הנז' כנימוס ולרח"פ.

✧ שלמה אבן דנאן הי"ו סי"ט ✧ מתתיה סירירו י"ץ ✧ אהרן בוטבול הי"ו

172 פאס יע"א יא' כסלו תרפ"ב (12 דסאמבר 1921).

הגיענו כתב קובלנא זמנו ר"ח שבט אשתקד מאת ברוך מלכא ומרדכי מלכא ידיע בוכסיס, סוחרים ודרים במקנאס יע"א, ושם נאמר שהקדישו איזה בתים לת"ח שבמקנאס ממה שירשו מדודם יוסף מלכא נ"ע והטילו תנאי על מנת שלא ימכר ולא ימשכן וכו', ובא ר' אהרן א. סוחר ודר בעירם והשיג גבולם ובנה עליית קיר על אויר בית המוקדשת, גם הרס בעברתו קיר הבית הנזכרת שהוא מפסיק בין ביתו ובין בית המוקדשת, ובנה אותו מחדש וגזל מן קרקע הבית המוקדשת והוסיף בביתו. ולכן דינא קא בעו.

ושלחנו להם כתב הזמנה, ובעמדם לפנינו אחר שמוע טענותיהם השיב הנתבע הנז' שמן הקרקע בית המוקדשת לא גזל מאומה ובנה מכיסו כותל המשותף הנזכר לפי שהיה רעוע ולא יכיל למיקם. וד' אנשים מקומיטי עירו מכרו לו אויר הנז' בעד מה שחייבים לו בבנין הקיר הנז' ובעד חצי חנות שהוסיף להם, כמו שראינו כוח"ב.

והורינו להם שאין לאל יד המוכרים הנזכרים למכור. ופשרנו ביניהם פשרה שיש בה לכל הכתות לתת למקדישים הנזכרים חמש מאות צ'ורוס פראנסיס ליבטל לו תנאי שהטילו שלא ימכר וכו' ולהוסיף להקדש ת"ח עירם חמש מאות צ'ורוס פראנסיס, ואם לאו חייב לקעקע את כל הדירה ולהחזיר הקרקע לבעלה, כמ"ש חומ"ש סימן שס בהגה שלא תקינו תקנת השבים כי אם במריש כמ"ש מרן ז"ל שם.

ונתן הנתבע הנז' חמש מאות כנו' למקדישים התובעים כמשוח"ב ולהקדש לא הוסיף מאומה. ושלחנו לו עוד כתב הזמנה על זה, ובעמדו לפנינו נקושח"ך מידו לפרוע לסוף שנה מהיום חמש מאות צ'ורוס פראנסיס לקנות בהם קרקע שיוסף על הבתים המוקדשים הנז' ככל חוקות ההקדש הנזכר ומשפט, ודעתינו נוחה בזה. ובכן אנחנו מסכימים על מכר האויר הנז' בכח בית דין יפה דטבא להקדש עבדינן ולראיה חתמנו פה וקיים.

✧ שלמה אבן דנאן הי"ו סי"ט ✧ מתתיה סירירו י"ץ ✧ אהרן בוטבול הי"ו

180 פאט יע"א ד' שבט תרפ"ב (2 פיו"ר 1922).

ביום כט' לחדשינו הנ"ל יצא מזה עתק וניתן ביד שלמה אתורגמאן הנ"ל לעשות חיקור דין בעי"ת רבאט כנימוס המזכיר ע"ה שמואל מלכא הי"ו.

הגיענו כתב קובלנא זמנו כ"ב תמוז אשתקד מאת שלמה בן יוסף אתורגמאן חוצב עצים ודר פה ושם נאמר שמסעוד אתורגמאן נלב"ע זה כמה, וזרע לא היה לו, ומינה לכמוהר"ר רפאל אבן צור זלה"ה אפוטרופוס על נכסיו כפי צואה שצוה לפני מותו שיהיו ג' רבעים ליורשיו ורביע להקדש. ואומר שלמה הנז' שהוא היורש, לפי שזקיני שלום, אבי אביו יוסף, הוא אחי מסעוד הנז', ויש עדים על זה. ותובע לכמה"ר שלמה בן הרב הנז' מסתפק בשכירות קרקעות ודר פה לתת לו ירושת מסעוד הנז'. ושלחנו להם כתב הזמנה ובעמדם לפנינו אחר שמוע טענותי הגיד לנו כמוהר"ר מתתיה סירירו י"ץ אחד מבית דינינו שהוא היה מב"ד י"ץ של ג' של מחז"ק ודן דין זה ולפי חוקי האלצ'אהיר זמנו 19 מי 1919 הוא פסול לדון עוד דין זה, כמ"ש בפסק נו' 165, ונתמלא מקומו ברומ"ץ בעי"ת מקנאס החור"פ ב' ואזי שלחנו להם הזמנה שנית.

ובעמדם לפנינו התובע והנתבע הנז' וסדרו טענותי השיב הנתבע שהתובע אינו מיורשי מסעוד הנז', וכבר הרב הנז' אביו בחייו קיים מה שצוה מסעוד הנז' כפי מה שנתברר לו מן הכתבים שבידו שהזמין לפנינו. והתובע המציא לפנינו קב"ע [ק'בלת ע'דות] וז"ן [ו'זו נ'וסחה]. העיד דוד בן יצחק כהן (סנדלר) דפ"ה שידוע בטיב שיוסף אתורגמאן הוא בן אחי מסעוד אתורגמאן, ומסעוד הוא שמינה לכמוהר"ר רפאל אבן צור אפוטרופוס על נכסיו, והרב הנז' קבל נכסי מסעוד הנז' אשר לא הניח זרע של קיימא. וכן העיד משה בן אברהם הכהן (רוכל) ודר פה, זמנה כו' תמוז תרפ"א, סופרים ר' אבא עטיא ור' שאול אבן דנאן, ובחקירת העדים הנז' שחקרנו אמר דוד הנז' שכך שמע מפי יוסף הנז' והאחר על משמרתו הוא עומד.

ואחר ההתבוננות בז' מכתבים בכללם צואת מסעוד הנז' שהמציא לפנינו הר"ש הנתבע הנז' שמהם נתאמת אצלנו ששלמה לא צדק בדבריו, לא בחלוק הנכסים שחלק מסעוד הנז' כאשר עניך תחזינה מישרים בצואת מסעוד הנז', ואינו יורש כלל, לא הוא ולא זקיני, יען ראינו בצואה זמנה ט' תשרי תר"ם ועדיה ר' יוסף הלוי הי"ו ור' אליהו עטיא ז"ל וזה מה ששייך ממנה לעניינינו בקיצור נמרץ: הר' מסעוד אתורגמאן הקדיש ג' רבעי נכסיו לעניי עירינו ושייר לזכות יורשיו בתורת ירושה רביע הנשאר, גם נתן מאתיים מתקאלים לקרוביו שאינם יורשים מאם או מאב עד ג' בג', ומינה על הכל להרב רפאל אבן צור לקבץ עזבונו ולתת ממנו ר' מתקאלים לקרובים הנז', ורביע מנכסיו ליורשיו אחר שיתקבץ עזבונו, וג' רבעים הנשארים יהיה אפוטרופוס עליהם לזכות ההקדש וכו'.

עוד ראינו הודאת יחייא ויוסף בני שלום אתורגמאן בסוע' וחתום ומקויים וכו' שנטלו חלקם המגיע להם במאתים מתקאלים הנז' (ומשם באר"ה שאינם מהיררשים) זמנה חשון תר"ם וברור לכל באי שער עירינו שיוסף הנז' הוא אבי שלמה התובע הנז'.

גם ראינו כתב אחר בסופרי מחז"ק ומכתב מרבני א"י וכתב קבלה והרשאה מא"י ג"ך שמכל הנז' מתברר שמסעוד הנז' זרע לא היה לו, גם לא אחים, כי אם ב' אחיות, שם האחת אסתר ושם הב' פריחא, וימותו גם שתיהם, הא' הניחה בן שמו יחייא נ' שלמה אדהן, והב' הניחה ג' בנות, הא' אסתר אשת שלמה אלחייאני בתאפילאלת, ומסעודא אלמנת ר' מכלוף שרביט, ושמחה אשת ר' מסעוד אדהן, שתיהם מעיה"ק טבריה תוב"ב. גם ראינו שנטלו הירוש והיררשות הנז' ע"י מורשיהם חלק המגיע להם, יש במה שבא לידי גוביינא, ויש שנטלו חלקם מושלם בירושה המגיעת להם כפי הצואה.

גם העיד לפנינו הרב כמוהר"ר מתתיה סירירו הנז' חד מינן דסליק מהדין הזה כנז' שבחיי כמוהר"ר רפאל הנז' נדונו התובע והרב רפאל הנז' לפני ב"ד י"ץ של ג' על רזא דנא והוא היה אחד מהם וטענת שלמה היתה שמסעוד הנז' לא הניח לא בן ולא בת לא אח ולא אחות, ואחות אחת שהיתה לו בחייו מתה בלי זרע, ושלמה הוא בן דודו של מסעוד הנז' ולא משפט הירושה.

ודנו הב"ד י"ץ שמכלל רמ"ס הנז' שיביא עדים כדבריו ואחר שהוא קב"ע כדבריו שלחו להרב האפוטר' והודיעוהו הענין הנז' ושלח להם כתבים ומהם בררו שהיו למסעוד הנז' ב' אחיות. ותצא דינא, ששלמה אינו יורש כלל עכס"ע. גם ראינו ספר יחוסם חתום בב' סופרי העיר תאפילאלת ומקויים בב' סופרי מחז"ק שמתוכם מתברר ג"כ כי להר' שלום זקן שלמה התובע אין לו משפט הירושה כי אם לב' אחיות מסעוד הנז'.

ומכל מה שנראה בעליל לפנינו דינא יתיב שהתובע הנז' אין לו דין ודברים עם הר"ש אבן צור הנז' ואין לו משפט הירושה כלל. וגדולה מזה אנו אומרים שאף אם היה כדברי התובע הבדויים שעל תהו יסדם וגם לא המציא לפנינו הר"ש אבן צור הנז' המכתבים הנז' לא היה עולה בידו כי אם חרס מהר"ש אבן צור הנז', שאינו יודע אם אביו מסר להירוש חלקו בירושה או לא, יען שלא מינהו המצוה אפוטרופוס בענין הירושה אלא לחלק דוקא, ולא להניח, כמש"ל עיניך תחזינה מישרים בצואתו הנז' באר היטב.

ועוד בה אפילו אם לא היה ממציא לנו אלא שחלק הנכסים למי שהיו נראים יורשים באותה שעה, הרי מה שעשה עשוי ויצא בה ידי חובתו, כמ"ש חומ"ש סימן רפ ס"א ומור"ם ז"ל בריש סימן רפד. ולא עוד, אלא אפילו אם היתה מלוה בשטר נגד מוהרר"פ הנז' ועבר ומנה הויא

מלוה ישנה שצריכה דרישה וחקירה, וכמ"ש חומ"ש סי' צח ס"ב, וכ"ש בנד"ד שהוא למעלה מארבעים שנה, ומהיורשים עיין פתחי תשובה סימן סא סעיף קטן ה שכתב שהמנהג שלא לגבות שטר ישן מהיורשים. ועיין בספר אשר לשלמה מערכת ש אות כב. ולראיה ח"פ וקיים.

✦ שלמה אבן דנאן הי"ו סי"ט ✦ יהושע בירדוגו ס"ט ✦ אהרן בוטבול הי"ו

188 פאס יע"א כב' שבט תרפ"ב (20 פיווי 1922).

הגיענו כתב קובלנא זמנו ג' לחדשינו מאת יונתן חמו ושם נאמר שמסעוד אלבאז אפוטרו' יתמי המנוח משה אלבאז, שניהם סוחרים ודרים בעי"ת צפרו, השכיר לו חנות של היתומים הנז' מניסן אשתקד עד סוף שנה בסך יט' צ'ורוס בכח' [בכל חודש], וזה ימים מועטים בקש מהאפוטרו' הנז' לחדש לו שכירות הנז' לשנה הבאה, והשיבהו שלא יוכל להשכיר לו עד שידע כמה יוסיפו לו אחרים בשכירות. ואמר לו יונתן הנז' שלא ישכירנה לשום אדם קודם שיודיענו כמה הוסיפו שוכרים אחרים, שאפשר שגם הוא יוסיף יותר, והוא לא הטה און לדבריו והשכיר אותה בעשרים צ'ורוס בכח'. ולכן דינא קא בעי יען שרצונו להוסיף. ושלחנו להם כתב הזמנה, ובעמדם לפנינו אחר שמוע טענותי' השיב הנתבע שהשכיר החנות הנז' בלתי ידיעת יונתן הנז'. והורינו להם שמפקיעים השכירות הנז', ויוכה בה השוכר אשר יוסף יותר, כמ"ש משה"ר מערכת ש [אות] קפג, ואף ששם מיירי בהקדש לא גרעי היתומים מן הקדש ולרח"פ.

✦ שלמה אבן דנאן הי"ו סי"ט ✦ מתתיה סירירו י"ץ ✦ אהרן בוטבול הי"ו

192 פאס יע"א כג' אדר תרפ"ב (23 מארס 1922).

הגיענו כתב קובלנא זמנו ח' לחדשינו מאת יחייא בן אברהם חיון חוצב עצים ודר פ"ה תובע לכמה"ר חיים ברדוגו סופר ולהאחים יהודה וחיים הרוש סוחרים ושלשתם דרים בעי"ת מקנאס יע"א שהם אפוטרו' על נכסי דודתו רחל בת עיזיר אלמנת ידידיה דאנינו שמתה במקנאס וזרע לא הניחה, לערוך לו חשבון נכנסות ויוצאות עזבונה לרשת בהם חלקו המגיע. ושלחנו להם כתב הזמנה כנימוס, ועמדו לפנינו התובע הנז' ור' חיים הנז' וחיים הרוש הנז', ואחר שמוע טענותי' הזמינו לפנינו הנתבעים הנז' צואת האשה שצותה מחמת מיתה שיעשו מנכסיה ס"ת ותכשיטיה הקדש לגבוה לא ימכר וכו', ותכריכין וצרכי קבורתה וכו', וכל אחד מיורשיה יתנו לו מנכסיה צ'ורו אחד לכל אחד, ובזה סלקה אותם מירושתה סילוק גמור. עוד צותה שר' חיים הנז' בן ר' אברהם ברדוגו והר' יודא הרוס בן יוסף יהיו אפוטרו' גמורים לפקח על עזבונה לגבות החובות שנושית בזולת, ולמכור המטלטלים על ידם, ולהוציא ע"י כל ההוצאות הצריכים לאחר מיתתה והאמינה אותם נא"ג [נ'אמנות ג'מורה] ועפ"ו על כל הנכנסות ועל כל היוצאות בל"ל שו"ש ואסרס"ל, ואם נשאר שום דבר מנכסיה אחר כל אלה יתחלק בין האחים יודא וחיים הרוס בני יוסף, ובין אסתר אלמנת יוסף נחמני, שליש לכ"א בתורת מתנת ש"מ,

והכל נעשה בתוכחת ובמעמד אחד מב"ד י"ץ הוא החותם ב', ועידי הצואה המה כמה"ר יצחק מלכא נ"ע וכמוה"ר יעקב טולידאנו, והגידו הנתבעים הנז' שכבר קיימו כל צואת האשה מר"ס [מ'ראש ו'עד ס'ף] ולא נשאר כי אם לתת ביד התובע הנז' שהוא אחד מהיורשים צ'ורו אחד שהורשה אותו דודתו הנז' כנז' בצואתה. ובהתבוננות בצואה ראינו והנה חזקה כראי מוצק. לכן דינא יתיב שהיורש הנז' אין לו דין ודברים עם הנתבעים הנז', זולת שיתנו לו צ'ורו אחד כנז', והפצרנו בחיים הנז' והעדיף לו מטובו בתורת צדקה ונתן לו ארבעה צ'ורוס. ולרח"פ.

✦ שלמה אבן דנאן הי"ו סי"ט ✦ מתתיה סירירו י"ץ ✦ אהרן בוטבול הי"ו

בדין הקדש לת"ח עמלי תורה

346 פאס יע"א ג ניסן המלוב"ן תרפ"ד (7 אוריל 1924).

עמדו לדין לפנינו כנימוס החכמים השלמים כהה"ר מימון מאנסאנו וכהה"ר אבא סירירו וכהה"ר יעקב קדוש וכהה"ר יוסף הלוי תורתם אומנותם דרים פה בכתב קובלנא זמנו חדש שעבר אודות ההקדש שהקדישה האשה קמרא אלמנת כמה"ר עמנואל מאנסאנו לעמלי תורה, וטענו שבדורות הקודמים היו הפקידים הממונים על ההקדש הנז' מחלקים מדי שנה בשנה הכנסת ההקדש הנז' לת"ח אשר היו נראים בעיניהם, וזה ימים מקרוב נכנס הקדש הנז' ביד הועד הנבחר הנימוסי של ק"ק מחז"ק (קומיטי), והם מחלקים הכנסת הקדש הנז' לת"ח ולעניים, ובכן דינא קא בעו.

והזמין לפנינו כהה"ר מימון אבן דנאן הי"ו סוחר דר פה ראש הועד הנז' צוואת המקדישת הנז' וז"ל: להיות שהכה"ץ וכו' קמרא הנז' הקדישה מחצית מכל קרקעותיה שירשה מבעלה לעמלי תורה שיהיו נהנים מפירותיהם דוקא וכו' יעו"ש באריכות, ואסופא דמילתא חתומים רבני וחכמי וראשי הק"ק, זכר כולם לחיי עד.

ובהתבוננות בצואה מראשה לסופה אשר באה בארוכה הורינו להם שלא יתחלק הכנסת ההקדש הנז' כי אם כפי רצון המקדישת, ואין לנו רשות לשנות מדבריה, וצריך לחלקם לת"ח עמלי תורה דוקא שיכולים לישא וליתן ומבינים ברוב מקומות התלמוד, אע"ג שיש להם מעט עסק או מעט אומנות כדי להתפרנס בו כדי חייו, ואין חלוק בין תופס ישיבה לאינו תופס, כמ"ש ביו"ד סי' רמג ס"ב במרן ומור"ם ז"ל, וכתב באר היטב שם ס"ק ... משם מהר"ם אלשקר ז"ל וז"ל, להתפרנס ואפילו הוא מלוה ברבית, כללא דמילתא דלאו דוקא כדי חייו בצמצום אלא כל ת"ח העושה תורתו קבע ואינו מבטל מלמודו כי אם לזון את בניו ובניו ביתו ולפרנסם וללבשם ולכלל הדברים הצריכים לאדם יעו"ש.

ועי' מוצ"ב [חלק א] סי' רנג וזל"ה: תשו' זה אין צריך לפנים כדעת הגאונים שכל ת"ח שיש לו מעט משא ומתן להתפרנס בו כדי חייו, ולא להתעשר, ושכל שעה הוא פונה מעסקיו חוזר על ד"ת ולומד תמיד נקרא תורתו אומנותו וכו', וכמ"ש בהדיא מהר"י קארו ז"ל בי"ד סי' רמג, ולא דוקא בת"ח דהיינו כל ששואלין ממנו דבר הלכה בכל מקום, אלא אפי' תלמיד הממציא את מדותיו לפני חכמים ולומד הלכה הלכה בקביעות בישיבה בכל מקום יום יום נקרא ת"ח לענין זה, וכמ"ש מהר"י מטראני ז"ל בח"ה שלו שאלה נט יעו"ש. וכמ"ש בספרן של צדיקים. ולראיה ח"פ.

♦ שלמה אבן דנאן הי"ו סי"ט ♦ מתתיה סירירו י"ץ ♦ אהרן בוטבול הי"ו

361 פאס יע"א כט' אייר תרפ"ד (2 זוטאן 1924).

עמדו לדין לפנינו כנימוס ברוך יתאח מורשה בא בהרשאת מימון בן שמואל הרוס מוכר ירקות והאשה חנינה בת שלמה אסולין סוחרת דרים פה. מימון הנז' טוען בכתב קובלנא זמנו כט' לחדש שבט שעבר שאביו מת זה כמה והניחו כבן חמש שנים, והניח אחריו שני בתים, ונשאר הוא אצל האשה שהיא אחות אם אביו, ותובעה לערוך לו חשבון שכירות ב' הבתים הנז' יען היתה שוכרת אותם ולוקחת השכירות. ואחר זמן הקדישה ב' הבתים הנז'. ותובעה עוד לתת לו מה שלקחה מירושת דודו שנלב"ע בעי"ת מקנאס יע"א ולקחה למעלה משלש מאות צ'ורוס, לפי שהיה כבן ט' שנים, ואמרה לו שהיתה אפוטרוף' עליו. ותובעה להזמין שטר מינוי האפוטרוף', ואמר שמעולם לא נתנה לו כי אם חמשה עשר צ'ורוס, עכ"ד.

והשיבה האשה שהבתים שהקדישה הם שלה, ומעולם לא היה לאביו שום זכות בהם, והזמינה לפנינו שטר קנין הבתים הנז' שהקדישה וראינו שכנים דברים. ואמרה האשה שדודו מת על פני אביו, והוא שירש אותו, ונתן לה לעצמה זרביא אחת שנשללה בשלל של שנת תער"ב, ואמרה עוד שאבי מימון הנז' מת עני מרוד והניח מימון קטן כנז' ובחמלתה עליו עשתה עמו חסד ואספה אותו לביתה והיתה זנה ומפרנסת אותו ימים רבים, והזמינה לפנינו שטר שומת מזונות לימים מועטים, ומעולם לא היתה אפוטרוף' עליו. חזר המורשה וטען שאבי מימון הניח שתי נוואוול הרוסות ומכרה אותם האשה ומדמיהם קנתה הב' בתים שהקדישה והכחשתו האשה.

ותצא דינא, שיקבל חרם מימון הנז' שטוען ברי כמ"ש חמ"ש סי' פז ס' כב, והיא תישבע שלא לקחה מירושת אביו ודודו כלום ותיפטר כמ"ש סי' פז סעיף ג.

אח"ך חזר מימון הנז' והודה לפנינו שכל טענותיו היו שקר וכזב, והאמת הוא ככל דברי האשה, ואדרבא הגדילה חסדה עמו ואספה אותו לביתה בחמלתה עליו שהיא מתעטפת ברעב

קטעים מתוך פנקס בית הדין פאס

באדיבות מכון אורות המגרב ומכון מגן אבות

בראש כל חוצות, והיתה זנה ומפרנסת אותו ימים רבים, ואזי פטרנו אותה מכל מין שבועה והשו"ב.

♦ שלמה אבן דנאן הי"ו סי"ט ♦ מתתיה סירירו י"ץ ♦ אהרן בוטבול הי"ו

382 פאס יע"א כט' תמוז תרפ"ד (31 זווי 1924).

הגיענו כתב קובלנא זמנו כד' שבט שעבר מאת כהה"ר מימון אבן דנאן סוחר, ראש ועד הנבחר הנימוסי של מחז"ק, ושם נאמר שהאשה חנינא בת שלמה אסולין סוחרת הקדישה איזה קרקע לעניי עיריננו, ושטר ההקדש הנה הוא מונח בבית מה"ר אהרן מונסונייגו ז"ל. והנה בעתה מכרה בית אחת שיש לה ברחוב נוואוול למשה מויאל סוחר, ולכן דינא קא בעי להזמין שטר ההקדש ולעקל מעות המכר עד גמר הדין. עוד קבלנו מכתב קובלנא זמנו כה' שבט שעבר מאת ר' ידידיה בן ר' אהרן מונסונייגו למדן, ושם נאמר שהאשה הקדישה בחיי אביו הבית שיש לה ברחוב נוואוול בחצר הנקראת צ'אר אברהם סמאזא ומנית לאביו בשכר הוא וזרעו אחריו אפטרופ' על ההקדש הנז', והמקדשת מכרה הבית הנז' ולכן דינא קא בעי. ושלחנו לכולם כתב הזמנה כנימוס. ועמדו לפנינו הר' שמואל אלבאז סוחר מדבר בעד הועד הנז' הנקרא קומיטי והר' ידידיה והאשה כולם דרים פה.

ואחר שמוע טענותיהם הזמין הר' ידידיה ארבעה שטרות וז"ן [ו'זה נ'וסח] הא' בקיצור נמרץ, האשה חנינא בת שלמה אסולין ידי"ן קרקיבו הקדישה מנכסיה ארבע מאות צ'ורוס מט' מלכות פאס מרב"ה לעשות בהם ספר תורה קדש לה', ומנית לכהה"ר אהרן מונסונייגו ליטפל במצוה זאת לקנות ס"ת ולעשות לו תכשיטיו וכו', ואם הותר מהסך הנז' אחר עשות את אלה יקנה בהם ספרים להשאילם למי שיחפץ, ושעבדה כל נכסיה וכו', זמנו כה' סיון תרע"ח, ועדיו כהה"ר אבא עטיא והר' שמעון אסולין.

וז"ן שטר הב' בקיצור, שהאשה הקדישה מנכסיה ארבע מאות צ'ורוס כנז' לעשות בהם ס"ת וכו' וכו' כנז' מרו"ס, וזמנו יד' תמוז תרע"ח, ועדיו כהה"ר אבא עטיא וכהה"ר שאול אבן דנאן. ולא נזכר שום רמז על ההקדש הראשון שזמנו מופלג.

וז"ן שטר הג' בקיצור: האשה הקדישה מעתה הבית הקטנה שי"ל בהאל [ברחוב] נוואוול בחצר הנקראת ע"ש אברהם סמאזא קדש למה שיתבאר, שלא תמכר לעולם, דהיינו גוף מהיום, ופירות שעה אחת קודם מיתה, ומנית על ההקדש הנז' אגב קרקע לכהה"ר אהרן מונסונייגו לו ולזרעו אחריו ממונים גמורים להשכיר הבית כאשר יוטב בעיניהם, ויטלו שכרם מן הגבוי מהשכירות רביע, והיה הנשאר יקנה בהם ספרים ולהשאילם למי שיראה בעיניהם,

ולחלק צדקות וכו', ובנא"ג וכו', זמנו כב' אב ש' קו"ל מבשר ועדיו כהה"ר אבא עטייא וכהה"ר שאול אבן דנאן.

וי"ן שטר הד' בקיצור: האשה הקדישה מעתה ושעה אחת קודם מיתה הקרקע שיש לה גוף מהיום ופירות שעה אחת קודם מיתה מלב"ד הבית הקטנה שהקדישה קודם לזה, ואגב קרקע הקדישה טלטל וכמד"ן אשר ישארו אחר פרעון החובות שעליה וארבע מאות צ'ורוס שהקדישה עוד מלפנים לקנות בהם ס"ת וכו', ומנית לכהה"ר אהרן מונסונייגו לו ולזרעו אחריו על ההקדש הנז' ובנא"ג וכו', זמנו כג' אב שנת קו"ל מבשר, ועדיו כהה"ר אבא עטייא וכהה"ר שאול אבן דנאן.

ואחר התבוננות היטב בשטרי ההקדש הנז' הורינו להם שהם חזקים כראי מוצק באו"ה כפה"ד, ומחוייבת האשה המקדשת הנז' לקנות מנכסיה שני ס"ת בסך שמונה מאות צ'ורו מט' מלכות [פאס], שעלה בהם ששה עשר מאות צ'ורוס פראנסיס, כמ"ש האלצ'אהיר על פסול המטבע הנז' ופרעונו, ומחמת שטענה האשה שאין לה תחת כפה"ד זולתי ב' בתים הנז' והקדש הס"ת קדם להקדש הקרקעות כמ"ש בב' שטרות האחרונות, לכן תסדר נכסיה ותישבע כתקנת הגאונים שאין לה כי אם הבתים הנז' כמ"ש ח"מ סי' צו ס כג, ואזי פקע זכות יורשי ר' אהרן הנז', ותעשה ב' ס"ת ותכשיטיהם כמ"ש בשטרי ההקדש הנז' ממכירת ב' הבתים הנז', והיה הנשאר יהיה קדש לה' כמ"ש בב' שטרי ההקדש השניות. ולגבי קומיטי מחז"ק אין להם עליה ועל מה שהקדישה שום שליטה, שהרי הב' ס"ת קדמו בהקדש, והנשאר בבתים הנז' יהיו אחרי מיתתה קדש לה' ע"י זרע ר' אהרן כמ"ש בשטרי ההקדש, והב' ס"ת תניח אותם בבית הכנסת אשר תבחר האשה המקדשת יען שהמונה הנז' כבר נלב"ע ולא השתדל כלל, לכן לא נשארה לו שום זכות בהם ולרח"פ וקיים.

♦ שלמה אבן דנאן הי"ו סי"ט ♦ מתתיה סירירו י"ן ♦ אהרן בוטבול הי"ו

383 פאס יע"א ד' אב תרפ"ד (4 אוט 1924).

עמדו לפנינו כנימוס הר"ר ידידיה מונסונייגו למדן טוען בכתב קובלנא זמנו כח' אייר שעבר שהאשה חנינה אסולין ידי"ן קרקיבו סוחרת הקדישה זה כמה בית הקטנה הידועה לה בחצר הנק' צ'אר אברהם סמאזא שברחוב נוואוול שבמחז"ק, ומנית לאביו ולזרעו אחריו אפטרופ' בשכר על ההקדש הנז', והן היום מכרה אותה בסך אלף צ'ורוס פראנסיס להר' משה מויאל סוחר כולם דרים פה, ולכן טוען שיבוטל המכר הנז', והזמין שטרי הקדש כנו' בפסק דין המסודר לעיל מספר הסמוך. ובהתבוננות היטב בדבר הסכמנו על המכר הנז' שהרי נמכר ביוקר על חד תלתא, ועוד בה הרי פסקנו להם הדין בפסק הנז' שס"ת קודם, ולרח"פ.

♦ שלמה אבן דנאן הי"ו סי"ט ♦ מתתיה סירירו י"ן ♦ אהרן בוטבול הי"ו

נוסח פרוזבול כמנהג מרוקו עם הסברים ומקורות

הרב יוסף פרץ

מכון פי ישרים להוצאת כת"י חכמי מראבש, מח"ס נתן פרי, פנמה

אנחנו הבאים בחתום בא לפנינו _____ בן _____ ואמר לנו
מוסרני לבית דין צדק ישמרם צורם שבעיר תהלה קזבלנקה יע"א כל
חובות ותביעות שיש לי נגד כל בני ברית הן בשטר הן בעל פה כדי
שאוכל לגבותם מהם כל זמן שארצה ומי שאין לו קרקע מהלויים שלי אני
מזכה לו בקנין שלם ארבע אמות קרקע. ולראיה חתמנו פה תרי מגו
תלת והיה זה ביום _____ בשבת, _____ לחודש _____ שנת _____ לפ"ק
בעיר _____ יע"א _____

הסברים ומקורות

היו לנגד עיני עשרות פרוזבולים ממרוקו, וערכנו נוסח הכולל כל ההידורים, והוא על פי ספר מורה צדק של
כמוהר"ר דוד צבאח זלה"ה. וכלול בו כל ההידורים שיש בכל הפרוזבולים של כל ערי מרוקו.
מרוקו הוא המדינה היחידה בעולם שנהגו דיני שמיטת כספים למעשה במשך הדורות, ומי שלא כתב פרוזבול היו
משמטים חובותיו. ובשאר ארצות רק חסידים ואנשי מעשה החמירו בוה. לכן נוסח הפרוזבול של מרוקו הוא היחיד
שהוא על פי מסורת קדומה מדורי דורות ללא הפסקה כלל, ובשאר ארצות היו הרבנים מחדשים הנוסח מזמן לזמן.
וכעת נבאר כמה עניינים בנוסח הפרוזבול:

1. לבית דין שבעיר קזבלנקה. צריך דוקא לבית דין זה, כיון שמרן השו"ע סובר שדוקא מועיל בית דין שהמחוס
רבים עליהם, כמ"ש בחומ"ש סי' ס"ז סי"ח, וכיום אין בית דין בעולם שיש לו כח ממשי בדיני ממונות חוץ מבית דין
של קזבלנקה, שהרי בתי דינים של הרבנות הראשית לישראל אין להם כח לדון דיני ממונות. ובתי דין אחרים
שבארץ אין להם כח לדון כלל, רק אנשים חותמים בוררות לפניהם, לכן לדעת השו"ע לא מהני לכתוב פרוזבול על
שם. אמנם בקזבלנקה יש לדיינים כח מהממשלה גם לדיני ממונות (לפחות באופן חלקי), ובכח זה יכולים
לאפקועי ממונא, ולכן יש לכתוב דוקא בית דין זה.

בפרוזבולים במרוקו היו כותבים רק "מוסרני לבית דין י"ץ", ולא פירטו איזה בית דין, כיון שבסתם הכוונה לבית
דין שבעיר, אמנם בזמננו צריך לפרט כיון שברוב העולם אין בית דין שהמחוס רבים עליהם.
במרוקו לא נהגו לכתוב שמות הדיינים, כיון שבסתם הכוונה לבית דין שבעיר, וגם כשכתבו לדייני עיר אחרת, רק
כתבו לדייני עיר פלונית, בלי הזכרת שמם.

2. כל חובות ותביעות. עיין בשו"ע חו"מ סימן ס"ז ס"ו ששביעית משמטת גם תביעות. וזה תוספת יחודית למרוקו
ולא ראיתי בשאר שטרי פרוזבול של שאר ארצות שכתבו "תביעות", ראה בסוף ספר שמיטת כספים ופרוזבול של
הרב צבי כהן זצ"ל שהדפיס ל"ו נוסחי פרוזבול ואין מי שכתב "תביעות".

הרב יוסף פרץ

3. ד' אמות קרקע, כן הוא בפרוזבול שבספר מורה צדק של כמוהר"ר דוד צבאח זלה"ה. אמנם היו הרבה שהיו כותבים "מעט קרקע". ובאמת מדינא מספיק כל שהוא, אלא שרבינו תם בס' הישר (ריש סימן קלח) בנוסח הפרוזבול שלו כתב שהמלוה הקנה ללוה ד' אמות. וכן הוא בספר השטרות של רבי יהודה אלברגלוני (שטר מח) ומובא בספר התרומות (שער מה אות יז). וצ"ל שהוא לשופרא דשטרא, ועיין באר חיים למהרא"ח עדס שביעית (סימן כד עמ' קצא) שהביא ממהר"ם שי"ק או"ח ריש סי' קלג. ע"ש. ולכן נקטנו נוסח זה לשופרא דשטרא.
4. תרי מגו תלת. עיין שו"ע סימן סז סעיף כ"א הולך המלוה אצל ג' עדים וי"א אפילו לשניים. ע"כ. לכן החמירו לעשות בפני שלשה וסגי שיחתמו "תרי מגו תלת".

אורה צדקה

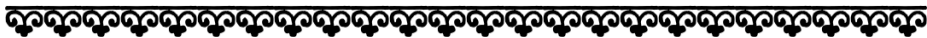

עיונים בידי קדימה בצדקה

הרב יששכר דוב כהנא

אב בית דין משרים ורב דק"ק רעים אהובים, ליקווד

א

שרשי דין הקדימה

בשו"ע (יו"ד סי' רנא ס"ג) הביא שני גדרים של עניים שראוי להקדים ולתת להם צדקה לפני שאר עניים, לפי היחס הנמצא בין הנותן והמקבל: א' מחמת קירבה, והיינו עניים שהם קרובי משפחתו, וב' מחמת מקום דיוורם והיינו עניים הגרים קרוב אליו [או שמקום דיוורם מחייבת להקדים אותם].

סדר הקדימה מחמת קירבה:

- א. אביו ואמו^[א]
- ב. בניו [וה"ה בני בניו]
- ג. אחיו [או אחיותיו^[ב]]
- ד. שאר קרובים [והקרוב קרוב קודם]

סדר הקדימה מחמת מקום דיוורם:

- א. שכניו
- ב. בני מבוי [תנא דבי אליהו (אליהו רבא ר"פ כז)]
- ג. אנשי^[ג] עירו^[ד]
- ד. בני ארץ ישראל [ש"ך (סק"ו) בשם ב"ח], וירושלים לפני שאר עיירות א"י [שו"ת חת"ס (יו"ד רלג רלד, הובא בפ"ת סק"ד)]
- ה. אנשי עיר אחרת

מצות צדקה היא מצוה גדולה, ועליה כתב הרמב"ם (מתנות עניים פ"י ה"א) שהיא סימן לצדיק זרע אברהם אבינו. ובאמת אנחנו רואים שבכל תפוצות ישראל תפסה מצוה זו מקום נכבד בעיני ישראל, וכולם רוצים להדר ולקיימה בהידור ובאופן היותר טוב. אולם, כמו בכל דינים ומצוות שבתורה, יש במצוה זו פרטים ודקדוקים שקבעה התורה, ושהגדירה התורה את האופן הראוי והנכון לקיים את המצוה.

הנה, במצוה זו של נתינת צדקה הוזכרו בהלכה כמה סדרי קדימה, לאיזה בני אדם ולאיזה צרכים ראוי להקדים ולחלק מעות של צדקה, וכמה מהם אינם ידועים לרוב בני אדם, ואם רצוננו לקיים מצוה זו בהידור, עלינו לברר ולסדר הענין, ונתחיל בעזה"ת.

[א] י"א דבנו פחות מבן ו' קודם לאב [לשכת הסופרים (אה"ע סי' עא ס"א)], ויש חולקין דהוא רק קודם לשאר בנים ולא לאב [בית יעקב (שם)].

[ב] כן פסק בשו"ת גבעת פנחס (סי' סד) וכתב דשוין הם, וכ"מ בתנא דבי אליהו (אליהו רבא ר"פ כז).

[ג] בקריינא דאגרתא (קעב) נקט דה"ה מוסדות עירו קודמין.

[ד] בכסף הקדשים (חומ"מ סי' רלא סכ"ז) חקר מהי הגדרת 'עירו', אם כל הסמוך ונראה נדון כעיר, או רק תחום שבת, או רק ע' אמה, או אולינן בתר שמא, ע"ש.

כיישוב הערוך השולחן. ומעתה חוזרת קושייתו לדוכתה, דאותם עניים שאין להם קרובים ושכנים עשירים ימותו ברעב, והדברים צ"ב.

ונראה דבדואי במקום שימותו הרחוקים ועניי העיר האחרת אין מקום לחוש לדיני קדימה, דבכל התורה כולה פקוח נפש דוחה הכל. ובאופן שגם אצל הקרובים ועניי עירו יש פקוח נפש, מסתבר שאכן יש להם דיני קדימה, וכ"מ בשו"ת חת"ס (יו"ד רלג ורלד הובא בפ"ת שם סק"ד) [וע' באהבת חסד (פ"ו סק"ד)].

אמנם עדיין יש להקשות כעין קושייתו במקום שאין חשש פיקוח נפש ולגבי שאר דברים, וכי אותם עניים שאין להם קרובים עשירים, אי נמי עיר של עניים, יחסרו מכל דבר ויחיו חיי דחק וצער, ורק אלו שיש להם קרובים או שכנים עשירים יתפרנסו ברווח.

ג

הדין להקדים למי שיש לו צורך יותר

ואולם, בשו"ע (שם ס"ז) הביא עוד הגדרה בדיני הקדימה, דחייב להקדים להאכיל הרעב מלכסות הערום, ור"ל שיש צרכים ועניינים מסויימים שחייב להקדים וליתן להם, וממילא ה"ה בנוגע לשאר צרכים ועניינים יש קדימה כפי הצורך. וכן נראה בביאור דברי הספרי (ראה קטז) שדרש ממילת 'אביון' – שהתאב תאב קודם, ור"ל שחובת הצדקה היא ליתן לתאב ראשון, והיינו כפי הצרכים [וכמ"ש בפנים יפות המובא להלן].

ב

דין קדימה ביש לפניו קרוב וגם שכן, וקושיית הערוך השולחן

בטור ורמ"א (שם) פסקו שכשיש לפניו שני עניים שיש להם דין קדימה, האחד שהוא קרוב הגר בעיר אחרת, והשני שאינו קרובו אבל הוא שכינו, הקרוב קודם.

והקשה בערוך השולחן (שם ס"ד וה') דא"כ לעולם לא יתן צדקה אלא לקרוביו, ואותם עניים שאין להם קרובים עשירים ימותו ברעב, וכן אם יתן רק לעניים שבעירו, נמצא דעיר של עניים יגועו ברעב, ח"ו. ולכן חידש דע"כ בירור הדברים כך הם, דבוודאי כל בעל בית או עשיר הנותן צדקה מחוייב ליתן חלק לעניים הרחוקים אלא דלקרוביו יתן יותר מלשאינם קרוביו, וכן כולם כמדרגה זו [וכע"ז כתבו בשו"ת מהר"ם זיסקינד (סי' יט) ושו"ת גבעת פנחס (סי' סד)].

אמנם יש להעיר ממש"כ בתנא דבי אליהו (שם וז"ל: 'בתחילה יפרנס את אביו ואמו, ואם הותיר יפרנס את אחיו ואחיותיו, ואם הותיר כו', ומבואר להדיא בדבריו שאין לתת להעני במדרגה השניה אא"כ נתן כבר לעני מהמדרגה הראשונה כל מה שצריך והותיר [ובערוה"ש (שם ס"ז) נתקשה בזה ונדחק ליישב, ע"ש]. שוב ראיתי שכן הוכיח גם בשו"ת מהרש"ם (ח"א סי' לב), והביא נמי מדברי האור זרוע (צדקה אות כב) והריקאנטי (סי' סג) דמבואר בדבריהם שמי שיש לו דין קדימה קודם לגמרי וזוכה בכל [וכ"כ בשו"ת מהרש"ם (ח"ד ר"ס קה)], דלא

ושצריך להקדים עניי עירך לכל צרכיהם לפני שמתחילין לתת לעניי עיר אחרת, ולכן הוצרך לחדש שהדין קדימה הוא רק לענין העיקר וחלק הגדול מכספי הצדקה וכו"ל.

ד

הדין דבני ביתו קודמין לכל

בפנים יפות שם הוסיף ד"בך קאי על האדם בעצמו ובני ביתו דהיינו בניו ובנותיו הסמוכים לשולחנו, ומדהקדים הכתוב בך לאביון - 'כי יהיה בך אביון', ולא כתיב כי 'יהיה אביון בך', לומר דמוזנות בני ביתו לפי כבודו אינו בכלל התאב תאב קודם, אלא קודמים בכל צרכיהם אפילו לעניי עירך שאין להם די מזון וכסות, וכן פסק בשו"ת חת"ס (שם סי' רלא).

ויש להסתפק בדעת הפנים יפות והחת"ס מה הדין בנוגע לקדימת שאר קרובים שאינם בני ביתו כגון אחיו כו', אם גם בהו נאמר הדין של התאב תאב קודם, וכגון שעומדים בפניו אחיו לכסות ואחרים למזון וכדומה מי קודם, דלכאורה י"ל דאף שהקדים הכתוב בך 'ל"אביון', אבל 'אביון' כתוב לפני 'מאחד אחיך', ולכן רק בני ביתו הנלמדים מ"בך" אינם בכלל התאב תאב קודם, אבל שאר קרובים אין בהם קדימה רק בשוה בשוה, [וכן יש לדייק קצת מלשון הפנים יפות שהדגיש בסיום דבריו דהיינו בניו ובנותיו הסמוכים על שולחנו, אף דבתחילת דבריו כתב קרובין]. שוב ראיתי שכ"כ בשו"ת שבט הלוי (ח"ה סי' קלה אות ד).

ומעתה, יש לדון ביש לפניו קרוב הצריך לכסות ורחוק הצריך למאכל, אי נמי בן עיר הצריך כסות ובן עיר אחרת הצריך למאכל, וכדומה בצרכיהם השונים, מי מהם קודם.

והנה, כתיב (דברים טו, ז) 'כי יהיה בך אביון מאחד אחיך באחד שעריך בארצך אשר ה' אלקיך נותן לך, לא תאמץ את לבבך ולא תקפוץ את ירך מאחיך האביון'. וכתב בפנים יפות (שם) לבאר דכללי סדרי הקדימה תלויים לפי קדימתן בפסוק, שהתורה הקדימה 'אביון' לומר דתאב תאב קודם לכל הנזכר בפסוק אח"ז, ולהכי הא דעניי עירך קודמין לעניי עיר אחרת היינו דוקא כשצורך שניהם שוין, אבל אם אחד מהם הוא עני יותר מחבירו חיותו של זה קודמת לכבוד חבירו. ובשו"ת חת"ס (יו"ד ס"ס רלא ורלד ד"ה בהא) הביא את דבריו להלכה, שאין דין קדימה למוקדם אלא עד שיהיה במצב שהוא שוה למאוחר.

ולפי דבריהם אין מקום לקושיית הערוה"ש מעיר של עניים, דאין לעניי עיר של עשירים דין קדימה אלא כשצרכיהם הם שוה בשוה לעניי שאר המקומות, אבל כשמצבם של עניי העיר של העשירים טוב יותר ואינם צריכים רק להרוחה בעלמא אין להם עוד זכות קדימה, וממילא אחרי שקבלו עניי העיר של עשירים את המזון שהם צריכים, שוב יקבלו עניי העיר של העניים מזון לפני שיקבלו עניי עיר של עשירים כסות וכדומה [אולם בודאי לגבי צרכי שוה בשוה ראוי להקדים עניי עירו כדפרישית לענין פיקוח נפש].

ואם כנים דברינו יש ליישב גם את קושיית הערוה"ש מעניים שאין להם קרובים עשירים,

אולם מדברי הערוך השולחן משמע דס"ל דבכל גווני נותנין כפי סדר הקדימות,

הש"ך (שם סק"ז) דאביו שאינו חכם קודם לת"ח, והוסיף רעק"א (שם ס"ג) דגם שאר קרובים קודמים לת"ח, הרי נדראה להדיא מדבריו דקרובו לכסות קודם לשאינו קרובו למזון, דאם בת"ח כסותו קודם כל שכן בקרוב, אך מתשובת חת"ס נראה לכאורה בהפכו ובע"כ דהוא פליג על רע"א, והניח בצ"ע.^[1]

מבואר מדברי החפץ חיים שהבין בדעת החת"ס דגם נגד קרובים נאמר הדין דתאב תאב קודם, שיש להקדים צרכיהם הבסיסיים של שאר העניים לשאר הצרכים של הקרובים, ולדבריו צ"ל דדין 'בך' קאי על בני ביתו דוקא ולא על כל הקרובים וכמש"כ בשו"ת שבט הלוי הנ"ל, ודלא כשו"ת עמק שאלה ושו"ת מנחת יצחק הנ"ל.

אולם להלכה כתב החפץ חיים שגם לכל צרכיהם יש לקרובים דין קדימה נגד עניי העיר, וכן פסק בשו"ת מהרש"ם (ח"א סי' לב).^[2]

ולפ"ז חזרה הקושיא הראשונה של הערוה"ש הנ"ל לדוכתה, דא"כ אותם עניים

דאין לקרובים קדימה אלא בצרכים שהם שוים בהם לשאר העניים, ולא יקבלו את צרכיהם בדרגה השניה עד שיקבלו העניים הרחוקים את צרכיהם בדרגה הראשונה.

אכן בשו"ת עמק שאלה (יו"ד סי' סט) נקט בדעתם דכל הקרובים נכללים ב'בך', ולא נאמר לגביהם הכלל דהתאב תאב קודם, [וכ"כ בשו"ת מנחת יצחק (ח"ה סי' לד אות יב)], ורק לגבי מה שדרשו בספרי מ"באחד אחיך' שאח מאב קודם לאח מאם, בזה הקדימה התורה 'אביון' לומר דבהני שני אחים התאב תאב קודם.

ה

ראיית האהבת חסד דבכל קרובים יש להם דין קדימה

והנה, באהבת חסד (פ"ו ס"ב) הביא הדין להקדים קרוביו לבני עירו, וכתב (נתיב החסד סק"ד), ונראה לי אפילו קרובו צריך המעות רק לכסות ושאינו קרובו צריך למזון אפילו הכי קרובו עדיף כל שאין בו חשש סכנת נפשות, והוכיח כן ממש"כ רעק"א על דברי השו"ע (שם ס"ט) דממזר ת"ח קודם לצדקה לכה"ג עם הארץ, וכתב הרמ"א ואפילו חכם לכסות ועם הארץ להחיות ת"ח קודם, וכתב

[ה] וע' בחדש לאברהם (לר' אברהם יעלין ד יג).

[1] אמנם מה שהוכיח כן ממה שכתב בתנא דבי אליהו הנ"ל שכתב ואם הותר כו' (וכמו שהוכיח משם דלא כגבעת פנחס הנ"ל וכמש"כ לעיל), אינו מוכרח לענ"ד, דאף דמוכח משם דיש קדימה בכל הממון שהוא בא ליתן, אבל עדיין יתכן שהכוונה היא רק לגבי הצרכים שהקרוב הוא שוה להאינו קרוב, דהנידון אם יש קדימה לגבי כל צרכיהם או רק לצרכים ששניהם שוים בהם, והנידון אם דין הקדימה הוא לגבי כל הממון של הנותן או רק לגבי חלקו הגדול, שני ענינים הם. ויתכן לומר סברא גם להיפך, שהקדימה היא רק לגבי חלק גדול שבממונו אבל מ"מ הקרוב קודם לכל צרכיו, ונפק"מ כגון בקרוב שצריך מחיצה לחצרו ואחרים צריכים לכסות, שלדעת הערוך השולחן הדין הוא דצריך להקדים קרובו בחלק גדול שבממונו, ואילו לסוברים שיש קדימה בכל ממנו אבל רק לצרכים שהם שוין בהם בכה"ג אין נותנים לקרוב כלום, וממילא מה שהקשה המהרש"ם (שם סד"ה אבל) על סתירת בעל גבעת פנחס ופנים יפות ונדחק ליישב ע"ש, לק"מ.

דלמא כלפי כל אחד נתינת רשות לשאר בני העיר הוי רק כעניי עירך.

שארין להם קרובים עשירים לא יקבלו שום צדקה.

ז

סיכום השיטות

לסיכום, יש לנו ג' שיטות בדבר:

(א) **דעת** הערוה"ש שאין חילוק בצרכי העניים, ולכל הדברים נאמרו דיני הקדימה, אלא שזכות הקדימה מוגבלת לחלק הגדול מכספי הצדקה בלבד ולא לכל הכספים.

(ב) **דעת** האהבת חסד [ומהרש"ם] דרק קרובים יש להם זכות קדימה לכל צרכיהם, אבל עניי עירו אין להם זכות קדימה אלא בצרכים שכולם שוים בהם, ולדעתם כשיש זכות קדימה הזכות היא לגבי כל כספי הצדקה.

(ג) **דעת** הפנים יפות וחת"ס דזכות הקדימה לגבי כל הצרכים היא רק לבני בית הסמוכים על שולחנו, וי"א דגם דעתם היא כדעת האהבת חסד דכל הקרובים קודמים לכל צרכיהם, וכנ"ל באות ב'.

ו

ראיית החתם סופר מדין מעיין של בני העיר

אגב, בחתם סופר (נדרים פ:): הביא עוד ראייה דבאין צרכיהם שוין לא נאמרו זכויות קדימה וחייב ליתן להצריך יותר, מהא דאיתא (שם) מעיין של בני העיר וכו', חיי אחרים וכביסתן חיי אחרים קודמין לכביסתן, מבואר דלענין כביסה שאינה צורך כל כך אין לבני העיר זכות קדימה על הנצרכים שבאים מחוץ לעיר.

ואף שכתב בעצמו דלגבי בני ביתו וכל שכן לגבי עצמו הוא קודם לכל צרכיו מדהקדים הכתוב 'בך' כדפרישית, וא"כ גם בזה תהא כביסתן קודמת לחיי אחרים, אפשר לפרש דס"ל להחתם סופר דכיון דמדובר במעיין של כל בני העיר ולא במעיין של אדם פרטי, לגבי בעלות של כל אחד מבני העיר הויא צרכי שאר בני עירם רק כעניי עירך ולכן חיי אחרים קודמין.

ויש להסתפק מה הדין אם כל בני העיר צריכין כביסה, האם הם קודמין מדין 'בך' או

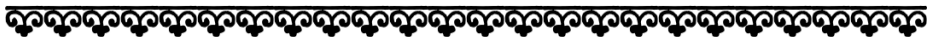

בענין חיוב העני במצות צדקה ופרנסת עצמו קודמת

הרב אהרן רקח

סגן רב אוהל שלום מרכז תורני, שיקאגו

הרשות. ומצאתי שכן הבין חד מן קמאי רבינו מנחם מאירי בחידושו (גיטין ז:) וז"ל, לעולם יהא אדם זריז במצות צדקה לעשות ממנה כפי הראוי לו, ואפי' הרואה בעצמו שמזונותיו מצומצמים יעשה מהם כפי הראוי לו, ולא עוד אלא אפי' עני המתפרנס מן הצדקה יעשה צדקה והכתוב מבטיחו בכך ועניתיך לא אענך עוד, כלומר שוב אין מראין לו סימני עניות. ע"כ. ע"ש. מדויק בלשונו שאפילו עני שלא חייב, ואין לו "הראוי לו", אם יעשה צדקה יש הבטחה שיצליח. וכן משמעות דברי הגאון רב יעקב ריישר בעיין יעקב (שם). ע"ש.

אמנם, כמה ראשונים הביאו דין זה בלשון "חייב" דלא כלשון הגמ'. הרמב"ם (פרק ז מתנות עניים סוף הל' ה) כתב וז"ל, ואפילו עני המתפרנס מן הצדקה חייב ליתן צדקה לאחר. ע"כ. ומהר"י קורקוס על הרמב"ם (שם), מציין הגמ' בגיטין. ע"ש. ובסה"מ (עשה מצוה קצה) מוסיף הרמב"ם וז"ל, ובאה בקבלה בזה (במהד' פרנקל מצויין כאן "גיטין ז:"). אכן אינו כן במהדורות הישנות) שאפילו עני המתפרנס מן הצדקה חייב במצוה זו, כלומר, הצדקה עם למי שלמטה ממנו אם לדומה לו ואפילו בדבר מועט. ע"כ. ע"ש. וכן כתב החינוך (מצוה תעט) וז"ל, ואמרו

מדי דברי בשיעור השבועי עם כמה בעלי בתים מהקהילה, תוך כדי דיבור עברנו למצות צדקה וחידוש היה להם ענין פרנסת עצמו קודמת במצות צדקה כמו שכותב מור"ם (יו"ד סי' רנא סע' ג בהגה). אז אמרתי אשנה פרק זה, והיה זה שכרי בביאור חשיבות ענין זה. וזה החלי בעוצו"ג.

(א) **איתא** בגיטין (סוף ז.-:): דרש רב עזירא, זימנין א"ל משמיה דרב אמי וזימנין אמר ליה משמיה דרב אסי, מאי דכתיב (נחום א, יב) כה אמר ה' אם שלמים וכן רבים וכן נגוזו ועבר וגו'. אם רואה אדם שמזונותיו מצומצמין יעשה מהם צדקה, וכל שכן כשהן מרובים. מאי וכן נגוזו ועבר, תנא דבי ר' ישמעאל כל הגוזז מנכסיו ועושה מהן צדקה ניצל מדינה של גיהנם. משל לשתי רחילות שהיו עוברות במים אחת גוזזה ואחת אינה גוזזה, גוזזה עברה ושאינה גוזזה לא עברה. ועניתיך, אמר מר זוטרא אפי' עני המתפרנס מן הצדקה יעשה צדקה. לא אענך עוד, תני רב יוסף שוב אין מראין לו סימני עניות. ע"כ. ופירש רש"י ועניתיך לא אענך עוד. סיפיה דההוא קרא הוא. ע"כ. ע"ש. משמעות הגמ' היא שיש לכל אחד לעשות צדקה, ועצה טובה קמ"ל שעני ג"כ יעשה צדקה, ובזה יבוא לעושר, ובפשטות הוא דבר

הרב אהרן רקה

ושהעני חייב, ולשון 'יעשה' הוא לשון חיוב ולא רשות. וב"ה מצאתי און לי מפורש ברדב"ז על הרמב"ם (שם) וז"ל, פ"ק דגיטין (ז): אמר מר זוטרא אפילו (עני) המתפרנס מן הצדקה יעשה צדקה, "ואין זה רשות אלא חובה", ודרשינן ליה מקרא נתון נתן, כלומר תן מן הנתון. ע"כ. [אמנם קשה למה הוסיף הרדב"ז את דרשת הגמ' בב"מ (לא): ולא הסתפק עם דרשת הגמ' בגיטין. ואולי יש לומר שהרדב"ז הבין שהגמ' באה לחייבו, אמנם תפס שהדרשה שם היא דברי אגדה ולא דרשה גמורה, ולכן הביא ראיה מב"מ. וכן ביפה ללב (שם) הביא את הדרשה של הגמ' בב"מ בשם הרדב"ז בספרו יקר תפארת, ולא ציין כלל הגמ' בגיטין. וצ"ע.] ע"ש. ועוד ראיה מצאתי בדברי הגאון רב מרדכי יפה בספרו הלבוש עטרת זהב (סי' רמח אות א) שכתב וז"ל, כל אדם חייב ליתן צדקה, "דכל העשייה שבה סתמא כתיב", וכל ישראל בכללן, ואפילו עני המתפרנס מן הצדקה חייב ליתן ממה שיתנו לו. ע"כ. ע"ש. משמע שהבין שלשון "עשייה" הוא לשון חיוב וגם שסתימת הלשון כולל כל ישראל. ועוד ראיה שלישית ראיתי בדברי הגאון רבי משה מטראני בספרו קרית ספר על הרמב"ם (מתנות עניים פרק ז) וז"ל, ואפילו עני המתפרנס מן הצדקה חייב ליתן צדקה לאחר, דכתיב בסיפיה דקרא דאם שלמים וכן רבים, דדרשינן ליה לענין צדקה כתיב, ועיניתיך לא אענך עוד דשוב אין מראין לו סימני עניות, דמשמע דאזהר ליה קרא דאפילו הוא עני יעשה צדקה ובזכותה לא יענהו עוד, "ואפשר דחיוב זה הוא דאורייתא, וגמרא גמירי ליה הכי כדאמרין בכמה דוכתי". ע"כ. ע"ש.

זכרונם לברכה (גיטין ז:, כך מצויין שם) שאפילו עני המתפרנס מן הצדקה "חייב לעשות" צדקה אם ימצא למטה ממנו שצריך לה. ע"כ. ע"ש. וכן הטור (יו"ד סי' רמח סע' א) כתב וז"ל, כל אדם חייב ליתן צדקה אפילו עני המתפרנס מן הצדקה חייב ליתן ממה שיתנו לו. ע"כ. ומרן בב"י (שם) על דברי הטור הנ"ל, מציין את הגמ' בגיטין. ע"ש. וראיתי להגאון נר"י פאלאג'י בספרו יפה ללב (סי' רמח אות ד בנדמ"ח) שדייק כן בספר חסידים (סי' סא) שגם העני חייב לפחות בדבר מועט. ע"ש. ולהלכה כן פסק מרן בשו"ע (סי' רמח סע' א) כלשון הטור. ע"ש.

מבואר, שלדעת הרמב"ם וסיעתו יש חיוב צדקה אפילו לעני, ושהוא קבלה ע"פ הגמ' הנ"ל, אפילו שבלשון הגמ' לא כתוב 'חייב'. ויש להקשות למה שינו הראשונים מלשון הגמ', ולמה ציינו המפרשים שחיוב זה הוא ע"פ הגמ' הנ"ל, אם לשון הגמ' אינו כן. ומצאתי שכך הקשה הגאון הרב שואל ומשיב בהגהותיו יד שואל על השו"ע (סי' רמח סע' א) והוסיף לשאול שאין דרך הרמב"ם לשנות מלשון הש"ס. וכתב לתרץ שהגמ' מיירי בשאין לו די פרנסתו ולכן אינו חייב באמת, משא"כ הרמב"ם מיירי בשיש לו די פרנסתו ולכן חייב. ע"ש. ויש להקשות לפי תירוץ זה למה ציינו החינוך, מהר"י קורקוס ומרן את הגמ' הנ"ל להלכה זו שהיא בלשון חייב. וצ"ע.

אלא הנראה לענ"ד שהרמב"ם וסיעתו למדו את דרשת הגמ' כפשוטה שהיא דרשה גמורה

לשון הטור כמעט מלה במלה [ובאמת בהרבה מקומות מצטט את לשון הטור, וי"א שהוא היה חברו (מנורת המאור הנדמ"ח עמ' 13. ע"ש.)] אבל לא מביא את דברי הרס"ג. ואח"כ מביא ראיה מב"מ (סב.) חייך קודמין לחיי חברך. ע"ש. ועוד מצאתי בדברי אחד מגדולי אלג"ר הרב שמעון בר צמח בשו"ת תשב"ץ (ח"ב סי' קלא) שכתב וז"ל, ואפילו אין לו בנים והוא צריך למזונותיו להתפרנס ממעשה ידו הוא קודם לכל אדם, וכמו שאמרו בפ' איזהו נשך (סב.) חייך קודמין לחיי חברך. ואמרו בפ' בתרא דהוריות (יג.) היו הוא ואביו ורבו בבית האסורים הוא קודם וכו'. ובפ' אלו מציאות (לג.) אמרו אבדתו ואבדת אביו אבדתו קודמת, ואמרי' בגמר' (שם וכן בב"מ לג.) מנא הני מילי, אמר רב יהודה אמר רב דאמר קרא אפס כי לא יהי' בך אביון, שלך קודם מכל אדם. ע"כ. ע"ש. ועוד ראיתי שהגאון הרדב"ז בפירושו על הרמב"ם (פרק ז מתנות עניים הל' יג) מביא את דברי הרס"ג, שפרנסת עצמו קודמת. ע"ש. הנה מפורש מכל הראשונים הנ"ל, שפרנסתו קודמת לכל אדם כדברי רב סעדיה גאון.

ולהלכה, מרן לא מביא הלכה זו לא בב"י ולא בשו"ע (עוד בזה לקמן אות ד), אבל מור"ם (סי' רנא סע' ג) בהגהותיו לשו"ע פסק כדברי הטור וז"ל, פרנסת עצמו קודמת לכל אדם, ואינו חייב לתת צדקה עד שיהיה לו פרנסתו. ע"כ. ע"ש. והגאון מוילנא בביאוריו (שם אות ו') מציין המקורות שכתב התשב"ץ, ומוסיף תנא דבי אליהו (רבה ריש פרק כז). ע"ש. ועוד מצאתי לקדושים אשר בארץ, הרב אור החיים הקדוש בספרו ראשון לציון

[אגב זה המקור, לציון בקרית ספר שחיפש הבדי השלחן ולא מצא (סי' רמח ביאורים ד"ה אפילו עני). ע"ש.] ומפורש כדברינו. א"כ זהו הטעם וזוהי הסיבה שכתבו הראשונים בלשון חיוב. נמצינו למדין שיש חיוב לכל אחד מישראל, אפילו עני, לתת צדקה.

(ב) **מאידך,** הטור (סי' רנא סע' ג) כותב וז"ל, כתב ה"ר סעדיה, חייב אדם להקדים פרנסתו לכל אדם ואינו חייב לתת צדקה עד שיהיה לו פרנסתו, שנאמר וחי אחיך עמך, חייך קודמין לחיי אחיך, וכן אמרה הצרפית לאליהו ועשיתי לי ולבני, תחלה לי ואח"כ לבני. והודה לה אליהו ואמר לה, ולך ולבנך תעשי באחרונה. ע"כ. ע"ש. מכאן רואים שאין חיוב צדקה עד שיהיה לו פרנסתו. ובחיפוש בדברי הראשונים לא מצאתי אפילו רמז לדברים אלו של הרס"ג, אולי משום פשיטותם, חוץ מדברי חד מגדולי לוניל הארחות חיים (ח"ש סי' לד) שכתב וז"ל, וכ"ש אם איש עני הוא ואין מספיק לפרנסת ביתו שאין להכריחו. וכן נמי כתב הר' יהונתן הכהן ז"ל בפירושו. ע"כ. ע"ש. [הרב יהונתן שמציין, הוא הרב יהונתן הכהן מגדולי לוניל, תלמיד חבר של הראב"ד בעל "ההשגות", ואחד מן הראשונים שיצא להגן על הרמב"ם מהשגות הרמ"ה אבולעפיה. ובחיפוש לא מצאתי לשון זה בספרי הרב יהונתן שתחת ידינו וחבל על דאבדין.] הרי שהארחות חיים והרב יהונתן הכהן, פסקו כדברי הרס"ג. ואחר זמן מצאתי עוד כמה ראשונים שפסקו כהרס"ג, הראשון, חד מן קמאי הרב ישראל אלנקאווה בספרו מנורת המאור הנקרא "קדמון" (פרק א השער החמישי) מביא את

יהודה בספרו צדקה ומשפט (פרק א אות ו), והגרא"י הענקין בפירושי איברא (ח"א תחילת הל' צדקה). ע"ש. וכן משמע מדברי הרב הגאון ר' ברוילי יעבץ (רבו של הרב שער המלך והרב יד אהרן), בספרו לשון ערומים (דף כט ע"ג). ע"ש. ואולי היא דעת המרח"ף, מדהביא בספרו רוח חיים (יו"ד סי' רנא אות ה). ע"ש. ומזה רואים ההלכה, שחייך קודמין במצות צדקה ואין חיוב עד שיהיה לו עצמו.

ועוד יש להביא מה דאיתא בתוספתא (פאה פרק ד הלכה י) וז"ל, עני שנתן פרוטה לקופה ופרוסה לתמחוי מקבלין אותה ממנו. אם לא נתן אין מחייבין אותו ליתן. ע"כ. ע"ש. והרמב"ם (פרק ט מתנות עניים הלכה יט) מביא לשון זה עם שינוי מילה. ע"ש. ומהר"י קורקוס (שם) מציין שהיא התוספתא. ע"ש. וכן פסק הטור (סי' רנג סע' ח) ומרן בב"י (שם) מציין שהוא מדברי הרמב"ם. ע"ש. וכן פסק מרן בשו"ע (שם) וז"ל, עני שנתן פרוטה לצדקה, מקבלין ממנו, ואם לא נתן אין מחייבין אותו ליתן. ע"כ. ע"ש. וכן פסק הלבוש (שם אות ח). ומבואר שאין חיוב לעני לתת צדקה, דאם יש, למה לא מחייבין אותו, אלא ע"כ שאין לחייב עניים בצדקה. וכך דיין הרדב"ז ברמב"ם (שם). ע"ש.

(ג) **הנה** ברור מכל הנ"ל באות ב' שכל עני שאין לו כדי פרנסת עצמו אינו חייב בצדקה, א"כ לכאורה זה סותר את דברי הראשונים והאחרונים באות א' שאפילו עני המתפרנס

(חידושי שו"ע, יו"ד סי' רמז אות א) שכתב וז"ל, ויש מדה אחרת שנחלקו בה רז"ל, מי שאין בידו אלא פרנסת אחד, אם יחלוק אותה עם העני ולא יחיה אחד מהם, או יחיה הוא לבדו וחבירו ימות תיכף, והיא פלוגתא דבן פטורה ורבי עקיבא בתורת כהנים פרשת בהר סיני (פרשתא ה פסקא ג) וכו'. האמת דפסק הלכה הוא כמאן דאמר חייך קודמין, ונראה כי זו היא כונת הצרפית שאמרה לאליהו ז"ל שאינה יכולה לתת לו כי הלואי שיספיק לה ולבנה שחיהם קודמין לה, ונ"מ לחיי שעה, והשיבה הוא כי הן אמת שהדין עמה, אבל שאני הכא שיכולין לחיות כולם, וזהו ולך ולבנך תעשי באחרונה וכו'. ע"כ. ע"ש.^[א] מפורש יוצא מדבריו שיש לפסוק כמו הטור והרס"ג, ודוק. [אולם נתקשיתי למה לא הזכירם כלל. ושוב ראיתי להרב יפה ללב (סי' רנא אות כז בנדמ"ח, ד"ה ועיין להרב ראשון לציון) שהבין בדבריו כדברינו ותפס עליו כזה, והוסיף להקשות עליו עוד. ע"ש.]

ומצאתי שכן פסק רבינו משה מפרעמסלא תלמיד המהרש"ל בספרו מטה משה (עמוד גמילות חסדים תחילת פרק שלישי), והלבוש בעטרת זהב (סי' רנא אות ג), והגאון רב יוסף יוזפא סג"ל בספרו נוהג כצאן יוסף (הלכות צדקה אות ד עמ' קלג, ובנדמ"ח עמ' קעה), והרב החסיד רבי אליעזר פאפו בפלא יועץ (ערך צדקה), והחכמת אדם (כלל קמה אות א), והרב רחמים נסים יצחק פאלאגי ביפה ללב (שם תחילת אות כז), והערוך השלחן (סי' רנא סק' ג), והגאון בעל ברית

[א] ובענין אם מביאין ראייה מן הצרפית, עיין להרב שלחן גבוה (סי' רנא אות יא) מה שהקשה על הראיה, ולהרב יפה ללב (סי' רנא אות כז בנדמ"ח) מה שכתב לתרץ וליישב, ועוד בזה שם (אות כז), ולהרב לשון ערומים (דף כט ע"א והלאה), שמאריך. ואכמ"ל ויאמר לקוצרים ה' עמכם.

הדרך השני הוא תירוצו של רבנו הרדב"ז (בפירושו על הרמב"ם, פרק ט מתנ"ע הלכה יט) שאכן עני המתפרנס מן הצדקה חייב בצדקה, אלא דלא מחייבים אותו לתת. ע"ש. וכן כתב הב"ח (סי' רנג אות ז) והוסיף לבאר, שהטעם לכך הוא שיכול העני לתת לעני אחר והשני יתן לו בחזרה, ובזה שניהם יצאו ידי חובתם וגם לא הפסידו. ע"ש. [אמנם חזות קשה הוגד לי בדברי הב"ח באור"ח שנביא לקמן, ששם פסק שהעני חייב בדבר מועט, וצ"ע.] וכן כתבו לעשות האוה"ח הקדוש בראשון לציון (סי' רמח אות א) וכן בבית הלל (סי' רנא סע' יב) בהגה לבן המחבר. ע"ש. ובדומה לתירוץ זה כתב הרב הגאון ר' יוסף זונדל הוטנר, תלמיד הגאון הנצי"ב, בספרו חדרי דעה (סי' רמח סע' א), והרב ניר פאלאגי ביפה ללב (סי' רנג אות כה). ע"ש.

התירוץ השלישי, שלענ"ד הוא ההלכה כמו שנבאר, הוא, שאפילו עני המתפרנס מן הצדקה חייב בסכום קטן שהוא השיעור המינימלי לקיים מצות צדקה, והוא המובא בשו"ע (סי' רמט סע' ב) וז"ל, לעולם לא ימנע אדם עצמו פחות משלישית השקל

מן הצדקה חייב בצדקה. אתמהה. ובחיפוש, ראיתי שהרבה מגדולי האחרונים נתקשו בקושיא זו ותירצו איש לדרכו ואכתוב מה שעלה במצודתי. ראש וראשון היא שיטת השפתי כהן (סי' רמח אות א וסי' רנג אות יא) שכתב שמדובר בעני שיש לו פרנסתו בלאו הכי, והטעם שמתפרנס מן הצדקה הוא שאין לו קרן שיוכל להתפרנס מן הריוח, כמו שכתב מרן בסי' רנג סע' ב שאז מותר לו לקחת מן הצדקה, וממילא חייב בצדקה. עכת"ד. ע"ש. וכן פסק החכמת אדם (כלל קמד אות ב), ואצטט לשונו ליתר ביאור לשון הש"ך, וז"ל, כל אדם חייב ליתן צדקה כפי השגת ידו, ואפילו עני המתפרנס מן הצדקה כגון שיש לו מעט ממון, ואינו נושא ונותן בהם, דמותר ליטול מן הצדקה, כיון שאין לו כדי להתפרנס מן הריוח, מכל מקום כיון שיש לו במה להתפרנס, חייב ליתן צדקה ממה שיתנו לו. ע"כ. ע"ש. וכן פסק בקיצור שו"ע (סי' לד). ע"ש. ומצאתי בטור מהדורת שירת דבורה בהגהות והערות שם (סי' רנא אות לב) בשם הגהות מור וקציעה כתי" ששאלו סתירה זו ותירצו וז"ל, ויש לחלק בין נשאר בידו כדי פרנסה ליום. ע"כ. ע"ש. והנראה מדבריו הוא כדברי הש"ך.^[2]

[2] אבל ראיתי להרב נחלת צבי (הגהותיו על שו"ע סי' רמח) וכן בהגהות יד שאול (סי' רמח אות א), שהקשו על שיטת הש"ך שמדמה כאן לסי' רנג, ששם הוא אחרי תקופת הגמ' וממילא מותר לקחת מצדקה כדי להתפרנס מן הריוח כמו שכתב מרן שם מפורש בסע' ב' [הלשון של מרן שם הוא לשון הטור, ועיין בשלחן גבוה (שם אות טז) לביאור יפה לסיום דברי מרן שם שכתב וז"ל "ודברים של טעם הם" ע"כ. ע"ש], ומש"כ כאן בסי' רמח, החיוב רמי מדרשת הגמ' בגיטין (כדלעיל אות א), וא"כ החיוב כאן הוא כבזמן בגמ' ואסור לו לקחת א"כ אין לו. ועוד, דמלשון הגמ' בגיטין משמע שאין לו כדי פרנסתו, ע"ש. וכע"ז הקשו הערוך השלחן (סי' רמח אות ב) והעמק שאלה (תרומה שאילתא סב אות ח).

אבל ראיתי בספר חדרי דעה (סי' רמח סע' א) שכתב לתרץ ולהגן על הש"ך, וז"ל, ומש"כ הש"ך דהכא בשיש לו פרנסתו בלא"ה, כוונתו בלא אותה הפרוטה ואין נ"מ בזה בין זמן הש"ס לזמנינו, ודברי הנ"ץ בזה אין לו שחר. ע"כ. ע"ש. ואני הדל נתקשיתי דאכתי לא אפרק מחולשא, שקושיית הנ"ץ היא על הדמיון לסי' רנא, וזה עדיין לא מתורץ. וצ"ע. ועיין בשו"ת שבט הלוי הנדמ"ח (ח"ה י"ד סי' קלב אות ג), ובצדקה ומשפט (פרק א סוף אות יט בביאורים) מה שכתבו לתרץ שיטת הש"ך. ע"ש.

רמח אות א), והט"ז (או"ח סי' תרצד ס"ק א) בשם חמיו הב"ח, והרב החסיד רבי אליעזר פאפו בפלא יועץ (ערך צדקה) [אבל כתב וז"ל, עכ"פ א"א לומר ונקח, אפילו עני המתפרנס מן הצדקה מליתן פרוטה לצדקה בעל יום קודם התפילה. ע"כ. ע"ש. ולא כתב שלישית השקל, והנראה לי, שהתכוון הרב לעצת הש"ך (סי' רמט אות ד). ע"ש. ודוק.], והנחלת צבי (בהגהותיו על שו"ע תחילת סי' רמח), והגאון הנצי"ב בהגהותיו עמק שאלה (שאלתא סב אות ח), והערוך השלחן (סי' רמח אות ג). ע"ש. וכן פסק הג"ר עזרא בצרי שליט"א בספרו דיני ממונות (ח"א שער יב פרק א). וכן כתב בהוספותיו לספר שלחן המלך (ח"ג סי' קט אות ב) להגאון הרב שמואל לניאדו בן דורו של הגאון חיד"א. ע"ש. וכן משמעות דברי הרב פנחס אליהו מוילנא בספרו ספר הברית (ח"ב הנקרא דברי אמת, מאמר יב פרק ז סוף ד"ה ואם תאמר). ע"ש. ועיין עוד בספר הקדוש כף החיים להגאון כל רז לא אניס ליה מהרח"ף (סי' כד אות הן ד"ה וכתבתי זה). ע"ש.

על כן נראה לי מכל הנ"ל - מדברי הגאון, ראשונים, ואחרונים שכן היא ההלכה, שגם העני חייב בשלישית השקל לשנה, ובה מתורצת הסתירה הנ"ל. ואחר זמן ראיתי שכן פסק הגאון רב חיים קנייבסקי שליט"א בדרך אמונה (ח"א פרק ז מתנות עניים הל' ה אות לב). ע"ש.

(ד) **והנה** בצאתי לראות מהי דעת מרן בכל הנ"ל, הנה, כבר הבאנו לעיל דבריו (סי' רמח סע' א) לחייב כל אדם בצדקה, ודבריו (סי'

לשנה, ואם נתן פחות מזה, לא קיים מצות צדקה. ע"כ. ע"ש. וזהו החיוב שמחייבת הגמ' בגיטין את כולם, אפילו העני. ויש כמה ראיות לכך מדברי הפוסקים. ראשון בקודש הוא רב אחאי גאון, מגדולי תקופת הגאונים, בשני מקומות בספרו שאילתות דרב אחאי גאון, וז"ל (פרשת תשא תחילת שאילתא סד) ואפילו עני המתפרנס מן הצדקה חייב לעשות צדקה שליש שקל בשנה דכתיב והעמדנו עלינו מצות לתת שלישית שקל בשנה לעבודת בית אלקינו. ע"כ. ע"ש. ועוד שם (פרשת תרומה סוף שאילתא סב) לשון דומה. ע"ש. וכן יש לדייק ברמב"ם (פרק ז מתנות עניים הל' ה) וז"ל, ולעולם לא ימנע עצמו משלישית השקל בשנה, וכל הנותן פחות מזה לא קיים מצוה, ואפילו עני המתפרנס מן הצדקה חייב ליתן לאחר. ע"כ. ע"ש. משמע, שהעני חייב לתת אותו שלישית השקל. וכן דייק הערוך השלחן (סי' רמח אות ג). ע"ש. ועוד מצאתי להרב אהרן הכהן מלוניל בארחות חיים (פרק לד אות א ד"ה ואפילו) שכתב וז"ל, ואפילו עני המתפרנס מן הצדקה יעשה מהן צדקה שלישית השקל בשנה שנאמר והעמדנו עלינו מצות [לתת עלינו] שלישית השקל בשנה. ע"כ. ע"ש. וכן כתבו הרבה מגדולי האחרונים לתרץ ולחייב. הרב יוסף יוזפא האן בספרו יוסף אומץ (ח"ב פרק הצדקה והמעשר אות א) כתב ששלישית השקל לשנה הוא חיוב העני. ע"ש. [אלא שקשה מדבריו שם משמע שהוא החיוב רק לעני, ולא ככל הנ"ל בשם ר' אחאי גאון ועוד שהוא חיוב על כולם וכמו שפסק מרן שם, וצ"ע. ע"ש.] וכן הוא בהגהות ר' חיים אולמן (שם). ע"ש. וכן כתב הדרישה (סי'

הענין. וראיתי שהרב צדקה ומשפט (פרק א' בביאורים אות יט) הבין בדבריו כהצד הראשון, שמרן חולק על מור"ם, וז"ל, ובערוה"ש ריש סי' רמח כתב שהב"י חולק על הרמ"א במ"ש שאינו חייב ליתן עד שיהיה לו כדי פרנסתו, ולכן השמיטו בשו"ע. ע"ש.

אמנם דבר זה אינו ברור, שהערוך השלחן סמך על דברי מרן בבד"ה, ואינו ברור שהשו"ע נכתב אחרי ספר בדק הבית, כמו שמביא מרן פאר הדור בשו"ת יביע אומר (ח"ט יו"ד סי' ד אות ב, וח"א א"ח סי' ז אות ב) שהסתפקו האחרונים בזה. ועוד, שבין דבריו (ח"א שם) כותב שדעתו של הערוך השלחן הוא שספר בד"ה הוא אחרון (ערוך השלחן אה"ע סי' קכט אות קלב בשמות המתחילים באות ה' בענין שם "הלל"). ע"ש. וא"כ לשיטתו של הערוך השלחן, מה שהסתפק מרן בבדק הבית אינו ראייה בכלל להשמטת השו"ע. ועוד, שהיה ליה להערוך השלחן לכתוב במפורש שמרן חולק ולא לכתוב בסתם שהשמיטו. ועוד יש להקשות, למה פסק מרן כמו התוספתא והרמב"ם (שהבאנו לעיל סוף אות ב) שמקבלים ולא מחייבים, אם אכן מרן חולק על מור"ם והטור, וכמו שהקשה הרדב"ז על הרמב"ם (פרק ט מתנות עניים הל' יט). ועוד יש להקשות, שמלשון מרן בבד"ה הנ"ל לא משמע כלל שבא לחלוק, אלא שנתקשה בדברי רב סעדיה גאון. ומצאתי סמך לדברי בדברי הרב הגאון ר' ברוילי יעבץ בספרו לשון ערומים (דף כט ע"ג) שכתב וז"ל, ואיברא שמרן הקדוש בספר בדק הבית כתב, יש לי על הר"ס גמגומי דברים, ואיני יודע

רנג סע' ח) בענין עני שנותן לצדקה שמקבלים ממנו אבל לא מחייבים. אבל לא נזכר דין פרנסתו קודמת בב"י או בשו"ע, ועלינו לברר מה דעת מרן מלכא בזה. ובאמת, ראיתי שמרן בבדק הבית (סי' רנא ד"ה כתב ה"ר סעדיה) כתב וז"ל "יש לי על דברי ה"ר סעדיה גמגומי דברים". ע"כ. ע"ש. ועיין בשיירי כנסת הגדולה (יו"ד סי' רנא הגהות הב"י אות כה) שמביא הלשון ומציין שהוא בדק הבית מהדורא ב'. ע"ש. וידוע שמרן מאד מדקדק בלשונו ויש עומק עצום בדבריו בב"י [עיין שו"ת עטרת פז (ח"ב בקונטרס מפעל הטור ובית יוסף העולמי עמ' 28 והלאה)], ולכאורה כן הוא ג"כ בספר בדק הבית. וממילא צריכים להבין מה התכוון מרן בלשון זה. וחשבתי שמרן אכן הסכים להלכה זו, שיש הרבה ראיות לכך כנ"ל, אבל נתקשה בסתירה הנ"ל, לכן סתם כך בלשונו.

ובחפשי בכל הספרים שידי ממשמשת בהם, לראות היעמדו דברי הרב, ב"ה מצאתי און לי בדברי הרב ערוך השלחן (סי' רמח אות א) בשינוי קצת מדברינו, שאחר שהביא הסתירה הנ"ל, כתב וז"ל ונראה שמטעם זה השמיטו שם רבינו הב"י, בשו"ע, כמו שכתב שם בספרו בדק הבית וז"ל יש לי על הר' סעדיה גמגומי דברים. עכ"ל, וברור הוא דקשה ליה מדין שלפנינו. ע"כ. ע"ש. ולשונו משמע כדברינו, אלא שמוסיף שמטעם הסתירה הנ"ל השמיט הלכה זו משו"ע. ואינו ברור אם כוונתו היא שמרן חולק על הלכה זו, או שהשמיטו על שלא מצא ישוב נכון בעיניו לסתירה הנ"ל ולכן סתם דבריו לא להביאו וגם לא לכתוב נגדו, עד שיברר

בענין חיוב העני במצות צדקה ופרנסת עצמו קודמת

הרב אהרן רקה

הראה לי ידידי רב רפאל ישעיה שבדרון שהרב שמעון גולן בחוברת אור המזרח (כרך נא חוברת א-ב, דף 118, 119) כתב שגם בשאלת הרב משפטי שמואל, מגמגם מרן ולא חולק, וז"ל, לפי זה תמוה לכאורה פסק הטור בשם רס"ג (ובעקבותיו הרמ"א) שבו פתחנו, ש"אחר שיפרנס עצמו יקדים פרנסת אביו ואמו לפרנסת בניו, ואחר כך פרנסת בניו". וזהו אולי מקור ספקו של הב"י. מאידך גיסא, הב"י אינו דוחה לחלוטין את דברי הטור (ולכן מגדיר את ספיקו בתור גמגומי דברים), שכן בגיל מסוים (מעל קטני קטנים) יתכן שההורים קודמים. ע"כ. ע"ש. ומפורש יוצא שהוא רק גמגום ולא שחולק, והוא הנראה נכון דלא כהרב משפטי שמואל. ודוק.

לכן היותר נראה לענ"ד, והוא עמקות דברי הערוך השלחן, שמרן כבר בכתבת הב"י הסתפק מטעם הסתירה הנ"ל, או שאלת הרב משפטי שמואל, ולכן השמיטו בשו"ע, ובבד"ה אינו בא אלא להסביר השמטתו, ואולי לתרץ, אבל לא סיים להסביר טעמו. וידוע שחלקים של הספר בד"ה נעלמו, עיין שם הגדולים (ערך בדק הבית), ואולי ההמשך נאבד. ולכן גם פוסקי ספרד, הרב ברזילי, והרב פלא יועץ, והאזה"ח הקדוש, והרב ניר פאלאגי ואולי אביו המהרח"ף, פסקו כדעת הטור ומור"ם. ויש לענ"ד, אופן לפענח מבוכה זו, למה בדברי רס"ג נראה שמחייב פרנסת הוריו על כל בניו. ואכמ"ל, ועוד חזון למועד.

טעמו. ומ"מ כבר פסקו הטור והר"ב מפה ז"ל כרבינו סעדיה ז"ל. ע"כ. ע"ש. לכאורה משמע שלא הבין שמרן חולק, אלא שמרן נתקשה בקושיות, והרב לא ידע הטעם לכך.

אחר זמן ראיתי שהרב שמואל ברוך ורנר (ראב"ד תל אביב, חתנו של הרב יעקב משה חרל"פ) במשפטי שמואל (סי' ד ענף טו אות א) תפס שאכן מרן הסכים לשיטת רס"ג בענין פרנסת עצמו אלא שמרן חולק על מה שהטור מביא בשם רס"ג בסוף דבריו, ועל זה מגמגם מרן. וז"ל, ונראה שהב"י חולק על רס"ג (על מה) שמסתימת לשונו משמע שיש להקדים פרנסת הוריו לבניו תמיד. ואינו מחלק בין בניו הקטנים מגיל שש לבין בניו מגיל שש עד שיגדלו, תמיד יש להקדים פרנסת הוריו לבניו. ועל זה מתכוון הב"י לחלוק, וס"ל שיש להקדים פרנסת בניו הקטנים מגיל שש על פרנסת הוריו. ע"כ. ע"ש. ואפילו שדבריו חולקים על דברי הערוה"ש, שתפס שהגמגום הוא הקושיה הנ"ל [ובאמת הכותרת של הבד"ה משמע יותר כדברי הערוה"ש, וידוע שיש להביא ראיה מן הכותרות בשו"ע, עיין לרבה של ירושלים הראשל"צ מו"ר רב שלמה משה עמאר בספרו שו"ת שמע שלמה (ח"ד יו"ד סי' ג) מה שכתב בזה. ע"ש. ולכאורה הוא הדין לבד"ה]. אמנם ברור בדבריו שמרן הסכים לרס"ג בענין פרנסתו קודמת אלא שחולק על נקודה זו, ודלא כדברי הרב צדקה ומשפט. ודוק.

היוצא מכל הנ"ל שיש חיוב לכל אחד מישראל אפילו עני לתת שלישית השקל

אלא שגם בזה ליבי מהסס לומר שמרן חולק, שא"כ היה לו לפרש ולא לסתום. שוב

לכך מן הגמ' ורש"י [וכן כתב הרב צדקה ומשפט (פרק א אות טו בביאורים)] והוסיף לבאר ע"פ תשובה כת"י מהרב מתתיה טריויש, הובא בשיירי כנסת הגדולה (י"ד סי' רמט הגהות הטור אות א), שכל הנ"ל הנקרא פרנסת עצמו תהיה בצמצום ולא בפזור. ע"ש. אמנם מצאתי בדברי הרב ערוך השלחן (סי' רנא אות ה) שכתב שזה שכתב הגאון דפרנסתו קודמת היינו באיש שאינו מרויח רק לחם צר ומים לחץ, אבל האיש שמרויח פרנסתו כבעל בית חשוב, שאוכל כראוי לחם ובשר ותבשילין ולבוש ומכסה את עצמו כראוי, ודאי דחייב בצדקה מעשר וחומש, דלא קאי (דברי הגאון) רק על מי שיש לו רק לחם מצומצם להחיות נפשו ונפש אשתו ובניו ובנותיו הקטנים. עכת"ד. ועוד כתב (שם אות ד) שהסיבה לחייב אם יש לו יותר מלחם צר ומים היא שאם לא כן כל העניים ימותו מרעב, דרוב ישראל הלואי שיספיק להם פרנסתם. ועיין עוד בזה (שם אות ז). ע"ש. ומשמע שיש לעשות כתשובה הנ"ל רק לגבי אוכל כדי לחיות, אבל לא לכסות ודירה ודלא כהיד שאול. ועוד מבואר מדבריו ששיעור פרנסתו הוא קטן מאוד וממילא רובם ככולם חייבים. ובדומה לכך ראיתי שכתב האדמו"ר הזקן באגרותו אגרת הקודש (סוף ספר התניא סוף פרק טז). ע"ש.

אמנם, בשו"ת חתם סופר (י"ד סי' רלא) כותב בשם רבו בעל ספר הפלאה שלא כדברי הערוה"ש, וז"ל, עוד דריש בספרי^[ג] כי יהיה בכך אביון, כך ר"ל בעצמך, היינו בני ביתו,

לשנה לצדקה, וחזן מחיוב זה פרנסת עצמו קודמת לכל, ואם רוצה לתת יותר משלישית השקל, מקבלים ולא מחייבים. והיא דעת רבותינו הראשונים ואחרונים, ודעת מרן אינה ברורה בענין פרנסת עצמו, לכן פסקו הפוסקים כדעת הטור ומור"ם.

(ה) **אכן,** עלינו לברר מהו הגדר של פרנסת עצמו שעליה דיבר מור"ם שפוסט מן הצדקה. ראשון בחשבון זה עצמו ואשתו עמו, כמו שכתב הרב הגאון יעקב קאשטרו בהגהותיו ערך לחם (סי' רנא ד"ה הקטנים) שפרנסתו כוללת את פרנסת אשתו, וכן כתב הרב יפה ללב (שם אות כח וכת). ע"ש. ואחריו בניו הקטנים מתחת לגיל שש שהוא חייב במוזנותיהם, בלא מצות צדקה, כמו שכתבו הראשונים ואחרונים ואכ"מ, ממילא לכאורה גם הם נכללים בפרנסו, וכן כתב במפורש הערך לחם (שם), ובשמו מוהר"א אזולאי בהגהותיו ללבוש (סי' רנא אות א), והרב יפה ללב (סי' רנא אות לא בנדמ"ח). ע"ש. ויש להוסיף שבניו יותר מגיל שש, אפילו שלא נכללים בפרנסתו, הוא חייב לפרנסם לפני כל שאר האנשים, אלא שיש מח' אם אביו ואמו קודמים, ובאיזה גיל נקראים בניו הגדולים, כמו שמאריך הרב משפטי שמואל (שם) ושבת הלוי (ח"ה י"ד סי' קלה אות ד). ע"ש.

עוד ראיתי שהגאון רב שאול נתנוון בספרו על י"ד יד שאול (סי' רנא אות ד) כותב שכל צרכיו נכללים בלשון 'פרנסה', כולל כסות וכדומה, ולא רק אוכל, והביא ראיות

[ג] נתקשיתי שאין דרשה כזו בספרי, ואחר זמן ראיתי שכן הקשה בסוגריים בשו"ת עמק שאלה שהבאתי למעלה. ע"ש. ועוד ראיתי שכן הקשה המגיה בשו"ת חת"ס הוצאת מכון המאור (שם על תשובה זו), אלא שכתב שהוא לשון ההפלאה שם. ע"ש. והנה, המעיין בלשונו של הרב ההפלאה (פנים יפות פרשת ראה אות ז) יראה שאינו כן, וז"ל

לעשות פשרה עם שיטת הערוה"ש, או שלא כתב לשון זו בתורת חיוב. ע"ש. וכן בשו"ת תשובות והנהגות (ח"א סי' תקס אות ב) כתב לדחות הערוה"ש וז"ל, לדעת ה"ערוך השולחן" כל יהודי חייב במעשר ורק אם אין לו אלא לחם ומים פטור. אבל שמעתי ממרן הגאון הגריז"ס זצ"ל דכל מי שמצבו דחוק, עד שזקוק לעזרה מאחרים ואינו חי בדרך מותרות כלל, רק חי בדוחק עם ב"ב, א"צ ליתן מעשר וכמבואר ברמ"א סי' רנא סע' ג וכו'. ויש אומרים משמו של רבינו החזון איש זצ"ל, דאף דמדינא פטורים מ"מ לא יפסידו מנתינת מעשר. ע"כ. ע"ש. ואף שהרב שטרנבוך כאן כותב בענין מעשר, והערוה"ש שמציין מחייב בענין צדקה, לכאורה הרב משווה את שניהם לענין זה.

עוד יש להזכיר דברי בן דורו של הרב ערוך השולחן, הרב שלמה יהודה טבק בספרו שו"ת תשורת שי (ח"א סי' ער) שכותב שהשיעור של ידו משגת שעל ידו חייב בצדקה (כמו שכתב מרן בסי' רמז סע' א) הוא כשירחיב גבולו, ושיעור זה כתב הנודע ביהודה (שו"ת נובי"ת חו"מ סי' יד) הוא לפי ראות עיני

קודמים אף לבני עירו. ואמר הגאון ז"ל, דלהכי כתיב כי יהיה בך, קודם אביון, לומר דכלפי עניי בני ביתו וכדומה לא אמרינן התאב תאב קודם, אלא קודמים בכל צרכיהם, אפילו לעניי עירך שאין להם מזון ומחיה כלל. ע"כ. ע"ש. ומפורש, שפרנסתו כוללת כל צרכיו שלו ושל בני ביתו, וגם שהם קודמים ללחם ומים של עניי עירו, ודלא כהערוה"ש. וכן פסקו כדברי החת"ס, האדמו"ר מהורנוסטייפול רבי מרדכי דב טברסקי בשו"ת עמק שאלה (יו"ד סי' סט), ובשו"ת מהרש"ם (ח"א סי' לב), ובשו"ת שבט הלוי (שם), ובשו"ת מנחת יצחק (ח"ה ס"ס לד), ע"ש (אלא שנחלקו שם מהי כוונת החת"ס שכתב קרוביו ומה נכלל בזה, ע"ש). וכן פסק רב יעקב ישעיה בלוי בספרו צדקה ומשפט (סי' א אות ו) ודחה את דברי ערוך השולחן, אבל ביאר שם שהוא כשפרנסתו אינה מספקת להוצאות רגילות ולפעמים מוותר על דבר הצריך לו שהוא פטור ממעשר, אבל מ"מ לא יפטור עצמו ממצות צדקה. [ואע"פ שלשנו בסוף לכאורה סותרת את מה שכתב שם למעלה שאין לו חיוב צדקה עד שתהיה לו פרנסתו, אולי מתכוין

שם, כי יהיה בך אביון וגו', לשון הטור והש"ע יו"ד סי' רנ"א [ס"ג] ועניי קודמין לעניי עירו, נראה דנפקא מהא דכתיב כי יהיה בך אביון דהא בך מיותר, אלא הענין הוא שאמרו בקרא דלעיל אפס כי לא יהיה בך אביון דקאי על אדם עצמו, ה"נ קאי על בני ביתו, ואיתא בספרי אביון תאב תאב קודם, נראה דהיינו שחייב הצדקה היינו לכל אחד לפי כבודו אפילו סוס לרכוב עליו [כתובות סז ב] מ"מ מי שחסר לו בעיקר חיותו הוא קודם אפילו בהני דכתיב בתר הכי דקרובין קודמין לאחרים, ועניי עירך לעניי עיר אחרת היינו כשהם שווין, אבל עני ביותר מחבירו חיותו קודם לכבוד חברו, והיינו דהקדים הכתוב אביון לומר דתאב תאב קודם לכל הנוכח בפסוק אח"ז, לפ"ז י"ל הא דכתיב כי יהיה בך אביון, ולא כתיב כי יהיה אביון בך לומר כיון דמ"בך נפקא בני ביתו לומר דמוזנות ב"ב לפי כבודו אינו בכלל התאב תאב קודם, דהיינו בניו ובנותיו הסמוכים לשולחנו, ומ"ש דהמע"ה [תהלים קיב, ה] טוב איש חונן ומלוה יכלכל דבריו במשפט, פירש"י שכלכל ב"ב הוצאות במידה היינו שלא יפזר יותר מדי, כדאמר פזר נתן לאבינונים שזה שצמצם לפזר נתן לאבינונים, ואמר ע"ז צדקתו עומדת לעד, כענין שאמרו [כתובות נ א] איזה צדקה בכל עת זה המפרנס בניו ובני ביתו כשהם קטנים והוא קיימת לעולם, וכל זה הוא פירות הצדקה אבל קרנו דהיינו קרן קיימת לעוה"ב תרום בכבוד. ע"כ. וצ"ע.

ומעשר. [א"כ כבר התחיל להפריש מעשר שאז אפשר שכבר חייב מדין נדר, עיין שו"ת יחוה דעת (ח"ג סי' עו אות ב), ואז יעשה שאלת חכם.] וליתר בירור, ישאל דעת רבו בעירו. אבל ודאי חייב בשלישית השקל לשנה כדלעיל אות ג. אמנם הרוצה להחמיר על עצמו כמו שיטת הערוה"ש והאדמו"ר הזקן, ודאי יש לו הבטחת הגמ' בגיטין הובא לעיל אות א ששוב לא יראה סימני עניות. וברצוני היה לבאר חיוב שלישית השקל, וחיוב צדקה לבעל חוב, אבל הזמן קצר והמלאכה מרובה. ועוד חזון למועד.

הדיינים. ע"ש. וכן כתב בשמו הרב צדקה ומשפט (פרק א בביאורים אות טו) ששיעור פרנסה הוא לפי ראות עיני הדיין. ע"ש. וא"כ לפי כל הנ"ל מדברי החת"ס וסיעתו ושאר הפוסקים שהזכרנו רואים שלא פוסקים כהרב ערוה"ש, וכל הצרכים שלו וב"ב קודמים. אמנם מדברי האחרונים שהבאתי באחרונה, משמע שצריך שיהיה דוחק כדי לפטור ממצות צדקה.

על כן נלע"ד לומר שמי שלא חיי במותרות ולפעמים מוותר על דבר הצריך לו, ולפעמים מוכרח לעזרת אחרים, פטור ממצות צדקה

עשיית מצוות בכסף מעשר

הרב עמנואל מולוקנדוב

כולל עטרת שלמה, פתח תקווה

ויש מקומות שחלק היו נותנים בעצמם לעניים אבל לדבר מצוה לא. וכן מפורש בדברי מהר"י וייל שנדפסו בספר הזכרון מחלוקת יסודית בין הרמב"ם לחכמי אשכנז בגדר מעשר כספים לר"ח שמואלביץ (סי' לו) וז"ל, ואל ילמד את בניו מן המעשר, אל יקח ספרים מן המעשר, ולא יקנה מצוות מן המעשר, דצריך ליתן לעני, ע"כ. וכן מפורש בדברי ר"מ המעילי [בעל ספר המאורות] שהביא השטמ"ק (כתובות נ') וז"ל, ונראה שמן המעשר הא' יש לו רשות להוציאו לכל דבר מצוה ואפילו לצורך עצמו ובניו וב"ב כגון שיכתוב מהם ספרים ללמוד בהם הוא ובניו ולהשאילן לאחרים, שהרי מעשר שני היה נאכל לו ולבניו ולב"ב בירושלים, אבל מן המעשר האחר יש לו לתת לצדקה לבני עניים כמו שהיה נותן מעשר ראשון לכהנים וללוים למען יחזקו בתורת ה' ומעשר עני שהיה נותן לעניים וכו', עי"ש. ומבואר שעשה פשרה שהמעשר הוא לעניים והחומש למצוה.

והדרישה ושאר אחרונים הביאו את דברי מהר"ם מ"ץ שכתב שמותר לקנות צרכי מצוה

הרמ"א בדרכי משה (יו"ד סי' רמט אות ב') הביא את דברי מהרי"ל בהלכות ראש השנה שכתב: ואותן בני אדם הנותנים מעשר שלהם לגרות בית הכנסת שלא כדין הם עושים, דהמעשר שייך להנות בו עניים, וכן משמע פ"ב דביצה דף כ' ע"א, ע"כ. וכן פסק בהגהת שו"ע שם וז"ל, ואין לעשות ממעשר שלו דבר מצוה כגון גרות לבית הכנסת או שאר דבר מצוה, רק יתנו לעניים, ע"כ. ובאמת שכן מפורש בתשובת מהר"ם (דפוס פראג סי' עד) וז"ל, מעות מעשר יראה אחרי שהחזיקו לתתם לעניים אין לשנותם למצוה אחרת דנראה כגזול עניים, דאע"פ שאינו מהתורה אלא מנהג, הא קי"ל דברים המותרים וכו', אבל מעות מעשר כספים כבר זכו בהם עניים ע"י מנהג שכך נהגו כל הגולה, ואין לשנות מעניים למצוה אחרת שאין לעניים צורך בהן וכו', עי"ש.^[א] וכן מתבאר מדברי מהר"ם בתשובה שהובאה במרדכי (ב"מ סי' רמז) שכתב, ראובן שיש לו חצי מעשר, אותו החצי שאין מנהג בעירו לתתו לכיס של צדקה ויש לו רשות לתתו לכל עניים שירצה וכו', עי"ש.ב. ומבואר דודאי המעשר עומד לעניים אלא שחלקו היה לכיס של צדקה,

[א] ומדבריו מבואר שאין זה ענין אם הוא נהג להפריש מעשר על דעת זה או לא, אלא שעם ישראל קיבל ונהג לתת המעשר לעניים וכך יש לכולם לעשות, ודלא כמו שחילק החת"ס בתשובה (סי' רלא) שהובא בפתחי תשובה (סי' רמט סק"ב), עי"ש.

ברורה בין דעת חכמי אשכנז לבין דעת הרמב"ם והשו"ע בגדר מעשר כספים.

חכמי אשכנז נקטו שמעשר כספים אינו בגדר צדקה אלא זהו דין אחר מחובת צדקה. וכן מתבאר מלשונות הראשונים הנ"ל שדנו האם מעשר כספים הוא לעניים ומאיזה דין הוא לעניים; ואם היה מתורת צדקה – פשוט שהוא לעניים ולא למצוות אחרות. וכן מתבאר מדברי מהרי"ל בתשובות החדשות (סי' קח וקט) שלפני שמפריש מעשר כספים יש לכסף דין טבל, ע"ש, ומבואר שאינו מדין צדקה גרידא, אלא כדין מעשר תבואה. וכן מבואר בדברי ספר חסידים (סי' קמד) שהפרשת מעשר כספים הוא מדין מעשר עני, ע"ש. וגדולה מזו כתב בספר יוסף אומץ [יוזפא] בפרק הצדקה והמעשר שאין אדם יוצא ידי צדקה בתתו מעשרותיו כראוי, שהמעשר אינו שלו, ולכן הצדקה מצוה לחוד, ע"ש. ועם כל זה דעת רוב חכמי אשכנז שהמעשר יש לתתו לעניים וכו"ל.

אולם לדעת הרמב"ם מעשר זהו 'שיעור' במצות צדקה, וכפי שכתב להדיא בפרק ז' מהלכות מתנות עניים הלכה ה' וז"ל, בא העני ושאל די מחסורו ואין יד הנותן משגת נותן לו כפי השגת ידו וכמה עד חמישית נכסיו מצוה מן המובחר, ואחד מעשרה בנכסיו בינוני, פחות מכאן עין רעה, ע"כ [והעתיקו השו"ע בסי' רמט ס"א]. הרי שהרמב"ם הזכיר את דין המעשר בתור מדה בינונית בשיעור מצות הצדקה, וא"כ הדבר פשוט שאין לעשות מצוות בכסף המעשר, מצוה אלא רק לעניים, וזאת בהקדים הבחנה

מכספי מעשר ע"ש, והאחרונים דנו בכונתו והאם חולק על מהרי"ל הנ"ל. והנה בהגהות מהרש"ל על הטור בסי' רנו [שהוא מקור הדברים] הובא עוד קטע אחד בשם מהר"ם הנ"ל וז"ל, יכולים לבנות ב"ה מן המעשרות ואין זה גנאי כי עכשיו נותנין לצדקה על דעת לעשות כל צרכי הצבור וכן מעשר לעשות בו כל צרכי מצוה, ע"כ, ומפורש שטעמו הוא שעל דעת כן נותנים ושרי. ובאמת שהלקט יושר (עמ' 76) כתב וז"ל, ובתחלה כשהתחיל ליתן מעשר צריך להתנות שיתן המעמחלוקת יסודית בין הרמב"ם לחכמי אשכנז בגדר מעשר כספים שר לכל דבר מצוה, אבל מ"מ אינו רשאי לקנות ממנו לא טלית ולא תפילין ולא אתרוג אע"פ שאם ירצה יוצא באתרוג של קהל משום שהם דברים של ירושה, אבל יכול לקנות ממנו הידור אתרוג ונרות לביהכ"נ אפילו נר של יוה"כ ע"כ. ומפורש דפליג על מהרי"ל להדיא וס"ל שמותר לקנות נרות לביהכ"נ ממעות מעשר כשמתנה מראש שהכסף יהיה גם לצרכי מצוה, וא"כ נראה ברור שזוהי דעת מהר"ם מ"ץ, וא"צ לדחוקי האחרונים להשכין שלום בינו לבין מהרי"ל. וא"כ זוהי מחלוקת ברורה האם אפשר להתנות מראש שהמעשר ילך לצרכי מצוה או שהעניים כבר זכו בזה מחמת המנהג ולאו כל כמיניה לשנות.

מחלוקת יסודית בין הרמב"ם לחכמי אשכנז בגדר מעשר כספים

ונראה שלדעת הרמב"ם והשו"ע הדבר פשוט שאין לעשות בכספי המעשר דברי מצוה אלא רק לעניים, וזאת בהקדים הבחנה

דהא המעשר הוא הוא הצדקה שהיא בודאי לעניים.

מחמת המנהג שנהגו כל ישראל ולא מהני
מה שהוא חושב לתת למצוה, אנן דקי"ל
כהרמב"ם והשו"ע בודאי שא"א לתת מכספי
מעשר לצרכי מצוה, וכן עיקר.

וא"כ מלבד שדעת מהר"ם ורוב הראשונים
דעימיה שאין לתת מעשרות לצרכי מצוה

בענין תשלום נדרי צדקה של אביו לאחר פטירתו

הרב אוהד שלום ישי

חברת אהבת שלום, ירושלים ת"ו

לצדקה. אבל אם אומר לכשיבא הכסף לידי אתננו לצדקה חייב להשלים דבריו וליתנו כשבא לידו (שו"ע יו"ד סי' רנח ס"ח), דמבואר בב"ק (לו:): שרב יוסף פסק לתובע בב"ד סכום עלוב לעומת תביעתו. התובע אמר לרב יוסף תן את החוב לעניים ואח"כ התחרט וחזר בו. אמר לו רב יוסף שאינו יכול לחזור שכבר זכו בו עניים כי בית הדין יד העניים. ודייקו הגאונים שמשמע שאם ב"ד אינו יד העניים יכל לחזור בו ולא התחייב משום נדר משום שסכום זה עדיין לא היה ברשותו, ד"בפיך' זו צדקה היינו דוקא באופן שהדבר ברשותו וחייב ליתן צדקה, אבל א"א להתחייב בצדקה על דבר שעדיין לא הגיע לידו.

אבל הרמב"ם (ערכין ו, לא) חידש דנדר חל על דבר שלא בעולם מיעקב אבינו שנדר עשר אעשרנו לו. וכ' שדין עניים ונדריים אינו כדין הדיוט שאם אמר אדם כל מה שתלד בהמתי אתננו לצדקה חייב לקיים דברו שנאמר ככל היוצא מפיו יעשה (מכירה כב, טו). וכ"כ תוס' שאפשר להקדיש ולהתחייב בצדקה אף אם הדבר עדיין אינו ברשותו או שלא בא לעולם.

שאלה: ראובן נדר לבית מדרש עשר אחוז מרווחי עסקיו ומת. האם זכאי בית המדרש, לאחר מותו של ראובן לדרוש את הסכום מבני התורם שימשיכו לקיים את נדר אביהם?

תשובה: יש לדון מה חיוב היורשים לגבי הסכום בשלשה אופנים: א. נדר דבר שהיה בעולם ואח"כ מת, ב. נדר דבר שאינו בעולם ובא הדבר לעולם ואח"כ מת, ג. נדר דבר שאינו בעולם ומת ואח"כ בא הדבר לעולם.

(א) **להתחייב** בצדקה בדבר שלא בעולם. ראשית יש לדון אם אפשר להתחייב בנדר על דבר שאינו בעולם שהרי עדיין לא הרויח עסקו. דהנה, אי' בבבא בתרא (קמז:): שכיב מרע שאמר יאכל פלוני פירות דקל לא אמר כלום, וביאר הרשב"ם משום שהפירות אינם בעולם. וע' בב"י (יו"ד סי' רנח) דה"ה בהקדש כל שאינו ברשותו אין יכול עתה להקדישו (ב"מ ז), ואפילו מלוה שחייבים לו כיון מחוסר גוביינא (נמו"י) אבל פקדון נחשב שברשותו ויכול להקדישו (רמב"ם ערכין ו, כב).

וכל זה כשמקדישו עתה לא חל הנדר כלל, כגון שאומר הכסף שחייב לי פלוני יהיה

בענין תשלום נדרי צדקה של אביו לאחר פטירתו

הרב אוהד שלום ישי

אמר "תנתן" חייב לקיים דברו. וכ"כ המאירי (ב"ב קמז.) שעתה חל הנדר אע"ג שהדבר עדיין אינו בעולם. וכ"כ הראב"ד שלהרמב"ם גם בלשון הווה דינו כנדר אע"ג שהדבר אינו בעולם. ולפ"ז להרמב"ם צריך לתרץ את הגמרא בב"ק גבי רב יוסף כמ"ש רבינו חננאל, דאה"נ הנדר חל מיד אלא שיכול לשנותו כל עוד שלא זכו בו העניים. ונמצא שבנדר בדשלב"ל למהריב"ל חל הנדר עתה ולהב"י והתוס' אינו חל עד שיבא החפץ לעולם, דנראה דמהריב"ל ס"ל שהנדר חל על הגברא מיד והב"י ס"ל שחל הנדר על החפצא לאחר.

לפי זה, ריוח העתיד שעדיין אינו ברשותו לרא"ש ורמב"ם חל נדר כשהתחייב בלשון עתיד, רק שלב"י לא חל הנדר עד שיבא הדבר לעולם ובנדר ליכא חסרון אסמכתא, אבל למהריב"ל חל הנדר על האדם מיד אע"ג שאינו בעולם, לפיכך ליכא אסמכתא. ולהגאונים לא חל הנדר מיד דהוי דשלב"ל ואפילו כשהגיע לרשותו לא חל דהוי אסמכתא.

(ב) **אם** נדר לצדקה נשתעבד הצדקה או זכו העניים. מרן בבדק הבית (יו"ד סי' רנח) כ' בשם הרשב"א (שו"ת ח"א סי' תקסג) שבהקדש עניים לא אמרינן כמסירתו להדיוט. אבל בטור (חו"מ סי' קכה ס"ה) כ' דהולך במתנה לעני זכאי דאמירה לגבוה כמסירה, ע"כ. והב"י שם כ' שהטור לא דק אלא דינו כנדר. וביאר הסמ"ע דכוונת הרשב"א שכל שעדיין ברשות הנותן אינו אלא נדר ויכול להישאל עליו דלא זכו בו העניים. ורק

ולכן תוס' (ב"ק שם ד"ה יד) כ' שהטעם שאמר רב יוסף שכבר זכו בו עניים הוא משום שאם התובע היה אומר שחוב זה לכשיבא לידי אתננו לצדקה היה מתחייב משום נדר ולא היה יכול לחזור בו. אבל מכיון שאמר בלשון הווה - שיתנו החוב שעדיין אינו ברשותו לצדקה - אינו בתורת נדר אלא ציווי, ולפיכך הצטרך רב יוסף לומר שהטעם שאין יכול לחזור בו משום שב"ד יד עניים וכבר זכו בו העניים. וכ' הטור שאם אמר בלשון 'יהיה' לאו כלום, ודוקא כשאומר בלשון עתיד הוי נדר על דבר שאינו ברשותו.

וברבינו חננאל כ' דהא דאמר רב יוסף כבר זכו בו עניים משום שיש נ"מ שאין יכול לשנות הצדקה לדבר אחר מכיון שכבר בא ליד הגבאי ונקנה במעמד שלשתן, כיון שהתובע אמר שהנתבע ישלם לגבאי חל הקנין במעמד שלשתן. ומרבינו ירוחם (ספר אדם נ"ט ח"א) נראה שאם אמר חוב שיש לי על פלוני כשיבא לידי יהיה לעניים יכול לחזור בו דוקא קודם שבא לעולם אבל משבא לעולם חל הנדר על אותו דבר מסויים וזכו בו עניים אפילו שלא במעמד שלשתן.

והנה, מרן הב"י ס"ל שהרמב"ם מודה לתוס' והרא"ש שאם אומר בלשון שנותן עכשיו לא חל אפילו הנדר, דדוקא כשאמר בלשון יהיה או אתן לעניים הוי נדר בשעה שבא הדבר לעולם. ורק נחלקו גבי לשון 'יהיה' לרא"ש הוי לשון עכשיו ולא חל כלל ולרמב"ם הוא לשון עתיד וחל הנדר, דכיון שמנסח חיובו כלשון יעקב אבינו גמר דעתו לנדור. אבל מההריב"ל (ח"א סי' סא) גרס ברמב"ם שאם

ובמחנה אפרים (שם סי' ב) כ' שהנודר דבר מבורר שברשותו לעני דדעת הרי"ף רא"ש ראב"ד וטור שנתפס הסלע לצדקה וזכו בו עניים באמירה כהקדש. והרי"ף ורמב"ן ס"ל שגם בנדר לעניים סתם חל שעבוד כשהחפץ ברשותו וב"ד מוציאין כשאר מתנות כהונה ומתנות עניים. ורק באופן שלא פירש למי יתן סובר הרשב"א דלא נוצר חוב אלא נדר משום דהקדש לעניים סתם לאו נכסי גבוה נינהו ואין לו תובעין ולא מומן עניים.

אלא שמרן הב"י בחו"מ (סי' קכה ס"ו) ס"ל דאפילו בחפץ מבורר שבידו לא אמרינן אמירה כמסירה אלא רק בהקדש בדק הבית דרשות גבוה ולא בהקדש עניים שהוא רשות הדיוט. וכ' בסמ"ע דכיון דלא זכו בו העניים יכול לחזור ולהישאל על נדרו. אבל אם לא נשאל על נדרו ומת יל"ע אם למרן חל שעבוד על נכסיו או לא.

(ג) **הדין** בבריא שהתחייב ואח"כ מת. מרן הב"י כתב בשם הריטב"א והביאו הרמ"א (חו"מ סי' רנב ס"ב) דאם נשבע או נדר לתת מנה לפלוני ומת הנשבע, היורשים פטורים, ואין בזה מצוה לקיים דברי המת. וביאר הקצות החושן (שם סק"ה) דהריטב"א ס"ל דשבועה אינו קנין ולא אמרינן דאמירה לגבוה כמסירה בנדר או שבועה לעניים, ואין מצוה לקיים דברי המת כיון דלא הושלש. וכיון שלא שעבד גופו לפיכך הנודר בחייו ליתן מעשר כספים מנכסיו וציוה שיתן מעשר מנכסיו כפי הנדר אין ממש בצוואה זו, דאין לעניים אלא מכח הנדר ולא מכח מתנת שכ"מ. וכ"כ רע"א כדמשמע בשו"ת הרמ"א

משיצא מרשות הנותן כמסירה דמי, לפיכך הולך כזכי בכה"ג. לכן כשאמר לרב יוסף תן לעניים הוי הולך כזכי דעני כהקדש דבפיך כתיב וזכו בו העניים.

ובמחנה אפרים (צדקה סי' ג) כ' שיש לפרש הטור בב' אופנים, או דאמירה כמסירה וכבר הוי פקדון ביד העני לפיכך הולך פקדון כזכי וחולק על הרשב"א, א"נ כהסמ"ע דהוי כחוב ועדיין לא זכו בו העניים. וכ' שהרי"ף הוכיח מנדרים (ז) דבעי אי יש יד לצדקה דע"כ נתפס חוב על החפץ. ורב האי גאון חולק דא"ל להתפיס אלא בממונו ולא בממון עניים, וע"כ כשנודר לצדקה עדיין לא זכו בו העניים אלא שחובת גברא לקיים כל היוצא מפיו. ומ"מ מוכח מהראשונים (רמב"ן ונמו"י ב"ק לו.) ובריטב"א (ר"ה וי, קידושין כז.) דלכ"ע לא חל שעבוד כשאין החפץ ברשותו או בעולם, ואם מת קודם שבא החפץ לעולם לא חל השעבוד ופטורים היורשים (שאילת דוד יו"ד סי' ז, חלקת יואב יו"ד סי' כא).

לכן, כשהחפץ ברשותו יש לדון אם נדר לעניים כאמירה לגבוה דחל קנין ואז פשוט שגובים מהיורשים, אבל אם נדר חובת גברא לעשות ככל היוצא מפיו יל"ע דבאופן שהממון לא נמסר לעניים ואח"כ מת האם הנדר נשאר מצוה והמת חפשי ממצות ופטורים היורשים, או אם הנדר נתפס על החפץ או לכה"פ נהפך לחוב וגובים העניים מהירושה. ואת"ל שנדר כשהחפץ בעולם שלא פקע החוב כשמת נשתעבדו נכסיו, עדיין יל"ע מה הדין באופן שבא החפץ לעולם כשעדיין חי, אם חל שעבוד על החפץ וחיבים היורשים אע"ג שמת או לא.

בענין תשלום נדרי צדקה של אביו לאחר פטירתו

הרב אוהד שלום ישי

שכ"מ אלא מחמת נדרו. אבל החת"ס כ' דכיון דאדם יודע שאין נדר לאחר מיתה ע"כ ציווה ליתן בתורת מתנת שכ"מ. גם הנה"מ (שם) סבר דכיון דהוא יצר את החוב ע"י נדרו דינו כמתנת שכ"מ, ורק חוב שבא מחמת שעבוד אחרים בזה אין דין מתנת שכ"מ.

וב' הקצות (סימנים קכה, רנב, רצ) דמרון ורוב הראשונים חולקים על הריטב"א וסוברים שבנדר חל שעבוד לפיכך חייבים היורשים לקיים הנדר. והנה"מ (סי' רנב, רצ) ס"ל ששעבוד נכסים רק חל על צדקה של עניי העיר לא על נדר לצדקה. רק חובות שהתחייב אביהם חלים על היורשים לפרוע מנכסי הירושה משום שחל שעבוד על הירושה לקיים דברי המת, אבל נדרי אביהם אין ליורשים מצוה אא"כ ציוה ליתן נדרו דהוי כמתנת שכ"מ שדבריו כקנין. נמצא שהקצות סובר דחל שעבוד על נדר והנה"מ סובר שדוקא צדקה שכולם חייבים בה נוצר שעבוד, אבל כשנודר מגדבת לבו לצדקה לא נוצר שעבוד ואם מת פטורים היורשים.

(ד) **ריוח** עסק במתנת שכ"מ לעני. הרמב"ם כ' דדין הקדש ועניים ונדרים שאם אמר אתן לצדקה חייב לקיים דברו, ואם ציוה שהוא שכיב מרע כל מה שיוציא אילן זה או כל שכר בית זה לעניים זכו בו עניים. אבל המרדכי (ב"ב סי' תרכד) כ' שאפילו שכיב מרע שאמר אתן לאחר מותי, כיון שהמת פטור ממצוות אין בדבריו כלום. ומרן פסק כרמב"ם והרמ"א כהמרדכי (ח"מ סי' ריב ס"ז) דלא זכו העניים.

(סי' מח) שהנודר בלשון 'אתן' פטורים היורשים, די"ל שלרמ"א דדוקא בקדושת הגוף או בדק הבית האמירה כמסירה ולא בצדקה ואין בזה מצוה לקיים דברי המת. וע' בב"ש (סי' נא סק"י) שפירש בדעת הרמ"א שאפילו אם נוצר עליו שעבוד הגוף מ"מ כשמת פטורים היורשים.

אבל החת"ס (שו"ת חו"מ סי' קיד) כ' שהריטב"א לא מיירי בנדר לצדקה אלא נדר לעשיר, ולכן אין חייבים היורשים לקיים הנדר הואיל וצוואתו מכח הנדר אין בו דין מתנת שכ"מ. אבל הריטב"א מודה שאם נדר לעני שחייבים היורשים לקיים נדר אביהם משום שחל שעבוד על נכסי הירושה מדין צדקה. וכן יש לדייק מלשון הרמ"א מנה 'לפלוני', אבל בחו"מ סימן ריב מיירי בעניים דחל עליו מדין נדר ולכן גם בניו חייבים לקיים נדרו משום מצוה לקיים דברי המת. לכן דוקא כ' הרמ"א שם דדוקא כשאמר אתן לעניים אינו כלום אבל אם בא החפץ לעולם קודם שמת חל שעבוד נכסים וחייבים היורשים ליתן. ורק אם מת קודם שחל הנדר דהריוח בא אחר שבא לעולם אז היורשים פטורים. לפיכך לכ"ע אם אמר בלשון 'אתן' כך וכך לעניים דבר שבעולם נשתעבדו היורשים לשלם. אבל אין בכחו להטיל נדר על יורשיו, לפיכך אם אמר 'תנו' לא נשתעבדו נכסיו דלא שעבד גופו.

נמצא שבאופן שביקש האב שבניו יקיימו נדרו ליתן לעניים, דעת הקצות החושן (סי' רנב סק"ה) דלרמ"א אין לכפות היתומים לקיים הואיל והציווי לא בא מחמת מתנת

הושלש כפשוטו, שחל הנדר אפילו קודם שבא הדבר לעולם כמ"ש המהריב"ל, ולא פקע הנדר דמצוה לקיים דברי המת, כמ"ש במגיד משנה דבשכ"מ זכו בהן העניים (מכירה כב, טז-יז). וביארו האחרונים (ע' מהרי"ט, אג"מ, ושבט הלוי) דלהרמב"ם תקנו מתנת שכ"מ לעני דקני שלא תטרף דעתו מכיון שבבריא חל הנדר מיד וא"י לחזור. ולכן נשתעבדו היורשים לקיים דברי השכ"מ אפילו אם לא קבלו את נדר אביהם, דכיון דנדר לעני חל הנדר מיד ולא פקע הנדר כשמת דמצוה לקיים דבריו וכיון שהוא שכ"מ זכה בו העני במתנת שכ"מ. אבל בנדר לעשיר לא חל מיד אלא לאחר, לפיכך אין מועיל מתנת שכ"מ דהנדר לא יחול עד לאחר מיתה כשהוא חפשי ממצוות.

והא דבעינן שיהא שכ"מ וידור לעני ביאר הב"ח (חור"מ שם ס"ח) דבדשלב"ל יש ב' חסרונות: א. כיון שאין מחויב לעשות י"ל דלא גמר דעתו, ב. אין מעשה קנין על הדבר שנקנה. ולכן, בעשיר אמרינן דלא גמר דעתו, אבל בעני דהוי מצוה אמרינן דגמר דעתו. אבל בבריא אף אם גמר דעתו סו"ס ליכא מעשה קנין. ולפיכך בשכ"מ שדבריו נקנין באמירה אין חסרון של 'מעשה קנין', וכן בדבר מצוה אין חסרון של גמירות דעת. ותקנו בשכ"מ דיכול להקנות לצדקה דשלב"ל דאמירתו כמסירה, וחסרון דשלב"ל משום דלא סמכא דעתיה, ובהקדש סמכא דעתיה וזכו העניים. אבל בעשיר כיון שאין אמירה כמסירה לא. וכן במתנת בריא לעני לא זכו העניים ללא מעשה קנין וכשמת פקע הנדר ואין מצוה לקיים דברי המת.

אולם, מרן בב"י ובכס"מ תמה על הרמב"ם, דבשלמא אם נדר אביהם דבר שבא לעולם או אפילו אם בא הדבר לעולם כשהאב עדיין בחיים י"ל דכשנדר הדבר בעולם אז חייב לקיים דברו, ולפיכך זכו עניים דנשתעבד להם מחמת נדרו. אבל גבי שכ"מ שאין המתנה חלה עד לאחר מיתה ומשמת נעשה חפשי מן המצוות, איך זכו העניים הרי מעולם לא חל עליו השעבוד.

וע' בשבט הלוי (ח"ד סי' רט) שביאר שקושיית הב"י היא משום שחלוק על המהריב"ל וס"ל שאין הנדר יכול לחול עד שיבא החפץ לעולם, וכיון שלא חל הנדר עתה לא דמי מתנת שכ"מ לבריא ואין אפילו מצוה לקיים דברי המת. ולכן נדחק בב"י (שם ס"ח) ובכס"מ להעמיד את דברי הרמב"ם באוקימתא שיורשי השכיב מרע שמעו וקיבלו עליהם הנדר דכיון דחל הנדר עתה בבריא תקנו בכה"ג מתנת שכ"מ. ולפ"ז, להב"י הבנים צריכים לשמוע ולהסכים לדברי השכיב מרע בשעתו ורק אז זכו העניים בחוב במעמד שלשתן, ואם לא שמעו הבנים נדר אביהם לא זכו העניים. אלא שבאג"מ (יו"ד ח"א סי' קמז) תמה על פירוש הב"י דאיך חל נדר היורשים בשמיעה ושתיקה. ועוד תמה דא"כ מ"ש שכ"מ אפילו בריא נמי. והסיק האג"מ דמרב דחיקות וקושיות בפירוש הכס"מ על הרמב"ם צ"ל שמרן חזר בו מפירוש זה, ולפיכך הביא את דברי הרמב"ם כפשוטו בשו"ע והיורשים חייבים אפילו אם לא שמעו או לא היו במעמד.

לכן כ' בקצות שלהרמב"ם כשנודר כופין משום מצוה לקיים דברי המת אע"ג דלא

בענין תשלום נדרי צדקה של אביו לאחר פטירתו

הרב אוהד שלום ישי

או ציווי מחמת מיתה, מכיון שחל החיוב רק לאחר מיתה ובאותו זמן פטור מהמצוה לקיים את דברו ויורשיו פטורים, והביאו מור"ם (ח"מ סי' ריב ס"ז). ולפי פירוש הב"י אין הכרח שהמרדכי חולק על הרמב"ם, ולכן חולק הנה"מ על הקצות.

(ה) **בזבז** מעות ריוח אם נשתעבד גופו להשלים הריחוק ממקום אחר. באחרונים (מחנה אפרים, רע"א ועוד) דייקו מהמרדכי והרמב"ם שאם נדר דבר שלא בעולם לכשיבא לעולם ועדיין חי, כשבא הדבר לעולם דבכה"ג נשתעבדו יורשיו. בקצות (שם סק"ז) הביא שיטות שפוטרים את היורשים כשמת קודם שבא לעולם, והקצות חלק עליהם וס"ל דכיון ששעבד גופו לא פקע שעבודו כשמת לגבי היורשים דמצוה לקיים דברי המת דפריעת חוב מצוה. אבל הכנה"ג והנה"מ ס"ל דלא התחייב בפירות דקל עד שיבואו לעולם ובאותה שעה מת לפיכך היורשים פטורים.

ונראה דהקצות והנה"מ (סימן רג) נחלקו אם נדר בדשלב"ל מועיל משום שנתפס החפץ כשבא לעולם או משום שנדר חובת גברא ופיו בעולם. דהנה, התשב"ץ פסק דכשיבא החפץ לעולם נתפס בו הנדר ורק מעות אלו השתעבדו ואם הוציאן אינו חייב להשלים ממקום אחר. אבל בקצות (סי' ריב סק"ו) ס"ל דכל מה שמועיל נדר בדשלב"ל הוא משום שהיא חובת גברא לקיים נדרו. לפיכך אפילו אם בזבז את ריוח העסק צריך להשלים החוב ממעות אחרות כיון שהוא השתעבד לשלם סכום זה מהעסק, ולא

אלא די"ל דדוקא במתנת שכ"מ לא פקע הנדר לאחר מיתה, כמ"ש ברא"ש בגיטין דדברי שכיב מרע ככתובים ומסורים למפרע משעת הנתינה, לפיכך זכו בו עניים דמצוה לקיים דבריו. והטעם מבואר במשנת רבי אהרן, דהשכיב מרע בדבריו קובע מי יורש מתנה זו, כדאיתא בב"ב (קמ"ט). דמתנת שכ"מ כירושה שויה. וכיון שאין השכ"מ יכול לחזור, חל הקנין למפרע כשמת ולכן זכו בו עניים. לפיכך אפילו באופן שאין בניו שם לשמוע הנדר חל הקנין דוקא במתנת שכ"מ כי השכיב מרע קובע שהעניים נחשבים יורשי מתנת השכ"מ. והגאונים והרמ"א חולקים וס"ל דפקע שעבודו כשמת אע"ג שהוא שכ"מ.

ומ"מ כל זה רק במתנת שכיב מרע דתקנו שקובע יורשיו מחיים, אבל בבריא לא תקנו שיכול לקבוע שהעניים היורשים ונמצא שאין כאן אלא נדר. לפ"ז אפילו להרמב"ם לא זכו העניים כשמת. ולכן מרן רק כ' מה הדין בשכ"מ בדין ג' שהבאנו בפתיחה, דהיינו שמת ואח"כ בא הדבר לעולם שמ"מ זכו בו העניים, ומשמע שבבריא לא זכו העניים.

ומ"מ מרן לא כ' אם היורשים חייבים לקיים דבריו משום שחל שעבוד מחמת נדרו או לא. לכן, אפילו אם מרן חזר בו וס"ל כמהריב"ל, עדיין יל"ע אם פקע שעבוד הגוף בשעה שמת ולא הוי אלא נדר, וכ"ש לפירושו בב"י די"ל דהנדר מעולם לא חל כיון שמת קודם שהגיע החפץ לעולם. ולכן הביא בב"י את מ"ש המרדכי (ב"ב סי' תרכד) שאם אמר ליתן צדקה לאחר מיתתו אין בזה לשון נדר

אלים מקנין דאמירה לגבוה עדיף ממסירה, דאמירה לגבוה כמסירה המועלת להדיוט אפילו באופן דהוי אסמכתא. לכן המתחייב לקנות או לעשות פעולה לפלוני (קנין אתן) יכול לחזור בו, אבל הנודר מצוה לה' אינו יכול לחזור מהתחייבותו. ומ"מ אף שאין יכול לחזור בו מקנין אתן לצדקה סו"ס לא נשתעבדו נכסיו כשמת, וכמ"ש בבית שמואל (אה"ע סי' נא סק"י).

(ו) **הקדש** נכסיו לעניי ישראל ומת אם גובים מהיורשים. אפילו כשהדבר בעולם ואח"כ מת נחלקו בזה מרן באבקת רוכל והרמ"א (שו"ת סי' מח) באופן שנדר לעני בקנין אתן ומת אם פקע שעבודו או מצוה ליורשים ליתן לעניים.

מרן חידש שאפילו בשטר בריא, כיון שלצדקה א"צ קנין וחל השטר מדכ' הרי"ף דכל שברשותו אפילו אם אין הגבאי צדקה שם זכו בו עניים ואם אינו ברשותו אם יש גבאי צדקה זכה במעמ"ש דמבואר מהרמב"ם שכל שאמר סלע זו לצדקה זכו בו עניים אף דליכא גבאי שם כיון שאותו סלע ברשותו. ולכן כשעושה צוואה, הדרך שמצוי שם אדם חשוב שלרבינו ירוחם כיד עניים הוא, ולפ"ז אפילו אם הנכסים היו ברשות פלוני היה חל לעניי ארץ ישראל דנכסים מופקדים אפילו ביד אחרים כברשותו דמי כל דלא כפריה, ולכן פסק דכל שמי שבידו נכסי המת צריך ליתנם לעניי ישראל ולא ליורשים. אבל הרמ"א טען שאפילו אם אמר ליתן מיד א"צ היורשים לקיים כל זמן שלא זכו עניים, כמ"ש תוס' בערכין דנדר הוי מלוה ע"פ דאין נגבה מיורשים. ואין לדייק מהמרדכי שאם

שהריוח בעסקה הוקדש, דבנדר נשתעבד גופו לקיים דבריו, דלהקצות א"א להתחייב על דבר מסויים ורק אפשר לשעבד גופו מעכשיו, לפיכך כשבא הדבר לעולם רק מתחייב כנגד דמיו. אבל להנה"מ אפשר להתחייב לאח"ז כשיבא החפץ לעולם בנדר, וכשנודר הרי עלי ומת פטורים היורשים, ע"ש. ונראה שהקצות לשיטתו שא"א לשעבד נכסים ורק אפשר לשעבד גופו, לפיכך צריך להשתעבד מעכשיו על דבר שלא בעולם. וזה כהמהריב"ל שחל הנדר עתה על הגבא ולא לאח"ז, דכל התחייבות לאח"ז הוי אסמכתא דכל 'דאי' אסמכתא ולא גמר דעתו להתחייב לאח"ז. אבל נדר והתחייבות ליכא אסמכתא משום שהתחייב עתה.

ברם, מהרמב"ם משמע דלא כהקצות, דאם נדר ככל התחייבות שמשעבד גופו א"צ ללמוד מיעקב אבינו שחל אדשלב"ל, אבל לנתה"מ י"ל דסובר כהב"י וילפינן מיעקב אבינו שהנדר חל לאח"ז על החפץ כשבא לעולם. כלומר, דאע"ג דקנין לאח"ז אין מועיל דהוי אסמכתא, צ"ל דהחסרון באסמכתא רק בדעת קנין ולא בדעת הפלאה. דמציינו שבועה בלשון 'אם' מחייבת בקרא גבי יעקב אבינו ומוכח דהפלאה על תנאי אין חסרון של אסמכתא. לכן דוקא המתחייב או קונה בלשון 'אם' לא חל, דהוי קנין דברים וחזור בו משום שאסמכתא לא קניא, אבל המתחייב בנדר או שנשבע לקיים דבריו אינו יכול לחזור בו מהתחייבותו, דנדר ושבועה ותקיעת כף מועילים לסלק את האסמכתא ואין בו משום קנין דברים (חו"מ סי' רז סי"ט ע"פ תוס' בנוזר כב.), דהפלאה שאני מקנין כמ"ש במרדכי דגמר דעתו להתחייב דנדר

בענין תשלום נדרי צדקה של אביו לאחר פטירתו

הרב אוהד שלום ישי

הנדר היה חל מחיים היו צריכים לקיים נדרו, ולא גרע משאר חוב של מצוה דאין כופין היורשים. ואף שמהרמב"ם משמע דלא כהמרדכי, יחידאה הוא, והיורשים מוחזקים נגד הקדש, ובפרט שהמ"מ פירש שכוונת הרמב"ם היא משום שמצוה לקיים דברי המת ולא זכו עניים, ע"ש. [ובהערה הבאנו את השגות הרמ"א על האבקה וכול ומה שיש ליישב על דבריו, עש"ב.^[א]]

אלא דהנה"מ (סי' רצ סק"ח) פירש את דברי הרשב"א דכל שנדר מעצמו לצדקה ליכא שעבוד ודוקא בצדקה ציבורית חל שעבוד, דלדעת הנה"מ נדר נשאר מצוה ופטורים היורשים מלקיים נדרו דלא נשתעבדו נכסיו, כמ"ש הרמ"א בסימן רנב בשם הרטב"א. וי"ל דשאני נדון האבקה וכול שנוצר שעבוד

(ז) **שעבוד** נכסים על נכסי המת. מ"מ ממרן באבקה וכול שם משמע שכל שנתפסו הנכסים זכו בהם העניים מיד, אבל כשאומר הרי עלי לא נתפסו הנכסים ולא זכו העניים.

[א] בשו"ת רמ"א (סי' מח) קיבל תשובה מהב"י (שהודפסה אח"כ בשו"ת אבקה וכול סי' פג) גבי שכיב מרע שהקדיש נכסיו לעניי ישראל וטענו היורשים שנתנם במתנת בריא שכן כתוב בשטר, ויד בעל השטר על התחתונה ואינם חייבים לקיים דברי אביהם. ובתשובה פסק הב"י שזכו עניי ישראל והוי מתנת שכ"מ ולא מתנת בריא. והטעם משום שלא אמרינן דידו על התחתונה במקום שיתבטל השטר דאם נפרש שהשטר במתנת בריא ללא קנין או השטר בטל ולכן יש לומר שט"ס בשטר והוי מתנת שכ"מ כדי לקיים השטר, וכדאמרינן בפרק גט פשוט ששטר שזמנו ביום הכיפורים אין מבטלים את השטר אלא אומרים שהוא שטר מאוחר ונכתב בערב יוה"כ. ועוד גם בשטר בריא כיון שלצדקה א"צ קנין וחל השטר, דכ' הרי"ף דכל שברשותו אפילו אם אין הגבאי צדקה שם זכו בו עניים ואם אינו ברשותו אם יש גבאי צדקה זכה במעמ"ש ומבואר מהרמב"ם שכל שאמר סלע זו לצדקה זכו בו עניים אף דליכא גבאי שם כיון שאותו סלע ברשותו. וכשעושה צוואה הדרך שמצוי שם אדם חשוב שלרבינו ירוחם כיד עניים הוא ולפ"ז אפילו אם הנכסים היו ברשות פלוני היה חל לעניי ארץ ישראל דנכסים מופקדים אפילו ביד אחרים כברשותו דמי כל דלא כפריה ופסק דכל שמי שבידו נכסי המת צריך ליתנם לעניי ישראל ולא ליורשים. עכ"ת.

ובשו"ת הרמ"א השיג על תשובת הב"י כדלהלן:

(א) למה נתלה שהשכ"מ טעה שכ' שזו מתנת בריא ורק התכוין ליפות כחו של מתנת השכ"מ במה שקרא לה מתנת בריא, אולי כוונתו במה שאמר שזו מתנת בריא היתה להקנות מהדיוט, וטעה, וכדמצינו בשכ"מ שאמר 'כתבו ותנו' דאמרינן דגמר לבו להקנות בשטר ואין שטר לאחר מיתה ולא חלה המתנת שכ"מ. וגם מה שייך ט"ס למחוק 'מתנת בריא', למה שיטעה הסופר לכתוב מתנת בריא אם היא מתנת שכ"מ ולמה נתלה כדי להכשיר שטר פסול בטעם שלא מוכח מיניה. ולפי כלל הב"י לא ימצא שטר פסול לעולם, דכל שימצא פסול נתלה דט"ס. ומצינו שהרא"ש (שו"ת כלל עו) ותה"ד (סי' רו) פסלו שטר כה"ג.

(ב) משכ"כ דנדר זה שברשותו זכו בו עניים, מ"מ שאני הכא דהוא שטר צוואה להקדש והדיוט, וכיון דלגבי הדיוט בטל מדכ' בשטר שזה מתנת בריא ולא היה קנין, א"כ כיון שבטלה מקצתה בטלה כולה. ועוד מהמרדכי מוכח שלא זכו יד עניים גבי אלמנה שאמרה שאחר מותי יטלו הקהל לצדקה, ואפילו אם אמר ליתן מיד א"צ היורשים לקיים כל זמן שלא זכו עניים, כמ"ש תוס' בערכין דנדר הוי מלוה ע"פ דאין נגבה מיורשים. ואין לרייק מהמרדכי שאם הנדר היה חל מחיים היו צריכים לקיים נדרו, דלא גרע משאר חוב של מצוה דאין כופין היורשים. ואף שמהרמב"ם משמע דלא כהמרדכי, יחידאה הוא והיורשים מוחזקים נגד הקדש, בפרט שהמ"מ פירש שכוונת הרמב"ם שמשום מצוה לקיים דברי המת ולא זכו עניים.

ובפ"ת (ח"מ ס' ריב סקט"ז) כ' שלהסמ"ע אם אמר אתן דשלב"ל ומת קודם שבא לעולם למרן והרמב"ם חל הנדר דאמדינן דעתיה דשעבד נכסיו עתה, ואם אמר פירות שיצאו מדקל אתן לצדקה אם מת קודם שבא לעולם להרמב"ם חייבים היורשים ליתן דאומדים דעתו דהקדיש דקל לפירות והרמ"א פסק כהמרדכי שחולק דלא חל עד שבא לעולם ואם מת קודם שחל פטור. ע"כ.

(ח) **אם** יש לחלק בין פירות דקל לריוח של עסק. לפי הנ"ל, לפמ"ש הנה"מ אין לרמות נידון דידן לתשובת האבקת רוכל כיון דבאופן שנודר בעצמו ליכא שעבוד נכסים. וכן לחת"ס ורע"א לא דמי דבנדון האבקת רוכל המעות היו בעולם וחל עליהם שעבוד, אבל בנד"ד הריוח בא לעולם אחר שמת ולא נשתעבד הריוח לעניים.

נכסים דעניי א"י כעניי העיר, אבל אם נדר מעצמו ליכא שעבוד נכסים, ורק בצדקה המוטלת עליו מהקהילה דבזה נוצר שעבוד נכסים לצדקה על נכסי המת שגובין מהיורשים.

אולם רע"א נשאר בצ"ע, די"ל דדוקא בשכיב מרע זכו בו עניים ולכן בתשובת האבקת רוכל זיכה את העניים דהוי כמתנת שכ"מ, וכל מה שכ' הב"י בשם הרשב"א בבריא דלא אמרינן שאם נודר או מקדיש לעני שזכה בו העני היינו משום דאם עדיין חי יכול להישאל על נדרו ולחזור בו, אבל אה"נ אם לא חזר בו חל שעבוד על היורשים לפרוע החוב לעניים, דנדר כקנין אתן שאם מת פטורים היורשים.

(ג) מה שכ' שקנה משום יד עניים צע"ג, דיד עניים קנו במעמד שלשתן והכא אין בעל המעות המומחה במקום הצוואה. ורק הנותן והמקבל היו בפנינו אבל הנפקד לא היה בפנינו. וגם מה שייך אדם חשוב להיות יד עניי ישראל הרי אינו מצווה לפרנסם.

(ד) עוד הקשה הרמ"א שהממון היה הלואה ולא פקדון, וזה לכו"ע אינו ברשותו וא"א להקדיש חוב דמלוה להוצאה נתנה כמ"ש הגמ"י וטור (יו"ד ס' רנח) ודלא כהמרדכי (ב"ב ס' תקסה) שכ' מדמלוה נקנה במעמ"ש ע"כ יכול להקדישו, דשאני מעמ"ש דהלכתא בלא טעמא היא לפיכך אין למדין ממנה. ולמעשה הרמ"א ביטל את דעתו לפסק מרן והכריח את הנפקד לשלוח הוזהבים לעניים. ובד"מ העיר שמהר"ם פדאוה הסכים עמו לענין ביטול השטר מחמת אחריות טעות סופר, ע"ש.

ונראה ליישב את ארבע קושיות הרמ"א על תשובה זו שמיוחסת למרן הב"י: (א) לגבי הטענה הראשונה, יש לתרץ דהתם לא היה שטר אבל הב"י חידש דין שכל שיש שטר לפנינו ספק ממון לעניים ותולין לקיים ולא לבטל השטר, ולכן אין תולין שכ' מהיום וטעה, ולא דמי לנידון הרא"ש שהוי שטר שמכחיש שטר. (ב) לגבי הטענה השניה, אדרבה, הרמב"ם לאו יחידאה, דבאופן שהחפץ ברשותו לא חלקו עליו והר"ף ס"ל כהרמב"ם. וכן במרדכי מירי בנדר שיחול אחר מיתה דכיון שהמת חפשי ממצות צדקה ליכא יד עניים, אבל כשחל מחיים ס"ל מרן דבכה"ג חל השעבוד. (ג) הטענה השלישית שאינה בפנינו וליכא מעמ"ש בכה"ג, לענ"ד י"ל דעניי א"י כעניי עירך כפנינו, ועוד דעיקר הטעם שצריך מעמד שלשתן הוא לגבי הנותן והמקבל אבל המומחה אפשר שא"צ להיות בפנינו דממון הפקדון כל היכא דאיתיה ברשות מריה, ודוקא באופן שהנפקד מסרב או בעינן שיהיה בפניו. ופוק חזי שכל שטרי המחאות האידינא הם מהנותן למקבל שלא בפני המומחה. א"נ מרן ס"ל כרבינו ירוחם דא"צ מעמ"ש אלא כל שנודר דבר מסוים זכו בו עניים. (ד) אע"ג שא"א להקדיש כשאינו ברשותו, ס"ל מרן דדוקא לענין שיכול לחזור בו דלא אמרינן דכמסור להדיט, אבל מ"מ כל שלא חזר בו התחייב לעניים מדין נדר כדילפינן מיעקב אבינו, דכיון שפיו בעולם חל עליו הנדר.

בענין תשלום נדרי צדקה של אביו לאחר פטירתו

הרב אוהד שלום ישי

ויכול לטעון קים לי כהפוסקים דבקנין אתן ומת דפקע שעבודו (וע"ע ב"ש סי' נא סק"י).

(ט) **הוראת** קבע ומת אח"כ. והנה, אף אם חתם על הוראת קבע מחשבונו, מ"מ כשנודר כסף מחשבון שבבנק יש לומר שאין הדבר ברשותו מכיון שפקדונות בבנק להוצאה נתנו דרך מתחייב הבנק שישארו כמה אחוזים מההפקדה בעין ושאר הסכום לוזה הבנק מהבנק הלאומי, ונמצא שרוב הכסף שמפקיד בבנק הוא מלווה ואין אדם יכול להקנות חוב אלא במעמד שלשתן. וכ' הקצות (סי' קכו סקט"ו) שחוב נחשב כדבר שאינו ברשותו ואין פקודה של 'זיל קני' תופסת. ולפ"ז בריא שחתם על הוראת קבע למוסד ומת אח"כ לא זכה המוסד בהוראת קבע משמת מכיון שהכסף אינו ברשותו והחוב עדיין לא חל. ואין להוציא מהיורשים את הוראת הקבע ללא רשות, דכיון שאין מעות אלו ברשותו לא נשתעבדו מעות אלו ולא זכו בהם העניים.

ואפילו אם קיבל כרטיס הגרלה תמורת ההוראת קבע לא חלה המכירה, וכן אם קיבל מתנה תמורת ההוראת קבע, כיון שיש אונאה במטלטלין בטל המקח אין לומר שתשלום ההוראת קבע היה בשביל המתנה שקיבל אלא אין זה אלא התחייבות ופטורים היורשים. ומ"מ נראה דצריכים היורשים להחזיר את המתנה שקיבל התורם כיון שניתנו על דעת שיתרום. גם נראה דאפילו באופן שהבטיחו המוסד להתפלל עבורו או שקיבל ברכה מרב וכדו', כיון דנר א' למאה ואינם עושים פעולה מיוחדת עבור המתנדב

ואפילו להסמ"ע דס"ל שלהרמב"ם והטור אמירה כמסירה, הרי כ' הסמ"ע בדרישה דדוקא בשכירות בית או פירות אילן מכיון דהאילן או הבית עתה בעולם חלה מתנת שכ"מ, דהרי בדרישה (סי' ריב סק"י) כ' דמודה הרמב"ם דבאופן שצריך לפעול להשיג הריוח כעיסקא לא חל הנדר, ודוקא פירות אילן דבא מאיליו [או שכירות בית דממכר ליומיה] חל עליו נדר להקדישו כשיבא לעולם, אבל ריוח עיסקא שבא מקניה ורכישה דכדבר שאין בו ממש כיון שפנים חדשות באו לכאן י"ל דמודה להגאונים, ולכן ריוח מעות עיסקה הוא דשלכל"ב. ולהרמ"א (סי' ריב ס"ז) שרק חל הנדר אם אמר בלשון עתיד, אפילו כשאמר בלשון עתיד כיון שהריוח בא לאחר מיתה יכולים היורשים לטעון קים לי דאפילו בלשון 'אתן' פטורים.

ואפילו לדידן דקבלנו הוראות מרן י"ל דדוקא כשהוא שכ"מ משום דאין אדם מוציא דבריו לבטלה וס"ל דר"מ וחכמים פליגי בבריא (ע' גיטין לט.), לפיכך דוקא שכ"מ שאמר אתן פירות דקל אמדינן דלא הוציא דבריו לבטלה ונתן מקום באילן והקנה דקל לפירות. אבל בריא שאמר בלשון אתן ומת אפשר שלא נשתעבדו נכסיו אפילו לרמב"ם. ולפמש"כ במהר"ם אלשיך דריוח מעות גרע מדקל לפירות א"כ בנד"ד להסמ"ע הא דמהני להרמב"ם משום דמפרשים דבריו דשעבד דקל לפירות, וכיון דלמהר"ם אלשיך (סי' א) ריוח מעות אינם כדקל לפירות כיון דהגוף מתחלף, א"כ אין יכול לשעבד ריוח הכסף, ולכן לא נצטוו היורשים אפילו להרמב"ם.

שותפות הצדקה והחסד מגדיבות לבם וזכות הצדקה מכפר ומגן על האבות והבנים בעולם הזה ובעולם הבא לדורות.

אין כאן שכירות פועלים מצד התנדבותו אלא זה רק פרסומת כדי לזרוז לתרום ופטורים היורשים.

דינים העולים:

(א) **אמר** "הכסף שחייב לי פלוני יהיה לצדקה" אינו כלום אבל אם אומר "לכשיבא הכסף לידי אתננו לצדקה" חייב להשלים דבריו וליתנו כשבא לידו ואם בא לידו קודם שמת י"א חייבים היורשים לקיים דבריו.

(ב) **אם** נדר דבר שאינו מסויים ומת קודם שקיים נדרו אין הבנים חייבים לקיים נדר אביהן אם לא ידעו מהנדר. אבל אם אמר שיתן את זה לעניים והבנים שומעים ושותקים אז נחשב שהבנים קבלו עליהם את הנדר.

(ג) **י"א** שנדר בדבר שבא לעולם הוא בגדר נדרי איסור ולא נדרי צדקה ויש לו התרה (בית יהודה יו"ד סי' ו) אבל אם לא חזר בו חל הנדר ויש ליורשים לקיים דבריו משום מצות כיבוד אב ואם.

(ד) **אם** נדר ואח"כ בא הדבר לעולם ואח"כ מת הנדר י"א שהבנים חייבים לקיים הנדר ויש מי שחולק. והנחה"מ חילק בין נדר שנדר מעצמו לבין שעבוד שמוטל עליו מהקהילה דבזה נוצר שעבוד נכסים לצדקה על נכסי המת.

(ה) **אם** בזבו מעות הריוח שהרויח לדעת הקצות כיון ששעבד גופו חייב לשלם הריוח ממקום אחר וי"א שרק מעות אלו נשתעבדו.

לכן, כדי לצאת כל הפוסקים יש לנסח את ההוראת קבע בלשון התחייבות ללא תנאי ולא בלשון נדר. דכשמתחייב אין חסרון של דבר שאינו בעולם מכיון שהגוף בעולם, וגם אין בזה חסרון של קנין אתן מכיון שהתחייב בפירוש ועתה שעבוד עליו. ומוכח מהרמ"ה שאפילו אם מת לפני שנתן, מ"מ כבר חל השעבוד על נכסיו, דלא כמ"ש בבית שמואל שבכח"ג פקע שעבוד הגוף ואין שעבוד נכסים. ואפילו אם הוא בריא, כל שמשליש הקרן מתחלה ומת אח"כ מצווה לקיים דברי המת מנכסיו. ואם לא השליש מעותיו מתחלה וצויה את בניו לקיים נדרו, כ' הש"ך דלהריטב"א חייב משום מצוה לקיים דברי המת, ורע"א כ' דתוס' חולקים, וכן הלכה. ומ"מ משום מצות כיבוד אב לקיים כל מה שכתוב בצוואה כמבואר בפ"ת.

(י) **ויקחו** את תרומתי. הנותן צדקה נחשב ללוקח זכות להחזיק ת"ח ועניים דכתיב 'ויקחו'. ומי שאינו נוטל תרומות מאנשים זוכה לקבל מה' דכתיב 'תרומתי'. מתן צדקה אינו פתרון לעניות אלא מצוה רבה וזכות דו-הדדית, כמ"ש מורינו ורבינו ראש הישיבה רבי יעקב הלל שליט"א בשו"ת וישב הים שהנותן והמקבל שניהם מקבלים שכר כפול המעשה משום החסד שעושה והתלמיד חכם משום שמשנתן את העשיר בזיכוי הרבים כי התורה נמשלה לאש ואין א' מפסיד אלא אדרבה מרויח. ע"כ אשרי בנים ההולכים בדרך אבותיהם במדת צדקה וחסד וממשיכים

בענין תשלום נדרי צדקה של אביו לאחר פטירתו**הרב אוהד שלום ישי**

(ו) **חתם** על הוראת קבע למוסד ואח"כ מת אפילו באופן שמבטיחים שיתפללו בעדו אסור לגבות מהירושה ללא רשות מהירשים. ובעד בני ביתו תמורת הצדקה אא"כ ניסח וא"א להמשיך את הוראת הקבע לאחר מותו ההוראה בלשון חיוב.

נתיבות משפט

תשלום לגננות או מטפלות בזמן מגיפת ה'קורונה'

הרב ברוך שרגא

ראב"ד בירושלים תובב"א

להתנות עמהם, וכיון שלא התנה ישלם להם שכרם, אך לא כל שכרם אלא כפועל בטל.

וכן אם פסק הנהר שמשקים ממנו את השדה ולא יכלו להשקותה, אם אין דרכו של הנהר לפסוק לא היה עליו להתנות ופסידא דפועלים הוא, ואם דרכו לפסוק לפעמים, אם הפועלים בני העיר הרי ידעו את המציאות וכיון שלא התנו פסידא דפועלים, ואם אינם בני העיר פסידא דבעל הבית, כיון שהוא ידע את המציאות והם לא ידעו והיה לו להתנות, וישלם להם שכרם כפועל בטל. וכן פסקו הטור והשו"ע (חו"מ סי' שלד ס"א).

וכללא דמילתא כתב הרא"ש (שם), שאם שניהם יכלו להעלות בדעתם שיהיה אונס או שניהם לא ידעו, תמיד הוא פסידא דפועלים, ורק אם בעה"ב ידע והפועלים לא ידעו הוא פסידא דבעה"ב ומשלם להם כפועל בטל. וכן כתב הטור (שם), שלעולם לא יתחייב בעה"ב אלא א"כ היה יודע והפועל לא ידע, אבל אם שניהם יודעים או שניהם אינם יודעים הפועל מפסיד. וכ"כ הרמ"א (שם).

וכן השוכר מלמד לבנו דינו כשוכר את הפועל, וכמ"ש הראב"ה (ראב"ה סי' אלף

שאלה: גננות ומטפלות שנאלצו לסגור את הגנים עקב מגיפת ה'קורונה' והוראת הרשויות, האם ההורים צריכים לשלם את שכרן בזמן שהגן היה סגור? ומה הדין בהורים ששילמו כבר מראש, האם הגננת צריכה להחזיר את התשלום?

השוכר את הפועל ואירע אונס

בפרק האומנין (ב"מ עז.). איתא: אמר רבא, האי מאן דאוגיר אגורי לדוולא ואתא מטרא, פסידא דפועלים, אתא נהרא, פסידא דבעל הבית, ויהיב להו כפועל בטל. ואמר רבא, האי מאן דאוגיר אגורי לדוולא ופסק נהרא בפלגא דיומא, אי לא עביד דפסיק, פסידא דפועלים, עביד דפסיק, אי בני מתא פסידא דפועלים, לאו בני מתא פסידא דבעל הבית. ע"כ.

וביאור הדברים ע"פ רש"י (שם), והרא"ש (שם פ"ו סי' ג), השוכר את הפועלים להשקות את שדהו ובאו גשמים ואין צריך להשקותה, פסידא דפועלים הוא ואינו משלם להם כלל, ואם הנהר עלה והשקה אותה פסידא דבעל הבית, כיון שהפועלים אינם יודעים במנהג שדהו שלפעמים הנהר עולה ומשקה אותה, אך הוא היה יודע והיה צריך

ומ"מ להלכה הדבר ברור, שבכל אונס שאירע והפועל לא עשה את מלאכתו אינו נוטל את שכרו, מלבד אונס שהיה ידוע מתחילה לבעה"ב והפועל לא ידע, וכמו שנתבאר. והנה המגיפה והוראת הרשויות לסגור את הגנים היא אונס שכולם לא ידעו ממנו, ואף אדם לא העלה אותו על דעתו, ולפי האמור בכה"ג הוא פסידא דפועל ואין צריך לשלם לו כלל.

ומ"מ יש לדון בזה כיון שהמגיפה היא 'מכת מדינה', וכאשר יבואר להלן בע"ה. כמו"כ יש לדון מה הדין במי ששילם כבר, אם צריך להחזיר לו את התשלום או לא.

מכת מדינה בשכירות קרקע

בפרק המקבל (ב"מ קה:): תנן: המקבל שדה מחבירו ואכלה חגב או נשדפה, אם מכת מדינה היא, מנכה לו מן חכורו, אם אינה מכת מדינה, אין מנכה לו מן חכורו. רבי יהודה אומר אם קיבלה הימנו במעות, בין כך ובין כך אינו מנכה לו מחכורו. ע"כ. וקי"ל כחכמים שאפילו אם שכר את השדה במעות, אם היתה מכת מדינה מנכה לו משכירותו. וכן פסקו הרמב"ם (שכירות פ"ח ה"ח), והטור והשו"ע (סי' שכב ס"א).

וכן מבואר בגמ' (שם קג:), דאע"פ שהמקבל מחבירו בית השלחין ויבש המעין אינו מנכה לו מחכורו, אם יבש הנהר הגדול דמכת מדינה היא מנכה לו מחכורו. וכן פסק השו"ע (סי' שכא ס"א).

(ל) בשם אביו רבינו יואל הלוי ז"ל, שהשוכר מלמד לבנו וחלה התלמיד, אם לא שכיח שיחלה פסידא דמלמד, וכן אם שכיח שיחלה והמלמד בן העיר ומכירו כיון ששניהם ידעו הוא פסידא דמלמד, ורק אם שכיח שיחלה והמלמד אינו מכירו צריך לשלם לו שכרו, כיון שהאב ידע והמלמד לא ידע. וכן פסק מהר"ם בתשובה (דפוס פראג סי' קלח), וכ"כ הרא"ש (ב"מ פ"ו סי' ג) בשם רבינו יואל, וכן פסק השו"ע (סי' שלד ס"ד).

ואמנם בשו"ת מהר"ם מרוטנבורג (דפוס פראג סי' פה) כתב שאם חלה המלמד נוטל את כל שכרו, כמו עבד עברי דקי"ל בקידושין (יז). שאם חלה שלש ועבד שלש אינו חייב להשלים, וכל פועל שהשכיר עצמו לזמן דינו כעבד עברי וא"צ להשלים ונוטל כל שכרו. וכ"כ המרדכי (ב"מ סי' שמו) בשמו. וכ"כ התוס' (קידושין יז. ד"ה חלה) שיש שהיו רוצים לומר כן, אך התוס' דחו את דבריהם והוכיחו שפועל שנאנס חלק מהזמן אינו מקבל שכר על הזמן שלא עבד, ועבד עברי שאני. ע"ש. ובתשובות מיימוניות (קנין סי' לא) כתב שגם מהר"ם חזר בו, ופסק כהתוס' שפועל שנאנס ולא עבד אינו מקבל את שכרו, והביאו הרמ"א בדרכי משה (סי' שלג סק"ד), וכן מבואר מדברי הרא"ש (ב"מ פ"ו סי' ו) בשם מהר"ם שפועל שנאנס אינו מקבל את שכרו, ועבד עברי שאני כיון שקיבל את שכרו מראש, וראה עוד שם. וכן פסק הרמ"א (סי' שלג ס"ה), ועי' בש"ך שם (ס"ק כה).

משכירותו מה שלא דר בו. והקשה הסמ"ע (ס"ק לד), הרי גם כשאינה מכת מדינה מנכה לו משכירותו כמבואר בשו"ע שם, וכתב שצריך להגיה ברמ"א וכצ"ל: נשרף הבית דינו כנפל, וי"א דצריך ליתן לו כל שכרו, מיהו אם נשרף כל העיר הוי מכת מדינה ומנכה לו. ע"כ. וזה כדברי הר"ש ב"ר אברהם בתשובה מיימונית שהביא בדרכי משה.

ומ"מ נתבאר שהשוכר בית ונפל או נשרף ואין ראוי להשתמש בו, השוכר פטור מלשלם על הזמן שלא דר בו, ואפילו אם שילם מראש צריך להחזיר לו את התשלום על הזמן שלא דר בו. ואף לדעת הר"ש ב"ר אברהם דס"ל שצריך לשלם את כל השכירות, במכת מדינה מודה שמנכה לו משכירותו על הזמן שלא דר בו.

ולפי זה, השוכר אולם לעשות אירוע ואח"כ באה המגיפה והתבטל האירוע, השוכר פטור מלשלם את דמי השכירות, ואם שילם מקדמה צריך להחזיר לו. ואף לדעת הר"ש בר אברהם, כיון שהמגיפה היא מכת מדינה ואין אפשרות לעשות את האירוע באולם מחמת הוראת השלטונות, השוכר אינו צריך לשלם, ואם שילם מקדמה צריך להחזיר לו.

מכת מדינה בשכירות פועלים

ומעתה יש לדון מה הדין בשוכר את הפועל לעשות מלאכה ואח"כ אירע אונס שהוא מכת מדינה, אם צריך לשלם את שכרו או לו. והנה אם נאמר ששכירות פועלים דינה כשכירות קרקע, כשם שבשכירות קרקע השוכר פטור מלשלם כך בשכירות פועלים

ובענין השוכר בית ונפל, פסקו הרמב"ם (שכירות פ"ה ה"ו) והרא"ש (ב"מ פ"ח סי' לה), שצריך לשלם שכירות רק עד הנפילה, אבל על הזמן שלאחר מכן אינו חייב לשלם. וכ"כ הרשב"א בתשובה (ח"ד סי' ג), וכ"כ מהר"ם בתשובה שהובאה במרדכי (ב"מ סי' שנה), ובתשובות מיימוניות (משפטים סי' מז), בענין השוכר בית ונשרף, וכן נראה מדברי התוס' (ב"מ קטז: ד"ה אי), וכן מסקנת הגהות אשר"י בפרק האומנין (ב"מ פ"ו סי' י), ופשט בזה את ספיקו בפרק השואל (שם פ"ח סי' לה), וכן פסקו הטור והשו"ע (סי' שיב סי"ז). ואפילו אם כבר הקדים ושילם למשכיר את שכרו צריך להחזיר לו, כמ"ש הרמב"ם והרא"ש והטור והשו"ע (שם).

אמנם רבינו שמשון ב"ר אברהם ז"ל בתשובה (תשובות מיימוניות משפטים סי' כז), כתב דמסתברא שהשוכר חייב לשלם את כל דמי השכירות, דכל ימי השכירות הבית ברשותו, וברשותו נפל, וכתב שכן משמע מדברי רש"י בסוף פרק השואל (ב"מ קג.), ולכן פסק שהשוכר בית ונשרף חייב לשלם את כל דמי השכירות אף על הזמן שלא דר בו, ומ"מ במכת מדינה כתב שמנכה לו משכירותו, וז"ל, ומיהו הכא כיון דנשרפה העיר היא ליה מכת מדינה, ותנן (ב"מ קה:), המקבל שדה מחבירו ואכלה חגב אם מכת מדינה היא מנכה לו מן חכירו, וקפסיק ותני בין הקדים לו חכירו בין לא הקדים. ע"כ. והביאו הרמ"א בדרכי משה (סי' שיב סק"ה).

ובהגהתו על השו"ע (סי' שיב סי"ז) כתב הרמ"א שנשרף הבית דינו כנפל, ואם נשרפה כל העיר הוי מכת מדינה ומנכה לו

וכן פסק הרמ"א בהג"ה (סי' שכא ס"א) וז"ל: וכן פסק מהר"ם על מלמד שגור המושל שלא ילמוד, דהוי מכת מדינה וכל ההפסד על בעל הבית. ע"כ. וכן רמז לזה בסי' שלד (ס"א) וז"ל: וכן בכל אונס שאירע לפועל, בין ששניהם היו יודעין שדרך האונס לבוא או ששניהם אינם יודעים הוי פסידא דפועל, אבל אם בעל הבית יודע והפועל אינו יודע הוי פסידא דבעל הבית, ואם הוי מכת מדינה, עיין לעיל סימן שכא. ע"כ. וכוונתו למ"ש בשם מהר"ם שאם מכת מדינה היא צריך לשלם לו כל שכרו. וכ"כ מהר"ם פדוואה בתשובה (סי' פו).

אולם דברים אלו שכתב הרמ"א בשם מהר"ם תמוהים מאד, וכמו שהקשו הסמ"ע (סי' שכא סק"ו), והגר"א (שם סק"ז), והנתיבות (סי' שלד סק"א), והחקרי לב (ח"מ פ"ג סי' פא), שהרי בשכירות פועלים באונס רגיל שאינו מכת מדינה ולא הוי להו למידע פסידא דפועל הוא, ומכת מדינה היא סיבה לפטור את השוכר ולא לחייבו, כמבואר

השוכר פטור מלשלם, ואפילו אם שילם כבר צריך להחזיר לו שכרו. אך גם אם נחלק בין שכירות קרקע לשכירות פועלים ונאמר שדין מכת מדינה הוא רק בשכירות קרקע ולא בשכירות פועלים, א"כ בשכירות פועלים אין חילוק בין מכת מדינה לאונס רגיל אלא דינה ככל אונס, וכיון ששניהם לא ידעו מאונס זה פסידא דפועל הוא וא"צ לשלם לו שכרו.

אמנם בדרכי משה (סי' שכא סק"א) הביא את דברי המרדכי (ב"מ סי' שמג) בשם מהר"ם בענין מלמד שאי אפשר לו ללמוד מפני גזירת המושל, ופסק שם דהוי מכת מדינה וכל ההפסד על בעל הבית.^[א] והקשה הרמ"א מאי שנא מהחוכר שדה ואכלה חגב דמכת מדינה היא ומנכה לו מן חכירו. ותירץ, דדוקא בקרקע שעדיין עומדת בחזקת המשכיר אמרינן דגם הוא יפסיד, משא"כ בשאר משכיר, ולכך כל ההפסד של השוכר, וכן נראה בתשובת מיימון (סימן כז) בדין בית שנשרף.

[א] והנה לכא' היה מקום לפרש את דברי המרדכי באופן אחר, וז"ל המרדכי שם: מלמד החוזר בו ומורד בבעל הבית ואינו רוצה לגמור מלאכתו, יד של בעה"ב על העליונה שוכר עליו או מטעהו וכו', וכן פירש ראבי"ה דלימוד דבר האבד הוא וכו', אבל רבינו יואל הלוי פסק דמלמד כפועל ויכול לחזור בחצי היום, ורבינו מאיר אומר דהלכה למעשה דדבר האבד הוא, וכתב דהוא הדין לסופר דהרבה מזיק לספר שהוא משתי כתיבות וה"ל כדבר האבד. ואם הביטול של המלמד מחמת גזירת המושל שבעיר ואי אפשר למלמד ללמוד הוי מכת מדינה ויהא ההפסד של בעל הבית. ע"כ. ויתכן לפרש דמ"ש שיהיה ההפסד של בעל הבית, כוונתו על מה שכתב קודם שמלמד דבר האבד הוא, ואם חזר בו מדעתו בעה"ב שוכר עליו או מטעהו, ועל זה כתב שאם המושל גזר שלא ללמד אין בעה"ב יכול לשכור עליו או להטעותו, כיון שמכת מדינה היא ואונס הוא. אבל גם לדבריו א"צ לשלם למלמד על הזמן שלא לימד. אך זה דוחק, דא"כ א"צ לדין מכת מדינה אלא כיון שאונס הוא א"א לחייבו יותר. ועוד, כיון שהמושל גזר שלא ללמד א"א לשכור עליו, ועוד, דבהגהות אשר"י (ב"מ פ"ו סי' ו'), כתב דין זה בפני עצמו, וז"ל: המשכיר מלמד לבנו וחלה הבן יש למלמד להשלים עיכוב החולי וכו', ואם הביטול מחמת גזירת המושל בעיר ואי אפשר למלמדים ללמוד הוה ליה מכת מדינה ונתן לו כל שכרו. ע"כ. וכן באור זרוע (ב"מ סי' רמה) שהוא מקורו של הגהות אשר"י, כתב דין זה בפני עצמו. ומבואר להדיא שהוא דין בפני עצמו שאם גזר המושל שלא ללמד הוי מכת מדינה וצריך לשלם לו כל שכרו. וכן מה שהקשה הגהות אשר"י מהמקבל (ב"מ קה:), קושייתו היא מדוע במכת מדינה צריך לשלם כל שכרו.

ללמוד הוה ליה מכת מדינה ונותן לו כל שכרו".

והנתיבות (סי' שלד סק"א) כתב בדעת מהר"ם שלא כתב כן אלא במלמד, כיון שאסור לו ליטול שכר לימוד אלא רק שכר שימור, וגזירת המושל אינו אונס על השימור רק על הלימוד, ולכן בעה"ב חייב לשלם לו שכרו כיון שגם לאחר גזירת המושל הוא יכול לשמר את הילד. ע"ש. ולפי"ז גם לדעת מהר"ם בשאר פועלים גם במכת מדינה מנכה לו משכרו. ועי' בשו"ת חת"ס (חור"מ סי' קסא) מה שכתב בזה.

ובשו"ת חינוך בית יהודה (סי' ק) כתב, שבמכת מדינה בעה"ב פטור כמו בכל אונס, ומ"ש מהר"ם שההפסד על בעל הבית, י"ל דאיירי במלמד ששכר אותו בעה"ב לזמן ידוע והאכילו על שלחנו ונתן לו את שכרו כל אותו הזמן, ובסוף הזמן תבע מהמלמד שיחזיר לו את שכרו, ופסק מהר"ם שההפסד על בעה"ב, דכיון שהמשיך לשלם לו למרות שהיה פטור בודאי מחל לו. ע"ש. אמנם מדברי מהר"ם לא נראה כן.

דברי החכמת שלמה בדעת מהר"ם

ובחכמת שלמה (סי' שכא ס"א) כתב דמהר"ם מיירי כשהיתה הגזירה על התלמידים שלא ילמדו, וכיון שהאונס הוא בתלמידים והמלמד מוכן ללמד צריך לשלם לו שכרו, אבל באופן שגם המלמד אנוס אין צריך לשלם לו. ובזה יישב את דברי הרמ"א (סי' שלד ס"א), שאם ברחו מחמת שינוי אויר הוי כשאר אונס והוי פסידא דפועל או

במשנה (ב"מ קה:), שהמקבל שדה מחבירו ואכלה חגב או נשדפה אינו מנכה לו משכרו, ואם מכת מדינה היא מנכה לו. וה"ה בשכירות פועלים מכת מדינה היא סיבה לפטור את השוכר ולא לחייבו, ואיך חייבו מהר"ם מפני שמכת מדינה היא.

וכן בהגהות אשר"י (ב"מ פ"ו סי' ו) הביא דין זה ותמה עליו, וז"ל ואם הביטול מחמת גזירת המושל בעיר ואי אפשר למלמדים ללמוד הוה ליה מכת מדינה ונותן לו כל שכרו, וצ"ע לקמן בהמקבל. ע"כ. וכוונתו להקשות מדברי המשנה (ב"מ קה:) דמכת מדינה היא סיבה לפטור את השוכר ולא לחייבו. והביאו הגר"א בביאורו (שם), וכתב שדברי הרמ"א תמוהים ומרפסן איגרי, יציבא בארעא וגיוורא בשמי שמיא.

וכתב הסמ"ע (שם) שמסתימת הטור והשו"ע מבואר, שבשכירות פועלים אין חילוק בין אונס רגיל למכת מדינה ותמיד פסידא דפועל הוא. ובדעת מהר"ם כתב הסמ"ע (שם), די"ל שאין כוונתו שיהיה כל ההפסד על בעה"ב וישלם לפועל כל שכרו, אלא דכיון שמכת מדינה היא יהיה ההפסד על שניהם, ומ"ש הרמ"א בשם מהר"ם שכל ההפסד על בעל הבית, במרדכי (ב"מ סי' שמז) לא כתב שכל ההפסד על בעה"ב אלא "ויהא ההפסד של בעל הבית", והיינו שיהיה ההפסד על שניהם ויחלוקו. ע"ש. והשו"ע (סי' שכא סק"א) והט"ז (שם ס"א) דחו את דבריו, שהרי בהגהות אשר"י (ב"מ פ"ו סי' ו) הביא דין זה, וכתב להדיא "אם הביטול מחמת גזירת המושל בעיר ואי אפשר למלמדים

ומה שהקשה החכמת שלמה על הרמ"א ששינוי האויר מכת מדינה הוא, הנה מקור דברי הרמ"א הוא בשו"ת מהר"ם פאדווה (סי' פו), ושם כתב להדיא ששינוי האויר אינו מכת מדינה כיון שרק המיעוט ברחו, ומבואר מדבריו שאם היתה מכת מדינה היה צריך לשלם לפועל אע"פ שהוא אונס גם על המלמד. ע"ש. וראה עוד בש"ך (סי' שלד סק"ג). ומ"מ גם בלי ראייה זו אפשר לומר כן בדעת מהר"ם והרמ"א, שהטעם שחייבו לשלם הוא מפני שעיקר הגזירה היא על התלמידים, וכמו בספינה זו ויין זה (ב"מ עט). דמצי למימר ליה אנא הא קאימנא וחייב לשלם לו.

ונראה להביא סייעתא להחכמת שלמה, דהנה באמת דין זה שכתב הרמ"א בשם מהר"ם דבמכת מדינה חייב לשלם לו, אינו ממהר"ם אלא מאור זרוע (סי' רמה) בשם ראבי"ה,^[א] ובתחילה (סי' רמג) הביא את דברי הראב"ה (סי' אלף ל) בשם אביו רבינו יואל הלוי ז"ל, שהשוכר מלמד לבנו ומת הנער צריך לשלם לו כל שכרו, דדמי לספינה סתם ויין זה דחייב לשלם לבעל הספינה. ואע"פ שאם חלה הנער באופן ששניהם לא ידעו שהוא עלול לחלות הוא פסידא דמלמד, חילק רבינו יואל בין מת לחלה, וס"ל דדוקא

המלמד. ולכאור' קשה, הרי שינוי האויר מכת מדינה הוא, ולדעת הרמ"א במכת מדינה הוא פסידא דבעל הבית. ויתרין החכמת שלמה דדוקא בגזירת המושל שהיא גזירה על התלמידים צריך לשלם למלמד, אבל שינוי האויר הוא אונס גם על המלמד, ולכן הוא פסידא דפועל. וסיים החכמת שלמה שאף אם אין משמעות התשובה כן, מ"מ לענין דינא כן נ"ל להכריע להלכה, ע"ש.

ובאמת מדברי המרדכי והגהות אשר"י משמע שהגזירה היתה על המלמדים שלא ילמדו ולא על התלמידים, וז"ל המרדכי (ב"מ סי' שמג) "ואם הביטול של המלמד מחמת גזירת המושל שבעיר ואי אפשר למלמד ללמוד הוי מכת מדינה ויהא ההפסד של בעל הבית", ולשון הגהות אשר"י "ואי אפשר למלמדים ללמוד", ומשמע שהגזירה על המלמדים שלא ילמדו. ונראה דס"ל להחכמת שלמה דכיון שתכלית הגזירה היתה למנוע מהתלמידים ללמוד, אע"פ שגזרו שלא ללמדם הוי כגזירה על התלמידים, וז"ל החכמת שלמה "דבזה הוי הכוונה רק על התלמידים למונעם מן הלימוד לא על המלמד", אבל אם אירע אונס גם על המלמד, אע"פ שהוא מכת מדינה א"צ לשלם לו.

[ב] דין זה לא נמצא בשום תשובה מתשובות מהר"ם, והנה מקור דברי הרמ"א הוא במרדכי (ב"מ סי' שמג), כמ"ש בדרכי משה (סי' שכא סק"א), וז"ל המרדכי שם: ורבינו מאיר אומר דהלכה למעשה דדבר האבד הוא, וכתב דהוא הדין לסופר דהרבה מוזיק לספר שהוא משתי כתיבות וה"ל כדבר האבד. ואם הביטול של המלמד מחמת גזירת המושל שבעיר ואי אפשר למלמד ללמוד הוי מכת מדינה ויהא ההפסד של בעל הבית. ע"כ. ונראה שרק הדין הראשון שמלמד הוי כדבר האבד הוא ממהר"ם, וכן מבואר בתשובת הר"ש בר אברהם שהובאה בשו"ת מהר"ם (דפוס פראג סי' שפז ודפוס לבוב סי' קנה), ובתשובות מיימוניות (קנין סי' ל), אך מה שכתב אח"כ בענין מכת מדינה הוא מדברי המרדכי ולא מדברי מהר"ם. ובהגהות אשר"י (ב"מ פ"ו סי' ו) הביא דברים אלו בהקשר אחר, ולא הוזכר שם מהר"ם כלל, ובסוף דבריו ציין לאור זרוע, ובאמת מקור הדברים הוא באור זרוע (ב"מ סי' רמה) בשם ראבי"ה בספר אביאסף, ותחילת דברי הראב"ה באור זרוע שם סי' רמג וסיומם בסי' רמז, ע"ש.

שהוראת השלטונות חלה גם עליהם שלא יוכלו ללמד, ובאופן כזה הוא פסידא דפועל.

נמצא שלדעת הרמ"א, ומהר"ם פאדווה, והש"ך, והט"ז, אם היתה מכת מדינה צריך לשלם לפועל את שכרו, ולדעת הסמ"ע והגר"א והנתיבות דינו ככל אונס שלא היה ידוע שהוא פסידא דפועל ואין צריך לשלם לו, וכן נראה מסתימת הטור והשו"ע ושאר הראשונים כמ"ש הסמ"ע, וכן נראה בהגהות אשר"י שתמה על האור זרוע בזה, ולדעת החכמה שלמה גם הרמ"א מודה כשהגזירה גם על המלמד שהוא פסידא דפועל א"צ לשלם לו. ולהלכה נראה שההורים פטורים מלשלם לגננת או המטפלת על הזמן שלא עבדה בגלל המגיפה.

גם לדעת הרמ"א מנכה לו כפועל בטל

ומ"מ גם לדעת הרמ"א שבמכת מדינה הוא פסידא דבעה"ב וצריך לשלם לפועל, א"צ לשלם לו את כל שכרו אלא כפועל בטל, כמבואר בשו"ע סי' שלג (ס"א) וסי' שלד (ס"א), שגם באופן שהוא פסידא דבעה"ב א"צ לשלם לפועל את כל שכרו אלא רק כפועל בטל.

במת דמי לספינה סתם ויין זה ולא בחלה. ע"ש. ועל זה כתב ראבי"ה שאם הביטול הוא מחמת גזירת המושל שאי אפשר למלמדים ללמד, הוה ליה מכת מדינה וצריך לשלם למלמד את שכרו,^[א] ומדמה דין זה למת הנער, כיון שתכלית הגזירה היא שלא ילמדו התינוקות ודמי לספינה סתם ויין זה.

ולפי"ז יתכן שראבי"ה לשיטתו דס"ל כאביו רבינו יואל, שאם מת הנער שצריך לשלם למלמד דדמי לספינה סתם ויין זה דא"ל אנא הא קאימנא, וה"נ בגזירת המושל אמרינן שהמכה היא על התלמיד שלא יוכל ללמוד, אבל להלכה קי"ל כמהר"ם מרוטנבורג שתמה על רבינו יואל מה החילוק בין מת לחלה, ופסק שמת הנער דינו כחלה ופסידא דמלמד הוא, כמ"ש מהר"ם בתשובה (דפוס פראג סי' אלף ב, תשובות מהר"ם וחביריו סי' תנב), וכמ"ש המרדכי (ב"מ סי' רמה) בשמו, וכן פסק הרמ"א (סי' שלד ס"ד), ולפי"ז גם בגזירת המושל פסידא דמלמד הוא ואין צריך לשלם לו.

ומ"מ לדברי החכמת שלמה בנידון דידן גם לדעת הרמ"א א"צ לשלם לגננות, כיון

[ג] והנה באור זרוע שלפנינו לא כתב שנותן לו שכרו, אלא בזה"ל: ומינה נלמוד שאם הביטול מחמת גזירת המושל בעיר ואי אפשר למלמדים ללמוד הוה ליה מכת מדינה. ע"כ. אך בהגהות אשר"י כתב "הוה ליה מכת מדינה ונותן לו כל שכרו", ונראה שכן היתה גירסתו באור זרוע, ולכן הקשה מפרק המקבל ששם מבואר שמכת מדינה היא סיבה לפטור ולא לחייב. וכן היא גירסת המרדכי "הוי מכת מדינה ויהא ההפסד של בעל הבית". ולגירסת האור זרוע שלפנינו י"ל שדבריו קשורים למה שהזכיר קודם (סי' רמד) שאם מכת מדינה היא מנכה לו מחכירו, ועל זה כתב דה"ה במלמד שאם גזר המושל שלא ללמד מכת מדינה היא ומנכה לו משכרו. והגהות אשר"י תמה על האור זרוע לפי גירסתו, אבל לפי הספרים שלנו י"ל שבמכת מדינה הוא פסידא דפועל ולא קשה מידי. וכן העיר הרה"ג שלמה אנגל בהגהות על המרדכי השלם בהוצאת מכון ירושלים, וכתב שנראה יותר כגירסת המרדכי והגהות אשר"י, שכן הוא בסימני האו"ז, ועוד, שאם הוא פסידא דפועל א"כ דינו כשאר אונס ומאי נפק"מ בזה שהוא כמכת מדינה. וצ"ע. וראה עוד בספר שורת הדין (ח"ו עמ' קנב). ומ"מ נראה שא"א להתעלם מגירסת הגהות אשר"י והמרדכי שהביא הרמ"א להלכה, ולגירסה זו י"ל דקאי על מ"ש קודם לכן בשם רבינו יואל שאם מת התינוק הוא פסידא דבעה"ב ונותן למלמד את כל שכרו, ועל זה כתב דה"ה בגזירת המושל.

תשלום לגננות או מטפלות בזמן מגפת ה'קורונה'

הרב ברוך שרגא

כתב הרדב"ז (ח"ב סי' תשצג), וכן נראה מדברי הרמ"א בתשובה (סי' נ). ולכן צריך לאמור כמה היתה הגנת מוכנה לנכות משכרה כדי שלא תצטרך לקבל את הילדים בימים אלו, ושיעור זה ינכו משכרה.

וכל זה לדעת הרמ"א דס"ל שבמכת מדינה הוא פסידא דבעה"ב וצריך לשלם לפועל את שכרו, אבל לדעת החולקים, גם במכת מדינה הוא פסידא דפועל וא"צ לשלם לו כלל, וכן עיקר להלכה שאי אפשר לחייב את ההורים לשלם, וכמו שנתבאר.

אם צריך לעשות פשרה

בספר הזכרון מכת"י של החתם סופר (עמ' נא), מובא מה שהורה בזה בזמן המלחמה כאשר התבטלו המלמדים מללמד, וכתב החת"ס שראוי לצדדים להתפשר בזה, וז"ל שם, ורבו עתה המלמדים והתלמידים אשר שאלו לנפשם מה לעשות בדינם בזמן זמנים שבועות הרבה שבטלו מלמודם אם יתחייבו שכרם משלם או לא, ואני בעניי אמרתי דין תורה לא ידעת, ואני משלם לשכירים שלי שכרם משלם בלי ניכוי פרוטה, ואתם תבצעו הדין ע"ד הפשר לשלם החצי ויפסיד המלמד החצי. וטעמי ונימוקי, כי זה הוא ברור שהוא כדין מכת המדינה, וידוע אריכות דברי הסמ"ע ריש סי' שכא ודעתו נוטה שיפסיד המלמד הכל וכו', והנה הש"ך שם חלק עליו וכו', על כן עשיתי פשר מרצון שניהם וחפצם שיהיה ההפסד על שניהם, אבל דין תורה לא ידעתי עד שיבוא מי שליבו יותר שלם ויוציא הדין לאמיתו. עכ"ל.

והשיעור שצריך לנכות לפועל בטל, כתב הט"ז (סי' שלג ס"א) בשם רבינו חננאל, ורש"י, ומהר"ח אור זרוע שהוא פלגא דאגרא. ע"ש. וכן הוא בשו"ת רש"י (סי' רלט), אמינא בפועל בטל פלגא אגרא, וכן מקובלני מרבותי. ע"כ. וכ"כ בשו"ת מהר"ם מרטנבורג (דפוס לבוב סי' קנז).

אמנם בגמ' (ב"מ סח:) אמרו מאי כפועל בטל, כפועל בטל של אותה מלאכה דבטל מינה. ופירש רש"י שאם היה נגר או נפח אומדים כמה אדם רוצה ליטול ליבטל ממלאכה כבידה כזו ולעשות מלאכה קלה. ומשמע שהשיעור משתנה לפי הענין. ונראה שדברי רש"י בתשובה לא בדוקא הם, אלא בסתם כשאין האומד ידוע אמרי' שהוא פלגא, אבל כשידוע שהוא יותר או פחות אומדים לפי הענין ויהיה השיעור יותר או פחות, וכמו שמצאנו באכלושי דמחוזא דאי לא עבדי חלשי שאין מנכה להם כלל כדאי' בב"מ (עז:), וראה בשו"ת הרשב"א (ח"א סי' תקפז), וכן פסק השו"ע (סי' שלד ס"ד) בדין מלמד, וכן י"ל בשאר מלאכות שאם היא עבודה קלה ושכרה רב מנכה לו פחות, ואם היא עבודה קשה ושכרה מועט מנכה לו יותר.

וכ"כ בשו"ת הרשב"א (מיוחסות סי' ע), ששיעור פועל בטל משתנה לפי הענין, לפי קושי העבודה ולפי שכרה ולפי כוחו ומצבו של הפועל באותו הזמן, בכל מקרה לגופו צריך לאמור כמה היה הפועל מוכן לפחות משכרו כדי שיוכל להבטל ממלאכה זו. ע"ש. והביאו הכנה"ג (סי' שלג הגה"ט סק"ו). וכן

בתשב"ץ קטן (סי' תקכז), והביאם הרמ"א בדרכי משה (סי' שלג סק"ד), וכן פסק הרמ"א (שם ס"ה).

אולם הש"ך (סי' שלג ס"ק כה) תמה על מהר"ם וכתב שדברי חלומות לא מעלין ולא מורידין, אלא תמיד מנכה לפועל על הזמן שנאנס, ועבד עברי שאני דגופו קנוי, וכתב שכן משמע מדברי התוס' (קידושין יז. ד"ה חלה) שגם אם הקדים לפועל את שכרו ונאנס צריך להחזיר, ועבד עברי שאני דגופו קנוי, וכן מבואר מדברי הריטב"א (קידושין יז.) דלא דמי פועל לעבד עברי. ע"ש.

אמנם גם אם פועל אינו כעבד עברי יש מקום לדון בזה מטעם אחר, דאפשר שהתשלום מראש נחשב כהסכמה שיקבל את שכרו בכל אופן גם אם יהיה אונס ולא יוכל לעבוד, וכן מצאנו בב"מ (עט.) השוכר את הספינה וטבעה לה בחצי הדרך, רבי נתן אומר אם נתן לא יטול ואם לא נתן לא יתן. ומסקנת הגמ' (עט:) דמיירי בספינה זו ויין זה, וכיון ששניהם אינם יכולים לקיים את תנאם אי אפשר לחייב את השוכר לשלם, אבל אם שילם כבר אינו יכול לתבוע בחזרה את התשלום. וכן פסק השו"ע (סי' שיא ס"ד). והקשו התוס' (ד"ה אי אתה) מדוע אם נתן את כל השכירות לא יטול, וכי בשביל שהמשכיר מוחזק ירויח, ועוד דשכירות אינה משתלמת אלא לבסוף ולמה יפסיד השוכר שכר חצי הדרך שלא הלך. ותימצו, דאע"פ ששכירות אינה משתלמת אלא לבסוף, כיון שנתן לו שכרו נתרצה שיהא שלו לאלתר אם לא ישאר בו.

ועל פי זה הורו כמה דיינים לעשות פשרה ולחייב את ההורים לשלם חצי מהתשלום בניכוי כפועל בטל, ועל כן הורו שישלמו ההורים לגגנות בין שליש למחצית השכר. אולם מצד הדין א"א לחייב את ההורים לעשות פשרה ולשלם מה שאינם חייבים מן הדין, וגם החת"ס לא הורה כן כפסק הלכה אלא עשה פשרה מרצון הצדדים וחפצם, אך אם אינם רוצים להתפשר אי אפשר לחייבם כלל. ובאמת הורים שיש להם אפשרות, ראוי להם להתחשב במצבן של הגגנות ולתת להן חלק משכרן, אבל מצד הדין אי אפשר לחייב את ההורים לשלם כלל.

באופן שההורים שילמו מראש

ומעתה יש לדון לדעת החולקים על הרמ"א וס"ל שאין ההורים צריכים לשלם, מה הדין אם שילמו כבר מראש, אם יכולים לדרוש את התשלום בחזרה או לא. וכן יש לדון בכל פועל שנאנס באופן שבעה"ב פטור מלשלם לו, מה הדין אם שילם לו מראש, האם הפועל צריך להחזיר את התשלום או לא.

כתב הרא"ש (ב"מ פ"ו סי' ו) בשם מהר"ם מרוטנבורג, שהשוכר מלמד לבנו וחלה המלמד, אם שילם לו מראש את שכרו אינו צריך להחזיר, דדמי לעבד עברי שחלה שלש ועבד שלש, דקי"ל (קידושין יז.) שאינו צריך להשלים אע"פ שקיבל את שכרו מראש, וה"ה שאר פועל שקיבל את שכרו מראש ונאנס אינו חייב להחזיר. וכ"כ בתשובות מיימוניות (קנין סי' לא) בשם מהר"ם שכך אמר לו בעל החלום בהיותו במגדל, וכ"כ

עד הנפילה, אבל על הזמן שלאחר מכן אינו חייב לשלם, ואפילו אם שילם כבר את כל השכירות מראש צריך להחזיר את דמי השכירות על הזמן שנפל הבית, וכן פסקו הטור והשו"ע (סי' שיב סי"ז). ומבואר מדבריהם דאע"פ ששילם מראש אין כוונתו למחול על התשלום אפילו אם יפול הבית, וכן י"ל בענין שכירות פועלים דאע"פ ששילם מראש אם נאנס הפועל ולא עבד צריך להחזיר את התשלום.

וכן מבואר מדברי התוס' (קידושין יז. ד"ה חלה), והריטב"א (שם), שהשוכר את הפועל ונאנס צריך להחזיר לו את שכרו, וכמ"ש הש"ך (סי' שלג ס"ק כה), דלא מסתבר כלל לחלק בין הקדים לו שכרו או לא, דמה בכך שהקדים לו שכרו, הרי לא נתנו לו אלא על דעת שיעשה לו מלאכה כפי הזמן ששכר עמו, ולא דמי לספינה זו ויין זה (סי' שיא ס"ד) או לשוכר את הבית שמת בתוך ימי השכירות (סי' שלד ס"א). ע"ש.

נפק"מ בין הטעמים

ומ"מ נתבאר שיש שני צדדים לומר שאם הקדים לפועל את שתשלום א"צ להחזיר, או משום דדמי לעבד עברי, או משום שהקדמת התשלום היא הסכמה שאפילו אם יהיה אונס לא יקבל את התשלום בחזרה. ונראה שיש נפק"מ בין הטעמים, שלדעת מהר"ם והרמ"א דס"ל דדמי לעבד עברי, נראה שאינו צריך להחזיר כלל ואין מנכים לו כפועל בטל, שהרי עבד עברי שאינו צריך להשלים מעבודתו וא"צ להחזיר מדמיו כלום. אבל

ואע"פ ששכירות פועלים אינה דומה לספינה, שהרי בספינה סתם ויין זה השוכר צריך לשלם לבעל הספינה אע"פ שהספינה טבעה ולא עשה את מלאכתו, ובשכירות פועלים אם היה אונס שלא היה ידוע לשניהם הוא פסידא דפועל, וכמ"ש התוס' (ב"מ עט. ד"ה אלא) לחלק ביניהם. ע"ש. מכל מקום לענין אם שילם מראש י"ל דסברא היא שא"צ להחזיר את שכרו, דכיון שנתן לו שכרו מראש נתרצה שיהא שלו לאלתר אפילו אם יהיה אונס.

וכ"כ המחנה אפרים (שכירות סי' ז), בענין החוכר את השדה ואכלה חגב, דקי"ל שאם מכת מדינה היא מנכה לו מחכורו, וכתב המחנה אפרים ע"פ סברת התוס' הנ"ל שאם שילם מראש אינו מנכה לו, ועי' בשו"ת מהרש"ם (ח"ב סי' קצט) מה שכתב בזה.

וכ"כ המרדכי (ב"מ סי' שמה) בשם מהר"ם בענין השוכר בית ומת השוכר, דס"ל למהר"ם שאין היורשים צריכים לשלם את דמי השכירות על הזמן שלאחר מותו, ומ"מ כתב שאם השוכר הקדים ושילם כבר אין היורשים יכולים לדרוש ממנו להחזיר את התשלום, וכן הוא בשו"ת מהר"ם (דפוס פראג סי' אלף ב), ועי' ברמ"א (סי' שלד ס"א) ובש"ך שם (סק"ב). ואפשר דה"ה לענין השוכר את הפועל ונאנס, אם שילם לו מראש אינו צריך להחזיר את שכרו.

אולם בענין השוכר את הבית ונפל הבית כתבו הרמב"ם (שכירות פ"ה ה"ו), והרא"ש (ב"מ פ"ח סי' לה), שצריך לשלם שכירות רק

אירע אונס רחוק מאוד שאין אדם שהעלה אותו על דעתו נראה שהתשלום מראש אינו הסכמה לשלם גם באופן כזה, כיון שמעולם לא חשבו על אונס כזה.

וכן מבואר בשו"ע (סי' רכה ס"ג) וז"ל, אם התנה עמו שכל אונס שיולד בקרקע זה יהיה חייב לשלם, אפילו בא עכו"ם וגזלה מחמת המוכר חייב לשלם, אבל אם נפסק הנהר שהיה משקה אותה, או שחזור הנהר לעבור בתוכה ונעשית בריכה, או שבאה זועה והשחית אותה, הרי זה פטור, שאלו וכיוצא בהן אונס שאינו מצוי הוא, ולא עלה על לב המוכר דבר זה הפלא בעת שהתנה. והוא הדין לכל תנאי ממון, שאומדים דעת המתנה ואין כוללין באותו תנאי אלא דברים הידועים שבגללם היה התנאי והם שהיו בדעת המתנה בעת שהתנה.

וכן אונס המגיפה וביטול הלימודים הוא אונס רחוק שלא עלה על דעתו של אף אדם, ולפי"ז י"ל שאפילו אם הגנת לא דרשה שישלמו לה מראש וההורים הקדימו לה את התשלום מרצונם, אינה יכולה לטעון שהקדמת התשלום היא הסכמה לשלם אפילו במקרה כזה.

אם הגנת יכולה לטעון קים לי

ומ"מ נראה שאם שילמו לה מראש יכולה הגנת לומר קים לי כדעת הרמ"א (סי' שכא ס"א), שבמכת מדינה הוא פסידיא דבעל הבית ואינה חייבת להחזיר להורים את מה ששילמו כבר, ותחזיר להורים רק מה שצריך לנכות לה כפועל בטל. אך נראה שיכולה להוסיף ולטעון קים לי כדעת הרמ"א (סי'

לטעם השני מנכה לו כפועל בטל, כמ"ש המרדכי (ב"מ סי' שמה) בשם מהר"ם בענין השוכר בית ומת השוכר, שאם השוכר הקדים ושילם אין היורשים יכולים לדרוש ממנו את התשלום, אבל מנכה לו כפועל בטל. ועי' בש"ך (סי' שלד סק"ב).

כשהפועל דרש לקבל את שכרו מראש

והנה גם לסברת התוס' (ב"מ עט: ד"ה אי אתה), דכיון שנתן לו את שכרו מראש נתרצה שיהא שלו לאלתר אפילו אם לא ישאר בו, כתב מהר"ח אור זרוע (סי' סו) דהיינו דוקא כיון ששכירות אינה משתלמת אלא לבסוף והוא לא עשה כן אלא הקדים לו שכרו, שם שייך לומר גילה בדעתו, אבל השוכר מלמד והמלמד לא רצה להשתכר עד שיקדים לו שכרו תחילה והקדים לו שכרו ואח"כ מת, בזה אין שייך לומר שגילה בדעתו, כיון שהיה מוכרח להקדים לו את שכרו, והמלמד חייב להחזיר את הכל.

ולכן נראה שגם אם ההורים שילמו מראש, אין מזה ראייה שהתרצו לתת לגנת את שכרה אפילו אם יהיה אונס, כיון שההורים מקדימים את התשלום בגלל דרישת הגנות שדורשות לקבל את התשלום מראש בתחילת החודש, ובכה"ג אין ראייה מהקדמת התשלום.

באונס רחוק שאינו מצוי

ועוד יתכן שגם התוס' לא כתבו סברא זו אלא בטביעת הספינה שהוא אונס שאפשר להעלות על הדעת, וה"ה חולי או מיתה שהם דברים שאפשר להעלותם על הדעת, אבל אם

הרב ברוך שרגא

שלג ס"ה) שפועל ששילמו לו דמי לעבד עברי ומקבל את כל שכרו, ואפילו כפועל בטל אין מנכים לו כמו שנתבאר, ולפי"ז אם שילמו לה ההורים מראש אינה חייבת להחזיר להם כלום.

ואם ההורים שילמו מראש, אי אפשר לחייב את הגננת להחזיר להם את התשלום שקיבלה, אבל ההורים יכולים לקזז תשלום זה מימי החופשה המגיעים לגננת בחודש ניסן, והתשלום שקיבלה על הימים שלא עבדה בחודש אדר ישארו בידה כתשלום על ימי החופשה.

הלכה למעשה

ולמעשה, גננות ומטפלות שנאלצו לסגור את הגנים עקב מגפת הקורונה והוראת הרשויות, מן הדין אין ההורים חייבים לשלם על הזמן שהגן היה סגור, אבל על ימי

בענין עדות מיוחדת לממון

הרב אליהו אשקר הכהן

חבר מלל עטרת תורה, ברוקלין

בנפרד על חמשים אחוז, ונמצא דאין לנו בירור של ב' עדים על כל המעשה כי הרי רק שומעים לכל ע"א על חצי המעשה, וא"כ ה"ה כאן דסגי בעדות כזו, אע"ג דאין לנו בירור של ב' עדים על מעשה א', עכ"ל.

וע"ש עוד שביאר ע"פ יסודו הא דהקשו הנ"כ בשו"ע (סי' ל ס"ג), כשראובן תבע משמעון אלף וחמש מאות זהובים ע"י הלוואות נפרדות וראו כמה עדים וכל עד העיד בעצמו על הלוואה מיוחדת, שהדין הוא שחייב שמעון לשלם ז' מאות. והקשו הנ"כ דיש לחייב את שמעון להשבע על השאר שבועת מודה במקצת מכח דר' חייא בב"מ דמחייב שבועה בהעדאת עדים. והביא הש"ך בסק"י דמשמע מהסמ"ע שהטעם הוא משום דעדי צירוף אינם יכולים לחייב שבועה, יעו"ש. וכתב השערי ישר שלא ביארו דבר המתקבל במה גרע עדות של צירוף מעדות דעלמא. ולכן ביאר דמקורו של ר' חייא הוא מק"ו שלא תהא הודאת פיו גדולה מהעדאת עדים, והנה בפיו יש לנו בירור גמור על הודאה במקצת מפיו, וכמו"כ, בב' עדים דעלמא יש לנו בירור גמור ע"פ עדותם על הודאה במקצת, משא"כ בעדי צירוף אין לנו בירור מב' העדים יחד על כל המקצת, ולכן א"א ללמדו בק"ו מפיו. וע"ש עוד.

איתא בסנהדרין (ל.) תניא לעולם אין עדותן מצטרפת עד שיראו שניהן כאחד, ריב"ק אומר אפי' בזא"ז. במאי קמיפלגי, אב"א קרא ואב"א סברא, אב"א סברא אמנה דקא מסהיד האי לא קא מסהיד האי, ומנה דקא מסהיד האי לא קא מסהיד האי, ואידך, אמנה בעלמא תרוייהו קמסהדי. ואב"א קרא דכתי' והוא עד או ראה או ידע, ותניא, ממשמע שנאמר לא יקום עד איני יודע שהוא א', ומה ת"ל א' וכו', למימר עד דחזו תרוייהו כחד. ואידך, והוא עד או ראה או ידע מ"מ.

והנה, יל"ע מהי סברת ריב"ק, דלכאורה סברת ת"ק מאד מסתברא, דכ"א מעיד על מנה אחר, ואין לנו ב' עדים על מנה א', וא"כ מהי סברת ריב"ק דאמנה בעלמא תרוייהו קא מסהדי. וגם יש לציין דלפי האב"א קרא, לת"ק צריך פסוק לפוסלם אבל משמע דמסברא ס"ל דכשרים וצ"ב מהי הסברא.

וע' בשערי ישר (ש"ו פ"ו) שביאר שיש חילוק יסודי בין עדות ממון לשאר עדויות, דהא דאמרה תורה על פי שני עדים יקום דבר הכוונה היא חצי דבר ע"פ עד זה וחצי דבר ע"פ עד זה, ונמצא דבכל ב' עדים של ממון דעלמא סומכים על עדותו של כל עד

בענין עדות מיוחדת לממון

הרב אליהו אשקר הכהן

והנה, דבריו של השערי ישר הם מאוד עמוקים ומחודשים וק"ק להבינם, וביותר יש להקשות דמצאנו דמהני צירוף עדים לפסול העד ולעשותו רשע, כדאיתא בסנהדרין (כו). חד אמר קמאי ידידי גנב קבא דחושלא וחד אמר קמאי ידידי גנב קתא דבורטיא, וכן נפסק להלכה ברמ"א (ח"מ סי' לד סכ"ח). וביאר הגר"א הטעם דמצטרפי' אע"פ שמעיד' על מעשים נפרדים הוא מטעם דריב"ק. הרי מצאנו דמהני צירופו של ריב"ק גם לעדות שאינה של ממון.

ולכן נראה שהביאור בסברת ריב"ק הוא דיש לחקור על מה באים העדים להעיד, האם מעידים על המעשה דהיינו שפלוני לזה או פלוני הרג, או"ד אין עיקר עדותם להעיד על המעשה אלא עדותו הוא שפלוני חייב ממון או שפלוני חייב מיתה. והנה, אם ננקוט כהצד הב' שפיר מובן איך מהני עדותם, ולק"מ מצד שאין לנו רק ע"א על כל מעשה, שהרי אינם באים להעיד על המעשה אלא באים להעיד שהאיש הזה הוא בר חיובא שחייב לפלוני מנה, ונמצא דב' עדים אומרים אותה העדות שמעידים על הגברא שהוא בר חיובא ושפיר מצטרפי'. וכן מדויק מל' רש"י שכתב בד"ה ואידך וז"ל, דתרוייהו מסהדי דמנה קא רשי ביה, עכ"ל.

והנה, ביאור זה רק שייך בממון דסגי להעדים להעיד על הפסק ול"צ להעיד על הסיפור, והיינו משום שבממון החיוב לשלם בא מיד משעה שהגיע הממון ליד הלוח, משא"כ כשמעידים על מעשה רציחה לא סגי להעיד שהרוצח חייב מיתה, שהרי החיוב מיתה לא בא אלא לאחר העמדה בדין, ולכן מוכרחים להעיד על הסיפור. ובסמוך יתבאר עוד בענין זה.

והנה, דבריו של השערי ישר הם מאוד עמוקים ומחודשים וק"ק להבינם, וביותר יש להקשות דמצאנו דמהני צירוף עדים לפסול העד ולעשותו רשע, כדאיתא בסנהדרין (כו). חד אמר קמאי ידידי גנב קבא דחושלא וחד אמר קמאי ידידי גנב קתא דבורטיא, וכן נפסק להלכה ברמ"א (ח"מ סי' לד סכ"ח). וביאר הגר"א הטעם דמצטרפי' אע"פ שמעיד' על מעשים נפרדים הוא מטעם דריב"ק. הרי מצאנו דמהני צירופו של ריב"ק גם לעדות שאינה של ממון.

וע' בשער משפט (סי' ל סק"ו) שביאר תוך דבריו וז"ל, הטעם דעדי צירוף מהני הוא משום דודאי א' מהן אומר אמת ואף דלא מסייעי אהדדי מ"מ מסתמא אין ב' העדים משקרים יחד, עכ"ל. וכן איתא כע"ז בנתיב"מ (סי' קמה סק"ב). וכתב השערי ישר דהוא דבר זר ורחוק. וכן יש להעיר דאיתא בדף לא. א' אומר חבית יין וא' אומר חבית שמן דעדותן בטילה, וביאר רש"י משום דמכחשי אהדדי, וכתב הב"י דמכחשי דנקט רש"י הוא לאו דוקא, שהרי לפי רש"י אין זה הכחשה בדרישות וחקירות אלא עדותן בטלה מטעם לפי שאין על חבית אלא ע"א, והנה לפי סברת השער המשפט מ"ל דעל כל חבית אין עדות אלא של א', מ"מ לא מסתבר ששניהם משקרים, וע"כ חייב או חבית יין או חבית שמן. וכמו"כ יש לבאר מהא דאיתא בס"ז והוא מד' הרמ"ה שאם התובע רק תובע שהיה הלואה א' ויש ב' עדים שכ"א מעיד על הלואה אחרת אין מצטרפי' לחייבו ממון שהרי לפי דברי התובע א' מהם משקר שהרי לא היה אלא הלואה א', ע"ש.

כריב"ק ואפ"ה פסלי' עדות מיוחדת בנפשות (וכה"ק בשו"ת אחיעזר ובבית הלוי).

ויש' ליישב ע"פ המהלך הנ"ל, דפשיטא אפי' לריב"ק דל"מ עדותן של ב' מעשים נפרדים בנוגע לנפשות, דכל סברת ריב"ק דמהני צירופם מתבססת על הסברא דשניהם מעידים על הגברא שהוא בר חיובא שחייב לפלוני ממון, וזה לא שייך בנפשות שאין המעשה רציחה בלבד מחייב ממון אלא צריך העמדה בדין (וע' באו"ש שהוכיח יסוד זה מפ"ק דמכות), ולכן פשיטא בנפשות דבעי' שיעידו על אותו המעשה, ולכן ע"כ אצטריך קרא לפסול כשראו את אותו המעשה מד' חלונות.

עוד איתא התם, אר"נ עדות מיוחדת כשירה בדיני ממונות דכת' לא יומת ע"פ ע"א, בד"נ הוא דאין כשירה הא בד"מ כשרה. והק' הרמב"ן פשיטא דעדות מיוחדת כשרה דהא קי"ל כריב"ק דאפי' עדות על ב' הלוואות נפרדות כשרה, ותי' הרמב"ן דסוגי' אולא אליבא דר' דלריב"ק הוא פשיטא. אבל הרי"ף הביא האי דינא דר"נ, דס"ל להרי"ף דאולא כריב"ק דקי"ל כוותיה, וא"כ קשה על הרי"ף קושיית הרמב"ן. וע"ע בנמו"י שכ' דה"מ דפסלי' עדות מיוחדת הוא דוקא בד"נ, אבל בד"מ קי"ל כריב"ק דאפי' הלוואה אחר הלוואה מצטרפי' דמ"מ תרווייהו מסהדי דחייב ל' חד מנה, ומהכא יליף ריב"ק דמדחזי' דמכשיר קרא עדות מיוחדת הוא דוקא בד"נ אבל בד"מ קי"ל כריב"ק, דאפי' הלוואה אחר הלוואה מצטרפי' דמ"מ תרווייהו מסהדי דחייב ל' חד מנה, ומהכא יליף ריב"ק דמדחזי' דמכשיר קרא עדות מיוחדת בממון, עכת"ה. ודבריו קשים מאוד להולמם, דמתחילה כ'

ובנוגע לקושיית הנו"כ מדוע אינו חייב שבועת ר' חייא בהעדאת עדים של עידי צירוף, י"ל דהא דמהני העדאת עדים בעדות בעלמא שלא ע"י צירוף, הוא משום דיש לנו עדים של הודאה במקצת הטענה, שאכן הלוח לו מקצת ושפיר חייב שבועה כמו בהודאת פיו, משא"כ בעידי צירוף שאין לנו עדות על הסיפור כלל אלא שהגברא הוא בר חיובא שחייב להתובע ממון, ואין בעדותן הסיבה מדוע חייב לו ממון, דנהי דאומרים שהי' מחמת הלוואה פלונית, מ"מ אין להם נאמנות שקרה המעשה של הלוואה פלונית, שהרי אין שם ב' עדים על שום מעשה הלוואה, ומאחר שאינן מעידי' אלא שהגברא הוא בר חיובא א"א לחייבו שבועת מודבמ"ק, שהרי אין כאן הודאה על מקצת הטענה של הלוואה, אלא שיש לנו עדות שהוא חייב לשלם להתובע ממון מאיזה סיבה שהיא, וזה לא סגי לחייבו במודבמ"ק, שהרי אין כאן הודאה במקצת הטענה.

ואיתא במכות (ו:): אמר ר' זוטרא בר טוביא אמר רב מנין לעדות מיוחדת שהיא פסולה, (ופירש"י א' רואה מחלון זה וא' רואה מחלון זה ואינן רואים זא"ז), שנא' לא יומת ע"פ ע"א. ופסול זה של עדות מיוחדת הוא דוקא בנפשות ולא בדיני ממונות, כדאיתא בסוף הסוגיא התם. והנה, יש להעיר דמה"ת לדרוש בנפשות לפסול כששניהם ראו את אותו המעשה, אולי לא בא הפסוק אלא ללמד דכששניהם מעידים על ב' מעשים נפרדים דל"מ. ובשלמא לר' בלריב"ק הא פשיטא דבכה"ג אפי' בממון ל"מ, אבל לריב"ק מה"ת לדרוש כן, והרי להל' קי"ל

בענין עדות מיוחדת לממון

הרב אליהו אשקר הכהן

מצטרפי' אע"ג דלגבי ממון קי"ל דמצטרפי', לגבי אישות דשייך בדיני נפשות בב"א בעי' להו, עכ"ל. והק' הנוב"י (אהע"ז סי' עב, סתירת היתר שלישי) דלטעם הר"ן דנחשב בדיני נפשות רבותא הו"ל לאשמועי' דאפי' א' ראה מחלון זה וא' ראה מחלון זה ג"כ לא מצטרפי'.

דבממון כשר מסברא דעל חד מנה מסהדי, ואח"כ כ' דגלמד מהא דמכשירי' עדות מיוחדת בממון, דל"ל קרא הואיל ואיכא סברא, ותו איך רואים מהא דמכשירי' עדות מיוחדת בחד מעשה להכשיר אפי' בהלואה אחר הלואה, ותו דהגמ' בסנהדרין לא הביאה מקור זה לריב"ק.

ולפי' מהלכנו יש ליישב, דנהי דאישות נידון כד"נ, מ"מ בד"נ גופא אין אנו פוסלי' ב' חלונות בחד מעשה אלא לאחר שידענו מסברא שפסול בב' מעשים. והסברא שאין לצרפם בב' מעשים היא משום דלא שייך להעיד על הגברא שהוא בר קטלא דאכתי לא היה לו העמדה בדין, אבל בנידון של הר"ן דאנו דנין האם האשה הזאת היא א"א, אין סברא לפסול ב' עדים המעידים שמקודשת מחמת ב' מעשים, שהרי מעידים על דבר א' שאשה זאת היא מקודשת, ושפיר שייך הסברא של על חד מנה קמסהדי, ולכן ע"כ בא הפסוק רק לפסול בב' מעשים, אבל בחד מעשה וראו מב' חלונות אין לנו מקור לפוסלם, ולכן לא פסל הירושלמי במקרה הזה.

איתא בר"מ פ"ג מעדות ה"ג אע"פ שאין עידי ממונות צריכים דו"ח, אם הכחישו העדים זא"ז בחקירות או בדרישות עדותן בטילה, ואם הכחישו זא"ז בבדיקות עדותן קיימת. וביאר הרדב"ז הטעם דהכחשה בבדיקות כשר בממון אע"ג דפסול בנפשות, הוא משום דדוקא גבי ד"נ בעי' נכון הדבר, עכת"ד.

ויש' ליישב ע"פ מהלכנו, דבאמת אין לנו לפסול עדות מיוחדת בחד מעשה בד"נ אלא לאחר שכבר ידענו לפסול בב' מעשים. ולכן אילו היה שייך הפסול של עדות מיוחדת בממון היה פוסל רק בב' מעשים, ולכן כ' הנמו"י מהא דאצטריך קרא למעוטי דלא שייך הפסול בממון, ואילו היה שייך היה פוסל בב' מעשים, ש"מ דבממון כשר בב' מעשים. [והא דאצטריך הסברא של על חד מנה קמסהדי הוא משום דבלי סברא זו היינו פוסלי' ב' מעשים מסברא, והיינו אומרי' שבא הפסוק לענין מעשה א' מב' חלונות, ושוב לא היה מהני המיעוט להכשיר בב' מעשים].

ולכן שפיר הביא הרי"ף האי דינא, דשפיר שייך בריב"ק דאילו היה פסול של עדות מיוחדת בממון ע"כ רק היה פוסל בב' מעשים, דא"א לומר דהפסוק מחדש לנו חי' כ"כ גדול לפסול בממון אפי' בחד מעשה וכנ"ל.

הרי"ף בגיטין (לה: מדה"ר) הביא את הדין של הירושלמי, אשה שנתגרשה ונתייחדה עם בעלה, אם שנים ראו שנתייחדה צריכה הימנו גט שני, א' שחרית וא' בין הערבים אי"צ הימנו גט שני, וביאר הר"ן הטעם דאין

ור"נ בד"מ, ש"מ בד"נ לכו"ע פסול, ואכתי צ"ב דמנ"ל להש"ס דד"נ חלוק, וצ"ל שהוא משום דמקשי' הגדה לראי'.

וע' בנתה"מ (סק"ד) שיישב את קושיית הקצות, דאין כוונת הט"ז לפסול עדות מיוחדת כשזה ראה מחלון זה וזה ראה מחלון זה, ולא פסל הט"ז אלא כשכל א' מעיד על מעשה בנפרד. וצ"ב בדברי נתה"מ איך יישב את קושיית הקצות, דאפי' אם הט"ז מכשיר בב' חלונות, מ"מ מאחר דפוסל בב' מעשים שוב שייך ההיקש מראי' להגדה. וצ"ל דרק שייך היקש מהגדה לראי', לומר דכשם שצריך להיות מצורפי' לענין ראי' כמ"כ צריכי' להיות מצורפי' לענין הגדה, היינו דוקא היכא דבראי' בעי' שיהיו מצורפי' ושיהיו ביחד, אבל בקנס הטעם דבעי' ראי' על אותו המעשה אינו בשביל שיהיו מצורפי', אלא הטעם הוא שאם כל א' ראה מעשה אחר שוב אין לו נאמנות על אותו המעשה דהוי רק כע"א דעלמא, שהרי לא שייכת הסברא של על חד מנה קמסהדי בקנס, וא"כ נמצא הטעם דבעי' ראי' ביחד אינו בכדי לצרף העדים כמו בד"נ, וא"כ לא שייך להקיש האי ראי' ביחד להגדה ביחד.

ויש' להוסיף, לכשתדקדק ברש"י בדף ל': בד"ה כרבנן דפליגי אדריב"ק, כתב דמקשי' הגדה לראי' למאן דפוסל ראי' מגוזה"כ, ומשמע דלמאן דפוסל ראי' מסברא לא שייך להקיש, והיינו כסברתינו הנ"ל, דהיכא דראי' בנפרד פסולה מסברא דהוי כע"א דעלמא לא שייך להקיש פסול זה לענין הגדה.

הרי מבואר מהרדב"ז דאע"ג דבד"מ מה"ת בעי' דו"ח, אבל הדין של והנה נכון הדבר לא בעי' אפי' מה"ת בד"מ, וצ"ע מנ"ל לחלק הפסוק דההתחלה של הפסוק ודרשת וחקרת שייך בממון, אבל המשך הפסוק של והנה נכון הדבר לא שייך בממון.

ולפי' יסודינו הנ"ל יש ליישב שפיר, דיש חילוק יסודי בין עדות ממון לנפשות, דבעדות נפשות העדים מעידים על המעשה לב"ד ולכן צריכים הב"ד לברר שהמעשה הוא 'נכון', ואם אין הכחשה בין העדים על הפרטים של המעשה ש"מ שהוא נכון. אבל בעדות ממון שאין העדים מעידים על המעשה אלא שמעידין על הגברא שהוא חייב ממון, אין ענין לב"ד לדעת שהמעשה הוא נכון, שהרי אין המעשה מכלל העדות.

ויש' להעיר על יסודינו, דלפי סברתינו י"ל דלא שייך הדין של ריב"ק בקנס, שהרי בקנס אין הגברא בר חיובא עד שיהי' העמדה בדין, הרי הר"מ רק חילק בין ד"מ לד"נ ולא כ' דקנס הוא כד"נ, ומשמע דדינו כד"מ. שו"ר שהט"ז (סי' לו ס"ה) כתב בהדיא דבקנס ל"מ הדין של ריב"ק, והק' עליו הקצוה"ח (בסק"ד), דהא מבואר בב"ק (עד:) דיכולים להעיד בקנס בזה אחר זה, ודייק הקצות דכמו דאפשר להעיד בזא"ז כמ"כ יכולים לראות בזא"ז, דהא מקשי' הגדה לראי'. [ואיני יודע מנ"ל דמקשי' הגדה לראי', דרק נאמרה סברא זו בגמ' לרבנן דר"ג, דס"ל דהעדים צריכים להעיד ביחד, ולא קי"ל כר' דר"ג, ואולי מקורו הוא מהא דפסק הר"מ דבד"נ בעי' שיעידו יחד, וכתב הכס"מ שאפשר שהוציא דין זה מהא דפליגי רבנן

בגדר קנין כסף ובגדר קנינים מתי צריך מעשה

הרב אליעזר כהן

ראש כולל חושן משפט, קליוולאנד-ליקווד

ענף א

בדעת הסמ"ע בגדר קנין כסף ובגדר קנינים
מתי צריך מעשה

בסמכו"ד והרי אם מקפידים לכתוב שטר דעתייהו אשטרא, ומאיזה טעם יועיל בק"ס בלבד. ועוד דמסתבר יותר שהמוכר יסמוך דעתו אכסף מק"ס שהרי קיבל כספו, ואיך יתכן דגרע כסף גמור מק"ס.

(ב) **והנראה** בעזה"י, דהנה בקנין כסף מצינו ב' ענינים האחד מה שהוא נמנה לאחד מדרכי הקנינים, והשני מה שהוא גם תשלום על המקח (דבלא תשלום הרי זה מתנה), ועיין חידושי ר"ח הלוי ז"ל (ריש הלכות מע"ש) דקנין כסף לחילול מעות מעשר הוא חילול וגם קנין על ההקדש ע"ש, ופירוש הדברים דהרי בזה חלוק משיכה מכסף, דמשיכה קונה אף לפני נתינת כסף כל שפסקו דמים, אבל כסף צריך איזה תשלום, דאף תשלום פרוטה נחשבת תשלום (וכמו שנבאר בעזה"י לקמן), אלא דדין זה דהוא תשלום הוא מלבד מה שהוא ג"כ קנין.

ובכן נראה בעזה"י בעיקר חידושו של הסמ"ע מש"כ דכסף הוא קנין שויות הוא דשני הדינים אחד הם, ר"ל שחז"ל תקנו דמה שמשלם אדם עבור המקח ונותן לו תשלומו או שמחלל על מעותיו, זה עצמו פועל ג"כ קנין בגוף החפץ הנקנה שנעשה שלו, וא"צ קנין נוסף דהיא היא עצם הקנין ולא ענין

(א) **בסימן** קצ בסמ"ע (סק"א), מבואר דחלוק קנין כסף מקנין משיכה וחזקה, דענינה שהקנין הוא ע"י שמשלם שויות הקרקע, ואילו קנינים אלו הם מעשה קנין בעלמא. וחלק עליו הט"ז שם, דודאי קנין כסף ענינה הוא מעשה קנין, דהרי מצינו דאשה מתקדשת בכסף ושם ודאי אינו כסף שויות, ע"ש פלוגתתם.

ובביאור דעת הסמ"ע וליישב הך דקדושין, נראה בעזה"י עפ"ד הגמרא בקדושין דכ"ו, אמר רב לא שנו אלא במקום שאין כותבין את השטר, אבל במקום שכותבין את השטר לא קנה, ופרש"י לא קנה - דכיון דרגילין בהכי לא סמכא דעתיה דלוקח עד דנקיט שטרא ועיקר דעתו לקנות על השטר הוא, עכ"ל ועיין שם בסוגיא. ובפוסקים דנו לגבי קנין סודר אי במקום דכתבי שטרא קנה או לא כמו בכסף, עיין באה"ט, ובפ"ת משמע דרק במקום שהמנהג לקנות רק ע"י שטר ל"מ ק"ס בלבד, משא"כ בממון זה בלבד דכתבי שטרא מעכב מלקנות בכסף, עש"ה. ולכאורה יש להבין מאיזה טעם יהיה חלוק קנין סודר מממון, הא למש"כ רש"י תלוי

(ואין לדחות דגם בלא עו"נ אזווי מיירי בזקף עלה במלוה, דהא בזקף כו' ליכא דין עו"נ אזווי, דאפילו עו"נ קנה כיון דזקף עליו במלוה. אלא דחילוק זקף עליו כו' ללא עו"נ אזווי אף דבשניהם צריך הלוקח להשלים הממון החסר, מ"מ הנפק"מ ביניהם אם ההלוואה הנוקפת נחשבת כחסרון בסך המעות שנתן, דאם זקף עליו במלוה הוי כהלוואה צדדית כמבואר בסמ"ע ס"ק יג ואפילו לא שילם לבסוף נתקיים המקח, דהוי כאילו המוכר הסכים להשלים המעות של המקח ממעותיו עצמו, והוא כהלוואה צדדית שחייב הלוקח עתה לשלם למוכר עבור זה, אבל בלא עו"נ אזווי אז ההלוואה הוא מפאת חסרון בסך המעות, כאילו הסכימו למוכר בסך נמוך יותר, ובתנאי שישלמו החסרון אח"כ. ונפק"מ ביניהם אם לא שילם, דאם הוא הלוואה צדדית לא נתבטל המקח למפרע, אבל אם הוא הורדה בסך המעות א"כ לא נגמר המקח עד שישלים השאר, ואם לא ישלים המקח בטל כדין מק"ט שלא מכר אלא ע"מ לקבל מעות כמבואר ד"ז בנתה"מ סק"ז בהדיא, משא"כ בזקף עליו עיין בסמ"ע ס"ק יג שאינו בטל למפרע, והבן).

(ד) **וביתר** ביאור, דהנה בנתה"מ כתב בדעת הסמ"ע דדעתו דלא מהני כלל בתורת קנין, ר"ל דכסף פרעון בלבד הוא ולא פתיך ביה שום דין קנין, והנה לפ"ז באמת אין בכסף ענין קנין כלל ודלא כהנ"ל, אמנם עיין בספר אפק"י בשם הגר"ח ז"ל, שמיישב הוכחת הט"ז מקדושין דלא שייך בקדושין פרעון ובהכרח שם מודה הסמ"ע שהוא מדין קנין, ומשמע דאף להסמ"ע פתיך ביה גם דין קנין

נפרד הימנו. ואילו דעת הט"ז דמה שכסף הוא ג"כ תשלום הוא רק ענין צדדי ואינו מעכב בגוף הקנין רק בסמיכו"ד, שלא יסכים המוכר למכור אא"כ יקבל מעות, אבל מה שהכסף הוא קנין הוא רק מצד מעשה נתינת הכסף בלבד, וכעין משיכה וחזקה דודאי אינם שייכים לעצם הפרעון.

(ג) **ואשר** לפ"ז נראה, דמה דבענין בקדושין רק פרוטה לסמיכות דעת האשה אינה הוכחה שאינה מצד השויות, שהרי חז"ל קבעו דרצון האשה להתקדש בהנאה הווה פרוטה, וא"כ גוף תשלום המעות ודאי שהוא פרוטה בלבד, שאין פרעון ושויות נמדד מצד הקרקע אלא מצד המקנה מה שהוא מסכים לקנותה, דזהו תשלומה.

ולכאורה זה מוכח מדברי הסמ"ע בעצמו, שכתב דנחשב כסף שויות בלא עייל ונפיק אזווי, דמשמע אף שלא זקפן במלוה ע"ש, והא ודאי דשוה הקרקע יותר מפרוטה ומה הועלנו דלא עייל ונפיק אזווי, אע"כ דכיון דבעיני המוכר כבר גומר דעת למכרה בסכום זה ולהכי לא עייל כו', א"כ לתועלת הקנין והתשלום מספיק בכסף זה שנתן, וכמו שראיתי מובא בשם החזו"א, דמועיל פרוטה בקנין קרקע כיון דמצי למכור קרקעו בזול (עד פרוטה דפחות מזה מתנה הוא), וא"כ הה"נ בקדושין אפשר"ל כן. וחפשתי בספרים ומצאתי כע"ז הביאור בספר אהא"ז בהוספות בשם הגר"י ניימן ז"ל, וע"ש דמזה הטעם לא קשה קושיית הט"ז מקדושין, דבקדושין הסכימו לקנות בפרוטה וא"כ זהו השויות לענין קנין זה.

רק שבממון הוא עצמה התשלום וכנ"ל, [דאל"ה מנין לנו קנין כסף זולת דין פרעון] וזה דלא כנתה"מ הנ"ל. ודומה לסברא הנ"ל דקנין הכסף נעשה ע"י מה שהוא ענין שויות דזה עצמה הקנין וכמש"נ לענין קדושין בעזה"י.

(ו) **ועתה** נבוא לדון במה דלא אהני כסף במקום דלא כתבי שטרא, דהנה יש לחקור אם הוא ענין מנהג בעלמא או שהוא גילוי במדרגת תורת הקנין דקנין כסף במקום ההוא, ולמה אין דין זה במשיכה וחזקה ולכאורה החילוק פשוט, דמשיכה וחזקה מאיזה טעם יעשה האדם קנין משיכה אם לא לתכלית קנין הא אין בה שום צורך לגוף המקח, דבשלמא כסף הרי מלבד מה שהוא קנין יש בה צורך לגוף המקח דמי ימכור חפציו בלא שיקבל כסף, ובכן אין הוכחה מצד מעשה קנין הכסף שכונתו לקנות בה אם לא שכן המנהג, אבל משיכה מה שהסכימו לקנות בה הוא גילוי גמור דדעתם לקנות דאל"ה אין בה שום ענין. ובכן זהו ביאור מה דלא מהני כסף במקום דלא נהיגי בה, שהרי אין בה הכרח קנין כמו שאר הקנינים, וזה ברור בעזה"י.

(ז) **ואולם** בקנין סודר מצינו ב' אופני קנין בש"ס, האחד לגבי התחייבות והסכמת שני צדדים כגון השותפים, והשני היכא שרוצה לזכות על ידה באיזה חפץ. והנה לפ"ז שני הכוונות יתכנו בכל קנין, דמה שעשו ק"ס למכור קרקע עד שיביא מעות אפשר שהוא רק התחייבות שלא יחזור זה מזה, ולא שיקנו על ידה גוף הקרקע עצמה, או דאפשר שכונתם בזה לקנות גוף הקרקע. ומעתה יובן שפיר כונת הפוסקים אם במקום דכתבי שטרא אם מועיל ק"ס, דודאי יועיל עכ"פ לחייבם שלא יחזרו בהם, אבל לקנות גוף

ונראה בעזה"י, דבאמת מסופק בזה הסמ"ע בעצמו בגדר נתינת פרוטה בקנין כסף, דעיין בסמ"ע להלן סימן קצה ס"ק יז שהסתפק בקנין כסף היכא שנתן רק פרוטה, אם יכול לחזור בו כל זמן שעוסקין באותו ענין כמו קנין סודר או דדמי לקנין כסף דא"א לחזור בו אלא תוכ"ד בלבד, (כמו בשאר קנינים דכיון שקנה גוף החפץ כבר הוא שלו וא"א לחזור), ולכאורה תלוי בהנ"ל אם בעייל ונפיק אזווי הוא ג"כ פרעון אלא דזה הוא השויות בעיניו, או שהוא ענין קנין כעין דברי הגר"ע בקדושין, והבן (ועיין בכסף הקדשים לסימן רא מש"כ בזה).

(ח) **ועיין** בנתה"מ שהוכיח דלא כשיטת הסמ"ע ממה דחזינו דמועיל לקנות קרקע במתנה על מנת להחזיר ע"ש. ולא זכיתי להבין דבריו ז"ל, דהלא כתב בב"י טעם הדין עפ"מ ש"כ התוס' קדושין (ג.) בשם ר"ת דחליפין אינו ככסף, והרי מתנה ע"מ להחזיר בהכרח דומה לחליפין דאינו מדין כסף וכמש"כ התוספות בעצמם, וא"כ חלוק הוא מקנין כסף שאינו נעשה כלל ע"י התשלומין אלא ע"י החפץ. ועיין חו"ש הגר"ב דז"ל בשם הגר"ח, דחילוק קנין מעות מחליפין הוא דקנין כסף עומדת על גוף הכסף ואילו החליפין הוא מצד החפץ, וכדאשכחן במתנה עמ"ל דדומה לחליפין ע"ש. וביאור דבריו בעזה"י מה שעומדת על גוף הכסף, כונתו ז"ל שהוא מצד זה שכסף הוא ענין שויון לפרוע ולשעבד החפץ כנגדו (ע"ש חר"ה

דהיכא שלא נתן כל המעות ממילא נעשה שוב לשטר ראייה, דלא חזינן בזה שום גמירת דעת לקנין, משא"כ בק"ס ובפרט חזקה שהוא מעשה שכל ענינה אך ורק קנין לכן אין חסרון בזה שלא נתן כל המעות, וזהו מש"כ הערוה"ש דגרע קנין שטר שהטעם משום דלא חזינן גמיר' ד"כ עד דהוי קנין. ואף למש"נ דבק"ס ג"כ יתכן ב' אופנים, צ"ל שיש בזה כמה מדרגות, ומסתבר דזהו יסוד פלוגתת הרשב"א והרמב"ם הנ"ל אם גם בק"ס בעינן נתינת כל הכסף, שהוא מטעם הנ"ל דלהרשב"א לא חזינן דעת ברור וגמור, ולהרמב"ם יש כאן הוכחת דעת מספקת מצד הקנין ובכך א"צ להפכה לקנין כסף בנתינת כל המעות.

(א"ה נסתפקתי אף להר"ן הנ"ל דבעי נתינת כל הכסף, אם שוב קנה בשטר או דנהפכה לשטר ראייה וכל הקנין בכסף בלבד, ונ"מ לזמן הכתוב בשטר אם נתינת הכסף היתה בזמן מאוחר יותר. ומפשטות לשונות הפוסקים נראה לע"ע בעזה"י דכל שאינו מוכר מפני רעתה דצריך הלוקח לתת כל הכסף הוא מדין קנין כסף לגמרי ואין השטר אלא לראיה. ורק היכא שקנה בכסף במקום דכתבי שטרא, הוא דאמרינן דחייל למפרע לשעת נתינת הכסף אחר דכתבי שטרא ואכמ"ל). ועיין ענף ב' שהוא המשך למש"נ כאן.

וזכיתי למצוא ת"ל למרנא הגרב"ד בשיעוריו, בביאור קנין דערב ושאר קנינים הנזכרים כאן, שדן אם ניתן להם קנין כסף ממש ולא קנו במטלטלין, והיינו דהוא כאילו

הקרקע אפשר שאין דעתם מסכמת דהרי מקפידים לכתוב שטר, או דאמרינן דמ"מ אין כונת בשטר אלא לראיה, ורק במקום שהמנהג בהדיא להיפך, ר"ל שהמנהג הוא שלא יקנו אלא בשטר ולא בק"ס, אז הוא דלא מהני ק"ס, דבזה עדיף מכסף דאילו כתבי שטרא מסתבר טפי שלא נתכוונו לקנות אלא בשטר בלבד.

(ח) **ועיין** היטב מש"נ בב"י לחו"מ סימן קצה מחו' ז, פלוגתת הרשב"א והרמב"ם דפליגי אם מדמינן ק"ס לכסף לענין דאינו קונה אם לא נתן כל המעות, והעלה הב"י דבק"ס א"צ שיתן כל המעות, אף דבשטר קי"ל רי"ס קצא, דכל שלא נתן כל הכסף לא קנה אא"כ מוכר קרקע מפני רעתה, (דקנין קרקע בשטר הוא רק במוכר מפני רעתה שאם הוא קרקע טוב צריכים דוקא תשלום הכסף, ור"ל כל הכסף אפילו לא עייל ונפיק אזווי, דזה רק בקנין כסף משא"כ כשהכסף הוא רק פרעון כגון בכה"ג שרצה ליזכות בשטר, א"כ צריכים דוקא כל הכסף כמבואר בר"ן לקדושין עב"י שם ואכמ"ל). מ"מ שונה קנין סודר דאף שהמעות נתנו לפרעון מ"מ כל דלא עייל ונפיק אזווי קנה אף שלא נתן כל המעות, וכן הקונה בחזקה. ובערוה"ש רי"ס קצא ביאר החילוק דחזקה הוי מעשה בגוף הקרקע ולכן קונה אף בלא נתן כל המעות, וי"ל ע' דמאי נפק"מ הא סוכ"ס שניהם קנין אחר הם. גם מש"כ לענין ק"ס דעדיף משטר כיון שקונה גם מטלטלין קצ"ע כנ"ל.

(ט) **אולם** למש"נ י"ל דבשטר כיון שיתכן בב' אנפי, שטר ראייה ושטר קנין א"כ אמרינן

דמצינו ב' אופני קנין בש"ס ע"ש. ומיהו לא ביאר החילוק ביניהם למה מספיק לפעמים בלא מעשה.

קבלו כסף ממש, או דאית להו תורת קנין רק מצד קנינים, כעין כלי דחליפין באד"ח או בהנאה, ומקור הענין מצינו במחנ"א קנין מעות ס"ה ומשפ"ש רי"ס קצ.

(יא) **וההוכחה** דצריך מעשה בקנינים ממה דמצינו הרבה דיני קנין התלויים בגוף המעשה, כגון הגבהה ג' טפחים וספק אי קנין דרבנן מהני דאורייתא, אף דודאי סמכו דעתם וא"כ למה לא יועיל כמו ששמעתי מחכ"א, ונ"ל גם מהא דמצינו קנינים גם לגבי גזילה והלואה, כגון הגבהה או משיכה, ושם פשוט שאין שום גמירת דעת להעברת נחלה, אלא בהכרח שיש בגוף הקנין הוכחה והוראת בעלות, ורק דבקנין חפץ צריכים גם שיהיה בהסכמתו, אבל מ"מ גם בעינן גוף המעשה קנין להעברת נחלה.

(יב) **גם** מוכח בעזה"י דאף היכא שידוע שיש גמירות דעת גמור מ"מ אינו מועיל לקנות, ויש בזה ב' הוכחות בש"ס לע"ע, האחד מה דחזינן בסוגיא דמחוסר אמנה במתנה שכתב הקצה"ח סו"ס רד, דנעשה ממש ממונו של הכהן ומותר הישראל לאכול ואין כאן טבל, שהוא כעין דברי הרשב"ם הנ"ל, דמ"מ מפורש בסוגיא דמהני חזרה, ואף דאסור דנמצא אוכל טבלים למפרע מכל מקום אם חוזר בו הישראל מהני חזרתו, ומשא"כ בקנין גמור דלא מהני חזרה כלל (כמבואר להלן דזהו עיקר החילוק בין מחו"א לקנין גמור). גם מוכח מעצם שיטת התוספות כתובות דף קב. שכתבו דאף דלא מהני שטר במטלטלין מ"מ מועיל להתחייב בשטר כיון דגמרו דעתם וסמכו דעתם, הרי מפורש דאף שגמרו דעתם מ"מ לא מהני שטר במטלטלין. אלא ודאי מכ"ז דבעינן

והבינותי דבריהם ז"ל, דלפמש"כ הסמ"ע דגדר כסף הוא מצד הפרעון, הא שפיר קבלו פרעון, ומאי נפק"מ מי נתן ומי חיסר, הא סוכ"ס קיבל המוכר כספו ונתחייב בחיוב החוזר, אבל למש"כ הט"ז דכל קנין מעות משום קנין, מובן שפיר החידוש בזה, דמ"מ נחשב זה כאילו עשו הקנין בעצמם, וכמש"כ בברכ"ש ס"ו בשם מרן הגר"ח ז"ל ע"ש, וזה חידוש יותר אליבא דהט"ז, ועיין בנתה"מ וערוה"ש שפסקו כדעת הט"ז.

ענה ב

בדיני קנין אם מספיק בסמיכות דעת או דבעינן ג"כ מעשה

(י) **ועתה** נבוא לבאר מה דבעינן בכל קנין שיעשה איזה מעשה, ואינו מספיק במה שסמכו דעתם המקנה והקונה. דהרי מצינו בש"ס דערב משתעבד בהנאה בלבד בלא מעשה קנין וכן בשכירו"פ כמבואר בריטב"א בשם רבו. ובאמת יש מוכיחים מדברי הרשב"ם לב"ב דמכירי כהונה זוכים במתנות אף לפני שניתנו להם, כיון דודאי יתנו להם ע"ש. וכן הוכיחו מסוגיא דהן הן הדברים הנקנים באמירה, דחזינן מזה שיש דברים הנקנים באמירה וא"כ גם בשאר קנינים הוא כן. וכבר הבאנו לעיל בשם החזו"א דעיקר הקנינים נעשים ע"י סמיכו"ד וכע"ז במנ"ח. ומכל זה רצו להוכיח שא"צ מעשה בקנינים. ומאידך מצינא דבעינן דוקא מעשה קנין. וכבר עמד ע"ז החזו"א שהביא בשם אביו,

(יד) **והנה** בזה יובן עומק כונת הסמ"ע דכסף קונה בלא מעשה קנין, שהכונה דכסף ממילא מפיקע אפשרות חזרה שהרי עצם מה שנותן כסף מעביר בעלות החפץ הנקנה אליו, ולמה שיתקנו עוד קנין שיהיה ע"ז תורת קנין מצד המעשה, והרי כבר א"א לחזור מפאת מה ששילם ר"ל הפרעון. (ולעיל כתבנו דמ"מ יתכן שנתנו ע"ז תורת קנין, ונ"מ לקדושין וקונה ב' קרקעות בפרוטה א' וכדומה).

ענף ג

יסוד מה דמצינו בממון דכל תנאי קיים וכן גדר דין מנהג דדמ"ד וסיטומתא, וגדר מעשה קנין לפ"ז

(טו) **ומכיון** דעיקר תורת קנין נאמרה היכא דצריך הקנין לבטל אפשרות חזרה ואינו מספיק הסכמת שני הצדדים לקנות בכך, א"כ יצא לנו הבנה גדולה בגדר דין סיטומתא, דאיתא בגמרא דקונה, וכן נפסק להלן סימן רא, דמנהג הסוחרים לקנות בתקיעת כף מועיל, ובשו"ת חת"ס חידוש דמועיל גם לדאורייתא, ואף בלא בא לעולם, דלא כהחולקים שם, ועיין בקו"ש לב"ב אות קעו דביאור פלוגתתם אי חסרון לא בא לעולם הוא משום דלא סמכי דעתייהו, ובסיטומתא סמכי, או אם הוא משום שאין חפץ לקנות ע"ש. ומאד אינו מובן צד הא' הא אם מועיל ע"י סמיכות דעת בלבד א"כ למה לנו מנהג סיטומתא, הא כל שהתנו המקנה והקונה שיקנו בכך אמאי אינו קונה. ובאמת פליגי בזה הרמ"א להלן סי' קצח וש"ך שם אם מועיל תנאי לקנות בכסף אף דמדרבנן אין כסף קונה אלא למי שפרע, דדעת הש"ך דלא מהני להפיקע תקנת חז"ל, וכ"כ הריטב"א

מעשה גמור במטלטלין, רק דצריכים להבין החילוק למה מועיל לפעמים בלא מעשה ולמה צריך מעשה, דמה נתוסיף ע"י המעשה שלא נעשה ע"י הסמיכו"ד.

(יג) **אמנם** נראה בעזה"י כמו שהעיר עיני ידי"נ הגר"נ אדלער שליט"א, דעיקר החילוק הוא דהיכא דבעינן העברת בעלות בחפץ צריכים קנין, משא"כ היכא שתכליתו רק כדי לשעבד עצמו באיזה שעבוד או התחייבות אז מספיק בסמיכו"ד. ועומק ביאור הדברים נראה בעזה"י, דהנה מצינו בהרבה מקומות בשו"ע היכא שהביא דין קנין שכתב דקנו ואין אחד מהם יכול לחזור בו, עיין ריש סימן קעא, ורי"ס קעו, ורי"ס קצ ועוד, ובאמת הוא מפורש בהרבה ראשונים כדאשכחן בפרש"י לב"מ מז: וחולין דף פג. ע"ש היטב.

וקשה למה פירשו ז"ל ענין קנינים מדין דאינו יכול לחזור, ולא דמועיל הקנין שיהא של קונה לענין קדושי אשה וירושה והרבה ענינים התלויים בבעלות. אלא ביאור הדברים בעזה"י דהיא היא יסוד מעלת הקנינים שאינם רק סמיכות דעת, דהרי מזה יכולים לחזור, (כקנין סודר כ"ז שעסקים באותו ענין), אלא הוא ענין העברת בעלות, דע"י הקנין עבר בעלות החפץ מהמקנה להקונה, ולכן אינו יכול לחזור. דמה שיש לו זכות בה מצינו גם בלא קנינים ממש כמו מחוסר אמנה, שכתב הקצה"ח דנעשה ממון השבט לענין תרומה כמבואר בגמרא בב"מ, אלא דמזה מועיל החזרה אף דאסור, אבל לעכב החזרה לא יתכן אלא היכא שהוא קנין ממש, וזה יתכן רק ע"י מעשה קנין.

י"א שהוא כנ"ל דנחשב כאילו התנו עיין מהרשד"ם שם, והיינו שהעם חייבו ושעבדו את עצמם להקנות כפי התנאים שהוקבעו בעיר עפ"י המנהג.

אלא דאין ההתחייבות הזאת עצמה פועלת

מעשה בגוף החפץ, ר"ל העברת בעלותו מאיש לאיש כנ"ל, שאינו פועל אלא שעבוד להקנות ולקנות וכמש"נ לעיל, וכדחוינן בק"ס אם אין דעתם לקנות לגמרי, ולכן צריך שיהיה למעשה זה כח מנהג שהוא הנותן על זה תורת "מעשה קנין". וע"ז דנו אם זה מועיל גם מדאורייתא או אם זה עצמה בגדר דאורייתא, וכעין סברת הנמוק"י דס"ל דהא דדאורייתא מעות קונות הוא משום דכך נהגו העולם, וזה הוכחה לשיטת הח"ס דסיטומתא מועיל דאורייתא ונפק"מ לקדושין ובכור, וענין זה הוא שלב נוסף אחר ההתחייבות שיהיה על זה תורת קנין, ולזה צריך שיהיה דוקא ע"י מנהג קבוע או דינא דמלכותא ולא תנאי בעלמא.

(יז) **ויש** להביא קצת סמוכים לסברא זו ממש"כ הרמ"א בתשובה, דיותר קיל לקנות קנין שכירות מקנין קרקע. [ע"ש בנוגע קנין שכירות במסירת מפתח, אף דלא קי"ל כהרשב"ם לענין קנין קרקע במסירת מפתח] וצ"ב הא שניהם קנינים הם, ואין נוכל לומר דזה קל יותר, דמשמע שאינו מצד הסמיכות דעת אלא מצד החפץ הנקנה דיש לקנותה בקלות יותר וצריכים להבין הכונה. אלא יש ללמוד מזה דעיקר מעלת הקנין הוא מה שמעביר בעלות החפץ ממקנה לקונה, דלכן אינו מספיק רק בסמיכו"ד כנ"ל אלא צריך דוקא מעשה קנין, וא"כ יש לומר דבשכירות

בקדושין כו, ורק דצריכים להבין למה, והלא אם הכל תלוי בסמיכו"ד למה לא מהני בהתנו הא ברור לנו שסמכו דעתם בזה. (ולמש"נ להלן אפשר דהרמ"א מודה להש"ך היכא שמפקיע כל התורת הקנין, ע"ש.)

אלא דלמש"נ א"ש דמלבד מה דבעינן

סמיכו"ד, בעינן ג"כ שיהיה ע"ז תורת קנין להעביר נחלה זולת בכסף כמבואר בסמ"ע, וא"כ בסיטומתא אף דמועיל סמיכות דעתם להשתעבד ע"י קנין זה, מ"מ אי"ז מחייב העברת בעלות החפץ מזה לזה, ר"ל קנין בעצמות החפץ, לולי שנתנו ע"ז חז"ל תורת מעשה קנין, ובכך צריכים דוקא שיהיה ע"י מנהג, עיין בפוסקים מה קובע מנהג, אבל מצד סמיכו"ד בלבד אינו מספיק, והבן.

(טז) וזה ביאור גדול בהא דמצינו בממון

דמנהג מבטל הלכה, והוא בירושלמי ריש הפועלים, ודנו כל הפוסקים איזה מנהג וכו', דבאמת קשה מנין לנו יסוד זה, וגם הא דמצינו בכולי' ש"ס דכל תנאי שבממון קיים כהך דמתנה שומר חנם להיות כשואל, דמי גילה לנו רז זה האם הוא הלכה למשה מסיני, אלא ביאור הענין כמבואר במהרשד"ם (וע"ש בשם הרשב"א, וכן מפורש בשו"ת רב פעלים ח"ב אה"ע סימן טז), דאין התנאי מה שמחייב אלא הוא מצד ההתחייבות, דהרי יכול האדם לחייב עצמו בכל מה שירצה, וא"כ אם מתנה שמחייב עצמו להקנות קרקע שלו אם יעשה פלוני כו"כ, שפיר קנה, שההתחייבות הוא מה שגורם הקנין, והתנאי הוא רק הגילוי לכן. וגם בהא דמנהג מבטל ודינא דמלכותא י"א שהוא דין מנהג דו' טובי העיר שרשות ביד ב"ד להפקיר ממונם, אבל

ילפוטא דשטר וחזקה, והנה קנין כסף ודאי שאינו מדין סיטומתא אלא קנין גמור הוא מן התורה, וא"כ בהכרח דקרא דזאת לפנים בישראל אין תכליתה, לקבוע מנהגי ישראל אלא לגלות מה הם הקנינים שקנו בהם.

שאר העברת בעלות כ"כ לכן מספיק בקנין קלוש.

ענף ד

ביאור נוסף ונכון בטעם דצריך מעשה בקנינים, ויישוב הקושיות לפ"ז

(כ) **ומצאתי** ת"ל דבעיקר קושיית הפנ"י כבר עמד הערוה"ש בעצמו בסימן קצד, וע"ש דקאי ע"ד ר"ת הנ"ל דחליפין קונה בעכו"ם, וכתב הערוה"ש דהא דאיתא זאת לפנים בישראל גו', הכונה רק שכן היו קונים כדי לפרסם המקח שלא יערערו עליה, לכן בחרו קנינים אלו, אבל ודאי דמועיל גם בעכו"ם. ועיין שם בערוה"ש שכתב שכן מבואר בירושלמי שם. ומ"מ יל"ע בזה איך מבואר כן בירושלמי, הא בירושלמי מבואר רק מה שנשתנה הקנינים במשך הזמן עד שחזרו לקנות בכסף שטר וחזקה. גם צ"ע ע"ד הירושלמי דמעיקרא מאי קא סברי לקנות בנעל, הא בתורה מפורש שיש קנין כסף ושטר וחזקה. גם מה שהביא הירושלמי מקור מן הפסוקים לקנינים דכסף שטר וחזקה ולא הביא מקורות לקנין דושלף איש נעלו או לקנות בקצצה, ולמה לא הוצרכנו ללמוד מקרא גם קנינים האלו.

(כא) **ולאחר** ההתבוננות בעזה"י בדברי הירושלמי נראה שהוא מרגינתא טבא בכל סוגיא דקנינים, וביאורו"ד בעזה"י כך הוא, דכונת הירושלמי דזאת לפנים בישראל היתה שהיו קונים דוקא בקנינים שהיה בהם פרסום גדול, דרך בזה סמכו דעתם לקנות כדי שלא יערערו על המקח כיון שהתפרסם לכל ישראל, ולכן דוקא עשו מעשה משונה כגון

(יח) **ואחר** העיון נ"ל בעזה"י דאף לפי הסברא דסמיכות דעת עצמה יש מקום לחייב שיבוא הסמיכות דעת ע"י מעשה דוקא. ונקדים בזה דהנה עיין בפנ"י לקדושין שהקשה על שיטת התוספות, דחליפין קונה בעכו"ם דהלא כתיב וזאת לפנים בישראל גו' על התמורה, וא"כ איך מועיל לעכו"ם. ובקונטרס בריכות המעיין על ה' מגילות תירץ, דזאת לפנים בישראל מועיל רק לתת על הקנין תורת קנין (כעין כסף להנמוק"י הנ"ל) כדי להראות ע"ז גילוי דעת וכמו בסיטומתא, (ע"ש דקאי בדברי הדבר אברהם ז"ל שחידש דחליפין הוא מדין סטומתא) דזה ל"מ בעכו"ם שאין לעכו"ם כח לקבוע מנהג, אבל לאחר שהוקבע ע"י ישראל אז הוא קנין גמור וקונה גם בעכו"ם. וזה דומה לדברינו הנ"ל בפרט זה דצריכים שיהיה על קנינים תורת קנין שנתקבל אצל ההמון, דאינו מספיק כל תנאי או מעשה לגלות דעת, אלא צריך דוקא שיהיה ע"י מעשה המקובל בישראל.

(יט) **ואולם** קשה לי על דברים אלו דהרי בירושלמי פ"א דקדושין ה"ה, מבואר שהיה השתלשלות בקנינים, דמתחלה קנו במנעל ואח"כ חזרו לקנות בקצצה, ואח"כ חזרו לקנות בכסף שטר וחזקה, וע"ש שהביא הירושלמי קרא דשדות בכסף כו', וכן

קרקע כיון שאינו אלא מעשה קנין פשוט, וחפשו דוקא קנין כזה שיש בה פרסום, והוכחה לכך דהנה באמת קשה לדעת ר"י ב"מ מו: דדבר תורה מעות קונות וכתב הנמוק"י הנ"ל שהוא מסברא כיון שכולם קנו בכסף, א"כ למה לן ילפותא בקרקע דשדות בכסף כו', גם לפרש"י שלמד מהקדש דד"ת מעות קונות למה צריך ילפותא דשדות וגו', וכבר עמד בזה הפנ"י בקדושין שם, וכתב דס"ד דקנין קרקע ל"מ כסף דצריכים להוציא מחזקתו, וביאורו ד"ע פ"ד דרכו י"ל, דבקרקע יש ענין נחלה ואחווה שהוא ענין גדול יותר מקנין מטלטלין בעלמא, ולכן ס"ד דל"מ כסף שלא סמכו דעתם בזה לקנות קרקע בקנין קלושה, וע"ז מסיק הירושלמי דאף שהתגלה המקרא דמהני מ"מ לא רצו לסמוך על קנינים הדומים לקנינים פשוטים (כעין כסף דמטלטלין דמדאורייתא קונה), אבל לאחר שראו שכל הקנינים שהם משום מנהג משתנים בכל דור, חזרו והחליטו לקנות גם קרקע בקנינים אלו. ועיין במפרשי הירושלמי דפסוקים אלו דכסף שטר וחזקה אינם אלא סמיכות בעלמא, וכעין מש"כ הנמוק"י בענין כסף במטלטלין.

(כג) **ועומק** ביאור הענין בעזה"י, וזהו עיקר יסוד הדברים, דקנינים אלו ודאי דצריך גם שיהיו קנינים בעצמותם, ורק דמה שהם קנינים בעצמותם הוא שיש בקנינים הללו מדרגת גמירת דעת לפעול חלות הקנין, דהגילוי דעת הכרוך בהם בעצמותם היא היא גדר קנינם. והנה לעיל ביארנו דצריך מעשה קנין מטעם העברת בעלות, דזהו עצמיות הקנין, אבל למש"נ י"ל, דעצמיות הקנין הוא מה שיש במעשה כזה מן הסתם מספיק גילוי דעת לקנות, אף אם לא יכין הקונה או

שליפת נעל, וכעין מנהג המדינה. אלא שבמשך הזמן שכחו טעמו של הקנין מסיבת הזמן או שהתרגלו לכך, ולכן התחילו בני המדינה לפרסמה ע"י קצצה שהיו כל הילדים חוטפים האגוזים ומפרסמים המקח. אבל אח"כ גם זה נשכח טעמו ותקפו.

ולאחר שראו שמנהגים אלו המפרסמים המקח משתנים תמיד לפי המקום והזמן, חפשו קנין שיתקיים לדורות אשר על ידה יתגלה ג"כ סמיכות דעתם, והגיעו למסקנא דג' קנינים של תורה כסף שטר וחזקה צריך להספיק להחשב פרסום מספקת לקנות קרקע כדי שידעו כולם. ואף שאין מדרגת פרסומה גדולה כקנינים שנהגו מקדמת דנא, מ"מ כיון שמן התורה הוי קנין, החליטו לקנות על ידה ר"ל שיספיק להם בזה להחשב גילוי דעת גמורה ומספקת אף במקום שמפחדים אולי אי"ז מספיק. וזמש"כ הערה"ש דמדברי הירושלמי חזינן דמה שנהגו לפנינו בישראל היתה ענין של פרסום וגמירת דעת שלא יערערו עליה, דזה עיקר כונת הירושלמי גם במה שהחליטו לבסוף לקנות בכסף כו'. גם מובן מה שלא הובא על מנהגים ההם שום מקור בכתובים משא"כ במסקנא, דהטעם משום דמתחלה סמכו אמנהגא ובסוף חזרו לסמוך דוקא על קנינים של תורה, ולכן הובאו מקורות הקנינים בתורה.

(כד) **נמצינו** למידין מדברי הירושלמי דמלבד מה דכסף הוי קנין, גם החליטו שיהיה בזה מספיק גילוי דעת לכל צורך הקנינים. ואף דמסתבר דגם לפני כן היו קונים בכסף, מ"מ היכא שהיה צורך לפרסום גדול לא קנו בה. ואולי י"ל דעד אז לא רצו לקנות בה

בשטר כיון דגמר דעתו להשתעבד, וקשה א"כ למה אינו מועיל השטר לקנינים אם גמרו דעתם לקנות. נמצאו כמה סתירות בדברי ר"ת עצמו. וגם בכללות קשה להבין מה דמצינו שנחלקו הפוסקים אם קנין מסויים מועיל מדין סיטומתא, כגון סיטומתא בקרקע די"א דדעת הב"ח דאינו מועיל, וקשה הא בב"ח כתב רק שיותר נח שיקנו מטלטלין בסטומתא לריבוי המקו"מ בעולם ולכן נהגו כן, אבל משמע דאילו נהגו כן גם בקרקע היה מועיל, אבל מדברי הפוסקים הללו משמע דאף במקום מנהג לא מהני סיטומתא בקרקע, וקשה הא אם הכל תלוי בסמיכו"ד וסמכו דעתם בקנין זה אמאי אינו מועיל.

(כה) **אלא** מוכח מזה בעזה"י, דאף שהקנין ענינה סמיכו"ד, מ"מ הקובע דין קנין על מעשה מסויים הוא רק מה שהתורה או חכמים או המנהג נתנו לזה דין מעשה קנין, דאז כבר הקנין מצד עצמו מראה לנו סמיכו"ד המקנה והקונה בפועל, אלא דבזה עדיין תלוי בגדרי הקנינים אם נתנו קנינים אלו באופנים מסוימים, אבל אם לא נתנו דין קנין אז ביאורה"ד, דאף אם יאמרו המקנה והקונה שסמכו דעתם בזה לקנות, מ"מ אין אנו רואים דעתם בפועל בגוף המעשה כסברת הגר"ח הנ"ל, ולכן לא מהני. וכגון סיטומתא בקרקע דאף שיאמרו שנתכוונו לכך, מ"מ חז"ל מדדו שאין בזה דעת מספקת בקנין זה. וכן קנין שטר בעכו"ם שנתמעט מקרא דמדאורייתא נתמעט. וכן לענין שטר בעכו"ם. והרי מכ"ז מבואר דאף אם הוא מטעם גילוי דעת, מ"מ בעינן שיהיה לזה מנהג ישראל המקובל, ואל"ה בטלה דעתייהו

המקנה בתכלית גמירת דעתו אלא יעשה סתמא, דמ"מ מעשה כזה מוכיח דעתו בעצם. ועיקר הדברים בנויים על יסוד הגר"ח ז"ל בב"ב, דדעת אינה מה שחושבים בנ"א אלא מה שאנו רואים, ר"ל ממה שנראה מוכח ממעשיהם שכך היתה דעתם, שהוא ענין מצד המעשה ולא רק המחשבה. והיינו דבעינן קנין שמוכיח דעתם ולא מה שאומרים שהוא דעתם. ומזה הטעם נתנו על קנינים דינים מסוימים כגון ג"ט דהגבהה, או משיכה שאינו מועיל ברה"ר, כיון שעמדו דעת המקנה והקונה דדוקא בכה"ג יש להם דעת מספקת, וכן במנהג או סיטומתא, שאם הוא מנהג המקום יש להם דעת, אבל מה שיאמרו שמכוונים במשיכה הנעשה ברה"ר לקנות הוי כעין דברים שבלב, ואין אנו רואים בזה גמירות דעת לקנינים.

(כד) **והענין** מוכח בעזה"י דהנה באמת קשה שיטת ר"ת ידידה אדידה, דמצינו לר"ת הנוכח בתוספות לב"ב מז: דשטר אינו קונה בעכו"ם, וקשה הא לשיטת התוספות בבכורות דעיקר פועל בקנינים נעשה ע"י גמירת דעת בלבד, וא"כ קשה למה לא מועיל בעכו"ם, הא אם סמכו העכו"ם דעתם בכך למה לא יועיל. והרי לענין חליפין הנ"ל ס"ל לר"ת בעצמו דעכו"ם קונה, והטעם כמבואר בערוה"ש דכיון שכן המנהג וסמכו דעתם בכך מועיל גם בעכו"ם, והוא שיטת ר"ת עצמו דתלוי בסמיכו"ד. (ובאמת שכן הלכה בסימן קצד דמועיל שטר בעכו"ם, אם יש בזה דינא דמלכותא.) גם קשה מש"כ התוספות לכתובות קב: דשטר לא מהני במטלטלין ואח"כ כתב שם דמ"מ מועיל לחייב עצמו

עפ"ד הקצה"ח, וע"ש שהכריע כן להלכה, ושמחתי מאד שכונתי בעזה"י לשני המאורות הגדולים ז"ל ת"ל.

אף שאומר שיש לו דעת גמור באיזה מעשה או תנאי שהתנה.

(כח) **גם** בהא דמצינו להסמ"ע (רא, ה ועיין דו"פ שם) דאין כסף מועיל מדין סיטומתא בקונה כפי השויות ע"ש, וכתב הגרעק"א (השמטות לסימן קצח) דדעת הסמ"ע כהש"ך הנ"ל שחולק ארמ"א, ולמדין מדברי הגרעק"א דדעת הש"ך דאף סיטומתא אינו מועיל להשוות מה שאינו קנין לקנין, הביאור כנ"ל דדעתם דחז"ל קבעו דקנינים כאלו אין בהם גילוי דעת מספקת לקנות, ולא יועיל בזה מה שנהגו העולם.

(כט) **ובאמת** צ"ע טובא ממה שפסק השו"ע (קצד, ב) דבמקום דינא דמלכותא קונה העכו"ם בכסף או בשטר, והא בהדיא נתמעט מקנין שטר לדעת התוספות, ואיך עדיף דד"מ מסיטומתא לדעת הש"ך דלא קנה, ובסימן זה לא העיר הש"ך ולא מיד, ומשמע דמודה דקנה עכו"ם בשטר או כסף בלבד. שו"ר בבאר היטב בשם מהרש"ך כסברא הנ"ל, דכסף כיון שקונה במקור"א לכן מועיל בעכו"ם מדד"מ, ומשמע דמה שאינו קנין בעצמותו לא יועיל וכמש"נ, ומ"מ לא ביאר איך יפרנס הא דקונה בשטר דכסף מצינו שקונה במקום אחר, משא"כ שטר דלא קנה בעכו"ם כלל הוי כאילו אין כאן קנין כלל. ואולי צריך לדחות דדינא דמלכותא עדיף ממנהג בעלמא שנתנו חז"ל לזה דין קנין בהסכמתם לתיקון המדינות, וצ"ע.

(ל) **גם** יש לדון שיש בסמיכו"ד דקנינים כמה חלקים, דהנה בדין נכסי עכו"ם ה"ה

(כו) **והרמ"א** (סימן קצח) שכתב דמועיל תנאי לקנות בכסף אף דזה נגד חז"ל, י"א דפליג וסובר דסגי בהסכמתם בלבד, וכמו בסיטומתא שקונה בלא בא לעולם, או די"ל דס"ל דשאיני קנינים שכבר הוקבעו שיש להם תוקף קנין, ומגלים דעת בנ"א אם התנו אף שחז"ל אסרוהו, דלזה מספיק מה שהתנה לקנות רק מצד הסמיכות דעת בלבד דסגי בזה לראות הגמירות דעת. ונפק"מ לגבי קנין משיכה ברה"ר דלא קנה, דשם לא מצינו כלל קנין כזה ובוזה מודה הרמ"א דלא קנה אף אם התנו, אבל לקנות מטלטלין בכסף דמעיקה"ד מועיל ורק שחז"ל הפקיעוהו מטעם גזירה, בזה י"ל דס"ל להרמ"א דקונה, וכן משמע ברמ"א (קצח ס"ט) דלא מהני תנאי במשיכה משא"כ תנאי בממון כתב שם דמועיל, וכן בסימן קצד כתב דמועיל תנאי בכסף לעכו"ם, ובוזה פליג הש"ך דגם בכסף אם אמרו שאינו קונה הרי הפקיעו בזה חז"ל תורת קנין ע"ש, אבל הרמ"א י"ל דמודה עכ"פ שיהיה ע"ז תורת קנין מצד עצמותו כנ"ל, והם ב' הצדדים הנ"ל, והבן.

(כז) **ובאמת** מצאתי בביאור הגר"א שם (קצח, ס"ק יד) שכבר עמד ע"ז והקשה סתירה בדברי הרמ"א בין מש"כ בס"ט דלא מהני משיכה ברשות הרבים בהתנו, ובס"ה כתב דמהני תנאי בכסף (והרי דהגר"א ז"ל הבין כונת הרמ"א בס"ט מיירי אף בהתנו), אולם להנ"ל יש ליישב דבכסף הוא קנין גמור, משא"כ במשיכה דברה"ר אין כאן צורת הקנין. שו"מ שכבר חילק כן בערוה"ש

הוספה א

אדאתינא לנידון דד"מ עיינתי גם במש"כ ברמ"א רי"ס שמח ס"ב ברמ"א, דטעות כו' וי"א כו', דעיין רמ"א סי' שסט, ובגר"א שם ס"ק כג השיג דבהברחת כו' אין איסור [וכדעה ראשונה הנ"ל] אא"כ נדר למוכס דאסור מדיני נדר בלבד, (ומשמע מהגר"א דאף ליי"א הנ"ל בסימן שמח האוסרים מ"מ לכו"ע ליכא משום מדבר שקר תרחק דכל הנדון אם יש בה משום גזל, וע"כ דאמת של תורה הוא כפי דיני התורה ולא כפי הרגשות בני"א, כמובא בשם הגר"ח ק"ק שליט"א (בספר כל משאלותיך עמ' שצה, ובספרו מס' כותים מטהר סי' ל, [ובאותו ענין יש להביא גם מש"כ הגר"ז הלכות חו"מ דיני קנינים, דליכא משום מחוסר אמנה לגבי עצמו, כגון שאמר שיעשה איזה פעולה, דיכול לחזור בה כל שאינו נוגע למסחר או מתנה לשני או נדר, והרי מזה דלא נחשב שקר מצד עצמו. מיהו בזה יש לחלק דבעת שאמר כן נתכוין באמת רק שחזר בה]). ודעת הרמ"א מבואר דאסור משום דד"מ וכן דעת רוב מנין ובנין הפוסקים, ונודע אזהרת בעל האגר"מ ושבת הלוי ועוד. ובפרט שיכול לצאת מזה חילול ה' נורא וכדמצנינו בהרבה מקומות, כעין זה וכבר צווחו על זה קמאי ובתראי. (ויש מלמדים זכות על המקילים בחלוקת כספים מהממשלות למיניהם כגון ביטוח ואוכל כו' שאומרים בשם גדול א' דאילו ידעו תקציב בני תורה היו מרבים בנתינה וצ"ע, מיהו לכו"ע הרי יש ענין חילול ה').

ובדליכא מלך או במקום דליכא דד"מ כתבו הפוסקים לאסור מצד תקנת המדינות,

כמדבר כל המחזיק כו' כתב הנתה"מ דהחסרון מצד הלוקח, דהעכו"ם נתכוין לגמרי להקנות וכבר זכה במעות, אבל הלוקח רפויי רפיא בידיה אם קנה כל שאין שטר בידו, ועיין ברכ"ש דסברת רפויי רפייא היינו דיש דין שהקונה צריך לזכות לקנות החפץ ולקחתה לרשותו, ואינו מספיק בדעת קנין בלבד ע"ש, וצ"ב הא מ"מ עשה מעשה קנין. אבל יש לבאר דסמיכו"ד לקנין מהעכו"ם יש בה שני נקודות מצד המקנה ומצד הקונה. ובמקו"א נתבאר דעת הרמב"ם דקנין משיכה יש בה הוצאה מרשות מקנה והכנסה לרשות קונה, וחידש הרמב"ם דלהכניסה א"צ משיכת כולה ודי בהכניס ראשו ע"ש, ומשמע ג"כ כסברא זו דצריכים עכ"פ סמיכות דעת לקנות לגמרי והבן.

(חלק מזה רשמתי בעת שנולד לנו בן השמיני האי יניק וחכים מאיר נר"ו יה"ר שיזכה להאריך ימים ולהיות לאור העולם וכל מעשיו לנח"ר לבוי"ת בהתקרב יום השמיני שאני עסוק בהכנת מילתו, ובכן הוכרחתי לקצר מאד אף שהוא יסוד היסודות בקנינים וקצרו מאד המפרשים, ואפשר דמשיא הניחו מקום להתגדר, יה"ר שנזכה לברר וללבן הדברים עם רבותינו ז"ל בעצמם בביאת הגואל בביאו"א. אח"כ שמעתי מחכ"א שליט"א שהעלה ג"כ דבענין המעשה גם מצד הסמיכו"ד, רק שאני הוספתי הביאור בעזה"י עפ"ד הגר"ח ז"ל הנ"ל דצריך לראות הדעת בגוף המעשה וכמש"נ, ושמחתי מאד דלמרות טרדותי המרובים נתכוונתי לדעת הלומדים סוגיות אלו שהוא סימן לאמיתת הדברים בעזה"י).

בדומה לדין ז' טובי העיר ותקנת העיירות כמבואר בסימן ב', דלכאורה הוא כן במדינות דליכא מלך, דעכ"פ נתמנו מטעם אנשי המדינה להציב גבולות ארץ ותקנות המדינה, ועיין מנחת שלמה נדרים כח. שכ"כ. (ולאחרונה יצא לאור ספר דד"מ וע"ש שהביא משמיה דהגר"ש וואזנער ז"ל דליכא דין ז' טובי א"כ כונתם לטובת העיר ולא לשם שיקולים פוליטיים. ופלפלתי לפ"ז אם לאחרונה בעת הנגף ל"ע שפשטה בכל העולם שמשנתנים החוקים בכל יום לסיבות כאלו, דאולי נשתנה גם הדין וצ"ע).

בהחזקת המדינה, ואם אינו נותן נמצא שגזול מחבירו, (ומיהו גם בזה יל"ע למה שנתפרסם לאחרונה דרוב הכסף שבתקציב המדינה [budget] מתחלקת למדינות אחרות, וענינים שאין בהם כלל שום תועלת לתושבי המדינה וא"כ המציל מהם כמציל מזוטו של ים, היכא שאין בה תועלת ברורה לבני העיר והמדינה. ולא שמענו בתורה דינא דעולם דינא או מינוי שרים מצד כל העולם להתיר חלוקת כספי מדינה א' לטובת השני, וצ"ע). גם יש מקום לאסור אם מסכן בזה אחרים. וזה מלבד טעם הנ"ל דיכול לצאת מזה חילול ה' אף היכא דליכא דד"מ, ובפרט במדינתנו שהוא מדינה של חסד ויש עלינו חובת הכרת הטוב, וכמש"כ בעל האגר"מ ז"ל בספרו, ופשוט.

עוד כתבו הפוסקים דבמדינות כאלו עדיין קיימת איסור גזילה דהרי"ז כאילו גזול ממון השותפים, דכל אחד חייב לתרום חלקו

תשלומי ביטול מקח בדירה באופן שירד ערך הדולר

הרב ישי יצחק שרגא

מח"ס תורת העובר ורב קהילת מדרש אברהם רמת שלמה, ירושלים

מהתשלומים סכום נוסף כתשלום עבור הזמן שדר בדירה, כפי הנהוג במקומו לשלם דמי שכירות עבור דירה כזו.

מקורות: כ' השו"ע (סי' רלב סע' טו), המוכר קרקע לחבירו ואכל פירותיה, ולאחר זמן נראה לו בה מום, אם רצה להחזיר הקרקע לבעלים מחזיר כל הפירות שאכל. ואם היה חצר ודר בו צריך להעלות לו שכר. ע"כ. ולפ"ז בנ"ד, כיון שהלוקח דר בה כמה שנים, עליו לשלם למוכר שכירות עבור הזמן שדר בה. ואף שתשלום זה הוא הפסד גדול עבורו, שהרי עליו לרכוש דירה חדשה, ונגרע לו מסכום הקרן סכום גדול, אפ"ה עליו לשלם דמי השכירות, וכמ"ש השו"ע דאם היה חצר ודר בו צריך להעלות לו שכר. ועי' בנתיבות (ס"ק ה), שמסתימת הש"ע משמע שכן הוא אפי' בגברא דלא עביד למיגר.

ובטעם הדבר שהלוקח צריך לשלם על הזמן שדר בחצר או על הפירות שאכל, נחלקו גדולי האחרונים. יש שכ' משום דהוי כריבית, דכיון שהמקח התבטל, יש לראות את דמי המקח כהלואה, והפירות המה כריבית. אמנם דעת רוב האחרונים (עי' סמ"ע

שאלה: מעשה שהיה בשכונת הר נוף בירושלים, בראובן שקנה דירה נאה ומרווחת והתגורר בה במשך כמה שנים, ושוב נודע לו כי הדירה אינה רשומה בטאבו כדירה, רק כמחסן. והתברר שהמוכר צירף כמה מחסנים, ומעולם לא היתה דירה זו רשומה כדירה נורמלית. והלוקח טוען לביטול מקח.

אמנם תשלום הדירה התבצע בדולרים, ומזמן רכישת הדירה ועד גילוי המום בדירה ירד שער הדולר באחוזים ניכרים, וטוען הלוקח שאם המוכר יחזיר לו את כספו בדולרים, יפסיד סכום ניכר, ולפיכך טוען הלוקח שעל המוכר לשלם לו כפי ערך השקלים שהיה בזמן המקח. כלומר שאם שילם עבור הדירה מאה אלף דולר שהיו שוים בזמנו ארבע מאות וחמישים אלף ש, ועתה ירד ערך הדולרים לכשלוש מאות וחמישים אלף ש, לכן על המוכר להוסיף להשלים לו עד סכום של ארבע מאות וחמישים אלף ש כמו שהיה שוה בשעת המקח. הדין עם מי. וכבר נחלקו בעובדא זו גדולי הדיינים שליט"א.

תשובה: הדין עם המוכר, ועליו להחזיר לקונה את כספו בדולרים, ואף ששער הדולר ירד באופן ניכר. וכמו"כ על הלוקח לנכות

הלוקח, לא חל המכר והמעות גזל הם ביד מוכר. עכ"ד.

ס"ק לג) שהפירות המה כגול בידו שהרי באו לידו בטעות, ולכך צריך לשלם.

ודיין מזה המחנה אפרים (גזילה סי' כג), דס"ל להרא"ש דבמקח טעות אין המעות הלואה, אלא גזילה. לכאור' דלא כפסק הרמ"א הנ"ל.

ונ"מ, באופן שעדיין הלוקח לא שילם על המקח, דלהטעם שהוא ריבית, א"כ אין כאן הלואה עדיין ואין כאן ריבית, אבל להטעם שהוא כגול, צריך להחזיר המעות בכל אופן.

אמנם גדולי הראשונים כ' ליישב קו' הרא"ש, היאך מקודשת, הא המעות המה איסורי הנאה, ותירצו, דבנותן דמים כיון דלאנפוקינהו יחבינהו ניהליה הלואה הן בידו ומקדש בהן, ואע"ג דמקח טעות הוא, כשיבא לחזור בו ישלם מביתו. כ"כ הרמב"ן הריטב"א הרשב"א והר"ן. ולשיטתם המעות המה בתורת הלואה.

והנה לפמ"ש"כ האחרונים שהמעות הלואה ביד המוכר, נמצא שיש לשער את תשלומי המקח לפי שעת המקח, שהרי יש לראות את כספי המקח טעות, כהלואה. וכמו שברור הדבר שאם הלוח לו דולרים דיש לשלם לו דולרים ואף אם ירד השער, ה"ה בנ"ד דיש לראות מקח זה כהלואה.

אמנם המגיה על המחנ"א כ', דיש לומר דמ"ש"כ הרא"ש דהמעות הם גזילה ולא הלואה, זה רק בנ"ד שהמוכר ידע מהמום במקח, ובכל אופן מכר את המקח, לפיכך דינו כגולן. אבל בשאר מקח טעות, שהמוכר לא נתכוין לרמות את הלוקח, הרי המעות הלואה ולא גזל. וכ"כ המשנה למלך (פ"ה מאישות ה"ז). והגרי"א בנחל יצחק (סי' פא אות ו' ענף ב). ועי' בס' שערי ציון (ח"א סי' ח) שהאריך בסוגיא זו.

ולפי דבריו בנ"ד, שהמוכר ידע שהדירה איננה רשומה בטאבו, וניכרים הדברים שנתכוין לרמות את הלוקח, דדינו כגולן ואין על המעות שם של הלואה.

וכן נראה ממ"ש"כ הרמ"א (סו"ס רלב) וז"ל, כל מקום דהוי מקח טעות וצריך להחזיר לו דמיו ואית ליה זוזי, צריך ליתן לו מעות, דהוי כבעל חוב. ודלא כ"א דיכול ליתן לו קרקע. ע"כ. ומבואר דעת הרמ"א דדינו כבע"ח, והיינו דהמעות כהלואה. ומקור דבריו המה מהנמוק"י (ר"פ המוכר פירות מו:).

והנה בקידושין (נו:), המקדש בערלה בכלאי הכרם אינה מקודשת, מכרן וקידש בדמיהן מקודשת. והק' הרא"ש (סי' לא): וא"ת, והא הני זוזי לאו ידידה נינהו שצריך להחזיר הדמים, כיון שמכר לו איסורי הנאה. וי"ל, דמירי כשמכרו לגוי, או לישראל והכיר בהן דהוו מעות מתנה. ומשמע, דאם לא הכיר בזה הקונה הוי המעות גזל. וכ"כ בהדיא הטור (אה"ע סי' כח), ואם לא ידע

אבן בנ"ד דלשיטת הרמ"א שהמעות דינם כמלוה, א"כ על המוכר לשלם דולרים כפי השער של שעת המקח. ואף לשיטת המחנ"א שהמעות דינם כגזילה כיון שהמוכר נתכוין לגזול, מ"מ המוכר יכול לטעון קים לי כשיטת הסוברים שהדולר דינו כמטבע, ודולר גזל ודולר יחזיר, ומלבד שי"ל שגם דעת הרמ"א שאין לחלק בין אם ידע המוכר מהמום במקח ללא ידע, ובכל אופן דין המעות כמלוה.

ויש לבאר עוד מדוע על המוכר ליתן להלוקח דולרים כפי שעת ההלוואה, דנראה פשוט שאם המקרה היה להיפך, דהיינו שמחיר הדולר היה עולה בשיעור גדול, האם בכה"ג היה למוכר זכות טענה ללוקח שעליו להחזיר מחיר נמוך כפי שעת המכר, וזה לא עלה על דעת אדם מעולם, ויש לומר דה"ה בנ"ד, דאף שהדולר ירד, אין ללוקח זכות טענה.

והנה כבר נחלקו גדולי האחרונים איך לדון את הדולרים בא"י, אם כמטבע (וכן דעת הגרי"ש אלישיב), או כפירות (וכן דעת הגרב"צ אבא שאול). ולא מבעיא לשיטת הסוברים שדינו כמטבע, שעל המוכר להחזיר לו דולרים כשער של עכשיו, כיון שדולר לזה ודולר מחזיר. אלא אף לשיטת הסוברים שהדולר דינו כפירות, שהרי זה כהלוואת סאה בסאה, ועל המוכר לשלם לו את חובו בדולרים כפי השער עכשיו, ואף שיש ללוקח הפסד גדול מירידת שער הדולר. (ובתנאי שיש למוכר דולר אחד בביתו, כדין סאה בסאה דשרי אם יש לו מאותו המין).

אמנם אי נימא כדעת המחנה אפרים דהמעות הם גזילה, א"כ קי"ל דכל הגולנים משלמים כשעת הגזילה, ועל המוכר לשלם ללוקח שקלים כפי שער הדולר שהיה שוה בשעת המקח, וכיון ששער הדולר ירד על המוכר להשלים לו את הפער מזמן המקח ועד עכשיו.

דין ודברים בקבלנות להתקנת רצפה בבית

הרב יוסף דוד יוסילבסקי

דומ"ץ בבית הוועד לענייני משפט, ליקווד

"הרצפות יהיו מסודרות היפך קורות הבית" (ושלא כמו שסוכם ביניהם, כנ"ל), ואשת ראובן עברה על החשבון והגיבה 'פערפעקט' ('מצויין'), ובא שמעון וסידר את הרצפה לרוחב החדרים באמרו שלא זכר כלל מהדיבורים שהיו ע"ז אז, וכעת ראובן ואשתו תובעים את דמי הקרשים שהוכרחו לסדר ע"י בונה הבית וגם ברצפה אינם חפצים באופן זה ורוצים עכ"פ לקבל פיצוי משמעון.

פסק: לעניות דעתי נראה ששמעון חייב לנכות משכר קבלנותו את ההוצאה שהוציאו ראובן ואשתו על הקרשים, ואם הגיעו ההוצאות עד הפסד ההוצאה של שמעון טוב לפשר.

נימוקים

נטילת השבח בשלא ניחא ליה בשבחא

הנה בנוגע לטענה שמכיון שאין הרצפה כפי רצונם רוצים לעקור את מה שכבר בנוי, נלאיתי לכתוב את כל הצדדים בזה והרוצה לעמוד ע"ז יעיין היטב בסוגיא בב"מ נו., ובשיטה מקובצת שם, ובמגיד משנה פ"ג מהלכות מכירה, דמבואר שאינו מחוייב לפתח ולשדד אדמתו, רק מחוייב לשלם כמו מוביר מקצתה. ואין אנו צריכים להיכנס למבוכת הפוסקים בקצוה"ח ונתיה"מ (סי'

הנדון: בא לפני דו"ד בין בעה"ב ראובן ואשתו, על אשר הזמינו את שמעון בקבלנות להתקין רצפה חדשה בביתם, ובשעה שבא לעשות הערכה (estimate) אמרו שרוצים שהרצפות (tiles) תהיינה מסודרות אורכם לאורך הסלון ופינת האוכל (living room-dining room). ואמר להם שמעון שהרצפות תמיד צריכות להיות היפך אורך קורות הבית, ומכיון שאורך הקורות הוא לאורך החדרים, יצטרכו לסדר את הרצפה לרוחב החדרים, אלא שיש עצה לסדר קרשי עץ פשוטים נוספים מתחת לרצפה שיחזיקו את הרצפות כך שיוכלו להתקנים לאורך כפי בקשת ראובן ואשתו. ודברו על זה והחליטו שיותר זול לסדר את קרשי עץ הנוספים עם הקבלן שבונה את הבית ואחרי השיחת טלפון שלחו אימייל לשמעון שכבר "סדרו את זה עם בונה הבית" וכן עשו [ואשת ראובן כמעט ברי שאמרה לו אח"כ בפירוש שכבר עשו]. אחרי חודש גמרו עם שמעון שיבא לעשות הרצפה [ואחרי חודשיים טוענת אשת ראובן שהראתה לשמעון איך שעשו את הקרשים בכדי להתקין את הרצפות לאורך], והענין נמשך עד כחמש חדשים, וקודם התחלת המלאכה שמעון שלח חשבון (invoice) עם המחיר ועליו כתוב כמו שכתוב בכל שאר החשבוניות ששולח שמעון ללקוחות

כל עבודת הרצפה, ורצו לחייב את הקבלן להשלים את פעולתו, ובנוגע לזה הקבלן מוחזק, ויש לו לטעון קים לי כהנתיבות ואינה יכולה לטעון טול. ג] מצד היורש והטוב שהצדדים רצו לעשות מה את הנכון והישר, א"כ אינו נכון כלל שיטענו שיוציא אלפי דולרים של שבח לריק, כמ"ש הנתיבות שם, ובפרט שגם בעלי הבית פשעו בזה שלא הודיעוהו עוד פעם סמוך לעבודתו ושראו האימייל, כנ"ל.

אלא שעדיין הם תובעים לקבל איזה פיצוי, הואיל והרצפה אינה שווה כפי הערך שהיתה שווה אילו לא שינה. ומלבד זה צריכים אנו לדון על ההוצאה שעשו על סמך ההבטחה שיעשה כמו שאמר להם, שיוכל לסדר את הרצפות כרצונם. והנה, אילו היה שהשכירו ע"ד זה ולא היה שום דברות אחרונות פשיטא לי שהיה שחייב.

גדר המחייב בהוציא הוצאות על פני, וחיידוש לדינא בנדון מדבקות שגויות על בקבוקים

ואעתיק מה שכתבתי במק"א ע"ז וז"ל, ע"ד הבקבוקי מיץ שהבטיח הנתבע מר ראובן, ועל פי הבטחתו הוציא התובע [מר שמעון] כסף על מדבקות מיוחדות להדביק על הבקבוקים לכבוד השמחה, וכשהגיע לאירוע לא נמצאו הבקבוקים כמו שהבטיח, וע"כ ההוצאה היתה לריק, ודננו האם יש לחייבו מדינא דגרמי או נימא דדומה לזרעוני גינה, דקי"ל כת"ק דאינו מחויב על ההוצאה.

והנה בהרבה מקומות מצינו שסתמו השו"ע והפוסקים דהיכא שהוציא הוצאות ע"פ

שו, אם יכול לומר טול עצין במקום שא"י ליטול השבח.

אלא דיש לחלק דשאני התם דאולי ההיזק הוא רק חסרון כיס, שהשדה אינה מוציאה כפי יכולתו ולא שווה לו שיפתח וישדד אדמתו, אלא שישלם משום אם אוביר ולא אעביד, אבל בנדון דידן ששינה ממה שצויה בעה"ב יש צד לומר שיכול לומר טול עצין ואבניך, והוא ממש כמ"ש הקצוה"ח (שם סי' שו סק"ו) בדעת הראב"ד, ואפשר שי"ל קים לי כדעה זו. ועי' אבן האזל (פ"י משכירות ה"ד), ולדבריו י"ל כן אף לדעת הרמב"ם, ע"ש. אלא דהנתיבות (שם סק"ז) ובעוד מקומות) חולק ע"ז, וס"ל דכל שאינו יכול ליטול השבח אינו יכול לומר טול. ודעת החזו"א (ב"ק סי' כב סק"ו), דתלוי בראות עיני הדיין אם באמת לא נחא לי' בשבחא, או אומר כן לדחותו [אלא שיש לעי' בזה עוד בדברי החזו"א ב"ב סי' ב', ועוד חזון].

אך למעשה בנדוננו לא היה נראה לי שיכול בעה"ב לומר טול משלוש סיבות: א] יש לעי' בכלל אם היה גם בפשיעתה, שראה ששלח לה את החשבון והיה כתוב עליו "הרצפות יהיו מסודרות היפך קורות הבית", ואף שאבאר לקמן שלא היה בזה הסכמה מצד האשה שיעשה כן, אך אולי לכה"פ נחשב משום כך ליורד ברשות שהאיך יכולה לטעון שאינה רוצה לזכות בשבח, הלא היה לה למחות ע"ז. אך טעם זה אינו מספיק, די"ל דלאו אדעתה ומעולם לא כיונה לזכות בשבח. ב] בנד"ד אף שבעה"ב היה מוחזק שלא שילם עדיין, אבל מ"מ עדיין לא נגמרה

ובשו"ת רעק"א (סי' קלה) לא הביא דין זה רק הקשה מתשובת הרא"ש (הובא בסי' שלג), באמר לחבירו לעשות לו בגד והוא יקנהו, מהך דזרעוני גינה, וכקו' הראב"ד על הרמב"ם, ותי' דשם שאני שביקש ממנו לעשות ההוצאה והוציא על פיו. וצע"ק שלא הקשה גם על הא. ואפשר דכאן גרע לדעת הרמ"ה והשו"ע, דמכיון שידוע שחברו מוציא על פי הבטחתו ומיד שמוציא הולך לאיבוד, דמאי יותר למראה דינר לשולחני, וכמ"ש הרמ"א בסי' קכט בשם מהרי"ו, במי שמבטיח שהלוה בטוח ונמצא שאינו, ע"ש.

עכ"פ מצינו חולקים על הרמ"ה ואיך נוציא ממון כנגד דעת התוס' והרמב"ן. ואולם, טענת הרמב"ן שהניזק אויב אנפשי' לכאורה שייכת גם בגוונא דתשובת הרא"ש, וגם גבי שכירות פועלים שמשם הוציא הרא"ש דין זה ולמד שחיובו מדינא דגרמי. גם במה שפסק הרמ"א בסי' יד לך ואני אבוא אחריו ג"כ, ובמה שהביא סמ"ע בסי' לט למלוה שאמר ללוה לכתוב שטר והוא ילוה לו, למה לא נאמר גם שם כטענת הרמב"ן. ואפשר לדחות כל הנ"ל דאולי כו"ע מודו בהנך דמחייב מדין ערב, כמ"ש לעיל, אולם אי אפשר לומר כן לדברי הרא"ש וכן להסמ"ע שם שכתבו להדיא דהמחייב הוא מדינא דגרמי [ולא כתבו מטעם ערב או משום שלא אמר ואתחייב לך או משום שהוציא ע"ד עצמו].

וכלע"ד, דאף הרמב"ן מודה היכא שמבטיח לאדם שיוציא הוצאה ולא יבוא לידי הפסד אם יעשה איזה ענין, שחייב, שבשעה שמוציא עדיין אין שום היזק כיון שיכול לעשות כמו שמבטיח, וא"א לומר איהו

הבטחת חבירו חייב לשלם, ובאה"ע (סי' נ) סתם המחבר כדעת הרמב"ם ורבותיו, על החזור לשלם מה שנתן לשמשים, ע"ש, אך כבר השיג עליו הראב"ד, וע"ש בביה"ג שהביאו, ובאמת ק' מהך דזרעוני גינה. ועי' בה"ה, והגרע"א ציין לתשובת לחם רב (סי' ל), ושם נתבאר דדעת הראב"ד אינה דעת יחיד, דהרי כל החילוקים שחילקו הפוסקים בסי' שפו בין גרמא לגרמי יעידון יגידון שנדון כזה מקרי גרמא ולא גרמי, דכאן הרי לא עשה בעצמו ההיזק וגם נעשה לאחר זמן.

והנה, הרמב"ם חידש שחייב אף בלא ידע, אך היכא שידוע בשעה שמבטיח שחבירו יפסיד מה שמוציא אולי פשיטא ליה שחייב לשלם מה שהוציא ע"פ. וכן מטין דברי השו"ע (חו"מ סי' רלב) שפסק כדברי הטור בשם הרמ"ה, דאם ידע שיש מום ושחבירו עתיד להוציא הוצאות חייב לשלם. ועי' ביה"ג שחילק דהך דזרעוני גינה מיירי בלא ידע, ולא הובא בשו"ע שום חולק על דין זה. ובאמת יש לעי' למה באמת לא יהי' גרמא בעלמא וכקו' הלחם רב. [ונו"ב דכאן ליכא למחייב מדין ערב אף לשי' הריטב"א גבי זרוק מנה לים, דלא צוהו להוציא וגם לא חייב עצמו כלל.] ובאמת שמצאתי במשפט שלום שהקשה מתוספות ב"ב (צב. ד"ה זרעוני), דס"ל דהך דזרעוני גינה מיירי בידע, ע"ש, דאל"ה לא היה שום מ"ד מחייב, ואח"ז הביא מס' תועפות ראם (חח"מ תשובה כא) שהרבה להקשות על דינו של הרמ"ה, וגם הביא מהרמב"ן בדינא דגרמי שבהדיא סותר לדין הנ"ל, שכתב שאף שהטעהו אינו חייב שלא היה מוכרח להוציא הוצאות רק איהו דאויק אנפשי'.

ודמי בושט אורחיו ולא הוצאה שבה דברו במתני', דהוצאה חייב אף לת"ק אם מיירי בידע, ובמתני' פטור אף בידע כדעת התוס' והרמב"ן, ודו"ק.]

נמצא דבנדון דידן אילו ידע שמוציא הוצאה זו אף שלא צוהו להוציא, יש מקום גדול לחייבו מדינא דגרמי. אלא שטענתו היא שלא ידע בכלל שמוציא הוצאה זו, וא"כ היה לנו לפוטרו כמו כל גרמי בשוגג. אך לאחר העיון נראה דאין לומר כן, דהא מצינו שחייבו בשכירות פועלים משום דינא דגרמי אף על הפשיעה בלא מתכוין [ובזה י"ל דהיתה ידיעה גמורה על ההוצאה רק שגג על מה שלא היתה לו עבודה], ובנדון דבבבוקי המיץ פשע במה ששינה ממה שהבטיח ולא שאל את פי מסדר האירוע.

ובפועל שנשכר למלאכת דבר האבוד של ממון ונאבד, דעת הג"א לחייב מדינא דגרמי. ואף שסתם הרמ"א לפסוק כוותי', אין כן דעת כל הראשונים (עי' חזו"א ב"ק כג, כה). אך אף לדעתם י"ל שזהו דוקא משום שכחוזר בו מסתמא ימצא בעה"ב פועלים אחרים עכ"פ בכפל שכרו, אבל כשמשנה משליחותו ומשום כך נאבד י"ל שחייב בכל ההוצאה, וכן הוכיח החזו"א שם מהריטב"א בדף עג, ע"ש.

ואולם, כל זה היה נוגע לנו לענין אם חייב לשלם מכיסו עבור היזק זה, אך להפסיד שכרו נראה פשוט דדמיא להא דסי' שו, ובש"ך שם בשם ירושלמי את אפסדת דידך אנא לא אפסד דידך, דאם היה עושה כמו

דאזיק אנפשי', שאדרבה יעשה כמו שהבטיח וימנע ההיזק, ורק נשלם ההיזק בזה שאינו מקיים הבטחתו, וע"כ חייב משום דינא דגרמי. אך עדיין יש לי מקום עיון בזה, דאם נאמר דבזה שהוציא על פיו מצד עצמו הוי רק גרמא, א"כ גם כשלא עשה מה שהבטיח יהא גרמא, מה שלא הציל, ודמיא לזורק כלי מראש הגג וקדם הוא עצמו לסלק הכרים וכסתות. ובאמת בלא"ה צריך ביאור היאך יהא גורם להוציא ע"פ יותר מזרק הוא עצמו מראש הגג דפטור כשהיו תחתיו כרים וכסתות, והאיך יהא אי-קיום הבטחה יותר חמור מסילוק כרים.

והנראה לבאר בזה דבמה שהוציא על פי חברו הוי כאילו הוא מוציא בעצמו, וכל זמן שיכול לקיים הבטחתו הרי שההוצאה נשמרת ע"י הבטחתו, וא"א לדונו במעשה היזק כלל, ורק כאשר אינו מקיים הבטחתו באותה שעה נהפכה ההוצאה שהיתה ג"כ על פיו למעשה היזק.

אמנם יש לעיין אם אפשר לומר סברא כזאת, היכא שהוציא על פי הבטחתו שיעשה לו איזה פעולה וידע מזה שיוציא על פיו, אך לא ביקש ממנו שיעשה, דכן כתב לחלק מהך דזרעוני גינה, ע"ש, אך תמהתי עליו במה שלא הביא את דברי הרמ"ה כלל, ולפי דברינו נתבאר ש"ל שאף החולקים על הרמ"ה יודו בגוונא שההוצאה לא היתה היזק, לולי 'אי-קיום' הבטחתו שחייב. [ויוצא לפי דברינו שאף לת"ק דרשב"ג בגוונא דסעודה אם ידע שעושה פת ניפולין חייב בהוצאה, ואולי משום כך נקט דמי בושטו

וא"כ לא חייבה את עצמה שלא עלה על דעתה שגם הוא טועה ומשנה ממה שהסכימו, ואולי יותר דומה למי שעושה מעשה שיכול להזיק לחבירו ואומר לחבירו שצריך לשון מחילה כמו הניח גחלת על לבו דחייב, דמכיון שעשה מעשה היזק הוי כמו אתא ליד' בתורת שמירה וצריך לשון מחילה, ודו"ק.

אלא דיש לדון מה היה ענין החשבון - האם הוא כדי למנוע טעויות על מה היה השכירות, ואולי גם התחייבות לשלם המחיר, ואם כך הרי שהפרטים שבחשבון הם העיקר. ועכ"ז היה נראה לומר דמכיון שאילו היה זוכר את הבטחתו לא היה משנה בחשבון את פרטי העבודה, הרי שכל החשבון בטעות ומפסיד משום ששינה, כדלעיל. אלא דאכתי יש להסתפק דאולי ענין החשבון הוא גם להזהיר את בעל הבית שישמור שלא יזק, ויעמוד אם יש שינויים ולא יסכים אם יש שינויים, וא"כ איהי דאזקה אנפשה ע"י שהסכימה. ואם יש עדיין ספק בזה היה נראה דהוי פסידא דפועל, מכיון שהוא המוציא וכדאיאת בריש סי' שלג, ע"ש.

אך כל זה היה ראוי להסתפק אילו אמרו לו כל זאת בשעה שהשכירו אותו, אבל בנד"ד לפי טענת שמעון לא אמרו לו שום דבר בשעה שהשאל עצמו למלאכה, רק שסמכו על מה שדברו איתו בשעה שעדיין לא השכירו אותו, כי באותה שעה לא השתעבד שום אחד מהם לחברו, ואף אם חודש או חודשים אח"כ כששכרו אותו היינו אומרים אדעת ראשונה הם עושים, מהיכ"ת שהוא זוכר עתה ממה שדברו, הרי מילתא דלא

שהיה צריך היה ריוח ולא הפסד, ולכן אף אם נדון אותו כגרמא ולא גרמי מן הדין היה עליו להפסיד עכ"פ מקבלנותו, עכת"ד במקו"א השייך לנדוננו בהנחת הרצפה. ובכן פשוט דגם כאן מה שמשנה ממה ששכרוהו חייב לשלם ההוצאה.

אם יכול הקבלן לטעון לזכותו שהיה כתוב על החשבון (invoice) שיניח הרצפה כפי שאכן עשה

אך מה שיש להסתפק בנד"ד הוא דמכיון שחזר ושלח חשבון (invoice) וכתוב עליו "הרצפות יהיו מסודרות היפך קורות הבית", הרי שלכאורה אמר בפירוש שהוא ישנה ממה שסיכמו בהתחלה והיא אף הסכימה גם על ידי זה, וענתה האשה ואמרה אמן, ע"כ אולי י"ל דלית כאן שינוי, ואדרבה היא גרמה לו במה שלא קראה את החשבון. ולדעתי ליכא לדמויי נדון זה למה שדן בסי' רכא אם עושה על דעת פסיקה ראשונה או שינוי הפסיקה, דכאן הפסיקה השניה היתה בטעות משני הצדדים, דאלו היה זוכר ממה שדברו לא היה כתוב כן, והיא אילו קראה לא היתה חותמת.

ולכן נ"ל דגם אין לדמות ענין זה למה שכתב הרמב"ן, והובא בחו"מ סי' מה, דאין יכול לטעון לא ידעתי מה שהיה כתוב בשטר מכיון שחתם הוי התחייבות, וכמו הימני' גבי שליש, ע"ש, ובאה"ע סי' סו בסופו משו"ת הרשב"א, שאם יכול לטעון כן לא שבקת חיי לכל מי שעוסק עם הנשים וע"ה ע"ש, ועד כאן לא דברו אלא כשמחתים עדים, אבל כשחתם החתן כל אפין שוין דמתחייב, ע"ש. אבל בנדון דידן נראה שהטעות מבוארת,

שמעון שלח הערכה (estimate) חדשה אם קצת שינויים לענין סוג הרצפות וכדומה, שלכן היה המחיר יותר מההערכה הראשונה. וע"ז שלחה לו בעה"ב אימייל 'מצויין', ומה שהיה כתוב בחשבון 'האורך לרוחב כו' היה רק כעין הצהרת ויתור (disclaimer) באותיות קטנות כמו בכל הערכה, באופן שלדעתי לא היה בזה אפילו גילוי כלשהוא ששכח ממה שדברו, ושהראתה לו שעשו הוצאה מיוחדת עבור 'אורך לאורך', כי הדיסקליימר נכתב כמו בכל חשבון שהחברה שולחת, והוא נוגע בכלליות לכל מי שלא עשה את אותה ההוצאה המיוחדת שלא יבא בתביעה למה עשה 'אורך לרוחב'. ואף פעם לא עלה על דעתה שישנה ממה שדיברו. ומה שהשיבה 'מצויין' הוא רק על המחיר והשינויים, באופן שלדעתי אם האמת כדבריה, שאחרי שכבר בא שנית על דעת שהוא שכור למלאכה זו נודע לו שעשו כבר הוצאות לעשות 'אורך לאורך' נקרא משנה וחייב.

מ"מ בסוגיא דלצבוע לו אדום וצבעו שחור

והנה בסוגיא דלצבוע לו אדום וצבעו שחור, יש ג' שיטות: דעת רש"י והרמב"ם, דשבח יתר על הוצאה היינו כמו יורד שלא ברשות, דמקבל הוצאה שיעור שבח בלא להתחשב אם הגיע לבעה"ב שבח הראוי אם היה מקיים תנאו, דעת התוס' כפי הבנתם בירושלמי, דלעולם אין לפועל שום תשלומין עד שמגיע לבעה"ב כשיעור שבח שהיה מגיע לו אילו לא שינה, ודעת הג"א, וכן הכריע הש"ך, דהוצאת בעה"ב הוי קרן ואח"ז הוצאת הפועל, אך שכרו משלם אינו מגיע רק אם

רמיא עלי' היא ולא אדעתי' הוא, וא"כ היה מוטל על בעה"ב להגיד לו בשעה שנשכר ממש שדעתם לעשות הוצאה ואם לא יעשה כרצונם הוי שינוי, וא"כ גם אח"כ כשחזר ונתן להם חשבון היה מוטל עליהם להסיק אדעתם דהוא אינו יודע שיש שום שינוי, וא"כ אינו בדין משנה כלל.

אך והיות ויש מציאות שבעלי הבתים רוצים בדוקא אורך לאורך, והא מיהא שאחרי תחילת השכירות לא אמר להם שיש להם אולי לעשות כן, ואם היה אומר לא היה מגיע להם הפסד, כי בודאי היו אומרים כבר עשינו הוצאה עבור כן, על כן אמרתי שאפילו לא היה נקרא שינוי טוב לפשר שישתתף לפחות על חצי ההוצאה.

אך לפי טענת התובע שכמעט ברור לה שהראתה לו שעשו כבר ההוצאה לשם כך שיוכלו להניח הרצפות באופן שבקשו מעיקרא, עדיין אנו צריכים לעיין, דכנראה היינו דברי הרמ"ה בסי' רלב, דידע שעשה הוצאה ורק מצד החשבון מבואר שכבר שכח בשעת הפעולה, ואולם מצד אחר יותר חמור, שהוא עצמו הפסיד ההוצאה ע"י שעשה הפעולה היפך ממה שהיה לו לעשות, כפי מה שידע בתחילה בשעה שהיה שכור ופשע במה שלא כתבו, ודומה ממש לנתנו לצבוע לו אדום וצבעו שחור [או צבעו כאור] שפשיטא לי שמפסיד ההוצאה, וכמו שביארתי.

ואולם התברר לי שהחשבון שדיברנו עליו לא היתה בעלת הבית חתומה עליו כלל, רק

אך בנוגע לנדון דידן א"א לומר כן, דהפסד ההוצאות הוי פסידא דלא הדר, ואולי הכל יודו לדינא כהנתיבות. זאת ועוד, דאף שיש מן הראשונים שמבואר דלא ס"ל כהא דהריטב"א גבי זולשפט, אמנם י"ל דדוקא גבי מניעת ריוח הסברא נותנת דהוי מבטל כיסו ואין לו אלא תרעומות, אבל פסידא ממש כו"ע מודו דנעשה ערב עליו וכמ"ש לעיל דהוי קרן.

אך כל זה לא נראה לי נוגע למעשה, כי נראה ששיעור ההוצאות כולם הוי פחות ממה שמרויח בקבלנות, אך אם יהיה יותר באופן ששמעון מפסיד מהוצאותיו [ושכרו כפועל נכלל בהוצאה], היה נראה דטוב לפשר בזה כי אף לפי טענתם היה ביכולתם למנוע ההיזק אילו היו מזכירים אותו ביותר קרוב לזמן העבודה, ואף שטענתם אינה בברי ממש שהוא אחראי, אף שלפי הדין פטורים הם שהם מוחזקים ואף גם הוא טוען שמא, ואף לצאת ידי שמים אינו נראה שיהא כמו איני יודע אם פרעתיך. [וכמו בטענת יש לי בידך כנגדו, עי' שו"ת בית דוד (חח"מ ס"א), ובקצוה"ח ונתייה"מ (סי' נט, וסי' עב ועה), ואף דעיקר דבריהם ביש שטר או משכון שיש עליו חזקה ואמרי' זה גובה וזה גובה והמלוה הוי כאיני יודע אם נתחייבתי, אך זה דוקא אם טוען הלוח ברי, אך אפילו במלוה על פה והלוח טוען שמא יש לי בידך כנגדן, עי' בשו"ת ושב הכהן, הובא בפ"ת (סי' עה ס"ק י), ויש לי עוד להאריך בזה.]

אך כאן בנד"ד הספק הוא אחד, דאם לפי דעתם עשו ההוצאות על פיו, א"כ הוי כמוציא שלא ברשות באופן שמפסיד, ואם

כבר קבל בעה"ב את השבח שהיה מגיע לו אילו לא שינה [עי' סי' שו, כי קצתו]. ודעת הש"ך שגם רש"י מודה לסברת הג"א, ע"ש. ולעניות דעתי נראה דפשיטא דאף אם נחלוק על הש"ך, מ"מ נודה דההוצאות שעשה בעה"ב שיעשה יותר שבח והפסידים מחמת ששינה - מפסיד הקבלן קבלנותו. ויש להסתפק אם נקרא קרן לענין אם היה ההפסד יותר משכר קבלנותו. ודעת הנתייה"מ כדעת התוס' דאף מפסיד ההוצאות אם לא הגיע הריוח למה שהיה, ודימהו למש"כ הריטב"א (ב"מ עג.) גבי אפרוותא דזולשפט, דכיון שסמך עליו נשתעבד מדין ערב אפילו על מניעת ריוח.

ובאמת, שלהלכה אף שמסתבר שהמוחזק יכול לומר קים לי כדעת הנתיבות שהיא גם דעת התוספות, אמנם עיקר ההלכה היא כדעת הש"ך שהוא המכריע בין השיטות, וכן נקטו בביתא"ג ובקצוה"ח שם. וגם הוא על דרך היושר שלא יפסיד הקבלן הוצאותיו מחמת מניעת ריוח בעה"ב. אך צריכים אנו לתרץ קו' הנתיבות למה לא נדמהו להא דזולשפט ואם אוביר ולא אאעביד, וגם התוס' למה לא תי' כן.

אלא דהמעין יראה שיש חילוק גדול, דהא דלצבוע לו אדום אף שהפסיד ריוח שהיה צפוי, עדיין יכול לעשות את אותו הריוח אם יקנה צמר אחר ויעשה אדום, משא"כ כשמפסיד שער זולשפט או שנה של פירות שדה, ולכן משעבד הפועל עצמו על ריוח זה שיכול בעה"ב להפסיד ע"י, וכן עמד בזה הנתיבות בעצמו, דלכן אינו מחויב לשלם מביתו ומה לו לעיסה שהנחתום מעיד וכו'.

הוצאות על זה, וגם לא נראה שיש בזה תוספת ערך בשיווי הבית, ואף בדרך הפשר היה נראה לחייב את שמעון ע"ז, שבזה יקבלו ראובן ואשתו פיצוי על העגמת נפש שהרצפה אינה מסודרת על הדרך הנכון כפי רצונם.

לא היה על פיו א"כ הם אחראים על כל הקבלנות, ובספק זה אף אם הוא טוען שמא והוי כאיני יודע אם נתחייבתי בכל זה, מכיון שהם מסופקים שמא לא אמרו לו בשעה שהיה מוטל עליו לזכור ומשום זה מפסידים אותו הוצאותיו ראוי היה לפשר ע"ז.

כתבתי מה שנלע"ד בזה הענין, כפי שקבלו לשמוע דעתי דעת פשר, כי דין תורה לא ידעתי.

יוסף דוד יוסילבסקי

ונראה ששיווי 'אורך לאורך' הוא לפחות כערך ההוצאות, ואין לנו ראיה שהוא יותר. וגם יש לעיין אם ינכה משיעור ההיזק את מה שנהנה בזה שיש לו רצפה חזקה ביותר כפולה בקרשים, כי בודאי לא היה מוציא

בדין מכת מדינה הרב יחיאל שולמן ראש כולל חו"מ ברכת-נתן, בני-ברק

(משפטים סי' כז, תשו' הר"ש משנץ) בדין בית שנשרף.

לעיי'נ חמי הרה"ג שמואל הלל בן הרה"ג אליהו, וחתומי הרבנית תמר צעירה חוה ב"ר משה יונה

גזירת המושל שלא ילמדו התלמידים

ועפ"י זה הקשה הדרכ"מ (שם בתחילת דבריו) על מש"כ מהר"ם פדובה (תשו' לט) דכשהגידון על העתיד ליתא לפטורא דמכת מדינה, ואכן יכול השוכר בית לחזור בו (מטעם שנפל בו מום) אבל כיון שלא חזר בו חייב, [עכ"ד מהרמ"פ]. והקשה הדרכ"מ מאי ראיא מייתי (מהרמ"פ) מחמור דאינו מכת מדינה, דאפשר דמכת מדינה אינה בדין חזרה, והא חזינן בדינא דמהר"ם דגזירת המושל חשיבא מכת מדינה ומטעם זה חייב לשלם מכאן ולהבא.

(א) **מהר"ם** מרוטנבורג ס"ל (מובא במרדכי סי' שמג) שבגזר המושל שלא ילמדו התלמידים הוי מכת מדינה ולכן ההפסד הוי של בעה"ב.

וכבר כתב כן ראבי"ה (מובא באו"ז סי' רמג-רמד) דבכה"ג לא הוי פסידא דפועלים, אבל לא כתב בפירוש שבעה"ב משלם הכל, מיהו בהג"א (מא"ז) כתב שמשלם הכל וכפי שהביא הש"ך (סי' שכא סק"א) בשמו.

בדברי הדרכי-משה

וחזינן בדברי הדרכ"מ שלא הוקשה לו כלל, איך נסתמך מהר"ם על דין מכת מדינה לגבי חוכר (דהתם הוי סיבה פוטרת) ללמוד משם לגבי מלמד שמכת מדינה הוי סיבה מחייבת.

ולכ' מבוי דס"ל להדרכ"מ שההתחייבות לשלם לא נפסקת אלא דמזלו גרם מבטל, ובמכת מדינה שלא בקרקע לא אמרינן מזלו גרם. ועדיין צ"ע דהא נר' מדברי הדרכ"מ ממה שהקשה על דימויו של מהרמ"פ להשוכר את החמור, דס"ל דמכ"מ חשיב זכות

והקשה בדרכ"מ (חו"מ סי' שכא סק"ב) על דברי המהר"ם, דהא במתני' (דף קה:): מתבאר דמטעם מכת מדינה פטור החוכר מלשלם, ולכן מנכה מחכורו, וא"כ הו"ל לבעה"ב (שהוא השוכר את המלמד) ליפטר מלשלם. ומתרץ בדרכ"מ דדוקא התם בחוכר קרקע פטור, כיון דקרקע בחזקת בעליה לכן אמרינן דגם הוא יפסיד (לכ' כונת הדרכ"מ שיפסיד בעה"ב כנגד הקלקול בפירות), אבל בבעה"ב ששכר מלמד לבנו הוי כל ההפסד של השוכר, וכתב שכן נראה בתשו' מיימו'

והנה העירוני דילמא כדי לפטור בעה"ב די בכך שלא מזלו גרם ולא בעי' לטעם דמזלו דפועל גרם, ומזלו דבעה"ב גרם הוא סיבה לחייבו לשלם לפועל במכת מדינה, [ובשכירות בתים ומטלטלין, כיון שמחזיק בהם בעי' לסכרת מזלו גרם של בעה"ב כדי להפסיד דמי השכירות].

אמנם ברש"י (דף עז. ד"ה פסידא דפועלים) כתב וז"ל, דאמר להו מזליכו גרם, ובפשוטו דוקא מטעם זה (ואינו במשמע דרך בא לשלול דלא מזלו דבעה"ב גרם), ובשו"ת מהר"ם פדובה (ריש סי' פו) איתא להדיא לגבי הסברא שבעה"ב מוחזק והמע"ה, דהענין שמחמת כן אמרי' מזלו דפועל גרם.

ומה שהקשה החת"ס (עי' להלן) שיחזור בו המלמד, לכ' לפי דברינו מובן שפיר שאין שייך חזרה כשבעה"ב חייב לו לא בתורת גמול. וצ"ע.

איברא בדבריו האחרונים לא נר' כלל כסברתנו, וצ"ל דפשיטא להו דאף שנתחייב לו ממון, מ"מ כיון שביסודו של דבר הסיבה להתחייב היא כדי לתת לו גמול על מלאכתו, אין החיוב הממוני (הן מצד גרמי או דבר האבד והן מצד קנין דתחילת מלאכה) מחייבו יותר מחיוב של גמול. ועדיין יל"ע.

דברי הלבוש

(ב) **ובדברי** הלבוש משמע שמפרש דעת הרמ"א שדימה חוכר למלמד, משום שהחוכר אע"פ ששכר את הקרקע, אעפ"כ יש לדמותו לפועל, דהלבוש (סי' שכא ס"א) כתב וז"ל,

ולא רק שלילת מז"ג, (ועי' סמ"ע בסוף דבריו דלהרמ"א לא אמרי' דמחיל).

ושמעתי לבאר דהרמ"א ס"ל דהא דמצי לחזור הוא דוקא בגונא שמזלו דמשכיר גרם ולכן שאני מכ"מ דלאו מזלו דמשכיר גרם, ועי' להלן.

[הרמ"א הביא מתשו' הר"ש חיווק לדבריו, ואולי כונתו דמוכח דמכ"מ לאו בדין חזרה. - יל"ע אם המבי"ט (מובא במחנ"א שכירות סי' ו) דמדמי מז"ג בקרקע למטלטלין, חולק על חילוקו דהדרכ"מ. ועי' מחנ"א שם מש"כ בדברי המבי"ט. - בשו"ת ראנ"ח (תשו' לח) מקשה על דברי מהרמ"פ מתשו' הר"ש (משפטים סי' כז שם), וצ"ב].

סברא לחלק בין פועל לחוכר

ולכאורה היה נר' לבאר דלא דמי אופן החיוב במלמד לאופן החיוב בחוכר, דבחוכר מתחייב עבור שכירת הקרקע שמניבה יבול, וכשהיבול ניזוק הוי סיבה לפוטרו מלשלם (דנחשב שזכויותיו לא התממשו) אלא דכל שאינו מכ"מ אמרינן דמז"ג וממילא אין סיבה לפוטרו, אבל במלמד נתחייב לו בעה"ב לא בתורת גמול (דנתחייב לו או מדינא דגרמי ודבר האבד, או מחמת קנין דתחילת מלאכה) אלא דבמקום אונס פטור בעה"ב משום דהו"ל למלמד להתנות כיון דמזלו גרם (עי' להלן) ולכן במקום מכ"מ דלא הוי מז"ג אין סיבה לפטור את בעה"ב. (אבל הדרכ"מ שכתב קרקע בחזקת בעליה וכו' לכאורה אין כונתו לחלק בין מניעת פעולה למניעת יבול).

קובץ אבקת רוכל תמוז-אב תשפ"א

קיט

שנעשה אח"כ בהשכירות דנעשה ע"י מזל רע
דהשוכר, דילמא במזל רע דהמשכיר נעשה,
משום הכי שניהן יכולין לחזור בו דהיינו
השוכר מליתן השכירות בשלימות והשכיר
יכול לחזור בו מליתן לו בפחות מהסך
ששכרוהו, ע"ש שזה תמצית תשובתו וקצרתיו
בשינוי לשון לתוספת ביאור. [וכו'].

ועפ"י זה כתב (בהמשך דבריו) לתמוה על
סברת הדרכ"מ דליכא ראייה מחמור כיון
דהתם אינו מכת מדינה, דאדרבה אם היינו
אומרים דמזלו דהשוכר גרם א"כ אינו יכול
לחזור וחייב לשלם גם על הזמן שלאחר מות
החמור, וכעין מה שכתוב בתשו' מיימוני'
הנ"ל, ואף שכתב שם בתשו' שיש סברות
לחלק אבל עכ"פ מוכח דאינו מכת מדינה לא
הוי סברא לפטור.

וכתב הסמ"ע דכונת מהר"ם שבעה"ב משלם
מחצית שכר למלמד, ואינו חייב לשלם הכל
כיון דמזלם של שניהם גרם, בהך גוונא דהוי
מכת מדינה. והוי כדין ספינה זו ויין זה. -
(עיין בדברי הסמ"ע בארוכה).

הערות

הנחת הסמ"ע דמחל ללא זיכוי, צ"ב.

העירוני (ליישב שי' הרמ"א) דיל"פ דס"ל
דהא דבמת החמור מצי לחזור, זהו מטעם
דתלינן במזל רע דהמשכיר, ולכן מכת מדינה
מסלקת טעם זה ואינו יכול לחזור. - [אלא
דקשיא דבשו"ת הרמ"א (סי' כ) נר' לכ'
כהסמ"ע וכנ"ל וצ"ע]. - עוד העירוני משי'
רבנו חננאל (מובאת בדברי הט"ז להלן).

וכן פסק מהר"ם על מלמד שגזר המושל וכו'
ולא יוכל בעה"ב לחזור בו וכו', ואין זה
דומה לשוכר חמור ומת בחצי הדרך דלעיל
סי' שי, דהתם אין החמור בעולם, אבל הכא
הא הנער והמלמד בפנינו כמו בחוכר שהשדה
והחוכר הם לפנינו, כי הנער הוא כמו השדה
הנחרש ונזרע, והמלמד הוא כמו החוכר
החורש וזורע, והלימוד הוא הפירות, ויש
חולקין, אבל כמו שכתבתי נ"ל למורי ז"ל
עיקר.

ולכ' סברתו מחודשת טובא, ועכ"פ דבריו
לא הוזכרו בסמ"ע ובש"ך. (מיהו יעוי' שו"ת
מהר"ח כהן רפפורט חו"מ סי' יט).

וממש"ב הלבוש לחלק מחמור דתלוי אם
נפסק הענין לגמרי, נר' דס"ל שהגדרת מכת
מדינה שנפסק הענין לגמרי, וצ"ע.

ועיין בדברי הלבוש (סי' שלד ס"א, בהביאו
דעת מהר"ם במת השוכר) שכתב וז"ל, וכו'
דהא הוו שניהם אינם יודעין ובעה"ב הוא
כפועל שהשוכר שכר אותו לתקן לו בית
והו"ל להתנות, והוסיף ויש חולקין ומדמין
את הדר לפועל כלומר כאילו הבעה"ב שכרו
לשמור לו ביתו. וכו'.

דברי הסמ"ע

(ג) **והסמ"ע** (סק"ו) כתב שדברי הרמ"א
נפלאו כי דברי מהרמ"פ ברורים כשמש,
וכתב הסמ"ע לפרש בדברי מהרמ"פ וז"ל,
ורצה לומר, דוקא במכר אם היה נעשה בו
המום אח"כ הוא דאמרינן דבמזלו דהלוקח
נעשה בו המום, משא"כ בשכירות דשייך בו
גם המשכיר אין שייך לומר דהמום והקלקול

מת החמור. דמום אינו סיבה לחזרה, ומכ"מ גם במטלטלין מזלו דמשכיר [ומחפשים בהמות הוי כמכ"מ].

בסמ"ע כתב וכן הראי' מהר"ש וכו'. צ"ב האם הסמ"ע סובר שמלמד אינו יכול לחזור כיון שמזל שניהם גרם.

עפ"י בעובדא דמהרמ"פ הוי רק מום. - החילוק שכתב רמ"א בין קרקע למטלטלין איני יודע פירוש לזה.

בהג"א כתב בפירוש ונותן לו כל שכרו, ולא קשיא ממילתא דלא שכיחא דהוי פסידא דפועל (קושית הסמ"ע), דבמכ"מ מזל דבעה"ב גרים, וכ"כ מהר"ם פדובה בתשו' פו דבמכ"מ כל ההפסד של בעה"ב.

דברי הש"ך

(ה) **והש"ך** (סק"א) כתב שדברי הסמ"ע אינם מוכרחים וכוונת מהר"ם שבעה"ב משלם הכל [כנראה לכל מעיין], וגם מבו' הכי בהגהות אשר"י [מאור זרוע] וכ"כ להדיא מהרמ"פ בתשו' פו.

ומ"מ לא קשיא על מהרמ"פ [מדינא דמהר"ם בגזירת המושל], דהוא איירי בנידון דלהבא, ומשו"כ כיון שלא חזר בו והחזיק בחנות מחל על טענת מכת מדינה וחייב לשלם. אבל מהר"ם איירי שנמנע המלמד מללמד מפני מכת מדינה, ולכן כשמגיע סוף הזמן חייב לשלם לו הכל. והשתא א"ש שמהרמ"פ תשו' פו פסק כמהר"ם.

הש"ך מציין לדברי שו"ת ראנ"ח (סי' לח) ושו"ת מהרש"ך (ח"ב סי' קצח).

הערות

העירוני דאפ"ל דטעמא דהסמ"ע (דפליג על דרכ"מ) משום דס"ל דמכ"מ אזלי' לפי המציאות על מי חלה הגזירה. אבל עדיין צ"ב א"כ מדוע תמה הסמ"ע על הדרכ"מ. - [עי' בתשו' מהרמ"פ שמסתמך על נמוקי' (דף קד.) דבשכירות שניהם חוזרים כיון דדוקא במכר אמרי' דמזלו דלוקח גרם].

דברי הט"ז

(ד) **הט"ז** (סי' שכא שם) כתב דאין נר' סברת מהרמ"פ דבאילן ובית השלחין כיון [דא"א] גם ע"י טורח, והכי נר' מתוס' (דף קד.) שכתבו שאין מקבל יכול לחזור כיון שאין מכ"מ.

ועוד קשה מסי' שי בשם ר"ח דאם לאו בדרך הילוכה נטלה אלא מחפשים בבתי, ההפסד של בעל החמור, ואמאי לא יחזור בו בעל החמור מכאן ולהבא.

ועוד קשה ממש"כ סי' שי בשם ר"ח דבהבריקה צריך השוכר וכו', ואמאי אינו יכול לחזור הא אין לך מום גדול מזה.

ודעת הרמ"א ג"כ תמוה שכתב במת החמור דכיון דלא הוי מכ"מ אינו בדין ניכוי, הרי מכ"מ מהני רק שלא ייחשב מזלו גרם.

ולכן נר' דהכל תלוי במזלו גרם ודלא כמהרמ"פ. חוץ ממקום שנתבטל לגמרי כגון

וגם מדברי הר"ש בשוכר בית, מוכח דמכ"מ שייך גם בלהבא.

וטעם בית, וטעם מלמד, ודעת הרמ"א, יבואר סי' שלד [סק"א וסק"ב].

נתיה"מ סי' שלד סק"א.

הרמ"א לא נתכוין שבמכת מדינה צריך בעה"ב לשלם, דמה"ת תהא מכ"מ עדיפא מאונסא דבעה"ב, ותו דבחובר חזינן דמכ"מ פוטרנו, [וכן חזינן בדברי הר"ש בדין נשרף הבית], אלא נפ"מ רק לענין חזרה. [וכן חזינן בדברי הרמ"א בסוף הסעיף בברחו מחמת שינוי האויר דבמכ"מ פטור בעה"ב].

וכונת המרדכי, דכיון דמקבל רק שכר שימור דמי לשליח להביא כרוב ודורמסקין וכו'.

אבל נשתתק המלמד פטור בעה"ב. - (ועי' בשו"ת שאילת שלום סי' עג שהשיג על דבריו)

נתיה"מ סי' שלד סק"ב

נפל הבית בדין חזרה קאי, ולכן אע"ג דשכירות ליומיה ממכר פטור, משא"כ כאן שהרעותא בשוכר מה לו לבעה"ב בכך.

דברי החת"ס

ספר הזיכרון חת"ס תקס"ט לפ"ק, דף כט בדפי הספר. (הובא בפת"ח בשם אורחוה"מ)

(ז) **דין-תורה** לא ידעתי, אני משלם הכל, ואתם תבצעו דרך-פשרה ברצון שניהם וחפצם.

לכ' עיקר חילוקו של הש"ך, דשוכר חנות הו"ל להפסיק השימוש בחנות, אבל מלמד אין לו דרך לעשות פעולת-הפסקה, רק במציאות אינו מלמד. (עי' להלן בהערות בדברי החת"ס).

[יעוי' במהרמ"פ סוף תשו' לט דאף אם הוי ספק מחילה בטעות, מ"מ יד המשכיר על העליונה וחשיב מוחזק].

דברי הנתיה"מ

נתיה"מ סי' שכא סק"א

(ו) **העיקר** כהרמ"א, דעל מהרמ"פ קשה דחוכר ויבש המעין משמע גם לכמה שנים ואינו יכול להשקות בשעת זריעה, [דכיון דמכ"מ הוא הוי על שניהם וישאר המקח קיים], ומחמור ל"ק דהתם גופו של משכיר ועוד דאינו יכול לומר לשוכר מזלך גרם, ולכן אף באינו מכ"מ, אבל אכלה חגב הפירות של שוכר ולא שייך לומר מק"ט ועוד דמזלו דשוכר גרם, ויבש המעין לא חשיב מזלו דמשכיר דאין זה בשדה ועוד דא"ל שדה סתם.

ומהמרדכי סי' שמג ראי' ברורה היא אפי' לשי' הסמ"ע דעכ"פ מכ"מ שייך גם להבא.

ועוד קשה על הסמ"ע דאי בדין חזרה קאי, כ"ש הוא ממת התינוק, דהכא הגזירה גם על המלמד, ואולי בעיקר עליו. ומה שדימה הסמ"ע לספינה ויין הרי כתבו תוס' דהתם משום דהפסיד.

חוכרי מכס, והשתא מפסיד מחמת מכת מדינה.

(ח) **ביאור** מכ"מ דאף לולא הך חוכר היה הנוק, קושית הרמ"א דחמור לא הוי מכ"מ, צ"ב הרי מ"מ מוכח חילוק חוכר משם, החילוק לפי"ד מהרמ"פ דבחמור כל יום בפנ"ע ובשדה העבודות במשך כל השנה קשורות זב"ז. וכ"נ כונת הסמ"ע.

מש"כ נתייה"מ לחלק דחמור הנוק בגופו, א"נ דק' ממעין ואילן, ובנתייה"מ נדחק.

ומצאתי בראנ"ח סי' לח שחילק בין חוכר מעין או זכות הלואה (הגהה. עי' לשון ט"ז) לשוכר החנות ויכול לעשות בו כל דבר. ובמהרש"ך ח"ב סי' קצה [קצח] לא עמד בזה. אמנם בדרכ"מ הקשה מתשו' מהר"ם במלמד, ומתשו' מיי' משפטים כז.

ותשו' מיי' מהר"ש, ולא ביאר החילוק מחמור והסמ"ע כתב משום דליתיה בחזרה, ואלא דק' מחמור שמת בדרך.

ולדידי לק"מ עפ"י סברת רז"ה דגם במתה זיקא שקיל אבל הבהמה לפנינו, אמנם רמב"ן פליג ארז"ה ולא שבקינן פשיטותי' דמהר"ם וכו'.

ומש"כ הש"ך במלמד שעומד בסוף השנה אינו במשמע אלא גם באמצע הזמן, והא למהר"ם בנשרף הבית אי"ש להחזיר.

להסמ"ע מפסיד כולה ורצה לפרש בשי' מהרמ"פ שמפסיד חציו, אבל דברי מהרמ"פ וש"ך נכונים מאוד כי נעלם מהסמ"ע מהרמ"פ סי' פו.

אך הדבר קשה בעיני הרי במכ"מ מזל שניהם שוה בו. וזה נר' כונת הקושיא שכתב בעל הג"א (דבחוכר תלי הגמ' מזלו של מי גרם), ועוד דהתם במכ"מ אומר חוכר מזלך גרם (דאיהו מוחזק), משא"כ במלמד קשה להוציא מבעה"ב. ולכן עשיתי פשר וכו'.

הערות

בראבי"ה המובא באו"ז, לא נאמר משלם כולו, וא"כ להחת"ס (דכונת הג"א דמזל שניהם שוה בו) אפ"ל דדוקא הג"א הקשה מחוכר משום דפירש שמשלם כולו.

החת"ס כתב דבמכת מדינה מזל שניהם שוה בו. (ועי' להלן סוף אות יג).

דברי החת"ס בתשו' קסא (מובאת להלן) נכתבו בחורף שנת תפק"ח, ח"י שנים לאחר מאורעות המלחמה בקיץ שנת תקס"ט, ולכן לכאורה פשיטא שעלינו לנקוט בדעתו כדבריו בתשובתו, מה-עוד שבספר הזיכרון אינו מכריע כלל (כתב שדברי הש"ך נכונים מאוד, אבל הקשה דמזל שניהם גרם, ועוד דבעה"ב מוחזק, ע"ש).

שו"ת חת"ס תשו' קסא, תפק"ח לפ"ק, (הובא בפ"ת סי' שכא)

ליה, ולפי זה צריך לפרש בשמעתין פסק נהרא נהרא זוטא היורד מנהרא רבא. (סי' רמה) ומינה נלמוד שאם הביטול מחמת גזירת המושל בעיר ואי אפשר למלמדים ללמוד הוה ליה מכת מדינה.

והט"ז (ריש סי' שלד) כיוון מעצמו לדברי ראבי"ה אלו. ע"ש.

[במחנ"א (שכירות סי' ז) הביא סברת ראב"ן דבברחו ממגיפה, מזלם של שניהם גרם. - ולפי"ז יל"ד בגזירת המושל].

לכ' מהר"ם עצמו מחייב מצד גרמי ובמכ"מ ליכא טעמא לפטור. [ויל"ע מה הפסידו, דכשהגזירה בכל המדינה לא היה לו למי להשכיר עצמו].

עוד בגדר מכת-מדינה

(י) (קצוה"ח סי' שכב סק"א, בשם מהר"ם סי' שפח) אע"פ שמכת מדינה היא כי ברחו מפני פיקו"נ, מ"מ יחלוקו, כי מיעוט הקהל נשאר, ושמא יהודי אחר שלא נגזר עליו היה שוכר את הבית. - (לכ' כונת מהר"ם שלא היתה סכנה לאלו שלא ברחו וצ"ע).

ומבאר הקצוה"ח שהמכה היתה באנשים ולא בבתיים, ולא דמי למכת מדינה ברוב שדות, מ"מ קשיא ליה אמאי יחלוקו ולא ייפטר מספק, ואולי ס"ל למהר"ם דדמיה לתיקו וכשי"ר ר"ח דבתיקו חולקין, וא"כ לדידן המע"ה.

ומש"כ נתיח"מ, א"נ. וכו'.

ונלענ"ד דמלמד כשדה, שבתחילת השנה העבודה יותר קשה, וגם ל"ד לשאר פועל דמזיק לתלמיד להחליף המלמד, וממילא גם המלמד אינו מוצא להשכיר עצמו.

הש"ך לא נחלק על הסמ"ע.

חכירת מכס ונתבטל המכס, דמי לבית שנשרף דלמהר"ם חוזר בו.

הערות:

מה שהקשה בתשו' חת"ס על דברי הש"ך (ומפרש כונת הש"ך במלמד שעומד בסוף השנה), צ"ב דלכאורה כונת הש"ך דגם בעומד באמצע השנה פטור כיון דאין בידו לשנות, משא"כ בשוכר חנות שיכול לעזוב מכאן ואילך. וצ"ע.

מה שכתב בתשו' חת"ס דדינא דגזירת המושל (מכת מדינה) דוקא במלמד, קשה מדברי ראבי"ה (המובא באו"ז סי' רמד-רמה) שממנו מקור הדברים, ולשונו שם (בדין מכת מדינה), והיכא דיבש נהרא רבה הוה ליה מכת מדינה כדגרסי' בפ' המקבל בגמ' דהמקבל שדה מחבירו והיא בית השלחין, היכי דמי דיבש נהרא רבא אמאי אין מנכה לו מן [חכירו] לימא ליה מכת מדינה היא כדתנן התם המקבל שדה מחבירו ואכלה חגב או נשדפה אם מכת מדינה היא מנכה לו מן [חכירו] ומשני בגמרא דיבש נהרא זוטא, וגרסי' נמי בגמ' ר' יהודה אומר אם קיבלה הימנו במעות ההוא גברא דקביל ארעא בזוזא למיעבד בה תומי אגודא דנהרא מלכא סבא אתא לקמיה דרבא א"ל נהר מלכא סבא לא עביד דמסתכר מכת מדינה היא זיל גבי

ראב"ן ס' צח

שדרין בביתו אין לו טירחא, ואדרבה מיתבא יתיב. ורמ"ה פליג אהר"ף התם.

(יא) **ברחו** מפני פחד נפשם, דמי למכ"מ דחוכר, וצריך להחזיר הדמים, וגם דמי ליינ סתם וספינה זו דמחזיר הדמים.

(ג) **ואפי'** להריב"ן דמקבל כפועל בטל ודוקא בהפסיד ספינתו, הכא שאני כיון שהבית קיים ועומד, ודוקא התם דאין הנאתו מזומנת אית לן למימר דכו"ע מודו להרמ"ה.

מיהו מנכה מן חכורו דמכ"מ ההפסד על שניהם, [ואין לפרש דהכי לישנא דמתני' כיון דלא כל התבואה נשחתה], דמכ"מ לתאי דשניהם, ואפי' אם בחוכר רק בעה"ב מפסיד, הכא איכא למימר המכה על שניהם היתה, על הבתים ועל האנשים.

(ד) **ואפי'** הרא"ש מודה בבית כיון דקיים וקאי, ודוקא במקום הפסד וטורח לא ס"ל לחלק בין רב למעט, ובתרווייהו אמרי' מזלייהו הוא דריע.

- ועוד א"ל משכיר אילו לא שכרת שמא היה שוכרו אחד מאותן שלא נגזר עליהם גלות, שהרי נשאר מיעוט הקהל בבית, וכיון דאיכא לספוקי בהכי יחלוקו, (צ"ב אם כונתו דבעה"ב מוחזק גם כשלא קיבל הדמים מראש).

(ה) **ובית** דמי לחמור והבריקה וחזי קצת למלאכה.

(הסברא האחרונה הובאה בתשו' מהר"ם ד"פ ס' שפח)

(ו) **ולא** דמי למכת מדינה דאכלה חגב וכו', דהכא המכה היתה בבני אדם, והכא מודו רבנן לר' יהודה דס"ל דאם קבלה ממנו במעות אינו מנכה כיון שעל מעות לא נגזרה הגזירה.

(יב) **תמצית תשו' מהר"ם טיקטין (נדפס בתחילת סדר נשים, או בסוף סדר נזיקין)**

(ז) **אח"כ** מצאתי כדברי בתשו' הר"ש (משפטים כז).

(א) **שימעון** שכר בית לשנה, ומחמת מגיפת דבר שנתהוה לאחמ"כ ברח בין הבורחים, ודימה המורה לטבעה הספינה בחצי הדרך, דמשום ר' נתן אמרו אם לא נתן לא יתן.

(ח) **וב"ש** לדברי מהרמ"פ ס' פו דדבר אינו מכת מדינה.

(ב) **ונר'** תשובה לדבריו, דהוי כספינה סתם, והכא אין האונס מחמת הבית, אלא השוכר אינו יכול, ואף להרי"ף דמנכין לו דמי טורחו, הכא שאני דל"ל טירחא, וגם במה

(ט) **וב"ש** לפי ר"ח בהא דניטלה לאנגריא בדרך הליכתה, שאם מחפשין בבתים מחמת המשכיר הוא שנמצא שלא היתה עומדת להשכיר שהיתה משועבדת לאנגריא, אבל בית זה לא נעשה בו שום שינוי.

הערות

ע"י דברי מהרי"ל (תשו' מא). ואין להקשות

מדין גזירת המושל, דהש"ך סק"ג מבאר דאיירי בשהמיעוט ברחו, ולכ' צ"ב דא"כ אמאי חשיב אונס. וציינו לטור סוף סי' שלד.

ע"י שו"ת אסיפת גאונים תשו' יט (כנר' תשו' בעל ח"מ), דהחילוק בין נפל הבית למת השוכר, משום דמת השוכר דמי לספינה סתם, צ"ע.

עוד כתב שם דאפי' להראב"ד והרשב"א דמת השוכר חייב, מ"מ במכת-מדינה פטור. (וצ"ב). ועיקר דבריו דסברת מהרמ"ט לא ישרה בעיניו.

העירוני דיל"ע אם החולקים על ראב"ן ס"ל דתלינן המכת מדינה רק בבתים ולא באנשים, או דמודו לדבריו דהמכת מדינה גם על האנשים רק ס"ל דגם בכה"ג פטירי (כיון דהתשלום עבור הבית והבית אינו ראוי). אמנם מדברי החת"ס (בספר הזיכרון מובא לעיל) מבו' דס"ל דאם מזל שניהם גורם משלם מחצה.

לעי"נ חמי הרה"ג שמואל הלל בן הרה"ג אליהו, וחמותי הרבנית תמר צעירה חוה בת הרב משה יונה.

(יג) **הט"ז** (סי' שלד סוף ס"א) דימה גזירת המושל לברחו מפני המגיפה, ומוכיח מדין גזירת המושל שלא כדברי מהר"ם טיקטין, אבל חזינן שהש"ך (סי' שלד סוף סק"ג) הניח בצ"ע לדינא. והש"ך ציין למהר"ם ד"פ תלד (לא הבינותי הלא שם הוא דעת מהר"ם קודם חזרתו דהוה ס"ל כר' יואל), עוד ציין הש"ך לתשו' ראנ"ח סי' לח. (ובמחנ"א שכירות סי' ז' הובא בשם מרדכי, ולכ' ט"ס).

הט"ז מקשה על מהר"ם טיקטין ויש שם חסרון לשון, ומוכח דס"ל דלא אמרי' סברא בגזירת המושל דרק לסלק המזלו גרם מהפועל, וצ"ע.

המחנ"א לא הוה קשיא ליה מדברי הראב"ן על דברי מהר"ם טיקטין (שהוא אחרון), לפי שהיה סבור שהם דברי מרדכי, אבל לפי האמת נסתר דברי מהרמ"ט וסייעתו מדברי ראב"ן (העירוני).

ומאידך צ"ע דהא הראשונים לא הביאו דברי הראב"ן, וגם לאידך גיסא לא הובא בראשונים שמכת-מדינה גזירה גם על הבתים וגם על האנשים, וצ"ע. [ולכ' אין לדקדק ממה שהמחנ"א (שכירות סי' ז') הביא דברי מהרמ"ט בחדא מחתא עם דברי שו"ת מהרש"ך (ולשונו ומהאי טעמא)].

וע"י קצוה"ח (סי' שכב סק"א) דמייתי תשו' מהר"ם (הנ"ל) שנוקט כסברא האחרונה שבדברי ראב"ן.

בדין מי שהקדים את חבירו לקנות במכולת

הרב חיים אריאל נפתלי הלוי

מו"ץ וחבר בית מדרש גבוה, ליקווד

אמרתי אחקרה, כמהפך בחררה, זאת חוקת התורה, חרישה וקצירה, בצירה ומסיקה, עיילה לשאילה עיילה ואפקה, עיילה לזית לנקף עד הגיעי לפסיקה, ארד לאומנותם, אפלפל בתורתם, הבל תורה שמוסיף על חיותם, לו אהיה כמחוקק במשענותם, נכסי דהפקר וממדבר מתנה, אמר רבי אלעזר אמר רבי חנינא, למען אחי ורעי אדברה נא, וממתנה נחליאל, בעזרת צור ישראל, והוא יצילנו משגיאות, ומתורתו יראנו נפלאות.

עני המהפך בחררה ובא אחר ונטלה הימנו בשוגג

(א) **אִיתָא** בגמ' קידושין (נט:), רב גידל הוה מהפך בההיא ארעא, אזל רבי אבא זבנה, אזל רב גידל קבליה לרבי זירא, אזל רבי זירא וקבליה לרב יצחק נפחא, אמר ליה, המתן עד שיעלה אצלנו לרגל. כי סליק, אשכחיה, אמר ליה עני מהפך בחררה ובא אחר ונטלה הימנו, מאי, אמר ליה, נקרא רשע. ואלא מר מאי טעמא עבד הכי, א"ל לא הוה ידענא. השתא נמי ניתבה ניהליה מר, א"ל זבוני לא מזבנינא לה, דארעא קמיינא היא ולא מסמנא מילתא, אי בעי במתנה נישקליה. רב גידל לא נחית לה, דכתיב ושונא מתנות יחיה, רבי אבא לא נחית לה, משום דהפיך בה רב גידל. לא מר נחית לה,

לע"נ אבי מרי אברהם שאול בן שולמית (סלמה) הלוי ת.נ.צ.ב.ה.

זה עני קרא שהיה מהלך בחנות סופר מרקט (מכולת), וראה בסוף הטור מוצר שהיה צריך לו מאוד, וכבר היה בכמה חנויות ולא נותר להם. והנה הוא מהלך לקראת חפצו, בא אחר מצד האחר של הטור ונטל את המוצר שהלה היה מהלך לקראתו, והוא לא ידע כי ראובן היה הולך לקראת מצרך זה. וכראות הלה כך הודיעו לזה השני ואמר לו שהוא היה חפץ לקנות, וכבר החל לילך לקראתו ראשון, ומבקש ממנו כי יניח לו לקנותו, כיון שנחוץ לו הדבר מאוד. והשני טוען שאף הוא צריך לאותו מוצר, וכי מה שהלך לקראתו ראשון לא מעלה ולא מוריד, והוא לא ידע שזה היה מהלך ראשון, ומה' יצא הדבר שהקדימו. ועלתה השאלה אם יש בזה משום עני המהפך בחררה ובא אחר ונטלה שנקרא רשע. וכן מה הדין באם היה מוצר זה מצוי אף בשאר חנויות, אם היה הראשון יכול לומר לזה השני לך במקום אחר וקנה לך שם.

תשובה: הנה דין זה באר חפרוה שרים, חוזה המלך והשוערים, מי בעל דברים, יכניס ראשו בין ההרים, אעברה נא בעיי העברים, נטל פאה ביד אין מעבירים, במדבר דברים,

לחקור ולשאול אם אחר מחזר לקנותה גם כן, אלא דאם ידע מכך מתחילה אסור ונקרא רשע. וקצת ראייה מהא דרבין חסידא, ורב ורבב"ח דלעיל נט. דאדהכי והכי יבוא אחר ויקנה, וכ"ש הוא כשאני יודע אם אחר מהפך, ואילו התם ידעו מן שלח להו.

ומזה נלמד למי שנטל בשוגג דבר מה שהיפך בו חבירו, והוא לא אויב לו ולא מבקש רעתו, שאינו נקרא רשע. דאי לא תימא הכי והשוגג נקרא רשע, כיצד לא בירר רבי אבא, למען לא ישלחו הצדיקים בעולתה ידיהם. אלא ודאי שאין השוגג נקרא רשע, כי לא ינוח שבט הרשע על גורל הצדיקים. וזוהי טענת רבי אבא דלא הוה ידענא, שלא במזיד עשה ואף לא היה עליו לברר.

ומה שאמר רבי יצחק נפחא השתא נמי ניתבה ניהליה מר, היינו לפנים משורת הדין, ואפשר שלכן אמר בלשון הצעה, כלומר 'השתא נמי' רצונו לומר ממה שאמרת לא הוה ידענא, משמע דמטעם זה לכד הוא שלקחו לעצמו, ולא נתן טעם לזכות עצמו, כגון דהוה כמציאה (לר"ת), או דלא ס"ל הלכתא דנקרא רשע, או שאף הוא היה מהפך יחד או ראשון, או שהמוכר היה חפץ למכור לו דוקא וכיו"ב, אלא מטעם זה גרידא דלא ידע, ואילו היה יודע היה מניחה ביד רב גידל. ולכן אמר לו רבי יצחק נפחא, השתא נמי, כלומר גם עתה ניתביה ניהליה מר, כבודו ישיב לרב גידל הקרקע, דהלא רבי אבא מודה שלא היה צריך דוקא לקרקע זו ובמקום זה. ולכן אמר לו רבי יצחק לרבי אבא א"ם חסיד תתחסד בלשון הצעה ולא

ולא מר נחית לה, ומיתקריא ארעא דרבנן. ופירש רש"י עני המהפך בחררה, מחזר אחריה לזכות בה מן ההפקר או שיתננה לו בעל הבית. נקרא רשע, שיורד לחיי חבירו. ע"כ.

ודע שבדין זה נחלקו רש"י ותוס' אם שייך דין זה במהפך גבי הפקר ומתנה, ומרן הש"ע חו"מ (סימן רלז סע' א) הביא ב' השיטות כיש ויש, ובעלמא קי"ל כיש בתרא, ששם כתב מרן דעת רש"י ודעימיה, אמנם בנד"ד מרן להלן (סע' ב) פסק כר"ת והתוס' שכ"כ בב"י שדין זה קאי על דברי ר"ת, ולא חילק בין הרישא וסיפא. וע"ע בקובץ הנכבד אבקת רוכל גליון ז', ובקובץ כתב תורה שע"י כולל נר המזרח שנת תשע"ו, שהעלתי בס"ד שדעת מרן כדעת רבינו תם, וכן מוכח מדבריו בב"י לעיל בסימן קצד (סע' ב) ע"ש. לך נא ראה וקחנו משם. והנה מעולם לא ראיתי מי שדן להביא ראייה מדברי מרן שם, ושוב עתה ראיתי להרב אדמת קודש סימן סט. שהוקשה לו לשון מרן בב"י הנז'. ע"ש. ולפמ"ש נחא בס"ד. וכן הראני ידידי הרה"ג רבי יהודה אריאל עובדיה הי"ו בספר חזון עובדיה להרב עובדיה בן אברהם הלוי, (פר' תולדות דף לו ע"ד), שכ"כ בדברי מרן בפשיטות. תשואות חן חן לו. וזה דלא כמו שראיתי בספר דיני ממונות ח"ב (פרק יא שער ב דין ד) בנידון זה, ע"ש. והעיקר כמ"ש בס"ד.

הנה בעיקר יש לדון היכא שיכול למצוא במקום אחר. ולכאורה נראה שאינו צריך לברר אם אחר מהפך לפניו בכדי שלא יקרא רשע. שכן יש לדקדק מרבי אבא, שאין צריך

קובץ אבקת רוכל תמוז-אב תשפ"א

קבט

ושוב עתה ראיתי לרבינו ישעיה הראשון בפסקיו שכתב כן בדקדוק הלשון ואלא מר מאי טעמא עבד הכי, אמר ליה לא הוה ידענא דאפיך בה רב גידל, השתא מיהת ניתבה מר ניהליה. עכ"ל. ומדאמר השתא מיהת, פי' ועתה מכל מקום, כלומר אע"פ שאינך חייב מן הדין. וזה ברור. וע"ע בספר המקח והממכר לרבינו האי גאון (שער לח). ובדברי רבינו חננאל קידושין (דף נט. בשיטת הקדמונים). ע"ש.

(ב) **והשתא** נחזי אנן מאיזה טעם המזיד נקרא רשע, הנה כתב רש"י מפני שירד לחיי חבירו, וכ"כ בתוס' ר"י הזקן. ע"ש. וכ"כ הר"י מלוניל (דף כג: מדפ"ה). ע"ש. והיינו שירד וקפח פרנסת חבירו במזיד, זהו מעשה רשעות. מיהו מי שעשה כן בשוגג כיצד נחשבהו למעשה רשעות, וכיצד נכריחהו להחזיר ואם לאו בשם רשע יקרא. והלא כיון שכבר בא לידו כיצד נוציא ממנו, והראשון גם לא זכה בו. ואם אכל החררה מה יעשה הלה וינצל ממכת שבט הרשע, ואין מן הסברא שנוציא ממנו ממון.

וכן נראה מדברי רוב ככל הראשונים שאין דין זה אלא על מי שידע ונטל ולא על השוגג, שכתבו התוס' ואומר ר"ת וכו', ומש"ה קאמר דנקרא רשע כי למה מחזר על זאת שטרח בה חבירו ילך וישתכר במקום אחר. ע"ש. ומלשון למה מחזר אחר מה שטרח חבירו. משמע שידע שחבירו טורח בה, דאם לא כן אי אפשר לומר למה מחזר אחר וכו' הא לא ידע. וכן הוא בתוס' ר"י הזקן שכתב אלא דומיא דהך עובדא שרוצה לקנותה או שישתכר עם בעל הבית כדי

בלשון חיוב כגון איבעי לך לאהדורי. (ולכן רבי אבא לא הציע גם כן מעצמו כיון שאינו חייב להחזיר ולא נקרא רשע.) וזהו שהשיב רבי אבא דלא מסמנא מילתא, כלומר נהי נמי דמעיקרא אילו הוה ידענא לא הייתי לוקחה לעצמי והייתי מניחה לרב גידל, אבל השתא לא מסמנא מילתא, אלא אי בעי במתנה נישקליה.

ואי קשיא מפני מה נתן במתנה כיון שאינו חייב כלל להחזיר וכיון שאינו מקבל דמים, מאי טעמא יהיב במתנה. ונראה שמאותו טעם שהיה חפץ להחזיר לו בדמים אי לאו דלא מסמנא מילתא. דודאי לאו מן הדין נחייבו ליתן במתנה, ואי לא יתן יקרא רשע. דמהיכא תיתי להפסיד השני, כ"ש היכא שעשה בשוגג. אלא שנתן לו מפני שאינו חפץ ליהנות ממה שטרח בו חבירו. ולכן אמר אי בעי במתנה נישקליה, נקט לשון אי בעי ותלה ברצון רב גידל, ואם מן הדין היה חייב למה תלוי ברצונו, יאמר אלא במתנה נישקליה. אי נמי שמא מפני שזנא מתנות יחיה אמר לו כך דתלוי ברצונו. דאף מזה מוכח שאינו חייב מן הדין, דאם מן הדין חייב, אפשר שלא יקובל בבית דין טענת ושונא מתנות יחיה, כיון שהשני מחוייב להחזיר. אלא אפילו נימא אפשר לו לסרב לקבל מתנה, אם כן חזר הדין שחייב רבי אבא למכור לרב גידל, ולא מכר משום דלא מסמנא, והא כיון דחייב כיצד לא החזיר מטענה זו. אלא ודאי דמה שאמר רבי אבא אי בעי משום דתלוי ברצון רב גידל. כך נראה עיקר בסוגיא בס"ד. ויש עוד דרכים אחרים וצדדים בסוגיא ומהם רשמתו בחידושים בס"ד.

התוס' דילך במקום אחר, היינו דוקא במי שעושה במזיד כלומר שיודע שחבירו מהפך ואע"פ כן מקדימו. אבל מי שעשה בשוגג בלא ידיעה שחבירו מהפך, כיצד נאמר לו לילך למקום אחר, מאחר שבדין בא לידו וקנה והכל שריר וקיים. ואם מפני שאינו מחזיר, וכי מאיזה טעם נחייבו להחזיר. ובאמת שכן מדויק הלשון ובא אחר ונטלו הימנו, דוקא היכא דידע דאיכא אחרינא ונטול ממנו דייקא. מכל הלין נשמע שאין השוגג נקרא רשע ואפילו אינו רוצה להחזיר, שכן מאחר שכבר קנה אין די במה שהיפך הראשון להטריח השני למכור לו ולמצוא במקום אחר, הא קודם שקנה מצי אמרינן ליה הכי.

(ג) **אך** קשה בכל זה מדברי הריטב"א קידושין (דף נט.) ואלו הן ומיהו מה שכתב ר"ת ז"ל דכל היכא שנקרא רשע בית דין מחייבין אותו להחזיר הדמים, הא ליתא, דאם כן היכי אמרינן בשמעתין לא מר נחית לה ולא מר נחית לה משום דנכסים הראשונים נינהו הרי מן הדין חייב להחזירה, אלא ודאי דרשע מיקרי אבל אינו חייב בכלום לראשון עכ"ל. וכ"כ הנ"י (שם), בשמו. ע"ש. ומשמע דאפילו השוגג נקרא רשע, וכמעשה הגמ'. וכ"כ הרמב"ן (ב"ב נד:), ושמענו שדעתו של ר"ת ז"ל לומר שכל מקום שנקרא רשע בית דין מחייבין אותו להחזיר הדמים ולא מסתבר דאי הכי התם אמאי אמרינן (קידושין נט.) לא מר נחית לה ולא מר נחית לה משום דנכסים ראשונים נינהו, הרי מן הדין היה חייב להחזירה. ע"כ. וכ"כ הר"ן בחידושו (ב"ב נד:). ע"ש. הנה

שיתפרנס, ובא אחר ועשה מה שהוא היה משתדל עם בעל הבית זה נקרא רשע, ומיהו אין מוציאין אותה מידו. עכ"ל. הא לך שבא השני ועושה מה שהראשון משתדל והיינו במזיד, שיודע ועם כל זה לוקח לעצמו זהו הנקרא רשע.

וכן הוא מפורש בתוס' הרא"ש בבא מציעא (דף י. ד"ה מעבירין) וז"ל, אומר ר"ת דלאו היינו בחררה של הפקר וכו', וכן לענין מקח לא יחזור לקנות במקח שאחר מחזור לקנות כי יוכל לקנות במקום אחר. ע"כ. וכן מוכח נמי מלשון הר"ן (דף כד. מדפ"ה) בדעת התוס', שכתב אלא כי אמרי' נקרא רשע דווקא בחררה שהוא רוצה ליקח לפי שהוא ימצא לקנות במקום אחר או במי שמהפך להשתכר בבעל הבית שאם בא אחר ונשתכר בה הוי רשע שמפני שאף הוא ימצא להשתכר במקום אחר. עכ"ל. ומבואר דוקא היכא שרוצה ליקח, ויודע. והיינו מה שכתבו התוס' ילך למקום אחר, דכיון שיודע ילך למקום אחר מעיקרא, ונקרא רשע שלא הלך למקום אחר, הא לאו הכי אמאי ילך למקום אחר, הא לא ידע. וכן יש לדייק מלשון הרא"ש שנתן טעם שנקרא רשע משום שלא ילך לבעה"ב שהראשון ממציא עצמו אצלו אלא ילך לקנות או להשתכר במקום אחר.

וכ"כ הריטב"א (דף נט.), אבל הנכון דלא אמרינן נקרא רשע אלא כשזה השני לקחה במעותיו דאמרינן ליה כיון דבמעות אתה קונה הניחה לעני זה שהיפך בה ואתה קח במקום אחר, כי הרבה כיוצא בזה תמצא במעותיך. ע"ש. וכן בכל מקום שתמצא סברת

ואעפ"כ מה שעשה עשוי ולא היה על ראובן להחזיר הקרקע לשמעון ולא לשלם לו כלום. אך אם היה שמעון מחזר ומהפך בענין שיזכה בשדה בדמים שנתן בה ראובן הדין עמו ובלבד שלא יגרום לו הפסד אחר בגופו ולא בממונו ואין להענישו כלום בכל מה שעשה וגרם לו על יד הגוי כדי שיחזור ויזכה הוא בקרקע. אבל אם ראובן לא היה יודע בדבר כשלקח הקרקע, מה שעשה שמעון היה שלא כדיו, והרי זה כמזיק וכמוסר גמור במה שהפסידו וחייב לשלם לו אותו הפסד מדין מזיק, וכו'. מעתה עכשיו שאין הדבר מתברר אם היה יודע ראובן בשעת המקח שהיה שמעון רוצה לקנותה אם לאו, וגם שמעון זה אינו יודע דבר זה אלא בשמא, והרי שמעון מודה שגרם נזק לראובן וכו', ויחרימו חרם סתם על מי שהיה יודע ששמעון היה מהפך לקנות הקרקע ההיא וקפץ וקנאו מן הגוי. עכ"ל.

והדברים כולם ברורים שאין השוגג נקרא רשע. ומש"כ שאם היה ראובן יודע רשאי היה שמעון לגרום שהגוי יוציא ממנו כדי שיחזור ויזכה הוא בו, עיין בב"י סימן קנו בשם מהרי"ק שמשמע כן, ותמה עליו מרן בבדק הבית. ע"ש. ואכמ"ל. הא קמן שאם נפרש דברי הריטב"א שהשוגג נקרא רשע, הא סתרי דבריו אהדדי. אלא כך יש לפרש דברי הריטב"א שכתב ומיהו מה שכתב ר"ת ז"ל דכל היכא שנקרא רשע בית דין מחייבין אותו להחזיר הדמים, הא ליתא, דאם כן שחייב מדינא שב"ד מוציאין, הרי שיש כאן

לך הני ראשונים חבל נביאים מתנבאים בסגנון אחד, שהשוגג רשע אלא שאינו מחוייב לשלם.^[א] וזה מכבר ראינו להרב ערך השלחן (סימן רלז אות ב), שכתב כן בדעת הריטב"א ע"ש.

ולפ"ז כל האמור לעיל לדייק מדברי התוס' ליתא, שהרי הריטב"א כתב כדברי התוס' דכיון דבמעות קונה יניח לעני זה שהיפך בה ויקח במקום אחר. ואמרינן דוקא משום שידע, הא לא ידע לא. אך קשה לפרש כן, דלפי זה נכנס רבי אבא בדין עה"ב, ושמא תאמר שאינו רשע כיון שרצה ליתן במתנה, אם כן מאי קשיא להו בסברת ר"ת, דכיון שסילק שבט הרשע מעליו, לכן לא החזיר ומה ראייה היא לאמר שאין מוציאין ממנו, והרי שעל ידי זה שרצה ליתן מתנה לא סילק מעליו שם רשע, ולכן הביאו ראייה שאינו חייב. וזה ודאי אינו, שאין סברא לומר שרבי אבא יתן לעצמו לישאר בשם זה. אלא הדבר ברור שאין לפרש כן בדברי הרמב"ן והריטב"א, ורבי אבא שעשה בשוגג חף מפשע.

וגדולה מזו אמינא מאי דחזינא כד באטלנטא הוינא, בשו"ת הריטב"א (סימן קפו) וז"ל, הוי יודע שאלו היה יודע ראובן כי שמעון היה מחזר לקנות הקרקע ההוא היה לו לפרוש שלא לקנותה, וכשעבר ולקח עשה שלא כראוי ועל זה אמרו עני המהפך בחררה ובא אחר ונטלה ממנו נקרא רשע וכמו שמוכיח במס' קדושין בתחלת פ' האומר

[א] וקשה דלפי זה מיד בשמוע שהיה אחר מהפך לפניו נקרא רשע, אפילו אם ירצה להחזיר. ואין צד כך לומר שנקרא רשע לפני שירצה להחזיר. או נימא שיש צד שמיד שידע נקרא רשע עד שיחזיר. ומה גם שכאן הציצ במתנה ועכ"פ סילק שם רשע מיניה, אבל חיוב ממון לא סילק ע"ז.

שיחזור לו המקח ויקבל מעותיו, ואח"כ יעשה ר' אבא עם המעות מה שירצה, מאחר שטענת רב גידל היתה ישרה בימים ההם שהיו בורחים מן המתנות ע"ד הקרא, ומכירה של ר' אבא אינה מכירה כדפי', אלא ע"כ כמו שפי', דאין בה דין כפייה לחזור המקח א"כ הוה כמכירה חדשה וק"ל. עכ"ל.

ולכאורה משמע דס"ל שהשווג נקרא רשע, ולכן היה לו לכופו להחזיר. אף זה לאו מילתא היא כלל, דהא להלן בתשובת מהרש"ל כתב וז"ל, מכל הלין נשמע דאין שייך דין עני המהפך בחררה אלא לקרותו רשע, ולא להוציא מידו כלל, ואפי' לקרותו רשע ג"כ אינו אלא היכא דהוא התחיל לבטל ולקלקל מקחו או שכירתו כלישנא דתלמודא ובא אחר ונטלה כו', משמע שבא מעצמו ליטלה אבל אם שמע האחד מן זה המוכר שאינו רוצה למכור או להשכיר לזה המהפך בה וכו'. ואפילו אין לו עדות בדבר ששמע מזה המוכר מכל מקום מספיקא אין לנו להחזיקו כרשע, וכו'. ופשיטא שרבי אבא לא הוצרך להביא עדות ואמתלא לדבריו כדי שלא לעשותו ח"ו רשע שלא שמע שום דבר מקניית רב גידל. ע"ש. וכיון דהוי מילתא דפשיטא שרבי אבא לא הוי בדין עה"ב, הרי מוכח שמה שכתב לעיל היינו משום דאי חייב מדינא היכא שהוא נקרא רשע, גם השוגג יתחייב בדין, אע"פ שאינו רשע. וכן מוכח מלשון הרשב"א שכתב אלא הכא במהפך בחררת בעל הבית להשתכר לו קאמר לפי שזו נפש רעה שאם לא ימצא כאן ימצא אצל אחר להשתכר אצלו. עכ"ל. ומי הוא זה שיקרא לשוגג נפש רעה. אלא ודאי כדאמרן.

חיוב ממון, היכי אמרינן בשמעתין לא מר נחית לה וכו' משום דנכסים הראשונים נינהו הרי מן הדין חייב להחזירה, ר"ל דכיון שיש חיוב ממון מה לי שוגג מה לי מזיד הא חייב להחזיר ואם כן השוגג חייב להחזיר אע"פ שאינו נקרא רשע, אלא שיש עליו חיוב ממון, ואיך לא שילם מטעם דהוה נכסים ראשונים. והכי קא קשיא להו דאע"פ שרצה ליתן במתנה, כיון שבצדק ובדין סירב רב גידל לקבל המתנה, כמו שמצינו בסימן קעא (סע' י), ואפילו לחולקים שהביא מרן הש"ע שם, כאן יודו דהכא רבי אבא מפסיד לגמרי ולא מרויח מניה מיד, וכיון שבדין סירב, מה לי שרצה ליתן במתנה, והרי שחייב להחזיר ואמאי לא הכריחוהו למכור, ומה טענה זו דלא מסמנא מילתא חזקה נגד הדין. אלא ודאי דרשע מיקרי אע"פ שידע אבל אינו חייב בכלום לראשון, כיון שאין כאן חיוב ממון. כך נראים דברי הריטב"א בס"ד. וכך העלתי בס"ד בקובץ כתר תורה תשע"ו שע"י כולל נר המזרח. והנה דלית מאן דס"ל שהשווג נקרא רשע.

(ד) **ומצאתי** און לי בשו"ת מהרש"ל (סימן לו) דז"ל ואף היכא דשייך בו דין מהפך בחררה, אינו אלא לקרותו רשע אבל לא לכופו אותו לחזור. ותדע דאי ג"כ אכפייה קאי, למה לא רצה רבי אבא לחזור ולקבל מעותיו משום סימנא, מאחר שמחויב לחזור מן המקח, א"כ אינה הוי כמכירה, כי המכירה הראשונה בטעות הייתה מאחר שלא ידע שרב גידל היה מהפך בארעא. ועוד אפילו את"ל שאפ"ה אית ביה קצת סימנא, למה לא היה רב גידל כופה את ר' אבא בדין

למימר הכי דאי בעי להדורי ליה משכון אינו רשאי מפני הגויס דא"ל אין רצוני שיהא פקדוני ביד אחר, וכו'. ואפילו אי ידע ליה כגון שבא הגוי אצלו וא"ל תלוה לי המעות על זה המשכון ובאילו המעות דעתי לפדות המשכון שביד לוי, גם בזה לא חטא. אבל בא הוא מתחלה לגוי ואמר אלוה לך כדי שתפדה ערבונך מפלוני ותעמידהו לי, הוה ליה עני המהפך בחררה ובא אחר ונטלה נקרא רשע, כ"ש האי דכבר מטא לידיה ומותר לקרותו רשע. וכו'. עכ"ל. הנה דפשיטא ליה דאע"פ שאינו מחזיר כיון שעשה בשוגג אינו נקרא רשע. ואע"ג דנראה דקשיא ליה ממעשה דרב גידל, ודאי שהיה יכול לתרץ אלא דהכא בלאו הכי לא יוכל להחזיר. ולא היה אומר דהוי פשיטא שאינו חייב ואינו רשע. וכן מוכח מסוף התשובה דאפילו ידע אם הגו מחזר אחריו לא חטא.

דוק ותשכח שבכל תשובות מהר"ם דמיירי בדין זה, לא קראו רשע אלא למי שידע ונטל. ועכ"פ מעולם לא חייבו. ואם איתא שהשוגג חייב להחזיר לסלק מעליו שם רשע, ודאי שהמזיד חייב להחזיר. וזה מוכח לפי קושיית הריטב"א. וע"ע בתשו' מהר"ם וחבריו, סימן תעז. ע"ש. מכל הלין מוכח בעליל שאין השוגג נקרא רשע. ולכן בנד"ד זה השני שלא ידע שהראשון היה חפץ לקנות מוצר זה לפניו אינו נקרא אפילו יודיעו אח"כ וכן דעת הרב אדמת קודש סימן סט. ע"ש. הזכירו הרב ערך השלחן הגו'. ע"ש. וכ"כ בשו"ת מנחת יצחק ח"י (סימן קמח). וע"ע באגרות משה (חחו"מ ח"א סי' ס). ע"ש. ודברו בזה האחרונים ומפאת הזמן הוצרכתי לקצר.

(ה) **והנה** הרב ערך השלחן (סימן רלו אות ב), הביא שהראנ"ח (סו"ס קכה) כתב שגם השוגג נקרא רשע. וסיים הרב שם בשם הראב"ן שהשוגג אינו רשע, ע"ש. ומשמע דכן דעתו. והילך לשון הראב"ן קידושין, וישראל המהפך לקנות סחורה, ובא חבירו וקנאה שידע בחבירו שרוצה לקנותו נקרא רשע, דעני המהפך בחררה ובא אחר ונטלה נקרא רשע. עכ"ל. וכ"כ המאירי קידושין וז"ל, לא סוף דבר וכו', אלא אף כל שראה חברו מחזר באיזה דבר לקנותו והוא מקדמו בסתר ולוקחה הרי זה רמאות, וכן אם ראהו מהפך ומחזר בחררה לזכות בה מן ההפקר או להיות בעל הבית נותנה לו, והוא מעביר לו את הדרך ומקדמו הרי זה רמאות, ומדת חסידים ותלמידי חכמים לכל שאירע להם כך שיחזירה שני לראשון. ואם היה זה שמחזר אחריה תחלה עני, הרי זה שאינו רוצה להחזירה לו נקרא רשע, ולא עוד אלא שבזו אפילו לא היה זה יודע שחברו העני מחזר אחריה ראוי לו שיחזירה לו. עכ"ל.

וכ"כ מהר"ם מרוטנבורג בתשובה (ד"ל סימן שלו), וששאלת אם יש ללוי סוס ממושכן בביתו או חוב או משכון, ובא יהודה והלוה לגוי המעות ופדה מלוי סוסו או חובו או משכונו, בין ידע יהודה שבבית לוי היה בין לא ידע, מה יהיה הדין. תשובה, נ"ל דאי לא ידע יהודה פשיטא שהוא פטור, ואפילו אם נודע לו עתה שהוא ממושכן לו ללוי תחילה ולא מיהדר ליה לא מיקרי רשע. ואע"ג דברישי פרק האומר בקידושין (נט). משמע גבי רב גידל היה מהפך בהאי ארעא לזבוני וכו' דאף על גב דלא הוה ידע ליה לא מר נחית לה ולא מר נחית לה וכו'. הכא ליכא

המהפך אחר דבר שאינו ידוע וברור

ריחיא, ואתא בר מבואה חברה וקמוקי גביה, דינא הוא דמעכב עליוה, דא"ל, קא פסקת ליה לחיות. לימא מסייע ליה, מרחיקים מצודת הדג מן הדג כמלא ריצת הדג. וכו', שאני דגים, דיהבי סייארא. ע"כ. ופירש רש"י צייד שנתן עיניו בדג עד שהכיר חורו מרחיקין שאר ציידין מצודתם משם. אלמא אף על גב דלא זכה ביה ולא מטא לידה מרחיקין משם דא"ל קא פסקת לחיות. ורבינו יונה הביא פי' רש"י בראשונה ופירשו בדג גדול, ואח"כ כתב ויש מפרשים מן הדג ממצודת חבירו שנתן בה דג כדי שיבאו שם דגים. וכ"כ הרשב"א, והריטב"א, והר"ן. והר"י מיגאש כתב כפירוש השני.

והנה התוס' קידושין (דף גט. ד"ה עני המהפך) הקשו לפר"ת וז"ל, ומיהו קשה מההיא דפרק לא יחפור (ב"ב דף כא:): דקאמר התם מרחיקין מן הדג כמלא ריצת הדג אף על פי שהוא של הפקר. ע"כ. וכ"כ הרא"ש (סימן ב) והא דאמרין בפרק לא יחפור (דף כא ב) מרחיקין מצודת הדג מן הדג, ופירש"י שארב דג אחד לצודו שהדייגים הבאים לפרוש מצודותיהם מרחיקים אותה כמלא ריצת הדג אף על גב דהוי דבר של הפקר. ע"ש. ומבואר שהוקשה להם לפי פירוש רש"י. ולרש"י לא קשיא כיון דס"ל דאיכא דין עה"ב בהפקר. ותרצו התוס' וז"ל, ונראה דהתם היינו טעמא מפני שהוא יורד לאומנתו כי ההיא דקאמר התם (שם) האי בר מבואה דאוקי ריחיא ואתא בר מבואה ואוקי בהדיה מצי לעכוּבי עליה דקאמר ליה דקא פסקת לחיותאי. ובס"ד נדון בתירוצן זה להלן. וכתבו התוס' עוד וז"ל,

(ו) **ובר** מן דין הנה אין הקונה הראשון מחזר אחר דבר ברור וידוע לכל כדי שימנעו עצמם, והגע עצמך וכי בכל פעם שישכים אדם הראשון בבקר בבקר לחנות סופר מרקט ומחליט בדעתו לקנות את כל המוצרים שברשימת הקניות, בין אם זה המוצר אחרון על המדף או שיש עוד כמותו, הנה כל שאר הבאים אחריו, צריכים לחכות עד שיצא מהחנות כדי שלא יטלו דבר מה שהוא מהפך בו, ויש ממוצר זה מעט מזער. ואם יטלו ויודיעם כרשעים בחושך ידמו שהרי לא ידעו. זה ודאי אינו, ואפילו נימא דשאני הכא שכבר הראשון היה בראש ת'ור, הלכך לנקוט פזרא וליתבי שלא יכנס שם אחר, הנה לא מסתבר שבכל פעם שיכנס פלוני לטור במכולת וירא העם וינעו ויעמדו מרחוק, שאין זו הדרך. ויש לדון בזה משום פסידא דמוכר. וכיון שכן שאין ידוע על מה מחזר פלוני, אין צל של ספק שאין איסור למאן דהוא ליכנס בטור וליטול מה שצריך ולילך. לא מבעיא לפי מה שכתבנו שאין השוגג נקרא רשע, אלא גם זה אינו נקרא מהפך, כיון שאינו דבר ידוע, ואינו מהפך בו.

ואם אין הסברה כדאי, הנה לשון הגמרא, עני המהפך בחררה, ופ' רש"י, מחזר אחריה לזכות בה מן ההפקר או שיתננה לו בעל הבית, ומשמע שצריך להיות מהפך בחררה זו דוקא. וכן רב גידל הוה מהפך בההיא ארעא, ולא אמרו לזבון ארעא, וכן מפ' רש"י מחזר עליה לקנותה, ומבואר שהיה מהפך לקנות קרקע מסויימת. והנה אמרין בגמרא ב"ב (כא:), אמר רב הונא, האי בר מבואה דאוקי

וכן משמע מתוס' חיצוניות שהביא בשטמ"ק ב"מ (דף י.), וז"ל, עוד יש לומר דלא קרינן מהפך אלא כעין שכירות אבל במציאה או בהפקר דאי טרח לא משכח מציאה לא הוי כעני המהפך. וקשה דאמרין בבבא בתרא מרחיקין מצודת הדג מן הדג מלא ריצת הדג דהוי כעין מציאה. ויש לומר דהכי קאמר מרחיקין מצודת הדג מן הדג רצה לומר מן הדג מת. עכ"ל. ומוכח שלפירוש זה אין כאן דין מהפך. והטעם כיון שאינו מהפך אחר דבר ברור.

(ז) **והנה** כתב הריטב"א ב"ב (כא:): דינא הוא דמעכב עליה דאמר קא פסקת לחיותאי. פי' דמדמה ליה לעני המהפך בחררה ובא אחר ונטלה ממנו נקרא רשע מפני שיכול למצוא חררה אחרת לקנות והא נמי סבר רב הונא שיכול לומר לו אתה יכול לעשות אומנותך במקום אחר. ע"כ. וכ"כ רבינו יצחק קרקושא, בשיטת הקדמונים, אמר רב הונא האי בר מבואה דאוקי רחיא. לטחון ולשכור. כיון שזה העמיד תחלה והרגיל להשתכר בכך וזה בא לירד לאומנותו, אמר ליה פסקת לחיותאי. והוי כמו עני המהפך בחררה ובא אחר ונטלה ממנו. וע"ע ברבינו יונה (דף כב.). ע"ש. וקשה לפי האמור, שאם אינו מהפך אחר דבר ברור אינו נקרא מהפך, והכא הרי הלוקחים שבאים אצל הריחיים אינם דבר ברור, ואמאי מקרי מהפך. ויש לומר דהכי קאמר שהוא מהפך בחנותו להשתכר ממנה, וזה הוא ברור, ואם בא אחר ופותח חנות בצדו פוסק חיותו ונקרא רשע, ולכן צריך להרחיק.^[2] וכן נראה מלשון הריטב"א שיכול לעשות אומנותו במקום אחר, שההיפוך קאי על האומנות. וכן מלשון

ועוד אומר רבינו מאיר אביו של ר"ת דמיירי בדג מת שכן דרך הדייגים להשים במצודות דג מת והדגים מתאספים שם סביב אותו הדג וכיון שזה פירש מצודתו תחילה וע"י מעשה שעשה זה מתאספים שם סביב ודאי אם היה חבירו פורש הוה כאילו גוזל לו ויכול לומר לו תוכל לעשות כן במקום אחר. ויש להבין מה רצו לומר בפירוש זה.

וראיתי בתוס' הרא"ש ב"מ (דף י. ד"ה מעבירין) שכתב וז"ל, ואי תיקשי לך האי דאמר' בפ' לא יחפור (כא:): מרחיקין מצודת הדג מן הדג כמלא ריצת הדג, ופרש"י כגון באחד שארב דג אחד לצודו שהדייגים אחרים הבאים לפרוש מצודותיהן מרחיקין אותם מן הדג כמלא ריצת הדג אף על גב דהוי דבר של הפקר, יש לחלק דהוי כמו יורד לאומנות חברו כדקאמר התם גבי בר מבואה דאוקי ריחיא דאמר ליה קא פסקת לחיותאי. ועוד מפרש ה"ר מאיר דמן הדג היינו דג אחד מת שדרך הדייגים לשים במכמורות שלהם כדי שיתקבצו שם שאר דגים וילכדו ומאותו דג קאמר שמרחיקין מצודת הדג דכמו שיכול לפרוש כאן מצודתו יכול לפרוש במקום אחר. עכ"ל. ומוכח שמפירוש זה לא קשיא לעה"ב. וניכר טעמו משום דהתם אינו מהפך אחר דבר מסויים, כמו בפירוש רש"י שמהפך אחר דג ידוע, משא"כ הכא מהפך אחרי דגים מה שיכנס במצודתו ראשון ראשון. ולא שייך עה"ב אלא בדבר ידוע אבל לא כשמהפך אחר כמה דברים בבת אחת. ומש"כ לפי' ר"מ אביו של ר"ת שילך למקום אחר כונתו משום דאמרין מרחיקין, כמו שדייק הרא"ש בלשוננו.

לתרץ דהתם גבי פאה לא הי' זה מהפך בה יותר מן האחרים שהרבה עניים היו עומדים שם ללקט הפאה וזה קפץ ונפל עליה או פירש טליתו עליה והי' מונעין עניי' מללקוט בעבור זה מונעין אותו ממנה וילקטו כולן ביחד אבל לעולם אם האחד היפך אחר ההפך עד שמצאו וקפץ אחר ונטלו רשע הוי. עכ"ל. ולכאורה יש לומר דהתוס' לא ס"ל הכי, ומשום הכי לא תרצו כן. ולתוס' אע"פ שאחרים מהפכים עמו מקרי רשע גבי מקח וממכר. וגבי הפך בלאו הכי אינו רשע. וכ"כ הרמב"ן ב"ב (דף נד:), והביאו הר"ן כאן (דף כד. מדפ"ה), והרמב"ן ז"ל סובר כדברי רש"י ז"ל שאפילו במציאה נקרא רשע וזו ששנינו לענין פאה מעבירין אותה הימנו היינו טעמא שלא הוא בלבד מחזור אחריה שהרי כל העניים מהפכים כמותו אחר הפאה וכן דעת רת"ם ז"ל. עכ"ל. ויש לומר גם כן שהתוס' לא ס"ל לחלק כן, שהרי הרמב"ן ורבינו ישעיה הראשון תרוייהו ס"ל כרש"י ואילו התוס' יש לומר דס"ל דאע"ג דאחרים מהפכים עמו כיון שזה הקדים תו לא מצי אחרני ליטול מה שזה היפך אחריו. ומינה לענין מקח וממכר לדעת התוס'.

ר"י קרקושא שכתב כיון שזה העמיד תחלה והרגיל להשתכר בכך.

ולפי זה אפשר לומר דאף ר"מ אביו של ר"ת, מיירי במהפך דומיא דחנות שמהפך בדג זה המת שימשוך דגים למצודתו. מיהו מלשון הרא"ש ותוס' חיצוניות ותוס' קידושין משמע שפירשו של ר"מ לאו בדין עה"ב. ואפשר דפליגי התוס' והריטב"א אם שייך לומר בכה"ג מהפך, כלומר דאפילו נימא דמהפך בחנות זו, הא זה שפתח בצידו לא נטל ממנו החנות עצמה אלא פתח חנות אחרת, ואפילו רב הונא לאו מטעם זה אתי עלה. ואילו הריטב"א ס"ל (למסקנא) דאי לאו משום הפך איכא משום עה"ב בכה"ג. מכל מקום לכו"ע המהפך היינו בדבר ברור וידוע, שאם אינו ידוע אפילו הוא ידוע במה מהפך, מנין לאחרים להתרחק. ומה שאמרו בפירוש ר"מ אשר"ת, שילך במקום אחר הוי דומיא דרב הונא, כיון שהוא מידי של פרנסה, בין לפירוש הריטב"א ובין לפי התוס', כמבואר בהרחבה בחידושים בס"ד.

אחרים מהפכים עמו

(ח) **ואפילו** קרא לו ואמר לו שהוא מהפך אחריה, לא גרע ממי שנפל על הפאה או פירס טליתו עליה דמעבירין אותו, ואע"ג דהתם הפך והכא מקח, הא אמרינן התם דלית בה משום עה"ב כיון שאחרים מהפכים עמו. מיהו יש לומר דלא אמרו סברא זו אלא לשיטת רש"י ולא לר"ת דהנה כתב בתוספות רי"ד (דף נט.) ליישב שיטת רש"י וז"ל, ונ"ל

ואלא קשה מה שסיים הר"ן וכן דעת רת"ם. אחר הדברים האלו ראיתי להר"ן בבא מציעא (דף י.) שכתב וז"ל מעבירים אותו ממנו פי' עניי' אחרי' באים ומעבירי' אותו ממנו דלאו עני המהפך בחררה הוא שיהא זה נקרא רשע שהרי אף חברו מהפך בה אלא שהוא קדם ונפל לו עלי' אבל ר"ת אומר שאפי' לא הי'

[ב] ואנן דלא קי"ל הכי יש ללמוד מזה דאינו מקרי מהפך עד שיטול הדבר עצמו ממנו ולא שבא לידו ועושה כמעשהו. וסברא זו ראיתי ברמ"ע מפאנו סימן סו. ע"ש. וקשה כיצד שייך מהפך לפי הנ"ל, וי"ל דס"ל לר"ה דמפסיק לחיותיה וכיון שכן הוי כאילו לקח ממנו החנות.

ארעא פי' מחזור אחריה לקנותה, ובעני המהפך בחררה פי', מחזור אחריה לזכות בה, ובודאי לקנות קרקע איכא טרחה, ודכותה גבי הפקר, ומדברי רש"י נילף מכ"ש^[1] לדברי תוס'. וכן הרמב"ן ב"ב דף נד: כתב ליישב קושיית התוס' ממציאה, דבמציאה לא היה יודע אותה שיהפוך בה ולא על ידי טרחו באה, ואף על פי שהפיל עצמו עליה זה זכה בה, ואם אין טעם זה מספיק אומר לך שנקרא רשע והתם דינא קאמרינן. עכ"ל. ואי תימא לא כתב כן אלא לפי' רש"י דאיכא דין עה"ב גבי הפקר, אימא דכ"ש גבי מקח וממכר דטעון טרחה טפי. אכן מבואר הוא בלשון התוס' שכתבו, כי למה מחזור על זאת שטרח בה חבירו. וכ"כ בתוס' ר"י הזקן וז"ל, ובא אחר ועשה מה שהוא היה משתדל עם בעל הבית זה נקרא רשע. עכ"ל. וזה לשון הרא"ש והיינו נמי עני המהפך בחררה שממציא עצמו אצל בעל הבית לעובדו כדי שיתן לו לפעמים חררה. ע"כ. ומבואר שהראשון טרח. וכ"מ בלשון הרא"ש בתוספותיו ב"מ (דף י. ד"ה מעבירין) שכתב וכן לענין מקח לא יחזור לקנות במקח שאחר מחזור לקנות. ע"כ.

ואחזה עוד בשיטה מקובצת ב"מ (דף י.) בשם תוס' חיצוניות שכתב וז"ל, תימה היאך מעבירין אותה הימנו הא לא הויא אלא היפוך בעלמא וקיימא לן עני המהפך בחררה וכו'. ויש לומר דלא אמרינן נקרא רשע אלא היכא דטרח והפך כעני זה שהפך בבעל הבית ואמר לו שיתן לו חררה מעיסתו אבל הכא

חבירו מהפך בה אין נקרא רשע דלא נקרא רשע אלא במוכר דעלה איתמר בקידושין וכו'. עכ"ל. וממה שכתב אבל ר"ת אומר אפילו לא היה חבירו מהפך וכו' משמע דבעלמא מודה ר"ת אם שנים מהפכים. ומעתה יכון דברו שכתב 'וכן דעת רת"ם'. וכן ראיתי בחידושי הריטב"א מהדו"ב, שכתב ומיהו אי תרוייהו צריכי לה ואתו תרוייהו בהדי הדדי למזבנה, לית לן בה, אלא דקדים זכי. עכ"ל. ואיהו איירי במכר. הרי שאף לר"ת יש לומר אם אחרים מהפכים עמו דתו אינו נקרא רשע. ואם כן בנד"ד אע"פ שזה קרא לעבר חבירו מ"מ הא חבירו נמי מהפך עמו, ואע"פ שזה הגיע לטור ראשון לא גרע ממי שהקדים חבירו ונפל על הפאה, ואע"פ שלא היה חסר אלא לקצור ולהגביה ואף זה לא היה חסר אלא ליטול מהמדף ולילך לשלם עבור זה.^[2] מ"מ הא איכא אחרים מהפכים עמו, וכן הדין בכל ענין בחנות סופר מרקט (מכולת), דלעולם אחרים מהפכים עמו, ואע"פ שזה קדם לטור עד שלא בא לידו למה נקדימו לאחר. ואי תימא דהא לא כל הבאים לחנות מהפכים אחר אותם המוצרים, מ"מ מאן מפס מה בא כל אחד לקנות כולהו מהפכים מקרי.

המהפך הוא מי שטרח

(ט) **ובלאו** הכי יש לומר שזה הראשון לא מקרי מהפך כלל, שכן המהפך הוא מי שטרח בחררה,^[3] כמבואר בלשון הדין 'המהפך בחררה' היינו מי שהיפך בה. וכן מבואר מפי' רש"י שפירש רב גידל הוה מהפך בההיא

[ג] והוא יותר מחוסר קנין מההוא גבי פאה, מיהו יש לדון בזה שקנה משעת הגבהה, ואכמ"ל.

[ד] כ"כ המהרש"ל ומשאת בנימין ומהר"ם בן חביב. וע"ע בחתם סופר.

[ה] ומהר"ם בן חביב סימן ריא למד מתוס' לדברי רש"י. ע"ש.

ושם אפשר לקנות עכ"פ שיבלים שכבר הביאום הסוחרים מהשדות.

טרחת בדבר עצמו

(י) **ואפילו** את"ל שטרחת היא לבוא לחנות, מה שאינו נראה, מ"מ הרי לא טרח אלא להביא עצמו לחנות, אבל בדבר עצמו מי טרח, ובעבור זה המוצר שרצה לא עשה ולא כלום. ולשון הגמרא הוא שטרח בה, וכן לשון רש"י מחזור אחריה, וכו' ככתוב בלשון הראשונים שהבאתי, וכאן הרי המוצר נמצא מונח על המדף כל הרוצה יבוא ויטול, וזהו שהקשו מפאה כיון שנפל עליה, או מפני שזרק פאה שבידו על שאר הפאה, כמו שהקשה הרדב"ן, הובא בשטמ"ק ב"מ (דף י). ע"ש. אבל מפני שראה ורצה דבר זה הרי לא טרח. ומטעם זה והטעמים הנ' נראה שבחנות מכולת (סופר מרקט) שאין צריך היפוך, לעולם לא מקרי מחזור אחר דבר לקנותו, שכן הדבר אינו צריך חזרה.

ראיה מדברי הראב"ה

(יא) **והנה** מכבר בהיותי בכולל נר המזרח בשנת תשע"ו היו שרצו לדון שיש דין עה"ב בחנות מכולת, וכן עתה מקרוב שמעתי כן, וכולם תלו עיניהם על לשון המרדכי ב"מ (רמז רלח) ואעתיקנה משו"ת מהר"ם מרוטנבורג (לבוב סי' סח) והיא תשובת הראב"ה. וז"ל, כתב זקני (ראב"ן ב"מ י): ראובן נתאכסנו אצלו סוחרים אורחים והיה שמעון מחזור אחריהם לקנות סחורה וא"ל ראובן אני רוצה לקנות ולזכות בה כי ביתי זכה לי, והלך שמעון וקנאה כשלא היה בביתו ועתה תובע ראובן להשיב מה שקנה.

לא הוי כעני המהפך. עכ"ל. ותירוץ זה הוי לדעת רש"י, אבל לר"ת לא. ומינה דאפילו לדעת רש"י עכ"פ צריך טרחת. ובנר"ד הנה לא טרח, דאם נחשב מה שנסע לחנות כטרחת, לא היא שלא עשה מעשה טורח כלל אלא זהו דרך העולם לנסוע לחנות לקנות, אטו מי שבא מחוץ לעיר ממקום שאין שם חנויות עם מאכלים כשרים, למקום שיש ישוב יהודי ויש שם חנויות בשפע בלי עה"ר, לו תהיה משפט הבכורה לקנות, ודאי שלא יתכן לומר דבר זה, ולא נשמע כדבר הזה שכל הנכנס בפתח החנות יתן לשוער ספירת מיילים, לאמר שהוא טרח יותר להגיע לחנות ויש לו זכות קדימה, אלא מה שעשה עד שבא בפתח החנות עשה כדרך שאר בנ"א שבאים לקנות זה מקרוב זה מרחוק. ואם מפני שהלך לקראת המוצר בחנות אף גם זאת אין בה טרחת, שלא עשה מידי אלא הלך. ואף התוס' לא הקשו ממציאה ופאה אלא מפני שנפל עליה, שכן מוכח מלשון הרמב"ן ב"ב (נד:): דמציאה לא על ידי טרחו באה, ואע"פ שנפל עליה. אם כן מאי קשיא להו לתוס' הא לא טרח, אלא ודאי מפני שנפל, ולא תוקים כגון שטרח, שכן אינו במשמע. ואם יקשה לך מפני מה כתב הרמב"ן טעם אחר גבי פאה, יש לומר שאף הרמב"ן כתב דאם טעם זה שלא טרח לא מספיק דהא נפל ומקרי טרחת, אימא לך דנקרא רשע. אבל גבי הפקר נתן טעם כעיקר מפני שאחרים מהפכים. אי נמי דודאי טרחת מקרי לצאת מן העיר אל השדה עבור כמה שיבלים שאפשר שימצא או לא, ועבור דבר מועט זה היו העניים צריכים לטרוח, משא"כ טורח ללכת למקום השוק שהוא בתוך העיר

ישר יחזו פנימו דלא היא, שלא כתב כן אלא מפני שהיו הסוחרים בביתו והו"א שתקנה לו חצירו, ולכן עכ"פ יש לו דין עה"ב, או מפני שטרח להביא הסוחרים אלא ביתו. אבל החנות לאו ביתו, ואם מפני שראה והסכים בדעתו לקנות, מה לי בדעתו, הרי שייך המוצר לבעל החנות, ואף לא אמר ליתן לו יותר מלאחר.

תדע דממקום שבאת, שבמעשה שבתשובה הנז' לא דיבר עם הסוחרים, (ולא עשו פיסוק דמים כמבואר שם) אלא במקום אחר היה ואמר לחבירו שרוצה לקנות, כי האי גונא בנידון דידן מי לא חיישין לפסידת המוכר, וכי המדבר עם חבירו ואומר לו שצריך לאיזה חפץ ורוצה לילך לקנותו, והלך חבירו וקדם וקנה, וכי רשע יקרא, והלא לא היפך בה הראשון ואע"פ שיש מחיר ידוע וקיבל בדעתו לקנות, וכי מפני רצונו נפסיד למוכר שלא ימכור, והלא מעולם לא דיברו ולא ידע ממנו המוכר, ואע"פ שזה חבירו ידע, שפיר דמי שהראשון לא היפך, ואפילו לדעת רש"י אמינא הכי. ועוד שאפשר שיבא אחר בין כה ויטול, ובכה"ג ליכא דין עה"ב. וכן הוא ברבינו ירוחם (נז' לא ח"ב דף צה ע"ד) וז"ל וכתב רמ"ה ודוקא שנקרא רשע בדבר שאם לא יקח אותה זה השני לא יקח אותה אחר, אבל דבר שאפילו לא יקח אותה השני יקח אותה אחר אינו נקרא רשע. עכ"ל. ועוד דהתם לא היה פיסוק דמים ואפילו לא דיבר עם הסוחרים כמבואר בתשובה, ובודאי מפני שהיה בביתו כבר.

(יב) **ואנכי** הרוואה בספר שו"ת נפך (סימן מ, הספר נדפס בסוף שו"ת התשב"ץ ח"ד,

דין זה פסוק ממתני' (ב"מ יא.), ראה אותן רצין אחר המציאה ואמר זכתה לי שדי זכתה לו ה"נ זכה ראובן מה שבביתו, וכו', ואין נ"ל דשאני מציאה דאין בהם חסרון קנין ומעות, אבל הכא דילמא לא מיתרמי ליה זווי לקנות. ותו דזכתה לי שדי אוקמינן והוא שרץ אחרינו ומגיעו. ותו אסקינן פ"ב דע"ז (עב.), ופרק המוכר את הספינה (ב"ב פה:), משך חמריו ופועליו והכניסן לתוך ביתו וכו', עד פסק סמכא דעתיה לא פסק לא סמכא דעתיה ולא קנה. ותו דאמר' התם (ב"ב פה.) ברשות לוקח כיון שקיבל עליו המוכר קנה, משמע בעוד שלא קיבל עליו לא קנה. ומשום עני המהפך בחררה יש בדבר אם יכול לקנות במקום אחר, אבל אם יש ריוח גדול שאין מצוי לו לקנות או מציאה אין בה משום עני המהפך בחררה כדפרישית בפ' האומר (קידושין נט.). ודכותיה אמרינן (ב"מ קח:) מתנה לית בה משום דינא דבר מיצרא. ולא דמי להווא דפרק לא יחפור (ב"ב כא:) מרחיקין מצודת הדג וכו', ומסיק שאני דגים דיהבו סיירא וכו', ומטעמא דכתבינן דהכא תלוי בפסק. ואפילו אי אמרו אי מזבנינן להאי סחורה לדידך מזבנינן והקנה לו לא קנה כיון דלא פסק, כדאיתא בע"ז (עב.) וביתו לא עדיף מקנין. ותו דקתני פרקן והכניסן לתוך ביתו אפילו הכי לא קנה וכיון דלא קנה לא זכה גם בריוח. עכ"ל. והוב"ד באו"ז ב"מ (סימן סח טט), ובהגה"מ הל' גזילה ואבידה (פי"ז אות ל.) ע"ש.

ולמדו מכאן שאם יש פיסוק דמים כמו בחנות סופר מרקט שמחירים קבועים, ואחד החליט בדעתו לקנות באיזה מחיר שנקבע, הנוטל אפילו לא ידע, ואשם. אמנם המעיין

להרב אברהם אבן טואה) שנשאל על כגון השאלה המובאת בשו"ת מהר"ם הנו', והביא דברי הראב"ן והראב"ה, ואחר שהסיק שלא קנה וכו' כתב, וא"ת אע"פ שלא יזכה מצד זה מכל הטעמים שכתבנו ומה שדומה להם, יזכה בעה"ב משום עני המהפך בחררה, דקי"ל עה"ב וכו' נקרא רשע. י"ל דלא שייך הכא עה"ב דלא אמרינן הכי אלא אם ימצא במקום אחר, וזה לא ימצא. ועוד אם יש רוח גדול שאינו מוצא במקום אחר כל כך להשתכר או מציאה או דבר הפקר, אין בהם משום עה"ב. עוד כי כאן לא שייך דין עה"ב כלל דהא יש סוחרים גוים לרוב מאוד, ויקנו אותה כמו שיארע בכל יום, ומה הועיל לבעל הבית, וכו'. עכ"ל. ומוכח שלא בא לדון עלה מצד עה"ב אלא מפני שהיו הסוחרים בביתו, דאפילו תימא שלא קנה עכ"פ תן לו דין עה"ב, ואף מזו ליתא. אבל ליתן דין עה"ב למי שאין הסוחר ברשותו מאן דכר שמיה.

(יג) **אתה** הראת לדעת דלא על דברי הראשונים סמכו עצמם, ועל אשר בדו מלבם יש להשיב, מה לי שיש מחיר קבוע הרי אמרו דצריך פיסוק דמים כדי שלא ינקוב במועט למוכר ולא יוכל שום אדם אחר להציע סכום השווה מאחר שהוא מהפך. כמ"ש מהר"ם בתשובה (ד"פ סימן תתריא). ע"ש. אבל הכא ודאי אין כאן חשש שמא יבוא ויפחית בדמים, ואינו ענין לפיסוק דמים. ואם מפני פסידא דמוכר, הרי אינו מפסיד ואדרבה בכך מפסיד שבמקום למנוע ריב, אתו למי מריבה, שכל אחד יגער בחבירו שנוטל מה שראה וחשב עליו לקנותו, ואין שום מוכר שחפץ בכך, והמוכר נותן רשות

מן הבאר נראה ברור שאין כאן דין עני המהפך בחררה, ואין כל אחד צריך לזיזהר שלא ליטול מה שראה חבירו מרחוק, ותו לא מידי. ובעיקר השאלה היכא שאינו בנמצא במקום אחר, הוה ליה כמציאה והפקר ומותר. הנלענ"ד כתבתי בס"ד. יהי רצון מלפני אבינו שבשמים שאזכה לישב באהלה של תורה כל ימי חיי לאורך ימים ושנים, עמו"ש, ולאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא, ולא אכשל בדבר הלכה, ונזכה לגאולה הקרובה בב"א.

בית יוסף

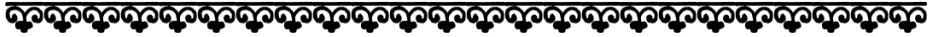

בענין שימוש במים חמים ביו"ט בדוד מים בלא מיכל

(Tankless Water Heater)

הרב מרדכי לבהר

מח"ס מגן אבות, וראש כולל לי"ק, לוס אנג'לס

ואמרת להעלות צדדי הספקות בזה, והפתרונות, וההוראה מסורה לגדולי הפוסקים.

גרמא וספק פס"ר בפתיחת הברז

(א) **ראשית**, יש לדון אם פעולה זו הוי בגדר גרמא, ובמקום אחר הארכנו אודות שימוש במים בבית שיש בו מד מים חשמלי, ובפתיחת המים גורם כתיבה וחשמל במד מים, ובתו"ד שם כתבנו לדון אם פעולה זו נחשבת כגרמא, ושם הובאה תשובת הגר"ש מילר שליט"א שהביא מש"כ הג"ר דוד קראנגלס בשו"ת דברי דוד (ס' פז), שמים הרחוקים ממקום הנטילה נחשב ככח שני, ע"פ שיטת הרמ"ה, וכמו שלענין שחיטה מים ההולכים אצל מד-המים הוי ככח שני ה"ה לגבי שבת.^[א] א"כ ה"ה נמי שזרם המים ההולך אצל החיישן (Sensor) נחשב ככח שני. והגם ששם יש לצרף סברא זו בעיקר

רבים שואלים, אודות שימוש במים חמים לצורך אוכל נפש או דבר השוה לכל נפש, ע"י מים חמים במכשיר חדש שמצוי בהרבה בתים, שאינו עובד בשיטה הישנה של דוד מים שבו נאגרים הרבה מים חמים, אלא כך מעשהו: ע"י פתיחת הברז של המים החמים, המים הקרים זורמים, ויש חיישן (Sensor) שמדליק אש פיילוט (Pilot) שמדליק אש יותר גדולה שמתחילה לחמם מים. ומים אלו עוברים בכל הבית.

והמעלה במכשיר זה, שאינו צריך לאגור מים, אלא בכל פעם שפותח את הברז, מחמם מים, ולא נחסר מהמים חמים כמו הדודים שאוגרים מים. ונתעוררה השאלה, האם יש היתר בשימוש ביו"ט יען שבכל פעם שפותח את הברז יש בו איסור מוליד אש ביו"ט, ונהי שבישול המים החמים, והגדלת הלהב מותר ביו"ט לצורך או"נ, אבל אסור להוליד אש ביו"ט.

[א] ואעתיק עיקר דבריו שם: "דהרמ"ה שם חולק על רש"י וס"ל דאף שהיה כפות רחוק מאד מהבידקא דמיא, מ"מ מיקרי כח ראשון מאחר שע"י הסרת הדף (או באופן אחר שהפנה מרוצת המים) המים הולכים ובאים ואולי מחמתיה מיקרי כחו ומעשיו, אלא מהו הפירוש כח ראשון וכח שני מפרש התם בשני דרכים, א' דכח ראשון היינו המים שנפלים מיד בהסרת הדף, וכח שני המים שבאים אחר הנפילה הראשונה (ופירוש זה הוא כמו כשפירש רש"י בחולין טז). והפירוש הב' דכח ראשון היינו כ"ז שהמים הולכים בלא נח, וכח שני שנחו משהו ע"י עיקולי ופשוטי, ואח"כ שוב הולכים ויורדים. וכתב ע"ז הרמ"ה דהני ב' פירושי מעלייתא ניהו ואסקי אליבא דהילכתא אלא דפירושא בתרא דייקא טפי, ע"ש.

ואף דפירוש בתרא נראה להרמ"ה יותר מ"מ להלכה סובר כב' הפירושים. ועתה יש לדקדק בדבריו מאחר שסובר

בגלל שאינו מתכוין, וכאן חשיב כמתכוין, נדלקת שיהיו מים חמים מזומנים. אבל כ"מ חזי לאצטרופי.

כאמור, צריך לברר בכל מכשיר ומכשיר אם אכן אינו נדלק מיד בפתיחת הברז. ויש לעיין אם יש עוד צירופים בכה"ג שהאש נדלק מיד, וכשאינן ספק.

דין מוליד אש במכשירים אלו

(ג) **הנה**, שייכים שני איסורים במכשיר זה. (א) הולדת אש חדשה. (ב) הפעלת חשמל שגורם להדלקת האש, שהרי מכשיר זה זקוק לחשמל כדי להתחיל את האש החדשה.

והנה, לגבי איסור הולדת אש, שאיסורו מדרבנן, ע"פ הגמ' במס' ביצה (לג.) אין מוציאים את האור לא מן העצים ולא מן האבנים ולא מן העפר ולא מן הרעפים ולא מן המים, ופרש"י משום דמוליד. והנה במקום אחר הארכנו בביאור שיטות הפוסקים במערב ובארצות אשכנז שהתירו להדליק גפרור ביו"ט, ושלא נחשב כהולדת אש, וביארנו דעתם, מאחר שבקל יכול להוציא האש מן הגפרור, לא חשוב כהולדת אש שאסרו חכמים שאינו מחוסר מעשה כלל שבקל אפשר להוציא ממנו האש. שוב מצאתי סברא זו בדברי השואל ומשיב (מהדורא שתיתאה סימן סא) וז"ל, ובזה אמרתי מה שנשאלתי אם מותר להדליק הנר בהנך עצים שמושחין

ברם, עדיין הדברים לא כ"כ ברורים אצלי מאחר שמיד עם פתיחת הברז, המים שקרובים לברז דוחפים את המים שליד המד-מים ולמה לא חשיב ככח ראשון, ונהי שהמים רחוקים, מ"מ למה לא נחשב כעין ידא אריכתא. ואינו דומה כ"כ לבידקא דמיא שהמים שבאים אח"כ לא באים מיד. ועדיין צ"ע.

(ב) **והנה**, יש מכשירים שיש בהם משאבה אוטומטית הנקראת Recirculating pump - משאבה ממחזרת - שכל כעשר דקות (תלוי במכשיר), האש נדלקת מאליה כדי שיהיו תמיד מים חמים. [וידוע לי עכ"פ שכך הוא בחברת Navien כפי שביררתי אצל מומחה אחד, דאין אש נוספת נדלקת אם יש כבר אש דלוקה. ובדקתי וראיתי שבאלו, מאחר שיש כבר מים חמים בצינורות, אין האש נדלקת מיד (ועדיין טעון בירור אצל כל מכשיר ומכשיר), ובאלו ודאי יש מקום לדון בהם דהוי דין גרמא.]

ועוד י"ל דבאלו כשמדליק המים החמים יש ספק אם האש כבר נדלקה, שכל כעשר דקות

דלא כרש"י דהמים שנפלו מיד בהסרת הדף אף שהולכים למרחוק כמה מילין נקרא כח ראשון משום דאולי מחמתיה, א"כ גם המים הבאים אח"כ ליהיו כח ראשון כיון דע"י הסרת הדף זזו ממקומם והתחילו להתנועע, ואף שהמים השניים הם רחוקים מהכפות מ"מ הא אולי מחמתיה ולהוי ככח ראשון, אלא מוכח מזה דבהסרת הדף נחשב הילוך המים כמעשיו וכחו רק המים הסמוכים על הדף אבל לא מיחשב כחו ומעשיו על שאר המים, וכמו שהסביר שם הרמ"ה הא דזרק חץ ותריס בידו וסילק את התריס דפטור, ואמאי לא ליהוי כאשקיל עליה בידקא דמיא, ותריך משום דאין החץ סמוך לתריס תו ראייה מכרחת דפתיחת הברזא מיקרי כח ראשון רק לגבי המים הנופלים מיד מן הברזא אבל המים הרחוקים בהצינורות אף שבאים מיד להיורה מיקרי כח שני.

ומסתבר דגם רש"י יודה בזה להרמ"ה, דהשתא במים הראשונים הנופלים מיד בהסרת הדף אם הולכים למרחוק דס"ל לרמ"ה דהוי כח ראשון סובר רש"י דהוה כח שני, המים הבאים אח"כ דהתנועה ממקומם והזיז הראשון שלהם לא מיקרי מעשיו וכחו אפילו להרמ"ה כ"ש דלרש"י לא מיקרי כח ראשון. עכ"ל, ע"ש.

קובץ אבקת רוכל תמוז-אב תשפ"א

קמה

כח חשמל בתוך החוטים, וגם בזמנם הבינו דברים פשוטים כאלה, שכח שלילי וכח חיובי אינו מייצר כח עד שנסגר המעגל. רק הם הבינו כהנ"ל דמאחר שנמצא בו כל הנתונים בתוך המערכת, ע"י הדלקת כפתור, לא נחשב כה"ג מוליד. ויש לבאר כדברינו שאינו נחשב כה"ג מחוסר מעשה ואינו בגדר מוליד.

ברם, זהו רק מסברת מוליד, אבל לפי סברת החזו"א שאיסור חשמל מלתא דבונה שסוגר מעגל. הרי בונה ביו"ט אסור מדאורייתא ואין בו היתר של אוכל נפש.

אכן, ידועים דברי הבאר יצחק (או"ח ס' יג), שכתב ע"פ דברי התוס' במס' שבת (דף צה. ד"ה הרודה) דהותרה בניה ביו"ט מה"ת לצורך אוכ"נ. וא"כ ה"ה בחשמל יש לצרף דלצורך אוכ"נ אינו דאורייתא. וגם מה שאסר בתוס' מדרבנן מדין עובדא דחול לבנות ביתו, אולי בניית חשמל אינו כ"כ עובדא דחול. וגם דבריו ראויים לאצטרופי.

(ה) **והעולה** מכל זה, דבשימוש מכשיר זה ביו"ט יש כמה עיקולי ופשוטי, שאין היתר מצד מה שאינו מתכוין, שהרי בפתיחת המים מדליק אש, ומכוין למים החמים. ומצד בונה לשיטת החזו"א יש איסור [אם לא שנצרף את דברי הבאר יצחק].

וצדדי הסניפים לדון להתיר הם: (א) האם הפעולה הזאת נחשבת כגרמא. וגם ספק איסור. וזה תלוי במכשירים שונים, (ב) לפי כמה שיטות לא חשיב מוליד אש.

בשפירטש הנקראים רייברליך, או צינדרליך. אם לא הוי בכלל אין מוציאים מן האור מן העצים. והעולם אין נזהרים בזה. ואמרתי בזה דהנה אי נימא הטעם משום דקא מוליד. גלפענ"ד דיש מקום לחלק, דבשלמא מן העצים או מן האבנים או מן העפר וכדומה דאין אש בעין רק ע"י הכאה ותחבולות שעושה הוא ממציא אש מקרי נולד דמבלע בליעי, אבל כאן הרי עינינו הרואות דהנך רייבלך במעט נענוע תצא אש, והיינו כח השפירטש שיש בהם חמימות האש. במעט קל תצא ותבקע האש, א"כ לא שייך נולד בזה וכו'. ע"כ. וע"ש שהביא ראיות לזה. וא"כ י"ל דה"ה הכא ע"י הדלקת המים, יש את כל הכח להוציא את האש ודומה לגפרור, ואינו נחשב כאילו מוציאו מן העצים ומן האבנים.

וכמובן, המנהג בזמנינו להחמיר לכתחלה ולא להשתמש בגפרורים ביו"ט, אבל מאחר שאיסור מוליד אש דרבנן, וגם יש לדון לשיטת הרמב"ם שמוליד אסור משום מכשירי אוכל נפש, וכאן א"א לעשותו מערב יו"ט. הנה בברכי יוסף (ס' תקב, א) דן אם מותר כדין מכשירי אוכל נפש. וע"ע בזה בשו"ת ישכיל עבדי (ח"ד ס' כז), ובחזו"ע (עמ' מט), א"כ בצירוף סברת גרמא, היה מקום לדון בזה להתיר עכ"פ מצד איסור מוליד.

סגירת מעגל חשמל בפתיחת הברז

(ד) **ובדין** שימוש בחשמל ביו"ט, בתשובה הנוכרת לגבי שימוש בחשמל ביו"ט, כתבנו לדון במה שיצאו כמה פוסקי מערב מזרח ואשכנז להתיר שימוש ביו"ט, וביארנו דבריהם ע"פ הנ"ל שלא טעו בהבנת פעולת חשמל, שזה דבר ברור ופשוט לעינים שאין

וכשיברתי עם הגר"ש מילר שליט"א (חוה"מ פסח ה"תשפ"א) אודות מכשיר שנדלק האש מיד בפתיחת הברז, לא היה נוח ליה לצרף סברת גרמא כיון דהכא נחשב כמתכוין. ולהתיר לכתחלה צריך יישוב רב. וכבר מטא משמיה דהגר"צ אבא שאול זצ"ל דכדי להתיר, לא סגי בהרבה צירופים בלי יסוד איתן, ועדיין צ"ע.

ברם, במקום הצורך, ע"י קטן שאין לו ידיעה כלל בזה, ואצלו חשיב כמתעסק ואינו

נחשב כעבירה, אפשר לדון בזה להקל. ובמק"א הארכנו בזה. ובודאי ע"י גוי נראה להתיר בפרט דהוי שבות, וגם שנוי במחלוקת, ולגבי אמירה לעכו"ם בחשמל, יש לסמוך על החולקים על החזו"א, בפרט כאן שיש צירופים אחרים.

וציי"מ וימ"ן,

מרדכי לבהר

חוה"מ פסח

ה"תשפ"א.

עיונים בסוגיא דבל תשחית

הרב שמעון תביריכיאן

מורץ וחבר בית מדרש גבוה, ליקווד

ולא האילנות בלבד אלא כל המשבר כלים וקורע בגדים והורס בנין וסותם מעיין ומאבד מאכלות דרך השחתה עובר בלא תשחית, ואינו לוקה אלא מכת מרדות מדבריהם. ע"כ. ולפום ריהטא דבריו סותרים זה את זה, דמצד א' כתב דעובר מלאו דלא תשחית, ותוך כדי דיבור כתב דלוקה מכת מרדות מדרבנן. ועי' במל"מ שם, ובנדוע ביהודה (יו"ד תנינא י) דהשחתת שאר דברים מדבריהם, וע"כ דלאו דווקא כתב דעובר בבל תשחית. אבל מה שעומד נגד דעה זו הוא לשון הש"ס בכמה מקומות דעובר בבל תשחית, דמשמע מה"ת ולדעתם צריך לומר דהכל לאו דווקא.

סוגיא הדין ארוכה וא"א לעמוד על בוריא בכמה שורות, ואפי' בכמה דפים, ובפרט דגדריה ודקדוקיה לא ברורים, וחיבורים שלמים שנכתבו מכבר על הנושא הוו עדי קיומי לזה, ולא באתי רק לציין איזה הערות בלימודי חלק ממנו.

יש להקדים דאיסור בל תשחית הוא לאו מן התורה הנלמד מקרא בפר' כי תצא בהשחתת אילני מאכל בעת המלחמה, ויש לציין דמבואר בפוסקים דיש עוד איסור מדרבנן לבנות אוכלים. עי' לבוש (סי' רעא), ודינים אלו מבוארים בשו"ע (בסי' ע"ר ורעא), ונדבר כאן אודות איסור בל תשחית.

אם השחתת שאר דברים מה"ת

והיה אפשר לומר בכונת הרמב"ם כספר החינוך דכתב שם (מ' תקסט) וז"ל, שנמנענו מלכרת האילנות כשנצור על עיר כדי להצר לאנשי העיר ולהכאיב לבותם, ועל זה נאמר (דברים כ יט) לא תשחית את עצה וגו' ואותו לא תכרת, וכמו כן נכנס תחת זה הלאו, שלא לעשות שום הפסד, כגון לשרף, או לקרע בגד או לשבר כלי לבטלה, ובכל ענינים אלו ובכל כיוצא בהם שיהיה בהם השחתה. ואמרו זכרונם לברכה תמיד בגמרא (קידושין לב, א) והא קא עבר משום בל תשחית, ומכל מקום אין מלקין אלא בקוצץ אילני מאכל, שהוא

כתבו בראשונים דלאו בל תשחית אינו מצומצם להשחתת אילנות אלא כולל שאר מילי ג"כ, עי' בשערי תשובה לר' יונה (שע' ג או' פב), ובחינוך (מ' תקסט), דהשחתת שאר דברים ג"כ הוי מה"ת ולוקין עליו, ובר' יונה שם כלל אפי' הפסד מים ואפי' פיזור ממון לריק בשיעור שוה פרוטה דעובר על לאו זה.

ובדעת הרמב"ם ישנה מבוכה גדולה באחרונים אם השחתת שאר דברים מה"ת או לא, דבפ"ו מהלכ' מלכים (ה"י) כתב וז"ל

השחתת אילן המזיק מכלל השחתה האסורה, ומותר לעשות כן, כיון דעביד הכי למנוע היזק, דבכה"ג לא אסרה תורה.

מפרש בכתוב, אבל בשאר ההשחתות מכין אותו מכת מרדות. עכ"ל.

הרי מפורש בדבריו דהשחתת שאר דברים ג"כ מה"ת, אלא היות דאינו מפורש בקרא, אינו לוקה מה"ת אלא מכת מרדות, ולפי"ז שפיר ניתן לפרש כמו כן ברמב"ם דשפיר עובר מה"ת בכל שאר השחתות, אבל מה"ת אין מלקין על אינו מפורש בקרא, והכין נקט במנח"ח שם בדעת הרמב"ם.

ויש להסתפק איך לקבוע לאו דבל תשחית, אם האיסור הוא רק להשחית, או כל דלא משתמש ממנו כראוי כדרכו בכלל הלאו. והנ"מ כשמשמש שלא כדרכו דאם האיסור להשחית הרי אינו משחית אלא משתמש בו, ואם שימוש שלא כדרכו בכלל האיסור הרי כל דלא נהנה ממנו כפי ערכו, בכלל השחתה, ויוצא דמשחית באיכות. והנוגע לזה שימוש במיני אוכלים לצורך נוי ולא לצורך אכילה, והדבר מצוי מאוד היום בשמחות דמחתכים ומציירים ציורים בפירות וירקות להנאת הראייה או כל הדומה לזה.

מח' ביאור הלכה ומג"א אם משום דרך העולם או אפי' צורך האדם

ונראה דפליגי בזה המג"א והביאור הלכה, דהנה כתב הרמב"ם (בפ"ז בהל' ברכות הל' ט) דאין מפסדין שאר אוכלין ומשקין דרך ביזוי ובעיטה ודייק מזה המג"א (סי' רע"א סק"א) דמשמע דרך דרך ביזוי ובעיטה יש בו משום הפסד אוכלים, אבל כל דבר שהוא לצורך אדם ליכא איסור ומבואר מזה דסב"ל למג"א דכל מיני שימוש, אם אינו דרך ביזוי ובעיטה, אינו בכלל השחתה דהוי לצרכו ומותר אע"פ דאין זה דרך שימוש ולא ככל ערכו, והוכיח את זה מדהתיר בגמרא (שבת קח) לשרות פת ביין להניחו על גבי עיניו דאפשר לעשות מידי דממאס לצורך רפואה

ועי' מהרצ"ח (ב"ק צא:) דהעיר מל' הרמב"ם בספר המצות (ל"ת נו) וז"ל, וכן כל הפסד נכנס תחת לאו זה כגון שישרוף בגד וכו. ועובר משום לא תשחית ולוקה. הרי להדיא דכתב בספר המצוות דכל מיני השחתה מה"ת ולוקה, וע"כ דצריך לפרש בכונתו כדלעיל, ומה דכ' ולוקה דהיינו מכת מרדות כדבריו ביד, ונראה מזה להדיא כדעת המנח"ח.^[א]

אם איסור דווקא להשחית או אפי' לא להשתמש ממנו כראוי

עי' בלשון הרמב"ם (שם הל' ח) ויוצא מדבריו חידוש דין באיסור זה דחייב רק כשעביד כן דרך השחתה, דכתב שם ולא במצור בלבד אלא בכל מקום כל הקוצץ אילן מאכל דרך השחתה ליקה אבל קוצצין אותו אם היה מזיק אילנות אחרים או מפני שמזיק בשדה וכו'. ומקורו מהגמרא שם בבב"ק.

ונראה דגדר דרך השחתה זו אינו מתבטא רק בדרך ואופן עשייתה, אלא אף בסיבת עשייתה וזה נלמד ממה דהוציא הרמב"ם

[א] וראיתי בשדי חמד אחרי דהביא רשימה ארוכה מאחרונים דסברי דהוי דרבנן לדעת הר"מ צידד לתרץ דאין קשה אם לא מתאים ספר המצות למה שביד.

משנתו בזה, וכולל את ב' הטעמים הנ"ל יחד להתיר דבס"ק ד' כתב אודות שימוש פת היכא דממאס דהותר לו אם הוא דבר שהוא צורך האדם וגם דרך העולם לעשות כן באוכל משמע דרך בצירוף שניהם מיקל.^[1]

ולפי הביאור הלכה צריך ביאור דברי הרמב"ם הנ"ל דכתב דמותר לקצוץ את אילן היכא דמזיק חבירו דאין זה דרך השחתה דבשלמא להמג"א כיון דלצורך אדם הוא מותר משא"כ למ"ב דאין היתר כזה אלא בדרך העולם תליא. וביותר צ"ע דברי המשנה ברורה (בס' טו) שהביא מהחיי אדם דהחלפת חוטי ציציתיו עם החדשים היכא דקשה בעיניו הטרחה להתיר מותר לנתקם ואין בזה משום בל תשחית כיון דאינו עושה דרך השחתה.

דעת נודע ביהודה דאיסור רק אם מפסיד מאחר

מצינו הגדרה מעניינת בנודע ביהודה בתשובתו הידועה לשואל אם מותר לצוד חיות לעונג בעלמא, ושם אחרי מו"מ ביסוד איסור בל תשחית אם הוא מה"ת או מדרבנן הסיק דאין בצידת חיות היער משום בל תשחית דאסור להשחית דבר שיכול האדם ליהנות ממנו ואולי אפי' בדבר הפסד שייך זה, אבל דבר שאין בו הפסד לשום אדם לא שייך בל תשחית ע"כ, דמבואר דכל היכא דלא מפסיד מאחר אין בו משום בל תשחית, ולפי"ו יש לימוד זכות גדול במקרה שכח בהרבה בתים דזורקים את אוכל ולחם הנשאר מפי הטף דאינו חתוכה ראויה להתכבד לשום אדם ולית מאן דחש ליה אבל

או לזלף הקרקע ביין דאינו דרך ביזוי ובעיטה אלא דרך שימוש.

אבל הביאור הלכה (שם בריש הסימן) פליג על המג"א וכתב דאין היתר להפסיד אוכלים לצורך שימוש האדם והעיקר תלוי באם דרך בני אדם לשמש כן. ועיקר הוכחתו הוא מהא דאסור לפצוע זיתים (כדי ליטול בהם ידיו) כמבואר בגמ' שבת (נ:), ולכן סב"ל להביה"ל דאין להפסיד אוכלים לצורך האדם, ולא הותר לו לעשות כן דהוי דרך ביזוי ובעיטה רק היכא דדרך העולם הוא בכך וע"כ משום דדרך העולם קובע עיקר שימוש ומטרה של החפץ וכל חוץ מזה נחשב שלא כדרך דלא הותר לצורך האדם לדעת ביאור הלכה.

ועי' שם במג"א דכדי ליישב תמיהת הביאור הלכה מפציעת זיתים, הוכרח לפרש דאפי' היכא דעביד לצורכו זהו רק בתנאי דאין לו אפשרות אחרת, כצורך פציעת זיתים דאסור להשתמש בשמן זית ליטול ידיו דאפשר לו בבורית דהיינו אפי' לדעת המג"א דאין בל תשחית בהפסד אוכלים לצורך אדם היינו רק אם ליכא דרכא אחריתי והוי בגדר דחוי' ולא הותרא.

ונראה לומר דפליגי המג"א והביאור הלכה בהנ"ל אם האיסור בל תשחית כולל אפי' שימוש שלא כדרך תשמישו היכא דא"א לו בענין אחר, דלמג"א מותר, ולביאור הלכה אסור אם אין דרך העולם בכך.

ואמנם דנראה מדברי ביה"ל דפליג על מג"א, אבל מדבריו במ"ב נראה דלא ברורה

[1] וכן בביאור הלכה במסקנה ג"כ נראה דלא פשיטא ליה דלא כהמג"א דנשאר שם בצ"ע.

וכן יש לדייק כיסוד הנדב"י מדברי המשנה ברורה הנ"ל (בסי' טו סק"ג) דהזהיר שלא להפסיק ולקרוע חוטי ציצית כשרוצה להחליפם בחדשים ומשום לא ישפוך אדם מי בורו ואחרים צ' להם דמשמע אם אין לאחד צורך בהם שפיר מותר לקורעם.

היתר פחות מכזית אם משום דאינו אוכל או דרך העולם

איתא בגמ' ברכות (נב:) דפירורין פחות מכזית מותר לאבדן ונפסק בש"ע (או"ח סי' קפ סעי' ד). וצ"ב לכאורה איך אפשר לחלק בין פחות או יותר מכזית, אטו איסור בל תשחית שיעור יש בו. ולפי דברי המשנה ברורה הנ"ל (קעא ד) דכל היכא דדרך העולם הוא בכך, אין בו משום הפסד אוכלים ולכן מזלפין הקרקע ביין וסכין הגוף ביין ושמך, י"ל דלכן פירורין פחות מכזית, כיון דדרך העולם לזורקן, אין בהם משום בל תשחית.

אלא יעויין בלבוש (שם) דמבואר סברא אחרת דאין ההיתר לאבד פחות מכזית משום דדרך העולם הוא בכך, אלא מפני דפחות מכזית אין בו תורת אוכל כיון דמועט הוא, ולפי"ז יוצא לנו תרי טעמי בהיתר איבוד פירורין פחות מכזית אם משום דדרך העולם בכך כדברי הביה"ל, או משום דאין בהם תורת אוכל, והנ"מ הוא היכא דבצירוף כל הפירורין יש יותר מכזית, דאם משום דרך העולם י"ל, דאין חילוק ועדיין זורקין כן דאינו ראוי לאכילה בצורה זו. אבל אם

חוץ מזה לכאורה כל שדרך העולם בכך לפי דברי הביאור הלכה הנ"ל ג"כ שרי לזורק.

ובאמת נראה דכן מבואר מר' יונה בשע"ת (ש"ג פב) דהביא בלאו דבל תשחית את דברי חז"ל ביבמות שלא ישפוך אדם מי בורו ואחרים צריכים לו דקצת משמע רק אם אחרים צריכים לו אבל אם אף אחד אין לו צורך לזה משמע דאין באיבודו משום ב"ת ולפי זה כל היכא דליכא שום תועלת ממנו אינו בכלל איסור ובאמת חשבתי דאפשר דכן מבואר להדיא בפסוקים שם (דברים כ' ט) לא תשחית את עצה לנדוח עליו גרון כי ממנו תאכל וכו'. דמשמע דאיסור להשחית הוא רק אם ממנו אוכל ואם אף א' לא אוכל ממנו אין בו איסור וי"ל דכן הוא כונת הרמב"ם (שם הל' ט) דכ' כל אילן סרק מותר לקוץ אותו ואפי' אינו צריך לו וע"כ דהוא משום דאין בו תועלת ממנו וזה טפי חידוש אע"פ דאפשר מי דינוח תחת צילו וכו'. עכ"ז לא נחשב הנאה המחייב משום בל תשחית ושוב עיינתי בנדב"י שם ומבואר בדבריו שם דלקח סברא זו מקרא הנ"ל גופא דכתיב כי ממנו תאכל ואותו לא תכרות ולפי דבריו לכאורה יוצא היתר מרווח להרבה מקרים דאפשר לאבד בידים היכא דלא מונע הנאה מאחריני ודרך משל דאין חיוב להשים את בקבוקי שתיה וכדומה לתוך כלי אשפה מיוחדים לזה הנקרא (RECYCLE) משום דאף אחד לא משתמש מהם באותו מצב.^[ג]

[ג] ואפי' אם נאמר דכיון דאם מחזיר את כלי השתיה הזו, מקבל איזה שוה פרוטה בחילוף הכלים, מ"מ אין הטרחה שווה להרוות, והוי נכלל בדברי החיי אדם הובא במ"ב (סי' טו סק"ג) דבמקום טרחה אין בו משום בל תשחית כנלע"ד.

כצד השני, דיין חשוב הוא ולא הותר ליטול ידינו ממנו, משא"כ בשאר משקין דמותר.

אם עובר בשב ואל תעשה

ראיתי דבר חידוש בתורה לשמה (אור"ח סי' עו) דשייך בל תשחית בשב ואל תעשה, דהורה לאותם שדרכם להניח ב' פתילות בנר בכל לילה כדי להרבות האור בבית, ודרכם להניח הנר דולק גם בזמן השינה עד הבוקר, דיש פעמים דקמים בלילה וקשה להם לקום בחושך, והורה להם שם הבן איש חי, דהיכא דיש לו ב' פתילות צריך להסיר פתילה אחת בעת השינה דאי"צ לב' פתילות ודולק השמן לאיבוד ואסור משום בל תשחית, וראיתו משבת (זו:): האי מאן דמיכסי שרגא עובר משום בל תשחית, ופי' רש"י שעושה כיסוי על הנר למעלה ממנה לידלק, וצ"ע דשם עביד מעשה ומנ"ל דאפי' בשב ואל תעשה עובר, וקצת משמע מהגמרא שם להיפך דאיתא שם דנותנים טיט וחרסית תחת הנר בשביל שתמתין ותדליק, ופי' רש"י דמצננן את השמן ואינו דולק מהר דכיון דבכה"ג מציל שמן מלהשרף מהר, ולמה אינו צריך לעבד כן בכל פעם ופעם דמדליק נר, ומשמע דלא מחוייב לעבד פעולה והוי שב ולא תעשה, וכמובן דלא מוכרח דיש עוד טעמים כמו דרך העולם, ועוד, ועי' במנחת יצחק (ח"ג סי' מה אות ב) דהאריך להביא ראיות לזה.

והיות דברוב מקרי השחתה ופעולות בני אדם יש מטרה וכוונה מסויימת למעשה השחתה, ולכן פתרון לשאלה האם מותר להשחית אם לאו, נמצא בהשערת איכות ההפסד הנגרם ע"י מעשה השחתה ביחס

משום דאין בו שם אוכל, י"ל דיותר מכזית שפיר נחשב אוכל, וכדמצינו בדיני חמץ דפירורין מצטרפין (עי' ריש סימן תמב ועוד).

והנה במ"ב אחרי שהביא דין זה בדפחות מכזית אין איסור לזורקו אם אינו בא לידי בזיון, הוסיף להביא מיש מחמירים והוא מהברכי יוסף, דאין לזורקו כשהפירורין מצטרפים ליותר מכזית, ולא ביאר טעמו, ושם י"ל דהוא כדלעיל משום דאין בו תורת אוכל. ובזה פליגי ב' דעות אלו, שהביא המ"ב אם משום דדרך העולם הוא בכך, או משום דפחות מכזית אין בו תורת אוכל, שאפשר דס"ל להברכי יוסף כהלבוש דהוא משום דאין בפחות מכזית תורת אוכל, ולכן ביותר מזה אם הפירורין מצטרפים לכזית יש בו תורת אוכל ואסור לזרוק.

וכמו כן אפשר להסביר דין אחר הנזכר בשו"ע (סי' קע סעי' כב), דהרוצה להעביר כוס מים ששתה ממנו כבר לחבירו צריך לשפוך ממנו מעט, משא"כ בכוס של יין צריך לקנח מקום נשיקת הפה ולא ישפוך ממנו מהיין הנשאר בו משום בל תשחית, דלכאורה מה הבדל בין מים ליין, דביין איכא בל תשחית ובמים ליכא, הלא כתבו הראשונים (ר' יונה ש"ג פב) דהפסד מים בכלל אזהרת בל תשחית הוא, ולפי הנ"ל אפשר להסביר בב' אנפי, או משום דכיון דשופך פחות משיעור אין בו תורת משקה כמו בפירורין פחות מכזית, משא"כ ביין דמשום חשיבותו אסור אפי' פחות משיעור, או דלמא משום דאין דרך העולם להקפיד על מים משא"כ על היין. ומהבית יוסף (קפא סעי' ט) משמע קצת

עובר משום בל תשחית, אם יאכל פת חיטים היכא דיכול לאכל פת שעורים דהוא פחות יקר בדמים וצ"ע, דכיון דלא משחית שום דבר דהרי אוכלו ואינו דרך השחתה היאך נאמר דעובר משום בל תשחית, והרי ר' חסדא בעצמו אמר לפני זה שם בגמ' לא בעניותי אכלי ירקא ולא בעתירותי אכלי ירקא, דאפי' כשהי' עשיר לא אכל ירקא משום דהי' יכול לאכול בשר במקומו, דמשמע שפיר דאין בל תשחית משום דאכל בשרא, ושמא ר' חסדא בדרך צחות אמר כן, וזהו מה דקאמר בגמרא ולא מלתא היא דבל תשחית דגוף עדיף, דאין כונת הגמרא לשקול בין בל תשחית דגוף וממון, אלא מדקי"ל בעלמא דב"ת דגוף עדיף, ע"כ דר' חסדא היה אומר רק דרך צחות, ואפשר להעמיס את זה בכונת המאירי שם דכתב על מימרות של ר' חסדא כאן דהם דרך צחות ודרך הערה עי' שם.

לערך ההיזק מלהמנע מלהשחית, ומצינו בגמ' בכמה מקרים דנקודה הנ"ל הוא יסוד הטמון בביאור הדין אם להשחית באיזה ציור אם לאו כמו בל תשחית דגוף עדיף או היכא דדמי אילן מרובים מפירותיו או כשיש טרחה מרובה בדבר (מ"ב ס' טו הנ"ל), או לצורך הרפואה או לצורך מצוה (עי' ספר חסידים ס' תתעט), דבכל המקרים הללו אין הפשט דאלו הם היתר להשחית, אלא דבכה"ג לא נקרא דמשחית, היות דעביד כן לצורך דבר היותר נצרך ולא נקרא השחתה.

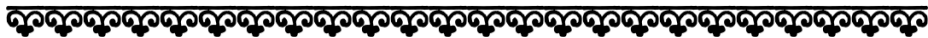
ואסיים כאן עם הערה מעניינת דר' חסדא בשבת (קמ:): אמר, מאן דאפשר ליה למיכל נהמא דשערי ואכל דחיטי קעבר משום בל תשחית, ור' פפא אמר האי מאן דאפשר למישתי שיכרא ושתי חמרא עובר משום בל תשחית, ומסיק בגמרא ולא מילתא היא בל תשחית דגופא עדיף ע"כ, וצ"ב דמשמע דרק היכא דאיכא בל תשחית דגוף ואל"כ שפיר

אין מעבירים על המצוות בשני חולים

הרב גימפל ליפשיץ

בעל שו"ת פלגי מים, ירושלים תובב"א

הראשון שפגע מצד אין מעבירין על המצוות, וכן מבואר בתוס' במגילה (דף ו:), דהקשו למה צריך קרא אל פתח אהל מועד דצריך לשפוך השירים על יסוד מערבי, הא בלא"ה יש דין של אין מעבירין על המצוות, וכן מבואר עוד בתוס' זבחים (דף מז.), דשירי הדם היה שופך על יסוד מערבי של מזבח החיצון, מצד אין מעבירין וכו', וכן מבואר ברמב"ם (פרק ה' ממעשה"ק הי"א), דשירי הדם היה שופך על יסוד המערבי של מזבח החיצון שהוא פוגע בו תחילה בצאתו מן ההיכל, וכתב הלח"מ דהוא מטעם אין מעבירין על המצוות, והנה שפיכת הדם אל היסוד או הזאת הדם בקרנות המזבח, המצוה של זריקה או שפיכת הדם הוא בדם, ואין המזבח החפצא של מצוה כמו לולב וכדומה שמקיימין המצוה עם החפץ, רק במזבח מתקיים המצוה של זריקה או שפיכת דמים, ומבואר דגם בכה"ג אמרינן אין מעבירין על המצוות.

וכן מבואר בגליוני הש"ס בב"ב (דף קכב), ובשו"ת זכרון יהודה (ח"ב סי' קסג), ובשו"ת לבושי מרדכי (תנינא או"ח סי' כב), ועוד אחרונים שהבאתי בספרי שם שהעירו על המג"א שכתב (בסי' צ), שאם יש שני בתי כנסיות בעיר, מצוה לילך להרחוקה דשכר

לכבוד הגאונים המופלגים מהר"ר גמליאל רבינובין והר"ר מתת' גבאי שליט"א,

אחדשכת"ה מה שכתבתם להעיר אם יש בביקור חולים אין מעבירין על המצוות דאין החולה חפצא של מצוה.

הנה בהטעם של אין מעבירין על המצוות, הארכתי בספרי שם דיש ב' טעמים, א} דמבואר ברש"י יומא (דף לג), דילפינן אם בא מצוה לידך אל תחמיצנה, ויש להסתפק אם הטעם הוא שאם לא יעשה המצוה מיד אולי אח"כ לא יוכל לעשותה ותתבטל המצוה, ב} מפני ביזוי מצוה שמבזה המצוה שעובר למצוה אחרת, ובארתי שם דיש ב' הדינים.

והנה לפי הטעם דחוששין שאם לא יקיים המצוה חוששין שתתבטל, פשוט א"כ שאפילו שלגבי ביקור חולים החולה הוא לא חפצא של מצוה, עדיין יש הדין של אין מעבירין על המצוות, דחוששין שאם לא יקיים עכשיו המצוה, תתבטל המצוה.

אולם אפילו לפי הטעם דמבזה המצוה, לא בעינן שיהיה חפצא של מצוה, רק דסגי שהמצוה תתקיים בחפץ, דהא מבואר ביומא (דף נח.), דהחיוב להזות הדם הוא בהקרן

מבואר מהנ"ל דגם היכא שאין המצוה מתקיימת בהחפצא רק ע"י החפץ מתקיימת המצוה, יש דין של אין מעבירין על המצוות, וה"ה בביקור חולים אפילו שאין החולה חפצא של מצוה, מ"מ על ידו מתקיימת המצוה, יש הדין של אין מעבירין על המצוות, ויש עוד להאריך טובא בדוגמאות לזה. ואכמ"ל.

ומה שהערתם בענין ברכת האילנות למה אין דין של אין מעבירין, הנה בשו"ת דובב מישרים (ח"ג סי' ה) דן שם אם יכול לברך על ספק אילן ערלה בחו"ל, וכתב דיכול לברך כיון שהברכה היא על עצם בריאת אילנות ופירות ליהנות בהם בני אדם, וגם אילנות אלו עומדים ליהנות בהם בני אדם לאחר שיעברו שנות הערלה, וכ"כ בשו"ת שבט הלוי (ח"ו סי' נג אות ד), דברכת אילנות הוא ברכת שבח על בריאות טובות ואילנות וכו' מאכל וסרק, ולכן הוא מסתפק אם לא ראה כלל רק שאמרו מאילנות היפים דמלכלבי והוא נתן שבח והודאה בברכה זו, יתכן דלא צריך לברך עוד פעם כשרואה, דתנאי זה של הראי' לא מבואר בשו"ע אם מעכב ועדיין צלע"ק. ע"ש.

ולפי"ד אין הברכה שייכות כלל להאילן, רק זה ברכה כללית על האילנות, ולכן לא שייך בזה הדין דאין מעבירין על המצוות.

בכבוד רב

גימפל ליפשיץ

פסיעות יש, והא אין מעבירין על המצוות, ע"ש מה שתייצו. והנה בהכנ"ס אינו חפצא של מצוה, דבהכנ"ס אינו צריך שיתפללו בו, רק התפלה הוא המצוה ומתקיימת בבהכנ"ס, ואע"פ כן נקטו כל האחרונים דיש בזה דין של אין מעבירין על המצוות.

והנה הט"ז (בסוף סי' תרעו) כתב, שצריך להדליק נר חנוכה היותר שמאלי שהוא בימין האדם, דאל"כ הוא מעביר על המצוות, במה שהולך ידו לצד הנרות במוכנים לפניו ושיכל ידו להדליק בנר שהוא בשמאל שלו ואח"כ ידליק במה שמונח לפניו. ע"כ.

ובדעת תורה (סי' תרעו סעיף ה) העיר על הט"ז וז"ל, די"ל דבחדא מצוה לא שייך דין אין מעבירין, תדע דאל"כ יחייב תמיד ללמוד בספר ראשון הבא לידו או לקרות בס"ת ראשון הבא לידו אלא ודאי כמ"ש. עכ"ל.

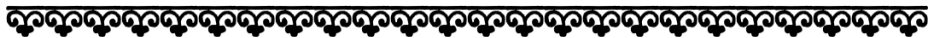
מבואר מהט"ז דבהדלקת נר חנוכה יש דין של אין מעבירין, כיון שיש מצוה שהנר יהא דלוק, ולפי"ד ה"ה בנר שבת יש הדין של אין מעבירין, דצריך שיהא הנר דלוק, והדעת תורה העיר מקריאת ס"ת ומלמוד בספר ראשון, שאין בו הדין של אין מעבירין כיון שזה חדא מצוה, מבואר דבלא האי טעמא, היה הדין של אין מעבירין אפילו שהספר שלומד בו או הס"ת שקורא בו, אין הם חפצא של מצוה שמתקיימת המצוה בהספר, אלא שע"י הספר אפשר לקיים המצוה של תלמוד תורה או תקנת חכמים של קריאת התורה, אבל לא בהספר מתקיימת המצוה.

בדין מי שאביה עכו"ם שנשאת לכהן

הרב יהודה אריאל עובדיה

רב דק"ק מנחם אברכים ספרדי וחבר בית הוועד לענייני משפט, ליקווד

ואולם, הרא"ש (פ"ד סי' ל') הביא את דברי הרי"ף וכתב 'ואיני רואה לכאן מקום שיפול בה ספק, מדקאמר לעיל סתמא דגמרא דכולהו אמוראי דמכשרו מודו דהולד פגום לכהונה ק"ו מאלמנה וכו' – וכיון דק"ו לית ליה פירכא ליכא מאן דפליג עליה כו', ע"ש. וכ"פ הטור (אהע"ז ס"ד וס"ז), וכלשונו אף נקט בשו"ע (שם ס"ד סי"ט וס"ז סי"ז) 'עכו"ם ועבד הבא על בת ישראל וילדה ממנו בת, אותה הבת פגומה לכהונה'. ובדעת הרמב"ם ודעמיה כתב הה"מ (הובא בב"י שם) דצ"ל דס"ל שאי"ז ק"ו גמור, וכמו שציידד הרמב"ן, ע"ש.

ובאצ"פ (ס"ק פט) הביאו את דברי מרן החיד"א בברכ"י (ס"ד ס"ק יג) שהקשה למה נקט מרן כדעת הרא"ש שהחמיר, והלא הרי"ף עלה ונסתפק אם הולד פגום לכהונה או כשר לגמרי, ואף דייק הב"י דדעת הרמב"ם היא להכשיר לגמרי. וא"כ הלא מרן הציב לו עמודים שלשה, הרי"ף והרמב"ם והרא"ש, ולמה לא צירף את ספיקו של הרי"ף להכשירו של הרמב"ם לכה"פ להתירה להשאר תחת בעלה.

ותי' הברכ"י דאפשר דמכח ספיקו של הרי"ף עדיין היא אסורה לחומרא [ע"ע באוצה"פ

עמדתי ואתבונן בדין גוי שנשא בת ישראל רח"ל והוליד ממנה בת, ובתו גדלה ונישאה לכהן ויש לה בנים ממנו, האם רשאי לקיימה, ואם בניה כהנים.

(א) **ביבמות** (מה:): נחלקו אמוראי אם גוי ועבד הבא על בת ישראל הולד כשר או ממזר, ונפסק בשו"ע (אהע"ז סי' ד' סי"ט) כמ"ד הולד כשר. ומסיימת הגמ' שם דכולהו אמוראי דמכשרי מודו שהולד פגום לכהונה מק"ו מאלמנה, מה אלמנה לכה"ג שאין איסורה שוה בכל בנה פגום, זו שאיסורה שוה בכל אינו דין שבנה פגום. ופי' רש"י דבנה לאו דוקא, דהא פשיטא שאינו כהן, דאין אביו כהן, ואף לישא כהנת שרי דלא הוזהרו כשירות להנשא לפסולים, אלא ע"כ כוונת הגמ' היא דבתה פגומה להנשא לכהן.

וברי"ף (טו. מדה"ר) כתב וז"ל 'וחזינו לרבוותא אחריני דפסקו דלא מסיימי הולד פגום, ואנן מספקא לן אי הוי פגום אי לא', ע"כ. ובב"י (ריש ס"ד, ד"ה ומ"ש וא' מאלו) אף דייק ממה שהביא הרמב"ם (פט"ו מאיסו"ב ה"ג) דין זה וסתם וכתב 'הולד כשר', דפשיטא ליה להרמב"ם שאינו פגום.

נשאת לסמוך על כל הנך רבואתא, מהרש"ל, ב"ח, ח"מ וב"ש דנקטו לדינא דאם נשאת לא תצא.

ואף דאשכחנא להרמב"ן בחידושו שהחמיר ביותר, וכתב דאם הק"ו הוא ק"ו טוב או הולד הוא חלל גמור, מ"מ הואיל ורוב הראשונים לא אזלי בשיטתו, וכמ"ש האבנ"ז (סי' טז) דדעת הרמב"ן היא דעת יחידאה בזה, ע"ש. ואף מרן לא חשש לשיטת הרמב"ן מדנקט 'בת' ולא 'בן', ולדעת הרמב"ן אף הבן חלל ובתו אסורה לכהונה. ומה גם דהרמב"ן עצמו מסתפק אם הולד כשר לגמרי או חלל, ומסיק לדינא דהלכך אם נשאת לא תצא, כמו שהביא הה"מ, יעו"ש.^[א] וע' פת"ש (סי' ד') סק"ג). א"כ נשאר סמך גדול להקל בזה.

(ג) **אך** דא עקא, דמצינו לכמה מן האחרונים דס"ל שדעת הר"ף לחומרא, וכן פקפקו במה שנקט הב"י דהרמב"ם מכשיר, ע' בעצי ארוזים (ס"ד סק"ה) שהסיק מכח קושיית הרא"ש למה הסתפק הר"ף במקום שסוגיית הש"ס ברורה, דע"כ ס"ל להר"ף דלדינא ודאי בתו פגומה לכהונה וכמסקנת הגמ', רק ס"ל דכל גוי הבא על בת ישראל צריך גירות אפי' למ"ד הולד כשר [וכמו שהאריך להוכיח בעצ"א שם סק"ד, ע"ע פת"ש שם סק"א]. וא"כ, כל מה שצריכה הגמ' ללמוד דין זה מק"ו היינו רק לר"ש דגירות פחותה מג"ש כשירה לכהונה. מיהו לדידן, דקי"ל דאף גירות בת יומה פסולה לכהונה, אי"צ לק"ו, ובלא"ה פגומה מכח לתא דגירות. וביאר

(סי' ד' ס"ה) שהביאו מכמה אחרונים שדרך הר"ף לנקוט 'אם נשאת לא תצא' במקום ספק וכאן לא נקט כן, וע"כ ס"ל דאף בדיעבד אם נשאת תצא]. ולכן, בצירוף דעת הר"ף לדעת הרא"ש שאוסר בהחלט, נטה מרן בשו"ע לפסוק דהבת ודאי פגומה לכהונה, ואם נשאת תצא.

הא קמן, דמפרש הברכ"י דלדעת מרן בשו"ע בת עכו"ם הבא על בת ישראל אפי' אם נשאת תצא. וכן יש לדייק אף מפשטות לשון הטור ושו"ע שסתמו וכתבו דהולד פגום ולא הוסיפו דאם נשאת לא תצא כדרכם בהרבה מקומות.

(ב) **ולעומת** זאת, הב"ח וח"מ וב"ש כולם פה אחד ענו ואמרו בשם תשו' מהרש"ל (סי' יז) דגוי ועבד הבא על ב"י אם נישאת לא תצא. ואף דייק כן בח"מ מלשון הגמ' 'פגום' דאי"ז פסול גמור רק פגם לכהונה.

וא"כ, לכאן' היה מקום גדול להקל בנידו"ד שלא להוציא אשה מתח"י בעלה, חדא, דהרי כתב בב"י דדעת הרמב"ם להכשיר לגמרי, ועוד דאף בדעת הר"ף יש מקום לפרש שהניח בספק ודעתו שלא תצא, ואפי' בשו"ע לא גילה מרן דעתו להדיא אם תצא או לא, ולדעת הח"מ לשון 'פגומה' אף מורה על כך שאם נשאת לא תצא, ולדעתו כן ס"ל מרן לדינא רק שסתם ולא פירש יותר מפני שסמך על מה שנקט לשון 'פגומה'. אשר על כן ודאי יש מקום גדול בשעת הדחק כזו שכבר

[א] וע' בערוגת הבשם [בכרך] שהעיר על הטור שלא נקט 'בת' דוקא וכלשון השו"ע, דהרי ע"כ לא ס"ל להטור דבנה חלל כדעת הרמב"ן, מדלא כתב שביניהם חללים, וא"כ היה לו לפרש ולומר דדוקא הבת אסורה לכהונה אבל על הבן אין שום דיני חללות, ונשאר בצ"ע.

הבין בשעה"מ, רעק"א (שו"ת סי' צ"א), חמד"ש (סי' ג') ועוד רבים.

(ד) **עוד** אפשר להראות פנים להיתירא, ע"פ מה דאי' בשו"ע סי' ד' (ס"ה) 'אחד מכל אלו [מצרי, עמוני כו'] שבא על בת ישראל, חוץ מן הממזר, הולד פגום לכהונה'. ע"כ. ושם באצה"פ (ס"ק י' אות ה') הביאו א"ד הבית מאיר שכתב דלכאור' היינו דוקא עבד, דהרי גוי, כל שאינו מהז' עממין, אינו באיסור לאו, וא"כ איכא למיפרך להאי ק"ו דהגמ' ביבמות הנ"ל, דמה לאלמנה לכה"ג שכן אסורה בלאו. גם בתשובות רעק"א (סי' צ"א) כתב כסברת הב"מ.

עוד כתב שם הב"מ לתלות את זה במח' הרמב"ם (פי"ב מאיסור"ב ה"א) והתוס' (יבמות ט"ז ע"ב) אם בת ישראל אסורה בלאו להבעל לגוי משאר עממין, דלהתוס' שמותרת לגמרי ולא נאסרו רק הז' עממין, א"כ מופרך הק"ו מאלמנה, דמה לעכו"ם הבא על ב"י דאין ביאתו בעבירה. והוסיף, דאפי' הרמב"ם דס"ל דשאר עממין אסורים דרך אישות [ובנידוד"ד הרי היו הורי האשה נשואים ועברו בזה אליבא דהרמב"ם אלאו דאורייתא דלא תתחתן בם, אף שהוא גוי משאר עממין], סו"ס הרי מיפרך ק"ו, דמה לאלמנה שכן אסורה לכה"ג בביאה אפי' בלא חתנות.^[2]

בעצ"א דספיקו של הרי"ף הוא רק אם דין גירות פחותה מג"ש הוא דין דאורייתא או מדברי קבלה, וכמו שנחלקו הרמב"ם והראב"ד (פי"ח מאיסור"ב ה"ג), ע"ש שהאריך.^[3]

ואף בדעת הרמב"ם, כתב העצ"א דלא מוכרחים לפרש כפי' הב"י, דאפשר לפרש כמש"כ המל"מ (פי"ג מאיסור"ב ה"ח) שמדוייק ממה שכתב הרמב"ם וז"ל 'היה נשוי לישראלית או לגירות ויש לו בנים ואמר נתגירתי ביני לבין עצמי, נאמן לפסול את עצמו ואינו נאמן לפסול את הבנים', ע"כ, הרי שאם היה גוי - אף שהיה נשוי לישראלית - היו בניו פסולים, וכבר עמד בזה הה"מ שם. וכתב המל"מ דמוכח מכאן דלהרמב"ם בתו פגומה לכהונה. וכן הבין אף הכנה"ג בדעת הרמב"ם מכח קושיא זו, אלא דנתקשה בלשון הרמב"ם שנקט 'בנים', דלכאור' הק"ו הוא רק דבתו פגומה, וכמש"כ רש"י ביבמות הנ"ל [וע' בהערות להלן ביישוב טענות המל"מ, בס"ד].

אמנם, לא יהיה די בזה בכדי לסתור את בנייננו, דסו"ס הרבה אחרונים חלקו עליו, ע' מעשה רקח שהעלה דודאי כוונת הרמב"ם היא כהבנת הה"מ והב"י דבתו כשרה, וכן

[2] עוד היה לנו להוסיף על צבא האוסרים את כל דעות הפוסקים דס"ל דעכו"ם הבא עב"י הולד כשר וצריך גירות, ויעוי' בעצ"א ובאבנ"ז הנ"ל שאכן צידדו עפ"ז להחמיר, אמנם משמעות הפוסקים היא שלא חשו לשיטה זו. ויל"ע לדעת הסוברים דצריך גירות למקצת גיות שבו, אם גירות כה"ג תפסול את הולד לכהונה, ואכמ"ל.

[3] הנה ע"פ מש"כ הב"מ ורעק"א לחלק בין ז' לשאר עממין, נוכל ליישב את קושיית המל"מ על הה"מ, דמהרמב"ם פי"ג מא"ב מוכח דס"ל דבתו פגומה, מדכתב דהאב שאמר נתגירתי ביני לבין עצמי אינו נאמן לפסול בניו, ואי בתו כשרה מאי פסול בניו איכא. ולכאור' י"ל, דלכן דקדק הרמב"ם וכתב 'היה נשוי' ולא סתם שאינו נאמן לפסול בניו בכל גווני, דלכאור' מה איכפת לן אם בניו הם מן הנשואה או מן הפנויה. ואפשר דס"ל להרמב"ם דלא כסברת הב"מ,

ואתרי הדברים האלה, ראיתי למרן החיד"א בשו"ר ברכה (סי' ד' סי"ט) שהביא בשם הרמ"ע מפאנו באלפסי זוטא שכתב בזה"ל 'ומסקנא דשמעתא, נכרי ועבד דבא על בת ישראל בין פנויה בין נשואה הולד כשר מן התורה ומדרבנן מיהא הולד פגום לכתחילה וכו' ובדיעבד כשר אפי' לכהונה'. וכן הביא בשם מאירי בפסקיו ליבמות שמסיק דאם כנס אין מוציאין, והביא עוד סמוכין לזה מדעת הרמב"ן, ע"ש עוד שדחה את דברי המחמירים בזה.

(ה) **ולענין** הבנים, הנה, ודאי דלענין דינים דאורייתא יש עליהם את כל תוקף איסורי כהונה, לישא פסולות וליטמא למתים וכיו"ב וכמשנ"ת. אמנם לשאר דיניהם, לישא כפים [דהוא איסור עשה בור, ע' ב"ש סי' ג' סק"א] ולעלות ראשון וכיו"ב, לפמש"כ העצי ארזים הנ"ל דכו"ע מודו דהבת פגומה, היה עלינו לרחק את הבנים מן הכהונה, אף אם היינו מתירים לאשה להשאר תחת בעלה.

מיהו, תברו הנך רבאוותא לגזיזיהו והסיק דמ"מ הואיל ויש איסור דרבנן להיבעל לעכו"ם שייך לומר דכל דתקון רבנן כעין דאורייתא תקון וע"כ הוא ק"ו עכ"פ לענין איסור דרבנן, ובאיסורים דרבנן אין-ספור הדין הוא שאפי' נשאת תצא.

ומ"מ עתה ירווח לנו דאפי' אי נימא דהאוסרים ס"ל דהק"ו הוא ק"ו דאורייתא, מ"מ בגוי משאר עממין לא יהיה זה אלא איסור דרבנן, וא"כ היה לנו לסמוך בספיקא דינא שלא להוציא אשה מיד בעלה, ובפרט משום דאף לדעת מרן יש צד לומר דרשאי לקיימה כנ"ל [ואולי לכך לא סיים דאם נשאת לא תצא, דהטוש"ע נקטו גוי ועבד בחדא מחתא, ולענין אם נשאת תצא שאני עבד מגוי כמשנ"ת, וצ"ע]. ועל כולנה דעת המהרש"ל שסמכו עליו הב"ח וח"מ וב"ש דלכו"ע הוא רק איסור דרבנן ואם נשאת לא תצא.

דאפי' דרך חתנות ליתא לק"ו בשאר עממין, הואיל ואיכא למיפרך כו' כנ"ל, אלא ס"ל דעבדינן שפיר ק"ו לשאר עממין דרך חתנות מאלמנה לכה"ג. וא"כ רק כה"ג פסל הרמב"ם את בניו בשאר עממין. [ואין לומר שבאותה גמ' מעיד האב שהוא מו' עממין דהרי לא אמר שם כלום רק 'נתגירתי ביני לבין עצמי', ואנו הבקיאין בדין מסיקים מדבריו שאין גירותו גירות והוא גוי כשאר הגויים לדבריו כו', אך מקמי הכי חשבנו שגדול ישראל, ודוחק גדול לומר דאיירי באופן שידעו בו שהיה מו' עממין רק חשבו שהגירות היתה גירות מעליתא].

אמנם, אחר העיון, נראה שיש לומר באופ"א בטעם מה שכתב הרמב"ם היה נשוי כו', ע"פ מה שכתב הרמב"ם להלן בפט"ו הט"ו דנאמנות יכיר יש רק לאב שהוחזק שזה בנו, ואם אינה נשואה לו אולי אין לו נאמנות, וע"ע אמרי משה סי' י"א, ואכמ"ל.

והג"ר יעקב סעמיאטיצקי שליט"א העיר דלכא' אין הכרח ממש"כ הרמב"ם דאינו נאמן לפסול בניו שהולד פגום, דאפשר דמירי בשהיה מוחזק לכהן ורוצה לפסול אותם לכהונה. אמנם יש להעיר דהרי הרמב"ם נקט שהיה נשוי או גירות או ישראלית, ואם היה האב כהן היו בניו פסולים בלא"ה משום אמם, אא"כ נימא דלצדדים קתני, ואם היה נשוי גירות היו נפסלים כבני גר וגירות לכהונה משא"כ אם היה הוא ישראל דהיו מותרים לכהונה, חדא, דמ"מ רק היו הבנות נפסלות והדרנא לקושיית הכנה"ג דהרמב"ם נקט 'בנים', ועוד, דמשמע דעיקר הפסול היה אם נאמינו שלא היתה גירות, דאין גירות אלא בפני ב"ד, ואילו בפסול בת גר וגירות היינו יכולים גם לומר דין זה באמר נתגירתי כדת וכדין. וצ"ע.

המהרש"ל, ח"מ וב"ש ודעמייהו דאפי' האוסרים משמע מלשון פגומה דלא אסרו רק לכתחילה, וכן נקטו הם לדינא. וכן הסיק מרן החיד"א בשו"ב בשם הרמ"ע מפאנו דבדיעבד הולד כשר לכהונה בין מדאורייתא ובין מדרבנן. ובפרט דדעת הבית מאיר ורעק"א היא דהק"ו ליתיה אלא בעבד או בז' עממין. וא"כ יש לומר ע"פ כל הנ"ל דיכולים הבנים להחשיב עצמם ככהנים לכל דבר, לישא כפים ולקרוא בתורה ראשון וכיו"ב.^[ה] והנלענ"ד כתבתי, בס"ד.

וכן משמע דס"ל להאבני נזר (אהע"ז סי' טז), שהוצרך לצרף בנידון ידיה כמה וכמה צדדים להתיר את בת הבן הבא מגוי ובת ישראל, ומשמע דבבת גוי ובת ישראל דעתו להחמיר. גם בפת"ש (סי' ד' סק"ג) צידד דמה שלא תצא בכה"ג אינו משום דאין האיסור רק לכתחילה, רק הטעם משום דחיישינן לגט מעושה, אבל מעיקר הדין ודאי שעל הכהן להחמיר ולגרש כדין ספק גרושה או ספק זונה.

ומ"מ, לכאו' אפשר לצרף את ספק הרי"ף ודעת הרמב"ם להכשיר,^[ה] וכן את דיוק

[ד] הערה ממר אחאי, הג"ר מיכאל עובדיה שליט"א: הן אמת שמרן בב"י הבין מדברי הרמב"ם שדעתו להכשיר, אבל לדעת מו"ר הגר"י דרלימן שליט"א כוונת הרמב"ם לסתום כהרי"ף, ומשום דמספקא ליה בגמ' מהו לענין כהונה לכן סתם הדין. והאריך בזה לומר דבמקום שהרמב"ם היה מסופק במסקנת הגמ' דרכו להשמיט הדין ולא להכריע בו. והרווחנו בזה דהרמב"ם ז"ל גם כן סובר כרבו הרי"ף דהדבר עומד בספק. וצ"ע.

[ה] רק אעיר, דאם אמה של האשה היתה בת כהן, היה קצת צד לומר דיש כאן צד חללות, דהרי נתחללה בביאת הגוי כמב' בבכורות (מו.), ע"ש, וא"כ כשילדה בת שרק מתייחסת אחריה שהיא חללה היה מקום לומר דגם היא חללה, ויעו' חי' רבינו חיים הלוי פט"ו מהל' איסור"ב ה"ט. אמנם מסתימת הפוסקים לא משמע שחילקו בין בת ישראל לבת כהן בדין זה.

בענין מזונות בניו הקטנים

הרב קלמן שווארץ

מור"ץ בבית מדרש גבוה, ליקווד^[א]

עד איזה גיל חייב במזונות בניו

היא, שהרי הבנים נוטלים ממזונות האם בעל כרחיה, ואיך תתן להם מזונות בפני עצמם).

ויש שרצו לדייק בלשון הרמב"ם שכתב (פי"ב מאישות הי"ד) כשם שאדם חייב במזונות אשתו כך הוא חייב במזונות בניו, דר"ל שהחיוב מדין מזונות אשתו, ע' לרב המגיה במשנה למלך. וע' אגרות משה (אה"ע ח"א סי' קו) שנקט כן גם בדעת הרא"ש ממה שדימה מזונות בניו למזונות אשתו וכללן יחד. וע' לקמן דמדברי הרא"ש נראה דלא כן.

מהלך דמזונות בניו הוא חיוב בפניע, ול"ש לכתובה ות"כ

עוד שיטה בדין מזונות בניו דהוא חיוב בפנ"ע ואינו שייך למזונות אשתו. והרא"י מסע' ד' דאם הוליד בן מן הפנוי' חייב הוא במזונותיו, אף שאין לו שום חיוב מזונות לגבי האם. ועוד הביא הח"מ מה שלמד מהר"ם לובלין מדברי הרי"ף, דבגמ' אבעיא לן על בני אנוסה וכו' דליכא כתובה, וכו' הרי"ף הנ"מ לאחר מיתת האב, אבל בחיי האב שפיר חייב לזונם. וכן הוא ברמב"ם והרא"ש. ומבואר מזה דאפי' היכא דליכא

בחיוב מזונות בניו ובנותיו הקטנים נמצאו ג' חלוקות: עד שש ושש בכלל, משבע ועד גדלות, ואחר גדלות. והחיוב עד ו' הוא בין בבנים ובין בבנות מתקנת חכמים, ואית בי' שעבוד נכסים לכ"ע, ויורדין לנכסיו שלא בפניו, משא"כ אחר ו'. ונחלקו הפוסקים מה שורש החיוב לזון בניו הפחותין מז'.

שיטת הר"ן דהחיוב מצד קיום מזונות אשתו

דעת הר"ן מכח דקדוק הגמ' דכיון שהבן נוטל מזונות אמו נמצא שמתמעטת פרנסתה שנתן לה בעלה, ולכן צריך האב לזונו כדי לקיים חיוב מזונות אשתו. וכתב הר"ן דנפקא מינה לפי"ז אם מתה אשתו דשוב אינו מחוייב במזונות בניו, ומסיים דאעפ"כ לא מצינו לראשונים שחילקו כן. ואמנם יש בזה גם צד חומרא, דבמזונות האשה הדין הוא שעולה עמו, ולדברי הר"ן דפרנסת בניו הקטנים מכלל חיוב האם א"כ יהא גם כן בדרגא זו של עולה עמו. ואף שיש לטעון דלענין הבנים יהא סגי במזונות כל דהו באופן שלא יתמעטו מזונותי' בדרגת עולה עמו, אבל כבר נשמר מזה הח"מ סק"א, שכתב דמשמע קצת שזן אותם כמוה (וסברא

[א] נרשמו ע"י תלמידו, הרב מיכאל עובדיה, תשו"ח לו.

אבל איהו ז"ל מיירי היכא שכבר פרע כתובתה, באופן שלא היו עוד חיובים מצד האם, ע"ש. אבל בעלמא יכול לסבור שגם מצד האם איכא חיוב. ורק בזה חלוקים, שהר"ן עצמו סבר שהחיוב רק מכח האם, ולכן לאחר מיתתה אינו חייב. אבל הרי"ף שסבר שהוא חיוב בפנ"ע יכול לסבור גם כן שיש חיוב מצד האם.

מור"מ בשיטת הרמב"ם

ועיין לרב המגיה במשל"מ שהבין דדעת הרמב"ם כהר"ן, שהחיוב מצד האם, שכתב כשם שאדם חייב במזונות אשתו כן חייב במזונות הבנים, דמשמע שכוונתו לומר סברת הר"ן, דמצד האם הוא החיוב, דאל"כ למאי הלכתא אקשינהו. ודבריו צ"ע, דהלא בשיטת הרמב"ם אין לומר שהחיוב רק מצד האם, ולפטור היכא דמתה האם. דהלא פסק הרמב"ם דבני אנוסה ובני שנייה חייב במזונותיהם כל עוד שהוא בחיים, אע"ג דליכא התם חיוב מצד האם. וע"כ דאיכא חיוב מצד הבנים לדעתו. ואם כדקדוק הרב המגיה הנ"ל היינו מוכרחים לומר שיש כאן ב' דינים כנ"ל. אבל המשל"מ לא סבר שני דינים, וכדבר האמור. ובאמת שמדברי הרמב"ם סייעתא דאיכא ב' דינים. אלא שבאבני מלואים נדחק בדקדוקו של הרב המגיה הנ"ל (דהא חזינן דהרמב"ם סבר שהחיוב מצד בניו בפנ"ע, כנ"ל), ומפרש דברי הרמב"ם דלא בא לאשמעינן אלא דאף דיש לבנים נכסים עכ"ז חייב האב, ולא הקישן אלא לענין זה בלבד. ומבואר דלא היה ניחא לי' לומר שיש ב' דינים.

כתובה לאם, ולא תנאי כתובה, עדיין חייב לזון בניו עכ"פ מחיים.

מבואר בכמה אחרונים דליכא ב' דינים, אלא או מצד בניו או מצד אשתו

והנה מדברי ח"מ אלו מבואר שסבר דאין כאן ב' דינים (ומש"כ משמע קצת שזן אותם כמוה, צ"ע, ואם נאמר דכוונתו שאפש' שיש ב' דינים א"כ מה ראה שם להיפך, דאה"נ חייב במזונות בניו גם בדליכא חיוב להם, ועכ"ז שייך עוד חיוב פרטי, וע"כ סבר דליכא ב' דינים). וכן צריך לומר בדעת המשנה למלך (פי"ב מאישות הי"ד) שכ' דהרא"ש שסבר בבא על הפנוי שחייב במזונות בנה חולק על הר"ן וסובר דאין החיוב מכח חיוב האם. אלאם סבירא לה דאין כאן שני דינים שנוכל לחייבו בין מצד בניו ובין מצד אשתו.

וכן גם דעת הב"ש (ס"ק א'), שכתב שלאחר מיתתו ליכא חיוב מזונות לגבי בניו, ולא דן מצד חיוב מזונות אשתו. ומבואר שסבר דליכא ב' דינים. וכן הבינו כמה מגדולי האחרונים, ע' אב"מ סי' ע"א (ס"ק א'), וכן הבין הגרע"א (חי' מהד' תשמ"ג).

קיום הצד שיש ב' דינים

והצד לומר שיש ב' דינים, ותרוויהו אצטריכו, משום דאי איכא חיוב בפני עצמו מצד הבנים אז חייב גם אחר שמתה האם, והחיוב מצד האם מהני לענין הדין שעולה עמו. ומ"מ לא נסתר מדברי מהר"ם לובלין, דאף שהוכיח שיש חיוב מצד הבנים בפנ"ע,

וכמו שזכרנו כ"ז לעיל בסמוך. אבל ח"מ וב"ש ושאר אחרונים שהביאו דבריו בסתם ע"כ סברו כנ"ל שאין כאן ב' דינים.

אם החיוב לזונם כשיש להם נכסים תלוי בזה שהחיוב מצד האם

והנה בש"ע נפסק שפחותין מבני ו' ניוזנין מנכסיו, ואפי' יש להם נכסים של עצמם להתפרנס מהם עדיין מחוייב האב. ומקור דין זה מן הרא"ש בשם מהר"ם, דכשם שזן את אשתו כך זן את בנו, דהיינו נמי אפי' יש להם פרנסה ממקום אחר. והיה מקום לדון אם דין זה נובע דוקא משום שחיובו לבניו הוא מכח אשתו, ולגבי אשתו חייב אפי' יש לה נכסים, ולכן גם לגבי הבנים הדין כן. אבל אם היה מדין חיוב בפנ"ע לבנים אפש' שאינו מחוייב כל היכא שיש להם נכסים. וכן הוא באמת דעת הרשב"א בתשו' (ח"ב סי' שצא), דמה שהאב שמחוייב במזונות בניו הקטנים היינו רק משום שאין להם ואינם יכולין להשתדל כלל, אבל כל שיש להם פרנסה למה יתחייב לזונם. והנה מדברי פוסקים הנ"ל דסברי דרק חד דינא הוא דאיתא, דהיינו חיוב עצמי לבנים שלא מכח האם, ע"כ דדין זה שפסק המחבר דמחוייב אף שיש להם נכסים הוא מצד החיוב לבנים בפנ"ע, ועכ"ז חייב לזונם. וזהו דלא כדברי הרשב"א.

והילך לשון הרא"ש (פ' נערה שנתפתה סי' יד), פסק ר"מ דחייב לזונם, דכיון דתקנת חכמים היא זכו במזונותיהם אפי' יש להם להתפרנס משלהם דומיא דמזונות האשה מדכלל מזונות האשה דקתני ומוסיפין לה על מזונותיה בשביל הקטן אלמא דין אחד להם. עכ"ל. והנה בשלמא אם נאמר כהר"ן שסבר

ה"נ מסתברא דליכא ב' דינים, והערה בדברי הר"ן

נמצא לדעת האב"מ דאין כאן רק דין אחד, וכן הבין המשל"מ, וכן הוא בח"מ וב"ש. וכמו כן דעת הגרע"א שכתב ע"ד הנ"ל דהרי"ף חולק על הר"ן ממה שחייב האב בחייו בבניו אנוסה וכדו'. והוא חיוב בפנ"ע לגבי בניו שהם פחותים מזו'. וכן הוא בדין, שהרי אין לנו שני מקורות בגמ' לחיובו במזונות בניו, רק הגמ' גבי קטני קטנים, וא"כ מהי תיתי לן עוד מחייב. ודבר זה מוכרח גם בר"ן דליכא ב' דינים, שסבר שלפי"ז אין חיוב לאחר מיתתה (ובדברי הר"ן עצמו צע"ג, שלגבי בני אנוסה שתק לדברי הרי"ף, ולכאור' סותר להדיא לנ"מ שכתב לענין לאחר מיתתה, ואיך כתב סתם שלא מצא כן לראשונים כשהדברים מפורשים איפכא). עכ"פ עלה בידינו שסברו גדולי האחרונים דרק מחייב אחד יש במזונות בניו הקטנים, וסברו דהוא דין מצד הבנים עצמם, ודלא כהר"ן דהוא מצד מזונות האם. ונתבאר עוד מדברי האבני מלואים דאפי' יש להם נכסים עדיין חייב במזונותיהם, וכמו שכתב מהר"ם לולבין וכדברי מהר"ם, ודלא כהרשב"א.

והנה יתידות שלהם סמכו על לימודו של מהר"ם לובלין דבני אנוסה חייב במזונותיהם עכ"פ מחיים. ובאמת שמעצם דברי מהרמ"ל אין ראי' שיסבור גבי בני אשתו נשואה כן, דעדיין יוכל לסבור ב' דינים, וכיון דאיכא כתובה חייב מצד מזונות אשתו. וציוורו של מהרמ"ל מיירי באופן שכבר נפרעה האם כתובתה ושוב אין לה מזונות, ע"ש, וא"כ הדיון רק מצד הבנים. אבל לעולם מצי סבר כהר"ן דגם מצד מזונות האם איכא חיוב.

אשתו ואין כאן מזונות מצד האם, עדיין חייב הוא במזונותיו בניו אפי' שיש להם נכסים, אף שהחיוב רק מצד הבנים. וא"כ מש"כ הרא"ש 'דומיא' ע"כ כנ"ל, דהוי רק סימן ולא סיבת הדבר.

שיטות מקצת אחרונים דאיכא ב' דינים, ומש"כ בדברי מלכיא'ל בזה צע"ג

ומצינו למקצת אחרונים שסברו שבאמת יש כאן ב' דינים, היינו שחייב בין מצד האם (וזה מחייב גם דין עולה עמו לענין הבנים), ובין מצד הבנים. ע' דברי מלכיא'ל (ח"ה סי' קסה) שהבין דברי הרא"ש הנ"ל כפשוטן, דהיינו דומיא דחיוב האם ממש, אלמא סובר הרא"ש דהחיוב מצד האם. וחזר להקשות לפי"ז דא"כ איך סבר הרא"ש שחייב אף במקום שאין חיוב מצד האם, וכגון בני אנוסה. וניחא לי' דע"כ סבר הרא"ש דב' דינים איכא. וסבר שדין הנ"ל שמחוייב אף ביש להם נכסים היינו רק מכח החיוב מצד האם, משא"כ אם החיוב מצד בניו בפנ"ע דאז היה פטור ביש להם פרנסה ממקום אחר. ע"ש. אבל דבריו נגד כל הפוסקים הנ"ל, היינו ח"מ, ב"ש, אב"מ, והגרע"א בהגהה לש"ע (או' א'). וגם הוי דלא כמהרמ"ל, שבציור שלו היה מיירי בדליכא חיוב מצד האם, ועכ"ז הבין מדברי הרא"ש שיש חיוב לזון את בניו אפי' שיש להם נכסים. וגם קשה מכח מש"כ לעיל, דמהר"ם הלא מיירי בנפלה להם ירושה מצד אבי אדם, ומוכרח א"כ דליכא חיוב מצד האם, שהרי מתה. ודבריו צע"ג.

דחיוב הבנים הוא חלק מחיוב מזונות אשתו, א"כ נלמד ג"כ דחייב במזונותיהם אף שיש להם נכסים, דהחיוב מכלל מזונות אדם. אבל אם הוא דין על הבנים בפנ"ע, א"כ מה הכוונה במ"ש הרא"ש דומיא דמזונות האשה, הלא אינו זון מכח אשתו אלא מכח בניו. ויש לדחות דאין הכוונה כיון שזון את הבנים מכח האם, רק כוונתו לדמיון בעלמא, ואף שהחיוב לגבי בניו הוא חיוב בפנ"ע עכ"ז חייב להם אף שיש להם נכסים. ולהכי נכללו במשנה יחד כדי לאשמעינן הך דינא.

ובשו"ת מהרמ"ל מבואר להדיא דאף כשאנו דנין מצד חיוב בפנ"ע לבנים, עכ"ז חייב אף שיש להם נכסים. דבציור שלו מיירי אחר שנפרעה כתובתה, וע"כ לאו מכח החיוב לאם, ואפ"ה חייבו כל זמן שעודנו חי אפי' שיש להם נכסים. ומבואר דבכל אופן חייב. והנה מהרמ"ל תלה דבריו אלו בדברי הרא"ש. וכיון דלדידי' פירוש דברי הרא"ש אינו אליבא דהר"ן שסבר דהוא חיוב מצד האם, דמהרמ"ל מפרש מצד חיוב לבן דוקא, א"כ גם אנו נפרש דמש"כ הרא"ש דומיא דמזונות האשה אין הכוונה שהוא מדין מזונות האם, רק בא לומר דאפי' יש להם פרנסה ממ"א חייב לזונם (וזהו דלא כהרשב"א בתשו' הנ"ל שסבר שאם יש להם פרנסה אינו חייב לזונם, אבל המחבר סתם דלא כן).

והנה מהר"ם בר ברוך שהביא הרא"ש איירי שנפלו להם נכסים מאבי אדם. ומדייקים מזה דמיירי שמתה האם, דאל"כ איך יורשין מאבי אדם בחיי אדם. ומוכח מזה דאפי' מתה

כמה שנים אחר גדלות, והבעל מסכים שידורו הבנים עם אמם, ממילא חייב במזונות ידיהו מדינא. ומכאן פסק באג"מ חלק יו"ד לענין צדקה דכיון שחייב מדינא א"כ אינו יכול להוציא ממעות צדקה עבור זה. וע' לקמן מה שיש להקשות טובא בזה. גם למד לענין צמצמה, שאם הוא מצד חיוב האם היא דין צמצמה לעצמה למאן דסבר הכי. משא"כ אם הוא סתם חיוב האב על הבן דאז פשיטא דהמותר לאב.

חיוב מזונות בבני ז' ומעלה

ולענין בני ז' ומעלה, ע' אבני מלואים ועוד אחרונים דאין החיוב גבם ממש מתקנת אושא, דאף שמכ"מין אותו מדין בניו אפי' אינו אמוד, ולא מדין צדקה, אבל אין יורדין לנכסיו ואין כופין, רק מכ"מין, וכל' הרמב"ם (ע' בהגר"א שנתקשה במש"כ כתקנ"ח). ואם הוא אמוד אז כבר מחוייב מדין צדקה, ושוב תלוי אם כופין על הצדקה.

אם כופין על הנ"ל

ובש"ע יו"ד פסק כהרמב"ם דכופין על הצדקה. ושיטת ר"ת כיון שמתן שכרה בצדה אין כופין. ונתקשו האחרונים אליבא דר"ת דאם אין כופין א"כ מה נתוסף במה שיש כאן גם דין צדקה. וכמה דרכים נאמרו בזה. ע' שטמ"ק דאי משום התקנה רק מכ"מין, משא"כ מדין צדקה דאז גם משמתין, דהיינו דרגא יותר חמורה של כפייה בדברים. ואב"מ מתרץ דאף ר"ת לא אמר אלא דאין ב"ד מחוייבין לכופ' כיון שמתן שכרה בצדה, אבל אם רוצין שפיר כופין. ובשו"ת זרע אמת כתב שאעפ"כ תקנו להיות כופין על בן ז' מדין צדקה. ונקטינן דכופין באמוד מדין צדקה.

והנה גם בשו"ת מנחת יצחק נקט שיש שני חיובים, וסבר דאף שיש דין מצד הבנים בפנ"ע, אבל ג"כ חייב מצד האם. וכתב שלפנ"ז הלאו דלא תגרע דקאי על האם היא משוייך גם למזון הבנים. ומכאן זה סבר שיש לחייב האב במזונות בניו מצד הלאו הנ"ל. וזהו דלא כגדולי הפוסקים שהבאנו שסברו דרך חיוב אחד יש, והוא חיוב לבנים בפנ"ע, וא"כ לא יהא שייך לגבייהו הלאו דלא תגרע.

סברת אג"מ דבניה לא גרעי מארחי פרחי

ועיין אג"מ (אה"ע ח"א סי' קו) שכ' שמוכרח בהחלט לפסוק כהר"ן, וחיליה ממה שמצינו שמוסיף למזונות אשתו ג"כ עבור ארחי פרחי. ואם תקנו לאלו עוברים ושבים, כ"ש לבניה שנותנת להם מזונות, דלא גרעי מארחי פרחי. והוצרך לחדש גבי פנוי' דמה שחייב במזונות הבנים היינו מדין מזיק (ע"ש, וצ"ע). ולפנ"ז שנאמר דכ"ע מודו לדברי הר"ן, א"כ מדין בני שניה וארוסה שלא שייך בהם דין מזיק, יהא מבואר דיש שני דינים. ונצטרך לחדש דבר זה ולומר שיש איזה מקור לשני הדינים.

דברי אג"מ ע"פ הנ"ל לחייב גם אחר ו' כפי הרגילות, תלוי אם הוא חיוב לאם לענין צמצמה

וע"ש עוד באג"מ שחידש ע"פ מדותיו דא"כ במקום שדרך הבנים להיות עם אמם גם אחר ו', ואינם עושים מלאכה עד שמתבגרים יותר כמו שהוא בזמנינו, א"כ חיוב מזונות הבנים הוא מדינא גם אחר גיל זה, ומכלל מזונות האם כמו שמוסיף לה לארחי פרחי. וא"כ בימינו שאין דרך הבנים והבנות לעבוד עד

ליה, משא"כ ביצא לדעת אמרינן דלא ניחא מדלא צוה.

חילוק בין נשתטה להלך למדה"י, ואם יורדין מדין צדקה או מכח אומדנא

ואופן ב', די"ל דאפי' שעבוד נכסים דבע"ח גמור אין יורדין לנכסיו שלא בפניו אלא משום שלא תנעול דלת, וכאן שאין שייך זה ממילא אין יורדין. ובזה יש לתרץ עם מש"כ הרמב"ם בהל' מתנ"ע שכופין, אבל עדיין קיימת השאלה גבי נשתטה למה יורדין, וצריך לומר משום דניחא לי' וכו"ל.

ואופן ג', די"ל דמה שאין יורדין שלא בפניו היינו משום שאפש' שכבר קיים חיוב צדקה דיד' בכל מקום שהוא, דכל היכא דאיתי' יהיו כופין אותו לתת צדקה, וכיון שיש לחוש שמא כבר קיים דינו שם א"כ איך נרד לנכסיו.

נ"מ בנשתטה היכא דגילה דעתו דלא ניח"ל

ונ"מ לדינא בין הלין טעמי, דלמהלך האחרון בנשתטה בפשיטות יורדין, ול"צ גילוי דעת כלל. ואפי' צווח מתחילה ועד סוף, ומעולם לא זן את בניו, בכל ענין יורדין, כיון דליכא חשש שמקיים חובת צדקה [ואמנם המחנ"א לא הבין כן בדעת הרמב"ם, שהקש' דלמה פטרינן מכח החשש שמא מקיים חובתו במקום אחר, דהרי החיוב לגבי בניו קודם לשאר צדקה, וא"כ נמצא שלא קיים חובתו כלפי בניו אם נתן לאחר, שבניו קודמין לכל. אבל יש ליישב דאף שמחוייב תחילה לבניו, ומדיני צדקה יש להם קדימה, אבל אין ראי' שיהא מכח זה שעבוד נכסים, ובגדר שיועיל השעבוד נכסים כלפיהם אף במקום שקיים חיוב הצדקה בנתינה לאחרים. די"ל דהוי רק

והנה בגמ' מחלקינן בין נשתטה להלך למדה"י, דפחות מו' בכל ענין חייב ונשתעבדו נכסים, אבל משש ומעלה יש חילוק, ונחלקו הראשונים בביאורו. דעת הר"ן דבנשתטה כיון שהרגילות לרחם על בניו ולזונם ממילא אמרינן דניחא לי' ואפי' אינו אמוד, ואינו מדין צדקה, רק דהכי אמדינן דעת'י, ועפ"ז גם יורדין לנכסיו. אבל מי שהלך למדה"י לדעת, ולא ציוה על בניו, לא אמרינן דניחא לי' דא"כ למה לא ציווה. ודעת הרמב"ם דלא כן, אלא החילוק מדין צדקה, ע' מ"מ, והחילוק הוא דביוצא לדעת ולא ציוה אין יורדין לנכסיו, אבל נשתטה יורדין מדין צדקה.

למה אין יורדין ביצא שלא מדעת לדעת הרמב"ם

ויש בכאן הערה, דאם סבר הרמב"ם דמדין צדקה נחתנין, וכמבואר בדבריו פ"ז ממתנות עניים, וכן בנשתטה, א"כ שלא בפניו ג"כ היה צריך לירד לנכסיו אע"פ שלא ציוה. וליישב דברי הרמב"ם ישנם ג' מהלכים.

או שסבר שאין דין נחתנין כלל מצד שעבוד נכסים, ומה שסבר בהל' מתנות עניים דכופין על הצדקה הכוונה רק דעד שנכופו בגופו נכופו במממונו, ע' קצוה"ח סי' ר"צ סק"ג. אבל עדיין צ"ע, דא"כ בנשתטה למה יורדין, דהא יש על זה דין שלא בפניו ואינו בר כפי', והיאך נחתנין. וצריך לומר דכיון שבעצם מחוייב מדין צדקה אמרינן דניחא

אפילו היה זן אותם קודם גיל ו' מהני ונחתין אף אחר גיל ו', אלמא דסתמא נמי מהני. והוכיח כן גם מדברי הרמב"ם, ושכן מבואר גם בר"ן. וכך מסקנתו דלא בעינן גילוי דעת דניחא ליה, ע"ש.

מה שצ"ע בדברי הגרמ"פ דחייב הבנים מכח האם

ויש להקשות ע"ד הגרמ"פ שכ' אם מסכים שידורו עם האם ואין דרך שקטנים בגיל כזה יעשו מלאכה, דאז חייב מדין מזונות האם ונחתין לנכסי, דבהלך למדה"י והניח עמה בנים שהם יותר מגיל ז' הא קיי"ל דאין יורדין. ולדעת הגרמ"פ ה' צ"ל דירדין מדין מזונות דאם (ואינו מתקבל לומר דמיירי שהוא רוצה לטול את הבנים בגיל זה עמו, ולא להשאירם אצל העם). ולמה לא נפסק דכיון שנשארו עם אמם דחייב במזונות דידהו מדין מזונות אשתו. וכן בנשתטה ע"כ מוכרחים לדור עם אמם, ולמה לא נתחייב מדין מזונות דאם לדעת הרמב"ם. ואף הר"ן שחלק היינו רק משום דאמדינן דעתו דניחא ליה. ולדעת הפוסקים דאם לא זן מקודם ליכא חיוב, למה לא אמרינן דמחוייב מדין מזונות דאם, דהוי כמו ארחי פרחי. וע"כ דליכא דין כזה.^[2] וכל הדין שמחוייב לזון בני ז' ומעלה הוא רק מדין צדקה להרמב"ם, ולהר"ן מכח אומדנא.

מדין הלכות קדימה אקרקפתא דגברא, ולא דין שעבוד]. משא"כ לפי המהלכים האחרים, דכיון דנחתין רק מכח דאמדינן דעתו, דהא נחשב שלא בפניו, א"כ יועיל גילוי דעת דלא ניחא ליה.

והנה ישנה מחלוקת בפוסקים, דישי מפרשים דהסוגיא מיירי בזן מעיקרא, דאז אם נשתטה אמרינן דיורדין, ולא ביצא לדעת, דאמרינן דהיה לו לצוות. אבל אם מעיקרא לא זן הריהו פטור. ודעת המרדכי דאף ביצא לדעת מהני מה שהתחיל לזון, והובאה דעתו ברמ"א בשם י"א. ומוזה נראה דלא כמהלך האחרון שהצענו, דהטעם דאין יורדין שלא בפניו הוא משום דמקיים במקום אחר, דא"כ אף אם לא זן מעיקרא היה צריך להיות חייב משום דין צדקה. ודוק.

דעת הגרע"א דלא צריך גילוי דעת בפועל גם לגבי צדקה, אלא מסתמא ניחא ליה

ועיין ח'י הגרע"א בסו"ס דרוש וחדוש (כתובות מח.). שנסתפק אם צריך גילוי דעת בפועל דניחא ליה, או דסתמא ג"כ מהני, כל עוד אין הוכחה דלא ניחא ליה. ונפקא מינה היכא דזן אותם קודם שהיו בני ו', דכיון שאז היה חייב א"כ אפשר דאינו נחשב לגילוי דעת לענין בני ו' דאז הוא בתורת צדקה. ורצה לפרש כן בדברי הרמ"א סי' ע"א. אלא ששוב חזר וכתב דבמקור הדין מבואר דהחילוק רק בין הלך לנשתטה, ובנשתטה

[2] א"ה: מה שתמה מו"ר על מש"כ באג"מ דלא גריעי קטנים מארחי פרחי, ע' שבט הלוי ח"ה סי' קל"ג שג"כ הקשה עליו. ולעצם החילוק בין ארחי ופרחי לבין בניו י"ל כמו שכתב הריטב"א כתובות סא. שהרשב"א דייק דחייבת לטרוח לפני כל בני הבית הסמוכים עליו כמו ארחי פרחי, והא דאמרינן לקמן (ע"ב) אינו כופה לעמוד לפני אביו ולפני בנו התם בבן שאינו סומך עליו. ועוד כתב לחלק וז"ל ושמה לא חייבוה אלא קמי אחרי ופרחי דלא קביעי, וצ"ע. עכ"ל. וא"כ י"ל גם לענין המזונות לא חייבוה חכמים כיון דקביעי אצלה, ע"ש בשבט הלוי.

בענין שמו ושמה בגיטין

הרב אפרים אמינוב

חבר בד"ץ אבן העזר, ליקווד

חוששין לריח הגט כלל, דכל דמגרש אדעתא דרבנן מגרש ושוויה רבנן לגיטא חספא בעלמא, ולא דיקא, ועוד דא"כ היכי אמרינן מאי קמ"ל טובא קמ"ל, ויש לפרש דה"ק כיון דבעינן שמו ושמה שם עירו ועירה ואם לאו אינה מגורשת לגמרי, אין חוששין שמא הקדים דינר לסופר שאין מעשיו מועילין, ולא דיקא משום דבלאו הכי ליכא למיחש, אלא משום דאמר הא גיטיך אמרי' שמא לקלקולה בב"ד ולצעורה נתכוין. עכ"ל, מבואר מדבריו דס"ל דאם לא כתבי שמות האישה והאשה, דאינו גט מן התורה, דבעינן ספירת דברים וליכא. ושוב אח"ך הביא בשם יש אומרים, דהא דצריך שמו ושמה בגט היינו מדרבנן והקשה על דעה זו ע"ש.

אמנם יעוין בחידושי הרמב"ן (קידושין דף ט.), דשם משמע דלא פשיטא ל"י כ"כ דבעינן שמות הבעל והאשה בגט מדאורייתא, דכתב שם בזה"ל [בתוך דבריו], וכן סיפא אם כתב לאביה בתך מקודשת לך, מקודשת, שאפילו במגרש ואומר תן גט זה או התקבל לכתך או לאחותך מגורשת, ואף על פי שבגט עצמו צריך לפרש שמה, התם מתקנת ר"ג בגיטין היא (גיטין לד:), אבל מן הדין מגורשת, ובקדושין שאין צריך לפרש שמה אם כתב בתך ודאי מקודשת, אלא הא נמי קמ"ל

עמדתי ואתבונן בהא דבעינן שמו ושמה בגט, אם הוא מדאורייתא או מדרבנן, והיות והדת ניתנה לארכה ולרחבה בדברי רבותינו הפוסקים, ראשונים ואחרונים ז"ל, לכן ירדתי לגניהם ולקטתי שושני אמריהם, ואמרתי לסדר השיטות בפתגמא דא, ואולי יבא איזה תוספת אע"ג שלא יהי' מרובה על העיקר. והעוזר האמיתי יעזרנו שלא נכשל בדבר הלכה, וזה החלי.

(א) **הנה** דעת כמה מרבותא ז"ל דבעינן שם הבעל והאשה בגט מדאורייתא, ואם לא כתבם הרי הגט בטל מדאורייתא, דהנה כתב הרמב"ן בחידושו (גיטין דף כ. ד"ה הא בעינא) וז"ל, הא בעינא שמו ושמה שם עירו ושם עירה, פי' נ"ל משום דכתיב ספר כריתות והיינו ספירת דברים של כריתות, ואי אפשר לספר כריתות שבינו לבינה אלא א"כ כתב שמו ושמה, ושם עירו ושם עירה לאו דוקא, דדיעבד אף על פי שאין שם מקום מגורשת, [ואפי' תימא] גט פסול הוא מדרבנן מ"מ מגורשת ואינה מגורשת היא ורב יוסף לא חשש לה כלל, ובתוספות מוקי לה כר' מאיר דאמר עידי חתימה כרתי ואי אפשר אלא א"כ מוכיח מתוכו מי מגרש ומי מתגרשת, ואינו נכון, וי"א שמו ושמה עירו ועירה מדרבנן צריכי ואעפ"כ אם לא כתב אין

ולפירוש שני כתב דהוי מן התורה יעויין שם, עכ"ל. ועדיין צ"ע בדעתו.

ולי העני צ"ע בדברי הרב אהלי שם ז"ל (כלל א' סק"א בשם יוסף), דכתב שם בפשיטות דדעת הרמב"ן ז"ל דשם הבעל עכ"פ מדאורייתא דבעינן ספירת דברים. וכן צל"ע בדברי הרב דברי חיים (בפתיחה לדיני שמות אות א) ע"ש, ובלא"ה יש להעיר בדעת הגאון בעל דברי חיים ז"ל, ממה שלא הביא דעת הרמב"ן בשו"ת דברי חיים (ח"ב אה"ע סי' קג ד"ה גם מ"ש בסוף). ועיין בשו"ת יבי"א (ח"י אה"ע סי' לד אות ח) שהשיג על דברי הפני"י (גיטין דף כ) מדברי הרמב"ן בגיטין. וצ"ע כנ"ל.

והר"ן ז"ל כתב (דף ט: בדפי הרי"ף ד"ה הא) בזה הלשון, הא בעינן שמו ושמה ושם עירו ושם עירה וליכא. פי' משום דכתיב ספר כריתות, וא"א לספירת דברים של כריתות אא"כ כתב שמו ושמה. ושם עירו ושם עירה ודאי דרבנן הוא, דמדאורייתא לא בעינן אלא שמו ושמה כדי שיהא נראה שהוא כורת בינו לבניה דבלאו הכי לא מיקרי כריתות כלל, וכי אמר רב יוסף למאי ניחוש לה בשם עירו ושם עירה לאו דוקא, דאפילו מפסיל מדרבנן מ"מ מגורשת ואינה מגורשת הויה, ורב יוסף לא חש כלל אלא ודאי לאו דוקא עכ"ל,^[א] והובאו דבריו במכתב מאליהו (שער ד סי' א).

דאפילו ע"י אביה כי כתב הרי את מקודשת, וע"י עצמה כי כתב בתך מקודשת [נ"א: אינה מקודשת]. עוד יש לפרש ולומר דסיפא דרב נחמן דוקא היא, שאם כתב לאביה בתך מקודשת לי לא אמר כלום, דגבי גט בעינן שמו ושמה דאורייתא, דכתיב ספר כריתות בעינן סיפור דברים שכורתים ביניהן ואי אפשר בלא שם שלהם, ולא מתקנת ר"ג היא אלא מדאורייתא, וה"נ משמע בפרק המביא תניין (כ.), הלכך גבי קדושין נמי צריך לכתוב הרי את פלונית מקודשת לי, ואם כתב לאביה בתך פלונית אינה מקודשת, שאילו בגירושין אינה מגורשת שלא שמענו בגיטין שידבר עם אחרים, וכן נמי בקטנה צריך לכתוב בתך פלונית מקודשת לי אני פלוני, או שיפרש שמו של אב, הא בסותם שמן אינה מקודשת, דהא אקושי מקשינן להו לגיטין דבעינן שמו ושמה, וההיא דאמר רב נחמן אומר אדם לבתו קטנה, לא כתבה רבינו בהלכות ושמה הוא מוציא עצמו בזו שכוללת בין נערה בין קטנה כל שלא בגרה. עכ"ל, והנה סתם לפרש כדעת הנך רבוותא דהא דבעינן שמו ושמה היינו מתקנת ר"ג, ושוב אחר כך הביא עוד יש לפרש דהוא מן התורה, וראיתי בספר גט מקושר אלגאזי (סי' טו ד"ה ומדברי הרמב"ן) דהעיר בזה בדעת הרמב"ן בזה"ל, ומדברי הרמב"ן בחידושו לקידושין דף ט נראה דלענין גט מספקא לי' דלפירוש הראשון כתב דהוי מדרבנן,

[א] וראיתי בשו"ת בית יצחק (ח"ב אה"ע ס"ס כא) דכתב בזה"ל, בשולי המכתב, והנה יש לפלפל דרך אגב בענין שמו ושמה, הנה הר"ן כתב בפ"ג גיטין דמדאורייתא צריך לכתוב שמו, כיון דכתיב ספר כריתות ובעי ספירת דברים ולא הוי ספירת דברים אלא כשכותב שמם, ולפי"ז יש לפרש דברי הגמ' כב דרבנן ס"ל ספר לספירת דברים הוא דאתא ולא נודע מה נ"מ אם אתא לספירת דברים, אמנם להר"ן הכונה לספירת דברים ונ"מ דבעי שמו מדאורייתא, ולפי"ז י"ל דלדידה"ג דס"ל דאין כותבין על דבר שיש בו רוח חיים, ויליף לה מן ספר ולא ס"ל קרא לספירת דברים אתא, ס"ל דלא בעי שמו מדאורייתא ודוק, עכ"ל.

מקושר ז"ל בדעת הריטב"א בחידושו בקידושין, דשם הבעל והאשה מדרבנן, יצא לו סתירה בדברי הריטב"א לחידושו בגיטין. וצ"ע.

וגם באור זרוע (ח"א סי' תשמה) כתב להדיא דצריך לכתוב שמות הבעל והאשה מדאורייתא, והילך לשונו, ואשר כתבת דשם האיש ושם האשה אם הם מגופו של הגט אם לאו, כך נראה בעיני דודאי גופו של גט ועיקרו הוא, וכל שלא נכתב בו שם האיש ושם האשה פסול גמור הוא מדאורייתא, דתנן הכותב טופסי גיטין צריך שיניח מקום שם האיש ומקום שם האשה ומקום הזמן וכו' מפני התקנה, ר' יהודה פוסל בכולן, ר' אלעזר מכשיר בכולן חוץ מגיטין נשים שנאמר וכתב לה, ואמרין בגמרא מאי מפני התקנה, א"ר יוחנן מפני תקנת הסופר ורבי אלעזר היא דאמר עידי מסירה כרתי וכו', וש"מ דתורף היינו שם האיש ושם האשה דאורייתא, ובדברי ר' יוחנן נמי דקאמר דמשום תקנת סופר שרו ליה רבנן, פי' ובלבד שישיר תורף לכותבו לשמה בעי דהא כי כתיב וכתב לה אתורף הוא דכתיב, ופי' רש"י אתורף כתיב ובקרא כתיב כריתות דהיינו תורף, הא למדת דתורף הוי עיקר הגט דאורייתא דהיינו שמו ושמה, כך פי' רש"י בפ"ב בההיא דתנן אין כותבין במחובר לקרקע כתבו על המחובר, והאמרת רישא אין כותבין, אמר רב יהודה אמר שמואל והוא ששייר מקום התורף, ופירש"י גילוי של גט מקום האיש והאשה והזמן. ואין לומר כלל דתורף דשמעתין דאמר' דגור טופס אטו תורף דהיינו הרי את מותרת לכל אדם, דהא אמתני' קיימינן ובמתני' לא קתני הרי את

וכן הזכיר שיטה זו בחידושי הריטב"א (קידושין דף ט. ד"ה ולענין) וז"ל, ולענין שמו ושמה איכא מאן דאמר דכיון דהוייה ליציאה מקשינן, בעינן בשטר קידושין שמו ושמה, דשמו ושמה בגט לאו מתקנת רבן גמליאל (גיטין לד:) היא, אלא מדאורייתא דבעינן ספר כריתות שיהא מוכיח מתוכו שיהא עושה כריתות, וכיון שכן אף בקידושין כן, ומדלא מדכרינן ליה בשום דוכתא כדשקלינן וטרינן דבעינן לשמה ומדעתה, משמע טפי כסברא דמקצת רבוותא ז"ל דלא בעינן בשטר קידושין שמו ושמה מוכיח מתוכו, דבגט גופיה מדרבנן הוא מתקנת רבן גמליאל דומיא דשם עירו ושם עירה, ואפילו יהא בגט מדאורייתא, התם דכתיב ספר כריתות, אבל בשטר קידושין כיון שמוכיח לנו למי מקדש ומי הוא המקדש בהא סגי ולא בעי מוכיח מתוכו, והיינו דלא אדכר בהא דהכא ולא בשום דוכתא בתך פלונית מקודשת לי פלוני, וכן נראה נכון. עכ"ל, ומשמע יותר דדעתו היא דשם הבעל והאשה מדאורייתא, אמנם מה אעשה דראיתי בגט מקושר אלגאזי (סי' טו ד"ה ומדברי הרמב"ן), דכתב שם דמדברי הריטב"א הנ"ל משמע דס"ל דשם הבעל והאשה בגט הוי מדרבנן ע"ש. וגם בשו"ת צמח צדק (אה"ע סי' קעד) כתב להדיא דמדברי הריטב"א בחידושו בקידושין הנ"ל, מבואר דשם הבעל והאשה בגט הוי מדרבנן ע"ש.

אמנם הרב גט מקושר ז"ל, ציין שם לדברי הריטב"א לחידושו בגיטין בסוגיא דההוא גברא דשקל ס"ת (דף כ), דשם משמע מדברי הריטב"א דתפס העיקר דשם הבעל והאשה בגט מן התורה ע"ש. ולפי מה שהבין הרב גט

שכתבת אינה ראייה כלל להתיר מן התורה דהא בהנהו גיטי שמות כתיבי בהו, דהא כתבו לשם הגדולה ואיכא כריתות ועידי מסירה כי לידה מסר, הרי מיד כשבא לידה הותרה לשוק דכל שני יוסף בן שמעון הם חששא (וטענות) [וטעיות] והכא כיון דידע דכתב לשם הגדולה ומסר לידה תו לא חיישינן שמא לא לזו ניתן אלא לחבירתה.

אך מ"מ נראה בעיני דכל גט שלא נכתב בו שם האיש ושם האשה דפסול מדאורייתא כדפרי' מהכותב טופסי גיטין ומירושלמי. וכן כתב מורי רבינו שמחה ופסק בפירוש שאם לא הזכיר שם האיש ושם האשה פסול, ופי' דלא דמי למגילה סוטה שא"צ להזכיר שמה משום דסתמא כשר היכא דאיכתיב לשם אלות ולא אינתקא לשם אשה אחרת דהיינו שינה שמה שלא כתב לשמה, כמו זבחים שנזבחו שלא לשמן פסולין אבל סתמן כשר אבל גט סתמא פסול כך פי' בסדר עולם שלו, הרי פי' דמשום דסתמא פסול בעינן שמו ושמה הא לא כתב שמו ושמה פסול מדאורייתא. וכן האמת בעיני, עכ"ל.

ומבואר להדיא דדעתו וגם דעת רבו רבינו שמחה ז"ל, דהא דצריך שמות הבעל והאשה הוי מן התורה, אלא דמשמע דטעמם שונה ממה שנתבאר לעיל מדברי הרמב"ן ודעימי', דהנה לדעת הרמב"ן ודעימי' טעמא דצריך להזכיר שמות הבעל והאשה היינו כדי דלהי ספירת דברים, ואילו מדברי האור זרוע ורבו משמע דטעמא הוא כדי שיהי' לשמה, ואם לא הזכיר שמותם מחוסר בלשמה. ועיין באהלי שם (בפתיחה) מה שכתב לבאר בדעת האור זרוע.

מותרת לכל אדם אלא שם האיש והאשה, ותו מדשני שמואל בלישניה דהכא קאמר הרי את מותרת והתם קאמר תורף, ש"מ לאו היינו הרי את מותרת אלא שם האיש והאשה שהוא פסול מדאורייתא, וכ"כ בערוך [ערך] טופס מקום האיש והאשה ומקום הזמן זהו תורף והשאר טופס, וכ"כ ה"ר משה בר מיימן.

ותו אמרינן בירושלמי ר' ירמיה בשם ר' זעירא מפסולו אתה למד הכשירו, ואלו כתב [כולן] לשמה ושם האיש והאשה שלא לשמה דשמא כשר ודכוותא כתב כולו שלא לשמה ושם האיש ושם האשה לשמה כשר. הא למדת דאפי' כתב הרי את מותרת לכל אדם שלא לשמה, הואיל וכתב שם האיש ושמה לשמ' דכשר דהא כולו קתני, ואילו שמו ושמה שלא לשמה אף על גב דכתב הרי את מותרת לכל אדם לשמה פסול וכו', ורבינו יואל הלוי זצ"ל כבר דיבר בזה, והביא מפ"ב דההוא גברא דעל לבי כנישתא שקל ספר תורה ויהב לה לדכיתיה ואמר לה הא גיטך אמר רב יוסף למאי נחוש לה וכו', עד הא בעינן שמו ושמה ושם עירה, אלמא אפי' בדיעבד פסלינן היכא שלא כתב שמו ושמה שם עירה ושם עירו, מיהו אינה ראייה דאיכא למימר מדרבנן הוא דפסול, ותדע דהא פריך נמי מעירו ומעירה והא ודאי מדרבנן הוא אם לא נאמר דכדי נסבה אגב שמו ושמה, מיהו ע"כ מעירו ומעירה נמי פריך דהא קיי"ל שינה שמו ושמה שם עירו ועירה הולד ממזר אפי' לחכמים, אם לא נאמר שיותר הוא רע כששינה שמות דהוי כמזוייף. מיהו ראייה שלימה היא לפסול מדרבנן, וההיא דכל הגט

לה וכתב זה הוא הנקרא גט, ועשרה דברים
הן עיקר הגירושין מן התורה ואלו הן, שלא
יגרש האיש אלא ברצונו, ושיגרש בכתב ולא
בדבר אחר, ושיהיה ענין הכתב שגרשה
והסירה מקניינו, ושיהיה עניינו דבר הכורת
בינו לבינה, ושיהיה נכתב לשמה, ושלא יהיה
מחוסר מעשה אחר כתיבתו אלא נתינתו לה,
ושיתננו לה, ושיתננו לה בפני עדים, ושיתננו
לה בתורת גירושין, ושיהיה הבעל או שלוחו
הוא שנותנו לה, ושאר הדברים שבגט כגון
הזמן וחתימת העדים וכיוצא בהן הכל מדברי
סופרים. עכ"ל.

וחזי הוית מבוכה גדולה בין רבותינו ז"ל
בביאור דעת הרמב"ם ז"ל, אם דעתו דשם
בעל ואשה מדאורייתא או מדרבנן, וזה יצא
ראשונה דברי הרב לחם משנה ז"ל (שם
ה"ד), דכתב שם לדייק בדברי הרמב"ם דלא
בעינן שמו ושמה מדאורייתא וז"ל, כיצד כתב
לה הרי את משולחת הרי את מגורשת וכו'
וגופו של גט וכו'. ע"כ צריך לומר דצריך נמי
שם האיש והאשה והזמן מדכתבו רבינו
בסמוך גבי מחובר, דצריך שיכתוב בתלוש שם
האיש והאשה והזמן עם הרי את מותרת לכל
אדם, ומה שלא הזכיר כאן אלא הרי את
מותרת הוא מפני דכאן לא נחית לומר אלא
גט הכשר מן התורה דאקרא קאי כמבואר
בדבריו ושלחה שיהא ענין הגט כו'
ומדאורייתא בהרי את מותרת סגי ושם האיש
והאשה והזמן הוי מדרבנן כמבואר לקמן.
עכ"ל. ומבואר דעתו בדעת הרמב"ם, דשם
הבעל והאשה בגט הוי דין דרבנן [ועיין
בחידושי ר' נחום (גיטין דף כ.)] מש"כ בדברי
הרב לח"מ.

והרב מכתב מאליהו ז"ל (שער ד סי' א)
כתב להביא עוד מרבתינו הראשונים ז"ל
דסברי מרנן דצריך להזכיר שמות הבעל
והאשה מן התורה וז"ל, גם בהגהות אשרי
שם (פ"ב סי' יז) כתוב בשם א"ז וכל גט אשה
שלא הוזכר בו שמו ושמה פסול והבנים
ממזרים, עכ"ל, ובודאי דפסול והבנים ממזרים
מדאורייתא קאמר ויליף מהא דרב יוסף
כמבואר, גם בשלטי גיבורים פרק הזורק (דף
מב ריש ע"א מדפי הרי"ף) גבי שינה שמו
ושמה כו' כתוב בשם ריא"ז וכן אני אומר
שאם לא כתב שמו ושמה כל עיקר או שלא
כתב שם עירו ושם עירה הרי זה גט בטל מן
התורה, עכ"ל, ומה שהבין בדברי ההגהות
אשרי דהגט בטל, כן הבין הרב גט פשוט ז"ל
בדעתו. וגם אני ראיתי להרב גט פשוט ז"ל
(סי' קכח סק"י) דהביא שם מדברי הרב
המגיד בשם הרשב"א ז"ל, דגם דעתו כדעת
הנך רבוותא דצריך להזכיר שם האיש והאשה
מדאורייתא בגט, ע"ש.

ובקונטרס דברי אמת להגאון ר' יצחק
בכר דוד ז"ל (סי' ז), הביא עוד דגם דעת
רבינו תם משמע דס"ל דבעינן שמו מן
התורה, והילך לשוננו, ומתשובת הרשב"א
שהביא מרן סי' קכט שכתב שדעת ר"ת
דבעינן שיהא ניכר מתוך הגט לאיזו מגרש
משמע שדעת ר"ת ג"כ כדעת הר"ן והרשב"א,
דמן התורה בעינן שיהא מוכיח מתוכו
דכריתות בעינן, ועיין בתשובת הרשב"א (ח"ב
סי' קצג), עכ"ל.

(ב) **ועתה** נחזי אנן מה דעת הרמב"ם ז"ל,
דהנה כתב הרמב"ם ז"ל (פ"א מהל' גירושין
ה"א), אין האשה מתגרשת אלא בכתב שיגיע

והרמב"ם שוין הם באם לא כתבו השמות בגט שאינו פסול מה"ת ודבריהם מטין ונראין שאין הולד ממזר אפילו מדרבנן כנ"ל, עכ"ל, ע"ש שהאריך. וכן כתב בשו"ת כתב סופר (אה"ע סי' עו) בדעת הרמב"ם ז"ל ע"ש.

אמנם שמתי עיני להרב מכתב מאליהו ז"ל, וראיתי דרוח אחרת עמו בדעת הרמב"ם ז"ל, דס"ל בדעת הרמב"ם דבעינן שם הבעל והאשה בגט מדאורייתא, והילך לשונו (שם), וכן נראה לי מבואר מדברי הרמב"ם בריש הלכות גירושין שכתב, ועשרה דברים הם עיקר הגירושין מן התורה וכו', ומכללם מנה שיגרש בכתב ולא בדבר אחר, ושיהיה ענין הכתב שגרשה והסירה מקנינו, וסיים עלה ושאר הדברים שבגט כגון הזמן וחתומת העדים וכיוצא בהם הכל מדברי סופרים כו', אשר נראה שענין הכתב שגרשה דקאמר היינו על ידי שיכתוב בו שמו ושמה אנא פ' וכו', דבלא"ה אין ענין הכתב שהוא מגרשה וכמו שכתב הר"ן והיינו דמסיים ושאר הדברים כגון הזמן כו', דדוקא הזמן וכיוצא הוא דהוי מדברי סופרים אבל שמו ושמה לאו מדברי סופרים אלא מדאורייתא, דהא לקמן בהך פרקא לענין תורף הגט זכר שם האיש והאשה ואח"כ הזמן, ואם איתא שגם שמו ושמה מדברי סופרים היה לו לומר בכאן כגון שמו ושמה שהוא יותר עיקר בגט, אלא ודאי שניכרין דברי אמת דשמו ושמה הוי מדאורייתא, ואע"ג דהרב בעל לחם משנה כתב דס"ל להרמב"ם דהוי מדרבנן לע"ד לא כך היא כמ"ש, עכ"ל.

וכן ראיתי להרב גט פשוט ז"ל (סי' קכח סק"י), דס"ל בדעת הרמב"ם דשם הבעל והאשה צריכין לכתוב מדרבנן, וכדעת הרב לח"מ ז"ל, וגדולה מזו יראה לי דאפילו לא כתב שמו ושמה כלל הגט כשר לפחות מן התורה לדעת הרמב"ם ז"ל, ותדע שכן הוא דהרי הרמב"ם ז"ל פרק א' מהל' גירושין מנה עשרה דברים שהם עיקר הגירושין מן התורה ולא מנה דבעינן שיכתוב שמו ושמה בגט, אלמא משמע ומוכח להדיא דס"ל ז"ל דשמו ושמה מדרבנן בעלמא הוא ולא מדאורייתא, וכן כתב הרב בעל לחם משנה במהדורה בתרא יעוין שם, וסברא זו לא נפלאה היא ולא רחוקה היא דהרי מצינו אותה במרדכי ריש פרק כל הגט בשם ר"י הלוי ז"ל וז"ל וכו' עכ"ל. וכן כתב בדעת הרמב"ם הגט מקושר אלגאזי (הנ"ל) ע"ש.

וראיתי בשו"ת אגודת אוזב (אה"ע סי' כ אות יג) דגם הוא כתב בדעת הרמב"ם ז"ל דס"ל דבהשמיט שם הבעל והאשה אינו פסול מן התורה אלא מדרבנן והילך לשונו, ועל פי זה יראה לע"ד שגם דעת הרמב"ם ז"ל כן הוא פ"ג מהלכות גירושין דין יד כפי שיראה מדבריו שם, שמפרש מתניתין דפ' הזורק שינה שמו בשינה ממש כפשטה, וכמ"ש התוי"ט פ' הזורק ויתבאר להלן (באות מח), וא"כ חל עליו קושית התוס' דמאי איריא דנקט שינה הא גם בלא כתבו כלל נמי הגט בטל מהתורה לר"מ, ובהכרח לומר שהרב ז"ל סובר דסיפא דמתניתין רבנן היא ונקט שינה דוקא הוא דתצא מזה ומזה הא אם לא כתבו השמות כלל אינו פוסל אלא מדרבנן ולא תצא וכו"ל, וא"כ לדינא דעת התוס'

כריתות דספירת דברים יהיה בהגט ויהיה מוכח מי הוא המגרש והמתגרשת, וכ"כ הבית יוסף בסי' קכט בשם הרשב"א דבגט צריך לכתוב שמו ושמה שיהיה מוכח מהגט מי הוא המגרש והמתגרשת. ואף דבעידי מסירה קי"ל דלא בעינן מוכח מתוכו עכ"ז בעי מוכח קצת שיהיה מוכח שמו ושמה בהגט. וזהו בכלל מש"כ הרמב"ם פ"א ה' גירושין ה"א, שיהיה ענינו דבר הכורת בינו לבינה משום דבעינן ספירת דברים וכמש"כ הר"ן. ולכן פסק הרמב"ם דשינה שם עירו הגט בטל מה"ת משום דכיון דנכתב בשינוי בשם עיר אחרת, ע"כ נתבטל ספר כריתות והספירות דברים דשמו ושמה. דהא אדרבה מוכח מהגט שלא נכתב לשם המגרש רק לאיש אחר דהא כל אדם נקרא ע"ש דירתו. וכן הוא שיטת המחבר שם ואף שפסק המחבר בסי' קכח סעיף ב, דהאידינא אין כותבין שם דירתם עכ"ז שינוי דירתם גרע טפי ומיפסל מה"ת. ואף דהוי שינוי במה שא"צ לכתוב האידינא משום דע"י שינוי כזה נתבטל הספירות דברים. כן נלע"ד כוונת הרמב"ם והמחבר. עכ"ל. ושוב דחה דברי הרב גט פשוט הנ"ל בדעת הרמב"ם ע"ש. וכן כתב בדעת הרמב"ם הגאון ערוך השולחן ז"ל (סי' קכט ס"א) ע"ש.

אך ראיתי להרב אהלי שם ז"ל (כלל א' בשם יוסף אות א) דכתב שם כדעת הרב מכתב מאליהו בדעת הרמב"ם ושוב כתב בזה"ל, ועוד נראה לפענ"ד מוכח דדעת הרמב"ם כן היא, דבלא שמו ושמה הגט בטל מן התורה, דהא בש"ס איתא והא בעינן שמו ושמה וליכא, ואם כן אמאי לא כתב הרמב"ם דין זה דצריכין לכתוב שמו ושמה והרי אין דרכו

וראיתי להגאון דברי אמת (סי' ז) דאחר שהביא דברי הרב מכתב מאליהו ז"ל כתב בזה"ל, ואילו ה' הרב ז"ל רואה דברי הרב מוהר"ר אברהם ירושלמי המובאים בתשובת הרב בעל תומת ישרים (סי' רט), שכתב שהרמב"ם הוא משיטת ריא"ז דס"ל דאם לא כתב שמו ושמה שם עירו ושם עירה דהגט בטל, אף שלא פורש בהדיא בדבריו, היה שמח, וכתב שיש ראי' לדבריו אך לא האריך, עכ"ל. והגאון זקן שמואל ז"ל (סי' קכט דף לו עמוד ג) כתב להסתפק בדעת הרמב"ם ז"ל, והילך לשונו, וכן נראה קצת מלשון הר"מ ז"ל בפ"א מהלכות גירושין שמנה שם כל הדברים שפסולים מדאורייתא, וכתב בתר הכי ושאר הדברים שבגט כגון הזמן וחתומת העדים וכיוצא בהן הכל מדברי סופרים, ואם דעתו כדעת רבינו יואל עדיפא מינה הו"ל לאשמועינן, דאפילו שמו ושמה נמי אינן אלא מדברי סופרים, אלא ודאי דדעתו ז"ל כדעת הר"ן ואור זרוע, איברא דאיכא למימר לאידך גיסא דאמאי לא מנאו בכלל הדברים שהם מדאורייתא, משמע דאינו מדאורייתא לזה י"ל דבכלל מ"ש ושיהי' ענינו דבר הכורת בינו לבינה הוא וכמו שכתב הר"ן ז"ל, עכ"ל. ומשמע דדעתו כדעת הרב מכתב מאליהו בדעת הרמב"ם.

וגם אני ראיתי להגאון בעל עין יצחק ז"ל (ח"ב סי' כט), דכתב כדעת הרב מכתב מאליהו בדעת הרמב"ם, והילך לשונו, וטעמם נלע"ד דהא קי"ל לדינא דאם לא כתב שמו ושמה הגט בטל מה"ת, וכמש"כ הר"ן בפ"ב דגיטין עלה דגיטין (דף כ), ובפ"ק דקדושין עלה דקדושין (דף ט), דלכן בטל הגט מה"ת אם לא כתב שמו ושמה משום דבעי ספר

בשינה שמו ממש, דא"כ הוה ליה למינקט לא כתבו כלל דפסול לרבי מאיר דמתני' ר' מאיר כדאמרין התם דהוי רבונתא טפי אלא שינה שמו היינו שכתב שם דגליל ביהודה והשתא קאמר הכא שפיר הא בעינן שמו ושמה וליכא [וכ"ש] דבלא כתבו כלל הוא דפסול. עד כאן דבריהם. ומשמע לפום ריהטא דסוגיין שם אזיל בשיטת רבי מאיר דע"ח כרת, ובעינן שיחא מוכח מתוכו, אבל לר' אלעזר דע"מ כרת, משמע דאין צריך לכתוב שמות הבעל והאשה בגט, דלא בעינן שיחא מוכח מתוכו.

ורבותינו המפרשים ז"ל האריכו לבאר בדברי התוס' הנ"ל ולעמוד על דעתם בענין שמות הבעל והאשה, והנה בחידושי מהריב"ל ז"ל (גיטין דף כ) תמה בדברי התוס' והילך לשונו, ואיכא למידק בדבריהם טובא חדא דהרי איפכא אמרינן בפרק הזורק דההיא מתני' דשינה שמו ושמה לאו ר"מ לחוד אמרה אלא דמודים לו רבנן, והכי אמרינן א"ר אבא אמר רב ומודים חכמים לר"מ שאם שינה שמו ושמה שם עירו ושם עירה דהולד ממזר, אמר רב אסי אף אנן וכו', ותו איכא למידק דאמאי קא מהדרי התוס' להוכיח דהיכא דלא כתב שמו ושמה כשר אפילו מדרבנן, משמע דבלא"ה לא קשה ולא מיד, והא ליתא דאפילו דהוי פסול מדרבנן ולא מן התורה אכתי קשיא, דאמאי דקאמר רב יוסף למאי ניוחש לה משמע דאינה מגורשת כלל, ואילו הויא מגורשת מדאורייתא ואינה מגורשת מדרבנן הוי ספק מגורשת ודנין בה לחומרא כדין הספיקות, וכן כתבו התוס' וז"ל וכי אמר רב יוסף למאי ניוחש לה בשם עירו

להשמיט דין שנזכר בש"ס, ובמה נפשך אם דעתו דצריך מדאורייתא הוה ל' לומר דאם לא כתבו הגט בטל, ואם דעתו שהוא רק מדרבנן הוה ל' לכתוב דאם לא כתב הגט פסול וכדרכו, ולכן נראה כמו שכתב בעל מכתב מאליהו שהרמב"ם כללו במה שכתב שיהי' ענין הכתב שגרשה והסירה מקנינו, אך מכל מקום מה שהשוה לגמרי דעת הר"ן לדעת הרמב"ם בע"כ לא דמיין דהרמב"ם יליף ליה מן וכתב והר"ן והרמב"ן יליף ליה מן ספר כריתות, עכ"ל.

הא קמן דנחלקו רבותינו ז"ל בדעת הרמב"ם, דהנה דעת הרב לחם משנה והגט פשוט דאם לא כתב שמות האיש והאשה, דפסולו מדרבנן, וכן כתבו בשו"ת אגודת אוזב ושו"ת כתב סופר, אמנם לעומתם דעת הרב מכתב מאליהו דהגט בטל לדעת הרמב"ם, וכן דעת הרב תומת ישרים בדעת הרמב"ם [והובאה בקונטרס דברי אמת], וכן דעת הרב עין יצחק ז"ל. והרב זקן שמואל על"ה ונסתפ"ק בדעת הרמב"ם בזה.

(ג) **כתבו** רבותינו התוס' ז"ל (גיטין דף כ ד"ה הא) וז"ל, אף על גב דמתני' דפרק הזורק (לקמן דף פ.) דשינה שמו ושמה מוקמינן לה דהאי הולד ממזר כרבי מאיר משמע דלרבנן לא הוי בשינה שמו אלא פסולא דרבנן, ומדנקט שינה ולא נקט לא כתבו כלל משמע דבלא כתבו כלל כשר אפי' מדרבנן, הא ליתא דעל כרחק לא כתבו כלל לר"מ פסול מה"ת, דהא בעינן שיחא מוכיח מתוכו שהוא מגרש את אשתו ובלא כתבו כלל אין מוכיח, אלא אומר ר"י דלא מיירי

שמה שכתבו התוס' שם שהוא פסול מן התורה הוא לר"מ דאמר ע"ח כרתי, וכיון דכן בעינן שיהא מוכח מתוכו שהוא מגרש את אשתו, אבל לר"א דס"ל דע"מ כרתי לא ואדרבא אפשר להוכיח דלר"א דקי"ל כוונתי אינו פסול מן התורה, עכ"ל. וכן כתב לתמוה הרב מכתב מאליהו ז"ל (שם). מבואר דדעתם בדעת התוס' דלא בעינן שמו בגט מן התורה.

וכן כתב הרב בית שמואל ז"ל (סי' קכט ס"ק כא) והילך לשונו, ומה שכתב הב"י בשם התוס' דף כ דבטל מדאורייתא, אין מוכרח כי תוס' לא כתבו זאת אלא אליבא דר' מאיר דס"ל דע"ח כרתי וצריך שיהי' מוכח מתוכו אז מדאורייתא בטל, אבל לדידן דקי"ל כר' אלעזר דע"מ כרתי, אז אפילו אם אינו מוכח מתוכו כשר אע"ג דלכתחילה צריך להיות מוכח מתוכו מ"מ בדיעבד אין חשש ממזר, ועיין בחידושי מהרש"א ובמהר"ם מלובלין עכ"ל. וע"ע בספר בני דוד (דף לג עמוד ב ד"ה כתב המרדכי). אמנם כדברי מרן ז"ל כתבו עוד רבותינו האחרונים ז"ל, דהנה יעוין באור שמח (הל' גירושין פ"א הל"א) דכתב דלמסקנת התוס' לכו"ע אם לא כתב שמו הגט בטל ע"ש, וכן כתב בפנ"י (גיטין דף כ' שם).

והנה בין לדעת מרן ז"ל ודעימי' דסברי דהתוס' כתבו כן לכו"ע דבעינן שמות הבעל והאשה מדאורייתא, ובין לדעת הנך רבנותא ז"ל דס"ל דדוקא לדעת ר"מ הוא דבעינן שמות הבעל והאשה מדאורייתא, הנה בטעם הדבר לא נחלקו דהתוס' כתבו דהא דבעינן שמו ושמה בגט היינו שיהא מוכח מתוכו דהוא מגרשה. ועלה בידינו שלשה טעמים

ושם עירה לאו דוקא דאפילו מיפסיל מדרבנן, מ"מ מגורשת ואינה מגורשת היא לרב יוסף לא חש לה כלל ע"כ, ותו איכא למידק במאי דקאמרי ורב יוסף מאי קמ"ל, ומאי קושיא הרי לר' אלעזר דאמר עדי מסירה כרתי לא בעינן מתוכו מדאורייתא, וכמו שהם עצמם כתבו דע"כ לא כתבו כלל לר"מ פסול מן התורה דהא בעינן שיהא מוכח מתוכו ע"כ משמע דלר"א דקאמר ע"מ כרתי אינו פסול מן התורה. עכ"ל. וע"ע במהר"ם ובמהרש"ל. וכמובן דיש כאן אריכות דברים בביאור דברי התוס' הנ"ל, ואין כאן מקום להאריך, ועת לקצר.

וכד נעיין בזה מצינו נחלקו רבותינו ז"ל בדעת התוס', דמדברי התוס' משמע דדוקא לר"מ דס"ל ע"מ כרתי הוא דאמרינן דאם לא כתב שמות בגט דהרי הוא בטל מן התורה דבעינן שיהא מוכח מתוכו, אבל לר"א משמע דלא בעינן שמות מן התורה, או דנימא דאף למסקנת התוס', בין לר"מ ובין לר"א כל שלא כתב שמו בגט הרי הוא בטל מן התורה, דהנה כתב מרן ז"ל (בבית יוסף סי' קכט) בזה"ל, ומדברי התוס' בפ' ב' דגיטין גבי ההוא גברא דעאל לבי כנישתא שקל ספר תורה יהב לדביתהו משמע שאם לא כתב שמו הגט בטל מן התורה כדברי אור זרוע. עכ"ל, מבואר מדבריו דלמד בדעת התוס' דגם למסקנתם אם לא כתב שמו בגט הרי הוא בטל מן התורה.

וראיתי בשארית יהודה (דף נט.) דכתב לתמוה בדברי מרן ז"ל בזה"ל, וכתב מהרי"ק ז"ל סי' קכט שמדברי התוס' פרק שני דגיטין משמע שהוא בטל מן התורה, ותמהני עליו

להר"ן, מבואר מדברי גדולי האחרונים ז"ל
 דהם ב' דינים נפרדים, דהנה כתב בספר
 תורת גיטין (סי' קכט ס"ק טו) בתחילת דבריו
 דאולי לא בעינן שם האשה, וכיון דהוא
 מוכח מתוכו דהוא מגרשה, הרי זה סגי לדין
 של ספירת דברים, ושוב כתב דאף דהוא
 מוכח מתוכו דהוא המגרש, מ"מ לדין ספירת
 דברים בעינן שמו ושמה בפירוש בגט ולא
 מהני סימנים שמוכיחים דהוא המגרש והיא
 המתגרשת וז"ל, אבל באמת נראה דגם שמה
 מדאורייתא דבעינן דרך ספירת דברים, וכמו
 שאם כתב בגט איש שבסימן מובהק פלוני
 מגרש אשה שבסי' מובהק פלוני אינו גט
 והוא מטעמא דבעינן ספירת דברים, ובסיפור
 אינו רק שמו ושמה לבד, יעקב גירש לאה,
 ולפי"ז ה"ה אם כתב פלוני גירש בת פלונית
 לא הוי גט כלל כיון שאין זה ספירת דברים
 בשם אביו ואביה, ומודינא במי שנקרא תמיד
 על שם אביו כמו בן עזאי דזה הוי דרך
 ספירת דברים ולא גרע מכתב חניכיתו דכשר
 וצ"ע למעשה, עכ"ל, ומבואר מדבריו, דהא
 דבעינן מוכח מתוכו אין זה אותו הדין
 שמצריך הר"ן ספירת דברים, דהרי אף
 דמוכח מתוכו בשם הבעל לבד, וכמו שכתב
 שם הרב תורת גיטין, עכ"ז כתב אח"ך דלא
 סגי לדין של ספירת דברים דצריך לכתוב
 שמה בפירוש בכדי שיהי' ספירת דברים.
 וע"ע בשו"ת דבר אברהם (ח"ב סי' ל אות
 ד). ועיין בשו"ת דברי חיים (ח"א אה"ע סי'
 טו) שכתב לדחות דברי התורת גיטין הנ"ל
 לענין שם האשה. וע"ע בשו"ת הרב צבי
 (אה"ע סי' קל בסופו) דהביא דברי הרב תורת
 גיטין דמסיק דשם האשה בעינן כדי שיהי'
 ספירת דברים, וקצת דחה דבריו בענין אם

מדברי רבותינו הראשונים ז"ל בהא דבעינן
 שמו ושמה בגט מדאורייתא, דהנה מדברי
 הר"ן [והרמב"ן והרשב"א שהביאו שיטה זו],
 הטעם הוא דבעינן ספירת דברים, ומשמע
 דהוא דין בגט [ועיין באהלי שם בהקדמה
 ד"ה ובעמדי, דכתב לבאר יותר דלדעתם
 צריך שהכתב ענין הוא שמסירו מקנינו,
 ע"ש]. ולפי דעת הרב אור זרוע בשם רבינו
 שמחה מבואר דצריך שמו ושמה משום
 דבעינן לשמה, ואם חסר שמותיהם חסר בדין
 לשמה שבגט, והיינו נמי משמע דהוא דין
 בגט, אמנם לדעת התוס' דטעמא דבעינן שמו
 ושמה היינו שיהא מוכח מתוכו, יש לעיין אם
 הוא דוקא בגיטין או גם בשאר שטרות.
 ויעוין בקצוה"ח (סי' נא סק"ג) דכתב שם
 דלדעת התוס' גם בשאר שטרות בעינן שמות
 שיהא מוכח מתוכו, ולך נא וראה מה שכתב
 הרב נתיבות המשפט ז"ל (סי' נא סק"ו)
 והילך לשונו, והנה אי בעינן שמות של
 המוכר והלוקח או המלוה והלוה בשטר
 שהכשירו על ידי עדי מסירה, משמע מדברי
 הפרישה (סי' טו ס"א) דבעינן, וכן כתבו
 התוס' ריש פרק הנושא בכתובות ד"ה אליבא
 דבן ננס ע"ש, אמנם בהר"ן פרק קמא
 דקידושין משמע דרך בגיטין וקידושין בעינן
 שמו ושמה משום דבעינן ספירת דברים בגט
 וקידושין איתקש משמע דבשאר שטרות לא
 בעינן, עכ"ל. דהיינו נפק"מ בין הנך רבוותא
 ז"ל יהי' בשאר שטרות אם בעינן "שמו
 ושמה". וע"ע בשו"ת בית שלמה (או"ח סי'
 סג ד"ה אמנם זהו).

(ד) **והנה** בעיקר הדין דצריך שיהי' מוכח
 מתוכו לדעת התוס' או שיהי' ספירת דברים

קובץ אבקה רוכל תמוז-אב תשפ"א

קצט

במה דבעינן בגט דיהי' ספירת דברים כתוב בהגט וכמ"ש הר"ן, וע"כ הצריכו לכתוב שמותיהם בהגט דאם כתבו שם הבעל בהגט ולא כתבו שם האשה בהגט דהדין נותן לכאור' דיהי' כשר מה"ת משום דעדיין מקרי ספירת דברים כתוב בהגט וכו' עכ"ל. ומדבריו הנ"ל משמע דחולק הוא על דברי הרב תורת גיטין הנ"ל, דהרי לפי דבריו אף שאין כאן שם האשה, מכל מקום שפיר נקרא ספירת דברים כיון דהא דבעינן ספירת דברים היינו כדי שיהי' מוכח מתוכו דהוא המגרש את אשתו, ואין לחוש דיש לו אשה אחרת. אמנם יעוין שם להלן מזה (אות יב) דהקשה על דבריו מהא דקי"ל (אה"ע סי' קכט סעי' ג) דאם שינה שם האשה דמדאורייתא אינו גט, והרי אם לא בעינן אלא שיהא מוכח מתוכו וכמו גבי הלואה דהרא"ש הנ"ל, הרי כיון דאנו יודעים שם של המגרש, מה בכך ששינה את שם של האשה, ע"ש. אלא דהוא סבר דאם כתבו שם אבי הבעל, אף דשינו בשם של האשה הרי זה נקרא ספירת דברים, ועדיין צ"ע בזה. וע"ע בספר שערי שמות (פרק א' סעי' ב' ובהרחבת דבר שם) וצ"ע ג.

ובלאו הכי, הנה אם ננקוט בדעת הרמב"ן ז"ל דהא דבעינן שמות מדאורייתא הוא משום ספירת דברים [וכדעת הרב אהלי שם עיין לעיל אות א'], מוכח מינ' ובי' בדעת הרמב"ן דדין מוכח מתוכו ודין ספירת דברים אינם דין אחד, דהנה ראיתי באהלי שם (שמות אנשים על שם שלום) דכתב שם בזה"ל, והנראה לפענ"ד להסביר כי הנה העיקר מה שצריכין להזכיר בגט שמו ושמה, כתבו הרמב"ן והר"ן הטעם משום דבעינן ספירת דברים וא"א לספירת דברים בלי שמו

יש סימן בתוך הגט על שם של האשה דנקרא על ידי זה מוכח מתוכו, וגם תסגי לדין ספירת דברים. ע"ש.

וכן נראה דעת הגאון בעל עין יצחק ז"ל, דהנה נשאל שם באשה אחת שגירשה בעלה, והי' שמה "חשא יודית", והרב שסידר את הגט צוה לכתוב "חסיא יודית", וזה ערך שני שנים שניתן לה הגט ולא נודע זה עד אחר שניסת המגורשת, אז גילה הרב המסדר שכתב בגט "חסיא יודית", ונשאל אם להוציאה מבעלה, וכתב שם (סוף אות ה') דכיון שכבר נשאת ע"כ מצוה לחפש צדדי דהיתרא, והנה כתב שם להוכיח מדברי הרא"ש בתשובה בשטר שהיה כתוב דראובן ורחל לו מעות משמעון, וטעו בשם האשה דשמו היתה רחל ולא לאה, וכתב הרא"ש דאין השטר נפסל בזה דמוכח מתוכו דראובן זה לזה מעות ואין לחשש דיש לו אשה אחרת, ושוב כתב (אות ח) בזה"ל, ונתבאר דמוכח מתשובת הרא"ש וכפי פסק הרמ"א לדינא בח"מ סי' מט סעי' ב', דבטעות דמוכח מתוך השטר דהשטר כשר לכו"ע, ובלא שום חולק שם ע"ז וכמ"ש"כ האורים ותומים לבאר זה, וע"כ בכתבו שם הלוח בדיק אף דכתבו בשם אשתו בטעות בשם אחר דמ"מ השטר כשר ויכולין לגבות ממנה ג"כ וכדין כל שטרי שיעבור, משום דכיון דנכתב שם בעלה כפי האמת וידוע לכל כי היא אשתו אף דנכתב שמה בטעות מ"מ מקרי מוכח מתוכו דעל ידי שם בעלה יהי' לנו הוכחה ובירור מתוך השטר ובלא בירור ע"פ שני עדים דאשתו שלפנינו היא החייבת ולא חיישינן שנשא אחרת דשמה בשם הנכתב בהשט"ח ותלינן דטעו בשמה. א"כ לפי"ז נראה דה"ה

הגט גופא את שם הבעל והאשה, ואף אם מוכח מתוך סימנים אחרים מי הוא המגרש והמתגרשת, לא מהני לדעת רבוותא הנ"ל. וע"ע באגרות משה (אה"ע ח"א סי' קכה ענף א) מה שכתב בביאור הענין של ספירת דברים.

(ה) **כתב** המרדכי (ריש פרק ג' דגיטין סי' שנד) בשם רבינו יואל שיטה נוספת בנידון דידן, דאף אם לא כתב שם הבעל והאשה בגט דכשר הגט, והילך לשונו, אי לאו דמסתפינא מחבריא הייתי אומר אפילו לא הזכיר שם האיש ואשה בגט כשר, רק שיהא כתוב כהלכתו לר' אלעזר דאמר ע"מ כרתי וקי"ל כוותי' דכיון דקיימי עדים קמן ואמרי נמסר הגט ליד זו מיד בעלה, מה לנו להזכיר שמותיהן, וראי' דא"פ כל הגט, כתב לגרש הגדולה לא יגרש הקטנה, וקאמר בגמ' קטנה הוא דלא מצי מגרש הא גדולה מצי מגרש, ומוקי לה כר"א דאמר ע"מ כרתי והוא שיש עדי מסירה שנמסר לגדולה, ואע"ג ששמותיהן שוין אין לחוש שמא מן הקטנה נפל הגט ומצאתו הגדולה, והא הכא מה שהוזכר בגט שם הגדולה אינו מועיל והוי כמו שלא כתב שום שם של אחת מהם, דכיון דידעו דלגדולה נמסר הוי כשר ה"נ לא שנא, ותו דא"פ בתרא כתב חניכתו וחניכתה כשר. ומפרשים רבוותא אף על פי שלא הוזכרו שמותיהם כ"א ראש המשפחה של שניהם, ובעל כרחנו אית לן לאוקומי בעידי מסירה דאל"כ מה אנו יודעים אי זו מן המשפחה גירש הואיל ולא הזכיר שמותם. ומיהו צריך לכתחלה לכתוב שמותם כדתנן בפ' כל הגט, הכותב טופסי גיטין צריך שיניח מקום האיש

ושמה, וכתבתי בכלל א' סק"ב, דבע"כ אין זאת משום סימן שידעו מתוך הגט מי הוא המגרש ומי היא המתגרשת דהא הרמב"ן סבירא ל' דגם לר"מ לא בעינן מוכח מתוכו, עד כאן הצריך לענינו. והיינו מוכח בדעת הרמב"ן גופא דהא דבעי ספירת דברים אינו משום דבעינן מוכח מתוכו.

וביתר ביאור כתב הרב אהלי שם (כלל א' סק"ב) לבאר דברי הרב תורת גיטין הנ"ל, וכתב שם בתוך דבריו, והסבר הענין נלע"ד דבודאי הא דכתב הרמב"ן דבעינן שמו ושמה משום ספירת דברים, אינו מטעם דבעינן סימן שידעו מתוך הגט בבירור מי הוא המגרש ומי היא המתגרשת, דהא הרמב"ן ז"ל ס"ל דלא בעינן כלל מוכח מתוכו ואפילו לר"מ, וא"כ גם בשמו ושמה אין כאן סימן לדעת מי הוא המגרש ומי היא המתגרשת, והא דבעינן שמו ושמה משום ספירת דברים היינו שיכתבו בגט את שם המגרש כמו שהוא נקרא בפי העולם וכו', ואע"פ שיש עוד כמה ראובן בשוקא, לא איכפת לן אלא שיהי' כתוב כמו שקורין אותו העולם ומאחר דשמו ושמה לאו משום סימן הוא ולכן אם כתבו אפילו סימנים מובהקים בלי שמו ושמה לא מהני, ומינה דה"ה שם האשה דוקא בעינן ואינו מועיל כלל מה שהגט יוצא מתחת ידה, דזהו אינו רק כמו סימן שהגט הוא שלה אבל אין זה ספירת דברים ע"כ. וע"ע לחידושי הריטב"א (קידושין דף ט ד"ה ולענין) ודו"ק. ולך נא וראה מה שכתב בשו"ת דבר אברהם (ח"ב סי' ל סק"ד) לבאר ענין זה של ספירת דברים, באריכות על דרך הנ"ל. באופן דעלה בידנו דלענין ספירת דברים בעינן שיהא נזכר בתוך

לחניכא דכשר דזהו כעצם שם אבל מה שייד שם גט בלי שמות כלל, עכ"ל. וע"ע בספר שערי שמות גיטין (עמוד ו).

ובאהלי שם (כלל א' סק"א) כתב ליישב דעת הרמב"ן והר"ן ז"ל בזה"ל, אמנם הקושיות שהקשה נראה לפענ"ד ליישב דעת הרמב"ן והר"ן ז"ל דס"ל דמשום דבעינן ספירת דברים צריכין שיהיו על כל פנים נזכרין שמותיהן, וסגי נמי בחניכה וגם בשם הגדולה, ואף דלא מוכח לגמרי מתוך הגט ומהני גם לר"מ (להפוסקים דגם לר"מ לא בעינן מוכח מתוכו) ומכל שכן לרבי אלעזר אבל בלא שמות כלל לא הוי ספירת דברים כלל, עכ"ל. וציין למה שכתב בשם שלום, והבאנו דבריו לעיל. וכעין זה כתב מרן הגר"מ פיינשטיין ז"ל בשו"ת אגרות משה (אה"ע ח"א סי' קכה ענף א'). ע"ש.

ובעיקר שיטת רבינו יואל כבר תמהו רבותינו ז"ל בדבריו, דהרי רב יוסף (דף כ) קאמר דלא חיישינן כלל לגט שאין כתוב בו שם האיש והאשה, ומשמע דלא הוי גט כלל, ואילו לדעת רבינו יואל משמע דמותרת היא להנשא בו לכתחילה אע"ג דלא כתוב בו שמות, דהנה כתב בשו"ת נוב"י (תנינא אה"ע סי' קיג) והילך לשונו, והב"ש שם בס"ק כ"א מביא בשם המרדכי להכשיר גם הד"מ בסעיף ד' מביא דברי המרדכי. ואני תמה מאוד כי סוגיא דגיטין דף יט: וכו'. בהאי דשקל ס"ת ויהיב לדביתהו דאמר הא בעינן שמו ושמה, והך סוגיא ודאי אליבא דר"א דלר"מ בלא"ה למאי ניוחש לה דהא ליכא ע"ח, ומדקאמר אקדים וזוי ויהיב לספרא מכלל שאין הס"ת כתב ידו וא"כ לר"מ בלא"ה אין שום חשש.

ומקום האשה והזמן, ומוקמינן לה בגמ' כר"א, והתם מיירי לכתחלה דבדיעבד כשר בלא זמן כדאמר' פ"ש גוייה לזמן ויהביה ניהלה עכ"ל. והנה ראיתו הא' מבואר, דכיון דאין מוכח מהגט מי היא המתגרשת, אז הרי הוא כאילו אין כאן שם, וכיון דלקטנה ולגדולה שמותן שוין, הרי אינו מוכח משם מי היא המתגרשת, וא"כ מוכח דאין צריך שמו ושמה בגט.

ולעיל נתבאר לן ג' טעמים בדברי רבותינו הראשונים ז"ל בהא דצריך להזכיר שמו ושמה בגט, דלדעת התוס' היינו טעמא שיהא מוכח מתוכו שהוא מגרש אותה, ולדעת הר"ן היינו טעמא שיהא ספירת דברים, ולדעת רבינו שמחה שהובאה באור זרוע היינו טעמא כדי שיהיה הגט לשמה, ובלי השמות לא הוי לשמה. והנה בשלמא לדעת התוס' יש להבין הוכחת רבינו יואל, דהרי כיון דאינו מוכח מתוכו בכה"ג מוכח דלא בעינן שמו ושמה, אבל לדעת הר"ן דצריך ספירת דברים, אולי כאן נחשב ספירת דברים אע"פ שאינו מוכח מתוכו, דאולי לדעת הר"ן לא בעינן שיהא מוכח מתוכו וכמו שנתבאר לעיל באות ד', ועיין בערוך השולחן (סי' קכט סק"ב) דכתב בזה"ל [אחר שהביא דברי המרדכי הנ"ל], ודברי יחיד הם ואין לו חבר בפוסקים, והראיות שהביא אינם ראיות כלל, ובאמת תמוה מאד סברא זו, דזה דמועיל לר"א עדי מסירה אף כשאינו מוכח מתוכו זהו כשהשמות נכתבו אך כשיש עוד שם כשם זה או שביכולת לזייף בכה"ג בזה אמרינן דהעדי מסירה יודעים אבל כשאין מבואר בהגט שום שם על מה עדי מסירה, וכל עדותם הוא בע"פ ואינו מגרש בשטר, וגם לא דמי

מעכבים בגט מסתמא לא כתבי לי' סופרי הדיינים בלא שמו ושמה כיון דלכתחילה לא תנשא וכו' עכ"ל, באופן דלדעת הרב גט פשוט ז"ל, וכן הביא שם שהוא דעת הרב שארית יהודה [טאיטאצאק] ז"ל, דגם לדעת רבינו יואל אם נתגרשה בגט כזה, דלכתחילה לא תנשא. ועיין בבית מאיר (סי' קכט ס"א) מה שכתב על ביאור הרב גט פשוט הנ"ל, ומשמע דס"ל בדעת רבינו יואל ז"ל דגם לכתחילה תנשא.

(ו) **ומרן** ז"ל (אה"ע סי' קכט סעי' יא) כתב בזה"ל, אם לא כתב שם האיש והאשה בגט, פסול והבנים ממזרים, עכ"ל. הן אמת דמשמע מדברי מרן ז"ל בספרו בית יוסף, דדעתו כדעת הנך רבוותא ז"ל דצריך שמו ושמה מן התורה, דהרי כך כתב שם בתחילת הסימן בזה"ל, כותבין שם האיש והאשה בגט. זה פשוט בגיטין בכמה דוכתי (כו. לד:) דשמו ושמה הוו מתורף הגט, ומשמע דפשוט שהוא גט בטל אם לא כתבם, אמנם בתוך הסי' הביא מרן ז"ל מחלוקת בזה והילך לשונו, אם לא כתב שם האיש והאשה בגט כתוב בהגהות אשיר"י פרק ב (סי' יז) בשם אור זרוע (סי' תשטו) דהגט פסול והבנים ממזרים. אבל המרדכי כתב בריש פרק כל הגט (סי' שנד) כתב רבינו יואל הלוי (תשובות ראבי"ה סי' תתקלט) אי לא דמסתפינא מחבריא הוה אמינא אפילו לא הזכיר שם האיש והאשה בגט כשר והביא ראיות לדבר. ומדברי התוספות בפרק ב' דגיטין (יט: כ.) ד"ה הא בעינן גבי ההוא גברא דעאל לבי כנישתא שקל ספר תורה יהב לדביתהו, משמע שאם לא כתב שמו הגט בטל מן התורה כדברי אור

א"ו לר"א אתיא וקאמר הא בעינן שמו ואיך אפשר להכשיר בלא הזכיר שמו כלל, ולא ידעתי להעלות ארוכה לדברי המרדכי ובודאי בלא הזכיר שום שם כלל לכ"ע לא מהני ויפה כתב הר"ן והרמב"ן בחידושי דלא שייך בזה כריתות עכ"ל. וכן תמה בגט פשוט (סי' קכח סק"י). וכן תמה במכתב מאליהו (הנ"ל), וכתב דדעת רבינו יואל היא דעת יחידאה ע"ש.

והרב גט פשוט (שם) כתב לפרש דעת רבינו יואל דגם הוא מודה דאע"ג דגט שאין בו שמו ושמה דכשר, מ"מ מודה הוא שאם נתגרשה בגט כזה דלא תנשא לכתחילה, וז"ל, ויראה לענ"ד דרבינו יואל מפרש מה שאמר ר"י למאי נחוש לה כו', דה"ק דלעולם אם לא כתב שמו ושמה הגט כשר מן התורה לר"א דאמר ע"מ כרתי ולא בעי מוכיח מתוכו כלל, אלא דחז"ל תקנו לכתחילה שיכתוב בו שמו ושמה ואם לא כתב שמו ושמה אפילו אם נתגרשה לא תנשא, ואם נשאת אפשר דלא תצא, וכיון דחכמים תקנו כן דלכתחילה לא תנשא אם לא כתב שמו ושמה, מסתמא סופרי הדיינים לא כתבי גיטא בלא שמו ושמה, ואשכחן כה"ג פ"ב דגיטין דף יז דתיקנו זמן בגיטין שמא יחפה על בת אחותו או משום פירות, ופרכינן עלה והתנן ג' גיטין וכו' ומשני ר"י אהני דלכתחילה לא תנשא, ופרש"י וכיון דהכי הוא אי בעי לכתוב גט בלא זמן לחפות על בת אחותו או למכור פירות לא כתבי לי' סופרי הדיינים ולא חתמי עלי' סהדי ע"כ, וא"כ ה"נ ה"ק רב יוסף, למאי נחוש לה וכו', דהא בעינן שמו ושמה וכו', ואע"ג דאינם

על דברי רבינו יואל הנ"ל הלכה למעשה, ועוד צירף דעת הלבוש שם ע"ש. וצ"ע.

אמנם הרב גט פשוט ז"ל (סי' קכח סק"י) הסיק דלענין דינא דאם לא כתב כלל שמו ושמה דהויא ספק מגורשת מן התורה כיון דפלוגתא דרבוותא הוי והדבר שקול, ובסימן קכט (ס"ק נו) גם כן כתב דהויא ספק מגורשת, ואם נשאת תצא, והובאה דבריו בפתחי תשובה (קכט ס"ק לא) ע"ש. וכן היא דעת הרב מכתב מאלהו (שם) דדיינין לה כספק מגורשת ע"ש.

וגם אני ראיתי מה שכתב הרב ערוך השולחן ז"ל (קכט ס"א) דגם דעת מרן ז"ל בשו"ע דבעינן שמו ושמה מדאורייתא בזה"ל, כותבין שם האיש ושם האשה בגט וזהו מן התורה, ואם לא כתבו שמו ושמה הגט בטל מן התורה, אף שמסר לה בפני עידי מסירה דהא ספר כריתות כתיב סיפור דברים של כריתות ואי אפשר לספירת דברים של כריתות אא"כ כתוב בו שמו ושמה [רמב"ן ור"ן גיטין כ.], ונכלל זה בלשון הרמב"ם ריש הלכות גירושין בעשרה דברים שהן עיקר הגט במה שכתב ולא יגרש אלא בכתב כלומר שיכתוב שמותיהם בכתב ולא הוצרך לבאר זה מפני גודל פשיטתו [ומיושב דקדוק הג"פ], וכן דעת כל רבותינו, וכ"כ רבינו הב"י בסעי' יא דאם לא כתב שם האיש והאשה בגט פסול והבנים ממזרים עכ"ל, וכן הסכימו רוב גדולי אחרונים [הגר"א ס"ק יט והב"מ והת"ג ס"ק טו] [ו"ש התוס' כ.]. בד"ה הא דלר"מ פסול מה"ת ר"ל דלר"מ בע"כ הוא מה"ת ונשמע מזה גם לרבנן דבזה לא פליגי כמבואר בהזכר בשניה ולא לגמרי כמ"ש התוס' וכ"ש

זרוע. עכ"ל. וכבר העיר בזה הרב גט פשוט (סי' קכט סק"א) ע"ש, דאין דבר זה פשוט כ"כ מאחר דיש חולקים וכמו שהביא מרן ז"ל.

ודעת הרב בית שמואל ז"ל (ס"ק כא) משמע דאינו פסול אלא מדרבנן, וגם אין ממזרים אלא מדרבנן, ע"ש ותמה בדברי מרן ז"ל בדעת התוס', וגם הלבוש (קכט ס"א) כתב להדיא דהא דבעינן שמו ושמה היינו מדרבנן, וז"ל, אף על פי שאם כתב הגט סתם שלא הזכיר בו לא שמו ולא שמה אלא כתב לה הרי את מגורשת ממני ומותרת לכל אדם והיה נותנו לה בפני עידי מסירה, היתה מגורשת מן התורה לפי דעת קצת פוסקים, שהרי העדים רואים שזה הפלוני הוא המגרש את אשתו פלונית, מ"מ תקנו חז"ל לכתוב תוך הגט שם האיש ושם האשה כדי שיהא מבורר מתוך הגט ממש מי הוא המגרש והמגורשת וכמו שכתבנו למעלה [סי' קכח ס"ב] גבי שם העיר. ואם לא כתב השמות הגט פסול אפילו נשאת, והבנים ממזרים אף על גב שהוא מדרבנן, שהרי מן התורה אין צריך לכתוב השמות, אף על פי כן אלמזה רבנן לתקנה זו שהוא עיקר בירור הגט, שיהא הולד ממזר מדבריהם אם לא כתבו או שינה שמם כמו שיתבאר בעזה"י. ואם יש לאחד מהם ב' שמות כותבין שם שהוא עיקר שהם רגילין בו וידועין בו ביותר, וכותבין איש פלוני וכל שום וחניכה שיש לו גירש אשתו פלונית וכל שום וחניכה שיש לה. ואם לא כתב וכל שום וחניכה וכו' אלא כתב הב' שמות בפירוש הרי זה כשר, ואנו עושין כן לכתחלה כמו שיתבאר בסמוך בעזה"י. עכ"ל. ובחידושי אנשי שם [קלוגר] (סי' כב) הסתמך

שלא כתבו בו שמו ושמה הרי הוא גט בטל מדאורייתא. וכך משמע דעת מרן ז"ל בשולחן, וכן כתבו באהלי שם ובערוך השולחן בדעת מרן ז"ל, והרב גט פשוט ס"ל דמגורשת מספק, וכך היא דעת הרב מכתב מאליהו ז"ל, ובגט מקושר נכון (סימן קכח סק"י) הביא דבריהם וכתב דהוא פשוט ומבואר מכל הנז' דכיון דאיכא פלוגתא דרבוותא והדבר שקול והו"ל ספיקא דאורייתא ולחומרא ע"ש. וכתב הרב ערוך השולחן דאם קידש שני, דצריכה גט מזה ומזה, וכתב דדעת כל רבותינו היא דשמו ושמה דאורייתא זולת רבינו יואל. והגאון יבי"א ז"ל (אה"ע ח"ד סי' יג) כתב דדעת רובא דרבוותא דבעינן שמו ושמה מדאורייתא. וצור ישראל יצילנו משגיאות וטעויות, ומי"ן, ויאיר עינינו באור תורתו. אכ"ר.

בלא כתב לגמרי וכ"כ הב"מ, ולחנם טרחו בזה האחרונים ודו"ק]. וכן כתב בדעת מרן ז"ל באהלי שם (כלל א' ססק"א) ע"ש.

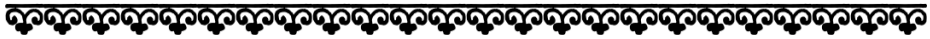
זאת תורת העולה מכל האמור, דעת הרמב"ם [לדעת הרב לחם משנה, גט פשוט, שו"ת כתב סופר, שו"ת אגודת אזור], תוס' [לדעת שארית יהודה, מכתב מאליהו, בית שמואל], דהא דבעינן שמו ושמה היינו מדרבנן, וכך היא דעת הלבוש והבית שמואל. אמנם דעת הרמב"ן [זולת לדעת הרב גט מקושר אלגאזי בדעתו], הר"ן, האור זרוע, הריטב"א [לדעת הגט מקושר אלגאזי], ההגהות אשרי, השלטי גיבורים, ר"ת [שהביא בקונטרס דברי אמת], הרב המגיד בשם הרשב"א [שהביא הגט פשוט], הרמב"ם [לדעת הרב מכתב מאליהו, תומת ישרים, אהלי שם, עין יצחק, ערוך השולחן], תוס' [לדעת מרן ז"ל, פני יהושע, אור שמח], דגט

בענין כתיבת גיטין לבני הספרדים בארה"ב

הרב שאול סימן טוב

עורך ספרי תורת חכם ברוך ומו"ץ בע"ת ליקווד

כתב שיש כאן שתי הוראות, ולא ידעתי איך להולמו, כי הא תברא להא, ודו"ק).

ושם נימק הרב בזה"ל: הגט פשוט כתב (בסי' קכט אות עו) וז"ל, ויש לחקור אם המגרש והמתגרשת הם מבני ספרד והרב המסדר הוא מרבני אשכנז או איפכא היאך יש לכתוב בגט. ויראה לי דהכל הולך אחר המגרש והמתגרשת, ויכתבו כפי מדות עצמן וכו', כי עיקר כתיבת הגט אבעל רמי ליה רחמנא, דוכתב דקרא אבעל קאי וכו', עכ"ל עיי"ש. ובאות קמ"ב בסופו כתב, וז"ל, ומסתברא דכיון דקרא כתיב וכתב לה ספר כריתות, ורמי רחמנא כתיבת הגט אבעל, יכתוב הבעל שמו ושמה כמנהג כתיבת הבעל בקהלתו וכו', ומסתברא דאזלינן בתר המגרש וכו', אבל אם כל העיר היא מבני ספרד ויש ביניהם מעט יחידים אשכנזים והם מעורבים עם הספרדים ואין להם קהל מיוחד לעצמם, מלתא דמסתברא דיכתבו כפי מנהג בית דין המסדר הגט ולא משגיחין על המגרש דהוא ממשפחת אשכנז. עכ"ל.

חזינן שיסד הג"פ שבכל חילוקי המנהגים קובע מנהג עדת הבעל דכתיב וכתב, שהבעל הוא כותב הגט ובוודאי יכתוב כמנהגו. אולם יש לעיין טובא בדברי הגט פשוט, א' דלא

ראיתי ונתון אל לבי לברר משפט הגט של הספרדים תושבי ארה"ב אם עליהם לכתוב כמנהגם או שהם נגררים בתר האשכנזים, כי חזות קשות ראיתי בתשובה היא מוצאת מאחד מהמסדרים האשכנזים מתלמידי רבי משה פיינשטיין זצוק"ל, ואמרתי ארד בעמקים אטפס על הגבעות הכי קרא שמה רחובות זה הים הגדול רחב ידים לעמוד על שורש הך דינא על פי ספרים וסופרים להעמיד את הדת על תילה בל ניכשל בדברי תורה חלילה. וידעתי גם ידעתי כי איני כדאי להכניס ראשי בין יודעי דת ודין וכל שכן בענייני אישות החמורה, אך בכל זאת אמרתי להעלות הדברים בדרך הערה כדרכה של תורה.

כתב הרב שליט"א בשם רבו רבי משה פיינשטיין זצ"ל: גם לענין גיטין נחשבת אמריקא לארץ אשכנזית. טכסיס כתיבת הגט (לענין חילוקי מנהגים בין העדות) נקבע על ידי מנהג מקום כתיבת הגט ומנהג הרב המסדר כתיבת הגט, ולא על פי מנהג עדת הבעל המגרש או מקום נתינת הגט. (א"ה: לא ברורה כונתו ב"מנהג מקום כתיבת הגט ומנהג הרב המסדר", אם הם שני דברים חלוקים או חדא קתני. ובהמשך דבריו שם

לשנים תנו גט לאשתי, או לשלשה כתבו גט ותנו לאשתי - הרי אלו יכתבו ויתנו, אינהו אין, אבל שליח לא, אמר אב"י, התם טעמא מאי משום בזיון דבעל' וכו', ופירש רש"י שם: 'משום בזיון דבעל' שעליו לכתוב את הגט ואינו רוצה שידעו בו רבים שאינו יודע לכתבו'. ועיין שם בתוספות (ד"ה משום בזיון). וביתר ביאור כתב בתוספות רי"ד שם: 'שהוא בזיון לבעל שעליו מוטל לכתוב גט לאשתו דכתיב 'וכתב ונתן' ואינו רוצה שידעו בו שאינו יודע לכתוב'. וגם הסברא נותנת דמאחר דהוא ניהו המגרש, הרי עליה ידידה רמיא לכתוב הגט לאשתו ואין זה דבר הנמסר לציבור ולבית דין. ועיין באורך בספר מכתב מאליהו (שער א סי' א), שהביא להוכיח מכמה דוכתי דעל הבעל לכתוב את הגט, עיין שם היטב. וגם נוסח הגט יוכיח שכותב 'אנא פלוני', וכמו שכתב הרב שדי חמד (מערכת הגט סי' א אות ד) דמצד הסברא יש לומר כיון דדברי הגט הם דברי הבעל 'אנא פלוני' וכו' 'אנת אנתתי' וכו' יש לכתוב על פי מדותיו. וראה שו"ת עין יצחק תניינא חלק א (סי' כ אות ג) דהגט הוא לשון הבעל המדבר לנוכח אשתו וכמו שכותבים בגט 'אנת אנתתי פב"פ' וכו', וכמו שכתב הרא"ש סוף פ"ט דגיטין, וכמבואר באבן העזר סי' קכו (סעיף ח), ובחלקת מחוקק (ס"ק כו), ובית שמואל (ס"ק כב), וכן שם סי' קל (ס"ק יט). ושם הביא דברי הרב גט פשוט הנ"ל ללא פקפוק.

ומה שהביא הרב הכותב מדברי הרמ"א ריש סי' קכג, לכאורה אין כונת הרמ"א שנעקר דין התורה לגמרי ונמסרה כתיבת הגט לציבור או לבית דין, אלא מכיון שגם אם

הביא שום מקור לזה לא מחז"ל ולא מהראשונים אלא דדרש מעצמו פסוק וכתב, ומי יימר נחית קרא לחילוקי מנהגים, ואולי נאמרה תורה אחת ובמבט דאורייתא היה צריך כל אחד לעשות אותו דבר, או נאמר לאידך גיסא דבכלל לא הקפידה התורה ע"ז, ובכל דבר שלא פסלוהו חז"ל מדרשא או מתקנה, בכל אופן שנעשה כשר הוא. ב' דצריך ביאור מה היא ספקתו של הג"פ. ג' מכיון שפשט ספקתו דעליה דבעל רמי קרא, אם כן איך כתב בסוף דבריו כשאין קהלה לעצמה אלא יחידים דיכתוב כמנהג מסדר הגט, והלא הבעל צריך לכתוב הגט, ומדוע לא יכתוב כמנהגו ואיך נפקע ממנו ה"וכתב'. ד' בט"ו (סי' קכג סק"ב) הקשה על הרמ"א שכתב שהבעל לא יכתוב הגט, דאינו יודע טעם לזה, והא וכתב כתיב, ע"ש שנדחק קצת בזה, מכל מקום חזינן דמאיזה טעם נשללה מהבעל כתיבת הגט, ואם כן אולי אף לענין חילוקי מנהגים כן הוא. עכת"ד הרב הנ"ל הנצרך לענינינו כעת.

ביאור כונת הרב גט פשוט בלשון הכתוב

(א) **לענ"ד** כל דבריו צריכים תלמוד מרישא עד גמירא, כי מה שתמה על הרב גט פשוט דדריש קרא מדנפשיה לאו מילתא היא, דהא לא בא מהרמב"ח לדרוש בתורת דרשה שמתיבת 'וכתב' ילפינן שיכתוב כמנהגו, אלא כל כונתו היא דממה שכתוב בתורה 'וכתב' אנו למדים כי על הבעל רמיא כתיבת הגט ותו לא מיד, וכך הוא פשטיה דקרא, וזיל קרי הוא דהבעל כותב גט כריתות לאשתו דכתיב 'וכתב לה', גם סוגיין דעלמא הכי הוא. וכן איתא בגיטין (כט ע"א): 'אמר

מנהגו, ואל תטוש תורת אמך כתיב, ואם עליו מוטלת כתיבת הגט הרי גם מוטל עליו לכתוב כמנהגו ככל מצות התורה, וזוהי כונת הרב גט פשוט דכיון דעליה ידידה רמיא, עליו לכתוב את הגט כפי מדותיו. ואין הכי נמי, בדבר שאינו מעכב בדיעבד אין לפסול את הגט אם כתבו כמנהג האשכנזים, אבל בדבר הפוסל גם לדידיה פסול, ומאי שנא גט מכל משפטי התורה.

החילוק בין שתי קהלות במקום אחד לבין יחידים המעורבים עם הרבים

(ב) **ומה** שהקשה עוד דאם על הבעל רמיא הכתיבה איך כתב הרב גט פשוט דכשאיין קהלה לעצמה, אלא יחידים, שיכתוב כמנהג המסדר, לענ"ד הוא תמוה, כי איך משהו את הגאון מהר"ם בן חביב הדרנא בתוך כדי דיבור, וכל שכן שאין להשוותו כטועה לומר מילתא בלא טעמא מן הקצה אל הקצה בדיבור אחד, אלא החילוק בזה הוא פשוט וברור, כי מתחילה דיבר אודות שתי קהלות נפרדות בעיר אחת דאזלינן בתר המגרש ככתבו וכמנהגו, ואילו בסופו מיירי במקום שהאשכנזים הם מועטים ו"יחידים" והם 'מעורבים' עם הספרדים, על זה כתב שיכתוב כפי מנהג הבית דין. וקיימא לן בכל מקום שהיחיד נגרר בתר מנהג המקום באין דעתו לחזור בין לקולא ובין לחומרא, וכמבואר בטור סי' תסח ובמגן אברהם שם (סק"ט), וכפי שנפסק בשלחן ערוך יורה דעה סי' ריד (סעיף ב), וכו' שהאריך בזה הרב גט פשוט שם על פי מהרד"ך בתשובות (בית יג ובית יד), ומהר"ם אלשקאר (סי' מח), ומהרשד"ם (יורה דעה סי' קנג) דרך בעיר שיש בה קהלות הרבה אינם יכולים הרוב לכופף את

כתבו אחרים הגט כשר, על כן נהגו דלכתחילה אין הבעל כותבו כדי שלא יקלקל ויערער כמו שכתב בית יוסף שם בשם העיטור, או משום דאתי לאחלופי כמו שכתב מהרי"ק (שורש קו) וכיו"ב. ואדרבה, מזה שתמה הט"ז דמנין יצא להרמ"א חומרא זו דהא בהדיא אמר רחמנא 'וכתב לה ספר כריתות', הרי הוא מורה באצבע דנקט בתכלית הפשיטות שעל הבעל לכתוב את הגט. גם הסתמך הט"ז שם על מה שכתב הטור סי' קכ 'וגט זה צריך שיכתוב הבעל או יצוה לסופר', וכתב בית יוסף שם שהוא כפשט לשון הכתוב 'וכתב לה' או שלוחו יכתבנו דשלוחו של אדם כמותו. ועיין שו"ת הרשב"ן (אבן העזר סי' קמה), ודו"ק. הנה לך אמבזה דספרי דסבירא להו דעל הבעל מוטלת כתיבת הגט, ואטו אכולהו תקשי מה ראו לבדות דרשה מלבם אשר לא שיערוה הראשונים, אלא פשוט מאד שאין כאן דריש"ה אלא פריש"ה, פירוש הכתוב ותו לא מידי.

ומעתה מה שהוציא מדברי הרמ"א ששללו מהבעל כתיבת הגט באופן דמשמע שניטלה ממנו כל דין כתיבתו ונמסר לבית דין לכותבו כפי מנהגם הוא דבר רחוק מן השכל, כי פשוט שאין הכונה שבית הדין הם 'הכותבים' בדומיא למה שהבעל היה כותב על פי משפט התורה מקדמת דנא, ושהבעל נפקע מדין הכתיבה, אלא דין התורה כדקאי קאי, והבית דין כותבים בשליחותו ובמאמרו.

גם מה שהקשה דמי נימא דקרא קפיד אמנהגא, לא ידעתי מה כונתו, דהא כך הוא בכל התורה כולה שכל אחד מקיימה כפי

אלא שכבר כתב הרב גט פשוט שם דגם למ"ד דלא מהני ב' בתי דינים בעיר לאפוקי מלא תתגודדו, הרי בדבר זה ליכא משום לא תתגודדו, ואפילו למאן דפליג אמהרד"ך וסיעה דיליה, וסבירא להו דרוב קהלות יכולים לכוף לקהל אחד שיכנס בתקנתם, אפילו הכי לא שייך כאן לא תתגודדו, דהא לא עבדי הכי משום פלוגתא אלא שהמקום גורם, דכיון דבמדינתם מדינת אשכנז כותבים כן, כשבאו לגור בארצותינו ובנו להם קהל לעצמן כותבים בגט ככתבם וכלשונם, שהכל תלוי לפי הברתם, עכת"ד. ועיין בספר גט מקושר נבון (סוף סי' קסט). ושמא אם כן במקום דליכא לעז כגון כשכולם יודעים החילוקים שבין הספרדים לאשכנזים, אין היחיד נגרר בתר הרבים אפילו אם הוא מעורב עמהם, אלא שאין ברור שדין זה שצריך לנהוג כמנהג המקום הוא מדין לא תתגודדו, דלאו הא בהא תליא, אלא שכל שנשתקע בעיר נעשה כבני אותה העיר לנהוג כמותם לחומרא ולקולא.

מדוע לא חשש רבי משה לכוף את הספרדים לנהוג כהאשכנזים בשאר מילי

(ג) **ובזה** נפלה תמיהת הרב הכותב (בהמשך דבריו) על מה שלא שמענו שיהיו הספרדים כפופים למנהגי האשכנזים במדינת אמריקה בשאר ענינים כגון באכילת קטניות בפסח וכדומה, כי אפילו לפי סברת רבו רבי משה זצ"ל, מסתברא מילתא שאין הדברים אמורים אלא לענין גיטין וכיוצא שהמועטים נגררים בתר הרבים לכתוב כסגנון המקובל במקומו כנ"ל כשאין מי שמכיר בסגנון אחר, ואילו במנהגיו יעשה כמסורת אבותיו ומי מעכב על

המיעוט וכו'. ובכהאי גוונא שהבעל כפוף על פי הרוב, הרי דין כתיבתו הוא גם כן על פי הרוב לכתוב על פיהם, ובוה מקיים שפיר 'כתב לה' או 'כתב ונתן' כפי המוטל עליו.

ותו, הרי הרב גט פשוט כבר פירש מללו דגם בשתי קהלות אפשר שיש להשוות המדות משום לעז בגט, דגט שיכתבו בק"ק אשכנזים 'פערלא' כלשונם וכמנהג כתיבתם, הרואה גט זה מק"ק ספרד יראה לו כשינוי השם, דהאשה נקראת 'פירלא' והם כתבו 'פערלא', אלא דמאחר שיש כאן שתי קהלות וכל אחד יודע דרך כותבים הספרדים וכך כותבים האשכנזים, אם כן יכתבו כל קהל וקהל כפי מנהגם, וליכא למיחש ללעז. ולפי זה ביחידים המעורבים פשיטא מילתא דעליהם לכתוב כמנהג המקום כדי לאפוקי נפשייהו מחשש לעז, דהא במקום זה כולם כותבים הגיטין בסגנון אחד ולא שמייעא להו נוסח אחר, וכמו שכתב שם דרך בדבר שנודע ומפורסם ביותר שכותבין בסגנון זה במקום הכתיבה יש להקל. ועיין שו"ת איש מצליח חלק ב (סי' מד אות ו), ודו"ק. וכאמור, בכהאי גוונא שהבעל כפוף על פי הרוב, הרי דין כתיבתו הוא גם כן על פי הרוב מאחר שכך היא דרך כתיבת גיטין באותו מקום ולא זולתה. ובכן אין כאן שום השוואה ודמיון למקום שיש בו שתי קהלות, לו יהא שאחת מהן היא מיעוטא כלפי חברתה, שהרי אין המנהג בזה נקבע כפי הרבים אלא כשהמועטים הם יחידים ולא כשהם קהלה בפני עצמם.

המרובים וכמו שיבואר להלן, ומה שלא דן כן גם בשאר דינים ומנהגים, נראה משום דלענין שחיטה כולם סומכים על הייצור ההמוני המיועד לרבים, ולענין זה לא חשוב כשני בתי דינים כי כולם אוכלים מבשר אחד, אבל בשאר מילי אפילו לענין מחלוקת בדין, כל קהל וקהל עושה כמנהגו כדין שני בתי דינים בעיר אחת. ועיקר החילוק שחילק הרב הכותב בין שחיטה וגויטין שהם דברים המסורים לבית דין לבין שאר מנהגים שאין המועטים נגזרים בטר הרבים וכל יחיד יעשה כמנהגו, כמדומה הוא חילוק חדש שלא מצינו בפוסקים. וקשה לומר דמה שתלה הרב אגרות משה דין קהלה לענין גויטין באם יש לאותה עדה שחיטה מיוחדת הוא משום שהשחיטה מכרעת אם יש לאותה עדה דין קהלה בנפרד, דהא ודאי לא מסתברא, ואם אכן כך היתה כונתו, צריך עיון בטעמו כי מדברי כל הפוסקים לא משמע כן וכמו שיבואר באורך בהמשך.

דין הקהלות שבאו להתיישב בעיר שכבר קדמה בה קהלה אחרת

(ד) **מעשה** תא ונחזי אנן מי נגרר בטר מי, ומה נחשב לקהלה בפני עצמה. בשו"ת אבקת רוכל (סי' ריב) נשאל מרן על דבר ריאה הסרוכה במקום חיתוך האונות לבשר שבין הצלעות במקום רביית דאונות שנהגו כל בני עיר פליבינ"א להכשירה בלי בדיקה כלל, ויש מגמגמים בדבר ואומרים מאחר שבאשכנז היו נוהגים לאוסרם לגמרי ראוי להם להחזיק במנהג אבותיהם ולאסור אותה. והשיב מרן כי עיקרא דהאי דינא שורשו פתוח בפרק מקום שנהגו (נב ע"א), דכי אתא רבה בר בר חנא אכל אייתרא (חלב שבכפיפת הקיבה)

ידו, וכן מדוקדק בלשון שהביא הרב הכותב בשם רבי משה דמדינת אמריקה היא מדינה אשכנזית 'לענין גויטין'.

ודברים אלו מפורשים יוצאים גם מפי כתביו של רבי משה זצ"ל בתשובותיו (אבן העזר חלק א סי' נט) בדמדינת אמריקה שנקבצו ובאו יחד מכל המדינות וכל אחד נוהג כפי המקום שבא משם ולא נקבע כאן מנהג קבוע ליכא משום לא תתגודדו, ובפרט בענין קטניות בפסח שאינו אלא מנהגא בעלמא, ורק אם מחולקים בדין, זה אוסר וזה מתיר כתב רבי משה שמחוייבים לבוא לעמק השוה לאסור או להתיר, אך סיים שם 'אך אף אם נימא דדמי זה למנהג מחלוקת בדין נמי אין בכאן משום לא תתגודדו משום דהם כשני בתי דינים בעיר אחת', עכ"ל. ועיין שו"ת פנים מאירות חלק ב (סי' קלג) דמה שכתב המגן אברהם (סי' תצג) דבדבר שמחלוקתם בדבר איסור כגון שאלו אוכלים חלב של בני ריינוס ואלו אין אוכלים, אם נקבצו למקום אחד צריכים לעשות מנהג שוה וכו', כונתו על בית דין אחד בעיר אחת כמו שכתב על דברי רמזים בקיצור פסקי הרא"ש סוף פ"ק דיבמות וכו', אבל בעיר שיש שני בתי דינים כל אחד יעשה כמנהגו.

ומה שהביא הרב הכותב ריאה ממה שכתב בשו"ת אגרות משה (יורה דעה חלק ב סי' טו) דכאן באמריקה לענין בדיקת הריאה אזלינן בטר מנהג רוב אנשי המקום, לאו מילתא היא, דהא לא כתב כן משום שהשחיטה היא מהדברים המסורים לבית דין, אלא משום שדן את המדינה כעיר שנתיישבה מחדש דבכה"ג המועטים בטלים לגבי

מרובים על האשכנזים, והיה לאשכנזים לנהוג כמנהג הספרדים בין להקל בין להחמיר... ואפילו אם היו מתרבים האשכנזים על הספרדים צריכים האשכנזים לנהוג כמנהג הספרדים לפי שהאשכנזים הראשונים שבאו בטלו לגבי הספרדים ההם'. וכדברים האלו כתב גם הפרי חדש (בסי' תצו), דאפילו אם הבאים מחדש הם רבים, לעולם אזלינן בתר מנהג המקום, ועיין ספר משא מלך (מנהגי איסור חקירה יא).

ישיבת הספרדים באמריקה

(ה) **הנה** הספרדים כבר נתיישבו ביבשת אמריקה עוד משנת ת"ד (1654 למנינם), וכבר מאז יסדו קהלה, אם כי לא זכו עדיין להקים בית הכנסת לפי שמנעום הגוים. בשנת תמ"ו (1686) הקימו לראשונה את בית הכנסת 'שארית ישראל' בעיר ניו יורק בסמוך למעיין מקוה טהור שהשתמשו בו לצורך טהרתם, ושוב הקימו על ידו ישיבת 'מנחת ערב' בשנת תקס"ב (1802). גם בניו פורט רוד איילנד הקימו בית הכנסת 'נפוצי ישראל' בשנת תקי"ד (1754), ובשנת תקל"א (1771) הקימו קהלת 'מקוה ישראל', ומאז לא פסקה ישיבה מהם באיזו צורה שהיא, אם על ידי בתי כנסיות אם על ידי תלמודי תורה. ואף הארגון הידוע 'או יו' (OU) נתיסד בשנת תרנ"ח (1898) על ידי הרב חיים פריירה מנדס ז"ל שהיה רב ספרדי. קהלות הללו היו אחראיות על הקמת המקואות, שחיטה, תלמודי תורה וצדקות לעניים.

ופשוט שגם בזמנו של רבי משה זצ"ל היתה להם קהלה משגשגת עם רבנים ובתי

שבני ארץ ישראל נוהגים בו היתר ובני בבל נוהגים בו איסור, ופירש רב אשי דנהג בו היתר משום שדעתו היתה לחזור לארץ ישראל, וכעין זה איתא בחולין לגבי רבי זירא דאכל מוגרמת, וכתב הרא"ש בפרק מקום שנהגו דקיימא לן כרב אשי ויש לאדם לילך אחר מנהג המקום שדעתו להשתקע שם בין לקולא בין לחומרא, ואם כן בנידון דידן כשבאו האשכנזים למלכות הזה יש להם לנהוג כמנהגי מקומות אלו ולא כמנהגי מקומות שיצאו משם. וכשם שיחיד צריך לבטל מנהגו, כך רבים צריכים לבטל מנהג שיצאו משם לגבי מקום שהלכו לשם אם הם מרובים מהן, והביא ראיה מהא דפרק השוכר (פג ע"א), עיין שם.

ומזה למד מרן ז"ל שאף בעיר חדשה שאלו ואלו לא נתכוננו במקום ההוא, המועטים בטלים לגבי המרובים, וכל שכן היכא שנוהגים כמנהג האחד המרובים קדמה קביעותם במקום ההוא לבעלי המנהג האחר המועטים מהם, ושכן נראה מדברי הגהות אשרי בשם אור זרוע, עיין שם.

וכתב תו, דמדברי אור זרוע משמע שאפילו אם התושבים בעיר מועטים מאותם שבאו מחדש לדור שם, יש לבאים לנהוג כמנהג העיר שבאו שם, שהרי סתם ולא חילק בזה. וכן הורה הלכה למעשה שאם קדמה קביעות כת אחת לחבירתה אף על פי שהכת האחרונה מרובים מהקודמים נראה דבטלים הם לגבי הראשונים. וכתב בזה"ל: 'ובנדון שלפנינו עדיפא מינה, שבתחלה באו ספרדים ואשכנזים לדור בפליבינ"א והספרדים היו

הן נודע ומפורסם החרם שהטילו קהלת יוצאי סוריא נגד קבלת גרים בשנות 1930, ותקנה זו כתובה וחתומה על ידי רבני הקהלה ודייני 'בית דין מגן דוד' מטעם הקהלה ובראשם הראב"ד רבי חיים טוויל זצ"ל^[א] (שמילא משרה זו עוד מלפני מלחמת העולם הראשונה), וגם מו"ז רבה הראשי של קהלת יוצאי דמשק רבי מרדכי מוראד מסלתון זצ"ל נמנה עמהם, ואתו עמו חתם רבה הראשי של קהלת יוצאי ארם צובה הגאון רבי יעקב קצין זצ"ל. ואטו קהלה כזו שיש לה רבנים ובתי כנסיות קבועים ובית דין שעושה הסכמות ותקנות לקהילתם לבדם לא תקרא בשם קהלה? אתמהה!

וזאת בנוסף לקהלות ספרדיות אחרות שנמנו על עשרות אלפי בני ישראל כבר בתחילת המאה העשרים. לך נא וראה בספרי דברי הימים^[ב] במסופר על הספרדים וישוביהם בתחילת המאה העשרים, ושם עדויות על עשרות בתי כנסיות שהקימו ברחבי אמריקה אשר רובם מצאו מקומם בעיר ניו יורק. גם העידו על קהלות הסורים שהיו כולם שומרי שבת ומלומדים בשפת לשון הקודש, וגם העמידו בתי כנסיות ותלמודי תורה. ובודאי קהלות הללו הקימו בתי דינים לענייני אישות וכתבו גיטין כדת משה וישראל, כי אז היו נפרדים לגמרי מקהלות האשכנזים שלא ידעו את לשונם וכורים נחשבו.

דינים קבועים כפי הצורך, ואדרבה, מאז שהרב הכולל רבי יעקב יוסף זצ"ל הלך לעולמו לא הקימו ולא קיבלו האשכנזים על עצמם רב מורה בתור רב הראשי או ראב"ד אם כי נמצאו אצלם רבנים גדולים וחשובים גדולי הדור אשר היחידים מדעת עצמם נקטו בשיפולי גלימייהו וקבלו עליהם ועל זרעם את כל אשר יורה המורה, ומאידך הספרדים מלכם בראשם ועטרותיהם בראשיהם, כי מינו בראשם רבנים אשר אליהם ישמעון ולאורם ילכו ככל אשר יורו, אם ימין ואימינה ואם השמאל ואשמאילה.

תחילת ישיבת הסורים באמריקה היתה בסביבות שנת תרנ"ב (1892), הם הצטרפו לקהלות ספרדיות אחרות שהיגרו מטורקיה, יון, חבל הבלקן, ועוד. בשנת תרע"א (1911) נמצאו עשרות משפחות מיוצאי ארם צובה מלוכדות תחת השם 'קהילת שערי צדק' שבנו להם בית הכנסת ותלמוד תורה לחינוך הבנים. לימים קהלה זו נקראה בשם 'מגן דוד', שהוקמה על ידי 'הועד לעדת הספרדים' בניו יורק, ושוב נקבעה בשם קהלת 'שערי ציון'. וזאת מלבד קהלת יוצאי דמשק 'אחיעזר' שהוקמה עוד מלפני מאה שנה בלואר איסט סייד שבניו יורק. באותם ימים נתייסדה גם חברה קדישא מטעם הקהלה בשם 'רודפי צדק', וכן הקימו את מוסד 'מעוז לאביון' להיות לעזר ולסיוע לנצרכים.

[א] נוסח מצבתו: חכם שמת, כהן שדעתו יפה, יורד לעומקה של הלכה, דן ידין בעי"ת אר"ץ ובעי"ת ניו יורק, רבים השיב מעון, ושרת ראב"ד מקודש כעשרים שנה, ובירושלים עלה ובחרוהו בבית דין הצדק, מר דיינא הרה"ג כמהר"ר חיים מעילי הכהן טוויל זצ"ל, חיבר ספר "מצא חיים" דרושים לימות השנה, נפטר י"ב טבת שנת ש"ב.

[ב] ראה למשל: The Levantine Jews in the United States (pg. 208).

(הגהות בית יוסף אות רצ, ועיין שו"ת בעי חיי סי' נט), ובפרי חדש אורח חיים סי' תצו (מנהגי איסור והיתר אות יט), ובעוגת אליהו (סי' לט) להרב מהר"א ישראל בעל קול אליהו, כמוזכר כל זה בספר ארץ חיים (כלל כד), וכן כתבו עוד רבים כמצויין שם.

וראה בפרי חדש שם שכתב על דברי מהריב"ל והרשד"ם הנ"ל שאין דבריהם קיימים אלא כשבאו ונעשו קהל אחד בפני עצמם דאז יש לכל קהל דין עיר, ושכן כתב מהרח"ש בכונת מהריב"ל, הובאו דבריו בתשובות מהר"ר ברוך אנג"ל (סוף סי' ו). ולפי דבריו כתב הרב ארץ חיים דיש לומר דמה שכתב מרן באבקת רוכל (סי' ריב) מיירי כשלא נעשו קהל אחר בפני עצמם בענין בית דין וכיוצא, אלא נתערבו בקהל הקדום שבעיר, וכן כתב מהר"ש העליר אב"ד דק"ק אשכנזים בצפת ת"ו בסוף קונטרס טהרת הקודש בכונת דברי מרן. וכן נראה בדעת מהרשד"ם להמעיין היטב בדבריו, ועיין עוד שם (סי' צו וסי' קנג).

ושם הביא גם מה שכתב בשו"ת פנים מאירות הנזכ"ל דאף שבעיר בילוגראדו היה שם קהל הספרדים תושבים משנים קדמוניות, ויחידים אשכנזים שבאו שם אחר כך ונתיישבו עמהם ולא היה דעתם לחזור היו צריכים לנהוג כמנהג הספרדים אפילו לקולא וקמא קמא בטל לגבי קהל הספרדים, אכן עכשיו שיש קהל אשכנזים שנתרבו שם ונעשו קהל קדוש בפני עצמן בבית דין לבדם, כל קהל וקהל יחזיקו במנהגם הן לקולא הן

ובכן צריך עיון מאימתי נקבעה מדינה זו להיות מדינה אשכנזית, וכי גרים אנחנו, על עדתנו אני קורא אי זה ספר כריתות אמכם אשר שלחתיה או מי מנושי אשר מכרתי אתכם לו.

וקצת תמוה מה שכתב רבי משה זצ"ל באגרותיו (יורה דעה חלק ב סי' טו) בשנת תשכ"ח (1968) כי 'כל' היהודים הנמצאים באמריקה באו מאירופה ממדינות שונות, והא עובדה אינה כן. ומעתה נתהפכה השיטה מאחר שהספרדים נתיישבו תחילה בארץ הזאת היה בדיון שהאשכנזים יגררו אחריהם, ועד שתמה הרב הכותב איך נתייסד בית דין ספרדים אחר שכבר הוקבעו המנהגים כאן מדורות עברו על ידי האשכנזים, היה לו לתמוה להיפך, איך קבעו האשכנזים בתי דינים היפך מנהג הספרדים שכבר נתיישבו כאן זה כמה מאות בשנים. ואם כי יש להשיב בדבר, הבו דלא לסיף עלה לכופ הספרדים לנהוג כהאשכנזים.

דין קהל חבא לעיר והעמידו קהלה בפני עצמה

(ו) **איברא** דמה שכתב מרן שם דאפילו היכא שכבר קדמה קביעות המיעוט גם הרוב הבאים אחר כך נגזרים אחריהם, אין הדבר מוסכם לכל הפוסקים, כי לדעת מהריב"ל חלק ג (סי' יד חקירה רביעית) ורשד"ם (יורה דעה סי' מ) היכא שבאו אחר כך קהל אחד בבת אחת יש להם לנהוג כקוליהון וכחומריהון כמנהג מקומם ואינם נגזרים בתר הכת שקדמה קביעותה בעיר, והובאו דבריהם במשא מלך (בתורת המנהגים חקירה יא דף נח ע"א), ובכנסת הגדולה יורה דעה סי' לט

ובתי דינים משלהם קם דינם להיות כקהלה בפני עצמם ואין לעכב על ידם, וכל שכן דלקושטא דמילתא הספרדים קדמו. (ראה שו"ת דבר משה תאומים סי' לח, ושו"ת משפטי שמואל סי' כה).

וראה בשו"ת מחנה יהודה קצין (תשובה לחקירה ג מהדורת אהבת שלום עמוד סז) שכתב דמלבד כל הני רבנן תקיפאי, הלא המה מוהר"ם אלשקאר (סי' מח), ומרן הבית יוסף, ומוהר"א גליקו בתשובה כתב יד (סי' קנח), ומוהר"י אדריי ז"ל (סי' קסב), והמהר"אד"ב ז"ל (מחזה אברהם סי' ב אות ס), ומקור ברוך (סי' לד), והראנ"ח (סי' צח), והרשד"ם ובמשא מלך בכמה תשובות, וכן מהר"י טיטאצאק ז"ל בתשובה היא מוצאת בספר תומת ישרים (סי' קסט) והביא ראה משו"ת הרשב"א יעויין שם, וכן כתבו שם מוה"ר דוד ויטאל (סי' קסח) ומוהר"ר תם (סי' קע), וכולם העידו שכן המנהג פשוט בכל הגולה, גם הרב משפטי שמואל ז"ל בכמה מקומות מתשובותיו כתב כן, כל אלו חוברו על ידי איש חיל רב פעלים מקבציאל הוא הרב החבי"ב ז"ל בכנסת הגדולה חושן משפט (סי' רלא הגהות הטור אות ק), וכן הסכים מוהר"ח"ש (סי' תח חלק ג סי' קב), וסיים שם שכן הוא דעת הרשב"ץ בחלק ב (סי' רצב), עיין שם. וכן דעת רובא דרובא דרבנותא, דכל קהל נידון כעיר בפני עצמה ואין יכולים הרוב של הקהלות לכופף לקהל אחד, ופשיטא דכוותיהו נקטינן.

ואין לומר שלפי שקהלות הספרדים לעתים לא היו בני תורה בטלה מהם דין קהלה קודמת, כי כבר כתב בשו"ת פנים מאירות

לחומרא, והן ממש כשני בתי דינים בעיר אחת דליכא משום לא תתגודדו, ע"כ.

אך יש לעיין ממה שכתב מרן בתשובותיו שם (סי' לב) שמועטים שנהגו כפסקי הרמב"ם אין הרבים שנוהגים כפסקי הרא"ש יכולים לכופם ושכן כתב מוהר"ך (בית יא), עיין שם, וצריך עיון היכי מיירי, אי בעיר שכבר קדמה ישיבת המרובים הנוהגים כהרא"ש הרי ודאי על המועטים ליגרר אחריהם, ואי בעיר שקדמו המועטים הנוהגים כהרמב"ם, הרי לפי מה שכתב בסי' ריב הרי לא זו בלבד שאין החדשים אשר מקרוב באו יכולים לכופם לנהוג כמותם, אלא אף הראשונים המועטים יכופו את המרובים, ואם באו כאחד מדוע לא יוכלו המרובים לכופ את המועטים, וכבר עמד בזה בשו"ת ישמח לב גאגין (אבן העזר סי' ד דף ז ע"א) וכתב להכריח דהתם מיירי בשתי קהלות שנתיישבו שם מימים ימימה ורק עתה נתרבו הנוהגים כהרא"ש. ולפי זה גם במדינה זו יש לדונה לכל הפחות כשתי קהלות שנתיישבו יחד, ואף אם נתרבו האשכנזים על הספרדים עדיין לא פקע מן הספרדים שם קהל בנפרד.

אך לפי הנ"ל אין אנו צריכים לזה, די ש לומר כנ"ל דמרן בסי' ריב מיירי כשלא נעשו קהל אחד בפני עצמם בענין בית דין וכיוצא אלא נתערבו בקהל הקדום שבעיר, אבל אם לא נתערבו, כל קהלה נדונית כקהלה בפני עצמה. ואם כן גם בארצנו יש לומר דכל קהלה עומדת בפני עצמה ואין אחת כפופה לחברתה, כי אפילו אם תמצא לומר שקהלות האשכנזים התיישבו קודם במדינת אמריקה, הרי מעתה שגם הספרדים הקימו בתי כנסיות

דאמרו רבנן במאורע שכוה, ולמען להקל על הקורא ניתחת אותו לכ"ו חלקים, ועל כל נתח ונתח בארת סברת המחמירין והמקילין, ועלתה הסכמתך להתיר... ואומר אישר חילך לאורייתא, ירבו כמותך בישראל' וכו'. גם בין תשובותיו אשר בספר שו"ת קציני אר"ץ נמצאו תשובות חשובות בענייני שמות בגיטין וכיוצא. גם מו"ז זצ"ל רבם של יוצאי דמשק היה חכם ושקדן מופלג, ועל ידו יצאו לאור כתבי אחיו הגדול רבי יעקב טראב מסלתון זצ"ל ראב"ד בירות המכונה בשם 'שארית יעקב' ונספח אליו מזכרת גיטין אשר בו הגדיל עצה הפליא תושיה בכמה נושאים חמורים.

ואם כי במשך הזמן כפי הנראה לא ערכו ישיבות בית דין בתוך הקהלה, אין זה אלא מפני שהיו בני הקהלה ניגשים לרב המורה לדון כי על פיהם יהיה כל ריב וכל נגע, וכן שמעתי מהגאון רבי ברוך בן-חיים זצ"ל רבה הראשי של קהלת החלבנים שהיה מבלה רוב ימיו לדון ולהשיב בסכסוכי ממון שפרצו בין בני הקהלה. והן נודע שהרב הנזכר גם עסק בשאלות חמורות בענייני אישות והיה חריף ובקי טובא בכל מכמני התורה, ויעיד עליו ריעו ידיד נעוריו רבי עובדיה יוסף זצ"ל שכינהו 'ארי שבחבורה' בגוב האריות שבישיבת פורת יוסף.

גם הגיטין בימים ההם היו מועטים, כי מעט מזער מבני הקהלה נתגרשו מנשותיהם עד שלא היה צורך להקים בית דין מיוחד לענייני גירושין, ולכן שלחום הרבנים לבתי דינים קבועים של האשכנזים. אך לא בשביל

חלק ב (סי' קלג) לענין האשכנזים והספרדים שבעיר בילוגראדו דשני בתי דינים בעיר אחת לית בהו משום לא תתגודדו, ואין הרוב מעלה ומוריד בזה, וכיון שיש בית דין לקהל הספרדים ובית דין לקהל האשכנזים, אף על פי שאין בהם לומדים, מכל מקום ממנים הטובים שיש בהם, וכל בית דין ובית דין שבכל עיר הוי בית דין חשוב, ואין לך אלא דיין שבימך (עיינן ראש השנה כה, ושו"ת אבקת רוכל סוף סי' קעט ובית יוסף חושן משפט סי' רז בשם המרדכי פרק איזהו נשך רמז שכג, דבית דין חשוב היינו החשוב שבעיר, ושכן כתב בתשובות מיימוניות דספר קנין סי' כו, עיינן שם).

אם הקהלה צריכה להעמיד בית דין כדי ליחשב קהלה בפני עצמה

(ז) **הנה** בודאי נמצאו במחיצת הספרדים רבנים היודעים בטיב גיטין וקידושין גם מאז ומקדם, וכל שכן בשנים המאוחרות יותר מאז עמד רבי חיים טוויל הנזכר בראש קהלת החלבנים, ואחריו רבי יעקב קצין זצ"ל אשר מי כמוהו מורה היודע בטיב גיטין וקידושין אשר בעודו באיבו, הריצו אליו חכמי הדור שאלות רבות מרחבי העולם בהלכות אלו, ומן המפורסמות הוא קונטרס הקידושין שכתב אז לרבה הראשי של ארץ ישראל רבי יעקב מאיר זצ"ל, ביה גליא לדריעה והאריך היריעה במשא ומתן אליבא דהלכתא לפתור שאלה חמורה בענין ספק קידושין, וכתב עליו רבי יעקב מאיר הנ"ל: 'חזון הרביתי כי בעין פקוחה הבלטת את כל הריעותות שיש בנדון זה, ועל כל ריעותא וריעותא ידך נטויה בהרחבה, והעלית על גליונך כל מאי

קובץ אבקת רוכל תמוז-אב תשפ"א

קצה

כשכל קהלה וקהלה יש לה רב משלה, לית מאן דפליג דחשיבי כשני בתי דינים וכשתי עיירות. וראה עוד בשו"ת אבקת רוכל (סי' קצא), ושו"ת דברי ריבות (סי' קסב), ושו"ת תומת ישרים (סי' קסח וסי' קסט), ותורת חיים למהרש"ח חלק ג (סי' קכ) ושם בעוללות הכרם (סוף סי' ט), ובשו"ת דברי שמואל (סי' קכח), שאלת יעב"ץ חלק א (סי' קסח ד"ה ותדע). וראה להלן בשם שו"ת יחווה דעת חזון.

בדבר השחיטה ודברי הלק"ט ובנו המני"ח איך לנהוג בענין הגיטין

(ח) **הנה** עד שתמה הרב הכותב על הרב גט פשוט דמנין לו שעל הבעל לכתוב את הגט כאילו בדה סברא זו מלבו בלא מקור נאמן, היה לו לחקור יותר אחר סברת רבי משה זצ"ל ליסביר לן טעמא דקהלה נפרדת נקבעת על פי שחיטה עצמאית, כי לא מצא לה שורש וענף זולת בלשון 'וכדומה' שכתב המשנה ברורה, וכן לא מצא שום מענה למה שלא הזכירוהו הפוסקים זולת היות הדבר כל כך פשוט עד שמחמת פשיטותיה לא הוזכר בפוסקים, והוא פלאי, כי מכל הדברים שאכן הזכירו הפוסקים כגון ישיבת בתי דינים והקמת בתי כנסיות וכדומה לא ראה אף אחד מהם להזכיר הקמת שחיטה מיוחדת משלהם מרוב פשיטותיה, הא ודאי תמוה, וגם איהו גופיה העיד שרבי יוסף שלום אלישיב זצ"ל תמה על חילוק זה דמנין לו כן, ואטו דבר שתמה בו אחד מפוסקי הדור הוא מילתא דפשיטא שאינו צריך להיאמר?

והנה אם קבלה היא נקבל, כי מי יבוא אחר המלך, אבל אם לדין יש תשובה, כי מלבד

זה יבטלו דינם כקהל בפני עצמם מאחר שרבניהם עמדו להם במקום בית דין והיו להם בתי כנסיות ותלמודי תורה ומנהגים מיוחדים וסידור כתובה וקידושין הכל כפי מנהג מדינת מוצאם, ולא אמרו שני בתי דינים אלא לענין הוראה, דהיינו פלג מורים כדברי בית שמאי ופלג מורים כדברי בית הלל (עיין יבמות יד ע"א), וכמו כן כאן, קהלה זו הולכת בתר מורה אחד והשניה בתר מורה אחר, ושפיר חשיב כשני בתי דינים. וכן מורה ובא לשון הרד"ך (בית יא) המובא בשו"ת אבקת רוכל (סי' לב) דהואיל וכל קהל וקהל נוהג כמנהגו הראשון הווי להו כשני בתי דינים בעיר אחת, עכ"ל. גם הרא"ם בתשובותיו (סי' יג) כתב דמפני שנחלקו הקהלות של עיר קושטנדינא לחבורות חבורות וכל אחת נדונה בפני עצמה בין במנהגיה בין בתקנותיה בין במתי מצוה וכיו"ב, הרי היא נחשבת לכל אותם המתפללים כעיר בפני עצמה ואין בה משום נותנין עליו חומרי מקום שהלך לשם. וכן כתב בשו"ת פנים מאירות חלק ב (סי' קלג) לענין שתי קהלות שנקבצו ובאו יחד שעל כל אחת לנהוג כמנהגה, דהו"ל כשני בתי דינים בעיר אחת כיון שכל קהלה נוהגת על פי מנהג אבות ושורש חילוקי המנהגים תלוי במחלוקת שנחלקו בו הפוסקים הראשונים והווי להו כשני בתי דינים. ואף על פי שעתה אב"ד אחד להם, מכל מקום כיון שאין האב"ד מכריע בספקות ומחלוקות שנחלקו הראשונים, אם כן לגבי מנהגים שביניהם אינו חשוב כבית דין אחד. ואף שבכנסת הגדולה חושן משפט סי' רלא (הגהות הטור אות ק) פליג בזה על פי דברי כמה פוסקים, היינו דוקא היכא דיש רב אחד בעיר, אבל

שהיה עושה מעשה בגיטי האשכנזים כפי מנהג הספרדים, והיה נותן טעם לדבריו, דמאחר שלענין המס והטרפיות האשכנזים נגזרים הם אחר הספרדים להיותם מועטים, הכי נמי לענין גיטין, ולא תקשי לך על מה שכתב אדוני אבי (שהאשכנזים כותבים השמות כמנהגם) וכו' כי דוק ותשכח כי אלו ואלו דברי אלקים חיים, ושאני שם פירלא שהוא עיקר הגט.

והביא דבריו הרב ארץ חיים סתהון (קונטרס הכללים כלל כד) וכתב עליו שבספר גט פשוט למהר"ם בן חביב סי' קכה (סעיף יח ס"ק פד) כתב על דברי מור"ם שם שנוהגין לערות השיטין בגט דדברים תמוהים הם אך גדולים מהאשכנזים נזהרים בזה, אך בעיה"ק צפת גם האשכנזים אין נוהגים כן, ולפי האמור נמצא דמה שהיה עושה מהר"ם בן חביב בגיטי האשכנזים כפי מנהג הספרדים היינו דוקא בשאר מנהגי וסדר כתיבת הגט, כגון שלא לערות השיטין וכיוצא, אבל לא בכתיבת השמות, וכמו שפסק מהר"ם בן חביב גופיה בסי' קכט לענין שם פירלא או פערלא כנ"ל דאותיות חליף ויתיר וחסר, ואם כל העיר היא מבני ספרד ויש ביניהם מעט יחידים אשכנזים והם מעורבים עם הספרדים ואין להם קהל מיוחד לעצמם ובא אשכנזי לגרש אזי יכתבו כפי מנהג כתיבת בית דין מסדר הגט, אבל אם יש שתי קהלות אזלינן בתר המגרש, ויכתבו השמות כמנהג כתיבת האשכנזים.

נמצא מעתה כי רק בענין הגיטין נמשכו האשכנזים המועטים בתר הספרדים המרובים,

שלא מוזכר כן בפוסקים כאמור, הרי אינו מובן בכלל למה יש צורך לקהלה להעמיד מקולין ובית השחיטה משלה, כי ודאי מקדמת דנא נמצאו שוחטים מומחים בכל קהלה וקהלה אשר פנו אליהם היחידים, ומלאכת המליחה עשו הנשים בבית, אך ברבות הזמן נשתנה המצב כי התחילו לעשות ייצור המוני בתעשיות בתי מטבחים, דבר הכרוך בהוצאות מרובות וטרחה יתרה, ולא היה ביד כל קהלה לפקח על ייצור גדול כזה, ובפרט שאז העוני והדחקות רבצו עליהם והקיפום בהיקף כל הראש, ומי הוא זה אשר יכול להקים בית חרושת לשחיטה באותם הימים, ואף שהספרדים מקפידים על הסירכות כדעת מרן הבית יוסף, הרי אז בלית ברירה סמכו על האשכנזים, ובפרט שרוב הקהלה לא ידעו דת ודין ולא היו בעלי תורה, ומה יעשה הבן ולא יחטא עד דאכשר דרא, ואטו משום הכי לא תקבע מעמדם כקהלה, ומסופקני אם היתה שחיטה קבועה לכל עדה ועדה אפילו בין האשכנזים, אלא אלו סמכו על אלו אף שהיו ביניהם חילוקי דעות כגון בין הליטאים והחסידים וכדומה.

אמנם באמת מצינו סעד וסמך לדברי הרב אגרות משה, דהנה כתב בשו"ת הלק"ט בקונטרס הגיטין (אות כו) שהאשכנזים בירושלים נוהגים כחומרות מור"ם, ושם (אות ו) כתב שהרב של האשכנזים שבכאן ירושלים, אף על פי שהם מיעוטא דמיעוטא כותבים גיטתיהן כפי מנהגם, דלדין ודאי היו פסולין ולא מיחו בהם חכמים, כגון שם פירלא שכותבים פערלא וכיו"ב, וכתב על זה בנו המני"ח שראה להרב מהר"ם בן חביב

משחיטתם כנודע, ולכן הוכרחו להיות נגררים בטרפיות אחר הספרדים' וכו', עכ"ה.

הרי למרות שהאשכנזים עדיין לא קבעו לעצמם שחיטה מיוחדת משלהם, עדיין היו נוהגים בכל הדינים לקולא ולחומרא כמנהגם כדין שני קהלות בעיר אחת. וגם כאן בנידוננו יש לומר שמה שלא קבעו הספרדים שחיטה לעצמם באותם ימים אין זה אלא מפאת הדוחק ולא מפני מיעוט הקהל ולא פקע מיניהו שם קהל. ועיין עוד שו"ת דברי מלכיאל חלק ה (סי' ק וסי' רמט), ודו"ק היטב.

וכבר נשאל בכגון דא בשו"ת יחווה דעת לרבי יצחק חזן (אבן העזר סי' לט) שהרב השואל רצה לדון בענין הספרדים שבמחניהם עיר קליפורניה אם יש להם דין קהל מצויין בפני עצמם, והכריע הרב השואל שמכיון שבעניני שחיטה הם נגררים אחר האשכנזים וגם שהם מיעוטא דמיעוטא אין להם דין קהל מיוחד לעצמם, והשיב שמכיון שיש להם בתי כנסיות מיוחדים לעצמן הרי מוכח שהם עדיין שומרים על מסורת מנהגי עדתם ומוצאם, ואם בעניני שחיטה הם נמשכים אחר האשכנזים אין זה אלא מחוסר אונים או מסיבות מסוימות, וגם אם אין להם בית דין לעצמם אין מונע אותם מלהיות קהל מיוחד, ומסתמא הרבנים שלהם מנהיגים אותם על פי דיניהם ומנהגייהם, וכן משמע מדברי הגט פשוט בסוף סי' קכט, שאין הבית דין קובע אלא קהל מיוחד, והעיד שבארץ ישראל אין לספרדים שחיטה מיוחדת ואין בתי דינים מיוחדים לספרדים ולאשכנזים ובכל זאת כותבים הגיטין לאשכנזים כפי מנהגם

אך גם זה רק לענין נוסח הגט אבל לא לענין השמות וכיוצא שהם לעיכובא. וחזי לאצטרופי מה שכתב הרב הלך"ט שם (סי' ה) באשה שקורין לה בני עדתה המורישקוש 'סעדה' אך בין הספרדים קורים לה 'ריקא', שכיון שהאשה הזאת ובעלה מורישקוש ואילו היה להם קהל בפני עצמם ודאי שהרב המסדר שלהם היה כותב 'סעדה' כי כך שמה בערבי, וכדי לחוש לשם 'ריקא' הוא כותב 'דמתקריא ריקא' שכך דינה, וכן נכתב. ובכן כל שכן בענינינו שיש לנו קהל ועדה אלא שבזמן ההוא לא היה לנו בית דין קבוע יש לחוש לכתוב כמנהגנו.

אך כאמור אין השחיטה קובעת הקהלה, ועיין בארץ חיים שם שלאחר שהביא את דברי המני"ח שבהיות האשכנזים מועטים נגררו בתר הספרדים לענין המס והטרפיות, כתב עליו בזה"ל: 'ועכ"פ מבואר בדבריו דהגם שהיה להאשכנזים בירושלים קהל מיוחד לבדם, והיה להם רב מיוחד (ובשם הגדולים מערכת גדולים אות אלף סי' רכו כתב שבזמן ההוא נתקבל הגאון בעל שער אפרים ז"ל לרב האשכנזים בירושלים) מכל מקום היו נגררים אחר הספרדים לענין טרפיות משום שהיו מועטים וכו', והגם דבשאר דינים נהגו כקוליהון וכחומריהון, מכל מקום בענין הטרפיות נראה שהוכרחו להיות נגררים אחר הספרדים שלא מרצונם בעבור כי אז היו מועטים ועדיין לא היה להם יד ושם בממשלה יר"ה כדי להשיג רשיות להתפרד מהספרדים לקבוע מקולין לבדם שיהיה השוחט מהם ושירשו הישמעאלים לאכול את היוצאות טריפה

הגדולה (חושן משפט סי' רלא הגהות הטור אות ק) אם יש קהל שלם שאינם רוצים בהסכמה והם פורעים מס בפני עצמם וענייניהם מוטלים עליהם הוא כבני עיר אחרת אם יש ביניהם ראוי להוראה. וגם שם משמע שפריעת המס הוא בשביל ענייני הקהלה ולא מס המלך. ועיין בשו"ת משפטי ה' למוהר"א חזן בן הגאון חקרי לב (סי' א) שדן בריב שפרץ בין קהלת הספרדים לבין קהלת האשכנזים בטבריה ת"ו על ענין המס, כי היו חולקים שוה בשוה בכל ההוצאות איש איש לפי עשרו, העשיר ירבה והדל ימעיט, ויהיה היום הן בעון השר הצורר שאל עלילות דברים והטיל על עיר הקודש טבריה ת"ו סך גדול מאד, ובראות האשכנזים הצרה הזאת, פרקו עול וכו', עיין שם באורך. ומזה משמע שגם מס המלך לפעמים היה מוטל על כל קהלה לבדה. וראה עוד שו"ת מהרשד"ם (חושן משפט סי' תו), ושו"ת מלל לאברהם (חושן משפט סי' מז), ושו"ת אורים גדולים (למוד ריג סי' מ), וכן עוד רבים כהנה אשר מבואר מהם שכך נהגו לגבות מס מבני הקהלה לצורך ההוצאות, ולפעמים אף מס המלך היה תלוי בהסכמת הקהלה ובטובי העיר לדון ולשפוט סך כל אדם בתרומת הלשכה. ואפשר שזוהי כונת מוהר"ם ב"ח שהם נגררים בתר הספרדים להיותם נמשכים אחריהם לענין המס, כי באותם הימים היה המס מוטל על כל קהלה וקהלה לבדה, וכיון שהיו פורעים המס עם הספרדים הרי הם כמותם בבחינת-מה.

[ועיין מה שכתב במחנה יהודה שם (תשובה לחקירה ג) בשם שו"ת רשב"ץ (סי' קכג)

ולספרדים כפי מנהגם. ושוב הביא לדברי המני"ח הנ"ל והוכיח מדבריו דאפילו הם מיעוטא דמיעוטא והם נגררים אחר הספרדים בענין המס והטרפיות, מכל מקום קרי להו קהל מיוחד שכותב לפי מבטאם.

אם צריכים להיות מעורבים עם הקהלה האחרת גם בענין המס

(ט) **איברא** שלפי דברי הרב המני"ח נמצא כי עדה הנמשכת אחר הרוב בטרפיות להיותם מועטים הרי היא נמשכת אחריו גם לענין גיטין. אמנם כד דייקת תמצא כי לא כתב שנמשכים אחריהם רק לענין הטרפיות אלא אף לענין המס, אך לא ידעתי כונתו אם למס המלך או למס הקהל, כי מה ענין כרגא המלך להיותם מועטים, ואפשר הכונה שהם משלמים חלקם במס הקהלה לצרכי הרבים ולצדקת העניים וכיוצא. ועיין בשו"ת מחנה יהודה קצין חלק א (תשובה על דברי הבית דינו של שלמה עמוד קמט) בענין הפראנקוס אשר נתיישבו באר"ץ שאינם מחוייבים בשום תקנות הקהל מאחר שאינם משותפין עם הקהל, שהרי המנהג הוא שבכל שנה ושנה מתמנין גזברים על הקק"י לפקח על עסקי בית הכנסת וגובין מהעליות ומכירת המצוות ומחלקים לעניים ולהש"ץ ושכר הדיינים ושאר צרכי והוצאות בית הכנסת, ובסוף השנה יבואו חשבון מה שהוציאו ומה שגבו, ואם הוציאו יותר ממה שגבו אזי חוזרים חלילה התובעים הנזכרים על העריכה וגובין אותו מן הקהלה קדושה לבדם, ואינם תובעים מהפראנקוס כלל לומר תשלמו עמנו בחסרון הנזכר, עיין שם באורך. וכעין זה כתב מהר"ם מטראני חלק א (סי' רפ) הובא בכנסת

דעתם עליו וקבלוהו עליהם שיעשה להם גט אשר ייטב בעיניו, ומה שכתב א"א ז"ל דוק בדבריו שהמסדר היה רב אשכנזים כמו המתגרשים, שאז אין ספק שאפילו שלא יהיו רבים צריך שיכתוב להם כמנהגן ובפרט שיש להם קהל מיוחד'.

ועיין בספר הוראה דבית דין (שמות האנשים יהודה דמתקרי לیب עמוד כב), שכתב בשם אבי המגרש יהודה 'המכונה' לیب כהוראת מור"ם ולא 'דמתקרי' לیب כהוראת מרן ז"ל כיון דאבי המגרש ובנו אשכנזים וכהוראת הרב גט פשוט, והסכים עמו בזה הרב גט מקושר (סי' נג סעיף יג). ועיין שם מה שכתב בשם מהרש"ח בשו"ת שמן המשחה בהלכות גיטין (סי' קכד), ולהרב לח"ש בקונטרס ספר תירוכין (סי' ב אות ג דף זק"ן), עיין שם היטב. ושוב הביא לדברי הלק"ט הנ"ל ובנו המני"ח וכתב עלה דאם בשמות צריכים לכתוב כמבטאם כיון שאם היה להם קהל בפני עצמם כך היו כותבים כל שכן בענין המכונה ודמתקרי, ואף על גב דמר בריה הרב ז"ל כתב וכו', לא תברא, ואדרבה מכאן ראייה שהרי מבואר מדבריו ז"ל דמה שהיה כתב מוהר"ם ב"ח ז"ל כפי מנהג הספרדים לאו בעיקר הגט קאמר, דהיינו שם האיש והאשה וכו' כי באלה ודאי היה נזהר לכתוב שם פערלא בעי"ן כמנהגם, וכן כל כיו"ב, ואם כן לא תברא ממ"ש הוא עצמו בגט פשוט (בסי' קכט סקע"ו) דאף על גב דהב"ד ספרדים אם המגרש אשכנזי צריך לכתוב יאודה המכונה לیب ולא דמתקרי דיש לנו לילך אחר מנהגם. ונמצא דמוהר"י חאגיז בעל הלק"ט ומר בריה ומוהרמב"ח והרב גט מקושר והלח"ש, ומפשט ספר השמות בסוף

בענין הסכמת הקהל שהסכימו רובם דבודאי יש יכולת ביד רוב הקהל במעמד טובי העיר להסיע על קצתן ולקבוע חרמות ושמחות לעובר על גזירתן דבכל מקום היחיד בטל במיעוטו ומשעובד לרבים, כי רשות בני העיר על היחיד מהן כרשות הנשיא על כל ישראל, וכמו שהנשיא יכול לתקן תקנות ולהחרים כן הדין בבני העיר על כל הדרים באותה העיר ושייכי בכרגא בהדייהו והולכים במנהגם ובתקנותיהם ובהסכמותיהם, עכת"ד, ותשובה זו הביאה רבי יוסף טיטצאק בשו"ת תומת ישרים (סי' ריג), וכן הביאה המבי"ט בתשובותיו חלק א (סי' רו), וכתב עליו הרב מחנה יהודה 'הרי שלך לפניך דהרב הגדול הרשב"ץ ז"ל סבירא ליה דהא דהרוב כופין למיעוט דוקא על אותם בני אדם השייכי בכרגא בהדייהו והולכים במנהגם ובתקנותיהם ובהסכמותיהם, אבל אם לא שייכי בכרגא בהדייהו אינם נקראים בני עירם וקהלם, ואף על פי שהם דרים בעיר עמהם.]

אין שיהיה הרי אף מהר"ם בן חביב לא עשה מעשה אלא לענין דברים שאינם מעכבים לפי מנהגם, אבל בשמות הגט יש לעשות על פיהם ועל פי כתבם, וכדמוכח נמי ממה שכתב מהר"ם בן חביב עצמו בספרו גט פשוט דאם הבעל אשכנזי אף אם בא לפנינו צריך לכתוב כמנהג המגרש.

אם המגרש נגרר בתר הרב המסדר

(י) **אמנם** מאי דקשיא לן הוא מה שכתב הרב המני"ח שם בתירוץ השני, וז"ל: 'ועוד יש לחלק בין כשהרב המסדר את הגט הוא ספרדי כמו הרב נ' חביב צריך לכתוב כמנהג הספרדים, דכיון שבאו לפניו להתגרש סמכו

בענין כתיבת גיטין לבני הספרדים בארה"ב

הרב שאול סימן טוב

ששם כותבים בחי"ת הביא על זה דברי הגט פשוט הנ"ל לחלק בין יש להם קהל בפני עצמם וכו'. וכה ראיתי דעבד עובדא אחד מחכמי איזמיר מתלמידי מרן החבי"ף ורב ומו"ץ בעה"ק חיפה ת"ו כמהר"ר חיים יהושע אלעזר הכהן חמצי ז"ל כמובא בספרו וערך הכהן (מערכת ג אות כג) שכתב שם המגרש יהודה המכונה לייב כהוראת מור"ם ולא דמתקרי כהוראת מרן, יען דאביו של המגרש ובנו המגרש כולם אשכנזים וכהוראת הרב גט פשוט והנלוים אליו, ושוב לאחר שיצאו עוררין על השמות כמבואר שם, כתב שם המגרש יהודה המכונה לייב בן זאב המכונה וועלוויל ושם האשה המתגרשת רעכיל בת דוד זלמן וכו', הכל כמנהג האשכנזים ככתיבתם וכלשונם, עיין שם. וכן הביא דברי הרב גט פשוט להלכה ולמעשה בספר קב נקי (כלל טו), וכן כתב הגאון מופת הדור רבי יצחק אלחנן זצ"ל בשו"ת עין יצחק תניינא חלק א (סי' כ אות ג), וכן בשו"ת ציץ אליעזר חלק ח (סי' לח), ובשו"ת חלקת יעקב ברייש (אבן העזר סי' צח), ובשו"ת מנחת יצחק חלק ו (סי' קנד) וחלק ט (סי' קמז). ועיין עוד שו"ת איש מצליח חלק ב (סי' מב אות ד וסי' מד אות ו).

גם הגרי"א הנקין (כתבי הגרי"א הנקין חלק א עמוד קפב) כתב אם הבעל אשכנזי ומסדרי הגט ספרדים, אם יש באותה העיר גם קהלת אשכנזים והבעל שייך לה, בתר בעל אזלינן.

שוב הראוני שכבר עלתה שאלה זו על שלחנו של הגאון פוסק הדור רבי יוסף שלום אלישיב זצ"ל, והיא ל"ו נדפסה בשו"ת קובץ

אות חי"ת חיים משמע כדבריהם, סבירא להו דאם הבעל והאשה אשכנזים אף שבאו להתגרש בפני בית דין הספרדים צריך שיכתבו להם כפי מנהגם.

אמנם התירוץ השני שתירץ הרב המני"ח וכו' לכאורה אם הדברים כפשוטן יש לעיין בהם, שהרי הרב מר אביו בתחילה בשם סעדה בין המורישקוש וריקא בין הספרדים הכריע לכתוב סעדה דמתקריא ריקא מטעם דאילו היו קהל בפני עצמם היה הרב שלהם כותב כן, אם כן הוא הדין בפרעלא פירלא, ואיך מהני קבלה בדבר האסור, ובשלמא בדבר שהוא משום חומרא מהני קבלתם אבל מה שהוא מדינא לא מהני, ועוד שהרי בהדיא קאמר הרב מוהרמב"ח ז"ל בס"ק עו דאם המגרש והמתגרשת הם אשכנזים יכתבו כפי מידות עצמם, ואם כן או דהעיקר כתירוץ הראשון או דאיכא הפרש בין כינוי לעיקר השם, דבכינוי האשכנזים 'יהודה לייב' 'צבי הירש' 'מנחם מינדיל' וכיוצא דאיכא תרתי אפשר דאפילו בלא שתי קהלות כותבים המכונה דוקא, עיין שם.

ובעיקר הנידון כבר האריך בזה הרב שדי חמד (במערכת גט סי' א אות ד) וא"ד יעלה מן האר"ש בדבר שיש חילוק בין אשכנזים לספרדים בכינוי או בשם, עיין שם היטב. ושם הביא בשם הרב רוב דגן (דף פה ע"ד) דאם יש להם קהל בפני עצמם כותבים כל קהל כמנהגו, וכן הביא בשם מרן החבי"ף בספר חיים ושלום חלק ב (דף קד ע"ד) במגרש ששמו כליפא והוא מערי מערב שכותבים שם זה בכ"ף ובא לגרש באזמיר

זצ"ל שרבי משה אמר שיש ללכת בתר הבית דין, והוא הדין אם אשכנזי הולך לפני ספרדים עליהם לכתוב כמנהג הספרדים. ומבואר שאין חילוק בין אמריקה לשאר מדינות, כי רבי אלימלך הנ"ל פעל בארה"ב. ושם הביא המחבר שכן שמע מעוד תלמיד שהעיקר תלוי בבית דין והעדים, וכן מובא בקובץ תשובות הנ"ל בשם רבי נטע צבי גרינבלט שליט"א. ומהא תברא, דמי ששנה זו לא שנה זו, ועדותם סתרא"י נינהו, ומה נעשה שאין לנו דברים מפורשים מפיו או מפי כתביו של רבי משה זצ"ל.

כל המקדש אדעתא דרבנן בני קהלתו מקדש

(יא) **תו** יש להביא מה שכתב בשלטי הגבורים בבבא בתרא סוף פרק המוכר את הספינה, וז"ל: 'והלכך במקום שנהגו בסדירת כתיבת הגט לגרור אחר פוסק אחד ולא עושין כפוסק אחר, אין לסתור אותו המנהג ואין לשנותו בשום ענין, דהא המגרש תלה קידושיו בדעת רבנן, והם תקנו שיתבטלו באופן זה ולא באופן אחר, וכמעט שאומר דהמשנה בגט הסדר שבאותו מקום וכו' דאין באותו גט ממש וכו' ומסתמא כל מקדש אדעתא דרבנן דאתריה מקדש וכו', ולפי זה

תשובות חלק ו (סי' פ) ושם כתב הגר"י אפרתי שליט"א בשם הגרי"ש דעד כאן לא הורה הגר"מ פיינשטיין זצוק"ל לכתוב כמסורת אשכנזי אלא מפני שחשש שאין מסדרי גיטין שיהיו בקיאים לכתוב כמסורת ספרד, ובכן העלה להקל שיהיו כותבים להם כנוסח אשכנזי להחשיבם כנגררים אחרי מנהגי אשכנזי, אולם כהיום נתרבו הנוהגים כמנהג ספרד והם ודאי קהל ועדה, ואדרבה העובדא היא שיש מסדרי גיטין שכותבים כמנהג ספרד חשיבי מומחים, וחיישנין ח"ו לאיסור אשת איש, בכגון דא עליכם להזדרז למנות מסדר גיטין מומחה שיכתוב לספרדים כמנהגם, ובודאי מרן הר"מ פיינשטיין זצ"ל מינח ניחא ליה שיכתב כדין כמנהגם.^[א]

ועל זה כתב הגרי"ש: 'הדברים האמורים לעיל פשוטים וברורים ואינם צריכים לפנים, והיודע בטיב גיטין עליו להזדרז לבוא ולסדר גיטין לאשכנזים ולספרדים לכל קהלה וקהלה ככתבה וכלשונו, ויפה שעה אחת קודם'.

גם ראיתי שתלמידי הגר"מ לא כיוונו השמועות, כי בספר שערי שמות גיטין (עמוד קנט) הביא בשם הגאון רבי אלימלך בלוט

[א] שם מובא בשם הגר"נ גרינבלט שליט"א דפשיטא מילתא שצריך לכתוב כמנהג הבית דין כי אם העדים אשכנזים איך אפשר לכתוב את השמות על פי כללי הספרדים והלא אינם יכולים לקרוא את שמותיהם כראוי, עכ"ד. ודבריו צ"ע, דאם כן לאו בתר בי דינא אזלינן אלא בתר העדים, וגם הוראה זו היא דלא כרבי משה. וכיום שכיחא מילתא טובא שיהיו העדים והמגרש בני עדות שונות. ותו, הרי כבר כתב הרב גט פשוט דבעיר שיש שתי קהלות ליכא למיחש ללעז משום שכל אחד יודע שכן כותבים הספרדים וכך כותבים האשכנזים, ואם כן לכאורה הוא הדין לגבי העדים שיודעים שהספרדים כותבים ומבטאים בדרך זו ולא באחרת. ועיין כעין זה לעיל שם סי' קכה (ס"ק פב) ובסי' קכט (ס"ק מב). ואין שיהיה הרי כל גאוני בתראי שהורו כפסקו של הרב גט פשוט לא חשו להק מילתא, והווי דלא לוסף עלה. וראה בשו"ת ציץ אליעזר חלק ח (סי' לח) שאם העדים ספרדים והמגרש ספרדי יתקשו בקריאתו אם יכתבו כפי הבית דין של מקום הנתינה שהם אשכנזים, ומשמע שאם העדים והבעל שייכים לעדות שונות לית לן בה, דהא יודעים העדים שכן מבטאים עדת המגרש. ועיין חלקת מחוקק סי' קכה (ס"ק לג), וערוך השולחן שם (סעיף מד). וכן כתב בשו"ת מנחת יצחק חלק ה (סי' עב) לענין כתיבת שם העיר כיון שהדבר ידוע שיש חילוק בין כתיבת הספרדים לכתיבת האשכנזים.

יש לנו תמיד ללכת אחר מקום הקידושין, ואם בשעת קידושין היה במקום פלוני שנוהגים בביטול הקידושין (על ידי גט) באופן אחר ובשעת הגירושין היה במקום אחר וכו' יש לנו ללכת אחר מנהג מקום הקידושין ששם קידש ותלה קיום הקידושין וביטולם בדעת רבנן שבאותו מקום. והובא בספר יקהל שלמה אלפנדרי (מערכת גט), וכן בשו"ת יביע אומר חלק ג (אבן העזר סי' יט אות כב), וכתב דלפי זה לא מהני כלל קבלת דעת הרב המסדר. ואם כן בקהלותינו אף במדינת אמריקה שאנו מקדשים תמיד על פי דעת רבנן הספרדים איך אנו מתגרשים על פי דעת הרבנים האשכנזים. וראה עוד מה שהאריך בזה הרב יביע אומר שם, ועוד לו בסי' כג (אות ו), ובחלק ד (אבן העזר סי' יג אות ו), ובחלק ה (יורה דעה סי' ג אות א), ובחלק ח (אבן העזר סי' כג), וחלק י (אבן העזר סי' לד).

סיכום:

עצמה לכל ענייניהם מאחר שיש להם רבנים מורי הוראה ובתי כנסיות ומנהגים קבועים על פי הראשונים אשר על פיהם אנו חיים, אלא אף בענין הגיטין היה ראוי לכתוב השמות וכיוצא לפי מנהגם, לא שנא אם באו לפני בית דין אשכנזי לא שנא אם באו לפני בית דין ספרדי, ומעתה שיש להם גם בתי דינים ושחיטה משלהם מסתברא מילתא שעליהם לכתוב את כל הגט כמנהגם כמאז ומקדם. ושמעתי מפי אחד המסדרים המומחים באמריקה הרב רבי יהודה ליב לנדסמן שליט"א שכן קיבל מרבי בן ציון אבא-שאול זצ"ל לסדר את שמות הגט על פי מסורת הספרדים, ואילו בשאר ענייני הגט אפשר לעשות כמנהג האשכנזים. וזה אתי שפיר לפי מה שכתב המני"ח בדעת מהר"ם בן חביב, אם כי כיום לכאורה יש טעם לעשות הכל כמנהג הספרדים, וכן שמעתי שהרב הנ"ל עביר עובדא לספרדים כמנהגם בכולא גיטא, וכל רב מורה ידין לעצמו, ולא באתי אלא להעיר, וה' הטוב ינחנו על דרך האמת, אמן.

מכלל הדברים אתה למד, כי לא זו בלבד שהספרדים באמריקה נחשבים כקהלה בפני

בית תלמוד

בענין היזק ראייה בגינה

הרב יוסף צמח

מח"ס ויצבר יוסף וראש חבורה בית מדרש גבוה, ליקווד

לגדור [ורבינו יונה מוסיף דאפשר לו להזהר שלא יעמוד על שדה חברו סמוך לקציר]. והמשיכו התוס' וז"ל, וא"ת ולמ"ד פלוגתא, כיון דאשמועינן דאפ' בחצר שמ' היזק, כ"ש בגינה, ואמאי איצטריך תו למיתני וכן בגינה כו', עכ"ל. וכונתם לומר דאחר שכבר ביארנו חומר הענין של היזק בגינה מחמת עינא בישא [ואפ' יותר מבקעה, הואיל והיא עומדת בקמותיה כל שעה], א"כ אפ' למ"ד היזק ראייה שמ' היזק שלא נקט סברא זו בגינה אבל לכאו' אם אמרינן שחייב כותל מחמת היזק ראייה בחצר כ"ש שצריך לחשוש להיזק דגינה, ופשוט שחייב כותל, ולא צריכין לומר במתנ' וכן בגינה.

וראיתי בספר בית לחם יהודה שבאמת קושיא זו צ"ב, דהלא עכשיו מיירי תוס' לפי מ"ד שמ' היזק, ולפי הך מ"ד המקשן הקשה דמחויבו בכותל בגינה במתנ' יש ראייה שיש דין היזק ראייה, ולא נקט את הסברא של התרצן שמר' אבא ילפי' דין כותל מחמת עינא בישא, וא"כ הפשטות היא שגינה הוי כמו חצר ואין כאן יותר סיבה להיות חייב משום דינא דר' אבא, שזה רק נתחדש לתרץ המ"ד לאו שמ' היזק שיש כאן דין חדש, אבל בסתם יש להקשות מהיכ"ת דילפי' מדין אסור לעמוד בשדה חברו בשעה שעומדת

(א) **גמ'** ב"ב ב.ב., השותפין שרצו לעשות מחיצה בחצר, בונין את הכותל באמצע, מקום שנהגו לבנות גויל, גזית, כפיסין, לבינין בונים, הכל כמנהג המדינה כו', וכן בגינה, מקום שנהגו לבנות מחייבין אותו כו'. ובגמ' שם איבעיא להו היזק ראייה שמיה היזק או לא, ובל"ק נקטה הגמ' דלאו שמ' היזק והק' כמה קושיות, ובל"ב נקטה הגמ' דשמ' היזק והק' כמה קושיות, ע"ש.

והנה, בלישנא קמא הובא ת"ש וכן בגינה כו', ופירש"י דמשמע דחד טעמא לחצר וגינה, א"כ ע"כ הוא משום היזק ראייה. והסבירו התוס' דאם סתם גינה נחשבת כמקום שנהגו לגדור, א"כ ע"כ הוא מטעם היזק ראייה שמיה היזק, והגמ' דוחה את זה דגינה שאני כדר' אבא דא"ר אבא א"ר הונא אמר רב, אסור לאדם לעמוד בשדה חברו בשעה שהיא עומדת בקמות' וכו'. ר"ל, דאפ' למ"ד היזק ראייה לאו שמ' היזק, שאני גינה שיש טעם נוסף לחייב כותל כדין להגן עליו מעינא בישא, כמו הרואה את שדה חברו בקמותיה ומזיקו עי"ו. והתוס' (ד"ה גינה שאני כו') ביארו למה שאני גינה מבקעה, דגינה מגדלים בה ירק לאכילה וכל שעה עומדת בקמות', אבל בקעה אינה עומדת בקמותיה אלא חודש אחד בשנה ולא מחייב

לחייב כותל, א' מה שיש קצת היזק ראייה, ב' ההיזק של עינא בישא, וזה גופא צ"ע, דמהיכ"ת כמ"ד שמי' היזק קיבל דברי התרצן שיש חיוב כותל מחמת עינא בישא, ואפ' אם קיבל דבריו, אפשר שחזר בו ממה שהקשה שהסיבה היא היזק ראייה בטעם דין גינה במתני', ואפשר לומר או הא או הא. ובלא"ה צ"ב, להצטרף ב' הסיבות להיות יותר מחייב, שיש לפקפק על זה שהקשו תוס' דדין גינה פשיטא, דמ"מ יש חידוש שיש היזק ראי' בגינה, ויש עוד חידוש שענינא בישא יכול לחייב כותל, א"כ איך אפשר"ל שגינה פשיטא דחייב, שכל א' מן הסיבות שיכולה לגרום חיוב גבי גינה הוי רבותרא.

(ג) **והנה**, לכאורה המפתח של הענין הוא בדברי הרא"ש סימן ו', וכבר הביא הנמוקי הגרי"ב א"ד הרא"ש הללו בנוגע לשיטת תוס' דידן, שכתב שם הרא"ש שתי שיטות בחצר וגינה וז"ל, וי"מ דה"ה בחצר במקום שנהגו לא לגדור אין מחייבין אותו, דהא חזינא לעיל בנפיש היזקא דראי' בגינה טפי מבחצר דללישנא דמחיצה גודא דלית לי' היזק ראייה בחצר, בגינה מודה, וא"כ מתנ' מיירי בעיר חדשה שאין לה מנהג ידוע, וי"מ דבחצר, אפ' במקום שנהגו לא לגדור מחייבין אותו משום דבחצר נפיש היזקא, וכן משמע מדלא תני מתני' מנהג בחצר אלא בגינה, והא דאמר לעיל בהיזק דגינה נפיש היינו למאן דאית לי' דהיזק ראייה לא שמי' היזק, ומ"מ בגינה שעומדת בקמותי' שליט בה עינא בישא, אבל למאן דאית לי' דהיזק ראייה שמייה היזק בחצר דתדירי בי' תשמיש צנוע וגם משמשים

בקמותיה שזה מחייבו לעשות כותל, אפשר דהיינו סתם דאין לראות.

ועוד צ"ב דברי תוס' דגינה פשיטא, דהרי כמה ראשונים, הרשב"א והר"ן והריטב"א, פליגי על תוס' וסברי דלמ"ד היזק ראייה שמי' היזק חמיר היזק ראייה בחצר מהיזק ראייה בגינה. ועד כדי כך שהרמב"ם בפ"ב מהל' שכנים הל' טז כתב דלגינה סגי במחיצה גבוהה עשרה טפחים, וע' מגדול עוז שם שמביא את תשובת הרמב"ם לחכמי לונל למא לא מוכח מכל הסוגיא דיש היזק ראייה גבי גינה, ומוכיח מהסוגיא בדף ו: משיטת רב נחמן דבכה"ג ליכא חיוב כותל אלא מחיצה עשרה טפחים משום דנתפס כגנב וק"ו מצויר דגגות, א"כ אפשר"ל דגינה לא מחייב כותל לא מחמת עינא בישא ולא מחמת היזק ראייה. וא"כ צ"ב במה פליגי תוס' דגינה הוי ודאי מחייב כותל ושר' אבא לא הוי סתם איסור הסתכלות אלא דמחייב אפ' למ"ד היזק ראייה שמי' היזק, ובאמת, שם הסיק הבית לחם יהודה שע"כ תוס' לא סברי כהרמב"ם, אבל לכאור' עדיין הקושיא תלויה ועמודת, מה היה החשבון לפי תוס' לאוקים שכו"ע לא פליגי שגינה יש בה היזק ראי' עד שהוא פשוט יותר מחצר. ולא סגי לומר סתם שתוס' חולקין ועין הרע מחייב כותל לכו"ע, דמהכ"ת דוזהו שיטת המ"ד היזק ראייה שמי' היזק שלא הובא כן בגמ', והראשונים מסקי דגינה אינה מחייבת כותל בהדרגא שיש גבי חצר ובמאי פליגי.

(ב) **ובשיעורי ר' אלי'** ברוך ביאר את דברי התוס' דגבי גינה בפשטות יש שתי סיבות

מהיזק ראייה, אמאי לא איכפת לן לחלק בכל מין היזק ליתן לו שם בפני עצמו, שמה שרואה דבר הצנע או מזיק בעיניו את שדותיו, איך שיהיה זהו כולו היזק ראייה, א"כ פשוט שיש סברא שיש עוד היזק בגינה אפ' למ"ד היזק ראייה שמיה היזק. והי"מ בתרא של הרא"ש כשמסביר ההיזק של גינה בזה"ל, ומ"מ בגינה שעומדת בקמותי' שליט בי' עינא בישא כו', עכ"ל, ולא ניתן לה שם 'היזק ראייה', א"כ זה דומה מה דסברי הי"מ בתרא שזה נקרא דבר אחר של עינא בישא, א"כ צריך מקור לזה והיא סיבה מחייבת חדשה, וממילא לא כ"כ פשוט שבכלל מודה המ"ד שמי' היזק לזה.

(ד) **ובאמת** יש להעמיק יותר בזה להבין סברת המח', דהנה ידועי' בכל הסוגיא דברי הגר"ר גרוזובסקי זצ"ל (חי' ר' ראובן סי' ב'), וכמה מפרשים נקטו ג"כ יסוד זה, שיש לחקור אם כל דין היזק ראייה הוא כהלכות פ' לא יחפור שהרי הוא מזיק את חבירו ועל המזיק להרחיק את עצמו שחשיב כאן כגירי דיליה, או דהוי דין אחר של שותפין שיש לכל אחד זכות תשמישין בחלקו וכשאחד רואה אותו ההיזק או ההפסד גופא הוא הא ממה שבמניעתו מלהשתמש בחצירו שימוש מחבירו שמסתכל עליו נמצא דחסר בעצם החלוקה שלו שאין יכול להשתמש כל מה שצריך בחצירו, וזוהי התביעה לכופ' לחבירו לעשות כותל.

ובזה רצה לבאר את הגמ' בדף ו: בשני בתים בשני צידי רה"ר, דהגמ' דנה למה דוקא בשני צידי רה"ר ומסבירה הגמ' שברה"ר יש סברא לחלק דבין כך ובין כך צריך להצטנע

בה בכניסה ויציאה נפיש היזקא מהיזק גינה, וכן עיקר, עכ"ל.

והביא הנמוקי הגר"ב דלפי הפשט של הי"מ בתרא, שוב לא קשיא קושיית התוס', דאדרבא חצר יותר חמור בציור של היזק ראייה, א"כ לא הוי שום פשיטות ממה שחייב גבי חצר דה"ה דחייב גבי גינה, דאדרבה כיון שיש יותר היזק ראייה גבי חצר דתדירי בי' תשמיש מה שמזכיר ומוסיף המתנ' דכן בגינה זה הוי רבותא, ואין שום כ"ש לגינה דזה רק נמצא לפי מ"ד לאו שמי' היזק שהגמ' מצאה סיבה חדשה לחייב גבי גינה. אבל מה שהביא הרא"ש הי"מ קמא, זה היה על דרך התוס', וא"כ יש להקשות שגינה פשוט דאחר תירוץ הגמ' מוכח דאית לה היזק טפי.

ובתוך דברי הך י"מ נטמן יסוד גדול, שכתבו בזה"ל, דהא חזינא לעיל בנפיש היזקא בראי' בגינה טפי מבחצר, עכ"ל, ולא כתבו סתם שיש עוד מחייב גבי גינה משום עינא בישא, ויש שתי סיבות בגינה לאפוקי חצר שיש בה רק סיבה אחת, אלא שסך הכל יש יותר היזק ראייה גבי גינה מגבי חצר, ופשוט להי"מ שמה שיש עוד היזק על ידי עינא בישא זה ג"כ מצטרף להיחשב להיזק יותר גדול.

ולכאורה בזה תלויה השאלה, דאם היא סיבה אחרת, בזה פשטות הוא חידוש התרצן ובכלל לא משועבד המקשן להסכים שדין חדש של ר' אבא הוי ג"כ סיבה לחייבו לעשות כותל, אבל אם סברי תוס' שבאמת כל זה הוא רק היזק אחר שנעשה על ידו כשמסתכל עליו, זה פשוט שהוא שיעור יותר

דבר חדש וסיבה חדשה לחייבו, ולא רק להסתכל, אלא לשומרו בכותל זה. ובוה אפשר לומר מהכ"ת שהמקשן מסכים לזה, וזה משמע שפיר בלשון הרא"ש ב"מ בתרא שזהו חיוב חדש.

(ה) **ושוב** מצאתי בספר קונטרסי שיעורים מהרב הגאון ר' ישראל זאב גוסטמאן זצ"ל (שער א' שבאות ג') שהביא את דברי הר"ן בנדרים (מה:): במח' רבנן ור' אליעזר בן יעקב שיש סברא שבסתם הלכות שותפות באמת כל אחד הוא בעלים על הכל וראוי לו להיות יכול להשתמש בכל החצר ואפ' בלי שחבירו יפריע, ולכה"פ בשעה שהוא משתמש בו באמת יש לו זכות להשתמש בכולו שזה עצם דינו של שותף. וזהו כוונת ר' אליעזר בן יעקב שם כשאמר לתוך שלי אני נכנס. ושוב (באות י' שם) מסביר למה נקט הלכות שכנים והיזק ראייה בלשון 'שותפין', דאין זה סתם מהל' שכנים לתבוע מחבירו לא להזיקו, רק מאחר שהיה לו בעת השותפות חלוקה שלמה דהיינו בשעת תשמישו יכולת לעשות כל מה שרוצה בשעה שהוא משתמש בה, א"כ החלוקה ג"כ היא כזו, שלכה"פ בחלקו רוצה להמשיך לעשות כל צרכיו בו בלי שום מניעה מחבירו.

ועוד ממשיך להסביר (שם אות י') דכל זה רק לפי מ"ד שכל הענין של היזק ראייה הוא מטעם מניעת תשמישין, אבל מחמת היזק של אחר החלוקה הוי נידון אחר, לפי הצד שהיא סתם תביעת ניזק למזיק, שלמה נוגע מה שהי' קודם שותף ועשו חלוקה זה שאחד בא והזיקו בחצר אחר שעשה חלוקה הוי סיפור

מבני רה"ר, וא"כ לא כ"כ מחוייב לעשות כותל בשביל בית חבירו שמצדו השני של רה"ר. ובשלמא אם היא סברא של מניעת תשמישין מובן שפיר, דממנ"פ לא יכל להשתמש באותו מקום מחמת הסתכלות בני רה"ר, משא"כ בסכרת סתם היזק של אחד שרואה את חבירו אין שום סברא להתיר לאחד להזיק את חבירו מחמת שבלא"ה יש בני רה"ר שג"כ מזיקין אותו. וע"ש כל האריכות וכמה נפ"מ שיש בנדון זה.

והנה לכאורה בסוגיין בתוס' אחר זה (בד"ה נפל שאני כו') כתבו תוס' לא כרש"י ופירשו בזה"ל, שכבר הורגלו לעשות דבר הצנע בחצר ולא למדו לזהר זה מזה, עכ"ל, ומשמע מדבריהם שהענין הוא לא היזק או הפסד ממה שאין יכול לעשות דבריו שם, אלא אחר שכבר יהי' שם יהי' ניזוק מחבירו בכל עת ובכל זמן, ויותר נראה דהוי דין של סתם היזק ועל המזיק להרחיק את עצמו, א"כ איכא למימר בהאי צד שהוא בעצם דין היזק ראייה כפשוטו, וכל מה שמזיק אדם כשרואה אותו הוי יותר לחייבו לעשות כותל, א"כ הי' פשוט לתוס' כאן בגינה שהיזק ראייה כולל ג"כ הך סברא של עינא בישא וממילא פשוט שיש ק"ו לחייב כותל בגינה נמי. אבל הצד שהוא דבר אחר שנקרא עינא בישא הוי מחמת שהחיוב כותל בדרך כלל הוא שמדין חלוקה מחוייב שיהיה לו חלק לעשות בו תשמישין, ומה שזה מונעו מלעשות היה מחייבו כדי שיהי' לו הך תשמיש (וע' בחידושי ר' נחום אות כד ואות לב שמאריך בביאור צד זה), אבל אחר שכבר גדלו דברים בגינה והוא מזיק אותם בעיניו זה ודאי הוי

שכל החיוב כותל בין בחצר ובין בגינה היו מידן מניעת תשמישיו, משא"כ אם לבסוף אמרינן כהתוס' שבגינה יש דין שעינא בישא הוא ג"כ המחייב, וא"כ מה שמשוה המשנה גינה וחצר איכא למימר בשניהם ואפ' גבי החצר הוא מצד תביעה של היזק.

ויש נפ"מ באופן שלא היו שותפין קודם אם יכול לתבוע תשמישיו ג"כ. ויש ג"כ נפ"מ בכגון שאלה אחת שאמר לי הרב הגאון ר' אריאל עובדי' שליט"א באחד שתבע את שכינו לעשות כותל שלא רוצה לראות בריכה של חבירו מחמת הל' צניעות, ושם המציאות היא להיפך שהתובע רוצה שחבירו יבנה כותל כדי שהוא לא יראה אותו (מחמת הלכות פריצות וכדו'), וקשה לומר שהיזק ראייה סתם שאחד מזיקו בעיניו יכול לחייב מי שהוא עצמו רואה וניזק על ידי ראייתו, אבל לכאורה מניעת תשמישיו יכול לתבוע, שודאי אין לאדם להשתמש בחצירו בשעה שיש פריצות ממולו, וודאי לא יניח את בניו ובני ביתו לשים עצמן במקום מכשול של שמירת עינים וכדו', נמצא שמפסיד תשמישיו. וכל זה הוא רק לפי מאן דמפרש דהיזק ראייה הוא מהלכות מניעת תשמישיו ולא רק דין היזק, אבל אם נאמר כמו שביארנו מהקונטרסי שיעורים זה לכאורה רק במקום שהיו שותפים מקודם, והיה לו חלק זה לכל תשמישיו ועכשיו חבירו מערב א"כ לא חלקו יפה, אבל סתם שכנים צ"ע אם יכול לתבוע מחבירו מה שרק ע"י גרמא הוא לא יכול להשתמש בחצירו כל זמן שרוצה.

אחר, ונפרך לגמרי ממה שהיה חלוקה קודם ואינו תביעת שותפין כלל, משא"כ אם אין לו יכולת להשתמש בחלקו זהו כמו מקח טעות על החלוקה שאין אתה נותן לי חלוקה הגונה עם יכולת לעשות צרכי בחלק שלי.

ולפי דבריו, הר"ן אזיל שפיר לשיטתו, דאם להר"ן זוהי הגדרת שותפות, באמת מובן שפיר הצד של מניעת תשמישיו שהסביר שם באות י', ומובן למה משמע מהר"ן כהרשב"א שהיזק בחצר הוא יותר מהיזק בגינה, דלא אמרינן שיש צירוף של היזק בעינא בישא אם סתם היזק של ראי' דברים המוצנעים של חבירו אלא אדרבה זה רק לפי תוס' שהעיקר הוא תביעת מזיק וניזק, אבל לפי הר"ן שהוא דין שותפות ודין חלוקה או מובן שהדין של עינא בישא של גינה הוא דין חדש של מזיק וניזק ואינו נכלל בסתם היזק ראייה, שלפי הר"ן היא תביעה לקבל חלקו שהיה לו קודם.

וא"כ אין שום פשיטות דלפי המ"ד גבי חצר היזק ראי' שמי' היזק שילמד שיש היזק ראי' גבי גינה רק מחמת דהמשנה חדשה כן, אבל בפשטות יהי' שיש היזק ראי' פחות גבי גינה שלא מונע זה תשמישו, וכמו שיטת הי"מ בתרא ברא"ש.

(ו) **ולכאורה** יוצא מזה נפק"מ למעשה, מאחר שהגמ' נקטה דמלישנא ד"וכן בגינה' יש צד להשוות חצר וגינה, וא"כ למ"ד שמיה היזק איכא למימר שאפ' למסקנא פשטות דין חצר וגינה שוה, ולפי הראשונים ששניהם היו מחמת היזק ראי' שמהיכ"ת שיש חיוב של כותל מחמת עינא בישא, א"כ איכא למימר

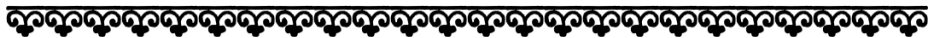

אבות ותולדות נזיקין

הרב אהרן חמווי

מח"ס מאורי האש, ורב דק"ק ספרדים בוטון

אמנם, עוד הקשה מהרש"ק זצ"ל בס' תפארת שמואל (בחי' הנדפסים בסוף הגמ') איך הסתפקה הגמ' לומר תולדותיהם לאו כיוצא בהן, הרי יש לנו משנה מפורשת דקתני 'לא הרי השור כהרי המבעה' וכו', דהיינו אילולי החומרות והקולות שיש בכל א' מהאבות, הוה מצי לכתוב רק אב אחד בתורה וכל שאר נזקי ממון היו למדים ממנו כתולדותיו. ומוכח שהיה חייב בהם כאילו הם כתובים ממש.

ועוד קשה לפירש"י, שבסוף המשנה קתני 'הצד השוה שבהם', והגמ' לקמן (ו:) לומדת שהצד השוה בא לרבות כמה דוגמאות שהם תולדה של ב' אבות ביחד, ובכל זאת חייב לשלם מהצד השוה. ומוכח מכאן שמשלמן נזק שלם על התולדות בדיוק כמו על האבות. וא"כ איך הסתפקה הגמ' בתשלומי תולדות.

והנה, הפני יהושע כאן מתרץ קושי' המהרש"ק, בהקדים שיש ב' מיני תולדות: יש תולדה שהיא שוה במעלה לאב, ובודאי היא כיוצא בה, כגון התולדות דאבות מלאכת שבת, שתולדותיהן כיוצא בהן שהן שוות במעלתן ובדינן. ויש עוד סוג של תולדות שהן פחותות מהאבות, וכעין תולדות דאבות

איתא בגמ' ב"ק (ב.) 'מדקתני אבות, מכלל דאיכא תולדות, תולדותיהן כיוצא בהן או לאו כיוצא בהן' וכו', 'א"ר פפא, יש מהן כיוצא בהן ויש מהן לאו כיוצא בהן'. ולקמן (ג:) מסקנת הגמ' דכל תולדות אבות דנזיקין כיוצא בהן. וכי קאמר רב פפא לאו כיוצא בהן אתולדה דחצי נזק צורות, דהלכתא גמירי לה, ונקראת תולדה דרגל לשלם מן העלי' ולפוטרה ברשות הרבים. ופירש"י את שאלת הגמ' 'מי אמרינן תולדות כיוצא בהן, לא שנא אב לא שנא תולדה, אם הזיק משלם, או דלמא לא'. והקשה מרן הגרי"ז זצ"ל איך ניתן לומר שאינו משלם כלום בנזקי התולדות, דא"כ על שום מה נקראים תולדות, ומאי נפקא מינה בהם.

וקושיא זו יש לתרץ ע"פ המבואר אצלנו במ"א ע"פ מרן הגר"ח זצ"ל, שמלבד תשלומי נזק יש ג"כ איסור להזיק וחיוב שמירה, ומי שפושע בשמירת ממון נקרא רשע ונענש בדיני שמים. ובכן אפי' אם אינו משלם בנזק התולדות, עדיין יש בהם חיוב שמירה ודיני שמים אם פושע בשמירה, כגון אבנו סכינו ומשאו שהניחן בראש גגו והזיקו ברוח מצוי'. ואפי' אם יפטר בדיני אדם, עדיין יתחייב בדיני שמים שלא שמרם.

ממונא ולא קנס, ואילולי ההללמ"ס היה צ"ל חייב נזק שלם ולא פטור.

הטומאה, שהן באות מחמת האבות וגולדות מהם, ולכן לענין דינא הן פחותות מהאבות.

והנלע"ד לתרץ בזה שיש ב' סוגי תשלומין: סוג א' הוא תשלומין כבכל דינים שבין אדם לחבירו, שבנויים על היסוד שכל המחסר ממון חבירו, בין ע"י נזק בין ע"י פשיעה בשמירה וכיוצא, חייב להשלים לחבירו את כל החסרון עד הפרוטה האחרונה. אמנם יש סוג אחר של תשלומין שלא באים להשלים חסרון חבירו, שהרי אינו משלם לו כל ההפסד, אלא רק מקצתו, או משלם יתר על הנזק (כמו בתשלומי כפל), ויסוד פרעון זה הוא לצאת בו ידי דיני שמים (ומה שחסר לחבירו, יקבל ממקום אחר - שהרבה שלוחים למקום). ובכן פירש"י שאם תולדותיהן כיוצא בהן 'משלם לו' הכוונה תשלומי חסרונן כדין תשלומים שבין אדם לחבירו וכשאר אבות נזיקין שמשלם נזק שלם. ואם לאו כיוצא בהן, אז איננו 'משלם' תשלומין מסוג זה, אבל אולי יהיו בכ"ז תשלומין לצאת ידי שמים, כחצי נזק.

אמנם גם זה קשה לפרש ברש"י, דא"כ שאלת הגמ' היתה רק בתולדות האבות המועדים, ולא בתולדת קרן תמה. והרי הרא"ש והרי"ף פי' שהשאלה היתה בכל האבות בין בתם ובין במועד אם תולדותיהן כיוצא בהן, וגם הגמ' עצמה דנה בתולדות דקדן אם הם כיוצא באב.

ועל כרחק צ"ל בפרש"י, בפשטות, שאם תולדותיהן לאו כיוצא בהן לא ישלם 'כתשלומי האב', אלא פחות ממנו, כיון שאינו

ועל כן שאלת הגמ' היא, כיון שמוכח ממילת אבות שיש תולדות, איזה סוג של תולדות יש לנו לרבות, השוות מצד המעלה או הפחותות מהם. וע"ז תירץ רב פפא שיש תולדות השוות ויש פחותות (דהיינו חצי נזק צרורות). וא"כ אין שום קושי' מהמשנה, שכוונת המשנה לומר שאין האבות שוות במעלה אחת לשניה, שיש בהן קולות וחומרות, ואם לא היו כולן כתובות, לא היו כולן שוות לזה שכתוב אלא פחותות ממנו.

ומ"מ עדיין תקשה הקושי' הנ"ל מהלימוד שבסיפא שבצד השוה. ושמעתי מתרצין שהאוקימתא שבדף ו' לרבות תולדות היא לפי מסקנת הגמ' שתולדותיהן כיוצא בהן ואם היה הדין שתולדותיהן לאו כיוצא בהן, לא היינו אומרים כן.

ועדיין קשה לענ"ד לפרש"י, שבחקירת הגמ' היו ב' צדדים, דהיינו או דמשלם בתולדות או דאינו משלם כלל. ולפי המסקנא דאמר ר"פ יש מהן כיוצא בהן ויש מהן לאו כיוצא בהן, דהיינו צרורות, יוצא שאין שום תולדה שפטור בה לגמרי, ואין ב' הצדדים של רב פפא כעין ב' הצדדין שבחקירה.

והיה אפשר לתרץ בזה, שבנזק צרורות מעיקר הדין פטור לגמרי, שהרי בזה אין התולדה כיוצא באב שלה, רק שיש הלכה למשה מסיני שמחייבת אותו חצי נזק. אמנם אין זה נכון, שהרי חצי נזק צרורות הוא

הרא"ש השאלה היתה על התולדות השוות במעלה, הנלמדים מסברא שדומים בכל צד להאב, האם בכל זאת יש בהם תשלומין שונים, שכן מצינו שיש חילוקי דינים בין האבות בתשלומיהן. ומ"מ היא גופא קשיא בדברי הרא"ש, אם לומדים התולדה מסברא שהיא דומה לגמרי לאב מסויים למה לחלק בתשלומיהן. וגם השקלא והטרי' שבגמ' לא מובנת, שבא לדמות התולדות לאב שתכונותיהן שוות, לתרץ הקושי' שבתשלומין, והלא כבר ידענו שהם שוים לגמרי, ובכ"ז היתה השאלה מה דין התשלומין, וצ"ע מה כוונת הגמ'.

ובכן ביאר מרן הגרי"ז זצ"ל את שיטת הרי"ף והרא"ש דפשיטא דאיכא חיוב תשלומין גם בתולדות, שזה נלמד מסברא, שהם דומים לאבות מכל צד. והספק בגמ' הוא אם יש לתולדות את אותן ההלכות שיש לכל אב, משום שאין התולדה אותו 'שם מזיק' כמו האב עצמו. ושאלה זו היא בכל ההלכות המיוחדות לכל אב ואב. דהיינו למשל, הבור שפטור על הכלים, האם תולדה דבור שאינה בור ממש, גם פטורה על הכלים, וכן בפטור טמון באש, ופטור של רשות הרבים בשן ורגל, ובדין תמות שמשלם חצי נזק מגופו שבקרן, דאולי כל ההלכות האלו נאמרו רק באבות עצמם, ולא בתולדותיהם. [ועפ"ז מתורצת הקושי' הנ"ל דאפי' אם תאמר תולדותיהן לאו כיוצא בהן, במשנה מצי למילף 'חיוב תשלומין' מאב לאחר ואפי' בצד השוה, שחיוב תשלומין הוא סברא].

וא"ת איך יתכן לחייב את התולדה בדבר שהאב עצמו פטור עליו, כגון טמון באש, הרי

שוה במעלה אליו. וא"כ דין צרורות הוא כזה שמשלם חצי נזק, ולפי"ז דברי רש"י מכוונים כדברי הרי"ף והרא"ש, כדלקמן. אבל אין זה משמעות הדברים בפרש"י, ועדיין צ"ע (וע' לקמן יישוב לפרש"י).

והנה, הרי"ף פי' את שאלת הגמ' וז"ל 'כיון דקיימא לן דנזק שלם ממונא הוא וחצי נזק קנסא, ומועד שהזיק משלם נזק שלם מן העלי', ותם שהזיק משלם חצי נזק מגופו, בעינן למידע תולדות דהני אבות אי כיוצא בהן נינהו, דכל מועד מינייהו תולדה ידי' כוותי', דמשלם נזק שלם מן העלי', ותם שהזיק תולדה ידי' כוותי', דמשלם חצי נזק מגופו, או דלמא תולדותיהן לאו כיוצא בהן'. עכ"ל.

והנה, ע"פ מהלך הרי"ף והרא"ש בגמ' סרו כל הקושיות בשיטת רש"י, שברור שהתולדות חייבים בתשלומין, ושאלת הגמ' היתה רק 'כמה' הם התשלומים (ולא תקשה קושי' הגרי"ז הנ"ל). ובזה ניחא שהתולדה דלאו כיוצא בהן היא צרורות שמשלם בה חצי נזק. גם לפי"ד הרי"ף והרא"ש מתורצת קושי' התפארת שמואל, דכל עוד דלא כתוב בתורה האב דקרבן שיש בו תשלומי תם ומועד, הייתי יכול ללמוד בפשטות כל האבות א' מהשני, אילולי הקולות והחומרות שהוזכרו במשנה.

וגם מבואר מדברי הרא"ש דלא כפי' הפני יהושע לשיטת רש"י, שלפי"ד הפני' שאלת הגמ' היתה אילו תולדות באה המשנה לרבות, השוות במעלה, או הפחותות מהם שיהיה דינם שונה משל האבות. אבל לפי"ד

אבות ותולדות נזיקין

הרב אהרן חמווי

בחר בהלכה של מן העלי' ומגופו שמצויה בכל האבות.

ולענ"ד קשים דברי הגרי"ז, דבשלמא החילוק של תשלומין מן העלי' או מגופו, הרי הוא תנאי בצורת התשלומין, אם כך או כך, וא"ש שאלת הגמ' אם תנאי זה עובר לתולדות או לא. אבל הרי"ף נקט גם את החילוק דחצי נזק הוא קנס, ונזק שלם הוא ממון, וקשה, מה שייך להסתפק אם זה עובר לתולדות, הרי אם אין גזירת הכתוב של קנס בתם עובר לתולדות מתבטלים התשלומין לגמרי [ואולי גם המועד דתולדת קרן לא ישלם, שהרי לא הועד בבעליו ג' פעמים, שהיה פטור עד עכשיו]. ולפי"ז נמצא שחילקת בין האב והתולדה בחיוב התשלומין, וזה נגד דברי הרא"ש שאמר שכיון שהתולדות דומות לאב מכל צד אין סברא לחלק בחיוב התשלומין.

ועוד קשה למה נקט הרא"ש שהשאלה בתולדות היא משום שמצינו 'שינויים בתשלומיהן בין תם למועד', הרי עיקר השאלה כאן היא באב עצמו, אם ההלכות עוברות מהאב לתולדה, דהיינו למשל אם תולדת שן ורגל משלם מן העלי' או לא או האם תולדת קרן תמה משלם מגופו או לאו מגופו (ואולי משלם חצי נזק מכל מקום).

ובספר ברכת אברהם ביאר את שיטת הרי"ף והרא"ש באופן אחר, והוא בהקדים מ"ש לקמן בגמ' (טו:): 'השתא דאמרת פלגא נזקא קנסא, האי כלבא דאכל אימרי, ושונרא דאכלה תרנגולא, משונה הוא, ולא מגבינן

התולדה נלמדת מן האב, ואיך תהיה התולדה חמורה ממנו. וגם עדיין קשה כדלעיל כל השקלא והטריא שבגמ', שבא לדמות התולדות להאבות בתכונותיהם, הרי סברא זו כבר ידענו מלפנ"כ.

ותיר' הגרי"ז שהפטורים בהלכותיהם אינם מצד הסברא, אלא מגזירת הכתוב, וא"כ בור יש לו שם מזיק גם לענין כלים, ולא שיש שם מזיק גם לענין טמון (ובמקו"א ביארנו שלפי"ד הגר"ח זצ"ל חיוב השמירה הוא על הכל, גם על הטמון ועל הכלים), אלא שיש כאן גזה"כ לפוטרו בדיני אדם בדברים מסויימים האלו. וע"ז דנה הגמ' אם גזה"כ הפוטרת באב נאמרה גם על תולדותיו, שהרי אינם ממש 'בור' ו'אש' ככתורה. ומסקנת הגמ' היא, דכיון שאין חילוק בין תכונות האב ובין תכונות התולדה ('מה האב אף התולדה'), מסתבר שיש לתולדה את שם האב ג"כ, כאילו הוא האב עצמו, ויהיו כל דיניהם שוים. ואפי' בצרורות יש כל הדינים של רגל שפטור ברה"ר ומשלם מן העלי' וכו', רק בנוסף לזה יש הלכה למשה מסיני שמשלם חצי נזק בלבד.

ופי' דברי הרי"ף והרא"ש לפי דברי הגרי"ז הוא, כיון דודאי יש חיוב תשלומין גם בתולדות, שזו סברא פשוטה ואין לחלק בזה כלל בין האבות והתולדות, רק היות ומצינו שינויים בתשלומין בין תם למועד, דהיינו קנס או ממון, וגם מן העלי' או מגופו, לכן הסתפקו בגמ' האם הלכות אלו כיצד לשלם נוהגות גם בתולדות. והוה מצי הרי"ף למינקט השאלה בטמון באש, וכלים בבור, רק

אברהם, מה שייכת שאלה זו בתולדת קרן תמה, הרי היא כבר משונה, דלאו אורחי' הוא, ומשלם באב חצי נזק קנס. ומה שייך לומר בתולדה ששינה מהאב, ושיהיה דינו לשלם פחות מהאב, הרי שניהם משונים כאחד, והיה צ"ל דינם שוה.

ועוד מש"כ הברכת אברהם למסקנת הגמ' שצורות הם התולדה דלאו כיוצא בהן, משום שהיא משונה ואינה מצוי' ולכן משלם חצי נזק, ובאמת היה צ"ל חצי נזק קנס כמו כלבא דאכל אימרי, ובאה ההלכה למשה מסיני לאשמעינן חידוש שכאן זה ממונא ולא קנסא. והנה, הרא"ש בעצמו שם סתר דברים אלו שהרי כ' 'הא דקאמר הלכתא גמירי לה דממונא הוא, להא לא בעי הלכתא, דממילא ממונא הוא כיון דתולדה דרגל הוי, ועיקר ההלכה לחצי נזק גמרי'. וא"כ ברור שהרא"ש לא ראה בדין צורות שום שינוי באורחי', ומסברא הוא ממון, והיה צ"ל תשלומי נזק שלם, אי לאו ההללמ"ס שגורה כאן לשלם חצי נזק.

ונלע"ד בעזה"י להסביר את דברי הרי"ף והרא"ש באופן אחר ובזה יתיישבו ג"כ דברי רש"י. והוא בהקדים מש"כ תוס' (ב'. ד"ה ולא) דמשמע מהמשנה דעונשין ממון מן הדין, ובמכילתא תניא, כי יפתח וכי יכרה, אם על הפתיחה חייב, על הכריי' לא כ"ש, אלא ללמדך שאין עונשין ממון מן הדין. וגם לרא"ש ולרי"ף הוקשתה קושי' זו.

ובכן סוברים הרי"ף והרא"ש, שבאמת היה אפשר ללמוד אב מאב אחר לחייבו נזק שלם, ולענוש ממון מן הדין, כדמשמע במשנתנו.

בבבל, והני מילי ברברבי, אבל בזוטרי אורחי' הוא. ופרש"י שם 'משונה הוא דאין דרכן בכך, והוי תולדה דקרן לשלם חצי נזק'. ועוד הוסיף שם בנמוקי יוסף 'דכל מקום דלא אורחי', אע"ג דיש הנאה להזיק, תולדה דקרן הוי לכל מילי, ולא מגבינן לי' בבבל, ואי הוי אורחי' בשן, הויא תולדה דשן, וברגל, תולדה דרגל, ומגבינן ליה בבבלי'. ומוכח מכאן שאע"פ שאין כוונתו להזיק, בכל זאת הוי כל שינוי תם ומשלם חצי נזק.

וכן הרמב"ם (בפ"א מהל' נזקי ממון ה"ד) כתב, 'העושה מעשה שדרכו לעשותו תמיד כמנהג ברייתו הוא הנקרא מועד, והמשנה ועשה מעשה שאין דרך כל מינו לעשות כן תמיד, כגון שור שנגח או נשך, הוא הנקרא תם'.

והנה, מצינו תולדות שאינן מצויות כ"כ כמו האב, כגון נתחככה בכותל להנאתה שהוא תולדה דשן, דבודאי אינו מצוי כמו אכילת פירות. ואשר ע"כ הסתפקה הגמ' אם תולדותיהם כיוצא בהן לידון כמועדים בנזק שלם, או האם דינם כתם שמשלם רק חצי נזק. ובכן הגמ' המשיכה בשקלא וטרי' לברר שתכונות התולדה הם בדיוק כמו תכונות האב, ובאופן שלא נמצא בהן ענין מיוחד דלהוי משונה מן האב, גם אם לא יהיה מצוי כמוהו כ"כ, ובכן תולדותיהן כיוצא בהן.

ולענ"ד גם דברי הברכת אברהם קשים מאוד להוללמם, שהרי הרי"ף והרא"ש פי' שהספק ג"כ בתולדת קרן תמה, האם היא כאב לשלם חצי נזק מגופו או דלמא תולדותיהן לאו כיוצא בהן. ולפי"ד הברכת

מסברא. וזו כוונת הגמ' בכל הסוגי' - 'מה האב אף התולדה' - שדומים לגמרי בתכונתם, ובכן אין כאן פירכא איך עונשין מן הדין בתולדות (וצ"ל שגם התולדות הנלמדות מן הצד השווה מבין ב' אבות כלולות באבותיהן).

וכעת נבוא למסקנת הגמ' דאמר רב פפא יש תולדות כיוצא בהן ויש תולדות לאו כיוצא בהן, דהיינו צרורות. דבאמת גם תולדה דצרורות כלולה באב עצמו ופטור ברה"ר ומשלם מן העלי', ורק באה ההללמ"ס וממעטת התשלומין מנזק שלם לחצי נזק. וצריך להבין למה שונה דין צרורות מכל שאר תולדות. ואין לומר שסברת הקולא בצרורות היא משום שזה שינוי מאורחי', דראשית כל א"כ היה צ"ל חצי נזק 'קנס' כמו כלבא דאכל אימרי. ועוד, דהרי מבואר בשיטמ"ק מתוס' הרא"ש בשם ר' יונה שדין צרורות נאמר בכל הג' אבות דשור וולכן נקט ר"פ יש מהן בלשון רבים, והסיבה שהגמ' תלתא א"ז ברגל משום שהוא שכיח יותר], וצרורות דשן כגון חזיר שהיה נובר באשפה והתזו והזיק שמשלם חצי נזק דצרורות, וכן צרורות דקרבן כגון צרורות דמחמת בעיטה. ובתם מיבעיא לי' אם יש שינוי בצרורות לרביע נזק לרב אשי, ואם נאמר שדין צרורות הוא משום שינוי, מה שייך שינוי אורחי' מקרבן תמה, הרי היא כבר משונה ועומדת (וכדקשינו לעיל).

שהרי יסוד דיני ממונות הוא למלא את החסרון שגרם לחבירו עד הפרוטה האחרונה, ולא משנה באיזה אופן הזיקו. אמנם לאחר שנודע לנו שיש שינוי בתשלומין בין תם למועד, שהתם משלם רק חצי נזק קנס מגופו, א"כ מוכח שבנזיקין א"א לדון ולענוש ממון מן הדין, ע"פ סברא, היות שיש חידושים וגזירת הכתוב בתשלומין אלו. וכעין זה כ' הרשב"א לתרץ את קושי' התוס' דשאני בור דחידוש הוא שחידשה התורה בתשלומי בור, ואין לך בו אלא חידוש. ובכן שאלה הגמ' כאן תולדותיהן כיוצא בהן או לאו כיוצא בהן, דא"א לדון מסברא מה הם תשלומי התולדות, ואולי יפטר לגמרי. ובכן אין כאן שום סתירה לפרש"י, שגם רש"י התכוין לדברים אלו שבנזיקין אין עונשים ממון מן הדין, כהרי"ף והרא"ש.^[א]

ותיר' הגמ' הוא שבאמת בנזיקין מאחר דידוע שיש שינויים בתשלומין, א"א ללמוד א' מהשני ע"י קל וחומר או מה מצינו וכדומה. אבל שאני התולדות שאינם למדים 'בדין' מהאבות, אלא הם כלולות באבות עצמם, וכיון שהתולדות דומות לגמרי לאבות בכל צד, ידעינן אותם מסברא, והרי הן כאבות עצמם לכל דבר.

וכן מצינו בשיטה מקובצת (ב'. בד"ה עוד) תולדה דשבת ילפינן לה מקרא בפרק הבונה, דדרשינן 'הנה' אבות 'מהנה' תולדות, ותולדות דנזיקין לא ילפינן מקרא אלא

[א] וע' בגליון הש"ס לגרעק"א וצ"ל שהביא עוד מכילתא בפסוק וטבחו או מכרו, אם על הטביחה חייב, על המכירה לא כ"ש, אלא שאין עונשין ממון מן הדין. והרי גם שם יש חילוקי דינים דלא ע"פ הגיון שהרי תשלומי ד' וה' הם קנס, ואין לך בו אלא חידושו.

כמבואר בפילפולא חריפתא (או' ג') ובפני
יהושע (שבת דף ס"ח. בתוס' ד"ה דאית),
ע"ש. ובוה מתורצות כל הקושי' בעוהי"ת,
והכל יבא על מקומו בשלום.

אלא ע"כ צ"ל שצוררות חייבים רק בחצי
נוק משום כח הגוף שפירש מחוץ לבהמה
(וכחצים שאדם יורה שהם כוחו) ולכן הוא
פחות מהאב עצמו. ודומה לאבות הטומאה
שתולדותיו פירשו ממנו, והם פחותים מהאב,

בענין בור המתגלגל

הרב ישראל נתנאל נמדר

מח"ס שבת לישראל ונר יעקב, בית מדרש דגרייט ביק

דברי הגמרא וביאור הראשונים גבי בור
המתגלגל והזיק בהדי דאזלי

דהיינו רגלי אדם שגלגלוהו – הזיקו. והתוס' נחלקו עליו וכתבו דבאמת המתגלגל חייב ולא בעל התקלה כלום, ושוב המשיכו התוס' להקשות מכמה מקומות שנראה דכשהזיק ב' בעלי חיים בהדי הדדי, שניהם חייבים מחצה על מחצה. ונראה דכונתם להקשות דלכאורה כמו ש' רש"י כאן דצריך בעל התקלה להיות חייב משום אשו (וכאן חייב במחצה, דבעל המתגלגל גם חייב כאן דהוי כוחו), ולכן האריך להוכיח דכשהמתגלגל הזיק בכונה כל ההזיק מתייחס לו ובעל התקלה פטור לגמרי.

והביאו תוס' דבדף כא/ג איתא דכלב שנטל חררה והלך והדליק את הגדיש חייב רק בעל הכלב, ומסיקה הגמרא שם דבאמת צריך להיות ששניהם חייבים, ולכן קשה דהכלב הוא כמו המתגלגל בציור שלנו והרי צריכים להיות גם המתגלגל וגם בעל התקלה חייבים. ומטעם זה באמת כתב בתוס' ר' פרץ דאכן הוא הדין בנידון דידן דגם המתגלגל חייב מחצה.

בב"ק דף ו. איתא, רבא אמר, לאתויי בור המתגלגל ברגלי אדם וברגלי בהמה, ה"ד, אי דאפקרינהו, בין לרב בין לשמואל היינו בור, מאי שנא בור, שכן תחילת עשייתו לנזק ושמירתו עליך, הני נמי תחילת עשייתן לנזק ושמירתן עליך, אלא דלא אפקרינהו, לשמואל דאמר כולם מבורו למדנו, היינו בור, לעולם דאפקרינהו, ולא דמי לבור, מה לבור שכן מעשיו גרמו לו, תאמר בהני שאין מעשיו גרמו לו, שור יוכיח, מה לשור שכן דרכו לילך ולהזיק, בור יוכיח, וחזר הדין, לא ראי זה כראי זה וכו'. ע"כ. הרי שממשיכה הגמרא להביא בדיוק את המקור לבור המתגלגל והציור שחייב עליו רק מצד השוה. והתוס' ועוד ראשונים גרסו דאי בהדי דקא אזלי מזקי הוי כחו ולכן אין זה בא מהצד השוה במתניתין. ויש לברר מי חייב בציור זה, בעל התקלה (דהיינו בעל הדבר שמתגלגל) או האדם שהתגלגל ברגליו.

אבל התוס' שם כתבו לתרץ דשאני התם גבי כלב שהרי בהמה אין לה דעת משא"כ באדם המתגלגל שיש לו דעת וכיון דפשע וגלגלו והזיק בכוחו לכן חייב, ובעל התקלה פטור לגמרי, שהרי הוא דומה למי שהדליק אש

ראשית, ברש"י שם לא גרס הא דהזיק בהדי דאזלי, וביארו הראשונים בדעתו דס"ל דכאן בעל התקלה אינו חייב משום כחו אלא משום אשו, שהרי נחשב כרוח מצויה ובעל התקלה הניח התקלה שם ובכח אחר מעורב –

בענין בור המתגלגל

הרב ישראל נתנאל נמדר

סיועו של כח אחר דהיינו הרוח, וכאן התקלה מונחת במקום שעוברים בנ"א והוי כרוח מצויה שיתגלגל ברגלי אדם, ולכן בעל התקלה חייב משום עשיית אש. והיינו רק בגוונא דיש לחייבו ולא את המגלגל, דכפשוטו ס"ל לתוס' שבעל המגלגל חייב כיון 'דלענין כדי שלא ילכו כ"כ בחוזק שיתיוז ויזיקו דרכו להתבונן שפיר'. אלא דיש אופנים שבעל התקלה חייב, וכמו שהביאו תוס' גבי כלב שנטל חררה וכדומה, שה"מגלגל" אינו אדם אלא בהמה או דבר אחר שאין בו דעת, דבזה יש לחייב את בעל התקלה [או בכולו או במחצה]. וכן עיין בתוס' ר"פ שכתב כן ועוד הוסיף די"א שהוא חייב משום אדם המזיק. ולכאורה פלא הוא שהרי לא הזיק בכחו כלל רק הניח איזה תקלה ברה"ר ואדם שני גלגלו והזיקו. וצריך לומר דס"ל דדנינן בכל מה שעשה כמעשה אחד [כלומר כמעשה אריכתא] ולכן הוי כהזיק בכחו.

יתר ביאור ביש מפרשים בתוס' רבינו פרץ

וליתר ביאור, שמא יש לפרש דידוע דגבי כותל ואילן (ו:) יש מושג של בור ההולך ומזיק. ולכאורה קשה, דצריך להיות מזיק של אש כיון שהולך ומזיק. וישנם ב' ביאורים באחרונים: בדברי משפט כתב דהטעם הוא דא"א להיות אש אלא כשיש כח אחר מעורב בו, וכאן בנפילת הכותל אין בו כח אחר אלא הכותל נפל מחמת עצמו ולכן הוי כבור ההולך. ולכן מדמה הרא"ש לדליל שקשור באדם, דבזה אין בו כח אחר ורק כשקשור מאליו נחשב ככח אחרים בו והוי אש.

ובא אחר ושרף טלית חבירו דאין סברא לחייב את בעל האש כלל שהרי השני שרף בכונה. ובדעת ר' פרץ צריך לומר דיש חילוק גבי מגלגל, שהרי באמת לא גלגלו בכונה ממש, אלא דפשע כיון דדרכו להתבונן בדברים כאלה, והוא פשע שלא התבונן, ובזה לא אמרינן שפקעה ההתייחסות של בעל התקלה ולכן שניהם חייבים.

הרי דיש לנו ג' שיטות בענין מי חייב בבור המתגלגל ברגלי אדם והזיק בהדי דאזלי: דעת רש"י דרק בעל התקלה חייב, דעת התוס' דרק המגלגל חייב, ודעת ר' פרץ דשניהם חייבים מחצה על מחצה.

בגדר המזיק של בור המתגלגל

ובגדר המזיק בבור המתגלגל בהדי דאזלי, עיין תוס' שכתבו וז"ל, בכל הספרים כתוב אי בהדי דקא אזלי קמזקי כחו הוא, ופירש הקונטרס דלא גרס ליה, וטעמא משום דאמרינן לקמן בהמניח (כו:) אין דרכן של בני אדם להתבונן בדרכים. ובעל התקלה נמי אין לחייבו מטעם אדם המזיק אלא משום דחשיב כרוח מצויה והוי אשו. ואין למוחקו בשביל כך, דלענין כדי שלא ילכו כ"כ בחוזק שיתיוז ויזיקו דרכו להתבונן שפיר, ולהכי פריך כחו הוא ויתחייב המגלגל הכל ולא בעל התקלה וכו', עכ"ל.

הרי שהתוס' הביאו את דעת רש"י דאין המגלגל חייב אפילו כשהזיק בהדי דאזלי, ותוס' חולקים כנ"ל. ושוב כתבו דבעל התקלה אינו חייב מדין אדם המזיק אלא רק מדין אש. והיינו דאש הוא איזה דבר שמזיק ע"י

באופן דמצויה להתגלגל ולהזיק בהדי דאזלי
הוי ככחו ולא בור. ועדיין צ"ע.

ולענין גדר החיוב של המגלגל (דלפי תוס'
חייב בכל), לכאורה הוי כאדם המזיק בכחו
שהרי מגלגל את התקלה ומזיק, ולכאורה אין
סברא לחייבו משום אש דהוי רק כרוח
מצויה ולא עשה שום אש.

לענין הלכה

ולענין הלכה עיין בשו"ע (חו"מ סי' תיא)
שכתב המחבר (סעיף ג-ו) וז"ל "אם הניחם
בר"ה, ולא הזיקו במקומם, אלא נתגלגלו
למקום אחר על ידי רגלי אדם או רגלי
בהמה, אם הזיקו דרך הלוכן על ידי רגלי
אדם חייב המגלגל הכל, שהוא פושע בהזיק
זה, ובעל התקלה פטור. אם גלגלם רגלי
בהמה והזיקו בהילוכם, חייב בעל הבהמה
החצי, ובעל התקלה החצי. אם התיזה הבהמה
והזיקה דרך הלוכה, משלם בעל הבהמה
רביע, ובעל התקלה שלשה חלקים. אם לאחר
שנחו מגלגולם הזיקו, הוה ליה בור וחייב
בעל התקלה הכל", ע"כ.

והיינו כפי כל דברינו לעיל, ופסק כתוס'
דאם הזיקו דרך הלוכן על ידי רגלי אדם
חייב המגלגל הכל, ובעל התקלה פטור.
והטעם שהוא פושע בהזיק זה, ומשמע דאם
אינו פושע בעל התקלה חייב בו כמשמעות
התוס'. ואם לאחר שנחו מגלגולם הזיקו, הוה
ליה בור וחייב בעל התקלה הכל, ובזה כולם
מודים.

אולם בנחלת דוד (ו:) כתב לבאר וז"ל
"ונראה דלא קשה מידי, דכל עיקר החילוק
שבין בור לאש הוא דאש הולך ומזיק ומשיג
את הניזק בכל מקום שהוא, ובבור הוא
להיפוך שהמזיק עומד על עמדו והניזק הולך
מאליו, והיינו דוקא בדבר שהולך ע"י הרוח
דאין גבול להליכתו ויכול להשיג את הניזק
בכל מקום שהוא, אבל כותל ואילן יש גבול
לנפילתן ויותר מהגבול אינם יכולים לילך,
והניזק צריך לבוא אל המקום ההוא בכדי
שיוכל להנזק, וא"כ בור ממש הוא וכבור
אריכתא דמי כמו תל גבוה, הכי נמי חדא
בור הוא מלמעלה עד מקום שיוכלו ליפול
מעצמן כיון דהניזק צריך לבוא שמה אל
מקום הנזק, כן נלפענ"ד בישוב דברי הרא"ש,
והוא נכון בסברא", עכ"ל. הרי דעיקר
החילוק בין אש לבור לדעת הנחל"ד הוא
דבאש הולך ומזיק ומשיג את הניזק בכל
מקום שיהיה ואין גבול בדבר, משא"כ בור
דהניזק בא אליו. אבל בכותל ואילן יש גבול
לנפילתן שהרי אין בהם כל סיוע של אחרים,
ולכן הויין בור ממש.

ומעתה יש לומר דמטעם זה י"א דא"א
שיהיה בעל התקלה חייב משום אש כיון
דכאן לכאורה יש גבול בדבר המתגלגל ברגלי
אדם ובהמה. ולכן נקטו דהחייב הוא משום
אדם המזיק והוי כמעשה אריכתא. ועדיין
קשה דלפי הנ"ל יש לומר דהוי רק דין "בור
ההולך" ואמאי הוי אדם המזיק. ושמא יש
לומר דבור ההולך הוא רק כשלא נתן שם
שום תקלה, אלא היה שם "ברשות" וכגון גבי
כותן ואילן דזהו מקומם אלא דנעשו רעועים
לאח"ו, וכיון דעליו לסלקם מעתה נחשבים
כבורו. אבל אם נתן תקלה ברה"ר בידים

קושיא מאדם ושור שדחפו שור לבור

יכול להזיק השור ולכן יש לומר דבעל הבור פטור ואין לו שום יחס להנזק כיון דבא בהכרח מכח האדם בכונה.

ולדבריו צריך לומר דאם אכן יש כח ביד הבהמה לדחוף את השור לבור והאדם לא היה לו כח לעשותו בפנ"ע, אכן חייב בעל הבור.

והנה, התוס' הביאו עוד קושיא מהגמרא לקמן דף נג: גבי אדם ושור שדחפו שור לבור כולן חייבין ואפילו בעל הבור. ולפי סברת התוס' בעל הבור לא עשה ולא כלום וצריך להיות פטור שהרי אדם דחפה, ובפשוטות הוי בכונה, ולכן כתבו התוס' לתרץ דצריך לומר דמייירי בשלא בכונה ולכן לא פקעה ההתייחסות של בעל הבור לנזק.

בור המתגלגל והזיק בתר דנייחי והטעם שהמגלגל פטור

ועוד מבואר גבי בור המתגלגל [והזיק בתר דנייחי] דרק בעל הבור/תקלה חייב ולא בעל הגלגל (השני) וצריך טעם לזה. ובתוס' שם כתבו (ד"ה לאתויי) וז"ל 'לאתויי בור המתגלגל, בכל הספרים כתוב אי בהדי דקא אזלי קמזקי כחו הוא, ופירש הקונטרס דלא גרס ליה, וטעמא משום דאמרינן לקמן בהמניח (דף כז:) אין דרכן של בני אדם להתבונן בדרכים, ובעל התקלה נמי אין לחייבו מטעם אדם המזיק אלא משום דחשיב כרוח מצויה והוי אשו, ואין למוחקו בשביל כך דלענין כדי שלא ילכו כ"כ בחווק שיתיוז ויזיקו דרכו להתבונן שפיר, ולהכי פריך כחו הוא ויתחייב המגלגל הכל ולא בעל התקלה וכו', ע"כ. ע"ש עוד שהביאו ראיות לזה.

ולכאורה יש לדייק דבאופן שגלגל ולא הוזק מכח ההתזה, בזה אכן אין דרכן של בנ"א להתבונן שפיר ולכן פטור המגלגל. ואם כנים הדברים יוצא דבאופן שגלגלו בכונה לאיזה מקום, אכן חייב השני מדין עשיית בור, ומיניה דהראשון פטור לגמרי בזה.

ואולם בקצות החושן (סי' תי סק"ב) חקר דבאמת אם דחף השור הא' את השור הב' לבור פשוט דשניהם חייבים שהרי השור נחשב לשלא בכונה, ולכן בנידון דידן יש לומר דגבי חלק הנזק חייב בעל השור, לא פקעה ההתייחסות של בעל הבור, ולכן זהו הטעם שחייב בעל הבור לשלם. ואפילו אם האדם דחף בכונה הדין כן, ודלא כשיטת התוס'.

ולענין סברת התוס', כתב בח' ר' שמעון שקאפ (ב"ק סי' ד') בהקדם דיש לעיין בהטעם שפטרינן בעל האש ובעל הבור כשאדם הזיק בכונה, והוא, דבור ואש חיובם משום שהכין מזיק בעולם ולא משום ממונו, משא"כ גבי שן ורגל דההיזק הוא ממונו וחייב אפילו אם הושיט אדם בכונה. ולכן רק בבור ואש תלוי בכונת האדם שהזיק בהם, ולכן אם דעתו להזיק א"א שוב לחייב את בעל הבור והאש. ומעתה, גבי נידון דידן שדחפו אדם ושור את שור אחד לבור יש לחייב גם בעל הבור, דהרי נעשתה הדחיפה ע"י אדם עם השור ולכן הוי דחיפה גמורה ע"י השור לחוד. ובלי סיוע של האדם לא

פטור, קשרו אדם חייב, משום מאי חייב, אמר רב הונא בר מנח, משום בורו המתגלגל ברגלי אדם וברגלי בהמה, עכ"ד הגמרא, ע"ש.

הרי דבדליל שקשור בתרנגול באופן שהחיוב הוא מטעם בור המתגלגל, בעל התרנגול פטור דממעטין איש בור ולא שור בור. ובלי טעם זה משמע דאכן חייב בעשיית הבור, אף שהוא ה"שני" וכמו המתגלגל השני. והטעם הוא דאין סברא של 'אין דרכן של בנ"א להתבונן' דלא אומרים כן גבי בהמות. אבל לכאורה הדליל הקשור ברגלי התרנגול עביד לגלגולי בכל מקום, וא"כ קשה למה חייב בעל התרנגול בזה בלי סברת 'איש בור ולא שור בור'. וחשבתי לומר דבאמת המעיין יראה דגבי סוף דברי הגמרא לא מובא הטעם דבעל התרנגול פטור באופן שהזיק בתר דנח, ולכן יש לומר דלפי תלמיד הרשב"א טעם הפטור הוא משום דעבידי לגלגולי בכל מקום.

אלא דברש"י שם (ד"ה נקשר מאליו) כתב דטעם פטור הוא משום איש בור ולא שור בור. ולכן נראה דלדעתו צריך לומר כהתורה חיים ותוס' (בדף ו.) בטעם פטור שני גבי בור המתגלגל, דהוא משום שאין דרכו להתבונן, משא"כ גבי בהמות, וכמו שהבאנו לעיל. ועוד העירני ראש הכולל שליט"א דברש"י ד"ה אלא מבואר דבתחילת דברי הגמרא הדליל היה בביתו ולא ברה"ר. ולכן חשבתי דיש לומר דמטעם זה איתא בגמרא דטעם הפטור הוא רק משום 'איש בור' ולא מטעם דעבידי לגלגולי ואתי שפיר אפילו בדעת תלמיד הרשב"א דאין כאן חזרה ממש

ושמחתי שכן כתב בתורת חיים שם שדייק בתוס' כן, וכתב בסברת הדבר דשמא לא היה הולך השור במקום שהיה הבור מתחילה.

ואולם, עיין בתלמיד הרשב"א שכתב וז"ל 'וא"ת אם יתגלגל ברגלי אדם לחייב המתגלגל כמו שמתחייב ההופך את הגלל במקום שלא היה שם תחילה, הא לא קשיא דשאני בור המתגלגל דכיון דעביד לאיגלגולי בכל מקום שיזיק בתר דניח מעשה ראשון חייב, משא"כ בגלל וכו'. ע"כ. ולכאורה סברתו היא דהוי כמו שמונח בור בכל הרה"ר ולא שנא אם הוזק הנזק כאן או שם, הכל מתייחס להראשון שהניח שם את הבור המתגלגל. ונראה דלדעתו השני לא עשה ולא כלום, ולכן לפי דבריו משמע דאפילו אם השני מגלגלו בכונה למקום אחר, עדיין פטור דאינו עשה ולא כלום. באופן דנחלקו תלמיד הרשב"א והתוס' בטעם פטור השני. ובדעת תלמיד הרשב"א צריך לומר דאפילו כשהתירו שלא בכח, ונח קודם שהזיק, דרכן של בנ"א להתבונן בזה והיה צריך להיות חייב בעשיית בור אם לא שעבידי לגלגולי.

והנה בדף יט: איתא 'התרנגולין מועדין להלך כדרכן ולשבר וכו', אמר רב הונא לא שנו אלא שנקשר מאליו אבל קשרו אדם חייב, נקשר מאליו מאן חייב, אילימא בעל הדליל, היכי דמי, אי דאצנעיה אנוס הוא, ואי לא אצנעיה פושע הוא, אלא חייב בעל תרנגול, מאי שנא כוליה נזק דלא, דכתיב כי יפתח איש בור ולא שור בור, חצי נזק נמי איש בור ולא שור בור, אלא מתני' בדאדייה אדויי, וכי אתמר דרב הונא בעלמא אתמר, דליל הפקר, אמר רב הונא נקשר מאליו

בענין בור המתגלגל

הרב ישראל נתנאל נמדר

המתגלגל, ומזיק בהדי דאזלי. ולפי דברינו לעיל היה ניתן לחייב את המתגלגל כדברי התוס' [ולדיעה אחת ברבינו פרץ שניהם חייבים מחצה ומחצה, ואנן לא קי"ל כן]. ובפרט שהוא דבר גדול והיה לנתקל לראותו ולא לפגוע בו. אולם באמת אם העגלה פגעה ברכב רק מחמת שהיא על גלגלים והתגלגלה במדרכה הואיל והיא עשויה כמדורן, בזה יש לומר שחייב רק בעל התקלה, שהרי כל הטעם לחייב את המתגלגל (ולא אומרים דאין דרכן של בנ"א להתבונן) הוא משום 'דלענין כדי שלא ילכו כ"כ בחוזק שיתזו ויזיקו דרכו להתבונן שפיר', וכאן הרי לא התזו בכח כלל ולכאורה הוי אונס. אם לא שנאמר דהוי דבר גדול ולעולם חייב בו. כן נראה על פי כל הנ"ל. וכן דן שם במשפט שלמה ומסיק כדברינו, והוסיף להביא ראיות דאפילו בדבר גדול פטור המתגלגל באופן זה וחייב בעל החנות בכל הנזק, ע"ש.

(ב) **בפתחי** חושן (ג), הערה טו) כתב אודות מי שנוהג מכונית והתזוה בשלולית מים או באבן והזיקה, דאם הונחו שם ע"י אדם, לכאורה הוא כמו בור המתגלגל ברגלי אדם, ואם הוזק בהדי דאזלי יש לומר דחייב הנוהג. אבל שם דן לפטור את הנוהג דכבר הבאנו לעיל דרך באופן שהמתגלגל פושע בו שאין לו להשתגע בהליכתו ולהתזו תקלה, אבל הנוהג מכונית באופן הראוי אין שום שגעון ולכן הוא פטור [וא"כ החיוב על בעל התקלה והוא מדין אש כאמור לעיל, ולכן יהיה חייב על הכלים]. עוד כתב דהטעם שהמתגלגל חייב הוא משום שדרכן להתבונן כשהתזו בכלי גדול, אבל גבי נוהג מכונית

בגמרא, אלא דבסוף דברי הגמרא איירי בגוונא שכבר היה הדליל ברה"ר.

ויש שיטה שלישית, והיא שיטת תוס' הרי"ד (דף כד:): שכתב דהטעם דהשני פטור הוא משום דע"י גרמתו של שני לא נפטרת גרמתו של ראשון עד שהשני יעשה מעשה שמסלק את מעשה הראשון, ולכן אם מגלגלו בכונה השני חייב כיון דעשה מעשה שיסלק מעשה ראשון, עכ"ד. ולפ"ז נראה דהוא הדין גבי דליל שקשור בתרנגול דהראשון חייב דהתרנגול לא עשה מעשה, ולכן יש לומר ככל מה שכתבנו לעיל בשיטת התלמיד הרשב"א גם שיטת תוס' הרי"ד.

ציורים למעשה

ומעתה על פי כל הנ"ל יש לעיין בכמה ציורים למעשה בענין בור המתגלגל:

(א) **בספר** שמרו משפט (חלק ג' סי' ק') נשאל בענין בעל חנות ספרים שהניח ספרים מסויימים מחוץ לחנותו על פתח החנות בכדי למשוך קונים. לשם כך לקח עגלה של מתכת (בעלת גלגלים) שהיתה ברשותו וסידר על גבה מספר ספרים והניחה על מדרכה בצד הפתח החנות. והנה, יום אחד נתקל אדם בעגלה והיא החלה להידרדר במדרון המדרכה לכיוון הכביש ופגעה ברכב שהיה חונה בצד המדרכה, וע"י זה ניזוק הרכב. והשאלה היא אם בעל החנות או הנתקל חייב בנזק הרכב.

ולכאורה הוי כמו בור המתגלגל, דהעגלה היא כמו תקלה המונחת ברה"ר והנתקל הוא

לבני אדם וכדומה. האם המניח את השקית חייב מדין בור המתגלגל, ואם בעל המשאית אשפה חייב. והשיב דבעל השקית חייב מדין בור, ע"ש באורך.

ולכן לפ"ז אינו חייב רק על נזקי בנ"א ולא על על כלים, וא"כ על המכונית שהיא כלי פטור. ולכאורה הטעם הוא דבהנחת השקית עלול ליפול על ידי משאית אשפה לכן הוי כמי שעשה תקלה, דהיינו בור. ואע"פ שבעל המשאית אשפה עשה את הבור, הלא הוא לא עשה שום מעשה שגוען אלא דרך פעולתו, וצריך בעל השקית לשים לב בזה.

(ד) **בספר** משפטי התורה (ב"ק סי' ו') נשאל לגבי בחורים המתגוררים בפנימיה במוסד חינוכי שהכניסו כביסה לבנה למכונה אחת. אחד הבחורים לא שם לב והכניס בין הבגדים הלבנים גם בגד צבעוני. בעת הכביסה ירד הצבע מהבגד הצבעוני וצבע את הבגדים הלבנים של שאר הבחורים. והשאלה היא אם הוא חייב לשלם על נזק כל הבגדים או שזה שהפעיל את המכונה מבלי שיתבונן שיש שם בגד צבעוני חייב שהרי מחמת הפעלתו נגרם הנזק.

וכתב שם דאם המפעיל לא ידע שיש שם בגד צבעוני ואין דרך לבדוק איזה כביסה הניח כל אחד מהשותפים, הדין הוא דאותו בחור שהניח את הבגד הצבעוני חייב מדין בור המתגלגל שהזיק בהדי דאולי, שחייב מדין אש וחייב גם על הכלים [רק כתב שם על פי הסוגיא דמניח סם המות לפני בהמת חבירו דלענין הנזק של בגדי המפעיל, דינו כמזיק בגרמא, ואכמ"ל בזה]. ולי נראה

אין דרך להתבונן בדברים כאלה ולכן הוא פטור. ע"כ. ולי נראה להוסיף, דהרבה פעמים יש שלולית מים גדולה אצל המדרכה וע"י המכונית מתיזים מים על העוברים במדרכה וצריך להתבונן בזה, אך בדרך כלל שלוליות כזה הם כתוצאה מגשם ולא מחמת תקלת האדם].

ועוד כתב שם בפתחי חושן דאם הנהג התיז את האבן רק מחמת שנהג במהירות מופרזת וכדומה, לכאורה הוי כשגוען, והוי הציור של שלולית מים גדולה אצל המדרכה, דבזה חייב הנהג בכל.

ויש לדעת, דבפתחי חושן שם כתב בענין אם הונחו שם ע"י אדם דהוי בור המתגלגל ברגלי אדם, דאם נאמר דבעל המגלגל פטור משום שאינו בדרך שגוען, עדיין חייב מחצה. ולא ידעתי טעם לזה, דבכל דברינו לעיל נתברר שאם המגלגל פטור הוא פטור בכל ובעל התקלה חייב בכל, ורק כשמגלגל הוא בהמה שאין בה דעת שניהם חייבים מחצה ומחצה. וצ"ע בדבריו. וכן בספר משפט המזיק (ה:יא) פסק דנהג פטור מלשלם כיון שאינו נקרא שגוען.

(ג) **בספר** מנחת שלמה (ב"ק חלק א', הערה 70) נשאל הגרש"ז אויערבאך לענין מיכלי האשפה הגדולים שנמצאים ברחובות ארץ ישראל, כשהמיכל מלא ובא אדם והניח שקית זבל על גביו אשר יש בה בקבוקי זכוכית, וכשבאה משאית האשפה ונוטלת את המיכל מצוי שנשמטות השקיות אשר על גבה לכביש, והזכוכיות שבה נשברות, ושוב בתר דניחי מזיקות למכוניות שעוברות עליהם או

בענין בור המתגלגל

הרב ישראל נתנאל נמדר

בצרור שהיה בתוך הלחם. מחמת תקלה זו שהיתה בעת הלעיסה נשברה השן של אותו אדם. בביור שנעשה לאחר מכן נתברר שנתרשל הנחתום בניפוי הקמח, והשאלה היא אם הנחתום חייב בנזקי האדם. וע"ש שחקר בסוגית נותן סם המות בפני בהמת חבירו, ואכמ"ל בזה שאינו מענייננו. ומ"מ לכאורה ע"פ הנ"ל הרי הוא כבור המתגלגל, שהרי הנחתום הוא בעל התקלה שפשע והניח את הצרור בלחם, והוי כבור שנתגלגל עד הקונה. וכיון שכן לכאורה חייב הנחתום מדין נזקי בור. [וע"ש שיש עוד פרטים שאינם נוגעים לבור המתגלגל ושמה הנחתום פטור מטעם שאר דינים].

(ז) **בספר** מנחת שלמה (ב"ק דף ו') כתב במכתב תשובה בציור דומה להנ"ל, במי שמכר במכולת סוכר ומלח ושאר דברים לפי משקל מסחורה שהיתה מונחת בשקים, ובמקום לקחת ק"ג סוכר משק הסוכר לקח העובד בטעות ק"ג מלח משק המלח ומכר ללוקח. הלוקח בישל אח"כ בביתו דגים ואפה עוגות והניח שם כמות גדולה של מלח בחושו שהוא סוכר, ומחמת זה התקלקלו המאכלים. וכתב שם שבפשטות העובד חייב מדין בור המתגלגל וחייב מדין אש, שהרי בעל החנות הוא בעל התקלה שנתן את תקלתו ביד העובד, והעובד הוי כמי שמגלגלו בלא כונה ובלא שגוען ולכן אינו חייב אלא העובד. ועוד כתב לחלק דפעימים דומה לסוגיא של נותן סם המות בפני חבירו, אך ע"ש שמסיק דמסופק הוא למעשה מפני עוד טעמים. עכת"ד. הרי שדימה נידון זה

להוסיף דבמקרה שהדרך שמפעיל המכונה מתבונן במה שהכניס כל אחד ואחד, הרי הוא פשע שלא התבונן כראוי, ודינו כמו ההולך ברחוב ופשע ופגע והתזז את התקלה והזיקה בהדי דאזלי, דכיון דיש בו שגוען הרי הוא חייב בכל הנזק כדיון אדם המזיק.

(ה) **ראיתי** מי שנשאל (קובץ הישר והטוב, ב', עמ' קעא) אודות מי שנכנס למכבסה שנהוג שם לכבס בשירות עצמי ומשלמים עבור השימוש. הבחור הכניס את בגדיו למכונת הייבוש וכשבא להוציא את בגדיו ראה שנשרפו מחמת קלקול במכונת הייבוש. ובא לתבוע את בעל המכבסה שישלם עבור הבגדים, ובעל המכבסה כבר ידע מהקלקול ולא הודיע הלקוחות.

וכתב דזה לכאורה דומה לבור המתגלגל ברגלי אדם ומזיק בהדי דאזלי דדינו כאש, שהרי בעל מכבסה הוא בעל התקלה שתקלתו שם והבחור שמשתמש במכונה המקולקלת הוי כמגלגל את התקלה על כליו של עצמו. ואולם כתב להסיק דא"א לחייבו משום ממון המזיק שהרי יותר דומה לדין כותל ואילן שנפלו (לפי מהלך א' בראשונים) ולכן הוי כבור ופטור על כלים [ורק השאלה היא אם חייב בידי שמים, ע"ש]. עכת"ד. ויש להוסיף דאפילו את"ל דאינו ככותל ואילן אלא הוי כבור המתגלגל והוי אש, מ"מ א"א לחייב את הבחור כיון שלא פשע כלל במעשיו, ולכן רק בעל המכבסה חייב בהוצאות.

(ו) **בספר** משפט שלמה (א, יד) נשאל באדם שקנה לחם ובעת אכילתו נתקלו שיניו

הבור הוא של בעל התקלה ולכן יש להתייחס את המעשה לו, משא"כ כאן שלוקח כבר לקח את המלח (בטעות) וי"ל דשוב הוי תקלתו ולא של בעל התקלה. ולזה תירץ דבאמת כיון שהקונה ביקש סוכר לכן הוי ביטול מקח, ואין המקח של הלוקח.

ועוד הקשה דבדין בור המתגלגל נתחדש דבעל התקלה מניח תקלתו ברה"ר וכבר הוי בגדר מזיק, ולכן אמרין דאם נתגלגל ברגלי אדם למקום אחר עדיין חייב והוי כבור. אבל בנידון דידן בשעה שהעובד נתן ללוקח את המלח בטעות, עדיין לא עשה שום 'תקלה' בעצם, דבאמת המלח ראוי למה שצריך בו מלח. ולכן לא נעשה "תקלה" אלא ע"י הלוקח שבישל בו, יעו"ש.

לבור המתגלגל, ולכאורה פשוט הוא כמו הנידון לעיל באות ו' צרור בלחם.

אלא דראיתי בכמה ספרים שהקשו עליו דאינו דומה ממש לבור המתגלגל. ע' ספר משפט המזיק (ט, ח) שכתב שיש לחלק שהרי התוס' כתבו שאם לא נתכוין לגלגלו, בעל התקלה חייב. וזה רק באדם המהלך בדרך הילוכו ולא נתכוין לעשות פעולת התזה כלל, אבל באופן שעשה את כל מעשה ההיזק בידיים ובכונה אלא שלא ידע שהוא מזיק בזה את המאכלים, אין לנו הוכחה מדברי התוס' שחייב בזה בעל התקלה [ובזה שונה מדין צרור בלחם, דשם התקלה כבר מונחת בלחמו והלוקח לא עשה כלום אלא רק אוכלו].

ובספר משפטי התורה (שם סי' ה') כתב להקשות דגבי בור המתגלגל ברגלי אדם,

פלפול בגדרי דין שמירה בבעלים

הרב שי שלום קבסה

מח"ס ביכורי שי, מו"ץ בירושלים תובב"א

ואח"כ החזירו הגנב לבית השומר ומתה שם בפשיעה, יש בדבר ספק אם כלתה שמירתו ונפטר או עדיין לא כלתה שמירתו, לפיכך השומר פטור מלשלם, ואם תפסו הבעלים אין מוציאין מידין, עכ"ל. הרי דבמקום ספק אמרינן שהוא פטור אע"פ שפשע, ולא אמרינן דפשיעה כמזיק וחייב, כמ"ש הרה"מ הנ"ל. וא"כ צ"ע מאי שנא הא מהא, ע"ש בדבריו.

(ב) והנה, בקובץ שיעורים (ב"ב אות תרנח) ביאר בזה דכל היכא דישנה לסיבת החיוב בודאי אלא דספק שמא יש כנגדה סיבה הפוטרת, בזה אמרינן אין ספק פטור מוציא מידי ודאי חיוב. וע"כ בפשיעה בבעלים כיון דפשיעה ה"ה כמזיק ע"כ סיבת החיוב ישנה בודאי, אלא דאם הוי בבעלים אז הוא פטור, וכיון שזה ספק, אין ספק מוציא מידי ודאי. אבל בגניבה ואבידה אין כאן סיבת חיוב בודאי וע"כ פטור מספק. ולגבי מה שהקשה המנ"ח הנ"ל, בזה ביאר דהלא שם יש ספק "בעצם השמירה" אם הוא חוזר להיות שומר או לא, וע"כ פטור מספק אפילו מפשיעה, כי על הצד שהוא לא שומר אין סיבת חיוב כלל, ולא שייך לומר בזה דפיעה ה"ה כמזיק, עכת"ד.

(א) כתב הרמב"ם (פ"ב מהל' שאלה ופקדון ה"ח), 'השואל מן השותפין ונשאל לו אחד מהן וכו', הרי זה ספק אם היא שאלה בבעלים או אינה, לפיכך אם מתה אינו משלם, ואם תפסו הבעלים אין מוציאין מידין. פשע בה השומר הרי זה משלם', עכ"ל. ודברי רבינו צ"ע טובא דכיון דהוי ספק שאלה בבעלים דפטור אפילו מפשיעה, כמ"ש רבינו להדיא בריש הפרק, איך אפשר לחייבו מספק. וכתב הרב המגיד לבאר ע"פ מש"כ הרמב"ם לעיל (בפ"ב מהל' שכירות ה"ג) דאע"פ שעבדים שטרות וקרקעות נתמעטו מדיני שמירה, מ"מ אם פשע בהן חייב שהפשיעה כמזיק הוא. וכיון שהפשיעה כמזיק ואין ראייה ברורה לפוטרו כיון שזה רק ספק שאלה בבעלים, חייב לשלם, עכת"ד.

אמנם הדבר עדיין צ"ב דסוף סוף כיון שיש צד שהוא פטור דהוי שאלה בבעלים, איך אפשר לחייבו, דהלא אם היה ודאי שאלה בבעלים היה פטור מן הפשיעה אע"פ שהפשיעה כמזיק, א"כ ה"ה השתא דהוי ספק, אמאי לא נימא דספק ממונות לקולא ויהיה פטור. ועוד קשה, דהמנחת חינוך (מצוה נז, אות כח) הקשה על רבינו שפסק כאן דפשיעה חייב, ממש"כ רבינו לקמן (בפ"ח משאלה ה"ו) דאם נגנב הפקדון באונס

שיש ספק בפטור הוי כאיני יודע אם פרעתין דחייב. והוכיח ענין זה ממש"כ הרמב"ם (בפ"א מהל' שכירות סוף ה"ד) ששומר שמסר לשומר חייב הראשון אע"פ ששאל או שכר בבעלים. והקשה ע"ז המשל"מ שם דדברי רבינו צ"ע, דהלא בשאלה בבעלים פטור הראשון אפילו מפשיעה וא"כ כשמסרו לשומר אחר הרי הוסיף בשמירתו שיהיה חייב לפחות בפשיעה, נמצא דאדרבה הוסיף השומר בשמירתו כשמסרו לאחר ואמאי חייב. והניח בצ"ע. וביאר האו"ש ע"פ הנ"ל דהלא השומר הראשון חייב בשמירת הפקדון לגמרי רק שהוא פטור מתשלומין, וע"כ כשמסרה לאחר הרי פשע בשמירתו שהתחייב בה ולכן אמרינן דחייב, וה"ט דהוי כמזיק כשמסרה לאחר כמ"ש הכס"מ שם. וא"כ מאחר שמוכח מדברי הרמב"ם הנ"ל שפשיעה בבעלים הוי פטור רק בתשלומין ולא בעצם השמירה, א"ש מש"כ הרמב"ם בספק שמירה בבעלים דחייב בפשיעה, כיון דהפטור הוא רק בתשלומין והו"ל כאיני יודע אם פרעתין, וכנ"ל, עכת"ד האו"ש.

ונראה דהמשל"מ ס"ל כהש"ך דשמירה בבעלים הוי פטור בעצם השמירה, וע"כ תמה טובא דכיון שהשומר הראשון פטור לגמרי מהשמירה וה"ה כאיניש דעלמא (כלשון הש"ך), איך יכול להיות שכשמסרו לאחר והשני מקבל אחריות לפחות כש"ח, שהראשון יהיה חייב. וע"כ נשאר בצ"ע על הרמב"ם. [אמנם דברי האו"ש עדיין צ"ב, דגם לשיטתו אמאי בספק בעלים פטור בגניבה ואבידה, למה לא נאמר גם שם דהוי ספק בתשלומין והוי כאיני יודע אם פרעתין.

וכדי להבין דבריו ביתר ביאור יש להקדים, דהנה, ידוע דבשומרים איכא תרי חיובים: הא' לשמור את הפקדון, שכל שומר מתחייב לשמור הפקדון כדינו. וב' שחייב לשלם אם לא שמר הפקדון כראוי ונאבד [ע"י בזה בקה"י ב"מ ריש סי' לח]. ויש להבין מהו גדר הפטור של שמירה בבעלים. דהנה הש"ך (חו"מ סי' סו, ס"ק קכו) כתב בטעם פטור זה, וז"ל: והיינו טעמא דקרא, דכשבעלים עמו לא הו"ל שומר עליו כלל אלא הו"ל כאיניש דעלמא, עכ"ל. נמצא דדעת הש"ך הוא דבשמירה בבעלים יש פטור בעצם השמירה וה"ה כאיניש דעלמא ובכלל לא חייב לשמור על הפקדון וע"כ איננו שומר כלל וממילא פטור מכל תשלומין. אמנם הנתיח"מ (סי' רצא ס"ק לד) כתב דגם בשמירה בבעלים דין שומר עליו דלא מיעטה מיעטה קרא מדין שומר, רק מדין תשלומין, עכ"ל. הרי דס"ל להנתיבות דבשמירה בבעלים לעולם חייב לשמור על הפקדון בכל דינו אלא דאם לא עשה כן ונאבד, גז"כ שהוא פטור מתשלומין. נמצא שיש מחלוקת בגדר פטור שמירה בבעלים. והשתא נבין את דברי הקוב"ש, דהוא הבין כמו הנתיבות דהפטור הוא רק בתשלומין, ובעצם השמירה חייב ככל שומר אחר, ולכן כשפשע בשמירתו הרי קיימ"ל דפשיעה כמזיק וחייב, אלא דיש ספק אם זה בבעלים או לא וזהו רק פטור בתשלומין, וע"כ שפיר אמרינן אין ספק פטור מוציא מידי ודאי חיוב.

שוב מצאתי דגם האור שמח (פ"ג מהל' שכירות ה"ח) ביאר כמו הקוב"ש ע"פ היסוד דבעלים הוי פטור רק בתשלומין, ולכן כיון

הרמב"ם דחייב. דהיינו ספק אם כל פשיעה בבעלים חייב. וגם את"ל דפטור, שמא פה אין דין פשיעה בבעלים וחייב. משא"כ בגניבה ואבידה דהוי רק ספק אחד אם יש פה דין בעליו עמו או לא, פטור. [ושור"ר בקוב"ש דכ"כ לבאר כוונת הגר"א, ומה שהקשה ע"ז, בירתי במקום אחר.]

ואחר החיפוש מצאתי להמלאך רפאל ברדוגו זצ"ל בספרו תורות אמת (חו"מ סי' שמו, סי"א) שגם כ"כ מדנפשיה לבאר דברי הרמב"ם, יעו"ש. [והחידוש הוא דהר"ב תורות אמת כתב דבריו כפירוש על השו"ע כידוע, והרי כאן בסמ"ע ביאר את השו"ע דחייב מדין פשיעה כמזיק, וכביאור המגיד משנה. ומזה שהתורות אמת כתב ביאור אחר מוכח דהיה קשה לו על הסמ"ע ככל הנ"ל, וכמו שהקשה בביאור הגר"א ג"כ, וע"כ ביאר דהוי מדין ס"ס. ומש"כ שם בסוף דבריו 'ועי' לעיל סי' ש"א שדברי הרמב"ם קשיין אהדדי, וצ"ע'. נראה כוונתו למה שהובא שם שיטת

ועוד העיר ידי"נ הרה"ג ינון קרסגי שליט"א דלכאורה ראיית האו"ש אינה מוכרחת, דהרי הכס"מ שם כתב דשומר שמסר לשומר הוי בדגר "מזיק בידים", כיעו"ש. וא"כ גם אי נימא דשמירה בבעלים הוי פטור בעצם השמירה, עדיין יהיה חייב מדין מזיק בידים. וצ"ב.^[8] עכ"פ תירצנו את עיקר קושיותינו הראשונות ע"פ דברי הנתיבות דשמירה בבעלים הוי פטור רק בתשלומין ולא בעצם השמירה, וכמש"נ.^[9] אמנם לפי דברי הש"ך דהוי פטור בעצם השמירה, הדרי הקושיות הנ"ל לדוכתייהו.

(ג) **וע"כ** היה נראה בזה ע"פ מש"כ בביאור הגר"א (חו"מ סי' שמו ס"ק טו) לבאר מש"כ הרמב"ם דחייב בפשיעה כשיש ספק בבעליו עמו, וה"ט 'הואיל והן שני ספיקות לחיוב', עכ"ל. ונראה כוונתו דבכל פשיעה בבעלים יש מחלוקת אם חייב או לא, כדאיתא בב"מ (צה.), וכאן שיש ספק אם הוי בבעלים או לא, נמצא שיש כאן ס"ס לחיובא ולכן כתב

[א] ודרך אגב, יש עוד להעיר בדברי האור שמח, דהנה כתב הרמב"ם בפ"ג מהל' שכירות ה"ח דרועה שהניח עבדו ובא ארי ודרסו, דאם היה יכול להציל העדר אם היה שם חייב ואם לאו פטור, ואם אין הדבר ידוע חייב לשלם. וקשה, דכיון דיש צד שהוא פטור, איך אפשר לחייבו והא המצויא מבירו עליו הראיה. והוכיח מזה האו"ש דספק בשמירה הוי בגדר איני יודע אם פרעתין דחייב. ועפ"ז ביאר גם הרמב"ם אצלנו דאם היה פשעה וספק בעליו עמו חייב דהוי כאני יודע אם פרעתין, עכ"ל. ולפום ריהטא היה נראה לחלק דבשלמא ברועה שפשע והניח עבדו ואחר זמן בא ארי ודרס, אז שייך לומר אין ספק פטור מוציא מידי ודאי חיוב שפשע ושיפר הוי כאני יודע אם פרעתין. משא"כ בספק בעליו עמו, הרי בתחילת השאלה ממש היה ספק בבעלים ולא היה זמן ברור של חיוב, וא"כ היה נראה לדון כה"ג דהוי כספק בחיוב כאני יודע אם הלוינני. ויש לבאר דברי האו"ש ע"פ מש"כ הברכת שמואל (ב"ק סי' לב אות ד) בשם הגר"ח הלוי דבפשיעה בבעלים, לעולם יש חלות חיובי שמירה ככל שומר, ועל חיוב זה יש חלות פטור של בעליו עמו ופטור זה הוא בעצם השמירה ולא רק בתשלומין. וע"ש שהוכיח כן מדברי הרב המגיד. ודבריו דא"ח. ובזה יתיישבו דברי האו"ש דלעולם היה חלות של שמירה ועמו החיובים, ואח"כ היה חלות של ספק בפטור דבעליו עמו והוי כאני יודע אם פרעתין ודו"ק. נמצינו למדים דיש שלוש הגדרות בפטור שמירה בבעלים: הש"ך ס"ל דהוי פטור בעצם השמירה והוי כאנינש דעלמא. והנתיבות והאור שמח והקובץ שיעוריים ס"ל דלעולם הוי שומר, אלא דהוי פטור בתשלומין. והגר"ח הלוי ס"ל דיש חלות דיני שמירה ועליו יש חלות פטור של בעליו עמו על עצם השמירה.

[ב] שו"ר שגם הדבר אברהם (ח"א סי' מ) פשיטא ליה ששמירה בבעלים הוי פטור רק בתשלומין ולא בשמירה, וע"ש ראיותיו. ויש פלפל בדבריו.

הנ"ל, וכן יתרץ את הקושיות על הרמב"ם, וכמש"נ. אמנם זה אינו, דהרי ידוע דהש"ך ס"ל דאין להוציא ממון ע"י ספק ספיקא וכמו שהאריך בספרו תקפו כהן (סי' קכ), כיעו"ש. וכתב הקונטרס הספיקות (כלל ו, סי' סז) דכן הסכימו כל האחרונים. [ודרך אגב, ידוע שהאחרונים האריכו אם מוציאים ממון ע"פ ס"ס או לא, כי המהר"י בן לב (ח"ג סי' כא), והמהר"א ששון בתורת אמת (סי' רט), והמהרש"ך (ח"ב סי' כד, וח"ג סי' לד) ועוד ס"ל שכן, והש"ך והרבה אחרונים ס"ל שלא. והרי לפי הנ"ל יש רמב"ם שס"ל שמוציאין ממון, וזה חידוש. וכנראה הם הסבירו את הרמב"ם כהרה"מ.] וכעת ראיתי בקונטרס הספיקות שם שכתב להוכיח מהרמב"ם בפ"ב מהל' נזקי ממון ה"ו שלא מוציאין ממון ע"פ ס"ס, כיעו"ש. וא"כ צ"ע איך הגר"א והתורות אמת יסבירו את הרמב"ם שם. וכן צ"ע איך הש"ך יתרץ את הקושיות הראשונות שהקשינו על הרמב"ם, דאינו יכול לתרץ כמו המגיד משנה, וגם לא כהגר"א, וכמש"נ.

הרמב"ם דאע"פ דשטרות עבדים וקרקעות נתמעטו משמירה, מ"מ אם פשע בהם חייב דהפושע כמזיק. והב"י הביא שם שהרמב"ן, רשב"א, ראב"ד ורא"ש, שאלו ע"ז דא"כ גם בפשיעה בבעלים יתחייב מדין מזיק, כיעו"ש. ולזה התכוון התורות אמת שהרמב"ם סותר את עצמו לכאורה. אמנם כבר האריכו האחרונים לבאר שיטתו, ואכמ"ל.] וע"פ שנים עדים יקום דבר.^[א]

והשתא, ע"פ דברי הגר"א והתורות אמת ארווח לן לתרץ ג"כ הקושיא השניה שהקשינו על הרמב"ם, דכאן בספק בעליו עמו כתב שחייב בפשיעה, ובסוף הל' שאלה פסק שאם נגנב מהשומר באונס ואח"כ החזירו הגנב, דגם הוי ספק אם הוא שומר או לא, ופסק הרמב"ם דפטור מפשיעה מספק, וכמו שהקשה המנ"ח. והשתא א"ש, דבפשיעה בבעלים היו שני ספיקות לחיוב וע"כ חייב, אבל התם יש רק ספק א' אם הוא שומר או לא וע"כ פטור.

(ד) **ומצאתי** דרך שלישי לבאר את דברי הרמב"ם שבספק שמירה בבעלים חייב בפשיעה, והוא דברי הערוך השלחן (סי' שמו

ולפ"ז היה נראה לפום ריהטא לתרץ ג"כ את הש"ך (ע"י מה שהקשינו עליו בסוף אות ב) דהוא יסבור ג"כ כהגר"א והתורות אמת

[ג] וכן מצאתי להגאון ערך ש"י (חו"מ סי' שמו, יא) שכתב לבאר בדעת הרמב"ם דכיון דיש ס"ס לחיוב כנ"ל וגם דדעת הרמב"ם הוא דחייב שומרים משעת משיכה ופטור האונס הוי כחזרה, לכן חייב. ושוב כתב דכן מצא בביאור הגר"א ונ"ל שהתכוון לזה, ע"ש. ולא זכיתי להבין דבריו דאם נאמר דחייב שומרים משעת משיכה, הלא סגי בספק אחד לחיוב כדי לחייבו כדמוכח ממש"כ הרמב"ם בפ"ג משכירות סוף ה"ח, וא"כ ואמאי חייב הכא רק בס"ס, וצ"ע. עוד כתב שם דלא נראה לו לבאר כן כיון דהכלל דהלכה כדברי המיקח במחלוקת ר"א ורבינא לא הוי בדגר ספק אלא מתורת ודאי, ועי"ז גם תירץ מהש"ך הגר"א על הרה"מ, כיעו"ש. וכן העיר הקוב"ש (ב"ב אות תרנח). אמנם, לענ"ד היה נראה דאדרבא יותר מסתבר כמ"ש הגר"א דהלכה כדברי המיקל נשמע יותר כהנהגה ולא מתורת ודאי, וע"כ שפיר מצרפינן סברא זו לס"ס. וגם מש"כ הערך שי שם בסוף דבריו שם דכיון דפשיעה בבעלים הוי חידוש, אין לך בו אלא חידושו וע"כ דוקא כשיש ודאי בעלים פטור אבל בספק בעלים חייב, ע"ש בדבריו. גם זה צ"ע דכיון דזה גופא הספק של הגמ', כיעו"ש בדבריו, איך מחייבין מספק, ע"כ היה נלע"ד דדברי הגר"א והתורות אמת הם כפשוטם, ודו"ק.

שפשע בה פטור רק על דין זה ולא על שאר הספיקות, הנה המעיין שם (בהל' ח) יראה שזוהי הדוגמא הראשונה של ספק שאלה בבעלים, ובה כתב את חידושו דחייבים בפשיעה. ואח"כ (בהל' ט) כתב עוד דוגמאות של ספק שאלה בבעלים, וא"כ פשוט הוא דילמד סתם מן המפורש, וכי הרמב"ם רוכלא הוא שצריך לכתוב על כל דוגמא שחייבים בפשיעה. [אמנם האמת היא שבשו"ע הסדר הוא להיפך, דבסעיף י' הובאו כל הדוגמאות של ספק שאלה בבעלים, ורק בסעיף יא הובא הדין של שותפין וכו', ובוה הוסיף השו"ע שי"א שחייב בפשיעה. ובוה שייכת הערת הערוה"ש דמשמע דוקא כאן ולא בסעיף הקודם, אבל ברמב"ם הסדר להיפך ואין שום דקדוק.] ע"כ דברי הערוה"ש צע"ג.

כלל העולה: מצינו באחרונים ג' גדרים שונים לבאר את הפטור של "בעליו עמו". הש"ך ס"ל דהוא פטור ב"עצם השמירה" ומעולם לא נעשה שומר והוי כאיניש דעלמא. הנתיבות חולק וס"ל דחייב בכל דיני השמירה ורק פטור מה"תשלומין". והגר"ח הלוי ס"ל דיש חלות חיובי שמירה, ועליו יש חלות פטור בעצם דין השמירה.

ובמש"כ הרמב"ם דב"ספק שמירה בבעלים" חייב בפשיעה, יש אחרונים שהסבירו דכיון ד"פשיעה כמזיק" ויש סיבה לחייב, והפטור ד"בעליו עמו" הוי רק בתשלומין (כמ"ש הנתיבות), ע"כ חייב דהוי כ"איני יודע אם פרעתיך". ויש אחרונים שהסבירו דלהרמב"ם חייב בפשיעה בספק 'בעליו עמו' כיון שיש בזה ספק ספיקא לחיובא.

סעיף יא). דהנה הרב ערוך השלחן שם תחלה הביא את ביאורי הרה"מ והגר"א שהבאנו למעלה והקשה על דבריהם, ושוב כתב את ביאורו. ותחלה הקשה דאמאי כתב הרמב"ם דין זה של "אם פשע חייב" רק על הספק של שותפין ששאלו, ולא כתב כן גם על שאר הספקות של שאלה בבעלים. וע"כ ביאר ע"פ מש"כ הרמב"ם בפכ"ה מהל' מלוה ה"ג דכשהלוה אדם וכדומה שא"א להוציא ממנו, אז הולך 'תחלה' לערב שישלם לו. ועפ"ז ביאר את דברי הרמב"ם כאן דדוקא בשותפין ששאלו ונשאל הבעלים רק לאחד מהן ואותו אחד פשע בה, א"כ הוא פטור מספק כיון דהוי ספק שאלה בבעלים, ומ"מ השותף השני חייב על הכל כיון שהוא חייב מדין ערב על נזק שותפין, כיון שפשיעה כמזיק, וכיון שא"א להוציא ממנו אפשר לחייב 'תחלה' את השותף השני. ולזה התכוון הרמב"ם, פשע בה השומר (הראשון) הרי זה (השני) משלם. ולכן דוקא בזה כ"כ הרמב"ם, אבל בשאר כל הדוגמאות של ספק שאלה בבעלים לעולם פטור אפילו בפשיעה, עכת"ד.

ואתר המחילה הראויה ממכת"ר הרמה, לקענ"ד דבריו דחוקים מאד מכמה סיבות. חדא, דבאותה הלכה ממש כתב הרמב"ם שאל מן השותפין וכו' וכן השותפין ששאלו וכו'. וביאורו לא שייך כלל על הרישא של שאל מן השותפין. וגם ע"ז סיים הרמב"ם שאם פשע חייב לשלם. ועוד דמש"כ דכוונת הרמב"ם היא פשע בה 'אובן' הרי זה 'שמעון' משלם, דחוק מאד בלשון ולא משמע כן מרהיט לשונו הזהב של הרמב"ם. ועוד מה שדקדק אמאי כתב הרמב"ם חידוש זה

אמירת בפני נכתב ובפני נחתם בשעת נתינה

הרב אשר שנוורמאן

כולל אותבי תורה, ריברדייל נ. י.

ענף א

פליגי עליה וסברי דמח' ר"מ ורבנן היא בהלכות גירושין דהיינו דכה"ג דלא אמר בפ"נ האם פסלו הגט וא"א לתקנו או היא מגורשת אלא ששייך לתקנו. וא"כ אליביהו הא דנקט הברייתא 'כיצד יעשה' אינו רק אליבא דרבנן אלא גם אליבא דרבי מאיר.

שנינו בגיטין (ה:) תניא כוותיה דרבי יוחנן, המביא גט ממדינת הים ונתנו לה ולא אמר בפ"נ ובפ"נ יוציא והולד ממזר דברי ר"מ, וחכ"א אין הולד ממזר, כיצד יעשה יטלנו הימנה ויחזור ויתנו לה בפני שנים. עיי"ש.

וכתבו התוס' (ד"ה כשניסת) וז"ל, והא דתניא לקמן לא אמר בפ"נ הולד ממזר היינו כשלא נתקיים בחותמיו, עיי"ש. וביאר הפנ"י (שם) וז"ל, ואע"ג דלקמן בד"ה כיצד יעשה כתבו דלר"מ לא מהני ליטלו ממנה לחזור וליתן וכו', לאחר שניסת כיון דכל הדרכים האלו בה, מ"מ יש לחלק דדוקא ליטול ולחזור וליתן לא מהני לר"מ כיון דכבר ניסת באיסור שנשתנה הגט ממטבע שטבעו חכמים, משא"כ אם נתקיים בחותמיו איגלאי מילתא למפרע שלא נשתנה המטבע, דמעיקרא כן תקנו חכמים בדדידה תליא מילתא ומשום לתא דידה תקנו בפ"נ שלא תצטרך לזקק לעדים, אבל אם אמרה אי אפשר בתקנה זו אלא שיתקיים בחותמיו, פשיטא דאין צריך לומר בפ"נ, עכ"ל. מבואר מדבריו דחלוק קיום חתימות מאמירת בפ"נ, והוא דבקיום חתימות הוא מגלה למפרע שהגט היה כשר ולא תקנו בכה"ג דתצא והולד ממזר. אבל

והסביר תוס' הרי"ד וז"ל, פי' זה שהצריכו ליטלו ממנה ולתתו פעם אחרת כדי שיראה שהוא שליח בלבד דדוקא לשליח המנוה רבנן כבי תרי אבל לא לאיניש אחרינא, ור"מ סובר כיון שכבר נתנו לה יצא מתורת שליח ותו לא מהימן, הלכך לא סגי ליה בהך תקנתא, עכ"ל. מבואר מדבריו דמח' רבנן ור"מ היא אם כבר נתנו לה א"כ לאו שליח הוא או עדיין שליח הוא. ויש להעיר דמבואר מדבריו דמח' רבנן ור"מ אינה מח' בהלכות גירושין אלא מח' בהלכות שליחות. לכן שפיר גרסינן אלא כיצד יעשה וכו', דדוקא אליבא דרבנן יכול לתקנו כי עדיין שליח הוא, אבל אליבא דר"מ דלאו שליח הוא א"א לתקנו. ועוד ק' דאליבא דר"מ דהאשה אינה מגורשת א"כ עדיין לא קיים שליחותו, ולמה אינו נאמן לומר בפ"נ ובפ"נ.

וכל זה אליבא דשיטת תוס' הרי"ד דהמח' היא בהל' שליחות, אבל שאר הראשונים

דכל הני רבוותא פליגי אדברי התוס' הרי"ד, דהתוס' הרי"ד הבין דהמח' בין ר"מ ורבנן היא האם עדיין נחשב לשליח אע"פ שנתן, ושאר הראשונים סברי דבוודאי עדיין שליח הוא אלא פליגי בהל' גירושין כמה פסלו הגט ואי שייך לתקנו.¹

ועיין תוס' הרא"ש (ב"מ דף נג: ד"ה כיצד) שכתב וז"ל, אדרבנן קאי, כלומר כיצד יעשה שתינשא לכתחילה בגט אי נמי אם נשאת לא תצא. אי נמי קאי אר"מ וקודם נישואין אבל לאחר נישואין אין תקנה לר"מ, דמסתבר כיון דהולד ממזר א"כ כל הדרכים האלו בה ותצא מזה ומזה ככל הנהו דתנן בפרק הזורק. ואית ספרים דגרסי 'אלא' כיצד יעשה שלא יהיה הולד ממזר אם נשאת, אי נמי יש לפרש דקאי אדרבנן אבל אם לא היה עושה כן אפילו רבנן מודי דהוי ממזר. והא דפריך ולר"מ משום דלא אמר בפני נכתב יוציא והולד ממזר, דווקא לר"מ מתמה דכי לא אמר מתחילתו שוב אין לו תקנה, עכ"ל. ומבואר מדבריו דהביא הגמ' ג' שיטות כמו שהביא הריטב"א. עוד מבואר מדברי תוס' הרא"ש דס"ל דמח' ר"מ ורבנן היא עד כמה פסלו את הגט, דאי כדברי תוס' הרי"ד הנ"ל א"א לגרוס 'אלא' כיצד יעשה דקאי אליבא דר"מ, אכן לפי שאר הראשונים דפירשו עד כמה פסלו הגט א"כ שפיר גרסינן 'אלא' אליבא דר"מ.

באמירה אינו מתקן למפרע אלא רק מכאן ולהבא, ולכן אם כבר נולד הולד ממזר.

שיטת התוס' היא, ד"כיצד יעשה' אליבא דרבנן הוא שתינשא לכתחילה ואם כבר נישאת, לא תצא. אבל לעולם אין הולד ממזר. ולר"מ 'כיצד יעשה' הוא קודם נישואין אבל לאחר נישואין אין תקנה כיון דהולד ממזר. דהיינו דמה שהוולד ממזר הוא סימן שהביאה היתה ביאה אסורה כיון שעדיין היתה אשת איש גמורה.^[א]

והריטב"א הביא עוד ג' שיטות: א- לרבנן אם נשאת לא תצא ואם לא נשאת שתנשא בו, אבל לר"מ לעולם ממזר הוא. אבל להינשא לאחרים סגי בתקנה זו. ב- הולד ממזר כשהלך השליח או מת דא"א לתקן, אבל אם אפשר לתקן אפילו ר"מ מודה דשייך לתקן וכו', שהרי נתברר למפרע שהיא היתה מגורשת בגט כשר. ג- בין לר"מ ובין לרבנן סגי לענין שלא תצא אבל לר"מ הולד ממזר כיון ששינה. ד- בין לר"מ בין לרבנן אם נשאת תצא והתקנה היא רק ליהנשא לאחרים. כלומר, וכי תישאר עגונה לעולם אפילו לחכמים, כיון שנשאת שלא כדין קנסינן לה ותצא, דהיינו כיצד יעשה הוא 1 לתקן קודם שתינשא לאחרים. ומבואר מכל הני ד' שיטות דפליגי אם נתן גט ולא אמר כיון ששינה ממטבע מה פסלו, הגט, מעשה נתינה, הולד, או ההיתר נישואין. ובוודאי

[א] והנה כתבו התוס' (ב"מ נה: ד"ה כיצד) וז"ל, פירוש לרבנן כיצד יעשה אם נישת שלא יצטרך להוציא וכו', עיי"ש. אע"פ שכוונתם היא ככוונת התוס' בגיטין דף ג' חזינן דלא אידכר שום דבר שהוולד ממזר כמו שנקטו בגיטין. והוא משום דתוס' מפרשים מה הדין של האי ביאה והוא שהיא מותרת בדיעבד לכן כיצד יעשה שלא יצטרך להוציא. ותוס' בגיטין מוסיפים דסימן לדבר שהאי ביאה היא מותרת הוא שאין שוהלד ממזר דלית להו כל המשנה וכו'.

ענף ב

כ"תקופת חסד" (grace period) וגם מועיל כמו שמהני בשעת מעשה.

והנה, מה שמצינו בכמה דוכתי דעסוקין באותו ענין מהני אפשר לומר דהיינו משום דאותם נדונים ליכא שום הלכה דבעינן דוקא בשעת מעשה שיהיה אז, אבל גבי אמירת בפ"נ דבעי דוקא בשעת מעשה אליבא דתוס' בב"מ יש לומר דרך מהני בתורת 'תקופת חסד' (grace period), אבל הר"י שמסופק היינו משום דמספקא ליה שעסוקין באותו ענין לא מיקרי בשעת מעשה, והרי השליח נתנו לה בלי אמירה לכן יש צד לפסול.

ומה שהמשיכו התוס' וז"ל, וקודם נתינה מספקא לר"י נמי אי מהני וכו', עיי"ש, יש לעמוד על דבריהם, דמאי שנא קודם נתינה דיש צד דמהני ולאחר נתינה לא מהני ואולם בקידושין אליבא דכו"ע אי עב"ע בין קודם נתינה ובין לאחר נתינה מהני. עוד ק' מאי שנא מקידושין דבקידושין מהני ובגירושין הר"י מסופק.

וי"ל, דהנה חז"ל תקנו לומר בפ"נ ובפ"נ כדי לקבוע שהנתינה היא נתינה עם גט כשר שנכתב לשמה, לכן הצד שמהני קודם נתינה (אפילו אם אינם עסוקים) הוא משום שסוף כל סוף כיון שידעינן בשעת נתינה שהגט נכתב לשמה, לכן כשר. והצד שהר"י מסופק דדילמא לא מהני הוא משום שצריכים לדעת בשעת נתינה דווקא שנכתב לשמה, אבל לאחר נתינה הוא ספק אחר לגמרי, והוא דאם לא אמרו בשעת נתינה האם עדיין שייך לתקן הנתינה או לא.

ובדברי הגמ', ורבי מאיר משום דלא אמר בפני נכתב יוציא והולד ממזר, פרש"י (ד"ה משום) וז"ל, בתמיה והא גט כשר הוא ובפניו נכתב, ומשום דלא אמר הוי הולד ממזר, עכ"ל. ויש לעיין מנא ליה לרש"י דבפניו נכתב. וע"כ צ"ל דס"ל לרש"י דכולה סוגיא איירי באופן שאמר השליח בפ"נ לאחר נתינת הגט. והיינו משום דאל"ה רבנן נמי יודו דהולד ממזר, וכל מה דסברי רבנן דאין הולד ממזר הוא רק משום שאמר בפ"נ לאחר הנתינה. וזוהי גופא קושית הגמ', דמאחר דאיירי באופן שהשליח אמר בפ"נ לאחר הנתינה, א"כ לר"מ נמי אמאי יוציא והולד ממזר. וכן דקדקו הפנ"י והחת"ס, ע"ש.

והנה, כתבו תוס' (ד"ה יטלנה) וז"ל, מכאן משמע דצריך לומר בשעת נתינה בפ"נ כו', אבל לאחר כדי דיבור מספקא לר"י אי מהני כל זמן שעסוקים באתו ענין וכו', עכ"ל. ומבואר דהר"י מסופק אי מהני לומר בפ"נ כשעסוקין באתו ענין. אכן כתבו התוס' במסכת ב"מ (דף נה: ד"ה יטלנה) בא"ד וז"ל, וי"ל דצריך לומר אחר נתינה מיד שנתגרשה בעודם עסוקים באתו ענין, עכ"ל. הרי מבואר שלא מספקא ליה כלל ומהני כשעסוקין באותו ענין. ויש לבאר במאי פליגי.

והנראה לומר בעזה"ת, דהנה חז"ל תקנו לומר בשעת נתינה בפ"נ ובפ"נ כדי דיבור של נתינה נמי מיקרי שעת נתינה ולכו"ע מהני. אלא דיש להסתפק בגדר של 'עסוקים באתו ענין', האם מיקרי כשעת מעשה ומהני, או"ד, בודאי אינו כשעת מעשה אלא דכיון שעדיין עסוקים באתו ענין הו"ל

וכו', עכ"ל. ומבואר מדבריו דחלוק על דברי הר"י וס"ל שקודם נתינה בוודאי לא מהני אפילו אם עסוקים באותו ענין, עכ"ל. וכוונתו צ"ע. ענף ב

אכן נראה להעיר דהנה כתבו התוס' (גיטין פד: ד"ה אמר) וז"ל, הא דתניא בפ"ק ולקמן נמי מייתי המביא גט ולא אמר בפני נכתב וכו' כיצד יעשה יטלנו הימנה ויחזור ויתננו לה, אתיא אפילו כרבי דכיון שניתן הגט כהלכתו מן התורה מה שהוא אומר אחר הנתינה בפני נכתב ובפני נחתם לא היה מועיל כלום, ועוד דשליח דוקא כשיאמר בשעת נתינה מידק דייק, עכ"ל. מבואר מדבריהם שכל הסיבה דבעינן לומר בפ"נ ובפ"נ בשעת נתינה היא משום דמידק דייק. א"כ תצא לן הבנה חדשה בדברי הגמ' בדף ג., דכפשוטו נאמנות השליח היא משום דמידק דייק כיון דאינו רוצה להראות את עצמו ככסיל ופתי בפני ב"ד ולכן מידק דייק. וא"כ לא איכפת לן מתי אומר. אכן לדברי התוס' הנ"ל ה"מ"דק דייק' הוא דוקא בשעת נתינה. ויש להעיר א"כ מה מספקא ליה לר"י אם קודם נתינה מהני או לא, הא כל ה"מ"דק דייק' הוא רק בשעת נתינה. ודוחק לומר דהיא מח' התוס', וצ"ע.

והא דבקידושין מהני בין קודם נתינה ובין לאחר נתינה אם עסוקין באותו ענין הוא משום שכשהבעל נותן את הטבעת לאשה שייך לומר דדילמא האי נתינה אינה נתינה לשם קידושין אלא נתינה לשם מתנה, פקדון או מכר. לכן ע"י אמירת הבעל הוא קובע שהנתינה היא לשם קידושין, אבל בנתינת הגט לא באה האמירה לקבוע הנתינה, כי אין אנו מסופקים בנתינה אלא שכן תקנו חז"ל דבעי אמירה בשעת נתינה וכשחסר באמירה, נתינה פסולה מיקרי.

וכל הנ"ל הוא ביאור דברי התוס' אבל הם של שלמה אחר שהביא דברי התוס' הנ"ל כתב וז"ל, והנראה בעיני דאפילו את"ל דכל היכא דעסוקין באותו ענין מהני לאחר נתינה, מאחר שהב"ד עדיין יושבים ועוסקים בענין הגט חשבינן ליה כשעת נתינה. מ"מ קודים נתינה נראה דלא מהני, אפילו עב"ע, היכא דלא הוי עיקר הנתינה תוך כדי דיבור, מדאמרינן בפני כמה נותנה לה וכו', ולא אמרינן בפני כמה אומרים, משמע דעיקר הקיום שמקבלים העדות של בפ"נ וכו', הוא בשעת נתינה, ומש"ה נהגו האידנא לומר אחר והרי את מותרת לכל אדם, עד שיכלה הדבור של בפ"נ ובפ"נ סמוך לנתינה ממש

מגיד מישרים

מאמר 'על עזבם את תורתי'

הרב אהרן חמווי

מח"ס מאורי האש ורב דק"ק ספרדים, בוטטון

להיות מבפנים, לא רק ערוכה בשפתו
כמש"כ בפיו ובשפתו כבדוני ולבו רחק ממני.
ועוד, דצוארו של אדם הוא מפתח חיותו
ששם סימני חייו.

"מי האיש החכם ויבן את זאת וכו' על מה
אבדה הארץ, ויאמר ד' על עזבם את תורתי"
(ירמיהו ט, יא)

וביאר מבואר מש"כ בב"ר (פרק צג) "ויפול
על צוארי בנימין אחיו ויבן, וכי שני צוארים
היו לו לבנימין, אלא א"ר אלעזר בן פדת,
יוסף ראה ברוה"ק ששני ביהמ"ק עתידין
ליבנות בחלקו של בנימין ועתידין ליחרב".
ומובן למה דוקא בכה על הצואר ולא על
שאר איבריו, ששם הוא חיבור הראש והגוף.
וברגע שאדם מפרידם, שעוזב את התורה, אז
יש כאן חורבן לאדם עצמו, שהוא ג"כ נקרא
"מקדש", כמש"כ "ועשו לי מקדש ושכנתי
בתוכם: בתוכו לא נאמר אלא בתוכם בתוך
כל אחד ואחד מישראל". ולכן כשנחרב
האדם, רח"ל, זה גורם להחריב ביהמ"ק
שהוא כדמותו. ובוה מובן ג"כ מ"ש חז"ל
שביהמ"ק נקרא "משכן העדות" שנתמשכן
ע"י עוונות ישראל. והכוונה, שאם לא ישלמו
בני" החוב, דהיינו עסק התורה, אז גורמים
כנגדו חורבן ביהמ"ק. וכשיבנו את עצמם
בחזרה וישלמו חובם, אז יושב לנו המשכן.^[8]

בפסיקתא דרב כהנא: משל למלך
שהיה אוהב את בנו, עשה לו מנייק (רביד,
שלשת חרוזים של זהב) ותולה אותו בצאורו,
לא עשה אלא הכעיסו, ונטל אביו ממנו את
המנייק ועשה לו כבלים ונתנם ברגליו של
בנו. כך עשה הקב"ה. אותיות של תורה
במנייקות ונתנה על צואריהן של ישראל, כי
לזית חן הם לראשך וענקים לגרגרותיך וכו',
לא עשו אלא עזבו את התורה שנא' עזבו את
תורתי וימאסו בה. כתב אותיות פורעניות
והביאם עליהם שנא' איכה ישבה בדד" (ע"פ
סדר א'-ב').

ודייק דוקא שהמנייק עומד על צוארו,
שהוא מחבר בין הראש ובין הגוף. וע"י
לימוד התורה, הראש שולט על הגוף ומדרבן
אותו. אחרת הגוף משתלט על הראש, והולך
שובב כסוס שהתגבר על רוכבו, וצריך כבלים
לרגליו בכדי שלא ימשיך להתרחק עוד ועוד,
ח"ו. ועוד, שהצואר הוא המקור של ה"קול",
שיוצא משם, והוא פנימיות של הדיבור
שנחתך בפה. וכן לימוד התורה, שצריך

ועוד נקדים מה שאמרו חז"ל עה"פ "הקול קול יעקב והידים ידי עשו". וביתר הרחבה נמצא במדרש רבה (איכה שם) "א"ר אבא בר כהנא לא עמדו פלוסופין לאומות העולם כבלעם וכאבנימוס הגרדי. אמרו להם יכולים אנו להזדווג לאומה זו. אמרו להם, לכו וחזרו על בהכ"נ שלהם, אם התינוקות מצפצפין בקולן אי אתם יכולים להם, ואם לאו אתם יכולים להם, שכן הבטיחם אביהם, ואמר להם, הקול קול יעקב והידים ידי עשו. כל זמן שקולו של יעקב בבכנ"ס ובבמ"ד, אין הידים ידי עשו. וכל זמן שאין קולו מצפצף בבכנ"ס ובבמ"ד הידים ידי עשו".

ועוד שם (בריש איכה) "שמוא' תני לה בשם ר' שמוא' בר אמי, אימתי המלכות גוזרת גזירה וגזירתה מצלחת בפשעה שישרא' משליכין ד"ת לארץ, הה"ד וצבא תנתן על התמיד בפשע. אין צבא אלא מלכות וכו', התמיד אלו ישראל, דכתיב והגית בו יומם ולילה, בפשע בפשעה של תורה, כל זמן שישרא' משליכין ד"ת לארץ, המלכות הי' גוזרת ומצלחת" וכו'.

והעניין הוא שבלמוד התורה "הקול" הוא "קול יעקב", ומתקרבים אל ד' ובוחסים בו. אבל כשנתנו את "קולם" - הרי אין הקול קול יעקב, אלא ה"ז קולו של עשו, שבטח בכוחו בעוצם ידו, ומפחד מבנ"א - כמו שפחדו בני" - ונתנו את קולם ויבכו בלילה ההוא. ועי"ז ירדו ממדרגתם שהראש שולט על הגוף. אלא התחיל הגוף שולט על הראש וגרמו על ידי כך לבכ' לדורות שבאו "הידיים

ולכן לומדי התורה נקראין "נטורי קרתא" כמש"כ במ"ר (איכה פתיחתא ב') "ר' אבא בר כהנא פתח מי האיש החכם ויבן את זאת וכו' תני רשב"י אם ראית עיירות נתלשות ממקומן בארץ ישראל, דע שלא החזיקו בשכר סופרים ובשכר משנים, שנא' על מה אבדה הארץ ויאמר ד' על עזבם את תורתו. רבי הוה משלח לר' אסי ור' אמי דיפקון ויתקנון קרייתא דארעא דישרא', והוה עלין לקרייתא ואמרין להון אייתי לון נטורי קרתא. והוה מייתו להון מטרתא וסנטרא (שומרי העיר). והוון אמרין להון, אלין נטורי קרתא, אלין חרובי קרתא. אמרו להון, ומאן אינו נטורי קרתא, אלו סופרים ומשנים, שהם הוגים ומשנים את התורה ביום ובלילה, ע"ש והגית בו יומם ולילה. וכן הוא אומר, "אם ד' לא יבנה בית" וכו'".

ומ"מ צ"ע במדרש זה. בשלמא העוסקים בתורה נקראים נטורי קרתא. אבל למה שומרי העיר נקראו מחריבי העיר.

ונלע"ד ע"פ משחז"ל במדרש רבה (פר' שלח) ותשא כל העדה ויתנו את קולם. זש"ה נתנה עלי בקולה על כן שנאתיה, אותו קול שבכיתם גרם לכם להיות שנואין וכו', שבכו בליל ט' באב. וא"ל הקב"ה, אתם בכיתם בכי' של חנם לפני אני אקבע לכם בכי' לדורות. ומן אותה שעה נגזרה על ביהמ"ק שתתחרב כדי שיגלו ישרא' לבין האומות, שכן הוא אומר וישא ידו להם להפיל אותם במדבר להפיל זרעם בגויים ולזרותם בארצות, נשיאות יד כנגד נשיאות קול".

[א] וכן מובן ג"כ מש"כ בפסיקתא רבה (לא, ותאמר ציון) "אר"א הקפר תורתי בידכם והקץ בידי, ושנינו צריכין זה לזה, אם אתם צריכין לי להביא את הקץ אף אני צריך לכם שתשמרו את תורתו וכו'". וזה עצם ענין המשכן.

ידי עשו". וכמ"ש במדרש נשיאות יד כנגד נשיאות קול. ובכן אותם שומרי העיר, שבטחו בכוחם ובעוצם ידם לשמירת העיר שוב הורידו מדרגת קול יעקב, וזה עצם הגורם להחריב ירושלים. רח"ל.

שם אל לבו, סיבת החורבן, ה"ה מוצא את המפתח, שה וא עסק התורה שהאור שבה מחזירם למוטב. ועי"ז זוכה ורואה בבנינה ובנחמת ציון וירושלים, תובב"א.

ובכן כל המתאבל על חורבן ביהמ"ק ועל ירושלים זוכה ורואה בבנינה. ע"י שהאדם

הדרך וחילוקא דרבנן בסוגיא דאותיות נקנות במסירה

הרב מיכאל עובדיה

חבר בית מדרש גבוה, ליקווד

לנקודה של השלמה, אף שלא נגמר הלימוד, ואפשר עוד להעמיק יותר, עכ"ז היא נקודה של שמחה על השלמת המצוה. ובאמת מכאן הביא היש"ש ראי' (ונדפס בסיום המסכתות) שיש לעשות יום טוב, ולא רק למסיים אלא גם לכל חבריו השמחים עמו בשמחתו, וכדאמר אביי עבידנא יומא טבא לרבנן. ולא קאמר שהיה עושה 'משתה' לרבנן, ויום טוב שלו הוא של הצורבא מרבנן לבדו, אלא לכל השמחים עמו, כמו ששינו ו"יו"ט' היה עושה לאוהביו.

וכאן השמחה לא רק שלי, כי כולם כאן גם כן המסיימים, שלא הייתי יכול לסיים בלעדם. בראשונה אבא מארי שליט"א, זכרונות ילדות כשאבא סיים את הש"ס בהיותו אברך צעיר, משנן ש"ס עם הגמרא הקטנה בכל רמזור אדום. אחי הגדול הרב יהודה אריאל שליט"א שכבר סיים ג' פעמים. חותני שהחזיק בי הרבה שנים כדי שאוכל ללמוד, ודאג והשתדל בכמה השתדלויות שאסכים שיקנה לי את הש"ס הכי מפואר (אמנם לא למדתי כל דף דוקא מתוך אותו ש"ס כמו שעשה מו"ח עם הש"ס שקנה לו חו"י!). וחז"ר ר' יצחק ישראל שרבאני זצ"ל, ראש כולל ש"ס, סיפר לי פעם איך שבא אחר פטירת אביו השקדן הירושלמי מו"ר

אודה ה' בכל לבב בסוד ישרים ועדה. ברוך שהחינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה. זה היום עשה ה' נגילה ונשמחה בו. כמו ששינו סוף תענית, אמר רשב"ג לא היו ימים טובים לישראל כחמשה עשר באב וכיום הכפורים, ואמרינן עלה בגמ' שם, ובפרק יש נוחלין (קכא.-), חמשה עשר באב מאי היא, רבה ורב יוסף דאמרי תרווייהו יום שפוסקין בו מלכרות עצים למערכה, תניא רבי אליעזר הגדול אומר כיון שהגיע חמשה עשר באב תשש כחה של חמה ולא היו כורתין עצים למערכה, אמר רב מנשה וקרו ליה יום תבר מגל. ופי' רשב"ם דכיון שיש לחלוחית בעצים מעלה עשן, וכן שכיח בו תולעת שפוסלת העץ למערכה, וכתב עוד, ואותו יום שפסקו היו שמחים לפי שבאותו יום היו משלימין מצוה גדולה כזאת.

הרי דאף שלא נשלמה המלאכה מצד עצם המעשה שעשו, כי אין שיעור לעצי המערכה, רק היה גורם צדדי מחמת הטבע שלא היה עוד באפשרות לכרות עצים מחמת הלחלוחית, ולא השלימו ממש, רק היתה מניעה שלא לכרות עוד, עכ"ז נחשב זה להשלמה וסיום ושמחה רבה. וכן הדבר בלימוד תורתנו הקדושה, כי באמת ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים. אמנם כשמגיעים

חלקנו מכל עמלנו. ויצו המלך לבדוק החביות, והנה החביות של העמלים תוכן היה נקי וזך, ע"י שטף מי הנהר שמלאו ממנו, והתרוקנות המים אט אט במעלות ובמורדות עד שהגיעו לבריכה. ואילו החביות של הבטלים היו מלאות רפש וטיט כאשר היו בתחילה. ויאמר המלך אל הבטלים הוי שוטים, הרי לא איכפת לי מן הבריכה כלל וכלל, והעיקר הגדול היה נקיון החביות, ועתה את הנקבים שבחביות העמלים נוכל לסתום יפה בטיט ולהשתמש בהם בשופי לכנוס בהם יין מלכות רב כיד המלך. ויטלו שכרם מושלם מאת המלך, מלבד שכר האמונה שטרחו בלא ראות קיום לעבודתם. ואילו שמעתם בקולי גם אתם הייתם נוטלים שכר כמוהם.

והנמשל מובן מאליו, כמאמר התנא ר' חנניא בן עקשיא, רצה הקב"ה לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצוות, שנאמר ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר. כי הנה הדרך להזדכך ולהיטהר, דוקא ע"י התורה והמצוות, ובאו המצוות בריבוי כנגד רמ"ח אברים ושס"ה גידים לתקן כל אחד באופן פרטי, וכן עסק התורה במצוות עולה כאילו קיימו אותם ותיקנו עצמם באותו חלק פרטי. ומובן שע"י ריבוי התורה כנגד כל חלקי הגוף ונר"ן, יוכלו לבוא במי טהרה במי הדעת, לנקות ולהסיר כל מדה רעה וכל עקמימות שבלב, ולתקן נר"ן. ודוגמא לזה בגמ' נדה, שבעה סממנין מעבירין על הכתם לטהר אותו מדם טמא, וצריכין להעביר אותם בסדר מסויים דוקא, ואם הוא דם יסור ע"י אלו ז' סממנין. והנה

רבי יוסף חיים זצ"ל, ראש ישיבת פורת יוסף, וראה איך שכל אחד מן האחים כבר לקח לו מזכרת מחפצי אביהם, זה לקח התפילין, וזה לקח משהו אחר, וכשראה כך חו"ו, אחר כי הוא הבכור ולו משפט הבכורה, הלך ולקח לעצמו את הש"ס של אביו שהיה שקוד עליו, וזה לקח בחלק הבכורה, כי היה יקר לו יותר מכל דבר אחר (חוץ מכמה ש"סים שהיו שייכים לו ומפוזרים בכמה בתי מדרשות והיה לומד בהם בקביעות). אחי היקרים ר' איתמר שאול נר"ו, והבה"ח ישראל מאיר נ"י, והאחיות. הגיסים שזכיתי ללמוד עם כל אחד חברותא. ר' ראובן סבאג נר"ו שהתחלקנו, פעם למדנו סוגיות שלו, ופעם למדנו את הדפים שהייתי אוcho בכל מיני מקומות. וכמובן ר' שמואל טוויל הכהן נר"ו שזכיתי לקביעות גדולה עמו בלימוד גפ"ת.

ידוע המשל אודות מלך רם ונישא שציוה על עבדיו למלאות בריכת מים בחביות, וכאשר התחילו במלאכה נוכחו לדעת שהחביות נקובות ולא יכילו המים, וטיפ להדי טיף הולכים המים ונאבדים. ורובם ככולם נתיאשו ואמרו כי אין נפקא מינה, כאשר החילונו כן נסיים, וכשיתבע ממנו המלך מלאכתנו נאמר עשינו כאשר צויתנו, והבור ריק אין בו מים יען החביות היו נקובות. אמנם מיעוטם השכילו והבינו בלבבם כי איך נמרה פי המלך, והמשיכו כל היום במלאכתם נאמנה, ואמנם כמה טיפין עלו בידם להגיע אל הבור. ובהגיע המלך לראות במלאכתם ראה אלו ואלו, אלו בטלים ואלו עמלים. ויאמרו עבדי המלך אליו, עשינו כאשר צויתנו, ריקם הלכנו וריקם שבנו וזה

קובץ אבקת רוכל תמוז-אב תשפ"א

רמז

ונתת באמונה - האם עסקת באמונה דהיינו סדר זרעים, קבעת עתים לתורה - היינו עתיד סדר מועד, עסקת בפריה ורביה - היינו סדר נשים, צפית לישועה - היינו ישועות סדר נזיקין, פלפלת בחכמה - היינו חכמת סדר קדשים, הבנת דבר מתוך דבר - היינו דעת סדר טהרות. וכתב עליו המהר"ץ חיות שפירוש זה הוא אמת. ומכאן נשכיל שכן באמת כוונת יוצרנו, שנעסוק בששה סדרי משנה כולם, ולא נניח אחד מהם, ח"ו. וכן מפורש יותר בתנא דבי אליהו, ששואלים את האדם על כל דבר ודבר, מקרא, משנה, תלמוד, עד צפית במרכבה. א"כ כמה יש לאדם להשתוקק לדעת וללמוד כל התורה כולה. ואף שכל ישראל ערבים זה בזה, לא יסתפק במה שאחרים לומדים, אלא יבקש גם הוא ללמוד בעצמו כל מה שביכולתו.

משל לילד שדודו היה בעלים של חנות גלידה. והנה יום אחד פוגש הדוד את הילד, ונותן לו את המפתח לחנות הגלידה, עם רשות לעשות שם כרצונו. מיד נתמלא הילד בשמחה גדולה, וחשב הנה זה היום התמזל מזלי, אין מאושר כמוני. וכך היה הולך ובא בזמנים מחוץ לבית הספר ונהנה מן הגלידה כפי אוות נפשו. ויהי היום בתום השנה, אמר הדוד לילד הנה נתתי לך המפתח עד עכשיו, וברצוני לקחת המפתח בחזרה, אקווה שנהנית מן המתנה הטובה שקבלת. החזיר הילד את המפתח, ופתח הדוד ושאל אותו, נו, איך היה טעם פלוני ואלמוני. הילד ענה שלא טעם ממנו. ומה עם טעם פלוני. גם מזה לא טעם. אמר הילד, אכלתי רק מהשוקולד והוניל. ויהם עליו דודו בקול צעקה גדולה: "קשה יום! הרי המחזרת חתורה לפניך, ואיך

ש"בעה ס"ממנין ר"ת ש"ס, ובא רמז שכדי להנקות וליטהר מכתמים ומטומאה יש להעביר הש"ס, לצלול במי הדעת. ואפילו אם בפעם הראשונה לא יזכור כל גמרא וכל מאמר, וכל שקלא וטריא, כי זה יוכל להרויח שוב בחזרה. אבל על כל פנים יש ללמוד הש"ס לזכות את עצמו ואחרים עמו, כאילו קיים אותם מצוות האמורות בענין. ודבר זה למדנו משעבוד מצרים, שהוכרחו לבנות את פיתום ואת רעמסס, ערי מסכנות מקום חול טובע, וכל עמלם היה יורד לטמיון ולא ראו ברכה מכל עמלם. והקב"ה הרי שיעבד אותנו במצרים כדי שנדע מהי מהות 'עבודת', ואיך אנו ראויים לעבוד עבודתו יתב', וכך העביר אותנו מהיות עבדים לעבדים, להיכנס תחת כנפי השכינה ולהיות עבדים למלך מלכי המלכים הקב"ה. וכך צריכין להתייצב בכל יום בעבודת ה'. ואם רואים ברכה במלאכה מה טוב, ואם לאו דע כי מתן שכרן לעתיד לבא. וכמו שבאמת נטלו שכר טוב על כל עמלם בצאתם ממצרים.

ובפרק במה מדליקין (לא.), אמר ר"ל מאי דכתיב והיה אמונת עתיד חוסן ישועות חכמת ודעת וגו', אמונת זה סדר זרעים, עתיד זה סדר מועד, חוסן זה סדר נשים, ישועות זה סדר נזיקין, חכמת זה סדר קדשים, ודעת זה סדר טהרות, וכו', אמר רבא בשעה שמכניסין אדם לדין אומרים לו נשאת ונתת באמונה וכו'. ומשמע שדורש הפסוק באופן אחר. אבל ידועים דברי הגר"א (שכתב משמו במהר"ץ חיות שם), שבתוס' קידושין (מ:) העירו שהרי שם אמרו שתחילת דינו של אדם אינו רק דברי תורה. וביאר הגר"א דרבא ג"כ התכוין שעל אלו הדברים שואלים, נשאת

עומדים אנו לסיים בעזה"י מסכת בבא בתרא, המסכת שהתחלנו בא במתיבתא (ר' חיים ברלין) אחר הבר מצוה, ולא סיימנוה עד עתה. הזכרונות עולים של ה"בקיאות רבי", שהיה עומד בגבהו מול השטנדר ומלמד אותנו דף אחר דף, בהסברה ובעימות וברציפות. כמה עונג היה לעבור על הדפים, ולהיבחן עליהם מדי שבוע בשבוע.

ברשותכם נכנס עתה קצת לסוגיא דמכירת שטרות (אותיות נקנות במסירה) המופיעה בריש פ' הספינה (ע"ה:-עז, ע"ש כל הסוגיא) וחוזרת ונשנית כמה פעמים לקראת סוף המסכתא בפ' גט פשוט. והננו פורסים לפניכם מה שעלה במצודתינו בעזה"י.

אם אותיות נקנות במסירה לחוד, ואם צריך לכתוב 'הוא וכל שעבודא דביה'

נחלקו רבי וחכמים אם אותיות נקנות במסירה בלבד או דבעינן כתיבה ומסירה. היינו אדם שיש לו שטר חוב על חבירו ורצונו למכרו לאחר כדי שיוכל לגבות החוב, לדעת רבי סגי במה שימסור לו הנייר, ולא צריך עוד קנין חוץ מזה. ואילו חכמים סוברים שצריך לכתוב עוד שטר שכתוב בו איך פלוני מכר שט"ח זה לחבירו, ורק עי"ז יוכל לקנות השעבוד. ואמרינן עלה בגמ' (ב"ב עו:): אמר רב פפא האי מאן דמזבין ליה שטרא לחבריה צריך למיכתב ליה קני לך הוא וכל שעבודא דביה, אמר רב אשי אמריתיה לשמעטא קמיה דרב כהנא ואמרית ליה טעמא דכתב ליה הכי, הא לא כתב ליה הכי לא קני, וכי לצור על פי צלוחיתו הוא צריך, אמר לי אין לצור ולצור. ע"כ. וצ"ב

לא מהרת וכו". הלא שנה תמימה היה המפתח בידך והרשות לעשות כרצונך, ואיך הסתפקת בטעימת שוקולד ווגיל?!

והנמשל מובן, כי כך ישאלו את האדם בבואו בדין. הלא כל הש"ס היה ערוך לפניך, ואיך הסתפקת בכמה מסכתות בודדות. לפני כמה זמן לקחתי את בתי לקנות לה גלידה עבור דבר מה שניסתה והצליחה, וביקשה טאפינג' (תוספת) אחד פשוט. והיתה שם ילדה שעמדה והצביעה על כל השורה, וביקשה את כל הטאפינג'ס כולם (חוץ משנים...). ומאד השתוממתי על החזיון. עד ששמעתי שיש כזה ענין שלוקחים הכל ומערבבים יחד, וקורים לו ראז"ל (שצריך להיות ברכתו שהכל דרך אגב, אע"פ שיש בו חתיכות עוגי', ושמעתי שכן פסק הגר"ש פנחסי שליט"א). למה לא נוכל להיות כמו אותם ילדים שרוצים הכל, ולא מסתפקים בטעם אחד או שנים, ורוצים גם את כל התוספות? וכבר נהיה נורמלי לבקש הכל! גם אצלנו צריכים להרגיש שרוצים לטעום הכל, ולא להניח דבר מן התורה הקדושה לרוב חיבתנו אליה. וכמו שאומרים בסיום מסכת להתחיל מסכתות וספרים אחרים ולסיימם, שלא להסתפק רק במסכתות אלא גם ספרים אחרים, מדרש הלכה ומדרשה אגדה ועוד, ועוד, עד אין קץ. ובאמת, שלסיים ש"ס אינו רק חיוב לגבי העולם הבא, שכביכול אי אפשר לעלות לשם בלא הש"ס, אלא שגדלנו עם הרגשה של חיוב שאי אפשר לחיות בלי ש"ס.

פרשב"ם דאין משיכה קונה את החוב כיון שאין גופו ממון, וצ"ע למה לא נגרר אחר השטר

מה סבר רב כהנא, שהרי בודאי אין כוונתו לקנות הנייר בדמים יקרים, ולמה לא נימא הדמים מודיעים, ובמאי פליגי.

וע"ע פר"ש עו. (ד"ה ואותיות), דמבואר שהחסרון לקנות במשיכה משום דמשיכה אינה מועלת אלא בדבר שגופו ממון ולכן לא תועיל משיכה אלא לצור ע"פ צלוחיתו כשאר מטלטלין, אבל לגבות החוב צריך שימסרנו מלוה ליד הלוקח. ומבואר ששייך לקנות השטר בפנ"ע באופן שיהי' השטר אצל אחד והשעבוד אצל אחר. ותקשי כאן קושיית רב אשי שהקש' לר"פ וכי לצור עפ"צ הוא צריך, וכיון שע"כ כוונתו לקנות השעבוד שבשטר למה לא יקנה. אע"ג דבעלמא אין משיכה מועלת אלא בדבר שגופו ממון, כאן יועיל, דיהא נגרר בתר קניין השטר גם השעבוד שבשטר, וכמו שנגרר במסירה. דהרשב"ם הלא פירש דרב אשי הקש' דנפסוק כרבי דסגי במסירה לחוד ומטעם דכי לצור עפ"צ הוא צריך. והיה במשמע דאי לא קעביד אלא מסירה אה"נ היה צד שמוכרו לצור בלבד, אבל כיון שהוכיח ע"י מסירה שכוונתו על השעבוד די בזה. וצ"ע.

ביאור המשל"מ דאם שייך קנין בנייר לצור עפ"צ שוב אין החוב נגרר ממילא

ועיין משנה למלך (פ"ו ממכירה הי"א) מה שביאר בדעת הרשב"ם וז"ל, דמחלוקת רבי ורבנן אי אמרינן לצור עפ"צ הוא צריך או לא, והכוונה דרבי ס"ל דהשטר מצד עצמו לא מהני כלל, ועיקר השטר אינו אלא לשעבוד שבו, וכיון שכן במסירת השטר לבד נקנה השעבוד, שהרי עיקר השטר הוא השעבוד, וכמו שהקונה בית כיון שהחזיק בבית קנה הדירה, ה"נ כיון שקנה השטר קנה

והנה רשב"ם גריס במילתא דאמימר 'הלכתא אותיות נקנות במסירה כרבי'. ותוס' ושא"ר גרסו להיפך 'הלכתא אין אותיות נקנות במסירה כרבנן'.

הערה למה פירט רשב"ם שמוכר את השטר ואת החוב

ונקדים כמה הערות בדברי הרשב"ם. כתב הרשב"ם (ע"ה: ד"ה ואותיות), שט"ח שמוכרו לחבירו כדי לקנות את השטר ואת החוב שכתוב בו וכו'. ע"כ. ואיכא למידק למה זה כתב שנתנו כדי לקנות בו את השטר ואת החוב, הרי העיקר הוא החוב, ולמה לא יוכל להקנות לו החוב בפנ"ע והשטר לראי', ויהא המוכר עדיין בעלים על השטר, וכשיפרע ויכתבו שובר (למ"ד כותבין שובר) יחזור ויטלנו לצור ע"פ צלוחיתו. וכמו שהקשו תוס' בדף עז. (ד"ה קני) דיקנה השעבוד אפילו בלא מסירת השטר חוב. ואפי' נאמר דהא בלא הא לא אפשר, וצריך גם לקנות השטר שהוא כולל בו המלוה, אבל למה כתב כן הרשב"ם להדיא שמוכרו כדי לקנות את השטר ואת החוב, שכיון שנתנו לחבירו לקנות בו את החוב א"כ בודאי סגי שיפרש הר"ש שמוכרו לקנות את החוב, שזה העיקר הגדול שמנסה להועיל, ומאי שייאט' דקניית הנייר עד שיצטרך הרשב"ם לפרטו בפנ"ע. וצ"ע. [וע' נתה"מ (ס' סו) שסובר דלעולם השטר שייך ללוה, ואין הוא נקנה כלל, ולפי"ד יקשה כאן טובא מאי קאמר לקנות את השטר].

וארווחנא לפי"ז דלמ"ד כתיבה ומסירה בעינן לא סגי באמירה או בעדים ושטר ראי' שכוונתו להקנות ולקנות השעבוד, כיון דאין השטר דבק עם השעבוד, וכמו שאמירה לא מהניא גם שום ראי' לא תועיל.

רק צ"ב א"כ איך כתיבה מועילה, וכמו שהקש' ר"א דמילי במילי לא מקניין (משמע שהבין רב אשי דהכתיבה קנין על השעבוד, לא שהכתיבה הוכחה דכוונתו לקנות גם השעבוד, וע"כ הכי הוא למאי דקיי"ל דתחילה מוסר לו השטר ואח"כ כותב לו, ואם הכתיבה הוכחה א"כ כבר כלתה קניינו דמסירה, וע"כ דהכתיבה קנין על השעבוד). וא"כ קשה איך מועלת כתיבה, דאין הכתיבה ראי' לחוד כנ"ל, דאם רק חסרה לנו הוכחה שכוונתו לקנות גם השעבוד א"כ היה די באמירה גרידא כמו שביאר המשל"מ.

ושמא י"ל, והוא חידוש רב, דהאופן דמהניא כתיבה על השטר משום דהוי כתוספת וסניף על שטר הראשון, להמשיך השעבוד לשני, וכבר בכח כשנכתב הראשון היה מקום להוסיף ע"י שטר שני עכ"פ מדרבנן, וכאילו שיש כח לשנות את הנוסח הכתוב בשטר. ולא שמילי נקנין במילי, אלא המילי תוספת על המילי הראשונים. ועדיין צ"ת.

ביאור בד' רשב"ם שאינו קונה במשיכה אף למ"ד אותיות נקנות במסירה

ויש להקשות, דלפי סברת המשל"מ כיון שהשטר נגרר בתר השעבוד, והם דבקים זה בזה ולא יתפרדו, למה לא תועיל ג"כ

השעבוד, והרי גוף הבית דומה לגוף השטר והדירה דומה לשעבוד שבו וכמ"ש ה"ה ז"ל בפ"י מהל' זכיייה (ה"ב). אבל רבנן ס"ל דהשטר מצד עצמו מלבד השעבוד שבו, מהני לצור עפ"צ, וכיון שכן אין השעבוד נקנה במסירת השטר, ולא קנה אלא השטר, לפי שאין השטר נגרר בתר השעבוד - שהרי שייך בו קנין מלבד השעבוד שבו, ואפי' אי מסר לו ואמר לו קני איהו וכל שעבודא דאית ביה לא מהני, לפי שהמוכר אמר לו קני אבל הלוקח במה קנאו, הא במסירה לא קנאו, לפי שאין השעבוד והשטר מתדבקים זה בזה, שאין חלות לקנין לזה בלא זה עד שנאמר דבקניית השטר נקנה השעבוד דומיא דבית ודירה שאין חלות לזה בלא זה, לפי שהשטר יש בו קנין מצד עצמו מלבד השעבוד לצור ע"פ צלוחיתו, ומש"ה בעינן כתיבה ושיכתוב לו קני הוא וכל שעבודא דאית בי' וכו'. ע"כ. ומסיים בה המשל"מ דעל כן הוכיח רב אשי דאית לן למפסק כרבי וז"ל, דאדרבה הסברא גוזרת דהלכה כרבי דבמסירה לבד קנה לפי שהשעבוד והשטר דבקים זה בזה ולא יתפרדו, דאלת"ה וכי לצור עפ"צ הוא צריך, אלא ודאי שהשטר נגרר בתר השעבוד, ומש"ה נקנה במסירה לבד בלי שום אמירה, ורב כהנא השיב לו אין לצור ולצור, כלומר שאין השטר נגרר בתר השעבוד וכו'. ולבתר הכי דחה רב אשי סברת רבנן מטעמא אחרינא והוא משום דמילי נינהו ומילי במילי לא מיקניין. עכ"ל.

לפי"ז מיושב שאין ראייה מועלת לקנות החוב, ביאור מחודש איך כתיבה מועלת

המשל"מ, דא"כ איך אלמוהו התוס' לקנין במאי דאוקמיה בשק מלא שטרות. דבשלמא גוף הנייר י"ל שבטל לגבי השעבוד, אבל השק מלא שטרות ודאי שאינו בטל לשום שעבוד, והרי הוא כאבן שאין לה הופכין. ולמה נתייחס לאופן שקונים שק לגבי קניית השעבודים, ולכא' לעולם יעמוד כל שטר בפנ"ע לקנין. ותקשי קושיית תוס' דכיון שדרכו בהגבהה לא יקנה במסירה. אע"כ כמו שפירשנו לעיל, דתוס' הבינו שלעולם אין השעבוד דבוק בנייר עד שנאמר תפיסה בשטר הוי תפיסה בשעבוד, רק סברו שיקנה אגב, לכן אם הוא שק מלא שטרות הדרך במשיכה ויקנה באופן זה. ולרשב"ם הפי' כמו שכתבנו לעיל (אך קשה לפי"ז מאי דאמרינן גבי מלוגא דשטרות דאם משך קנה, משמע ע"י משיכה דוקא).

[רק יש להעיר דלמה לא הקשו כן התוס' מתחילה כד הוה גרסינן דלר' נתן במשיכה ושטר, דכיון דדרכן בהגבהה איך תועיל משיכה, ולא דקדקו כן עד דאוקמינן לר"נ דאותיות במסירה ובשטר. דלכא' יותר מסתבר מתחילה למאי דאמרינן משיכה ושטר, ומשמע דהמשיכה רק לגמור הקנין על הנייר, והשעבוד נקנה ע"י כתיבה דשטר אחר, וא"כ שפיר קונה שק מלא שטרות. אבל למאי דאמרינן כתיבה ומסירה חוץ מן המשיכה היה כבר אפשר לומר דמועיל באופן שפירשנו בדעת הרשב"ם. וצ"ע.]

אף לדרך המשל"מ שהנייר בטל אצל השעבוד
עדיין אין גופו ממון, וכמ"ש הגר"ד בשם
הגר"ח

משיכה, ולמה זה כתב הרשב"ם דאפי' למ"ד אותיות נקנות במסירה מ"מ במשיכה לא יועיל כיון שאין גופו ממון.

והנראה בזה, דלכן הקדים הרשב"ם דמשיכה אינה יכולה להועיל אלא בדבר שגופו ממון, אף למ"ד מסירה לחוד קניא, היינו על אף שסבר הך מ"ד דהנייר בטל לגבי השעבוד, דמ"מ כשבא לקנות השעבוד אינו בדרך אגב, שע"י שקנה השטר קנה גם השעבוד. דא"כ קשה גם ממאי דבעינן לאתויי רא' דמילי במילי מקניין משטר שכתב לו המוכר קודם שקנה, דאמרינן כיון שהחזיק בקרקע קנה השטר, ומשני אגב שאני. ואם איתא דבדרך אגב קני, א"כ גם כאן יקנה ע"י מסירת השטר לחוד, וכ"ש שלא יצטרך כתיבה. אע"כ דאין לומר כאן אגב, רק כיון שהם דבוקים זב"ז אם כן יכול לתפוס השעבוד ע"י נקיטת השטר, ונעשה אפשרא דהשעבוד. מיהו כשעושה מעשה משיכה השייך לדבר שגופו ממון הרי שמתייחס אל החלק של השטר שהוא גופו ממון, ולא יקנה השטר רק לצור עפ"צ.

**לדעת התוס' קונה החוב באגב ע"י משיכה,
וע"כ דלא סברו כמהלך המשל"מ**

אבל התוס' שנתחבטו בין הגבהה למשיכה והוצרכו לאוקימתא דמיירי בשק מלא שטרות נרא' שסברו דמועיל בדרך אגב, שכיון שקונה השטר קונה גם השעבוד היוצא מתוכו. ואע"ג שפירשו כן למ"ד כתיבה ומסירה (עם המשיכה), אבל כתבו שכן כל שטרות דסוגיין מיירי בשק מלא שטרות, וא"כ גם למ"ד דבמסירה לחוד קני הכי הוא. וע"כ דלא ס"ל כרשב"ם על דרך שפי'

עכ"ד. היינו דעל אף שנתמעט משום שאין גופו ממון, וגם אין עיקרו ממון, מ"מ הוי חפץ ששייך בו גניבה ומכירה.

דן שורף שטרו של חבריו, עובדא דרפרם ורב אשי

ומעתה יש להסמיק מאי דאמרינן בהגוזל קמא (צח.-): ואמר רבה השורף שטרו של חבריו פטור, דאמר ליה ניירא קלאי מינך וכו', ואמרינן דאף לר"ש שאמר דבר הגורם לממון כממון דמי אין ראי' שחייב כיון שאין עיקרו ממון, עד דאמר אמימר מאן דדאין דינא דגרמי מגבי ביה דמי שטרא מעליא, ומאן דלא דאין דינא דגרמי מגבי ביה דמי ניירא בעלמא, הוה עובדא ואכפיהה רפרם לרב אשי ואגבי ביה כי כשורא לצלמא. ופרש"י ואכפיי' רפרם לרב אשי, ששרף שטר חבריו בילדותו, ואגבי מיניה, גובינא מעליא כל מה שכתוב בשטר, כי כשורא לצלמא, פרוצון גמור מן העידית כקורה זו הנבחרת משאר קורות לתקן בה צורה ודיוקנאות. ע"כ.

ביאור דעת רב אשי שלא רצה לשלם, ורפרם דאכפיהה משום שסבר דהחוב דבק בהנייר

וא"כ י"ל דמה שסבר רב אשי שלא יתחייב היינו ע"פ מאי דסברי כמה ראשונים דלהלכה קיי"ל דלא דיינינן דד"ג, רק הטעם דדיינינן משום זה גופא שלא יהא כל אחד הולך ושורף שטרותיו של חבריו. וא"כ רב אשי כיון שהיה קטן בשעה ששרף השטר, לכן סבר שלא נאמר בו הקנס הנ"ל שלא יהא כל אחד, כיון שקטן בלא"ה פטור מלשלם, דאמרינן קטן פגיעתו רעה הוא שחבל

וראוי להעיר שאף לדרך המשל"מ שהנייר בטל אצל השעבוד, אבל בודאי עדיין אין גופו ממון, שמעולם לא היה ממון, ורק היה כאן שעבוד, וכדאמרינן בעלמא יצאו שטרות שאין גופן ממון. וא"כ גם אם מועיל להיחשב חפצא של ממון מצד השעבוד, י"ל דהיינו רק לענין קניינים, וכמבואר בסברא דרב אשי דאמר וכי לצור עפ"צ הוא צריך, שהשאלה למה קונה השטר, וע"כ דבטל הנייר לגבי השעבוד לענין קנין. וממילא אם בא לעשות משיכה לא יקנה, שאין השטר נחשב ממון בעין. ומבואר בגמ' דרק מצד דינא דגרמי מחוייב.

והיינו ע"ד שכתב בס' ברכת שמואל (סי' נו או' ג'), דלמ"ד מכירת שטרות דאורייתא הביאור דכיון שעושה קנין של המשועבדים ע"כ הוי גופו ממון, ושכן שמע מפ"ה הגר"ח זצ"ל, שהקש' למה בעינן מיעוט על שטרות מכפל, שהתוס' הקשו כן רק לדעת חכמיביאור דעת רב אשי שלא רצה לשלם, ורפרם דאכפיהה משום שסבר דהחוב דבק בהניירם דלא דייני דינא דגרמי, אבל הגר"ח הקש' כן אפי' לר"מ, דאע"ג דדאין דד"ג היינו דחשיב מזיק, אבל לא יחשב גנב כיון שאין גופו ממון, ואיך יועיל על הכפל. ותי' הגר"ח דשטר חשוב חפץ כשהוא בעין, והראי' מדחזינן דחלה בו מכירה והקדש ע"כ שייך בו גניבה (ותוס') הקשו רק אליבא דחכמים כיון דלא דד"ג א"כ ליכא חיוב (השבה). ומסיים שם (באות ה') וז"ל, ובאור דין קנין אותיות ע"י מכירת שטרות הוא דע"י שבהשטר הוא גוף השעבוד וע"כ נקנה לאחר ג"כ ע"י מסירה או כתיבה ומסירה.

ועיין בית הלוי בסוה"ס (דרוש יח) אחר שביאר בארוכה דבולוחות ראשונות היה כתוב גם כל תושבע"פ, רק לאחר שבירת הלוחות לא נכתבו על לוחות שניות רק התורה שבכתב, וז"ל שם, והנה על ידי זה שניתן להם אחר כך בעל פה נתעלו בה ישראל מעלה גדולה יותר, דמקודם, דכל התורה היה רמוז בהלוחות היו ישראל והתורה שני עניינים, דישראל הם המקיימים להתורה ושומרים אותה והיו אז בבחינת כלי שמונח בו התורה וכמו ארון הקודש שמונח בו הספר תורה והוא תשמישי קדושה, אבל אחר כך דניתן להם התורה שבעל פה נמצא דישראל הם בבחינת קלף של תורה שבעל פה, וכמאמר הכתוב (משלי) כתבם על לוח לבך, וכמו שהקלף של ספר תורה הוא עצם הקדושה ולא תשמיש, דהקלף והכתב שכתוב בו שניהם ביחד הם ספר תורה, כמו כן התורה וישראל כולא חד הוא. ע"ש.

ויש להמשיל כי הנה כן צוינו 'כתבם על לוח לבך'. ומתי מתדבקות האותיות עם גוף השטר, כאשר אין שום שימוש אחר של הגוף לשום ענין אחר, רק הגוף נגרר לגמרי בתר השעבוד. אבל ברגע שהוא עומד אפי' לצור ע"פ צלוחיתו, אע"ג שודאי אין זה עיקרו, ולא יעלה על הדעת שהקונה את השטר בדמים מרובים כוונתו כדי לצור ע"פ צלוחיתו, סו"ס אין השעבוד והשטר גוף אחד עד שאי אפשר לזה בלא זה. וכן כל עסקינו בחיינו צריך להיות שואף וזורח אך אל תכלית דא קניית, אבל אם משתמש בגוף לצור ע"פ צלוחיתו לשמור על קצת ענייני עוה"ז, אין זה דרופתקא דאורייתא, ואין הכתב אחד. וכמו שאנו אומרים בק"ש פעמים

באחרים פטור, וכיון שפטור בחבלה כ"ש בדד"ג, ורק לכשיגדיל חייב לשלם. וא"כ סבר רב אשי דלא שייכא תקנה זו לענין קטן כדי שלא יהא שורף, שהרי בלא"ה הוא פטור אפי' מחבלה, וסבר דגם כשיגדיל לא יתחייב מעתה. ועכ"ז אכפיי' רפרם ע"ז, שהרי לסברתו השעבוד והשטר דבוקים זב"ז ולא יתפרדו, ואם מכירת שטרות ד"ת הרי הוי חפצא של ממון (אע"ג שאין גופו ממון), וכ"ש למה שסבר רב אשי שלא צריך כלום יותר מן המסירה. לכן אכפיי' רפרם בדברים (כמו שפי' הט"ז), דלפנים משורת הדין מחוייב לשלם כיון שכך סובר.

ביאור לשון הגמ' דאכפיה' כי כישורא לצלמא', שמורה על מעלת השטר

וא"ש לשון הגמ' דאגבי מיני' 'כי כישורא לצלמא', לשון משונה, ובדרך כלל כשאומרים עידית היינו קרקע ולא מטלטלין כמ"ש התוס', אלא י"ל שבא להראות לנו כאן חשיבת השטר, דכמו שהקורה היא לוח שאין בו כלום, אבל כיון שראוי לצור בו צורות הרי הוא נחשב במעלה גדולה, וכמו שפרש"י כקורה זו הנבחרת משאר קורות לתקן בו צורות ודיוקנאות, כן גם המעלה של השטר, דאע"פ שהנייר מצד עצמו אינו חשוב כי אם לצור עפ"צ, אבל יכול להכיל בתוכו קניינים לאין ערוך, ויכול לקנות כל העולם כולו בנייה. וכע"ז מצינו שפסק הגרמ"פ זצ"ל באגרות משה שנייר נחשב מוקצה מחמת חסרון כיס, אע"ג שאינו שוה אפי' פרוטה, וסברתו דאין לך בר דעת שישתמש בנייר הראוי לכתובה לדבר אחר. והיינו כנ"ל, וכי לצור עפ"צ הוא צריך.

בכל יום באהבה, והיו הדברים האלה אשר
אנכי מצוך היום על לבבך ושננתם לבניך
ודברת בם, בם ולא בדברים אחרים. ואז
האדם נהיה חפצא אחד עם התורה הקדושה.
הדרן עלך...

שואלין ודורשין בלשון שישנו חכמים

הרב אברהם מייזעלס

מח"ס מטבע שטבעו חכמים, מונטרסאל

מהגמ' שבת (קמ.) שרב בר שבא הי' מתקן מאכלו דרבינא.

(ג) **צריך** ביאור בגמ' ברכות (כ:) דרש ר' עזרא אמר לה משמי' דרב אמי וזמנין אמר לה משמי' דרב אסי, הנוסח הזה נזכר שבע פעמים בש"ס (כאן, ובפסחים קי"ט. גיטין ז' שני פעמים. סוטה ד' וה'. חולין פ"ד ע"ב). וצריך להבין ולהשכיל מדוע דוקא האמורא הזו החליף ושינה את שמות בעל השמועות. ויש ע"ז ביאור נאה בס' בן יהודע על חולין (פד:) עיי"ש. גם לפלא לדייק בשמא בשם "עזרא" שהוא לשון מגונה בשם עזר, שהוא מום.

ויש להעיר מגמ' מנחות ג"י רב אמר לרב שימי, שימי את, וברבינו גרשום לפי שלא הי' רואהו מפני שלא הי' מגביה עיניו מן הארץ. ור"י ור"ש תלמידיו רצו לנהוג במדה זו ונעשו סגי-נהור. וגם בירושלמי (סופ"ב דשקלים) קרא רבי זעירא לרב ששת "גברא מפתחא" בלשון סגי-נהור, שעניו סתומות, והוא לשון פתוח.

ואף גם נאמר בגמ' חולין (נא.) כאשר רב ספרא אמר לאביי חזי מר האי צורבא מרבנן דאתי ממערבא ואמר רב עזרא שמי, ולא

תמיהות, פליאות, דיוקים והברקות, להבין ולהשכיל את דברי חז"ל הק' במאמרי התלמוד

(א) **מה** שרבינו הק' התחיל במשנה הראשונה להזכיר את התנא רבי אליעזר הגדול, "מאימתי קורין את שמע בערבית משעה שהכהנים נכנסים לאכול בתרומתן עד סוף האשמורה הראשונה דברי רבי אליעזר". ראיתי בספר טעם נחמד על זה, כי רבי אליעזר הוא דאמר (סוכה כח.) מימי לא קדמני אדם בבית המדרש, ולכן זכה כמדתו להיות מוקדם לכל להזכירו בראשונה בהתחלת התלמוד, ודפח"ח.

ויש להעיר כי הלא הוא רבי אליעזר בן הורקנוס, שהעיד עליו רבו רבי יוחנן בן זכאי שהוא בור סוד שאינו מאבד טיפה, ולהוסיף שאף גם רבי אליעזר זכה כמו רבי שמעון לעטרו בלשון "כדאי רבי אליעזר לסמוך עליו בשעת הדחק" (עירובין מו, נדה ז, ט.)

(ב) **צריך** ביאור מ"ש בגמ' ברכות (יד.) בדין יחיד גומר בהן את ההלל, "שאני רב ב"ר שבא דלא חשיב עלי' דרבינא", ולפלא על הזלזול בכבודו והלא למדנו יהי כבוד תלמידך חביב עליך כשלך. גם הלא כנראה הי' נחשב לאדם גדול, ורב כהנא (ברכות יט.) אמר עליו שהוא גברא רבה. וכן יש להעיר

רבי ה' רבן של כל ישראל, וגם ריש מתיבתא כמפורש בגמ' (נדה יד:) וא"כ הלא כלל גדול אצלינו בגמ' שבת (קיד.) איזה ת"ח שממנין אותו פרנס על הציבור, זה ששואלין אותו הלכה בכל מקום ואומרה, ולמנה אותו בריש מתיבתא צריך שידע להשיב בכוליה תנוי' [וברש"י, שקאי בהאי מסכתא ומהדר במסכת אחריתא]. וצ"ע.

(ו) **ומדי** דברי ברבי נזכיר דברי הגמ' (ע"ז נב.) ר' יוסי בן שאול שאל שאלתא (לשון נופל על לשון) מרבי, ורבי השיב לו מקרא ה' בידינו ושכחנוהו. ויש להעיר בזה מתוס' ב"ב (קיג.), פעמים שלא היו בקיין בפסוקים. ועוד זאת ביותר בגמ' ע"ז (ד.) על רב ספרא דלא ידע למימר פירושא דהאי פסוקי, ועכ"ז משתבח להו ר' אבהו למיני על רב ספרא דאדם גדול הוא, וצ"ב.

(ז) **יש** לשים לב לב על הלשון השתמש בו רב יוסף ארבעה פעמים בש"ס, בלשון "אמר רב יוסף מרי' דאברהם" ואין שום תנא או אמורא אחר לבטא בשפתיים כיוצא בו, והן המקומות: שבת כב., עירובין עה., כתובות ב., ב"ב קלד., ע"ש. ולהעיר מגמ' יומא (כח:) אמר רב ספרא צלותי דאברהם מכי משחרי כותלי, וע"ז מתמה רב יוסף אגן מאברהם ניקום וניגמר, וגם זה צריך ביאור.

וכדאי לציין שבס' והי' ברכה מהגה"ק בעל בני"ש זי"ע כ' במס' שבת (כב.) על מאמר ר' יוסף, לאשר כי הוא חלה ושכח תלמודו, וכשנתרפא תלה זאת בזכותו של אברהם אבינו ע"ד שאחכז"ל (ב"ב טז:) מרגליות

שאלו האיך כינה את עצמו בשם "רב", וכנגד זה כשנשאל רב הונא ברי' דר' נתן (פסחים פו:) על שמו ואמר רב הונא שמי, שאלו אותו מאי טעמא קרית לך רב הונא, וענה בעל השם אני [וברש"י, מקטנותי כך קוראין לי רב הונא]. וגם זה צ"ב אמאי קראו לו כך, ובדרך צחות אפ"ל דהיינו רב הונא שיהי' לו הון רב עושר בביתו כמו שמשבתו לנגיד ונכבד, רב הונא ורב חסדא, ובדומה מצינו ביבמות (לד:) א"ל הון בריה דר"נ פרש"י הון שם חכם, והיו הוא קיצור מהונא. ובגמ' גיטין (ז.), חסדא שמך וחסדאין מילך, והבן. וע"ד אגב, איתא בגמ' ברכות (נז.) הרואה הונא בחלום נס נעשה לו, ובהגהות היעב"ץ כ' שזה נוטריקון הדר כבוד ה"ודך ו"דברי נ"פלאותיך א"שיחה.

(ד) **וכעין** זה לפלא על שם האיש ושמו "גניבא" אשר הובא כמ"פ בש"ס לשבח וגם לגנאי, ויש שהיו קוראין אותו בשם פלגאה (גיטין לא.) ע"ש שהי' לו מחלוקת עם מר עוקבא, ולבסוף ניתן בקולר (שם ז.). ואולם כנראה בגמ' (גיטין לא.) שהי' בר אוריין, כמ"ש חד אמר ניקום מקמי' דבר אוריין, וגם מצינו בגמ' ברכות (כו.) רב איקלע לבי גניבא וגו' דהיינו שהתאכסן בביתו, ומזה נראה שהי' אדם חשוב. וגם נזכרו הרבה מאמרים שאמר גניבא בשמו של רב. ועכ"פ מכל זה נראה ברור שלא הי' ח"ו גנב, וא"כ אמאי נקרא בשם מגונה כזה. וצ"ע.

(ה) **בגמ'** שבת (ג:) אמר לי' ר' חייא לרב בר פחתי, לאו אמינא לך כי קאי רבי מסכתא לא תשיילי' במסכתא אחריתי. לכאורה הלא

(פו), ורב אמי חולין (קלד:). וכן ביומא (פו). רב אמר היכי דמי חילול השם כגון אנא אי שקילנא בישרא מטבחא ולא יהיבנא דמי לאלתר. ויש להעיר מגמ' שבת (קנא). אדם חשוב שיש לו עשרה עבדים שמחממין לו עשרה קומקומין בבית אחת. וגם צריך לעיין בהלכה מהו דבר חשוב שאינו בטל, שבעה דברים או יותר.

(י) **צריך** להבין ולהשכיל בלשונו של אביי ב"פ בש"ס (פסחים ע:; חולין קי), אמר אביי אבין תיכלא, רבין תכלא, ברש"י קובר את בניו ה"י, וצ"ב. אף גם שאביי אמר עליו (יבמות סד:) שהוא בר סמכא וישנו בחזרה.

(יא) **בגמ'** סוכה (לט:) רב ספרא מכנה לרבא בשם "משה שפיר קאמרת" וכן נמצא כזה כמה פעמים בש"ס [ביצה לח:; שבת קא:; חולין צג:]. ובפעם אחת באותו מקום בחולין מציינו שגם רבא השיב לו, משה, מי אמר רחמנא אכול דמ"א.

וגם יש להעיר שרש"י במקומות הנזכרים משנה טעמו ופירושו, פעם אחת מפרש רש"י, ביקרא דמשה קא משתבע, ובפעם השני פרש"י משה תלמיד חכם, ופ"א כלומר רבינו בדורו כמשה בדורו, וגם לפלא שכולם נאמרו בלשון שאלה, וצריך עיון.

אף גם יש להוסיף בחידוש משארז"ל נדר במוהי הרי אלו כינויין לשבועה, ופ' הר"ן במוהי כינוי למשה בשבועת משה כדכתיב ויואל משה, והכוונה כי בתרגיוב"ע על מן המים משיתהו, מן "מוי" דנהרא שחילתיה.

טובה היתה בצווארו של א"א שכל הרואה אותה מיד נתרפא, ועל כן הוזכרו להיות בעזרו שתהא רפואתו שלימה שיוכיר את לימודו. ויש להוסיף בדברי רב יוסף הנאמר בגמ' תמורה (טז), התפילה שהתפלל עתניאל להקב"ה ובין דבריו ביקש שלא ישתכח תלמודי מלבי. ובאותו הדף בראשו יוסף בן יועזר בסוף שנותיו בצר ליבא, שנתמעט הלב ונשתכחו, ע"ש.

(ח) **צריך** להבין לשון חכז"ל ב"פ בש"ס (שבת צט:; נדה מב.) כולכם ברוקא חדא תפיתו, ועיי"ש ברש"י. ולכאורה נראה כביטוי גנאי לדמותן לרקיקה שהוא דבר מאוס, ולהעיר מגמ' נדה סג., איזהו רוק תפל כל שלא טעם כלום מבערב, ובסיום הגמ' תנא השכים ושנה פרקו אין זה רוק תפל, פרש"י, הדיבור מעביר כוח הרוק, וצ"ב.

וע"ד אגב כדאי בזה להעתיק מה שמובא במעשה אורג על הפיוט במוסף יום א' דר"ה "אטומים להחיות בטללי שנה" בשם רבינו יחיאל מפארזי בשם מדרש, כשלומדים תורה וישנים על הספר, רוק היוצא מפייהם הקב"ה משמרו ועושהו טל להחיות מתי הארץ. ולהוסיף בזה לשון הגמ' כתובות (קיא:), כי טל אורות טליך, כל המשתמש באור התורה, אור תורה מחייהו. ובגמ' ב"ב (קכו:) גמירי רוק של בכור מרפא לעינים.

(ט) **מצינו** כמ"פ בש"ס שהחכמים בעצמם קראו על עצמם "אדם חשוב אני", בגמ' שבת (קמב:) אמר רבא אי לאו דאדם חשוב אני וגו', וכן רבי יוחנן אמר על עצמו בגמ' כתובות (נב:), וכן רב נחמן בגמ' כתובות

של הלל הזקן מסיים בגמ' וכשמת אמרו הי חסיד הי ענין, וגם אמרו שם משמתו נביאים האחרונים וגו', ולא אמר כשנפטר, וכן בשבת (ל:): אבי מת ומוטל בחמה ובמכות (כט:): למחר הוא מת. וכן בגמ' נזיר (נב:), רבי שמעון אומר עד ימיו הי' (רבי עקיבא) מטמא, אם משמת חזר בו איני יודע, תנא הושחרו שיניו מפני תעניותיו, וברש"י ותוס' לפי שהי' משתעי דרך גנאי ואין ד"א לדבר בלשון זה, וצ"ע.

(טו) **יש** להבין ולהשכיל בגמ' קידושין (כה:), לשון שאמר הני סבי דנוניא על רב המנונא "לאו המנונא אלא קרנונא". וברש"י קרנונא, יושב קרנות אתה ולא בן תורה. ובתוס' בשם ר"ח לא המנונא שאינך דם חם (מלשון חם נונא) אלא רק קר נונא, דם קר. ועיין בערוך שם, וצ"ע. ובגמ' ברכות (כה:): פרש"י יושבי קרנות חנוני או עם הארץ שעוסקים בדברי שיחה, ובדניאל (ח, ג) והקרנים גבוהות היינו בעלי סוד. ולהעיר מגמ' פסחים (ח:), דרש רבא עה"פ ונגה כאור, ינהי קרנים מידו.

(טז) **יש** להבין ולהשכיל לשון שאמר שמואל על ר' אלעזר (כתובות עז:). אכסוהו שערי לאלעזר, וברש"י האכילוהו שעורים כבהמה, וצ"ע.

(יז) **יש** להבין את הלשון המופלא (כתובות פה:), גיטין (עג:). "קאקי חיורי משלחי גלימי דאינשי", וברש"י קאקי חיורי, על שזקנים היו ולבנים קראו אותם קאקי חיורי, ומשלחי גלימי דאינשי, פי' מפשיטין בגדי אנשים

וכידוע מהאמרי אמת, ותהי אחריתי 'כמוהו', דהיינו שרצה להיות כ"מוהי', דהיינו משה.

וכן יש להעיר מגמ' סוטה (יג:), משה ספרא רבה דישראל, וברמז ספרא עה"ת עולה מש"ה. ואף גם ידוע בהלכה שהאומר לחבירו איני מקבל ממך אם היית כמשה מלקין אותו משום בזיון (יו"ד סי' רמב סעיף לו), ובטו"ז מפרש שבזיון הוא למשה רבינו ע"ה שהוא אומר אילו הי' אדם אחר כמותו, והוא בלתי אפשרי כיון שהתורה העידה ולא קם כמשה.

(יב) **ומדי** דברי בדרב ספרא, ראיתי מי שהעיר שהלא רב ספרא הי' מהעולים ויורדים מבבל לארץ ובחזרה (כמ"ש בגמ' חולין קי-קיא), ועכ"ז לא נזכר ממנו שום דבר בירושלמי.

(יג) **בביאור** הלשון שהכתיר ר' אלעזר לר' אסי בתור "מופת הדור" (חולין קג:), וברש"י מפרש 'גדול הדור' כמו אנשי מופת המה, ובפי' ר"ח אדם חשוב, וע"ד אגב, בסה"ד בערכו כ' שרב אסא דבבלי הוא ייסא המוזכר בירושלמי.

(יד) **יש** להבין ולהשכיל כי רוב פעמים בש"ס נשתמשו בלשון נפטר ולא מת (כתובות קד:). בשעת 'פטירתו' של רבו, וכן בברכות (כה:). בשעת 'פטירתו' של ריב"ז, ובמגילה (כה:). בשעת פטירתו של שמעון הצדיק, ובמס' כלה פ"ו בשעת 'פטירת' חכם.

ולעומת זה נאמר בסנהדרין (יא:), בשעת מיתתו של שמואל הקטן, וכן כשמנו המעלות

רבי אלעזר שאמר (מגילה כח.) המסתכל באדם רשע עיניו כהות, ע"ש.

(כג) **בגמ'** (ב"מ צב.) מלמדן את האדם שלא יהא רעבתן ויהא סותם את הפתח בפניו, לתנא קמא לית לי' מלמדן, לרבנן אית לי' מלמדן. וצריך להבין טעם פלוגתיהו למה באמת לא ילמדו את האדם שלא יהי' רעבתן והלא דרך ארץ קדמה לתורה, והרבה הלכות דרך ארץ נשמעו בתלמוד, ובגמ' חולין (פב.) למדה תורה ב"פ, ובביצה (כה.), למדה תורה שיבנה אדם בית תחילה וכו', וכהנה וכהנה וצ"ב.

(כד) **יש** להבין ולהשכיל לשונו של שמואל על תקנת הפרובול שתיקן הלל הזקן וקראו האי פרוסבלא עולבנא דדייני הוא, אי איישר חילא אבטליני' (גיטין לו.).

(כה) **גמ'** סוכה (מא:) משחרב ביהמ"ק התקין ריב"ז שיהא יום הנף כולו אסור, אמר לו ר' יהודה והלא מן התורה הוא אסור דכתיב עד עצם היום הזה. ומרן הרה"ק ממונקאטש זי"ע בדב"ת (ה, יח) דייק איך דיבר ר' יהודה עם ריב"ז הלא לא ראה אותו מעולם כי ריב"ז הי' עוד בזמן החורבן, עיי"ש תירוצו. וכן יש להעיר שמימרא זו שנוי' גם במס' ר"ה (ל: ושם הגירסא רק אמר ר' יהודה, וכן במנחות (סח.).

(כו) **בגמ'** גיטין (נח.) מכאן ואילך מייתי בני ישראל ואסרי בכרעי דפורייהו ומשמש, א"ל חד לחברי' הא היכא כתיבא, אמר לי' גם כל חלי וכל מכה אשר לא כתוב בספר התורה

כלומר פוסקין עליהם דין להנאתם. ובגליון הש"ס מליץ קצת בלשון קאקי דחיורי, שקרא אותם אווזים לבנים על חכמתם כהן דאמרי הוראה אווז בחלום יצפה לחכמה, וצ"ב.

(יח) **בביאור** הלשון שכינו חכמים על חבריהם בלשון מגונה "תרדא", בגמ' ב"מ (כ:), וברש"י משועמם. ובזבחים (כה:), וברש"י שוטה בהול, ובכריתות (יח.), וברש"י תרדא, שוטה, פירוש אחר עצל. וכן נמצא זה הלשון בגמ' ב"ק (קה:).

(יט) **בגמ'** ב"מ (ע.) עירובין (כב.), יתמי דאכלי דלא דידהו לזילו בתר שיבקייהו, פרש"י ילכו אחרי אביהם לבית הקברות, פליאה נשגבה להבין לשון קדשו.

(כ) **יש** להבין ולהשכיל הנאמר בחז"ל גמ' חולין (צ:.) בג' מקומות אמרו דברי חכמים לשון הבאי, וקחשיב שם גפן, תפוח, ופרוכת. מדוע ולמה דוקא בזה הדברים, וצ"ע.

(כא) **צריך** להבין הנאמר בירושלמי (ברכות פ"ב ג') שרבי יוחנן לא הניח תפילין של ראש בימי החורף מפני הצטננות שהי' עלול לנזילות. ולהעיר מדברי ר"י בגמ' מנחות (לד:) תפילין של יד קדושתה קלה משל ראש, ובגמ' ברכות (טו.) שאמר רבי יוחנן תפילין ותפלה חשובה כעין הקרבת קרבן על המזבח.

(כב) **צריך** להבין את דברי רבי ירמי' בירושלמי (נדרים פ"ט ה') ר' ירמי' כד לא הוה בעי מידון אמר עיני כהיאי, כמו בנגעים כן הדין בדינים, וצ"ב. וכן יש להעיר מדברי

שואלין ודורשין בלשון ששנו חכמים

הרב אברהם מייזעלס

נמחקו כל הצורת פרצוף של צלמים וצורת המטבעות מפני צורת החסיד שנשתנית, והי' זה למופת כיון שבחיינו לא הסתכל בהם.

והנה בירושלמי במס' ע"ז ריש פ"ג, אמרו למה נקרא שמו קודש הקדשים, שלא הביט בצורת מטבע מימיו. ולמה נקרא שמו "רבינו הקדוש" שלא הביט במילתו מימיו. וצריך ביאור מדוע נתעלתה קדושתו מרבינו הקדוש, ונקרא קודש הקדשים.

(לא) **בגמ'** (ב"ב קטז.) דרש ר' פנחס בר חמא כל שיש לו חולה בתוך ביתו ילך אצל חכם ויבקש עליו רחמים, והרמ"א מביאו בשו"ע (יו"ד סי' שלה), אך התמי' הוא שכתבו בשם יש אומרים, הלא הוא זה המאמר ואין מי שחולק בדבר, וצ"ב.

(לב) **יש** להבין ולהשכיל בלשון המאמר (ב"ב ט.) אמר רבא האי מילתא אשתעי לי "עולא משגש ארחתי דאימי' משמי' דר' אלעזר וגו'". ושמו האמיתי, לדברי רש"י הכוונה על רב ששת, ולדברי התוס' ורבינו גרשום הכוונה על רב אחדבוי בר אמי, וצ"ב מדוע שינו משמו הנכון.

(לג) **ציון** לזכרו על רב קטינא שהי' נאה דורש ונאה מקיים, שאמר בגמ' נדה (לא:): יכולנו לעשות כל בני זכרים, ומצינו בתלמוד שהי' לו שבעה בנים, הלא המה ר' שמואל (ברכות מז.), רב חייא (יומא מז.), ר' דניאל (תענית ט.), רב הונא (נדרים סה.), רב אחא (יבמות סו.), רב טובי (נדה ו.), רב חנן בר רב קטינא (חולין יט.).

הזאת. וצ"ע שהקושיא במקומה מונחת, מה ענו לו, והיכא כתיבא במקרא זה.

(כז) **יש** להבין ולהשכיל בלשון חכמים שאמרו בכמה מקומות "לא תיתיב אכרעך עד דאמרית לי הא מילתא", ומקורו הערה בגמ' זבחים (קה:), עירובין (נד.), נדרים (נה.), מנחות (לח.), נזיר (כד.), מכות (ג.), קידושין (לו:), ובתוס' נזיר (כד: ד"ה אמר שמואל) הוסיפו לפרש "אלא עמוד על רגליך", וצ"ב.

(כח) **בגמ'** סנהדרין (לט.) אמר לי' קיסר לר"ג, אלקיכם גנב הוא דכתיב ויפל ה' אלקים תרדמה על האדם ויישן וגו'. ובאהבת איתן על עין יעקב הקשה ע"ז הלא מבואר בגמ' ב"מ (סא.) שאסור לגנוב אפילו ע"מ לשלם תשלומי כפל, וכן איפסקא הלכתא. וכעין זה קשה גם על מה שאחז"ל (ב"ב טז.) עה"פ ברכת אובד אלי תבוא, שאיוב הי' גוזל שדה מאלמנה ומשביחה ומחזירה, גם שם קשה קושיא הנ"ל, הלא אסור אפי' ע"מ להשביחה בכפליים, וצריך ביאור ועיון.

(כט) **יש** להבין ולהשכיל על הלשון שנאמרה על ר' יוחנן (פסחים נא.) כדאי הוא ר' יוחנן לסמוך עליו בפניו ושלא בפניו, ואין כדוגמתו בזה השבח, רק הוא ורבי שמעון, שם.

(ל) **בגמ'** ע"ז (נ.) רבי מנחם בר סימאי קרו לי' בנן של קדושים, דאפילו בצורתא דווי לא מסתכל, ובגמ' פסחים (קד.) מאן ניהו בנן של קדושים, רבי מנחם בר סימאי. ובגמ' מו"ק (כה:) שכשמת רבי מנחם בר סימאי

יכולה להוליד, אבל מכר בת שנים אינה יולדת, וע"כ כשר' אליעזר אומר פרה בת שנים נראה שסובר כהגמ' שלא הי' חטא, שאם הי' חטא הי' נצרך לפרה בת שלש שיכולה להוליד ואז תבוא אמו ותקנח צואת בנה. וזו היתה השמחה הגדולה של משה רבינו, שהוא לימוד זכות על ישראל שלא חטאו בעגל, והוא מתוק מדבש ונופת צופים.

(לה) הלשון "מאן תנא קמא רבי יוסי" מובא הפ' בש"ס, חולין (קד:), ברכות (מג:), שבת (קג:), כריתות (כג:), נדה (יט:), וכן כדוגמתה בברייתא חולין (קלז:), ופלא שלא מצינו כדוגמתה בכל הש"ס בשום תנא אחר. ועוד לתמי' בלשון רש"י חולין (קד:), שכ' ע"ז והתנא שכח ולא הזכיר שמו בתחילה וחזר והזכיר שמו, וצ"ע - וכן יש להעיר עליו מגמ' שבת (ק"ח) שביקש יהא חלקי ממתי בדרך מצוה, וכן אירע שנח נפשי' על יחוד הש כמבואר במו"ק (כה:). ואפשר לצרף בזה הגמ' ב"ק (ס:), כל המוסר עצמו למות על דברי תורה אין אומרים דבר הלכה משמו, ועדיין צריך ביאור.

(לו) ויש להבין ולהשכיל המספר של "שתי שנים ומחצה" הנזכר בתלמוד בכ"מ תענית (ה:), סנהדרין (פ:), ברכות (סד:), יומא (פד:), כתובת (פ:), סנהדרין פ' חלק, והחזק מכולם עירובין (יג:), ת"ר שתי שנים ומחצה נחלקו ב"ש וב"ה ובודאי יש במנין הזה ביאור עמוק בסוד חכמים על מה אדניו הטבעו. וראיתי בס' שמן ששון, כללים, רמז נאה ונחמד ובקצירת האומר לפימ"ש במס' אבות "בן ששים לזקנה" בכלל בגמ' ששים, ובערכין חשבה התורה עד בן ששים, ובלשון חכמים

(לד) יש להעיר במנין שמנה הרמב"ם מקבלי התורה דור אחר דור, וכאחת מהנה הוא מונה את רשב"ג השני אבי רבי שקיבל מר"ג הזקן, וצ"ע, כי הלא ר"ג הזקן ידוע לכל כי מת י"ח שנים קודם חורבן הבית, ורשב"ג השני עדיין לא נולד בעת ההיא, כי גם אביו ר"ג דיבנה הי' בעת החורבן נער קטן, ועל כן ישב ריב"ז על כסא הנשיאות, ועוד קשה שהוא מונה את רב אשי שקיבל מרבא, ובגמ' קידושין (עא:) כתוב לאמר ביום שמת רבא נולד רב אשי. וגם יש להעיר על לשונו הקדוש שמסיים בסופו "ונמצא שכולם מה", כל מעתיקי השמועה!!

והן עתה בגמר החתימה נלכה ונשובה למעין הפתיחה, כי מצאתי ישוב לקושיא הראשונה מדוע התחיל רביה"ק התורה שבע"פ במשנת רבי אליעזר, והוא בכתובים בצל"ח על מקומו, וז"ל שרביה"ק רצה לעשות נחת רוח למשה רבינו, דאיתא במדרש שמרע"ה בשעה שעלה למרום שמע שהקב"ה אמר אליעזר בני אומר פרה בת שנים, והתפלל משה רבינו יה"ר שיצא זה מחלצי ואמר לו הקב"ה חייך שיצא זה מחלצין. ועל דבר זה יש ביאור נחמד ונעים, מה שחידש הרה"ג הגדול מטשעבין זצ"ל, כי לכאורה לפלא למה הי' נוחא למשה רבינו יותר דברי ר"א שפרה בת שנים מדברי חכמים שפרה בת שלש, אך כי הנה יש מחלוקת בדבר בענין חטא העגל, כי לפי דברי ר"מ הדרשן האומר תבוא אמו ותקנח צואת בנה נראה שצריך לכפרה, אבל במס' ע"ז איתא לא הי' ישראל ראוי לאותו מעשה אלא להורות תשובה לרבים. והנה אמרו (בכורות יט.) המוכר פרה לחבירו צריך להודיעו אם כבר ילדה לפי שפרה בת שלש

נמנה עם חכמי אושא אחר מרד של בר כוכבא, ויש שמביאים כמה ראיות שבמקום שנאמר "תנא דבי רבי אליעזר בן יעקב" הכוונה לרבי אליעזר בן יעקב השני, ועדיין צריך ביאור ובירור.

(לח) **רבים** ושלמים שאלו לאמר מי הוא זה ואיזהו התנא המפורסם הנקרא "בר קפרא" ומדוע לא נזכר בשמו של עצמו, ולכן אען ואומר קודם כל דבר הנחקר ונתברר ששמו העצם הוא רבי אלעזר הקפר ברבי בנו של רבי אלעזר הקפר והי' נקרא בשמו של אביו ולכן לא קראהו רק בשם "בר קפרא", והי' תלמידו של רבי יהודה הנשיא, ומבית דינו של רבי, ככתוב בהקדמה של הרמב"ם. ובילדותו למד תורה מפי רבי מאיר, והוא נמנה לדור החמישי והאחרון של התנאים.

ויש שכתבו ששם אמו היתה "קפרא", והוא שם הפרח אשכול הכופר, וזוהי השערה בלבד, ועד היום יש בעיר כרמיאל קברו וקבר אביו ושם כתוב ציון התנאים רבי אלעזר הקפר ובנו בר קפרא, גם הרג"ה מראדזין זצ"ל בפירושו לעשר מילין דחסידותא כתב דבלשון ברייתא נקרא רבי אלעזר הקפר בשמו ובלשון התלמוד נקרא בר קפרא, וכדאי לעיין בפנים בשער המלך להגר"ח קנייבסקי שליט"א על הקדמת הרמב"ם שמברר כל זה באריכות ובקיאיות נפלא שכן הוא האמת הנכון, ומציין בתוה"ד ממדרש במ"ר (פ' נשא) שכ' שם אמר רבי אלעזר בנו של ר"א הקפר גדול השלום, וכן מובא בירושלמי (פ"ק דביצה) ר"א בנו של ר"א הקפר, ופעם אחת נקרא על שמו במאמר

"היום קצר הוא ששים שנה", ועתה אם נחלק יומו של אדם לשעות דהיינו הששים שנה לכ"ד חלקים נמצא שעה אחת של אדם הוא שתי שנים ומחצה, וקרא התלמוד במליצתו את השעה המצלחת "שתי שנים ומחצה" והוא שעה אחת שהיא חלק כ"ד מיום חיי האדם היינו מן ששים שנה, ודפח"ח.

(לז) **הנה** ידוע שבין התנאים הגדולים המאירים, זורחת במדה גבוהה ביותר דמותו של התנא רבי אליעזר בן יעקב, והוא מן היחידים שהלכה כמותו בכל מקום, ועליו אמרו חכז"ל (גיטין סז.) משנת רבי אליעזר בן יעקב קב ונקי, וכדאי לציין מה שכ' הרא"ש (עירובין פ"ד סי' ב') בשם רבינו חננאל שקבלה בידו שבמאה ושנים הלכות כמנין ק"ב נפסקה הלכה כרבי אליעזר בן יעקב ותו לא, וברשב"ץ בפירושו על מס' אבות (פ"ד מי"ג) כתב שמנין הלכותיו של ראב"י עולה למנין ק"ב. ולפלא שכאשר תמנה ותספור כל המאמרים שענה ואמר תמצא שבסך הכל עולה למדת הק"ב להיות הלכה כמותו. ובאמת נמצא כתוב באטלס 'עץ חיים' ועוד שהיו שני תנאים בשם רבי אליעזר בן יעקב, הראשון הוא התנא בדור הראשון, שראה בעיניו את הבית המקדש ועל ידו נסדרה מסכת מדות, ובמשנה פ"ב מ"ה אמר על לשכה אחת "שכחתי מה היתה משמשת". גם הרמב"ם בהקדמתו מונה אותו בדור שראו החורבן, והשני הי' ביותר ממאה שנים מאוחר, בדור הרביעי מתלמידי רבי עקיבא, ובירושלמי חגיגה (פ"א ה"א), ובמדרש תהלים (ספ"ל"ב) נמנה ששי מבין שבעת תלמידי ר"ע, גם בשהש"ר (פ"ב ה')

קרא לעצמו אבא, שפירושו אלעזר בן אליעזר. ולהוסיף בזה כה"ג גבי רבה בר רב חנה שגם אביו הי' רבה (עיין סנהדרין ה., ובתוס' שם) ולא רצו לקרותו רבה בר רבה וקראהו בר בר, ובזה אסיים בשים שלום, תם ולא נשלם, שבח לבורא עולם.

המובא בערוך אות גזל, רבי אלעזר בר קפרא אומר איזהו גזלן זה שגזול בפרהסיא. גם יש חידוש הנמצא במדרש קהלת (א, ג), אמר אבא בר קפרא לרבי, ובמת"כ שם כ' שמשמע מזה כי הי' אבא שמו, ובהאמת כבר נתברר ששמו הי' רבי אלעזר הקפר כשמו של אביו ומשום כבוד אביו שלא רצה להזכיר שמו

בדק הבית

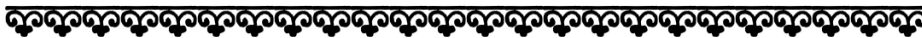

בדק הבית

הארות והערות ומכתבים למערכת

מכתבים ושונות

[א]

בענין קריאת שמות על שם הנעקדים על קדושת השם

הרב יעקב יהושע סעמיאטיצקי

מח"ס תגיד ליעקב, דומ"ץ וראש כולל הרבנים, בית הוועד לעניני משפט, ליקווד

בענין קריאת שם רבקה לבתי שנולדה במז"ט בליל א' דר"ה תשפ"א.

בעיוני אחר שמות זקינותי לקרות שם לבתי שתחי', עלה בדעתי לקראה בשם 'רבקה' שהוא שמה של זקנתי, אמו של זקני הגאון ר' זיידל סעמיאטיצקי זצ"ל, שנעקדה על קידוש ה' יחד עם כל קדושי טיקטין, וכן הוא שמה של זקנתי אשת הגאון ר' יעקב יהושע באקשט אב"ד ק"ק דלאטיש, וכן אמו של זקנינו הגאון ר' מנדל זאקס זצ"ל.

ורק שהיה לבי נוקפי קצת בזה בקראי שם על שם מי שנהרג וכו', מהמבואר בים של שלמה (גיטין פ"ד, הובאו דבריו בב"ש סי' קכט אות י') בעניין כתיבת 'ישעיהו' בגט שכ' וז"ל, ישעיהו, כך נמצא כתוב ישעיהו בכל ספרי מלכים וישעיהו, אכן העולם אין רגילין לקרות לשום אדם ישעיהו, כי אם ישעיה לחד, ומצאתי בדברי הימים (א, ג, כא) ישעיה. ואינו ישעיהו הנביא, ואמינא מסתמא לא קראו אחריו, כי ריע מזליה, ובנו בנו מנשה קטליה במיתה קשה ומשונה (יבמות מט:). וקראו הבנים אחר ישעיה של דברי הימים, ואולי כווננו גם כן למעלת הנביא, ושינו בו קצת, ולכן מן הסתם יש לכתוב ישעיה, עכ"ל.

ומבואר בדבריו שאין לקרות לתינוק על שם אדם שנהרג, אף אם היה צדיק גדול, כיון דבזה שנהרג ריע מזליה, עיי"ש, ולכא' לדבריו היה צריך להזהר שלא לקרות לשום תינוק בשמות הנהרגים על קידוש השם, וצ"ע.

ומאידך, יעויין ברמ"א (אהע"ז סי' קכט סעי' כו) שכתב בעניין כתיבת השם 'גדליהו' בגט וז"ל, גדליהו, אם לא שאומר בודאי ששמו גדליה (מ"כ), שמבואר בדבריו שאין חסרון בשם

גדליהו על אף שגדליהו נהרג, וזה שלא כהמבואר בדברי המהרש"ל שהבאנו, ועי' בשו"ת אג"מ (י"ד ח"ב סימן ככב) שכ' שנחלקו הרמ"א והמהרש"ל בזה, וכתב להחמיר לשנות השם קצת או להוסיף שם עיי"ש.^[א]

והנה, באג"מ לא היה הנידון במי שנהרג על קידוש ה', ולכא' היה מקום גדול לומר דכשאנו דנים בנידון דנהרג על קידוש ה' מן הסברא היה צריך להיות שאין זה נקרא ריע מזליה, וכמבואר בברכות (סא:): בשעה שהוציאו את רבי עקיבא להריגה זמן קריאת שמע היה, והיו סורקים את בשרו במסרקות של ברזל, והיה מקבל עליו עול מלכות שמים, אמרו לו תלמידיו, רבינו, עד כאן, אמר להם, כל ימי הייתי מצטער על פסוק זה בכל נפשך אפילו נוטל את נשמתך, אמרתי מתי יבא לידי ואקיימנו, ועכשיו שבא לידי לא אקיימנו. ע"כ. ומבואר מהגמ' שזו מעלה שאין גדולה ממנה, ושאדם צריך לצפות לכך, ואיך שייך לומר על זה שנקרא 'ריע מזליה'.

והנה, עי' באחרונים שדנו באם אחד נהרג מחמת היותו יהודי אבל לא ניתנה לו הבחירה אם ליהרג או להשתמד אם מיתתו בגדר 'קידוש ה'', דמטו משמיה דהקדוש הגאון ר' אלחנן ווסרמן זצ"ל הי"ד שהורה לבנו לברך את נוסח ברכת 'על קידוש ה'' קודם שנהרג, וכן הובא מהח"ח, ומשמע שגם בנהרג שלא בבחירתו דינו כנהרג על קידוש השם. ומאידך ראיתי משמיה דהגרש"ז, וכן עי' במכתב מאלהו (ח"ג דף 364) שכ' שבנהרג על היותו יהודי שלא בבחירה לא היה קידוש השם. וא"כ לכא' בענייננו, במי שנהרג ע"י הנאצים אם נדון אם יש להחשיבים כמי שהרגו על קידוש השם, הרי שזה יהיה תלוי במחלוקת הנ"ל.

והנה, לכא' מהמבואר במעשה דר"ע ועי' רש"י ב"ב (י: ד"ה הרוגי מלכות), וכן עי' תוס' כתובות (לג: ד"ה אלמלי) ובצל"ח (שם), מבואר שאצל ר"ע היה מעשה דקידוש השם והיינו כדעת הגר"א ווסרמן והח"ח שכה"ג הוי קידוש השם. והעירני ידידי הרה"ג ר' יצחק ליפשיץ שליט"א דאין להוכיח ממעשה דר"ע, דאולי בזה שקיבץ תלמידים סביבו כשלא היה צריך

[א] והעירני הגאון ר' אורי דייטש שליט"א, רב דק"ק פאריסט פארק פעי"ת ליקוואוד, שיש מקום לומר שאין להוכיח מהא דגדליהו וישעיהו, שהרי יש להעיר בשמות הנ"ל דמהיכי תיתי שהרך הנוגד נקרא על שמם והרי מסתמא נקרא על שם סבו וכדומ', ובמי שנקרא על שמו למה לחוש שהיה ריע מזליה. ומוכרח מדברי המהרש"ל והרמ"א שבסופו של דבר כל הנקראים שמם הולך על שמות הצדיקים הנ"ל, שלפי"ז בנוגע לרבקה ההיפך הוא הנכון, שכל הנקראות בשם רבקה הכונה היא על רבקה אמנו ואין לחוש בזה יותר.

ורק שלענ"ד אין מקום להוכיח כדבריו מהשם גדליהו וישעיהו, כיון שבאמת כל הנקראים על שמות אבותיהם וכדומ' אינם נקראים כלל ע"ש גדליהו וישעיהו, ורק כל כוונת המהרש"ל והרמ"א היא שזה ודאי שהשם התחיל אצל הני גדולי ישראל ומשם הושרש השם לדורות הבאים, ושלכן אם יש ספק בשם אם הוא 'גדליהו' או 'גדליה', מסתמא הוא 'גדליה' כי לא מסתבר שהראשון שנקרא אחרי הצדיקים הנ"ל נקרא בשם שריע מזליה, ומסתמא ה"ה לכל הבאים אחריו, עד למי שהנידון עליו בכתבת הגט, שנקראו בשם שמעיקרא לא היה צד לחוש בו לריע מזליה, ואשר ע"כ בנוגע לשם 'רבקה' בודאי שיש לדון מצד מי שבכוונת הנותן לקרוא על שמה ודו"ק, וצ"ע.

לעשות כן נחשב למעשה דקידוש השם, ונמצא שאין להוכיח ממעשה דר"ע למי שנהרג שלא בבחירה.

ורק דנראה דלהמבואר בגמ' דר"ע היה אחד מהעשרה הרוגי מלכות שנהרג שלא בבחירה ועכ"ז היה נחשב לקידוש השם הרי שודאי שיש להוכיח ממעשה דר"ע להיכא שנהרג אף שלא בבחירה, ומה שכ' בגמ' שם שבפשטות נהרג מצד דקיבץ תלמידים צ"ל שזו היתה הסיבה שבחרו דוקא בו להיחשב לאחד מהעשרה הרוגי מלכות, אבל סיבת הריגתו היתה בכפיה ושלא בבחירה, ועדיין צ"ע בזה ודו"ק.

ומה עוד דאף אם לא היה בבחירה ואין זה נחשב לקידוש השם אלא כמקיים דין דואהבת וכו', מ"מ ממה שאמר שכל ימיו נצטער על מקרא זה כו', הרי שמוכח שבזה גופא שאדם נהרג על היותו יהודי יש מעלה גדולה שאדם צריך לצפות לכך, ושלא ייחשב מחמת זה לריע מזליה אף בלי מעלת הנהרג על קידוש השם.

ומה שיש להעיר ע"ז מהמבואר אצל ישעיה שבפשטות גם נהרג על קידוש ה' בהתווכחו עם מנשה על יסודות הדת כמבואר בגמ' יבמות (מט:), הרי שתשובתו בצדו, והוא בדברי המהרש"ל עצמו שלא כתב שריע מזליה מצד שנהרג אלא כמו שכ' וז"ל, כי ריע מזליה, ובן בנו מנשה קטליה במיתה קשה ומשונה, והוא שמה שנהרג ע"י בן בנו הוא הריע מזליה וכן מבואר בגמ' ביבמות הנ"ל שכ' על סיבת מיתתו המשונה, וז"ל הגמ', אתיוה לארזא ונסרוה, כי מטא להדי פומא נח נפשיה, משום דאמר ובתוך עם טמא שפתים אנכי יושב, עיי"ש, שמבואר שסיבת המיתה המשונה לא היה מצד הויכוח עמו ביסודות הדת.

ומ"מ עדיין יש לעי' במה שהיקל הרמ"א בשם גדליה שיש לדון במיתתו אם היה בזה מעשה של קידוש השם, דלפי המבואר בנ"ך הרי שסיבת מיתתו היתה המחלמה של מלך עמון עם מלך בבל, ויש לדון אם יש להחשיב זאת כלל למיתה על קידוש ה'. ולפי"ז היה מבואר ברמ"א שאין סיבה שלא לקרות על שם צדיק, אף אם סיבת מיתתו היתה שלא מצד קידוש ה', ונמצא שבכל מקרה דבריו יהיו סותרים לדברי המהרש"ל.

[ובפשטות אין לומר כמו שראיתי שיש מחלקים שזה תלוי באופן המיתה, אם מיתתו היתה משונה או לא, ולא במיתה עצמה, כיון שאם סיבת המיתה היתה על קידוש ה' ורק אופן המיתה היה בדרך משונה יש מקום לומר שיש לאחזו את סיבת הריע מזליה עכ"פ מצד אופן המיתה, ולא מצד המיתה עצמה, אבל אם המיתה עצמה היא בלי סיבה דקידוש ה', הרי שלכאור' המיתה עצמה היא סיבה שלא לקרות השם מצד דריע מזליה].

אלא שעדיין יש מקום לומר שכפי מה שידוע לי מיתת קדושי טיקטין הייתה בדרך משונה ביותר [ששמו את כל בני העיר בבור וכסהו בעפר, ואחד מהרוצחים נסע על גבי העפר, ולפי עדי הראיה במשך שלושה ימים האדמה עלתה וירדה ה"י] ושבוזה יש לדון אם שייך בהם מה שכ' המהרש"ל דאם אופן המיתה היה בדרך משונה עדיין שייך בהם הטעם דריע מזליה, מצד דרך המיתה, על אף שבמיתה עצמה שייך הטעם דקידוש ה'.

ובנוסף, ראיתי עוד מש"כ בס' מעשה איש משמיה דהחזו"א (כרך ג' עמוד 146) דאין חסרון בקריאת שם על הנרצחים ע"י הנאצים, כיון שלא שייך לומר בזה ריע מזליה, כיון שזה היה מזל כל בני ישראל עיי"ש [ומה דלא כתבו שזה הוא הטעם אצל גדליהו שאין זה ריע מזליה שהרגו את כל האנשים אשר עמו, כיון ששם בפשטות כולם נהרגו במזלו של גדליהו, כמבואר שם], הרי שלכאור' לדברינו עדיין יש לדון אם דרך המיתה בציבור מסויים היתה בצורה משונה ביותר, אם שייך לומר כן מצד מה שנהרגו בדרך משונה [ואולי בנדו"ד הואיל ונעשה כן לכל בני העיר די בכך שלא יחשב ריע מזליה, וכן מה שנעשו הרבה מיתות אכזריות באותו זמן להרבה אנשים אין זה ריע מזליה, וצ"ע].

ומ"מ מדברי הגמ' שסרקו את בשרו של ר"ע במסרקות ותלמידיו אמרו לו עד כאן, וע"ז השיב להם ר"ע שגם בזה יש קיום של 'בכל נפשך', מבואר בדברי הגמ' דגם במיתה משונה אם הסיבה לדרך המיתה היא מצד היותו יהודי ולקידוש שמו ית', גם בזה יש קיום מצות קידוש ה', ולפי"ז באופן דידן, לכאור' בכל מקרה יש להחשיבו כחלק ממעלת קידוש השם ולא יחשב כדבר שריע מזליה.

אמנם ראיתי בשו"ת חת"ס (אבן העזר ח"ב סימן כה ד"ה ונ"ל) שכ' דגם להרמ"א אין לכתוב שם עקיבא באל"ף מצד מה שסרקו את בשרו וכו', וכתב שיש לכתוב עקיבא בה"א, עיי"ש.

אלא שבדברי החת"ס הנ"ל מבואר שם שאם עכ"פ יש עוד אנשים חשוכים הנקראים בשם הנזכר בלי שיהיה בהם החסרון דריע מזליה אין חסרון בקריאת אותו שם, כך שבנדו"ד שגם בכוונת הקורא היא לקרוא עבור עוד שתי נשים שבודאי לא היה להם החסרון דריע מזליה לא יהיה צד פקפוק בזה. מלבד מה שכ' שם החת"ס דמדברי המהרש"ל שכ' שלא לקרות בשם ישעיהו על אף שהביא שם עוד נביאים שנקראו בשם זה, הרי שדעת המרש"ל היא שאין מעלה במה שגם אנשים אחרים נקראו בשם זה כדי להוריד החסרון דריע מזליה. וא"כ בנוגע לענייננו, לפי המתבאר שבנדונו של המהרש"ל אופן המיתה בודאי שלא היה מצד קידוש ה', הרי שאין להוכיח מדברי המהרש"ל לענייננו, וא"כ בצירוף מה שכתב החת"ס שאם נמצאים עוד אנשים בשם זה אין החסרון דריע מזליה, וגם בצירוף מה שהבאתי לעיל מהחזו"א שהיתה אז צרת רבים רח"ל, אין סיבה מלמנוע מלקרותה בשם זה.

ומהיות טוב ראיתי בשם בעל השבט הלוי [מבית הלוי עמ' קכז] שהביאו שיכוון בשם נתינת השם שאם יש לחוש לריע מזליה אין כוונתו לתת השם מצד אותו האיש דריע מזליה. והשי"ת יברך את כל יוצאי חלצינו בחיים ארוכים ומתוקנים מתוך בריאות, אושר ועושר ונזכה לראות בשמחת חופתם וברי מזליהו לעלם, אכי"ר.

[ב]

הזכרת כל השמות לרפואה

הרב כפיר ברוך מבורך דדון, מח"ס "גם ברוך יהיה" וש"ס, מבשרת ציון

כבוד ידידנו הנעלה, לשם טוב ותהילה, מיחידי סגולה,
הרב גמליאל הכהן רבינוביץ שליט"א.
בני ברק
רוב שלום טובה וברכה,

נשאל נשאלתי ע"י כת"ר מי שיש לו כמה שמות ומברכים אותו לרפואה שלימה, וכן מי שיש לאמו כמה שמות, האם צריך להזכיר את כל שמותיהם בברכה, או די בהזכרת השם הראשון.

מובא בזוהר הקדוש (פרשת וישלח דף קסט) על הפסוק "הצילני נא מיד אחי מיד עשו", מכאן שצריך לפרש דבריו בתפילתו, כפי שהזכיר יעקב אבינו, הצילני נא מיד אחי מיד עשו. ומכאן למדו הפוסקים שיש להזכיר בתפילה על החולה את שמו, והמג"א (או"ח סימן קיט) כתב בשם המהרי"ל לחלק בין בפני החולה, שאין צריך להזכיר שמו, לבין שלא לפניו שצריך להזכיר שמו. יעו"ש.

וכתוב בספר אורחות רבינו, הקהילות יעקב (עמ' שלו אות טו), שמי שקראו את שמם בידים, ואח"כ החליפו ללשון הקודש, כשמתפללים עליהם יש להזכירם בשמם שנקראו בו, והוא הדין לגבי שם אם החולה. יעו"ש.

ובשו"ת שבקונטרס שמא גרים (סימן א' עמ' קמח) הוסיף, שע"י קריאת השם, תועיל יותר בקשת רפואתו, ועוד, שהשם עצמו, הוא סגולה לריפוי, דבשם ישראל יכונה. ע"ש.

ובספר עלינו לשבח ח"א (עמ' תרי) הביא מעשה בגאון רבי שלמה איגר, שהבטיח לנדיב שהיה חסוך בנים, ותרום סכום גדול לישיבה, שיבקש מאביו, הגאון רבי עקיבא איגר שיתפלל בעבורו שיפקד בורע של קיימא, ותפילתו לא נענתה בגלל שלא כתב את השם המדויק, וכתב בשנית את השם הנכון, והעשיר נושע בכן. יעו"ש.

ועל כן מי שיש לו כמה שמות, וכן מי שיש לאמו כמה שמות, יש להזכיר את כל שמותיהם בברכה, כדי שתהיה הברכה מושלמת ושלמה. וה' ישלח רפואה שלימה, ולכל עמו ישועה ונחמה. עבד לאל אדון, כפיר ברוך מבורך דדון ס"ט

[ג]

גליונות ביאור מהרא"ח

הרב משה פרץ, ר"מ ומו"ץ בעי"ת מקסיקו סיטי יצ"ו

זה מקרוב נדפס ספר ביאור מהרא"ח על חושן משפט, מכתב ידו של הדיין המצויין הרב הגדול כמוהר"ר אלעזר חזן ז"ל, מגדולי דור דעה, אשר היה חבר בבית דינו של הרמ"ז מהר"ד צבאח ז"ל (מח"ס משכיל לדוד ועוד) בעי"ת מראש יע"א. ואצרך בזה הערות והארות במש"כ הרב המחבר ז"ל בהלכות קנינים:

בחלק ב עמוד תסא סוף הערה א - ולעד"נ שכוונתו למ"ש מור"ם בהגה בסוף הסימן.

דף תסב ע"א אות ג שורה ג - צ"ל אי לא עייל. וכן יש לתקן בסמ"ע.

שם בסוף האות - הרב המחבר ז"ל הביא דברי הסמ"ע (אות א), דקנין כסף רק קונה כשהוא נותן שוה פרוטה כהתחלת הפרעון, והשאר זוקף עליו במלוה, אך כשנותן לו פרוטה, שבפרוטה זו ישתעבדו זה לזה, זה לקנות וזה למכור, ושאיין אחד מהם יכול לחזור בו, דומיא דקנין שטר וחזקה וקנין סודר, לא קנה. והביא ראיה לדבריו מהא דקנין כסף ילפינן ליה משדה עפרון, והתם היו דמי שיווי השדה. (וכ"כ בפרישה אות ב, והביאו הבאר היטב אות ג). ועיין להרב מר זקני מהר"ד צבאח ז"ל בספרו משכיל לדוד (ריש פרשת חיי שרה דף ט ע"א), ובמטה שמעון (אות א), ובחזון איש (יו"ד סימן עג אות ט ונכפלו דבריו באה"ע סימן מד אות ט).

והביא עוד הרב המחבר ז"ל את דברי הט"ז (סעיף ב), דמהא דפסק הרמ"א לקמן (סעיף י [כצ"ל]) דאם אמר ערבוני יקון קונה, משמע דלא צריך שיהא בתורת שיווי המקח, דהרי הערבון הוי רק לקנין [ועי' במה שיישבו בזה בספר ראש דוד (פרשת חיי שרה ד"ה ומצאתי, בדף יט, ובהגד"מ דף פג רע"א), ואאמו"ר נר"ו בספר אוצר חושן משפט (סימן נה עמוד קצב)]. ועוד הקשה, מהא דאיתא (קידושין ב.) דילפינן קדושי כסף באשה מקנין כסף בשדה עפרון, וזה פשוט דבאשה קונה אותה בתורת נתינה לחוד ולא בתורת שיווי. ועיין במש"כ הג"ר יצחק הוטנר ב"ספר הזכרון למרן בעל פחד יצחק" (בחידושי הלכות סימן מג).

ועוד הקשה עליו הנתיבות המשפט (ביאורים אות ב), דאיתא בהדיא (קדושין כו.) דקנין כסף לא ילפינן משדה עפרון, אלא משדות בכסף יקנו [וכן הקשו בספר כרם שלמה האאס (על הסמ"ע אות א), ואאמו"ר נר"ו בספר אוצר חושן משפט (סימן נה), ונשארו בצ"ע]. ועוד, דכתבו שם התוס' (ד"ה אמר), דאי משדה עפרון הוה אמינא דוקא נכרי דכל קנינו בכסף. ותירץ, דהסמ"ע עצמו בפרישה (אות ב) הרגיש בזה, וכתב לשון אחר, והוא, דילפינן דאין כסף קונה בפחות משה פרוטה מאשה, ואשה ילפינן משדה עפרון, והכסף דשדה עפרון היה דמי שוויו של השדה. והקשה עליו דמין הב"י (סימן קצ) לא כתב כלל הטעם דאין פחות משה פרוטה קונה משום דנלמד מאשה ומשדה עפרון, רק שכתב וז"ל, מדאמרינן בקדושין ג' ואשה בפחות משה פרוטה לא מקניא נפשה, וכתבו התוס' הטעם דגמר קיחה קיחה משדה עפרון דכתיב בו כסף, ופחות משה פרוטה לא מיקרי כסף. ע"ש. וכוונת הב"י הוא, דכיון שכתבו התוס' דפחות משה פרוטה לא מיקרי כסף, א"כ גבי קנין קרקע בכסף מקרא דשדות בכסף יקנו, ממילא שמעינן דלא מיקני בפחות משה פרוטה, דהא פחות משה פרוטה לא מיקרי כסף, וקרא כתיב שדות בכסף יקנו. עכת"ד הנה"מ. ועי' בשו"ת פנים מאירות ח"ד (בחדושי קידושין ג סע"א). ולמין החיד"א בספר ראש דוד (שם ד"ה ומה שהקשה, והלאה). עש"ב.

ואפשר לתרץ בפשיטות, דאדרבה קשיא על מין הבית יוסף מהא דאיתא (קידושין יג.) "כשם שאין אשה נקנית בפחות משה פרוטה, כך אין קרקע נקנה בפחות משה פרוטה" (ורמז לזה הגר"א בביאורו אות ג), ומוכח בהדיא כדכתב הפרישה דילפינן קרקע מאשה. ואדרבה, קשה על מין הבית יוסף, אמאי איצטריך לדייק וללמוד מדוקיא, הרי איתא בהדיא בגמ'. [ושו"ר שכבר העיר בזה הרב חיד"א בס' ראש דוד (שם), שכן רמז הרב בני יעקב בהגהותיו. גם מהר"ר חיים מרדכי לבטון ז"ל אב"ד חאלב, בשו"ת נכח השלחן (בחי' השו"ע שבסוה"ס סימן קצ"ב) העיר בזה, ושכן רמז הרב בית יעקב בהגב"י. ואנהרינהו לעיין בשו"ת שמחת יום טוב (סימן נג), ובספר ראש דוד (הנ"ל)]. ודברי הנתיבות המשפט צריכים עיון.

והנה ראיתי מיישבים דברי הנתיבות המשפט, דההסבר בגמרא הוא, דכשם שאשה אינה נקנית בפחות משה פרוטה כיון דלא חשיב כסף, וכדכתבו התוס' (ג. ד"ה מאשה), כך אין קרקע נקנה בפחות משה פרוטה משום דלא חשיב כסף, וכדברי מין הבית יוסף. הנה כבר עמד על זה העצמות יוסף (קידושין יג.), ודחה משום דכל הטעם דהאשה אינה נקנית בפחות משה פרוטה לדברי מין הבית יוסף, הוא משום דלא חשיב כסף, ואם כן מדוע איצטריכא ליה להגמ' ללמוד קרקע מאשה, מהיכא דילפינן אשה ילפינן קרקע, וכיון דאיכא בקרקע הפסוק שדות בכסף יקנו, ופחות משה פרוטה לא הוי כסף, קרקע אינו נקנה בפחות משה פרוטה. ועיין להגר"ר יצחק הוטנר ב"ספר הזכרון למרן בעל פחד יצחק" (בחדושי הלכות סימן לו), ולהרה"ג רבי פינחס זביחי נר"ו בשו"ת עטרת פז ח"א (בהקדמה, עמוד כו בהערה).

ועוד הקשה הנתיבות המשפט, מהא דאיתא בקדושין (ו:), ונפסק בשלחן ערוך (שם סעיף ב), דאפילו במתנה על מנת להחזיר קנה, אף שלא יזכה לו על דמי שיווי השדה. ותרץ, דצ"ל בדוחק דגם פרעון על מנת להחזיר חשיב פרעון [ועי' במה שיישב בזה אאמו"ר נר"ו בס' אוצר חושן משפט (שם עמ' צג)]. וע"ע בקובץ בית אהרן וישראל (גליון קסד דף ס ע"ב). וכתב, דמשום ב' הקושיות הנ"ל, נראה לו כהט"ז, ודלא כהסמ"ע.

ועוד הקשה הבית חדש (אות א) על דברי הסמ"ע, מהא דכתיב שדות בכסף יקנו, וזה הוא הנקרא כסף קנין, ואינו דוקא דמי השדה, אלא כסף שהקרקע נקנית בו, כלשנא דקרא שדות בכסף "יקנו" [וזה דלא כמ"ש אאמו"ר נר"ו בספר אוצר חושן משפט (שם עמ' קצא ד"ה וא"כ), דמקרא דשדות בכסף יקנו אין ראיה לכאן או לכאן. וע"ע בקובץ בית אהרן וישראל (שם)].

ועיין באבני מלואים (סימן כט אות ב) דכתב לתרץ קושית הט"ז השניה, דאשה כשנקנית בקנין כסף, הכסף הוא שיווי דמיה. וכ"כ אאמו"ר נר"ו בס' אוצר חושן משפט (שם עמ' קצב) מדנפשיה. ע"ש. וע"ע בדברי מהר"י רודרמן ז"ל (מח"ס עבודת לוי ועוד), שנדפסו בקובץ קול התורה (ניסן תשע"א עמ' רמה). ונראה ליישב על פי זה דברי הראב"ע (תצא כד א) שכתב על הפסוק כי יקח איש אשה וז"ל, גם היא חשובה כשדה. ע"כ. וכתב מהר"י נאואוי ז"ל בכת"י לבאר דבריו, דכמו בשדה אי תליוהו וזבין וזבינה זבינא, כדאיתא בבבא בתרא (מח:), ה"ה אי תליוהו לקדש אשה, מקודשת. א"נ, על פי מה שלמדו בקדושין (ב). דין קדושי כסף משדה עפרון. ע"כ. והו"ד בס' ברוך אברהם (בחי' עה"ת פר' תצא, דף רלה ע"א). אולם לכאורה קשה, דאי הכי לא הוה ליה להראב"ע ז"ל למימר כי אם שדינה שוה לדין השדה, והוא אמר שהיא חשובה כשדה. ובחומש "תורת חיים" הגירסא בדברי הראב"ע "כשרה" במקום "כשדה". ובהערות שם כתב דבכת"י פריס הגירסא "כשדה". והכוונה לבאר סמיכות הפרשיות שהאשה תוליד בנים כשדה המוציאה פירות. ע"כ. וביאורו אינו מובן, דמאי שיאטייהו דבנים הכא. ולפי דברי הרב אבני מלואים ז"ל מבואר, דגם באשה כסף הקדושין הוא שיווי דמיה כבשדה.

והג"ר יעקב ישראל קנייבסקי, מח"ס קהילות יעקב, כתב בהערותיו לאבני מלואים (נדפסו בקובץ מוריה שבט תשנ"ג בעמוד מו), "אבל מדברי הרשב"א ז"ל המובא סי' כח ס"ק כא מוכח דאינה שיווי וצ"ע". וע"ע שם מה שהעיר עוד בדברי האבנ"מ. ובספר בית ישראל (שלומוביץ, סימן ה) האריך לדחות דברי האבנ"מ, ובתוך דבריו כתב בדעת הסמ"ע דבקדושין מודה דהוי כסף קנין ולא שיווי. ע"ש. והו"ד בס' מבשר טוב על קדשים (במאמר בענין פרוטה שבסוה"ס, אות ב), וכתב שכ"כ עוד ספרים דהסמ"ע מודה בקדושי אשה. ע"ש. וע"ע במה שהאריך בזה בקובץ בית אהרן וישראל (שם עמ' נט).

ובאבני מלואים (שם) הביא ראיות לדברי הסמ"ע, ועל פי דבריו יישב שיטת תוס' רי"ד גבי חליפין. ע"ש. ועי' להג"ר יששכר מאיר ז"ל בס' שכר שכיר (סימן לא אות ה), שביאר דליכא לפרושי דברי הרי"ד ע"פ הסמ"ע. ועי' בחידושי הגרנ"ט (קדושין סימן צב).

ויתירה מזו מצאתי להתוס' רי"ד שכתב להדיא שלא כדעת הסמ"ע, דכתב (בקידושין יג.) דהרוצה להקנות שדה לחבירו במתנה, יתן לו פרוטה ועי"ז יקנה לו את השדה. והתם ודאי לא הו' דמי שוויו של השדה. ע"ש. ושו"ר שכבר העיר בזה באמרי בינה (קונטרס הקנינים סימן א). וידידי מהר"ר יעקב זריהן נר"ו הוסיף בזה מש"כ בספר העמק שאלה (פר' ויחי שאילתה לג), דכן מבואר ברשב"ם (ב"ב מד: ד"ה ומקשינן), דמהני קנין כסף לענין מתנה, ושכן מוכח בתוס' בבכורות (יג: ד"ה מיד), וכ"כ בחי' חמדת שלמה (קידושין כז:): בביאור ד' התוס' (שם ד"ה במה), דקרקע נקנית במתנה בקנין כסף. ובשו"ת מהרש"ם (ח"ה סי' ג) מוכיח מהרשב"ם הנ"ל דמתנה מהני בכסף, דע"כ ס"ל כהט"ז דכסף הוי בתורת מעשה קנין בעלמא, דאל"כ לא היה מתנה נקנה בקנין כסף. וכ"כ בחי' חמד"ש בקידושין שם. וכ"כ בחי' הרי"ם (חור"מ סי' קצ סק"ג) דודאי דלפ"ד הסמ"ע ל"מ קנין כסף במתנה. וגם בדברי יחזקאל (סי' לט סק"ד) כ' דתליא בפלוגתת הסמ"ע והט"ז. ובהעמק שאלה שם כתב להוכיח מדברי הטור (סי' רמא), שפירש דיני קניית מתנה ולא כתב דמהני כסף. עכ"ד נר"ו.

ולע"ד נראה דממתני' בבא בתרא (קנו.) משמע דלא כדברי הסמ"ע, דאיתא התם, המחלק נכסיו על פיו, רבי אלעזר אומר, אחד בריא ואחד מסוכן, נכסים שיש להם אחריות, נקנין בכסף ובשטר ובחזקה. ע"כ. וכן הובא בגיטין (יד:). הרי להדיא דמתנה נקנית בכסף, אע"ג דאינו כסף שיווי המקח. ואף רבנן דפליגי עליה דרבי אלעזר, בהא מיהא מודו דבעלמא מתנה נקנית בכסף. [ושו"ר למהר"א וייס בס' מנחת אשר (עניני קדושין ונשואין סימן א וסימן ה), שדייק כן מדברי מרן בחור"מ (סימן רמא), שכ' שקניני מתנה הם כקניני מוכר. וכתב דהיינו שלא כהסמ"ע. עש"ב. ועדיפא הו"ל לאתויי ממתני' דתני לה בהדיא]. וש"ב הרב מנשה אביעזרי נר"ו אמר לדחות, דאפשר דאידי דנקט הש"ס בכל דוכתי ג' הקנינים בהדי הדדי, נקיט להו נמי הכא בהדי הדדי, אע"ג דקנין כסף אינו שייך במתנה. ושכן מצינו בכמה דוכתי [עי' בתוס' (מכות יג.), ובפירוש הרא"ש (תמיד לג. ד"ה נטל), ובספר ילקוט יוסף א"ח (מהדורת תשס"ד סימן קכח הערה פב)]. וכן אמר לי מהר"ח פרידמן נר"ו (מח"ס חלקת חנוך). וכשהרציתי דחיה זו בפני מהר"ש דבליצקי ז"ל (מח"ס זה השלחן ועוד) אמר לי שהוא דוחק. ושו"ר במלואי חותם על האבני מלאים (בהוספות שבסוף ח"ב, לסימן כט) שקדמני בראיה זו, ונשאר בצע"ג. ע"ש. וע"ע בקובץ בית אהרן וישראל (שם עמ' קס).

וע"ע בענין זה בראש דוד (פרשת בהעלותך ד"ה וראיתי, בהנד"מ דף תי ע"ב). ובמנחת חינוך (מצוה מג). ובאבן האזל (פ"א מהלכות מכירה דין ד). ובקובץ שעורים (ח"א, קידושין אות יב וכג). ובחידושי רבי שמעון יהודה הכהן (קדושין סימן א). ובשו"ת חשב האפוד ח"ב (סימן קה).

ובפתחי חושן (ח"ז פ"ג הערה ו). ולהגר"נ פרצוביץ בקובץ קול התורה (גליון מו עמ' קיז). ובמלואי חותם על ספר אבני מלאים (סימן כט הערה קמא והלאה). ולמהר"א נבנצל נר"ו במאמרו שבקובץ מבקשי תורה (גליון כה סימן שי) [ומ"ש שם כדברי הסמ"ע סימן קד, ט"ס וצ"ל קצ]. ולהר"י יהודה אריה ניימן נר"ו בקובץ ביכורים - משכן משה (תשנ"ח). וע"ע במש"כ בס"ד להביא ראיה לדברי הסמ"ע בחי' כ"י לקדושין יד: רש"י ד"ה שמגרעת.

[דברינו אלה נדפסו בחלקם בספר משכיל לדוד להרמ"ז ז"ל הנד"מ (עמ' יד). ונדפסו ברובם בקובץ העמק (היו"ל בקרית ספר, גליון ב, כסלו תשנ"ט, עמוד כא).]

שם ע"ב סוף אות ז - וע"ע בשו"ת נכח השלחן (בחי' הש"ע שבסה"ס סימן קצ ס"ג).

דף תסג ע"א סוף אות ג 'בהנאת מתנה זו' - לכאורה אין קנין זה בגלל הנאת קבלת המתנה, שכן דוקא באדם חשוב אמרינן הכי כבסעיף הבא, אלא הוא קנין כסף דיליף מבינייהו דערב ועבד כנעני. ועי' בשו"ת מאורות נתן (סימן פא אות יד).

שם ע"ב שורה יד - צ"ל אלא כיון דיכול להבריהו הלוה, יכול לתופסו.

שם שורה יט 'זלה"ה' - ועי' בקצות החושן (אות ה).

דף תסד ע"א אות יג שורה ג 'קצא ס"ג' - כוונתו למש"כ שם סק"ד.

שם 'נקנה בכסף' - כמ"ש מור"ם בהגה להלן (סימן קצה ס"ט). ושם הביא הרב המחבר (אות יז) דברי הסמ"ע שהטעם הוא דאין דרך לכתוב שטר. ועי' בפתחי חושן על קנינים (פ"ב הערה כב), שהעיר שבזמנינו מקפידים על שטר בשכירות קרקע. אולם ראה בעט סופר שבסוף ספר מורה צדק להרמ"ז ז"ל (דף כד ע"ב) שאף במראכש היה להם שטר שכירות קרקע. וע"ע בספר פסקי תשובות (סימן תמח אות ל).

דף תסה ע"ב סוף אות יט - וראה להלן בדברי הרב המחבר ז"ל (אות כח) שכתב לדייק מדברי מרן כדברי הט"ז, והט"ז שם כתב שדבריו לשיטתיה דהכא.

שם סוף אות כב - כוונת הרב המחבר ז"ל היא למש"כ הסמ"ע שם בדעת התוס', דמיירי שאמר כן הלוקח שיקנה כנגד הכל, אף אם המוכר לא גילה דעתו שמקנה לו בהן את כולן.

דף תע ע"ב סוף אות ו - אולם בקצות החושן (אות ג) כתב שאפילו נאבדו באונס קנה, אף בלא אמר מעכשיו. ע"ש. ועי' בהגהות והערות על הטור הוצאת מכון ירושלם (אות יח).

שם סוף אות ז - וע"ע בט"ז (להלן ס"ס קצז).

שם בסוף העמוד בהערה 'ימ"ד - צ"ל 4.

שם בסוף ההערה - וכן לעיל סימן קצ (ס"ק יג), ובפתחי תשובה (שם סוף אות ה), ובכסף הקדשים (סימן קצ), ובפתחי חושן על קנינים (פ"ב סעיף יד).

דף תעא ע"ב סוף אות ג - וכ"כ הסמ"ע (אות ד).

דף תעב ע"א סוף שורה ד 'שוב ראיתי בהרב בית יוסף' - הסמ"ע הנ"ל הביא הדברים בשם ב"י המובא כאן, ואף הרב המחבר הזכיר כבר בתחילת דבריו שבב"י יש ב' תירוצים. ולא ידענא מה הוסיף בזה.

דף תעג ע"א סוף אות ט - לכאורה כוונתו היא שמה שיכול להשתמש בשדה זה לשמור בו דברים נקרא תועלת, ולא דמי לסוכר אמת המים שבאה להזיק, דשם הוא סילוק ההיזק גרידא. והרב רפאל שוויכה נר"ו אמר עוד, שיבואר הענין עפ"ד הסמ"ע (אות י), שכל ישראל מצווים להסיר ההיזק המייד שבה לחבירו, אבל לכאורה אין חיוב לבנות גדר לשדה חבירו, ששם ההיזק אינו לפנינו.

שם סוף אות י - ועי' בפתחי חושן על קנינים (פ"ה הערה כד), ובמש"כ בס"ד בגליון שם.

דף תעד ע"ב סוף אות טו - ועי' בנתיבות המשפט (חידושים אות יז וביאורים אות ד).

דף תעה ע"ב אות כ שורה ו - צ"ל החזיק במכורות אין.

שם אות כא - צ"ל עיין להלן סי'.

דף תעז ע"א שורה ח מלמטה - ועי' בנתיבות המשפט (חידושים אות ג).

דף תפח ע"א סוף אות ו - וי"ל דמור"ם סמך על מה שכתב בסעיף א' לשון יש אומרים, ולכן לא ראה צורך לחזור ולכתוב לשון זה כאן. א"נ י"ל דמיירי ברכוב דאף לדעת מרן קני

הארות והערות ומכתבים למערכת

במשיכה ומסירה ביחד לד' הר' נתה"מ (ביאורים אות ה), ושם מבואר שבכה"ג שב' הקנינים הם ביחד, מועיל מה שמועיל בכל אחד לחודיה. וי"ל דה"ה הכא.

שם ע"ב שורה ד 'על דברי המחבר' - וכ"כ בבאר הגולה (סוף אות ט), ובנתיבות המשפט (חידושים אות ט).

שם סוף אות ח - כ"כ הסמ"ע (אות יד) בשם הע"ש, אלא שסיים בצ"ע. וע"ע בט"ז ובקצה"ח (אות ב), ובנתה"מ (ביאורים אות ב), ובהגהות רעק"א (סעיף ג), ובמה שכתבתי לעיל (אות ו בגליון).

דף תפט ע"א סוף אות י - ובשו"ת אור לציון (ח"א ח"מ סימן ו), כתב שלדעת מרן אם בחליפין לא אמר מעכשיו, ספיקא הוי. ע"ש.

שם ע"ב אות יג שורה ח - צ"ל באגם או ברשות.

שם שורה י 'היפך הש"ך' - ועי' בחי' רבינו העשיל מקראקא (בסוף הסימן), ובנתיבות המשפט (חידושים אות טו), ובקצה"ח (אות ד).

דף תצג ע"א אות יב שורה ח - צ"ל שלא נמצא הקונה באותו מקום (שבו נמצאת הסחורה).

דף תצה ע"א אות כא - וראה בנתיבות המשפט (חידושים אות כד), מה הדין אם נשאר חייב לו מעות. ובעיקר הדין, בהגהות רעק"א כתב שאין נראה כן דעת תוס' (עירובין פא: ד"ה שמא יאמר). ולא מצאתי משם ראייה לנידון דידן, שכן הן אמת שבקושייתם האחרונה כתבו שהוא שומר שכר על החטים, אולם לפי התירוצים שכתבו אין הדבר כן. וראה בפתחי חושן על קנינים (מהדורה שניה פי"ג סט"ו) מש"כ בזה. ועי' בב"י (סימן ר סעיף א) שהביא לשון הרא"ש (ב"מ פ"א סימן לא), דשמירת הנותן חשובה לו כשמירתו. וה"ה לגבי מוכר כדמוכח שם. ולא מסתבר לומר כן אם אינו אפילו כשומר חנם. ואולי כוונת הרא"ש בגלל המצווה של לא תעמוד על ממון רעך. אבל גבי נשרפו חיטיך בעליה, משמע דחז"ל חשדו במוכר שלא יקיים מצוה זו. ושור"ר בקצות החושן (סוף אות ב) שכתב לבאר כוונת הרא"ש בדרך אחרת דלא כדברי מרן בב"י.

שם בסופו - מש"כ הרב המגיה שכוונת הרב המחבר לעיין במה שכתב בסימן רצא אות ו-ז, לכאורה מש"כ שם באות ז שכשאומר הא ביתא קמך לא קיבל השמירה אף אם קיבל ממנו

שכר השמירה, לא שייך לכאן. ואולי כוונת הרב המחבר היא גם למש"כ שם באות ה, שאין חילוק בין היזק דאתי ליה מעלמא להיזק דאתי ליה מחמת שומר ובהמותיו.

דף תצח ע"ב אות א - וראה עוד בקצות החושן (סימן קפט אות א), מש"כ בדברי מוהרימ"ט אלו.

דף תצט ע"א אות ב - אולם ראה בנתיבות המשפט (חידושים אות ה) שלדעת מרן בעינן שיהיה בצדו ממש, אבל בעומד ברחוק קצת ואפילו יכול לשומרו לא מהני. וע"ע בפתחי חושן על קנינים (מהדורה שניה פ"ח הערה ה והערה ו). ושם הביא דברי מרן בב"י (א"ה סימן קלט) גבי גט דלא מהני בחצר גדולה, שכשהיא עומדת במזרחו אין מערבו משתמר לדעתה. וזה דלא כדברי הרב המחבר.

דף תק ע"ב אות ט שורה ה - וכ"כ בנתיבות המשפט (ביאורים אות ח). עש"ב.

דף תקא ע"א אות יא - לכאורה דבריו צ"ע, דאי הכי מה בא לחדש מרן בש"ע בסעיף זה, והלא כבר בסעיף הקודם כתב דמהני כליו של קונה באומר זיל קני. אלא אם נאמר שחזר בו בבדק הבית ממה דס"ל כשכתב את דבריו בש"ע.

דף תקו הערה כז שורה ב - צ"ל פרדס רימונים.

דף תקז ע"א אות ג "די"א אלו לא פליג" - וכ"כ בשו"ת ויאמר יצחק (ח"מ סימן לו ד"ה ולפ"ז). ע"ש. וראה עוד במש"כ בגליון להלן (דף תקטו ע"ב אות יח).

דף תקח ע"ב שורה ג - צ"ל אמות קרקע לפלוני.

שם בסוף העמוד - אולם בשו"ת הרשב"א (ח"ב סימן קכד) כתב לחלק בזה בין דין אגב לדין החזיק. וראה עוד בשו"ת הרשב"א (ח"ג ס"ס קיד). ובפרישה (אות ז) כתב לבאר החילוק בזה. והביאו בסמ"ע (אות טו). והסכים הש"ך (אות ה) לדבריו. וע"ע בפתחי חושן על קנינים (מהדורה שניה פ"ט הערה כד).

דף תקט ע"ב אות ט שורה ג - לא מצינו בסמ"ע שכתב דברים בשם מרן בבית יוסף, וכנראה צ"ל 'הט"ז'.

דף תקי ע"א אות יב שורה ב - יש להעיר שבבית יוסף הביא זאת בשם הר"ן, אולם הביא בשם הרא"ש דלא ס"ל הכי. ולכאורה מלשון מרן בש"ע שכתב שלא קנה ושוב כתב שיש מי

שאומר דבמציאה מהני תפיסה, נראה שלא ס"ל כלל כדעת הר"ן. וכן נראה מלשון הש"ך (אות ט), והנחה"מ (חידושים אות כד) בדעת הש"ע.

דף תקיב ע"א אות ה - ובהגהות אמרי ברוך כתב שכן מבואר בדברי הרמב"ם (פי"א מהלכות מעשר שני הי"א). ע"ש. ועי' במהר"י קורקוס, ובספר המפתח על הרמב"ם (שם). וראה בנתיבות המשפט (ביאורים אות ב) מה שדחה הראיה מר"ג וזקנים.

שם בתחתית העמוד הערה לג - הערה זו שייכת להלן בדברי הרב המחבר אות ט, במקום שמצויין בו אות לד. וכאן שייכת ההערה שבעמוד הבא אות לד.

דף תקיג בתחתית העמוד הערה לד - ראה במה שכתבתי בגליון העמוד הקודם.

שם ע"א אות י שורה ד - לא ידעתי מאיפה הוכיח הרב המחבר מדברי מרן בב"י דלא פליגי, ואי ממה שהביא דעות כמה ראשונים דלא כהרא"ש, י"ל שפסק כהרא"ש בסתם כי הוא א' מעמודי ההוראה.

שם ע"ב אות יא - ועיין בב"י שכ' שאע"פ שהמקח הוא אחד, קנה לחצאין אם יכול ליחלק. וראה עוד בשו"ת הלכה למשה למהר"ר רפאל משה אלבאז (ח"מ סימן קס). ודברי הרב מחנה אפרים (הלכות מכירה פ"ד ס"ט) שהביא שם, הובאו גם בספר הליקוטים שבסוף הרמב"ם הוצאת פרנקל (פ"ה מהלכות מכירה ה"ב).

דף תקיד ע"ב שורה ג - ממה שהזכיר דברי הט"ז (סעיף ג), נראה שכוונת הרב המחבר ז"ל לדברי הסמ"ע אות ז, שציינו הסמ"ע באות י. וע"ע בקצות החושן (אות ב), ובנתיבות המשפט (חידושים אות י), ובפתחי חושן על קנינים (מהדורה שניה פ"ז הערה מח).

שם אות טז - ועי' בקצות החושן (אות ד).

דף תקטו ע"ב אות יח - נראה שהרב המחבר הבין שהכוונה מדין חצר ולא מדין אגב, שכן מה שצייין (לסימן קצח וסימן ר) מיירי בקנין חצר. ומה שכתב דאגב קרקע אינו צריך משתמר, כוונתו למה שכתב לעיל (בסימן ר אות ב) דבנמצא בעיר סגי. ע"ש. אלא שלכאורה קשה מדוע כתב הרב המחבר בסוף דבריו בשכירות מקום בעינן משתמר או עומד על גבה, ואילו ברישא כתב דאין צריך משתמר, והרי תרוייהו מיירי באותו ענין, והול"ל את הדברים באותו לשון. ולכן נראה יותר דברישא מיירי הרב המחבר בקנין אגב דלא בעינן משתמר. ולפי זה יש מדברי

הש"ע כאן ראייה נוספת למה שכתב הרב המחבר לעיל (סימן רב אות ג), דבקנין אגב מהני נמי אם הקרקע בשכירות ומטלטלין במתנה. ועיין במש"כ בגליון שם.

והנה בסמ"ע (אות טז) כתב דהכא מיירי בקנין חצר. ובטור הביא ב' הקנינים. ובביאור הגר"א (אות לו) כתב שהוא קנין משיכה.

דף תקטז סע"ב 'וכ"כ הסמ"ע' - ועי' בקצה"ח (אות ו), ובנתה"מ (ביאורים אות ח).

דף תקיז ע"א אות א שורה ד - צריך לתת הפסיק לאחר תיבת 'אזוז'.

שם ע"ב אות ב 'ומדבריו מוכח' - וכן מוכח מדברי ביאור הגר"א (אות ה ובהשמטות שבש"ע מהדורת צורת הדף).

שם שורה ו' דדברי רב האי סתומים' - וראה בהגהות והערות על הטור הוצאת מכון ירושלם (אות יב), שהביאו לשון רבינו האי בספר המקח דמיירי שכבר אירע האונס.

שם אות ג בסופו 'ש"ך ס"ק ד' - לא ידענא מה הכוונה בציון זה.

דף תקכב בהערה שורה א - צ"ל וצדקה ביעקב.

[ד]

בענין מסיכה העשויה מנייר אם עושין בה קנין חליפין
הרב טוביה הלוי שולזינגר
מח"ס "טוב הארץ" וש"א"ס, רב ואב"ד קרית אתא

מע"כ ידידי הגאון החסיד, דרופתקא דאורייתא, שמעתתיה ידידיה מבדרין בבי מדרשא, רבי גמליאל הכהן רבינוביץ שליט"א, רב ומורה לעדת קדש בעיר רחובות, שלום ורוב ברכה למעכת"ר ולכל הנלוים אליו.

ע"ד הנידון במסיכה העשויה מנייר, אם עושין בה קנין חליפין, האם נייר חשיב כלי.

והנה באגרות משה (ח"ג סימן לט) כתב, בענין כוס שנעשה מנייר, שהוא רק לשעה, אין מקדשין בו, דכוס קידוש בעינן שיהיה שלם, הרי דצריך שיהיה הכוס נאה, וכוס זה שהוא לשעה, אין לו חשיבות, ובדליכא כוס אחר, אולי יש להקל. משמע דנייר חשיב כלי, ואם היה עשוי לשימוש קבוע, חשיב כלי.

ובביצה (לב:) ואין חותכין הנייר לצלות בו מליח, ובגמ' שם מ"ט משום דקא מתקן מנא, משמע דנייר חשיב כלי. ואם כן מסיכת נייר שמשמשין בה רק לשעה, אין לה חשיבות כלי, ואין נעשית חליפין.

והנה בשבת (יא:) לא יצא הזב בכיסו וכו', כל אצולי טינוף לא קא חשיב וכו', דהיינו דלא חשיב כלי, ואם כן מסיכה המגינה מפני הנגיף, לא חשיב המסיכה כלי, ואין עושין בה קנין חליפין.

עוד יש לדון בזה למה שכתב בבאר יצחק (חו"מ סימן ה), הובא בפתחי תשובה (חו"מ סימן קצה סעיף ד, ועיין נודע ביהודה מהדורא תנינא, יו"ד סימן קה, ובתשובות חתם סופר, חלק ו סימן פא). ועיין מה שכתב במשמר הלוי (פנינים ואגרות, חלק ד סימן לו), דצריך שיהיו הכלי של חליפין דבר המקבל טומאה, ונייר הוא דבר שאין מקבל טומאה.

הנני בזה ידיו ומוקיר,

טוביה הלוי בלאאמו"ר הגר"ש זצ"ל

קובץ אבקת רוכל תמוז-אב תשפ"א תגובות לגליונות קודמים

[ה]

תגובה למאמר הג"ר ישי יצחק שרגא שליט"א בגליון יג
בעניין זמן בר מצוה לפג שיצא מהאינקובטור
הרב יוסף פרץ, מח"ס פרוי יתן ורב ומר"ץ בע"ת פנמה סיטי יצ"ו

לכבוד מערכת הנכבדה אבקת רוכל
שלם וברכה,

בקובץ ניסן תשפ"א עמ' קמז, נדפס מאמר ערוך בלשון צחה ובטוב טעם, בענין פג שהיה זמן
רב באינקובטור ולא היה חי בלעדי זה, שאפשר שלא חשיב כילוד עד שיצא מהאינקובטור.

וכתב שלכן בהגיעו לגיל מצות יש לו להחמיר, ולא להוציא אחרים עד שיגיע ל"ג שנה
מצאתו מהאינקובטור.

והנה כל ההוכחות שהביא הם רק הוכחות שכל זמן שלא יצא מהאינקובטור עדיין הוא
בחזקת נפל ואין חיוב על הריגתו, אמנם לא הביא שום ראיה שאינו נחשב ילוד, והרי כל
תינוק שלא גמרו אבריו הוא ספק נפל, וכי נאמר שרק אחר ל' יום נולד? ואע"פ שכאן אינו חי
בכוחות עצמו, מה בכך, והרי הוא יצא ממעי אמו, ומשעה שיצא חוץ לפרוזדור הוי ילוד לכל
דיני תורה. ואינו ענין לדיני נפל.

ולשיטתו יוצא שבכור שהיה באינקובטור פטור מפדיון הבן, שהרי בשעת לידתו לא חשיב
לידה ורק יציאתו מהאינקובטור הוי לידתו, וא"כ לא הוי פטר רחם רק פטר אינקובטור, ואינו
אלא דברי תימה.

וכל הגילאים של חיוב מצוות תלויים אך ורק בלידה, ואע"פ שהיה לו בעיות אינו מעכב את
גילו.

באופן שלענ"ד לולי מסתפינא אמינא שאין מקום להחמיר בזה כלל, וציי"מ וימ"ן

וה"ז ביום א' בש' כ"ז לח' אייר שנת התשפ"א ליצירה פה פאנאמא יע"א.
ע"ה יוס"ף

[ו]

תגובה למאמר הג"ר יעקב דווין שליט"א בגליון יג
בדין איסור דרבנן בחולה שאין בו סכנה
הרב משה יגן, כולל אור הלכה, ליקווד

שלום וכט"ס

מה שכתבת "והנה הר"ן לא הביא הך דגונח", זה אינו דבשבת (דף סא. מדפי הרי"ף) הרי"ף הביא את זה, ועיין מה שכתב על זה הר"ן שם, ומבואר בדבריו שכשאי אפשר לעשות על ידי גוי מותר על ידי שינוי, וכן כתב הביאור הגר"א (סימן שכח סעיף יז סעיף קטן מא) וזה לשונו: וסברא השנית דאפילו על ידי שינוי אסור באין סכנת אבר הוא הר"ן שכתב בפרק חבית, וכו', ומכל מקום באי אפשר בענין אחר מודה להרמב"ן. ע"כ. והביאו המשנה ברורה (שם ס"ק נג), עיין שם, והחילוק בין הר"ן לרמב"ן זה כשאפשר לעשות על ידי גוי האם מותר לישראל על ידי שינוי ודו"ק.

עוד כתבת וז"ל: ויש לעיין אם מותר לומר לנכרי לעשות מלאכה דאורייתא במקום צער. ע"כ. עיין שולחן ערוך סימן שז סעיף ה, וסימן שכח סעיף א, וסימן שכח סעיף יז, ובסימן תצו סעיף ב, ובמשנה ברורה על כל הנ"ל.

ב"היצא מדברינו" אות א יש איזושהי טעות כתיב.

באות ב כתבת שמותר ולעשות מלאכה דאורייתא בשינוי לצורך חולה שאין בו סכנה, עיין בשער הציון (סימן תצו אות ט) שאסר בזה, ועיין שולחן ערוך הרב (סימן שכח סעיף יט).